

Rəşid Bərgüşadlı

Sevginin dadı

(roman)

2-ci kitab

“Azərnəşr”
Bakı – 2014

BBK 47
B 56

Redaktor: Elman Aslanov

Texniki redaktor: Aliyə Qabilqızı

R.Bərgüşadlı. "Əsərləri". Bakı, "Azərnəşr", 2014; 456 səh.

Rəşid Bərgüşadlının bu kitabı oxucularla ikinci görüşüdür. Kitabda adları çəkilən, hazırda yaşayan və ya dünyasını dəyişən insanlarla bağlı qələmə alınmış hər şey müəllif təxəyyülünün məhsuludur.

4700000000 Qrifli nəşr
M – 651(07) 2014

ISBN 978 – 9952 – 40 –

"Azərnəşr" – 2014

Müəllifdən

Pişik öz quyuğuyla oynayan kimi, xəlvəti yazdıqlarımı çək-çevir etməkdən yorulmuşdum. Qərara aldım ki, yazılarımın son variantlarını redaktə üçün toplayıb kitab halına salım. Belə də elədim. Nəticədə yeddi kitab alındı. Bu kitabları hər gecə vərəqləyir, sonra da qucaqlayıb yuxuya gedirdim. Kitablarım yastığım, qoxusuna alışdığım doğma balalarım olmuşdu mənə. Elə bil ki, gizli bir xəzinə tapmışdım və hamıdan gizlədirdim bu kitabları. Gündə bir düzəliş edirdim, yenə nəyisə kəsirdim, nəşə əlavə edirdim – səhifələri qıpqırmızı qızartmışdım...

...Amma insan ağziyırıqdır axı – dilim dinc, əlim fərağat durmadı – yazılarımın kompüter variantını ədəbiyyatdan azmaz başı çıxan ən yaxın dostlarıma göndərdim. Onlar da – “sağ olsunlar”, – öz dostlarına göndərirlər. Beləcə, yazılarım internetlə bir oldu. Adımı qəsəbədə “yazıçı” çağıranda və elektron ünvanım çoxlu sayda şərhlər, tanımadığım ilk oxucu fikirlərilə dolanda, dedim, – “Vay dədəm vay, el içində biabır oldum!”. Hələ, toyların birində masabəyi cılız bir şeirimi şövqibəlağətlə mikrofonu güruldayanda xəcalətimdən siçan dəliyi axtardım girməyə.

Mən nə bilim ki, xətrimi istəyən 3-5 dostumdan başqa da yazdıqlarımı oxuyan olacaqmış. Amma, sən demə varmış... Dostlarım məni qızıışdırdılar – “Vallah, çap elə. Qoy camaat da oxusun. Çap pulunu özümüz yığıb verəcəyik” – dedilər. Ədəb-ərkanla nəşriyyat evi tapdılar, yazılarımın çap xərclərini araşdırıb öyrəndilər. “Daş atmamışam, qollarım yorulmayıb – gözlərimin nurundan başqa nə itirirəm ki, özləri bilərlər...” – deyib birinci kitabı mətbəyə verdim. Hələ mətbəədə yığılan kitablarımın çap xərcini dostlarım çoxdan toplamışdılar. Özlərinə lazım olan qədər kitab götürdülər, mənə də qohum-əqrəbama paylamaq üçün öz kitabımdan 40-50-sini bağışladılar. Qalan kitabları da hədiyyə olaraq payladığ həbsxana həyatı yaşayan həmvətənlərimizə – kitab oxumağa səbr və vaxt ancaq türmədəkilərdə var, yoxsa kimdi indi kiminsə kitabını oxuyan... Beləcə, oldum “Sahil qəsəbəsinin türmələr üçün yazan yazıçısı”. Başqalarının “Biləcəridən o yana keçmək” arzusu var, mənim-sə, türmədən çölə çıxmaq...

“Adamın adı çıxınca, canı çıxsın”, “Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu” – irəliləməkdən başqa yolum qalmadı. İnternetdəki və həbsxanadakı oxucularımı daha “ac” qoya bilməzdim... Aldığım məktublar mənə bir az təsəlli oldu. Belə baxanda, Nyuton anadan fizik doğulmamışdı ki. Əgər onun təpəsinə alma düşməsəydi, guya yerin cazibə qüvvəsini kəşf edə bilməyəcəkdi? Yazıçı olmaq üçün də illah gərək adamın təpəsinə alma, ya da kərpic düşməlidir? Üzünü heç görmədiyim mütəxəssis şərhlərini, dostlarımın qayğılı fikirlərini, çoxlu sayda oxucu irad və rəylərini nəzərdən keçirdikcə gah gözlərim sevincdən doldu, gah da haqlı qeyd edilən nöqsanlarımı, səhvlərimi görüb pərişan oldum. Bu şərhlərdən sonra “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” kitablarını ələk-vələk elədim. Qaydaları naşı süzgəcimdən keçirdikcə “yazıçı” kimi qüsurlarımı anladım. Ancaq qatar ötüb keçmişdi – səhv, ya düz, bir cild söz

yığınının çap etdirmişdim artıq. Kitabın üstünə ad yazdırmaq da ağır məsuliyyətmiş. “Neçə ki söz ağzından çıxmayıb, sənin qulundur, çıxdısa, sən onun qulusan”, – mən bir kitab yığınını sözlərimin quluydum artıq.

Elə oxucu rəylərini və həvəsləndirmələrini nəzərə alıb 2-ci kitabın çapına qərar verdim – “Eşşəyə minmək bir ayıb, düşmək iki ayıb” – artıq ox yaydan çıxıb və yazıların davamı gəlməsə adına pis söz çıxar, dalınca – “Bir atımlıq barıtı varmı”, – deyərlər.

Yaxınlarım, – “Tanınmış bir adama kitabların üçün ön söz yazdır”, – dedilər. “Mən, qonşunun uşaqlarına qoşulmayan, öz-özünə oynayan uşaq kimi tək özümçün yazıram. Məni tanımayan birinin qapısını kəsdirib niyə “Ön söz” dilənim ki...” – dedim. “Amma ön söz olmadan kitab kitablıqdan çıxar” – dedilər. Onda, – “Oxucu məktubları ən yaxşı “Ön sözdür” – deyib, uzun-uzadı oxucu məktublarından seçdiyim qısa parçalarla sizi də tanış etmək istəyirəm. Oxucuların tərifi də, tənəsini (bu söz nəyə düz səslənir – keçmişdə *tə'nə* deyəndə daha başadüşülən idi – *R.B.*) də səmimi qəbul edirəm – qoy kitab kitablığını alsın deyə həm də “Ön söz” olsun. Bəribaşdan yazılarımı oxuyub rəy verən, səmimi irad bildirən, dəyərli şərhlər yazan hər kəsə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Və dalbadal cildlərimin çapını dostlarımla ağzıyırıqlığına borcluyam – üzrləri “ağ” olsun...

Ön söz əvəzi

(Oxucu məktublarından seçmələr)

– Sən tanıdığım ən daşürəkli, ən vicdansız adamsan... Adamaoxşamaz tüklü heyvərə! “Namus dağı”nı oxuduqdan sonra özümə gələ bilmirəm! Əclaf! Lənətə gələsən səni! ...Allahım, axı niyə məni yaratmısan!?

– Ağlamalı yazırsan. Di gəl ki, qarnım yırtılınca güldüm də. İkiüzlü insan kimidir kitabın – həm güldürür, həm də ağladır... Üslubunu təyin etmək olmur – həm faciə yazırsan, həm də komediya – nədi, dahi olmaq istəyirsən?

– Dilin olduqca rəvan, ürəyəyatımlı, doğma və səmimidir. Rəhmətlik nənəmi bu romanı oxuduğum müddətdə düz 4 dəfə yuxuda gördüm...

– Yazı dilin çox sadə, qoyulan mövzular dərin, mənalı və müasirdir.

– Bir şeyə diqqət etdim, – hind filmləri kimi yazılarınız adətən xoş sonluqla bitir – bu xoşuma gəldi.

– Mən inanıram ki, yazdıqlarının əsl müəllifi Şəmşid kişidir – “Sahibsiz yolçu”dakı nurani ağsaqqal. Sən onun disklərindən köçürürsən – sən Rəşid yox, əsl Valid Qılınclısan...

– Əvvəl şit, düşük bir yazı yığnağı kimi təsəvvür elədim, ancaq sonra qəliz temaları oxuduqca kitabdan ayrılı bilmədim. Yaxşı düşünülmüş taktika və birləşmədir. Kitabı birnəfəsə oxutmağı bacardın. Malades!

– Kifayət qədər istedadlısınız. Qüsurlar tədricən, təcrübədə düzələcək. Sizin üstünlüyünüz həyat təcrübəsi, yazı üçün yararlı hadisəni dərhal görüb duymaq, xırda bir əhvalatı ustalıqla genişləndirə bilmək, ən əsası – dil axıcılığıdır. Di gəl ki, ədəbiyyatçı olmamağınız açıqca bəlli olur – bəlkə də elə yazılarınızın şirinliyi bu səbəbdəndir...

– Göndərdiyiniz şeir və qəzəllərinizə baxdım. Mən düşünürəm ki, nəsrə qalsanız yaxşıdır – şeir sizlik deyil. Dediyim kimi, ədəbiyyat sahəsində "təcili yardım"a ehtiyac olanda yazın. “Umarım” kəskin iradlarımı da səmimi qəbul edəcəksiniz...

– Bir kələkbazlığını anlama bilmədim. Ədəbi yarışmalarda qalib olmuş əsərlərin başqa müəlliflərin adıyla müsabiqəyə qatılıb... Sən, “göstərmək” əvəzinə həmişə “görsətmək” yazırsan, “məhrəm” əvəzinə “məlhəm” yazırsan, tire ilə “probel”in fərqi bilmirsən. Ədəbiyyat aləmində bu qədər naşı ola-ola necə yazı bilirsən bunları?

– Sən kriminalsan ki, başdan ayağa – başqa adlarla ədəbi müsabiqələri zəbt eləmisən. Bu dələduzluqdur və məsuliyyətə səbəb ola bilər. Bu hökumət hara baxır görəsən?

– Yazılarınızda həyat təcrübəsi, mütaliə təcrübəsi var, yazı təcrübəsi azdır – bunu özünüz də etiraf edirsiniz. Həyat təcrübəsindən irəli gələn fikirləriniz, dini və milli "tolerantlıq", insanlara qarşı xoşniyyətlik arzusu müsbət cəhətlərdir. Vallah, nə deyim, yazırsınız da...

– "Söz üçün cibə girmədiyiniz" görünür – söz ehtiyatınız var, hətta, bəzən ifrat dərəcədədir. Amma, hər ağla gələni qələmin ixtiyarına vermək lazım deyil. Hərdən, əlinizə düşmüş dəyərli sözün şitini çıxarırsınız...

– Yazdıqlarınızı bir neçə gün "unudun", sonra onu başqasının yazdığı kimi oxumağa çalışın, özünüz xeyli ixtisar edəcəksiz. Tam səmimi deyirəm, siz də mənim yazılarımda qüsurlar görə bilərsiniz – öz ayranımız heç vaxt özümüzə turş görünmür...

– Sizə bir məsləhət versəm inciməzsiz..? – indiki dövrdə həqiqətən ədəbiyyatın qiyməti yoxdu. Elə-belə, hobbi kimi məşğul olun. Amma imkan verməyin ki, bu arzu sizi hökmünə alsın, sizi özündən asılı etsin. Sonra çox çətin olar, – mənəvi cəhətdən. Sonra müalicə oluna bilməyəcəksiniz – bu xəstəlikdən xilas olmaq mümkün deyil. Sözün cilovunu yığa bilməyəcəksiniz...

– Lap yaxşı yazırsınız! Məsələn, ... kimiləri sizə baxanda heç yazıçı deyil. Dəfələrlə demişəm, yenə deyim – diliniz şirin, axıcıdı; söz həmişə əlinizin içindədi, axtarmırsız; mövzu boldu; həyat təcrübəsi kifayət qədərdir; gördüklərinizdən sizə lazım olanı dərhal seçə bilərsiniz və balaca əhvalatdan geniş hekayə yarada bilərsiniz.

– “Ədəbiyyatımıza təzə nəfəs gəlib” deyə bilərik. Yeni nəfəs və bərəkətli kənd yuxasının qoxusunu aldım yazılardan...

– Bu kitabı yalnız gecələr – sakitlikdə, yatmadan qabaq oxudum ki, heç kim mane olmasın. Amma etiraf edirəm, yuxularıma “zəhər qatdın” – yazıçı kimi arzuna çatmış hesab olursan...

– Əsas odur ki, adını kitabın üstünə yazmaq haqqını qazanmısan...

– “Dialekt sözlərini yazmaq olmaz”, – demirəm. Müəllif təhkiyəsində olmamalıdı, surətlərin dilində niyə olmasın? Belə daha təbii, daha canlı alınır. Düzdü, mən ütülü-hamar nitqə üstünlük verirəm, amma sizin üçün bu tərz üslub kimidir. Özünüz olun, fərqli olun, necə istəyirsiniz yazın...

– Bəzən elə bil uzunçuluqdan ehtiyat edirsiniz. Yazılarınızda boşluqlar var, keçidlər çox sərtidir – yaydan danışdığınız yerdə, birdən qışın qarında adamı üşüdürsünüz, aman vermirsiniz nəfəs dərməyə. Deməyə sözünüz çoxdur, ondandır...

– Sizi qınamıram. İndi ədəbsiz nədi, porno yazmaq dəbdədi və oxunur... Bəzi şeyləri adı ilə demək tərbiyəsizlikdir – mən isə tərbiyəsizliyi qəbul etmirəm. Səmimi deyin, kitabınızı qızınız, ya bacınız oxusa, utanmazdınız mı?

– Ümumiyyətlə isə təbii, işıqlı bir kitabdır – “qidalandıra” bilir.

– Demək yazdığına görə mısmırıq sallayırmışsan, dostlardan gizli bir sirrin varmış...

– Süleyman Rəhimov, Əli Vəliyev, Əyyub Abasov, Qasım Qasımzadə, Cəlal Bərgüşad, Ramiz Rövşən, Eldar Baxışın su içdiyi buz bulaqların gözü hələ tutulmayıbmış...

– “Yenilikləri ən çox diletantlar edir”. Bu fikirlə sizin timsalınızda razıyam. Ən yaxşısı bütün yazı üslublarını dağıtmaqmış. Mən bəyəndim.

– Bu gündən mənə, “əziz oxucum” deyə müraciət etməyinizi xahiş edirəm...

– Növbəti kitabınızı “uf” demədən alacağam. Artıq sizin oxucunuz olmağa qərar verdim...

– Yazmaq istədiklərimi yazdıqlarınızın şahidi oldum. Ürəyim sakitləşdi. Yazmağınızda olun, heç nəyə və heç kimə fikir verməyin!

– Sadələvh uşaq təmizliyi ilə hadisələrə yanaşmanın əsərləri daha aydın, oxunaqlı, sujeti səliqəlidir və sadələşdirir. Ölkəyə görə ağrıyıram və utanıram.

– Tənqidçi, yazıçı ilə oxucu arasında pırtlayıb çıxan qanqal kimidir. Tənqidçini vecə almayın – işinizdə olun. Əsas oxucunu düşünün – hədəf odur, onun fikridir...

– Çox güman ki, ürək xəstəliyinin ciddidir. Qınamıram, bu qədər yükü balaca ət parçası götürə bilməz... Sən artıq ölüsən – Allah sənə rəhmət eləsin, qardaş... Yolun da dilin kimi rəvan olsun!

– Əgər tanış olsaydıq, deyərdim ki, – “Yüz faiz mənim işıq-kəsənlə davamı eşidib yazıbsan”. “İşıq pulu” bir qədər başqa formada başıma gəlmiş hadisədir, ancaq mənim xərcim 1000 deyil, 3800 manat olmuşdu...

– “Sağır-nun” məsələsinə yəqin ki, dilçilər bir münasibət bildirər, müzakirə açarlar. Qaldırdığınız fikirlə tam razıyam. Dilimizi zənginləşdirmək baxımından vacib hesab edirəm.

– Bir nəfər ədəbiyyat müəllimi tanışım dialekt və şivələr – “antikvar” sözlər axtarırdı, kitabın haqqında ona dedim – bu xəzinə səndə bulaq kimi fışqırırmış, özümü arxaik sözlər qəbristanlığında hiss etdim...

– Cümlələri çox uzun qurursunuz – vergül sevginizi bir qədər boğmağınız məsləhətdir – cümləni bitirənədək adamın başı şişir...

...Və, çoxlu sayda oxucunun ünvanladığı bir istək, – “Sizinlə yaxından tanış olmaq istərdim”. Böyük şərəfdir mənə, əzizlərim, gəlin bir az da yaxından tanış olaq. Artıq bəxtiyaram – oxucum var və bu mənə yazmaq üçün ən böyük ilhamdır.

Əziz oxucum, bu kitabı oxuyarkən əlimi tutmağın, mənə ürək-dirək, toxtaqlıq verməyini rica edirəm. Axı mən yüz ilin yazıçısı deyiləm, – yazmağı təzəcə öyrənirəm. Mən daha yazmazdım, mənə siz məcbur etdiniz. Allahın altında, məndən avtoqraf istəyən 5-10 oxucum olaydı. Elə bu istəklə də yeni kitabımla hüzzurunuzdayam.

Ya Allah!

Sevginin dadı

...Kəndin adətiydi – biri xalça-palaz yuyanda, yuxa salanda, tütünü ipə düzəndə, barama təmizləyəndə, yun didəndə, yorğan-döşək sıırıyanda qonşu arvadlar yığışar, bir-birinə həyan olardılar. Durna nənə bu yardımlaşmanın adını “dəstə ittifaq” qoymuşdu. Həmişə deyərdi ki, – “Bu kənd dəstə ittifaq olmasaydı, işləməkdən çərliyəb ölərdik”.

Bu gün isə Fəmilənin köməyə ehtiyacı vardı. Aylıq yuxa tədarükü üçün qonşuluqda tənha yaşayan Durna nənə ilə birlikdə axşamdan balatanı qarışdırıb xamır yoğurmuş, ərsinlə doğrayıb kündə tutmuşdular. Səbh namazından sonra mal-heyvanı nobata qoşub hazırlıq görməyə başlamışdı. Hələ sacın altını külləməmişdən bir ləyən buğda-qarğıdalı qovurğası qovurmuşdu. İndi də yağ tortasını qatıb fəsəli kündəsi tuturdu. Durna toyuqlarına dən səpib gələnədək sacın altına əlavə təzəklər atdı. Fərhadı qonşu arvadları duyuya göndərmişdi.

Durna nənə, – “Sabahın xeyir, a Familə, bərəkətli olsun, bəji” – deyib talvara girdi.

Familə:

– Aqibətin xeyir, nənəsi. Nə gec qaldın belə, mən qovurğanı bayaqdan qovurub qurtarmışam.

– Ta qojalmışam bəji... Axşam gədən məni yatmağa qoy-muyuf. Allah güldürsün, camaatı o qədər yamsılayıb gülmüşük ki, səhər də yuxudan qalxa bilməmişəm.

– Hə, ikiniz də adam bəzəməyə bir cansınız...

– Gülsadanın ağzını elə ayır ki, toba elə bil rəsmi özüdü – toyda arvad nətər oynuyursa, bu da eləjənə yamsılıyır. Hələ, Zakirin gədəsi kimi “dasni çors” oynamağını görəsən...

Həyətin darvazası cırıldıyıb örtülməmiş Fərhad anasına səsləndi:

– Ana, Zümrüd xalanı çağırmışam, günortadan sonra Solmaz xala da köməyə gələcək.

Talvarı burum-burum, gözyaşardan tüstü bürümüşdü. Fərhad evin arxasına qalaqladığı vələs gırdınlarını, söyüd pərdilərini sacın yanına və artığını mərəyin arxasına daşdı. Samovarı qamqalaqla doldurub qaladı.

Fərhad:

– Ana, odun günortayadək bəs edər, samovarı da suyla doldurub qalamışam, gedib quzuları bağa salıb gəlirəm. Mənim dünya gözəli, durna telli nənəmi çox incitmə ha bax...

Durna:

– Durna telim boyuna qurban olsun! Allah səni bərxudar eləsin, ay bala, səni verənə min şükür! Səni and verirəm Ağ hasara¹, Zakirin gədəsi “dasni çors”u nətər oynuyurdu, oyna bir anan da görsün...

¹ And yerimiz – Seyid Mir Sədi Ağanın məzarı.

Fərhad nəvazişlə Durna arvadın yanaqlarından öpdü – ölürdü nənəsinin bu şirin alqışlarından ötrü. Durnanın tərlə üzü urvaya bulaşmışdı – Fərhad üzünü, dodaqlarını sildi, – “Min, yerqı, ərəq, çors, im havamı dasnı çors...”² – Fərhad, iki baş barmağını qabaqda cütləyib belini bükür, dirənə-dirənə, hıqqına-hıqqına Zakirin oğlunu yamsıladıqca Durna qəşş edib gülür, güldükcə də kök bədəni silkələnirdi. Fərhad və Familə də onun titrəyən sinəsinə baxıb özlərini saxlaya bilmir, ona qoşulurdular.

Durna özünə gəlib: – Səni vurğun təpəndən vurmasın, gə-də! Familə, görürsən da, elə bil əfsənəklərini³ it çıxartmış Zakirin müstər⁴ gədəsinin teyxa özüdü...

Fərhad Durnanın boynuna sarılıb urvalı yanağından bir də öpdü. Durna da bundan qəhərlənib: – Ağzın şirin olsun, qadan ürəyimə, qadan-balan mənə gəlsin, ay Fərhad! – dedi.

Familə:

– Sənin durna telli nənənin bu gün quluncunu elə qıracağam ki, təzək iyindən onu üç gün öpə bilməyəcəksən.

Fərhad:

– Nənəmin təzəkli iyi qızılgülədən min dəfə xoşdur mənə... Namaz vaxtı çatanda nənəmin yadına sal, yoxsa yenə qəzalarıyla gecə məni qoymayacaq yatmağa. Nənə unutma, – “Namaz qılan bəndədi, qılmayan şərməndədi. Gah qılıb, gah qılmayan, yerin cəhənnəmədi!”.

Durna:

– Yaxşı yadıma saldın, qadalarını alım. Qoy elə indidən qılım, yoxsa başımız yenə qeybətə qarışacaq, yadımdan çıxacaq.

² erməni havasıdır – “Bir, iki, üç, dörd, mənim havam on dördür”. Adətən sərxoş cavanlar toyda bu şit havanı oynayırdılar.

³ Düşük, düngüş, dəmşələk.

⁴ Topal, şikəst, çolaq

Fərhad:

– Hələ tezdi, yarım saatdan sonra qılarsan...

– Əşi, nə tezi-geci var ey... Qurban olduğuma beş vaxt namaz əhd eləmişik, nə vaxt istəsəm onda da qılamam, görmür ki əlimizdə işimiz var?

Fərhad:

– Sən namaz qılmasan da olar, ay dünya gözəlim. Allah onsuz da çoxdan səni cənnətin baş mələyi seçib...

Fərhad tövlənin yolağasını açdı, çəpiş-quzunu qabağına qatıb bağa salmağa apardı.

Durna, – “Qoy çörəyi başlamamış namazımı qılım. Balam demişkən, qəzaya qalmayım” – deyib qırçınılı donunu əlinə yığdı. Ayağa qalxıb üst-başının urvasını ləyənin içinə çırpdı. Çuqun aftafasını suyla doldurub dəstəmaz almağa getdi.

Durna namazdan qayıdanda, Familə sacın altındakı odunları çəkirdi – odu bir qədər səngitməyin vaxtıydı. İçəriyə dolmuş tüstü göz açmağa qoymurdu, gərmənin kəsif qoxusu da adamı bir tərəfdən boğurdu. Kündələrin üstü yanmış təzək külüylə örtülmüşdü. Durna əlindəki parça ilə kündələrin tozunu yellədi, – “Ya Allah...” – deyib yerini aldı.

– Hə... Başdı yaxmı, bəji? – Durna nənə şişi əlinə alıb ayaqlarını altına yığdı.

– Başlayaq nənəsi. Ya bismillah! – Familə ilk kündəni dörd-ayaq taxtanın üstünə atıb urvaladı, sonra oxlovun altında yaymağa başladı.

Qeybət kələfinin ucunu ilk olaraq Durna nənə qurcaladı:

– Ay Familə, noldadı ikinci oğulu da doğaydın. Vallah, mən özüm onu övladlığa götürərdim. Yazıq uşaq həm sizə, həm də mənə baxmaqdan iki evin arasında bildi kimi ələtəş qalıb. Özümünkünün uşaqlarına nəsə heç qanım qaynamır, – oğlu elə bil huşdurumdu, qız da ki, löyümsüz, – dəli keçi kimi bir yerdə dinc dayanmır. Həm də şəhərlidən mənə hayan ol-

maz, çox da ki öz balamdı. Quran haqqı Fərhadı öz dogma balamdan çox istəyirəm. İldə bir dəfə anasına baş çəkən sərədərsiz⁵ oğul nəyimə lazımdır ki...

– Bizim o vaxtımız keçdi, nənəsi, inşallah, Fərhad balan evlənər, uşaqlarından birini götürüb saxlayarsan.

– “Ölmə eşşəyim, ölmə, yaz gələr, yonca bitər”. Ta yetişmiş əncir kimi lalıxlamışam⁶, balamın uşaqlarını çətin görürəm...

– Rəhim qardaş iş adamıdı, çox da dərinə getmə, uşaqları böyüyüb, dərdi-səri artıb...

– Mən demirəm ki, gəlib yanımda qalsın. Çox soyuq uşaqdı ey, Familə, çox soyuq... Əmiraslan rəhmətə gedəndən sonra İsmayıl yazıq nə qədər yalmandısa da gədənin gözüne girə bilmədi. Yekə uşağıydı dayna, hər şeyi qanırdı – üz vermədi. İndi ki rəhmətlik yoxdu ha, nolar, ildə bir ay gələ qala yanımda... Mətəyə dəyib qayıdan kimi, iki gün qalandan sonra yerində qurcuxa-qurcuxa qalır. Gah gədəsin göndərir, gah da dəli keçisini. Onlar da ki, məni lap hövsələdən çıxarırlar...

– İş-gücü var, nənəsi... Şükür Allaha, nəyə ehtiyacın var ki?

– Üstümüz də urvalıdı, – Allah da bağışlasın, – pox olsun onun işinə də, uşaqlarına verdiyi tərbiyəsinə də! Nə xeyirini görürük, nə də, əlhəmdülillah, gözümüz qalmayıb. Şükür yaramana, hökumətin pensiyası, bir də, – Allah ruzinizi bol, bərəkətli eləsin – sizin hesabınıza heç nədən korluğum yoxdu.

– Nənəsisən, istədiyin vaxt nə işin olsa Fərhadı çağır kömək eləsin. Allah qoysa çoxlu uşağı olar, birini də sənə övladlığa verər, ta bizim vaxtımız keçib. Sənə o qədər isinişib ki, evin yolağasını da unudub.

– Ağız, sən allah uşağa dəyməyin, qoy yanımda qalsın.

⁵ Fərsiz.

⁶ Yetişib ağacda qalmış, dərilmə vaxtı ötmüş, xərəlləmiş meyvə.

⁷ Soyumaq, zəhləsi getmək, üz verməmək.

Familə, Quran haqqı, tək qalanda ürəyim partdıyır. Dağı arana, aranı dağa daşıyıram, ağlayıram, dəli kimi öz-özümə gülürəm. Namazsız ölməkdən qorxuram. Camaat gündə 5 kərə namaz qılır, mənə, təkcə gecə 7 dəfə namaz qılıram. Fərhad mənə qalandaysa, evdə kişi hənirtisini duyuram. Elə rahat yatıram ki, elə bil evimi mələklər qoruyur. Balamı bir gün görməyəndə, az qalıram gəlib sizdən icazə alım ki, Fərhadı qoyun mənimlə qalsın. Dilinə qurban olduğum elə şirindillidir ki, qılığı ilanı yuvasından çıxardar. Balaca vaxtı qorxulu nağıllar danışanda yerinə işiyərdi, qorxudan yata bilmirdi. Amma gündüz olan kimi arsız-arsız böyrümü kəsdirirdi ki, – “Nənə, axşamkı nağılı bir də danış”. Nəmxudalar olsun, “tfu-tfu-tfu”, yekə kişi olub balam. O günü belimə banka qoyub, əli elə şəfalıdır ki Allah saxlamışın, denən birjə qırıq ağrım-ajım qalıbmı...

– Ay arvad, mənə deyə bilmirsən gəlib bankalıyım, imanlı-quranlı arvadsan. Fərhad, maşallah, daha yekə kişidi, naməhrəm sayılmırmı bəs?

– Əmiraslandan, İsmayıldan sonra mehr saldıgım üçüncü kişidir Fərhad balam. O, mənim öz balamdı, ən əziz kişi balamdı. Bax bu qoja canım ona qurban olsun!

– Elə demə sən Allah... Allah rəhmət eləsin, mən görməmişəm, amma Bajan xala həmişə deyərdi ki, aclıq illərində Əmiraslan dayının çox adama köməyi dəyib. Neçə yetimə himayədarlıq edib, evləndirib, ev-eşik sahibi edib. Elə bizim uşağın kirvəsi Sədrəddinin arvadını gəlin gətirəndə, – Bərgüşad daşıb atı gəlin qarışıq aparıb, kişininə qabırğaları sınıb. Solmaz həmişə deyir: “Əmiraslan dayı olmasaydı, o sel-suda tikəm də tapılmazdı”. Yaralı olmasına baxmayıb, ata minməyib, zarıncı halda gəlini yenə ata mindirib ər evinəcən gətirib. Həyatə çatanda isə ağrıya dözməyib, ürəyi gedib.

– Hə, bala, elədi. Amma nə olsun, əlinin duzu yoxuydu. Gör sonra sən o kirvən Sədrəddin yazığın başına nə işdəklər

gətirmədi. Gah dedi, – “Hinduşkalarımı oğurlamısan”, gah dedi, – “Mənim qoyunum əkiz doğmalıydı, hanı bunun ikinci balası?” Adam da belə qədirsiz olar? Orucunu, namazını qaçırmayan bir kişiylə belə də qara yaxarlarmı? Yazıq Sədrəddini elə kişinin qarğıışı tutdu, – kolxozun anbarında əskiylə gəlidiyinə görə iki il qazamata basdılar. Hə., nəyə deyirdim, araya söz qatdın huşumdan çıxdı yenə...

Familə kündələri oxlova və taxtaya yapışmasın deyər tez-tez urvalayır, taxtada yayır və sacın üstünə sərir. Durna isə əlinin sehrli hərəkətiylə yuxanı şişlə havada fırladır, sacın yanlarından alova tutur, digər tərəfinə çevirir, sonra isə bişmiş yuxanı tərs üzünə təstə yığırdı. Ətrafa gözyaşardıcı təzək tüstüsünə qarışmış – dünyada tayı-bərabəri olmayan təzə yuxa ətri yayılırdı. Və bu bərəkət iyi bütün kəndi bürüyürdü.

Bu qoxu, kənd uşaqlarının “ana iyi” dedikləri idi – əzablı tüstüdən və anaların göz yaşları hesabına ortaya çıxmış müqəddəs bərəkət iyi. Biz çörəyə çox and içənlik. Amma həmin bu çörəyə! Məncə kənd yuxası, fəsəli, fətir, cad, kömbəyə gözəllik, dad verən təzək tüstüsünün qoxusu və urvalı əllərin dadı, təzək-gərmə tüstüsünün xamıra qatdığı göz yaşdır. Haqq üçünə, gərməylə bişən çörəyin dadıyla, təzəyinki arasında yer-göy qədər fərq var – təzəyin çörəyi daha dadlı olur.

Kənddə hər kəsin həyatında ot tayası ilə bərabər gərmə tayası da olmalıydı. Bir də görürdün ki, kəndin camaatı nobatdan qayıdanda və yaxud yolda qabağına çıxmış quru təzəyi utanıb-çəkinmədən əlinə alıb evə gətirir və gərmə tayasının yanına yığırdı. Kənd üçün əvəzedilməz yanacaq olan gərmə və təzək həm qışda evin sobasını yandırmaqda, həm sac qalmaqda, külündən qabları ağartmaqda, həm də ovuntusundan kömür almaq üçün kötük basdırmaqda istifadə olunurdu. Gübrə kimi istifadəsini də nəzərə alsaq, kənd üçün lap hava, su kimi ən vacib sayıla bilən şeydi mal peyini... Görəsən, niyə o

vaxt divara təptəzə – isti inək nəcisi yaxanda əlləri cadarlamış analarımız tetanus, bruselyoz və başqa min cür xəstəliyə tutulmurdu? Necə də gözümüzdən qılgımlar parladırdı o əllərin üzümüzə sillə kimi çırpılması. Bəlkə də, sabah ertədən qəfil ölüm xəbərini eşitdiyimiz biri, elə bu xəstəliklərdən ölmüş? Deyirəm, bəlkə də qaramalarda balıq tutarkən bədənəməyə yapışan yüzlərcə zəli bizim canımızdakı bu xəstəliklərimizi sorub özlərini qurban verirmiş? Kim bilir... Amma nə gözəliydə ağır xəstəliyə tutulduğunu bilmədən ölmək... Yeganə yuyucu sabun – üstündə “72%” yazılmış qəhvəyi paltar sabunu qurtarmasın deyə, əllərimizi adi soyuq suda yaxalamaqla kifayətlənərdik – nə qrip olardıq, nə də xəstə yatardıq. Dünyalara dəyişməyəm o cadarlı əllərin saçımı oxşamasını...

Fərhad qayıdıb tüstüdə acıyan gözlərini ova-ova yuxa salınan talvara girdi:

– Nənəmə qurban inəklər! Bu tüstüdə nənəmin halı necədi görəsən?

Durna:

– Sağ ol, başına dönüm, get şor gətir, nənən sənə dürmək eləsin, isti-isti ye.

Fərhad çayniki dəmlədi, samovara əlavə qamqalaq atdı, “dam” dedikləri yarıçuq anbardan nehrə yağ və divardan asılmış şor torbasını gətirdi:

– Sac qırağında isti yuxayla nehrə yağ, şor dürməyi yeməyib, üstündən də bir şirin çay gillətməyən adam kəndin ləzzətin bilməz... – Fərhad əslində nənəsini söhbətə çəkirdi.

Durna:

– Oğul, vallah bin-bərəkət, ağız dadı, könül xoşluğu elə kənddədir. Keçən il İrəhim (Rəhim) şəhərdən yumru zavod çörəyi göndərmişdi. Nə dişim tutdu, nə də irəğbətti-başlı⁸ dadı

⁸ Əməlli-başlı, yönlü.

vardı. Dörd gün saxladım, içi sulandı, üstü də kiflədi. Doğrayıb toyuqlara atdım.

Fərhad:

– Bəs mənə niyə vermədin yeyəm, demək məndən gizlətmisən hə? Səndən heç gözləməzdim. İldə bir dəfə “hökumət çörəyi” yemək imkanatımız vardı, onu da toyuqlara vermisən. Küsdüm səndən!

– Buy nənən ağrını alsın elə! Dedim yəqin çox qalar dayna – nə də olmasa şəhər çörəyidi – mən nə bilim ki, bu da kifləyirmiş. Mənim adımdan məktub yazarsan, gələndə 5-6 dənəsini İrəhim alıb gətirsin.

– Ta istəmirəm. Heyif deyil kənd yuxası...

– Onu deyirdim... Odey, Qələmnazın qızı Leyla – dumbul kimi qızıydı. Kəndin oğlanları qızın gözəlliyindən dəliydilər, qızın üstündə bir-birlərini qırırdılar az qala. Getdi şəhərə, bir il keçmədi, sir-sifətini ənlilik-kirşanla boyayıb civirtmək⁹ kökdə gəldi. Eşqi donbalanların da fısı yatdı qıza. İyrəndiklərindən yaxınına duranı da yoxdu, – “tfu dilimə”, – indi evdə qalıb qarıyaacaq, kaftar yosunlu¹⁰. Sən də, inşallah, inistuta girəndən sonra nə təzəkli nənəni, nə gərmədə bişmiş yuxanı, nə də sac qırağında isti yuxa dürməyilə şirinçayı bəyənəməyəcəksən. Mozalan tutmuş dana kimi arxana baxmadan tızırıqlanacaqsan üzü şəhərə. Ya da, mənim gədəm İrəhim kimi arvaddan qorxan qız-bibi olub qayıdacaqsan. Qınamıram, təzək qoxan arvadı kim bağrına basıb öpər ki? Duxili-muxili şəhər qızları beynini elə yeyəcək ki, nənən də yadına düşməyəcək...

Fərhad:

– Heç sənənin balan qızbibi oğlana oxşayır, ay cənnət mələyim? Şəhərin bütün gözəl qızları bir yerə yığılsa, yenə də

⁹ Eybəcər.

¹⁰ Kaftarsifət, kaftara oxşayan.

onları sənin bir dırnağına dəyişməyəm. Qoy hamısı arxamca gözüyaşlı qalsınlar. Sənin kimi bir gözəl qız tapmayınca evlənməyəm də. Doğrudan ey, ay nənə, güclə yadıma gəlir, sən gəlin gələndə mən damın üstündən sənə baxırdım. Öz aramızdı, o qədər gözəl qızıydın ki.., amma, sən allah, düzünü de, niyə ağlıyırdın?..

Durna nənə Fərhadın onu lağa qoyduğunu anlamadı:

– Nə bilim, ay bala, heç yadıma da düşmür. 14 yaşlı yetim qızıydım, yəqin fikirləşmişəm ki, yad evdə mənə necə qəbul edəcəklər dayna, elə bilirsən ata evindən ayrılmaq asan şeydir? Allah sənə də toy qismət eləsin, onda arvadınnan soruşarsan niyə ağladığını.

Fərhad və anası pıqqıldaşib gülüşdülər. Nə baş verdiyini hələ də anısdırmayan Durna nənə duruxub qaldı:

– Nəyə gülürsünüz, ağız!

Familə:

– Səni Allah güldürsün, ay nənəsi. Sənin 14 yaşın olanda heç mən yoxuydum, o ki qala sən bu düdəmə Fərhad nəvən...

Durna nənə də onlara qoşulub güldü:

– Həzrət Əli belini qurşasın sən, gör nə pəstah¹¹ çıxarır ey! Allah səni arvadınla bir qocaltsın, heç fikir verdim ki... Elə yerimdən tutdu ki, kövrəldim, dərdim açıldı.

Fərhad anasına:

– Anacan, sən Allah düzünü de.., bax, gördüyün bütün qoca qarıların hamısının çənəsində, bıq yerlərində tük çıxır, lap “Qaynana” filmindəki Cənnət qarı kimi. Amma mənim nənəm gündən-günə gözəlləşib cavanlaşır, “tfü-tfü”, ağappaq, nur topu kimidir, təmiz-tarix nurani qızdı. Düz demirəm? Nənəcan, doğrudan səni belə cavan saxlayan, gündən-günə gözəlləşdirən nədir?

¹¹ Oyun, hoqqa.

Durna:

– Sənin şirin dilin, sənin gülər üzün, bax belə sizin xoşbəxt olmağınız. Nənəniz sizə qurban olsun... – Durna Fərhadın “toruna” düşmüşdü, ötən illəri qərubsədi:

– Ay oğul, başımıza nələr gəlməyib..? Atasız qızıydim. Atam, hələ mən körpəyə yataqdan ölmüşdü. Ərə gedəndə yataq xəstəsi kor anamla yaşıyırdım. Yazığın altını təmizlədikcə, dalımda ayaqyoluna apardıqca, yeməyini yedirdikcə Allahdan özünə ölüm arzulayırdı. Allah o günləri düşmənimə də qismət eləməsin. Qorxurdu ki, əcəl tez haxlıyar, mən kim-səsiz qalaram. Odur ki, məni əmisi nəvəsi Əmiraslana ərə verdi. Əmiraslandan Rəhim oldu. Yazıq heç balasının üzünü də düz-əməlli görmədi. Allah torpağını nurla doldursun, çox yaxşı adamıydı Əmiraslan. Anama öz doğma anası kimi baxardı – hər qulluğunda dayanar, əlini-ayağını yuyardı. Çox da ixtisarıydı. Mənə həm ata, həm qardaş, həm də ər olub. Sonra məl-ğun¹² Hitlerin müharibəsi başlandı. Heç bir il keçmədi, davadan qara kağızı gəldi. Heç qəbrinin harda olduğundan da xəbər tuta bilmədim. Rəhim balaca olanda anam rəhmətə getdi. Bir uşaq qaldım yeyəsiz. Kolxozda işlədim, sonra məni tütün briqadiri qoydular. Bax beləcə Rəhimi böyütdüm, inistuta qoydum. Oxudu, evləndi, oğul-uşaq sahibi oldu, Bakıya – opşitelə¹³ köçdü. İndi də gözləyirəm ki, Fərhad balam nə vaxt arvad-uşaq sahibi olacaq ki, mən də nəticə, kötüncə görüb sonra dünyaya gözümlü rahat yumum...

Fərhad dinc durmadı:

– Araya söz qatma, sonra da ikinci dəfə ərə getdin!

Durna:

¹² Məlun

¹³ Yataqxana (*rusca*)

– Ağız-burnunu əymə! Özün də az mırtda¹⁴! Gərək doğulanda sənin göbəyini dibindən kəsəydim! Kəfdən getmədim ərə... Onda Rəhimin 4-5 yaşı olardı. Uşağın oxumağı, geyimi, yeməyi, kişi kimi böyüməsi üçün ataya ehtiyacı vardı. Axı bunlar dul qalmış tək gəlinin işi deyildi. İsmayıl yaxşı, qeyrətli adamıydı. İstədi, elçi göndərdi, mən də razılıq verdim... O vaxt indiki kimi deyildi ey – əlli mükün¹⁵ hoqqadan çıxasan! Adama min cür şəbədə qoşurdular, hər yoldan keçən bir sifariş göndərirdi. Elə bilirsən camaatın ağzını yığmaq asan işdi, – ərə getməyə məcburuydum. İsmayıldan övladımız olmadı. Rəhmətlik hər dəfə kiminsə uşağına baxanda ürəyi qubarlanırdı. Biri öz oğlunən ot biçəndə, odun yığanda, at-eşşək şələləyəndə kişi bütün günü özünə gələ bilmirdi. Diliynən deməsə də, dərini gözlərindən duyurdum. Yazığı elə züryətsizlik dərdi çərlədiy öldürdü...

Fərhad:

– Nənə, bəs qardaşın, bacın olmayıbmı?

– Anam 12 uşaq doğub. Hamısı da tələf olub. Bircə sənin adaşın Fərhadı xatırlayıram, yazıq buzda sürüşərkən yarığandan düşüb belini qırmışdı. Sən doğulanda göbəyini mən kəşmişəm, adını da mən qoymuşam. Onda atan indiki kimi acıdıl deyildi. Yuxa kimi ürəyi vardı, dedim, etiraz eləmədi. İndi sən mənim qardaşımın adını daşıyırsan. Yoxsa gəlinim.., deyir, – “Mən uşağıma ölmüş birinin adını qoymazdım”. Guya buna yalvaran vardı..!

Fərhad hər ikisi üçün dürmək düzəltdi, isti samovar çayı süzdü. Hazır yuxaları dama – tənəkələrə¹⁶, oradansa, yeni xamır kündələrini sacın yanına daşıyırdı.

¹⁴ Çərənləmə! Zəvzəmə!

¹⁵ Əlli cür.

¹⁶ Quru yuxaları yığmaq üçün, siçan yeməsin deyə tavandan asılan, qamışdan toxunma lövhədir

Fərhad aralanan kimi Familə ehmalca Durnadan soruşdu:

– Nənəsi, uşaq əməlli-başlı kişiləşib, gözaltısı-zadı yoxdu ki, səndən heç nə gizlətməz. Allah saxlamış elə zəhmliidir ki, özüm soruşmağa çəkinirəm.

Durna:

– Soruşmamışam. Nənəsi özü ona kəndin ən gözəl qızını alacaq. Hələ ki, gözəgəlimli birini tapmamışam. Könlündən Sədrəddinin qızı keçirdi, başa saldım ki, dədəsi nankordu, həm də kirvənizdi, – qan qohumu sayılır, evlənmək günahdı. O da deyəsən vaz keçdi. Həm də ki, uşaqdı, qabaqda oxumağı var, indidən tezdi hələ.

Gün qalxıb günorta olmuş, hava isinmişdi. Talvarda oturmaq mümkün deyildi. Tüstü içəridə burulub gözləri yaşardır, isti də bir tərəfdən adamı tıncıxdırırdı. Tüstü bayıra çıxsın deyə, Fərhad talvarın alt şiferlərini sökdü. İçəri işıqlandı, havası təmizləndi, talvar xeyli sərinlədi, – “Bıy səni işıqlığa çıxasan, bala, gözümüzü bayaqdan havayı yerə niyə tökürmüşsən?” – nənəsi dedi. Solmaz və Zümrüd məhəllənin yolağasından içəri girdilər. Onları görcək Durna nənə:

– Gəldinizmi, ağız? Gəlin görüm yenə haranız göyərüb, göyərməsə özüm şişlə göyərdəcəyəm. Familə, sən dur yemək iraxla¹⁷, biz qalanını qızlarla eliyərik.

Familə ehtiyatla qırçın donunu topalayıb üstündəki urvanı çırpdı. Gələnlər hər ikisiylə hal-əhval tutub yerlərini tutdular. Solmaz bayıra çıxmaqda olan Durna nənəyə bir zərf uzadaraq:

– Sən hara gedirsən, ay arvad, qalıb başımızı qataydın. Qapının ağzında bu məktubu poçtalyon Çingiz verdi, – sənə çatacaq, yəqin Rəhim qardaşdandır.

Durna:

¹⁷ Rahatlamaq, burada “hazırlamaq” mənasındadır.

– İborniyə¹⁸ dəyib gəlirəm, səhərdən at kimi cilov gəmiri-rəm, bir az da gec gəlsəydiniz, uşaq da bağışlasın, tumanımı isladacaqdım. Ay Fərhad, ağrın alım, gəl gör nə yazır mənim bu yaralı barmağa çişi gəlməyən şəhərli oğlum? – məktubu Fərhadı uzadıb, – qeybət eləməkdən cavcılarım¹⁹ ağrıdı ağız, Allah günaha yazmasın... – deyib ovurdlarını hövkələdi.

Fərhad zərfi açdı, içindəki məktubu ürəyində birdəfəyə sürətlə oxuyub dedi:

– Salamatlıqdır. Salam deyirlər. “Dəli keçin” – Dilbər nəvən gəlir.

Durna nənə:

– Başımıza xeyir, desənə bu qışı görmədən çərləyib öləcəyəm...

Fərhad:

– Namazını qılmısanmı?

Durna:

– Buy başıma xeyir! Yenə başımız qeybətə qarışdı, namazı unuttum.

– Desənə axşam yenə yatdı yoxdu...

– Əşşi Allah böyük Allahdı, keçər günahımızdan – indi olmasın, gecə sabahadək olsun. Guya ki, mənim namazıma qalib qadır Allah. Bəndənin işi günah eləmək, Allahınkı da bağışlamaq deyilmi? Hələ qoy bu dəli keçə gəlsin, gör neçə namazı qaçıracığam...

Familə:

– Ay arvad, bayaq qılmadınmı?

– Qılmışam? Nə bilim vallah, huş-baş qalib ki məndə..?

* * *

¹⁸ Ayaqyolu, tualet.

¹⁹ Ovurd.

Ağəli və Familə bir qızdan sonra dünyaya göz açmış Fərhadla, – “Tanrı, qismətinə şükür!” – demiş və iki övladla kifayətlənmişdilər. Qızlarını ərə vermiş, ömürlərinin ahıl vaxtlarında sonbeşiklərinin ümidinə qalmışdılar. Fərhad qonum-qonşunun hər işinə yarayan, sözbəxan biriydi. Kənddə hamı onun ağıl-kamalı, zəhmətsevərliyini özününkülərə nümunə göstərirdi. İri sümüklü, əzələli, qarayanız, güləruz və yatıb qalmış uşaq kimi məsum, sevimli və xoşsifət gənciydi. Durna nənəsi havayı yerə ona “göyçək balam” demirdi, – çoxu onun göyçəkliyinə hayıl-mayıl idi. Sanki, yapışdığını qoparmaq üçün tanrı ona iri əlləri vermişdi, – salamlaşanda adamın əli onun ovcunda gizlənirdi.

Axırıncı sinifdə oxuyurdu. Əlaçı deyildi, – əsl ortabab şagird sayılırdı. Tibb institutuna hazırlaşdığından təbiət elmlərinə daha çox maraqlıydı. Kimyadan Akif müəllimin, biologiyadan isə Ənniyaz müəllimin yanına əlavə hazırlığa gedirdi. Ot biçmək, odun yarmaq, bağ belləmək, əkini suvarmaq, kolxozda tütün yığmaq, barama üçün çəkil, çərən²⁰ qırmaq, itmiş heyvanları axtarmaq, mal nobatına getmək, tövlə işləri, mal-qara, yuxa salanda kündə daşımaq., bütün bunlar Fərhadın üzərinə düşən adi iş normasıydı. Durna nənənin eyni işləri də Fərhadın üzərinə düşürdü. Altı bağ²¹ otu və ya qaratikan yükünü tək başına eşşəyə yükləməyi hələm-hələm kişilər bacarmırdı. Amma o, bu işin ustasıydı. İşinin çoxluğundan deyil, daha çox, xasiyyətindəki ahıl kişilərə məxsus ağırlığından öz həmyaşıdları, sinif yoldaşlarıyla nadir hallarda birlikdə görərdin. Kənd cavanları kimi məscidin arxasında domino, nərd oynamaz, boş vaxtlarını dərs oxumaqla keçirərdi. Evə gec gəlməsinin yeganə

²⁰ İpəkqurdu barama sarısın deyə istifadə olunan koldur.

²¹ İki xorum (büküm) ot bir bağ, iki bağ isə bir şələ sayılır.

səbəbi, kövşəndə hər gün axşamçağından başlayan futbol oyununa aludə olmasıydı, – axtaran onu kövşəndə futbolda tapardı. Cəldliyi və sürətli qaçışı vardı. Kəndin ən yaxşı hücumçularından biri idi. Hətta, qonşu kəndlə futbol yarışında komanda əsas onun bacarığına ümid bəsləyirdi.

...Gün əyləndən bəri daşqa ilə həyəətə daşdığı bir cüt qoz ağacının iri kötöklərini çalaya qoyub odlamış, üstünü qat-qat – gah sacın altından daşdığı gərmə közü, gah da gərmə ovuntusuyla basdırırdı. Bu kötökləri Bərgüşad çayı daşanda qabağına qatıb sahilə çıxarmışdı. İki gün bu tüstülənən kötük qalağına qulluq etməliydı. Kötüyü alışmağa qoymaq olmazdı – yoxsa, kömür alınmazdı. Dayanmadan quru qığ-peyin, kül, gərmə tozuyla qalağın üstü qalınlaşmalıydı ki, vam və havasız odda kötük kömürə çevrilsin. İki gündən sonra qalağın üstü açılacaq, “bişmiş” kötük sındırılaraq xırdalanacaqdı. Kömürü suda söndürməyi çox sevirdi – iri dəmir vannanı suyla doldurar, közü maşayla tutub “cızıltıyla” suya soxar, sonra da yerə sərər, təkrar alışmaq qorxusu keçəndən sonra isə talvara yığardı. Durna nənə həmişə deyərki, – “Közü suya salanda, ocağı suyla söndürəndə eyzan bismillah de” – o da, niyəsinə anlamasa da həmişə “bismillah” deməyi unutmazdı.

...Fərhad kömürün üstünü basdırıb yenidən gəlmişdi. Axşam saat 22.30-dur. Ağəlinin ailəsi televizor qarşısında döşəməyə – qoyun dərilərinin üstünə sərilmiş, mütəkkəyə söykənib SSRİ xalq artisti Zeynəb Xanlarovanın konsertinə baxırdılar. Durna nənə çarpayının ayağına söykənib bütün fikrini mahnıya vermiş, mahnının kəlmələrinə diqqət kəsilmiş, arada kimsə səsinə çıxaranda “ssss!” edib hırlanırdı.

Onun evində televizor yoxuydu. Olsa da, tək baxacaq deyildi ki... Odur ki, televizor almağa həvəsi olmasa da, “Ekran efir” qəzetindən axşamkı əsas verilişlərin vaxtını əzbərdən öyrənərdi. Gözlədiyi verilişin vaxtı çatmağa az qalmış televizorun

qabağını kəsdilər, çayını süzüb yerini rahatları. Özü demişkən, “qəmedyə” idi onunla birlikdə film, ya da konsert izləmək. Hind filmlərinə baxanda gözünün yaşı durmazdı – kino bitincə ağlamaqdan gözləri şişərdi. “Zita və Gita”da Ranjet Zitanı kəmərlə döyəndə hıçqıra-hıçqıra, – “Buy sənın əlin qurusun, gədə. Adam da qız uşağına elə əl qaldırır!?” – deyib səhnə bitənədək üzünü yana çevirər, di gəl ki, Gita xalasını təpiyi ilə itələyib dalıqatta yıxanda – “Bah sənın qadalarını alım belə qız, öldür bu şər-şəmətə ifritəni!” – deyib uşaq kimi sevinərdi. “Dədə Qorqud” filminin başlanğıcında qəbirqazan oğlan babasına deyəndə ki, – “Sənə gor qazıram, dədə...” – söz xətrinə elə toxunardı., uşaq kimi zarıyar, kimsəsiz öləcəyindən qorxurdu deyə iki gün özünə gəlməzdi. Hər dəfə bir bəhanəylə bu qəbristanlıq səhnəsinə baxmamağa çalışardı. Eynən uşaq kimiydi Durna nənə – xətri-yaxın və kövrək, birdən də uşaq kimi şadlanan...

Ağəli qaloşlarını çıxarıb içəri girdi, sir-sifəti yenə əsəbiydi, öz-özünə Fərhadın qarasınca deyiniirdi:

– Mən sənın əvəzinə xəmək-balaq axtarım, sən də otur konsertə bax, yediyin gözündən gəlsin! Xalxın qızı qədər də qıryətin yoxdu!

Fərhad:

– Ata, nolar qoy konsert qurtarsın, tapıb gətirərəm, – yəqin yenə kolxozun yoncalığına girib.

Durna:

– Ağə, qadan ürəyimə, sən allah, uşağın xətrinə dəymə. Bütün günü kündə daşıyıb, bizə kömək edib yazıq. Həm də mənim heyvanlarımı iraxlıyıb, indi də konsert başladı. Qoy baxsın, qutarandan sonra tapıb gətirər.

Ağəli:

– Bu küçüyü sən belə qudurtmusan! Onun üçün Zeynabın konserti qiymətlidi, ya camış?! Qışda camışın südünü içib, qatığını yeyəcək ey, Zeynabın yox....

Hamı qımışanda Ağəli bir az da ciddiləşdi. Arvadına:

– Qara azar, qara qulğuna²², nə irişirsən, dur çay-çörək ver!

Durna həmişə Familənin tərəfini saxlayıb ona qahmar durmuşdu. Bu dəfə də:

– Ağə, bunnandisa, elə deyəydin durun cəhənnəm olun evimdən! Bir həftədi bu konserti gözləyirdik, ləzzətini qaçırdın... Heç sən axırncı dəfə arvad-uşağına “sağ ol” dediyin yadına gəlir? Axı onlar da insandı. Bütün günü sacın qırağında istidən biş, tüstü gözüünü kor eləsin, təzək qoxu, axşam da gəl kişi səni zəhərləsin!

Durna nənə acıqla yerindən qalxıb, – “Gecəniz xeyirə qalsın”, – deyib qapıya tərəf yeridi.

Familə:

– Boy! Hara gedirsən, ay arvad..? Ağanı tanımırsan, bunun işi-gücü boş şeyin üstündə deyilməkdə dayna... Gəl otur konsertinə bax!

– Konsertin ən yaxşısına baxdım! Sağ olun – Durna nənə qapını çırpıb getdi. Söhbətin codlaşdığını hiss edən Fərhad da aradan çıxıb balağı axtarmağa qaçdı.

Familə ərinə:

– Allah insaf versin sənə, yazıq arvad bütün günü işləməkdən ölüb, sən də hər boş şeydən coşub-daşırsan. Yenə incidi, gəl indi könlünü al görüm necə alırsan. Balağı bu saat canavar yemədi ha!

– Ay qız, bir balaq sizcə boş şeydi, hı!? Satsam 300 manat puldur. Sabah instituta gedəndə cibinə ağac yarpağı qoyub yola salacaqsan, yoxsa qənfet kağızı?

Heç aradan on dəqiqə keçməmişdi, Fərhad pəncərədən başını içəri saldı:

²² Mənasını bilmədiyim, amma tez-tez işlətdiyimiz qarğışdır.

– Balaq evin dalında, – kartofluqdaymış... Mən nənəgildə yatacağam. Sağ olun.

Familə kinayə ilə ərinin üzünə baxıb dedi, – “Di hı, bu da sənin çər dəymiş balağın!”

Fərhad:

...Axşamdan eyvanda yatmışdım. Hinin qapısını açan kimi küyükmüş toyuqların basabasla, pırıltıyla hindən çıxmağı məni yuxudan oyatdı. Yerimdə dirsəkləndim. Gözlərimi ovuşdurdum. Alatoranlıqdır – gecə səhərə tam təslim olmamışdı hələ.

– Sənin başına dönüm, ay bala, qırılmışlar səni oyatdımı? – nənəm qayğıyla üzümə baxdı.

Xoruz günün ilk söhbətinə yandıq verirmiş kimi ürəkdən banladı.

Durna nənə:

– Qara yara, çor, zəkkum! Qara vurğun təpənnən vursun sənin! Sənin görüm səsin batsın! Bu gün səni kəsmək mənə borc olsun, çər dəymiş! – əlindəki çubuqla xoruza tolamazı atdı. Yolağanın açıldığı diqqətimizi çəkdi.

Durna:

– Toyuqlar ağacdən düşməmiş, bu səhər ertədən gələn kimdi görəsən? Allah xeyir eləsin...

Durna nənənin “dəli keçisi” – nəvəsi Dilbər iri idman çantasını sürüyə-sürüyə evin döngəsində göründü, nənəsini görcək çantanı buraxıb qucağına qaçdı, boynuna sarılıb üz-gözünü duz kimi yaladı:

– Ay mənim mələk nənəm, mən gəldim! Sənsiz elə darıxmışam ki...

Durna nənə də nəvəsinin yanaqlarından öpüb onu bağrına basdı, gözləri qəhərdən doldu:

– Xoş gəldin maral balam, it uşağı yenə səni tək buraxıblar? Min yol demişəm ki, uşağı təkbaşına avtobusla yola salmayın, uzun yoldu, başına hər iş gələr.

Dilbər:

– Rayondan atamın tanışı çıxdı, – bizimlə gəlirdi, gözqulaq olmağı ona tapşırdı. Həm də yekə qızam, daha narahat olmağına dəyməz, özüm tək də gələ bilərəm.

Birdən məni gördü, – “Qaqas, sən də burdasan!?” və qacaraq çarpayımın üstünə tullanıb boynumu qucaqladı:

– Bizim ceyranımız necədir? Bu gün məni bağa ot biçməyə aparacaqsanmı?

Mən də Dilbərin üzündən öpdüm, nənəmə səsləndim:

– Nənəsi, sənın dəli keçin yenə kəndi bir-birinə qatacaq. Əlbəttə aparacağam, sənın həsrətindən ceyranın burnu tüklənib. İndi üstümdən düş paltarımı geyinim.

Əl-üzümü yudum, nənəmin hazırladığı samovar çayı, südlü şiləylə səhər yeməyimizi yedik. Yeddi saat uzun yol gəlməsinə baxmayaraq yorğunluğu hiss olunmurdu, elə hey “ceyranı” (bizim eşşəyə belə ad qoymuşdu) görmək üçün yerində vurnuxurdu. Odur ki, yeməyimizi tez bitirib bizim məhləyə keçdik. Anamla qucaqlaşib hal-əhval tutandan sonra birbaşa həyətdəki tut ağacına bağlanmış eşşəyin yanına qaçdı. “Ceyranı” hamımızdan çox istəyirdi. Ulağın boynunu qucaqlayıb burnundan öpdü:

– Ay Allah., niyə ağladın., hə, ...sən də darıxmışdın, ceyranım? Mənim gözəlim... Gör milçəklər göz yaşını necə içir ceyranımın, lənətə gəlmişlər! Qaqas (məni isə belə çağırırdı) səni yenə də şallaqlayır, onun əli tökülsün elə..! Ta qorxma, səni ona vermərəm. Bu gün otu onun belinə şəlləyib, arxasınca gülərik, eləmi qaragözlüm... – elə bu cür xasiyyətinə görə Dilbərə biz də “dəli keç” adını qoymuşduq.

Ulağın boynunu qucaqlayıb gözlərini mənə zillədi:

– Bu gündən bizə şələ yükləmək, şallaq vurmaq, xətrimizə dəymək, təhqir etmək, “eşşək” demək qadağandır. Bir az da bizim yerimizə özünü qoy, gör nə əziyyətlər çəkirik...

Atam əlində iki cüt təzə qaloşla məhləyə girdi – malı nobəta qatdıqdan sonra tütün suvarmağa da vaxt tapmış, hələ yolüstü kənd dükanına da baş çəkmişdi. Dilbəri görcək:

– Baho... Balaca Durna da gəldisə, ağzımızı açıb danışa bilmərik. Ay şeytan, səhər ertədən sən hardan çıxdın belə?

Dilbər körpə uşaq kimi atamın qucağına tullandı, boynuna sarılıb onu öpdü.

Atam:

– Sarı kişmiş, bu şirin dilin olmasaydı, ilanlar çoxdan yemişdi səni. Bax Familə bibilə, nənəyə yolüstü bir qaloş almışam. Oyrəli²³ nənənin xətrinə dəymişdim. Dedim könlünü alaram. Küsüb, üç gündür ki, bizə gəlmir. Bilsəydim gəlmisən, birini də sənə alardım. Al, bunu nənəyə verərsən, – bir cüt qaloşu Dilbəre verdi – Atangil necədir, yenə təkbaşına gəlmisən?

Dilbər:

– Hamı yaxşıdır, sizə salam deyirdilər. Bəlkə yay tətilində hamımız birlikdə gəldik. İndisə 12 günlük tətil gəlmişəm, həm də istəyirdim ki, Novruz bayramını, çərçənbəni burda keçirim.

– Lap yaxşı eləmisən, kəndin əsl dincəlməli vaxtıdır. Neçə də oxuyursan indi?

– Dördüdə.

– Ay maşallah, yekə qız olmusan ki, amma boyun uzanmır ki uzanmır, elə həmin ki sarı kişmiş, çoxbilmiş şirin balasan.

Sonra anama tapşırdı:

²³ O gün.

– Mənə çaydan-çörəkdən ver, çantaya da bir-iki yumurta qoy, bu gün arxın dəhnəsini badlayacağıq²⁴. Fərhad, sən də işlərini tez qutarsan, uşaqlarla civir qırmağa gələrsən.

Dilbər:

– Ağa əmi, olar mən də Qaqəşlə gəlim?

– Yox qızım, hamı paltarını soyunub suyun içində işləyəcək, səndən utanarlar axı, ayıbdır, artıq böyümüsən, ağıllı balam.

...Dilbəri ulağa mindirib, kəndin ayağındakı bağımıza (mənasını bilməsəm də, bura “nalpara” deyərdik – bəlkə də at nalının parası anlamında – ancaq qonşular çəpəri ayağıyla ilbəl o qədər basıb itələmişdilər ki, naldan əsər-əlamət qalmamışdı) torpaq belləməyə yollandıq. Dilbər kəndin aralığında tanıdığı hər kəslə mehriban görüşür, hal-əhval tuturdu.

– Diliş, niyə birdəfəlik kənddə yaşamırsan, elə burda da məktəbə gedərsən, nənə tək darıxmaz? Hamı səni kənddə çox istəyir, sən də kəndi sevirən – Dilbərdən soruşdum.

– Elə istəyərdəm, amma atamgil qoymur axı... Nənəm də on gündən sonra – “Başım-beynim pozuldu!” – deyib məni başından rədd eləyir... Sən bu il instituta gələndə bizdə qalacaqsan, eləmi? Yenə həkim olmaq istəyirsən?

– Hə.

– Keçən il cərrah bıçağıyla qurbağaları, ölmüş cücələri doğradığımız yadımdadır? Mənsə, institutu qurtarıb kəndimizə müəllimə işləməyə gələcəyəm. Ona qədər ceyranımın da balası olacaq, onu da səndən alıb özüm saxlayacağam.

Mən gülə-gülə:

– O ki erkəkdi, doğa bilməz...

²⁴ Bənd bərkitmək.

Dilbər təəccüblə:

– A... deyirəm axı niyə belə qaş-qabaqlıdır bu heyvan...
Doğrudan erkəkdir?

– Erkək oldu deyə “ceyran”ın heyvan oldu? Ay sənın məzən olsun – qurşağım boyda olan bu qızcığaz o qədər dəcəl və şirin idi ki, onu sevməmək mümkün deyildi...

* * *

...İsti iyun ayı ali məktəbə qəbul həyəcanını da özüylə gətirdi. Ayın 24-ü Tibb İnstitutuna biologiyadan birinci imtahanımdır. Mən Bakıya gedirdim – ömrüm boyu görmək arzusunda olduğum şəhərə. Yol boyu beynimdə Bakının mənzərələrini cızırdım – “Bircə tez çıtsaydım, televizorda gördüyüm yerləri doyunca gəzərdim”... Bakıya axşamüstü çatdım. Əlimdə karton yeşik vağzal seyr edirdim. Anam, bacım ilə diri hinduşka göndərmişdi. Hinduşka başını katronun hava dəliyindən çıxardıqca camaat görməsin deyə başını içəriyə basır, tez-tez pul olan dal cibimin sancağını yoxlayırdım. Şəhərin rənbərəng reklam işıqları adamın gözünü qamaşdırırdı. Məni avtovağzalda həmkəndlimiz Səmərqənd qarşıladı. Avtovağzaldan 106 nömrəli ekspress avtobusa minib üzüyuxarı çıxarkən, hər şey məni valeh edirdi – qarmonşəkilli rezinlə iki hissəyə ayrılmış avtobusun özü, dizicırıq cins şalvarlı cavanlar, yolpulu yığan konduktor, şəhərli sərnışinlərin üz cizgiləri, yolkənarı qəribə ağaclar və güllər, heykəllər... Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin binası qarşısından keçəndə, əlindəki siqareti qapı ağzındakı zibil qabına tullayıb binaya daxil olan, televiziya da bir neçə dəfə gördüyüm akademik Ziya Bünyadovu tanıdım. Tanıyan kimi də həyəcanla, – “Ziya Bünyadov!” – deyə elə bağırırdım ki,

avtobusda əyləşənlərin yarısı mənə tərəf çöndü. Çöndü və bir nəfər 45–48 yaşlarında kişidən başqa hamısı mənə istehza ilə güldü. Bu, mənim şəhərə gəldiyim ilk gündə ilk “çuşka”lığım idi. Həmin kişi isə görünür kənd adamı olduğundan Səmərqənddən soruşdu, – “Hansı rayondansınız, qaşam imtahana gəlib deyəsən?”. Səmərqəndi ağzını açmağa qoymadım, – “Hə, Qubadlıdan, bəs siz?”

– Cəbrayıldan, mən də qardaşım qızını gətirmişəm, – politexnikə. Allah hamınıza kömək olsun, bizimkilər də içində – dedi.

Yasamalda avtobusdan düşdük. Bazara girib borş bişirmək üçün kələm-kök, kartof-soğan aldım.

Səmərqəndin yanında qalacağam. O, Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin ikinci kurs tələbəsi idi. Tələbə şəhərciyində qalırdı. İmtahanlarından kəsiri olduğu üçün kəndə getməmişdi. Təkrar imtahandan da kəsilmişdi. Məndən üç yaş böyük olsa da, kənddən aramız açıq idi. Çox zəhmətkeş, amma, əzəzil uşağıydı. Yarğanlarda, kol-kosda quş yuvası görəndə kimi yumurta, quş balası qoymazdı, – alaçıq bişirib yeyər, ya da quşatanla nişan alıb atardı. Hətta bu əzazilliyinə görə uşaqlar ondan qorxardılar. Kövrək uşaqlar bu mənzərəyə dözməyib acığından ağlayanda, bundan ləzzət alardı – bir sözlə ağlına, zəhmətkeşliyinə və zarafatçılığına tam tərs olan “mən-yaklığı” da vardı. Amma oxumaqla arası yaxşıydı – dərslərinə niyə ciddi yanaşmaması, hətta, kəsirə qalması mənə təəccüblü gəlirdi.

Axşam düşsə də, avtobusla yeddi saatlıq yol yorğunluğuma baxmayaraq, Səmərqənddən məni şəhəri gəzdirməyini xahiş etdim. Piyada “Elmlər Akademiyası” metrosunun qarşısına endim. Məni metronun girəcəyindəki kafeteriyada kakao ilə sosiskaya qonaq etdi. Ayaqüstə qarnını doyuran nə qədər qızılı-oğlanlı tələbələr gördüm burda... Qayğısız deyib-gülən,

şənlənən tələbələr mənə yadplanetlilər kimi qərribə gəldi. Tələbə olmaq həvəsim birə min artdı bu anlarda, – “Mütləq instituta daxil olub bu tələbələrin arasına qatılmalıyam”. Südlü kakaoya vuruldum. Nə Akif müəllim, nə də Ənniyaz müəllim mənə tələbəliyi bu qədər sevdirməyi bacarmamışdı, südlü kakao isə tələbə olmağı şərt kimi boynuma qoydu.

...İmtahana sayılı günlər qaldığından Səmərqənd mənə mane olmamaq üçün ancaq gecələr yatmağa gəlirdi. Yataqxanada otaqların çoxu boşaldığından (tələbələr yay tətildəydilər) qalmağa yer istədiyin qədəriydi. Oxuya bilmirdim. Fikrim, hələ kənddəyəkən televiziya ilə gördüyüm şəhər mənzərələrində qalmışdı. Televizordan tanıdığım yerlərin hamısını tələsik gəzmək istəyirdim. Həm də – “Yeməknən doymayan, yalamaqnan doyası deyildi”, – nə bilirdimsə “qabımda” oydu. Prokata götürülmüş “Kırım” televizorunun mis məftildən olan “antena”sı yerə düşdü, fikrim yayındı. Televizorun “antenasını” taxdım. Kanalları dəyişən tutacaq da avtomobillərin mis yanacaq borusundan düzəldilmişdi – əzilmiş ucu adamın əlini deşirdi. Kanalları dəyişirdim. Birdən öz-özümə: “Aman Allahım, necə unutmuşam! Axı bu gün “Abituriyentlərə kömək” verilişi var!

...“Aparıcı, biologiya elmləri namizədi ...Ömərova. Mövzu – “İlişikli irsiyyət hadisəsi”. Aman tanrım, tam istədiyim dərslər!”. Mövzunun yarısını ötürmüşdüm. Bütün hiss orqanlarımla dərslə hakim kəsildim. Aparıcı elə nurani qadındır ki, tanıdıklarımın kiməsə oxşadırdım. “İlişikli irsiyyət hadisəsi” ümumi biologiya fənnində əzbərlədiyim, lakin, tam dərinliyinə varə bilmədiyim yeganə mövzuydu. Yəqin, elə çətin mövzu olduğu üçün imtahanqabağı televiziya mövzusu olaraq seçmişdilər. Ənniyaz müəllim bu dərsləri mənə bəlkə də əlli dəfə oxutmuşdu, mənimsə, mövzunu əzbərləməkdən başqa yolum qalmamışdı. Amma biri mövzu ilə əlaqədar kitabdan kənar sual versəydi,

cavab verə bilməyəcəyimdən əminiydim. Öz aramızdı, deyəsən Ənniyaz müəllimin özü də bu mövzunu düz-əməlli bilmirdi...

Lənətə gəlmiş Səmərqənd gəlməyə vaxt tapdı... Qapını yumuruğuyla elə vurdu ki, divar titrədi, "antenna" yenə yerə düşdü. Qapını cəld açıb başımı televizorun arxasına soxdum. Antennanı nizamlayanədək aparıcı, – "...gələn görüşlərədək, imtahanlarda uğurlar arzulayırıq" – deyib verilişi bitirdi. Dilxor oldum. Səmərqənd yarı bədəni içəridə, dəhlizdə kiməsə səsləndi, – *"He стечняйся, свой"*²⁵... Onun arxasınca 19-20 yaşlı gözəl bir qız içəri girdi. Azacıq şişmanlığı vardı, amma çox suyuşirin qızıydı. Rus idi. Əl uzadıb salam verdi:

– Lena.

– Fərhad – mən də özümü təqdim etdim.

– Mojna Fedya? – soruşdu.

– Fedya net, Fərhad – dedim. Səmərqənd güldü:

– A çuşka, Fedya elə Fərhad deməkdir da...

Səmərqənd qızı mənim yanımda qoyub, dəhlizin başındakı ayaqyoluna qaçdı, – görünür yenə "qaynadırdı". Qız mənə nəşə deyirdi. Lakin, mən rusca "da", "net"dən başqa heç nə bilmirdim. Səmərqənd qayıtdı. Köynəyini və şalvarını soyundu, ancaq alt tumandaydı. Utandığımdan yerə girdim, sanki soyunan mən idim. Səmərqəndə göz-qaş elədim, – "Abırsızlıq eləmə, qızdan utanmırsan?"

Səmərqənd:

– Sən qız yanında heç soyunmamısan? Sən "devstvennik"sən?

– O nə deməkdir? – soruşdum.

– Heç qızla yatmamısan? – deyəsən forslanırdı, ya da məni qəsdən cırnadırdı.

– Yox... – lap utandım.

²⁵ "Çəkinmə, özümüzünküdür!" (rus)

Lena “devstvennik” sözündən söhbətin nədən getdiyini anlamışdı. Səmərqənddən soruşdu:

– *Саша, он еще девственник, я правильно поняла?*²⁶?!

Çox mehriban qız idi. Səmərqəndin “çuşka” sözünə hirs-lənəndə, Lena mənə başa saldı ki, “çuşka” rusca “чужак”, “чужой” – yəni “yad adam” mənasını verir. Mən də şəhər mühitinə düşmüş yad adam idim. Ağzından çıxan hər sözü əl-qolla mənə başa salmaqdan ərinmirdi.

İllər ötdükdən sonra rus dilini öyrəndim və onda qandım ki, Lena ilə onun “Saşa”sı məni necə məsxərəyə qoyub gülürmüşlər. Lena eyni sualı Səmərqəndə bir də verdi, – “Fedya bakirədir?”

Səmərqənd Lenaya:

– Deyəsən elədir... – dedi, sonra mənə, – “Necə olub ki, sən indiyədək qızla olmamısan, sən lap bədbəxtsənmiş ki...”

Mən:

– Dümbələk, kənddə “yatmağa” qız var? Elə bil özü kənd-də gündə bir qızla yatırmış, zalım oğlu... – Lenanın dilimizi bilməməsindən ürəklənmişdim.

Uzun çək-çevirdən sonra razılaşırdılar ki, mən “devstvennik”əm və məndən əl çəkdilər. Lena hər şeyin yerini əzbərdən bilirdi, demək əvvəllər də burda olubmuş. İndi başa düşürdüm Səmərqəndin niyə kəsirə qaldığını. Lena televizorun altındakı siyirmədən kartof, soğan, sabılcanı çıxarıb yemək bişirməyə girişdi. Üst-başını batırmamaq üçün məndən əynimdəki qo-luqısa futbol köynəyimi ona verməyimi istədi. İlk dəfə idi ta-nımadığım qızın yanında soyunmaq zorundaydım. Altıda may-kam da yox idi, gözümlə divardakı güzgüyə sataşdı, qıpqırmızı qızarmışdım. Lena bu halıma baxıb mənə xeyli güldü. Qızın hə-yasızlığından bir az ürəkləndim, maykamı tapıb əynimə gey-dim. Qız heç utanıb çəkinmədən köynəyini soyundu, hətta be-

²⁶ Saşa, o hələ bakirədir, mən düz başa düşdüm? (rus.)

lini mənə çöndərib lifçiyini açmağımı istədi. Açdım. Əlim axır ki, çılpaq qız bədənində də toxundu. Sağ əlimi qeyri-ixtiyari cibimin dərinliyinə soxdum. Futbol köynəyimi əyninə geyəndə, – “Əla qoxun var”, – dedi.

Səmərqənd Lenaya uşaqlıq həyatımızla bağlı rus dilinin “belini qıra-qıra” uzun-uzadı dəsgah açdı. Lena ilə Saşa gülür, mənə utandığımdan yerdə siçan dəliyi axtarırdım. Kənd uşaqlarının “boz eşşəyin məhəbbəti” məcaralarına toxunanda isə nifrətim az qala məni dost qatili edəcəkdi. Hirsimdən dişlərimi qıcayırdım, şəhvətimin üstünə elə bil soyuq su tökdülər – əlimi cibimdən çıxardım.

Lena kartof qızartması hazırladı. Səmərqənd həyatə düşüb əlində “Gəncə” konyakı ilə geri qayıtdı. Armudu stəkanda üçü-müzə də konyak süzdü. Yemək süfrəyə verildi. Saşa stəkanı əlinə alanda Lena da armudu stəkanı götürüb mənə üzətdi:

– Bunu Fedya ilə tanışlığımızın şərəfinə içək, arzulayaq ki, ali məktəbə daxil olsun. Həmin gün mən sənə şərəfinə indiyədək görmədiyən ləzzətli ziyafət verəcəyəm, söz verirəm...

Mən indiyədək spirtli içki içməmişdim. Lakin, bayaqdan məsxərəyə qoyulduğumdan bir daha gülüş hədəfi olmamaq üçün stəkanımı götürüb onlarınki ilə toqquşdurdum. Onlar bir-nəfəsə içdilər. Mənə, ilk dəfə içəcəyim zəhərin dadını təsəvvür etməyə çalışırdım, – stəkanı iyləyib ağız-burnumu turşutdum. Artıq rəqiblərim bu işdə də “devstvennik” olduğumu hiss etmək üzrəydilər. Gözümü yumub konyakı loppultuyla dilimin arxasına tulladım. Anı hiss etdiyim iyrənc dadın məni boğması üçün mayeni tələsik uddum. Konyak nəfəsimi kəsdi. Həm boğazım yanır, mədəm göynəyir, həm də öskürək məni boğurdu. Gözlərim yaşla dolmuşdu. “Vay, nənəm vay!” – deyib dəhlizə, ordan da ayaqyoluna qaçdım. Ağzımı su krantına dayayıb konyakın yandırdığı bütün daxili divarlarımı o ki var “yaxaladım”. Səmərqənd arxamca gəlmişdi. Dəhlizin pəncərəsindən

küçədəki isti havanı ciyərlərimə çəkirdim. Bir azdan özümə gəldim.

Səmərqənd:

– Araq da içməmişdin?

Mən sakitcə, günahkarcasına, – “Yox...” – dedim.

– Bəs niyə içirsən, deyə bilmirsən ki, – “İçən deyiləm”? Nəysə, başışla... – gülürdü.

– Ölmüş eşşək kimi dişlərini ağartma! Mənimki sənə sonraya qalsın, süzənək “Saşa”...

Otağa qayıtdıq. Yeməyimizi yedik. Səmərqənd çarpayıda oturub divara söykənmişdi, Lenanı qucaqlayıb kürəyini, bud və baldırlarını əlləyir, nəsə qırıldayıb tökürdü. Arada məndən də söhbət salıb gülüşürdülər. Üst-üstə gələn dilxorçuluq, bir yandan da lifçiyini açdığım qızın Səmərqəndlə saymazıyana mazaqlaşması məni tamam dilxor eləmişdi. Hiss edirdim ki, Lenanı Saşaya qısqanmağa başlamışam.

Axşam televizorda “Heyvanlar aləmində” verilişinə baxırdıq. Tərs kimi, verilişdə aslanların cütləşmə səhnələrini təkrar-təkrar göstərirdilər. Bu aslanlar da ki, məşallah imişlər – gündə 50-60 dəfə cütləşirmişlər. Lena gözücü mənə boylanır, konyakdan və ehtirasdan xumarlanan gözləriylə məni şəhvətlə süzürdü. Udduğum konyak məni də xumarlandırmışdı. Guya onların nə danışdığını başa düşürmüşəm kimi hərdən gic-gic gülürdüm. “Kimyadan vəsait” kitabını əlimə götürüb yalandan gözlərimi səhifəyə zilləmişdim. Fikrim isə mazaqlaşanların yanında idi. Səmərqənd Lenanın qulağına nəsə pıçıldayıb ayağa qalxdı:

– Hə uşaqlar, gecdi, mən getdim imtahana hazırlaşmağa. Həftəsonu axırıncı şansındır, bu dəfə də qiymət almasam kursda qalacağam. Mənə uğurlar diləyin və keyfinizə baxın.

Əlini qapıya atanda:

– Hara gedirsən, bəs Lena? Onu aparmırsan, bəlkə mən gedib qonşu otaqların birində qalım? – həyəcanla soruşdum.

Səmərqənd:

– Bu gün istirahət elə. Amma sabahdan gücləndirilmiş iş rejiminə keçəcəksən! – təkrar ağzımı açmağa macal tapmadım. Saşa qapını çırpıb getdi.

“Qızmar səhrada dəvə axtarırdım, özü gəlib çıxmışdı, həm də dişisindən...”. “Dəvə” tapdığımı sevinirdim, ancaq ona minməyi bacarmırdım. Təəssüf ki, nə tanrı möcüzəsi gözəl Lenanın, nə də eşq yaratmağın dilini bilirdim. Demək hər şeyi ona əl-qolla başa salmalı, mənə lazım olan şeyləri istəmək üçün “lal dili” danışmalıydım.

Yaxşı ki, bütün nağıllarda belə vəziyyətlərdə qarşı tərəf duyğusal, təcrübəli və başadüşən olur. Tanrıya yalvarırdım ki, Lena məndən ürəkli çıxsın, ilk addımı o atsın.

Başımı bir qapısı qırıq şifonerin içinə soxub mənasız yerə eşələnirdim. Əslində başımı qaranlığa soxub sifətimi gizlədir, nəyi və haradan başlayacağımı, nədən və necə söhbət açacağımı fikirləşirdim. Qəfildən belimə toxunan titrək və totuq əlləri hiss etdim, içimdən sanki elektrik axını keçdi. Maykamı birnəfəsə əynimdən çıxarıb tulladı. Lena cılpaq belimi qucaqlayıb arxadan boynumu, kürəyimi, çiynlərimi öpüşlərə qərq edəndə qaranlıq şifonerdə gözlərimi yumdum, – birdən qız utanar deyə geriye çevrilməyə də qorxdum. Bu ləzzətin sonsuzadək uzanmasını istəyirdim. O qədər asta və ehtiraslı idi ki, demək olar nəfəsim dayanmışdı. Onun tövşədiyini isə aydınca eşidirdim. Şalvarımı aşağı çəkəndə əlimi divara atdım – işığı söndürdüm – yoxsa qız yanında özümü lüt görməyə utanardım. Şalvarımı aşağı saldı, ayaqlarımla şalvarı tamamilən soyundum. Üzümü özünə tərəf döndərüb boynumu qucaqladı. Yanaqlarımı, boğazımı, qulaqlarımın ucunu (burdan hələ də qıdıqlanıram), sinəmi yalayır, astaca öpüşlərlə qarnıma, göbəyimə tərəf əyilirdi.

Mən hələ də ona baxmağa utanırdım – heç nədən çəkinməsin, durub-dayanmasın deyə. Balkonun pəncərəsindən düşən ay işığı içərini azacıq aydınladırdı. Ayağa durdu. Əllərini əlinə alıb öz belinə qoydu, əlinin işarəsiylə tumanını soyundurmağımı istədi. Tumanını aşağı çəkdim. Başqalarından eşitdiyim üsulla və öz səriştəsiz instinktlərimlə nataraz əlimi onun dalında, belində, boynunda, döşlərində gəzdirdim. Xırda məməsinin gilələrini astaca sıxdım. Qızın pəncələri üstə dartınması xoşuma gəldi. Başını arxaya çevirib gözlərini yumur, “off., uff...”la zarıyırdı. Demək bir şeylər bacarımışam. Qızı bir qədər özümdən aralayıb onun lüt bədəninə tamaşa etdim, artıq utanmırdım. Lena çox gözəliydi.

...İlk dəfə qadın cinsiyyət üzvünü hələ 6-cı sinifdə oxuyarkən görmüşdüm. Səhər ertədən mal-qaranı nobata qoşan vaxt, eşidəndə ki, bu gün kimsə tövlə, hin, ya da ev tikir çiçəyimiz çırtlardı, zarafatla, “Yeyəcux-içəcux, deyəcux-güləcux” – deyib sevinərdik. Bütün kənd cavanları dəstə-ittifaq toplaşib, dəvət-filan gözləmədən həmkəndlimizin bir həftəlik işini bircə günə qurtarardıq. Nədi nədi pamidor-badımcan çıxırtması, macıx – əriştəni, ya da ən yaxşı halda toyuq supunu birlikdə yeyəcək, zarafatlaşıb deyib-güləcəyik. Absəməd kişinin evini tikəndə, qonşu Şəfəq xala evin xeyir-duasını verməyə gəlmişdi. Amma taxtadakı yüzlük mismara ayağını basıb dərhal da yerə çökmüşdü. Görünür yayın istisindənmi, ya da adi vərdişdənmi, altdan tuman geyməmişdi. Ağrıdan hər şeyi unutmuş, qırçın donunu qaldırıb ayağının altına baxanda onun tüklü abırını tam aydınlığı ilə görmüşdüm...

Yenidən Lenanı özümə sıxdım, belini qucaqladım. “Qürurum” sözümə baxmırdı – o qədər bərkimişdi ki, onu hiss etmirdim, – az qalırdı dərisi cırılsın. Lena aralanıb dizüstə döşəməyə çökdü. Mən bir qədər çimkinsəm də, nə edəcəyimi bilmədim. Lal-dinməz durub bu ağılasığmaz, təsvir edilməsi

mümkün olmayan ləzzətin zövqündən süst qalmışdım. Ürəyimdə, – “Sağ əlim kənddəki bütün “devstvennik”lərin başına” – deyib gülümsündüm...

Bu dəqiqələrdə mənə ən əziz insan Lena olmuşdu. Mənə ləzzət vermək, məni məmnun etmək xatirinə ciddi-cəhdlə hər bacardığı şeyi edirdi. Məncə o, bu anda özünün aldığı ləzzətdən çox, mənə verdiyi ləzzətdən məmnun idi və bu ləzzəti tam aldığımdan əmin olmaq üçün hər xırda mimikamı yoxlayırdı. Mən, bildiyim şeyin yaxınlaşdığını hiss edirdim. Bir tərəfdən bunun ləngiməsini istəyir, digər tərəfdən isə bunu ləngidəcək heç bir yol bilmirdim. “Gəlir!” – gözlərimi bərəldib bağıranda, qalxıb əli ilə ağzımı tutdu ki, qonşular eşitməsin. Lena finalı daha aydın görmək üçün əl atıb işığı yandırdı. Mənim hal-dan-hala düşən sifətimi yamsılayırdı. O, öz bakirəliyimi pozduğum və ləzzətini heç vaxt unutmayacağım bir rus gözəli – ilkim idi. Həmin gün Lena oğlanlığımı əlimdən alıb məni kişi elədi...

Nə böyük xoşbəxtlikmiş başqasına ləzzət vermək iqtidarında olmaq. Həmin gecə gözüümüzü qırpmadan – səhərdək dəli kimi tərləyə-tərləyə, dəmir çarpayımızdan “qığılıcı” çıxana, sıvırıq olanadək sevişdik. Sanki, o gecə bütöv bədən ancaq bir orqana dönmüşdü. Mənim naşı tərəf müqabili olmağımdan törəyən xırda dilxorçuluqları nəzərə almasaq, hər şey xoşbəxtlikdən də üstünüydü. Elə xoşbəxtiydik ki, həyatımın bütünlüklə belə davam etməsini istəyirdim. O gecə hər şeyi unutmuşdum – imtahanı, Durna nənəmi, kəndimizi, valideynlərimi...

Günəşin ilk şəfəqləri gözümə düşəndə yuxudan ayıldım – günortaya az qalmış. Lena arxası mənə tərəf qucağımda mışıl-mışıl yatmışdı. Mən yenə istəyirdim, – qız zarıdı, çox yorulmuşdu, – qoymadı. İkimiz də yataqdan qalxdıq. Əl-üzümüzü yuduq. Son üç ədəd yumurtanı da qaynadıb naharla günortanı bir öynəyə saldıq.

Ehtirasın dili olmurmuş – axşamkı səhnələri xatırladıqca bir-birimizi nəvazişlə qucaqlayır, öpüşürdük. Bir azdan Səmərqənd qapını döydü. O gələn kimi yenə də təkləndim – yenə də Lena ilə cıkkıldəşib gülüşürdülər. Lena mənimlə keçirdiyi gecənin qısa xülasəsini Səmərqəndə danışdıqca, o gülür, hərdən də, – “Malades! Kişisən, kişi!” – deyir, əlini kürəyimə vururdu. Mən bu sillələrdə qısqanclıq hissini duymadığım üçün məəttəl qalmışdım. Birdən ciddiləşərək dedi:

– Hə, kef çəkmək bitdi! İndi isə kitablarını götür getdik. İmtahanına 2 gün qalıb, ciddi hazırlaşmalısən.

– Baş üstə, yengə qardaş! – dedim. Kefim yaman kökəlmişdi. Təzə bəydən betər idim.

Hara getdiyimizi soruşmadan paltarımı geydim, kitabımı və konspektlərimi götürdüm. Yataqxanadan çıxdıq. Belim qurumuşdu – güclə yeriyirdim. Səmərqənd arada məni sancırdı, – “Xayaların çalğu kimi yer süpürür, bir az addımlarını yeyinlət, kinoya gecikəcəyik!”. Lena qoluma girmişdi. Bizə baxanlardan utansam da, kimsənin məni tanımadığı bir yerdə qızla qol-qola gəzməyi təbii hesab edirdim.

“Vətən” kinoteatrının yanına çatanda Səmərqənd kino üçün biletdə almağa getdi. Biz isə küçədə sərgilənən antikvar əşya və rəsm əsərlərinə baxırdıq. Məni “Malakan bağı”na qoyub kinoya getdilər. Skamyaların birində oturub ətrafdakı gözəl mənzərələrə, bəzəkli binalara baxmaqdan doymurdum. Kitabımda “İlişikli irsiyyət hadisəsi”ni açdım, bəlkə də iki yüzüncü dəfə yenidən oxudum – “Yox, oxuya bilmirəm, beynimə heç nə girmir daha”, – deyib kitabı altıma qoydum. Yuxum gözümdən tökü-lürdü.

Boş əmcəkləri sallanmış ağ-qara bir it qarşımda çöməlib oturdu. Mən ona, o isə zənlə mənə baxırdı. Sanki bu dəqiqə mənə deyəcəklərini hardan başlamağı düşünürdü. İtin fikirlərini

gözlərindən oxumağa çalışdım. Bir qədər aralıda perəşki satan qadından ikisini aldım, doğrayıb itə tulladım. İt tikələri göydə qapırdı. Şəhərin ələngə iti də maraqlı gəlmişdi mənə.

Bir azdan hardansa bir qız və bir oğlan peyda olub skamyamın o biri ucunda oturdular. Oturan kimi də girişsiz-filansız bir-birinə sarılıb dodaqları ilə birləşdilər. Gah oğlan qızın köynəyinin üstündən əlini döşlərində gəzdirir, gah da qız həyasızcasına əli ilə oğlanın qabağını sıxırdı. Bu səhnə mənim beynimi dağdır, üstəgəl, axşamkı səhnələri yadıma salıb məni haldan-hala salırdı. Parkda başqa boş skamya yox idi, yoxsa bu tərbiyəsizlərə baxmaqdan ətim ürpənirdi. Ətrafı isə tanımadığım üçün uzağa gedə bilmirdim – qorxurdum ki, azam, uşaqlar məni tapmasınlar. Kitabı yenidən götürdüm. Gözlərimi yalandan kitaba zilləyib gah yanımdakıların mazaqlaşmalarına gözücu baxır, gah da axşamkı sevimlərimizin şirin səhnələrini düşünürdüm. Lenanın yanımda olmasını, onunla bax bu cavanlar kimi ətrafdakılardan utanıb-çəkinmədən qucaqlaşib bir-birimizə sarılmağımızı ağımdan keçirdim. Amma yüz il də qalsa, mən açıq-aşkar, adamların gözləri qarşısında belə qələti, tərbiyəsizliyi etməzdim. Bu, mənim fikrimcə tərbiyəsizlik, vəhşilik, atasının üzünə qayıtmağa bərabər bir şərəfsizlikdir. İnsanın bu qədər saymazyana, ətrafına, ətrafındakıların onlar barədə nə düşündüklərinə biganə olmağa heç bir haqqı yoxdur. Buna nə onun şüuru, nə də qanacağı imkan verməməlidir. Axı bu düdüklerin məni görməməyə, görürsə, adam yerinə qoymamağa nə haqları var!? Bəlkə bu park atalarının, bəlkə ətrafda doluşan insanlar bunların atasının xidmətçisi, ya heyvan yerinə işlətdiyi qullarıdır? Bu səhnəni görməyə vərdiş etmiş, mənzərəyə təbii və adi bir şey kimi baxan insanların münasibətsizliyi, susması isə mənə, bu sürtük gədə və fahişəliyə meylli qızçıqazın onlara laqeydliyindən yüzqat artıq günahdır və ən ağır cəzaya layiqdir. Özüm-özümü qızışdırırdım. Hirs tərəmə vuranda,

sanki bunu öz qulaqlarımla eşidirdim, – “Biz nəyiksə, siz də onu gözüylə görənlərsiniz. Biz cəmiyyətin aynası, arzuladığınız avropa mədəniyyətinin ilk qaranquşlarıyıq! Xoşunuza gəlmiriksə, siz öz ana-bacınızdan, arvad-uşağınızdan gözqulaq olun”. “Sizin kimi qaranquşları gülləboran etmək lazımdır, it uşağı, it!” – içimdə dəli təlatüm püskürürdü.

Sevgi və məhrəm hisslər gizli qaldıqca müqəddəs olur. Fəş olduqca iyrəncləşir, nifrət doğurur, – yanımdakı cütlüyün görüntüləri kimi. Tərəflərdən biri tam çılpalıqlı ilə bütün sahib olduqlarını göstərsə, ikinci dəfə bu, qarşı tərəf üçün adi bir şey olacaq və ikrah doğuracaq, – ətrafdakı adamların laqeydliyi kimi... İnsan gizli şeyləri görməyə meyllidir. Düşündüm, – “Yaxşı ki, dünən qaranlıqda çox şey görmədim, yoxsa gələn dəfə mənim üçün bunu görmək maraqsız olardı. Heç olmazsa Lenada görməyə bir şey qalıb”...

Təngnəfəs olurdum. Fikrimi yayındırmaq üçün axşamkı sevgi oyunlarımızı xatırlamağa çalışdım. Gecəyarısı Lenaya, – “Mən yenə istəyirəm” deyəndə, o, – “Manyak!” – deyə üstümə çıxırmışdı. Sən demə bu fikirlərimə aludə olduğum vaxt özüm də bilmədən gülümsəyirmişəm. Yanımdakı cütlük də nəyəsə qəşş edirdilər – bəlkə də qız oğlanı qıdıqlamışdı, ya da mənə gülürdülər... Qeyri-ixtiyari onlara boylandım. Oğlan mənə tərəf qıcanıb dedi:

– Qoyun təzə darvazaya baxan kimi nə gözlərimi bərəltmişən, ə! Nöşün gülürsən, maygülü. Kitabını oxu də. *Чужка боиючий!*²⁷

Onsuz da bayaqdan kifayət qədər nifrətlə dolmuşdum. “Çuşka” sözünün izahını bilirdim, bircə “maygülü”nün məğzini başa düşmədim. Odur ki, hiddətimi boğmadan, astadan, lakin adama mırıldayan quduz itlər kimi dişlərimi qıcıyaraq dedim:

²⁷ İy verən “çuşka”

– Maygülü sənin yanındakı, çuşka isə sənin atandı! Səni yanındakına, yanındakınisa sənə dürtərəm. Səsini kəs və qan-cığını yala!

Oğlan ayağa qalxıb üstümə yeridi. Özündəndeməklilik olmasın, heç tüküm də qımıldamadı. Heyvərə oğlunun deyəsən heç şalvarının qabağından xəbəri də yoxdu – mən olsaydım, ən azından əlimi cibimə soxardım...

Köynəyimin yaxasını qamarlayıb məni ayağa qaldırmağa cəhd elədi. Köynəyim carhacurla düymə yerlərindən cırıldı. Ucuz olsa da, kəndimizin mağazasında ən gözəgəlimli və rəng-bərəng köynək idi. Atam, inadıma dayana bilməyib on dəfə başıma qaxandan sonra almışdı. Məncə pis də yaraşmırdı mənə. Bəs indi mən köynəksiz necə gəzəcəyəm bu qoca şəhərdə...

Biləyindən yapışib barmağımın ucları ilə venasını sıxdım. İkiqat əyilib başını az qala paçamın arasına soxdu. Dizimlə əyilmiş sinəsinə, – çəkisinə uyğun, dözə biləcəyi bir zərbə vur-dum. Yazıq buna da dözmədi, – uşağın səsi batdı, demək istədikləri ağzında ilişib qaldı. Qız yerindən qalxıb oğlanın digər biləyindən tutub dartdı. Mənə yalvarırdı:

– Burax, vurma. Elə bildik ki, bizə gülürsən. Bağışla. *Рус-ланчик, не ругайся, замолчи!*²⁸

Qız gədəni əlimdən alıb apardı. “Ruslançik” geriyə dönüb söyüşlər yağdırmaqda davam edirdi: – “Kişisənsə, harda qaldığını de! Səni yortmasam, anamı bütün burdakılar...”

– Təربiyəsizin oğlu, ağzını təmiz saxla, camaat eşidir! – eşidən olub-olmadığını yoxlamaq üçün ətrafa baxdım. Heç kimin vecinə deyildi. Bura şəhər imiş, şəhər belə olurmuş...

Dil, fikirlərini ifadə etmək üçündür. “Lal dili” də var – Le-nayla axşam “danışdığımız” kimi, arifi qandıran işarə kimi, lap qarşımda bayaqdan məlul-məlul baxan itin ifadəli baxışları ki-

²⁸ Ruslan, söyüş söymə, sus!

mi. Acıqlanmış və hiddətli insan isə insanlıqdan çıxır – ağzı köpüklənir, dili və sözləri acılaşıb, nə dediyinin fərqinə varmadan yeganə məqsədi olur – rəqibini sözlə sarsıtmaq, onun səsini batırmaq, qürurunu sındırmaq. Əsəbi adam savaşı dəfi kimidir – içi boş, səsi gur çıxar. Məncə bütün növ cinayətin əsas mənbəyi elə təhqirdir. Təhqir, həm də təhqir edəni alçaldır, cılızlaşdırır, kişidirsə – kişilikdən salır. Ehtiyatsızlıqdan törəyən cinayətlər istisna olmaqla, bütün xəta və cinayətlərin çoxu təhqir edilmiş insanların əlindən çıxır. Odur ki, ən ciddi və ağır cəza təhqir edənlərə verilməlidir, təhqiri yaradan mühitlə mübarizə aparılmalıdır. Əgər insan tanrı nurunu daşıyan ən ali məxluqdursa, insanı təhqir, tanrını təhqir deməkdir. “Səbrsiz, tez özündən çıxanları tanrı da sevməz”, – deyirlər. Dindarlar bunu, həm də imanın zəifliyində görürlər. Həzrət Əlinin, qılıncı endirərkən onun üzünə tüpürən kafiri bağışlaması hekayəsini hamı bilir. Bax belə vəziyyətdə səbrini basmaq ən sanballı kişilərə xas xüsusiyyətdir, “təhqir olunan”ı zirvələrə, böyüklüyə qaldıran hərəkətdir. Ancaq mən səbrimi basa bilmədim. Çünki, mən aydan arı, sudan duru deyiləm. Amma, dalaşqan da deyiləm. Atamın tam əksinə, çox səbrliyəm (o çox səbrsizdir və həmişə son sözünü əvvəldən “qırmızı” deyərək məsələni “kökündən” həll edir). Sınıf yoldaşlarımla kaftar sürüsü kimi birləşib özümüzədən yaşca böyük məktəbliləri döydüyümüzü çıxsaq, kiminləsə təkbətək əlbəyaxa olduğumu xatırlamıram.

Xatirimdədir, sinfimizdə Tahirə adlı yetim bir qız oxuyurdu. İnstitutu yenidən bitirib bizə dərs deməyə gəlmiş Samir müəllimin bu qıza ciddi mənada gözü düşmüşdü. Amma bizim uşaqlar bunu “qiryət”lərinə sığışdırmamışdılar – yığışb o boyda müəllimi tirtap yerə uzadıb o ki var döymüşdülər. Mən bu davada iştirak etmədiyimə görə çox tənə almışdım sinif yoldaşlarımdan. Çünki, bilirdim ki, Tahirə də Samir müəllimi bəyənirdi. Ancaq bu müəllim bizə yenidən dərs deməyə gələndə, zavu-

çumuz Əhməd müəllimin kabinetinin qarşısına yığışib etiraz etmişdik – bu etiraz aksiyasında mən də vardım – təsdiq edirdim ki, bu rüsvayçılıqdan sonra Samir müəllim bizə dərs deməməlidir. Hətta, bunun bir səmərəsi olmasa, yığışib müəllimi təkrar döymək planımız da hazırdı. Yazığın məktəbdən çıxarılmasına bais olmuşduq. Yazıq ona görə deyirəm ki, lap sonralar eşitmişdim ki, bu yaraşılıq və gənc müəllim elə həmin Tahirəylə ailə qurmuşdu. Haqq üçünə, bu, Samiri qovmaq üçün məktəb direktorumuzun da ürəyindən idi və demək, etirazımız əsaslı səbəb oldu. Direktor ürf-adətlərimizə, namus-qeyrət prinsiplərinə olduqca bağlı, bu prinsiplərin əksinə çıxanlara qarşı çox qəddar insan idi.

Bir azdan Səmərqəndlə Lena qol-boyun yellənə-yellənə mənə yaxınlaşmasaydılar, bağrım çatlardı mənə edilən təhqirsöyüşdən. “Bir dəfə Amerikada” filminin maraqlı hissələrini həvəslə müzakirə edirdilər. Lena üzümdən opüb, – “Heyif ki, sən gələ bilmədin” – deyib üzrxahlıq etdi. Mən, hələ də iki pərəkədən doymayan, yenə yemək gözləyən köpəyə baxırdım. Bu qara köpək deyəsən doğrudan da özüylə uğursuzluq gətirmişdi...

Səmərqənd:

– Hə, yoldaş abituriyent, necədi işlər, bir şey hazırlaşa bilmisən? Sənin şiltiyini kim atıb²⁹ belə, yaxanı kim cırıb? Dalaşmısan?

– Heç. Bir sürü helver şəhər “çuşka”sıyla sözümlər çəp gəldi, məni tapdalayıb getdilər. Sən bilmirsən ki, məni tək qoyanda başıma bu da gələcəkdi?!

Səmərqənd cızığından çıxdı:

– Mən bu saat onların anasını..! Hara tərəf getdilər. Neçə nəfərdilər!?

²⁹ Əzişdirmək, şil-küt etmək.

Onu cırnatmaq xoşuma gəldi:

– Şəkillər satılan küçəyə tərəf getdilər, 4-5 nəfəriydilər.

O, dala-qabağa ləngərliyə dayandı:

– Dur gedək, görək haranın xotuqlarıdır, it küçükləri! –
amma Səmərqənd davadan ötrü ölüdü.

Lenaya göz vurdum, kitabımı qoltuğuma alıb qalxdım. “Tarqovı”ya tərəf getdik. Kimsəni tapmadıq – “məni şil-küt edənlər” çıxıb getmişdilər. Başıma gələnləri olduğu kimi danışdım, o da Lenaya tərcümə elədi. Kefimiz xeyli açıldı. Köynəyimin cırığını gizlədə-gizlədə (yaxşı ki, evdə ikinci köynəyim vardı) küçələri gəzdik. Yenə də mənə tanış olan 106 nömrəli qarmonşəkilli avtobusa minib zooparka baxmağa getdik. “Zorge bağı”nın qarşısında avtobusdan düşdük. Zooparka qədər onlar qol-qola yeridi, mən də yengə kimi yanlarınca. Artıq Lenaya həvəsim sönmüş, Səmərqəndə də acığımı tuturdu. Lenaya, mənimlə yatıb Saşanın qoltuğuna girdiyi üçün; Səmərqəndə isə, gecəni mənimlə olduğunu bilə-bilə qızı yorulmadan öpdüyü üçün. Zooparka çatdıq. Qartallar və qarğalardan başqa – baxmayaraq ki, onlar da burada başqa cür adlandırılırdılar – bütün heyvanları yalnız televizordan izləmişdim. Ən çox sevdiyim isə şirin, “eşşəksuratlı lilliput at” – poni oldu. Dilbərin “ceyranı” – eşşəyimiz yadıma düşdü. Kəndimiz üçün ilk dəfə darıxdım. Hiss edirdim ki, Durna nənəm hər gecə bəlkə də yüz dəfə mənim instituta qəbul olunmağım üçün Allaha yalvarır. Atam otu tək yükləyə bilmədiyini üçün acığını eşşəyin üstünə töküüb onu təpikləyir. Anam, mənim el içində peşiman olmamağım üçün tanrıya yalvarır, haraya, nə üçün gəldiyini unudur, – sərgərdan qalıb. Gör nə qədər insan mənim yolumu, şad xəbərimi gözləyir. Mən isə burda Lenaya aşiq olmuşdum. “Bircə sabahı da yola versəydik...” – köks ötürdüm.

Axşama hələ vardı. Dənizkənarı parka getdik. Məhəccərə söykəlib dənizə doyunca tamaşa etdim. Dondurma yedik,

gəmiyə mindik. Qız qalasına qalxdıq. Funikulyora minib Dağ-üstü parka çıxdıq, oradan şəhərin axşam mənzərəsinə tamaşa etdik. Görəsən şəhərlilər də kəndə gələrkən mənim keçirdiyim hissləri eynilə yaşayırlarmı? “Bakı, sən necə də gözəlmişsən... Bu qədər insanı görəsən dartıb sənə gətirən səbəb nədir?” – bunu hey düşündüm.

Yolüstü yenə həmin kafeteriyada piroqla kakao içdik. Yataqxanaya qayıtdıq. Korpusun girəcəyində “vaxtyorşa” qabağımızı kəsdi, – “Qızla girmək olmaz!” – dedi. Üç manat pul verib “ağzını yumduq”. Birinci mərtəbədə şırıltıyla axan suyun səmindən bildik ki, bu gün hamam günüdür. Səmərqənd hamamı yoxladı, – “İsti su gəlir və heç kim yoxdur”. İsti suyun tezliklə kəsiləcəyini nəzərə alıb tələm-tələsik otağımıza qaçdıq, paltarlarımızı dəyişdik. İdman paltarlarımızı əynimizə alıb üçümüz də hamama cumduq. Səmərqənd yaxalanıb tez çıxdı, – çay qoymağa tələsirdi. Onsuz da hamamın işıqları yanmırdı, işıq yalnız dəhliz qapısından gəlirdi, bu isə içəridəkinin cinsiyyətini və kimliyini tanımağa imkan vermirdi. Qaranlığın ağuşunda və su şırnağının altında Lena ilə yenidən birləşdik. Təzyiqlə axan suyun başımı döyəcləməsini çox sevmişdim – tövləmizdə gəmiyə oxşayan dəmir vannada bir vedrə suyla çimdidiyim günləri xatırladım. Duş misilsiz bir şeymiş. Son dəfə sabunlanıb yaxalandıq və otağa qalxdıq.

Səmərqənd, bu gün də kitabla məşğul olmadığımı irad göstərüb Lenanı özüylə qonşu otağa apardı.

Kitablarıma sarıldım. Gecə saat 12-dək konspektlərimi bir daha diqqətlə oxudum. “Mən artıq imtahana hazıram!” – qənaətinə gəlib şirin yuxuya daldım...

* * *

Səhər saat 5-də yuxudan qalxdım. Səhər yeməyi hazırladım. Durna nənəmin dualayıb üflədiyi, sonra da düyünlədiyi ipi belimə bağladım (guya bununla, müəllimlərin dil-ağzını bağlamışdı mənim mələk nənəm). Kitabları son dəfə vərəqləyib güzgüdə özümə baxdım, – “Hə! Mən hazır!” – dedim. Yan divarı döyəcləyib Lenagili durğuzdum.

Bu da onlar... Yenə qol-boyun olub içəri girdilər. Lena çox əzgin idi. Salamlaşdıq. Kefim kök idi. Səmərqəndə:

– Deyəsən poçtalyon Çingizin atı kimi Lenanı kim gəldi minir ha..?

Səmərqənd:

– Bunlar belədir də, bu gün sənlə, sabah mənə, o biri gün də bir başqasıyla yatır.

Mən gülərək:

– Bilirsən yadıma hansı lətifə düşdü? – Birinin oğlu, xaricdə yad millətdən olan qızla evlənir. Atasını etirazla oğluna deyir ki, – “Oğul, o qızla evlənmə. Evlənsən, ondan mənə xəstəlik keçəcək, məndən anana, anandan isə bütün kəndə yayılacaq”...

İkimiz də gülüşdük. Lena nəyə güldüyümüzü soruşdu, Səşə nəyə yalandan uydurdu. Səhər yeməyini yeyib çıxmağa hazırlaşdıq. Lena ikimizin də ayaqqabılarını kremləyib qaraltdı. Gözəl geyinmişdik. Yataqxanadan, – “Allah, sən özün kömək ol!” – deyib çıxdıq.

Tibb institutunun qarşısında iynə atsaydın yerə düşməzdin. Valideynlər öz övladlarına min bir fənd öyrədirdilər – “İmtahanda çox qurcalanma. Köçürtmə, ətraflı fikirləş! Tələsmə, heç kimə də kömək eləmək fikrinə düşmə – yalvarsalar da kömək eləmə!”. Valideynlərimin yanımda olmamasına heyfəsiləndim, özümü kimsəsiz hiss edirdim. Səmərqəndin və onunla şərikli Lenamızın dualarına qalmışdım – “Göydən daş yağdır, Allah!” – belə yerdə Durna nənəm bu cür deyirdi...

Giriş qapısında adları oxuyan cavan oğlan peyda olanda, elə bil qurbağa gölünə daş atdılar – hamı susub qulaqlarını şək-lədi. 10-15 nəfərdən sonra mənim də adım oxundu – Mehtiyev Fərhad Ağəli oğlu. Adamları yara-yara içəri girdim. Oğlan bizi liftə mindirib yuxarı mərtəbəyə qaldırdı. İmtahan verəcəyimiz otağın ağzında sakitcə gözləməyimizi möhkəm-möhkəm tapşır-dı. Sonra bizi həmin siyahı üzrə üç-üç içəri dəvət etdilər. Gü-nortaya az qalır, həyəcanım məni rahat buraxmırdı. Növbəmiz çatdı, adım oxudular. Ürəyimin tuppultusunu aydınca eşidir-dim. İçəriyə daxil olub ədəbərkanla müəllimlərə salam verdim. İnanın səmimiyyətimə, həyatımda bir neçə möcüzəli təsadüflə-rim olub, bu da onlardan biri idi – imtahan götürən üç müəl-limdən biri “Abituriyentlərə kömək” verilişinin aparıcısı həmin ...Ömərovaydı. İçimə rahatlıq yayıldı. Müəllimlərdən biri mə-ni iri biletdən apararının yanına çəkdi, – “Düyməni bas, biletdi-götür”, – dedi. Xrom düyməni astaca basdım, heç nə çıxmadı. Müəllim, – “Möhkəm bas”, – dedi. Möhkəm basdım. 5-6 biletdən birdən çıxıb döşəməyə töküldü. Ana nəvəsi gözlədiyim Ömə-rova bizə tərəf çöndü, – “Vəhşisən, yavaş bas da bir az!?”. Dilim batdı, ayaqüstə öldüm. Yerdən bir-bir biletləri götürüb yanımdakı müəllimə verdim. Axırncı bileti də uzadanda, – “Onu götür, keç bax o partada otur” – dedi. Göstərdiyi yerə keçdim. Biletin nömrəsini soruşdular, dedim. Suallara baxdım:

1)“Balıqların çoxalması”. 2)“Bitkilərdə simbioz həyat tər-zi”. 3)...“İlişikli irsiyyət hadisəsi. Morqan qanunu”.

“Səni drozofil milçəklərinə yem olasan, lənətə gəlmiş Mor-qan!” Məni puçur-puçur tər basdı. “Bu qədər bəxtsizlikmi olar? Sənin mələk saydığın, sən demə ilan imiş. Qorxduğun mövzun qabağına çıxdı...” İnanın ki, həmin dəqiqə bəxtsizliyimdən im-tahana tərk etməyə hazır idim, hətta bunun üçün durub sonra da nədənsə yenidən yerimdə oturdum. Yanımdakı əyləşənin suallarına baxdım. “Su kimi içdiyim suallardır! Tüpürüm belə

bəxtə!" – düşündüm. Yox, bu belə ola bilməz! Ya Durna nənəm yatıb qalıb, duaları keçmir, ya da belimə bağladığı ip tərsinə işləyir. "Bəlkə Lenanın kirindən ip öz təsirini itirib? Hə, özüdür ki var" ... Əlimi köynəyimdən içəri salıb ipi dartıb qırdım – bax bu dəqiqələrdə Lenaya nifrət elədim. Ömərova mənə yaxınlaşıb ayağa qalxmağımı, köynəyimi qaldırmağımı istədi. Konspekt tapmadı. "O nə ipdi elə?" – əlimdəki ipə baxıb soruşdu. Bir az da acıqla, – "Nənəm müəllimlərin dil-ağzını bağlamaq üçün dualayıb", – dedim. Başını bulaya-bulaya öz yerinə keçdi. Ayaqüstə qalmışdım. Mənə, – "Otur yaz, falçının nəvəsi", – dedi. Söz xətrimə elə dəydi ki... Dişim bağıracağımı doğrayırdı. Vaxt itirmədən hər üç sualı ətraflı yazdım – axıncı mövzunu isə kitabda necəydi, elə də əzbərdən imtahan vərəqinə köçürdüm. Növbə mənə çatanda ön sıradakı partaya çağırıldı, yazdıqlarıma baxdılar, sonra suallar yağdırdılar. "Üç alırsan" – deyib Ömərova qiymət kağızına əyildi. "Razı deyiləm, xahiş edirəm əlavə suallar verin", – deyib əlimi imtahan vərəqinin üstünə qoydum. Artıq ondan zəhləm gedirdi. Belə "təربiyəsizliyi" – etiraz etməyi aşağıda övladını təlimatlandıran valideynlərdən öyrənmişdim. "Yaxşı..!" – deyib genetika bölməsindən bir neçə sual verdi. İndi bildim ki, "Ümumi biologiya" fənnində "Genetika" fəslə abituriyentləri "kəsmək" üçün qəsdən salınmış bəhsdir. Cavablarım xoşuna gəldi. Dördümü yazıb az qala məni otaqdan qovdu. Çıxdım. Özümü qadın tualetinə dürtdüm. İnstitut işçisi olan ağ xalatl xanım tualetdəydi. Söyləndi, – "Cavan oğlan, kişilər üçün ayaqyolu altdakı mərtəbədədir". Tələsik aşağı mərtəbəyə düşdüm. Tualetin qapısı mıxlanmışdı – abituriyentlər murdarlayıb batırmasın deyə. "Qəza çıxış yolu"na girdim – ətraf mizgək³⁰ qoxurdu, mən də çişimi divara yaptım,

³⁰ Kəsif sidik qoxusu.

hələ tələsdiyimdən şalvarımın qabağını da islatdım. Çişimin gec qurtardığına da acığım tuturdu. İçimdə bir narahatlıq vardı. Ömərova və "Morqan qanunu"ndan yaranmış bəxtsizliyimi unuda bilmirdim. Şalvarımın qabağı qurusun deyə qapısı açıq boş auditoriyalardan birinə keçib partada əyləşdim. Yazı lövhəsində riyaziyyata aid "ədədi silsilələr"ə oxşayan yazılara baxdım. Mövzu "Determinant"dır. Yəqin burada riyaziyyat dərsi keçilir, uşaqlarsa tətilə tələsdiyindən yazı taxtasını silməyə vaxt tapmamışdılar. Sinfimizin "təmizkom"u Sərvinazı xatırladım. Hər dərs bitəndə növbətçiyə taxtanı sildirər, təbəşiri yerinə qoydurar, silgini çırpırdırdı. Unudan və ya imtina edənləri isə sinif rəhbərimiz Yadigar müəllimə xəbərləyərdi.

Şalvarım qurumuşdu. Pilləkənlərlə birinci mərtəbəyə düşdüm. Bir neçə fərasətli valideyn "qapı maneəsini" yarıb içəri keçməyi bacarmışdı. Məni görcək üstümə cumdular – "Neçə aldın?". "Dörd" – dedim. Nə təbrik etdilər, nə də xeyir-dua verdilər, ancaq – "Saçı belə, burnu belə, arıq, gonbul... birini gördünmü?" – suallarına gözümlü döyə-döyə bayıra çıxdım – hər kəs öz balasının hayındaydı. Çöldə yenidən insan seli üstümə hücum çəkdi, yenə həmin suallar və sorğular, cavabım da eyni. Ancaq burda bir neçə nəfər, – "Təbrik edirəm, halal olsun, mälades!" – dedilər.

Lena ilə Səmərqəndi görə bilmədim. Nə pis şeymiş sevincini bölməyə simsar adam tapmamaq. Özümü yenə yetim kimi hiss elədim. Kütlədən aralanıb Nəriman Nərimanovun heykəlinin yaxınlığında – bağda oturmaqları tutmuş adamları gözdən keçirdim. Lena və Səmərqənd əllərində dondurma mənə tərəf gəlirdilər. Məni görcək üstümə götürüldülər. "Hə, nə oldu..?!" – Səmərqəndin gözləri par-par parıldayırdı. Onun əlindən dondurmanı alıb ağzıma dürttdüm, – "Dörd" – dedim. Məni qucaqlayıb havada fırladı, üzümdən öpüb, – "Getdik!" – dedi. Birdən yadıma düşdü ki, axı bu gün həm də onun son kəsir imtahan günüdür...

– Bəs sənin imtahanın necə oldu? – soruşdum.

– Heç nə. Eşşək Rzaya verəcəyimi gedib sənə yeyib-içərəm. Kəsiri də dərslər başlayanda dekanla həll edərəm... Bu günü qeyd eləməliyik. Birbaşa “Ocaq” restoranına!

– Yox. Bu gün mənim günümdür, mən nə desəm o olacaq. Birbaşa universitetə gedirik, sən “eşşək Rza”-nı görmədən heç yana getməyəcəyik. Həm də qeyd eləmək hələ tezdir, iki imtahanım da qurtarsın, sonra oturub “yuyarıq” – dedim.

Uzun çək-çevirdən sonra Səmərqəndi razı saldım. Lena də mənə qahmar çıxdı. Universitetə yollandıq. Dekanlığa yaxınlaşıb Rza müəllimin gəlib-gəlmədiyini soruşduq. Katibə, – “Kəsiri olanlardan imtahan götürür” – dedi. İmtahan otağına yaxınlaşdıq. Səmərqənd qapını döyüb içəri girdi. Biz Lenayla dəhlizdə qaldıq. İçəridəkilərin imtahan həyəcanlarını indi təkrar yaşamağa çalışırdım. Amma nədənsə duymaq istədiyimi hiss edə bilmirdim. Səmərqənd “eşşək Rza” barədə o qədər danışmışdı ki, hər şeyin puldan asılı olduğunu bilirdim. Budur, Səmərqənd Rza müəllimin qoluna girib dəhlizə çıxarırdı. Söhbətlərini aydınca eşidirdim:

– Müəllim, vallah olanım budur, – cibindən çıxardığı əzik-üzük pulları müəllimin gözü qarşısında sayıb ona uzatdı – qalanını da kənddən qayıdanda gətirərəm. Lap pay-püşlə birlikdə. Məni bu istidə şəhərdə saxlamayın. Qoyun gedim kəndimə-kəsəyimə, işlər tökülüb qalıb, kişi tək çatdırmır, biçin vaxtıdır, mən getməliyəm...

Rza:

– Sən aradan çıxdınsa, bir də gəlməyəcəksən. Gələn il də mən sənə dərs deməyəcəyəm. Hardan tapırsan tap. Yoxsa qiymət görməyəcəksən!

Müəllim sözünü deyib içəri girdi, arxasınca qapını çırpdı. Səmərqənd onun arxasınca, – “Sənin eşşək zatına lənət...” – söydü.

– Nə qədər pulun çatmır? – soruşdum.

– 25 manat.

Şalvarımın dal cibinin sancağını açıb pullarımın içindən bir iyirmibeşlik çıxarıb ona verdim. İstehza ilə:

– Tez ol apar ver, kənddə işimiz töküldü qaldı – dedim. Etiraz etməyə qoymadım, qapını açıb onu içəri itələdim.

Bir neçə dəqiqədən sonra yenə ikilikdə dəhlizə çıxdılar. Rza müəllim pulu cibinə qoyub Səmərqəndin qiymət kitabçasına “məqbul” yazıb üstünə atdı və otağa qayıtdı. Səmərqənd kitabçasını açdı, içinə, – “tfu..!” – tüpürüb arxa cibinə soxdu və Lenaya “vso!” dedi. Həmin gün şəhərin bütün görməli yerlərini gəzdik. Çox xoşbəxt anlar yaşadığımız. Axşam evə qayıdanda ayaqlarımızın zoqqultusundan uzanılı qaldıq. Lena səhərədək mənim sərəncəməmdəydi. Növbəti imtahanım iki gündən sonra idi...

...İki gün də gəlib çatdı. Bu iki gündə baş vermiş xırda söhbətlərlə başınızı ağrıتماq istəmirəm, sadəcə olaraq, yeyib-ıçdıq, deyib-güldük, “canına yel keçməyə qoymadan” növbə ilə Lena üçün “kankanlıq” etdik. Arada-bərədə isə “Kimyadan vəsait” kitabını vərəqlədim. Kimya imtahanı çox asan və uğurla keçdi – “5” aldım. Sevincimin həddi-hüdudu yoxuydu. Artıq arzuladığım “həkim-cərrah” peşəsinin bir addımlığındaydım.

Daha iki gündən sonra isə ədəbiyyatdan son imtahan... Bilet çəkdim: “Nəriman Nərimanovun “Bahadur və Sona” əsərində sevginin tərənnümü”. Lal kimi oturub Allahdan vəhy gələcəyini gözləyirdim. Heç bir hərf də yazmadım – heç bilmədiyim bir mövzuydu, konspektlərimin içində də yox idi. Yanımda əyləşən qız donunun ətəyini yuxarı çəkib, kapron corabında gizlətdiyi konspektindən oğrun-oğrun köçürürdü. Baldırı konspekt arxividi. “Bahadur və Sona”-nı istədim, verməyə qorxduğunu dedi, dərinə getmədim. Axıradək oturub, növbəm çatanda boş kağızı müəllimin qabağına qoydum. Qiymət kağızıma “2” yazıb bayıra çıxartdılar. Bəlkə də əvvəlki qiymətlərimin

“4”, “5” olduğunu desəydim rəhmləri gəlib kömək edərdilər, lakin heç nə deməyib həyəətə düşdüm. Deyim ki, çox dilxor da deyildim, layiq olduğum qiyməti almışdım. Gərək biologiyadan ayağımı dirəyib “5” alaydım, onda “eksperimentalnı³¹” girərdim. Nəysə, olan artıq olmuşdu...

Lena ilə Səmərqənd ehtiyacım olmayan təsəllilər verirdilər (görünür çox üzgünüymüşəm). Amma özlərindən xəbərləri yox idi. Hər ikisi pərişanıydılar. Lal-dinməz, bir-birimizdən aralı ayağımızı sürüyərək yeriyirdik. Aramıza çökmüş sükutdan özüm bezdim:

– Nolub ədə, dədən ölüb? Kəsilmişəm da, bu il olmaz, gələn il olar!

Səmərqənd:

– Kəndə, “qız çıxmayan gəlin” kimi qayıtmağını heç istəməirdim...

Dərdimizi unutmaq üçün restorana getməyi təklif etdim. Kənddən gətirdiyim puldan 275 manat 53 qəpik qalırdı. “Ocaq” restoranına getdik. Yeraltı mağara stilində olan bu yer çox ürəyimcə oldu. Artıq araq içməyi bacarırdım. Ofisiant hər dəfə gələndə dalına əl atıb şitlik edirdim – öz sırtıqlığım özümə də xoş gəlirdi. Birinci dəfə üzümə gülməsəydi qələt eliyərdim, bunu təkrar eləməzdim. Amma məndən 8–9 yaş böyük olan bu qız, elə bil ona əl-qol atmağım üçün dəqiqəbaşı bizə yaxınlaşır, qabağımızdakı işlənmiş salfetləri yığışdırır, – “Bir şey lazımdır?” – deyib, özünü əllədir, nazla, gülə-gülə gedirdi. Möhkəm keflənmişdik. Bir azdan musiqiçilər gəldi. Çaldılar-çağırdılar, məclisi qızışdırdılar. Özümüzü evimizdəki kimi hiss edirdik. Mən mikrofonu əlimə alıb, bu gün imtahandan müvəffəqiyyətlə keçmiş Səmərqəndi təbrik etdim, onun şərəfinə oynaq bir musiqi sifariş verdim, o ki var oynadıq. Kaş sinif yoldaşlarım, kənddəki dost-

³¹ O vaxtlar imtahanlardan dalbadal iki “beş” alanı avtomatik instuta qəbul edirdilər.

larım bu günümü görəydilər... Səmərqənd də mikrofonu alıb, bu günkü qəbul imtahanında uğursuzluğuma görə mənə “baş-sağlığı” verib, “Süpürmüşəm sarayı, həsiri basma dolan gəl” mahnısını sifariş etdi, – bu mahnı Durna nənəmin ən çox sevdiyi mahnı idi. Dana kimi böyürdüm, – “Qurban olum kəndimə, Durna nənəmə, təzək külü hopmuş yuxamıza! Mən kəndimizi istəyirəm..!”. Çox hoqqalardan çıxdıq, çox meymunluqlar elədik, hətta çıxanda ofisiəntin ev telefonu və ünvanını da aldıq. Hesabı verdik: “27 manat 45 qəpik”. Hesab bizi bir qədər ayıltı. Ofisiənt vasitəsilə restoranın şefi – adaşım Fərhada “salam” göndərdik.

Yataqxanaya necə gəlib çıxdığımız isə yadımda deyil. Lenanı yenə içəri buraxmaq istəməyən gözətçi ilə mübahisə etdiyimizi güclə xatırlayıram. Daş kimi yatıb, səhəri günün günorta vaxtı yuxudan oyandıq. Günboyu şəhəri veyil-veyil gəzib gözü-müzün qurdunu tamam öldürdük. Evdəkilərin hər birinə balaca da olsa bir şey aldım – anama canamaz və təsbeh, atama ayaqqabı, Durna nənəmə isə çust, təsbeh və yun şal. Sabahkı avtobusa rayona iki nəfərlik bilet aldıq.

Biz Lenanı tərək edirdik. Bu gecə ayrılmalıydıq... Qız çox pərişandı, heç bir planı yox idi. Pulsuz-parasız, təkbaşına bu qoca şəhərdə başını necə gırləyəcəkdi görəsən? Elə istəyirdi ki, bizimlə birgə kəndə getməyi... Amma heç dilucu dəvət də eləmədik, – edə bilməzdik, bu heç zaman olmazdı. Evə tez qayıdıb paltarlarımızı qablaşdırdıq. Lena artıq öz idman çantasını çoxdan hazırlamışdı. Qızı çörək almağa göndərdik. Çox gecikdi, narahat olduq. Pəncərədən boylandım. Lena əlində çörək, bir zənci tələbəylə şirin-şirin söhbət edir, tanış işvə-nazla oğlanın ağlını başından alırdı.

– Gəl bax, artıq bizim Çingizin atı kürsəyə təzə at tapıb, gör necə iynəşirlər? – Səmərqəndi səslədim.

Lena gəldi. Bayaqqı pərişanlığı azalmışdı. Səmərqəndlə dialoqları belə oldu:

– Məndən narahat olmaya bilərsiniz, özümə təzə birini tapmışam, tətil bitənədək onun yanında qalacağam.

– Adı nədir təzə erkəyinin? – Səmərqənd acıqla soruşdu.

– Amuzuqardı nədi, heç yadda saxlaya bilmədim – ərəbdir, ya da fars. Çoxdan sulanırdı mənə, bir iki dəfə söz atmışdı, axır ki, bu gün üz verdim.

– Dilini bilirsən? – mən soruşdum, Səmərqənd tərcümə elədi.

Lena:

– Yataqda sevişərkən danışmırlar dostum, – deyib arsız-arsız üzümə irişdi.

– Axşam onunla yatacaqsan, hə!? – hirsimi cilovlaya bilmirdim.

– Bəs təkbəşinə nə edim? Sən getməyə bilmədiyin kimi, mən də tək qala bilmərəm axı... – məzlum halına azca rəhmim gəldi.

Sanki namusumuz əldən gedirdi. Artıq bu söhbətin bu qədər adi şəkildə davam etməsi məni əsəbləşdirirdi. İlk dəfə olaraq Lenanın fahişə olduğunu anladım və onunla yatdığım üçün özümdən zəhləm getdi. Demək mənə çatanadək neçəsiylə yatmış, məndən sonra da neçəsiylə yatacaqdı. Aldığım ləzzətlər burnumda irinə döndü. Lenayla ayrılmağımı başqa cür təsəvvür edirdim: qucaqlaşib ağlaşacaq, şəhərə qayıdarkən mütləq yenidən birlikdə olacaq, ayrılmamışdan isə son dəfə imkan tapıb yatağımızda “qığılıcı” çıxaracaqdıq. Lakin indi nifrətdən və soyuq baxışlardan başqa heç nə hiss eləmirdim. Mən az qala onu sevmişdim. Kam aldığım ilk sevgini onda sınımışdım. İndi isə biz onu atmadan, o bizi atıb gedirdi. İkimizin də üzündən öpüb otaqdan qaçdı. İkimiz də dilxoruyduq. Səhərədək qısqanlığımdan yata bilmədim, əlimdə imkan olsaydı, elə bu dəqiqə gedib Amuzuqarın yatağındaca başını kəsərdim...

* * *

...Avtobus bir saatdan sonra kəndimizə çatacaqdı. Ali məktəbə qəbul ola bilməməyimin üzüntüsü evə yaxınlaşdıqca daha da şiddətlənirdi. "Əzizlərimin üzünə necə baxacağam?" Hamını bir-bir göz önünə gətirdim, hiss edirdim ki, bədənimi gizilti alır, sifətim qızarır.

Evimiz düz magistral yolun kənarındaydı – avtobusdan düşən kimi demək olar ki, ayağını dərhal məhləmizin darvazasına qoymuş olursan. Yol kənarında olmağın bəzi üstün və mənfi cəhətləri var. Yolda qalan, maşını xarab olan, peşov qarıxdıran, sofı, dilənçi, hökumət adamı ilk olaraq özünü bizə verirdi. Ələlxüsus da Bakı avtobusuna minmək çox rahatdır.

Həyat darvazasını aralayıb Səmərqəndlə içəri girdik – dostum məni tək buraxmamışdı. Anam bizi görcək, – "Ay Ağ, uşaq gəldi..!" – çıxırıb üstümə qaçdı. "Sənin boyuna qurban, oğul, ağlamaqdan gözüümüz kor oldu, di gəlib çıxsana! De görüm "oğlansan", ya "qız"? Quruca – "Qızam" – dedim. Anamın səsinə Durna nənəm də eşitmişdi, önlüyü əlində, yorta-yorta, qucağını açıb mənə doğru qaçırdı. "Qadan-balan mənə gəlsin, ay bala, heç ərim müharibədə olanda bu qədər dərd çəkməmişdim", – mənə çatanda təngnəfəs olmuşdu. O üz, bu üzümdən doyunca öpüb məni bağrına basdı, iyimi qoxladı, aralayıb bir də alnımdan öpdü. Deyəsən xəbərin "qız" olduğunu anamın sifətindən duymuşdu. Atam evdən çıxıb qaloşlarını geydi, əl verib görüşdü, sonra üzümdən öpdü, – "Xoş gəldin" – dedi. İnanmayacaqsınız, amma inanın bütün müqəddəslərə ki, özümü tanıyandan bəri atam məni ilk dəfəydi öpürdü. Gözü-mün yaşını saxlaya bilmədim. Ali məktəbə girə bilməməyimin əsl sarsıntısını məhz indi aldım. Bir kişinin yanında üzüm qara, gözüüm kölgəliydi. Mal-qaramızın hamısını canavar boğub parçalasaydı, atamın yanında bu qədər xəcalət çəkməzdim. Bu anda ilk dəfəydi ki, atamı anamdan çox sevdim. Durna nənə boynumu qucaqlayıb qəhərləndi, elə bil məni atamın gözləni-

lən tənələrindən qoruyurdu – “Eybi yoxdu qadan ürəyimə, qocalmamısan ki, bu il olmaz gələn il girərsən, gələn il olmaz, o biri il girərsən”. Hərə bir dərdə ağlayırdı, mən isə atamın acı silləsindən də betər ilk öpüşünün bədənimə yaydığı əzabdan ağlayırdım. Sonralar müxtəlif bəhanələrlə atamı çox öpdüm...

Evə keçdik. Kəndin ən çox yeyilən “həmişə hazır” yay xörəyi – pomidor-badımcan çıxırtması ilə qarnımı doyurdum. Səmərqənd sağollaşib evlərinə getdi.

Mal-qaranın nobatdan gələn vaxtı paltarımı dəyişib tövlə işlərinə girişdim. Heyvanlarımızın hər birinin baxışında “xoş gəldin” ifadəsini sezməyə çalışırdım. Onları yenidən görməyə çox sevinirdim. Təkcə, “Batasar” adlı camışımız saymaz-yanaydı, – başını aşağı salıb islanmış kəpəyini yeyirdi, heç boylanıb sifətimə də baxmadı. Bu qanacaqsız camışı keçən il almışdıq. “Ətlik” məntəqəsinə bir cüt qocalmış ələngə inək verib dəyişmişdik. Camış qatığından ötrü sinov getdiyimdən, mənim xətrimə və anamın israrıyla atamı güclə bu dəyiş-düyüşə razı salmışdıq. Atam sonradan bu dəyişmə əməliyyatının çox ağıllı olduğunu özü də etiraf eləmişdi. “Batasar” adını isə hansısa hind filmindən götürüb qoymuşduq. Çox məhsuldar heyvan idi, həm də hələ cavandı, – ikinci doğuşu olacaqdı.

Mal-qaranı nənəm demişkən – “iraxlıyb” yenə televizor qabağına yığıldıq – bu gün Şövkət Ələkbərovanın konserti vardı. Şövkət xanım ecazkar səsiylə bərabər, həm də ona görə mənə daha əziziydi ki, o, köklükdə və buxaqda eynən Durna nənəyə bənziyirdi. Hətta, tövlə işlərini bitirməyə tələsən anam, – “Bu gün Durna nənən oxuyur ha...” – deyə məni xəbərdar eləmişdi. Şəhərdən gətirdiyim çamadanı ortaya sürüdü, əv-vəlcə kirli paltarlarımı çıxardım. Alt tumanım əlimə keçdi, qabağındakı ağ qərtmək ləkələrini indi görürdüm. Tumanı kirli köynəklərimin arasında gizlətdim. Az qalsın biabır olacaqdım. Ürəyimdə Lenanın qarasınca söydüm. Hər birinin payını özünə

verdim. Çox bəyənmişdilər. Şəhərdən qaytardığım pulun artığını sayıb atama verdim, xırda qəpikləri özümə saxladım.

Anam:

– Payın çox olsun bala, babamdan qalma canamazın cırılmağına az qalırdı. Kişinin biricik yadigarını bu gündən sandığa qoyub rahatca qoruya bilərəm. Hərçənd ki, təzə paltar geyinməyi sevən deyil, heç olmazsa atan da daha toya, yasa qaloşla getməz. Lap adamı biabır edəndi, deyir ki, – “Ayaqqabı geyəndə ayağımı döyür”. Bax, ölçüsü də lap əladır, rahat olur. Amma yenə də gördük ki, nənəni hamımızdan çox istəyirmişsən – deyib başının işarəsiylə nənəmə tərəf işarə elədi.

Hamımız Durna nənəyə baxırdıq. Doluxsunmuşdu:

– Allah, ölmədim bu günü də gördüm, balam yekəlib, nə-nəsinə pay-püş alır... Sənə qurban olum, ay Allah, bilirəm, həyasızlıq edirəm, amma nolar qoy balamın toyunu, balalarını da görüm, sonra öldür məni. Sonra ta arsızlıq eləməyəcəyəm, lap canımı almasan da, özümə qəsd edib öldürəcəyəm.

Qanrılıb alnımdan öpdü. Çustı geyib yoxladı, çox bəyəndi, – “Əsl mən istəyən yumul³² çustdu” – dedi.

İşıqları söndürüb hamı yatağına girəndən sonra, durub köhnə alt paltarların içindən ləkəli tumanımı götürüb məhlədəki hamama qaçdım. Tumanı vannada yaxalayıb yuyulmaq üçün atılmış paltarların altına soxdum və yatağıma qayıtdım. Lena gözlərim önündən çəkilmirdi. İndi qara zənci ilə nə etdiklərini düşündükcə, hirsim məni boğurdu. Xəyalımda çılpaq bədənlərimizin dəniz ləpəsi kimi dalğalanması canlanırdı. “Görəsən mənimçün darıxıbmı, heç olmazsa yadına düşürəmmi?”...

* * *

³² Yüngül.

...Günlər sürətlə ötüb keçirdi. Həmin il sənədlərimi Kirov adına Bakı Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsinin qiyabi şöbəsinə, sonra isə Gəncə Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun aqronomluq fakültəsinin qiyabi şöbəsinə verdim. Heç birinə qəbul ola bilmədim – “konkurs”a düşdüm. Dalbadal uğursuzluqlar məni təngə gətirmişdi. Əlimi ali məktəb sevdasından tamam üz-düm. Qəbul zamanı gördüyüm haqsızlıqlar isə uşaq yadda-sımda, məhrəmət, insanlıq, ədalət hisslərimdə ciddi izlər qoy-muşdu. Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna imtahan zamanı ikinci “5” uğrunda az qala müəllimlə əlbəyaxaya çıxmışdıq – rektorun iştirakı ilə gücbəla “4” ala bildim. Beləliklə, keçmişdə və hətta gələ-cək institut həyatımda ömürboyu “5”-dən başqa qiymət al-madığım kimya və biologiya fənlərinə məndə nifrət yarandı. Yu-xudan hövlnak qalxıb bu fənlərə dair istənilən suallara cavab verməyi mənə öyrətmiş Akif müəllim və Ənniyaz müəllimin zəhmətləri hədəf getmiş oldu. Uşaq qəlbim qırıldı, kənd arasında veyillənərkən artıq əvvəlki kimi müəllimlərimi görəndə qor-xudan qaçıb gizlənmirdim. Artıq başa düşürdüm ki, müəllimlər də yemək yeyir, hamamda çimir və xəstələnirmişlər, hələ öz arvadlarıyla gecələr mən bildiyim işlə də məşğul olurlmuşlar...

Qəbul imtahanlarında gördüklərim məni əsaslı surətdə sırtıldı, arsızlaşdırdı, dikbaşlığa öyrətdi. Artıq institut tələbəsi olmaq arzumdan vaz keçdim. Amma fələk başqa cür sayırmış...

* * *

...Günlərin bir günü gələcək həyatımın uğurlu şansı yaran-
dı. Komsomolun, raykomun səlahiyyətli nümayəndələri taxıl
biçini zamanı kəndbəkənd kolxozlara təhkim olunardılar. Yol-
kənarı evimiz həmişə qonaqlı-qaralı olardı. Atam qabaqcıl kol-
xozçu və ot briqadiri, əmək veteranı olduğundan rəsmilərin bi-
zə təşrif buyurması adi hal idi. Bir gün, növbəti dəfə komsomol
komitəsindən Hacı müəllim qonağımız idi. Allah verəndən ye-
dilər-içdilər. Qorbaçovun yenidən başladığı “perestroyka” dəyi-
şikliklərini müzakirə edirdilər. Mənsə onlara çay-çörək daşıyı-
dım. Hacı müəllimlə bir qədər isinişmişdik. Məndən soruşdu:

– Neçədə oxuyursan?

– Bitirmişəm məktəbi – dedim.

– Nəylə məşğulsan, harda işləyirsən?

– İşləmirəm hələ – dedim. Atam sözə qarışdı:

– Üç instituta sənəd verdi, üçündən də kəsildi.

Hacı müəllim:

– İşləmək istəyirsənmi?

– Əlbəttə – dedim.

– Sabah yadıma salarsan, səni rayona aparıb yeni işinlə ta-
nış edəcəyəm, oldu?

– Baş üstə! – sevindim. İşləmək heç indiyədək ağıma da gəl-
mirdi. Demək mənim də işləmək, maaş almaq vaxtım çatıbmuş.
Səbirsizliklə sabahı gözlədim, təklif olunacaq işin xəyallarını fik-
rimdə canlandırıdım. Sabah gec açıldı, amma açıldı. Tanrının hə-
min sabahına, xeyirlə gələn hər gününə şükürlər olsun. Artıq
Hacı müəllim deyil, “Hacı əmim” gəldi, yedi-içdi və məni də
QAZ-69-a mindirib rayon mərkəzinə apardı. Rayonda cəmi 10-15
dəfə olmuşdum, – ən çox da “Məhsul bayramı” şənlikləri zama-
nı. Hacı əmi məni yarıuçuq bir tikilinin qarşısına gətirib dedi:

– Bu gündən buranın sahibi sənsən. Buradakı işlərə ciddi
nəzarət edəcəksən. Özün özünə maaş qazanacaqsan, hər şey sə-
nin etibarından və zəhmətindən, bacarığından asılı olacaq. İçə-

riyə keçdik. Böyük otağın iç vəziyyəti qənaətbəxş idi. 5-6 nəfər yaşlı arvad nəsə tikirdilər. Darısqal kabinetə keçdik, qarşıma kağız və qələm qoyub, – “Yaz” dedi. Ərizəmlə “Qala” kiçik müəssisəsinin direktoru təyin edildim. Qorbaçov “perestroykası”nın ilk barını görənlərdən biri də mən oldum. İş mənə başa salıb getdi. Anam yaşda olan qadınlar başıma toplaşdılar:

– “Kimsən, kimlərdənsən, nəyə gəlmisən?” – suallarını yağdırdılar. Son cavabım öz başımı gicəlləndirdi, – “Sizin yeni müdirinizəm!”...

“Qala” kiçik müəssisəsi, ikibarmaq fəhlə əlcəkləri, xəstəxana və uşaq bağçaları üçün yastıq üzləri, döşəkağlarının tikişi ilə məşğuldu. Kifayət qədər sifariş var idi, işi vaxtında çatdırmaq ən başlıca vəzifəm idi. Rayonda ilk 3-5 özəl müəssisələrdən biriydi “Qala”.

Hər gün həmkəndlim Asifin QAZ-53-nün kuzovunda rayona gedir, gecəyədək işləyir, avtobusla geri qayıdardım. Qalstuk taxırdım. Geyimimə ciddi fikir verirdim – axı mən müdiriyydim. Bəzək-düzəyimə baxan isə Durna nənəmdi. Hər dəfə məni təmiz və səliqəli kostyumda görəndə, – “Nənən boynuna qurban, Allah bədnəzərdən qorusun səni, ay Fərhad!” – deyər, arxamca hər dəfə su atardı. Hacı əmi hər həftəsonu işləri yoxlamağa gələr, tapşırıqlarını verib gedərdi. İş üçün müraciət edənlər çoxuydu. İçində gözəl qızlar da az deyildi. Heyif ki, iş adamı götürmək ixtiyarı məndə deyildi. Növbəti ayın başında Hacı əmi işçilərin maaşını verdi. İkilikdə qalanda məni xeyli tərifləyib işimdən razılıq etdi. Təşəkkür olaraq həтта alımdan da öpdü. Stolun üstünə 180 manat pul qoyub, – “Bu da sənin əmək haqqın”, – dedi. Uçmağa qanadım yox idi. Hacı əminin boynuna sarıldım və təşəkkürümü bir neçə damla sevinc göz yaşımıla ifadə etdim. Bir dəfə Rəhim əmi danışıqda eşitmişdim ki, şəhərdə baş mühəndis işlədiyi zavoddan aldığı maaşı 180 manatdır, deməli mən onun qədər maaş alacağam... İşçilər göz

yaşımı görməsin deyə, xeyli vaxt kabinetdə qaldım. Hacı əmiyə minnətdarlığımı yetərincə verə bilmədiyim üçün üzülürdüm. Hacı əmi mənim həyatımı relsin üstünə qoyan ilk insan oldu.

İlk maaşım ilə atama kostyum, anama don, Durna nənəmə isə kəlağayı aldım.

Günlərin birində işçilərimizdən biri – Xumar xala dedi ki, – “Ay bala, müdirlə danış, xalça toxumaq üçün dəzgahlar alsın. Sumayaynan mən toxuyaq, qızlar da digər tikiş işlərini görsünlər”. Təklifi Hacı əmiylə müzakirə elədim. O da bu fikri bəyəndi və Ağdamda eyni işlə məşğul olan dostuyla əlaqə saxlayacağına söz verdi. Təxminən iki aydan sonra, iki ədəd əldəyiyimə xalça-toxuma dəzgahını gətirən yük maşını idarənin qabağında dayanmışdı. Dəzgahlar quruldu, iplər, əl alətləri alındı. Təzə ruh və sevinclə xalçatoxuma işinə də start verdik. Xalçalar, əsasən Ermənistanın Qafan rayonunda satılırdı. Xalça tələbatını çətinliklə ödəyirdik. Gəlin köçən qızlar əllərində bəyəndiyi şəkillə gəlir, eyni naxışlardan xalça sifariş verirdilər. İşlərimiz olduqca gərgin, lakin günbəgün daha uğurla gedirdi. İki nəfər əlavə işçi götürmüşdük. Problemləri özüm təkbəşinə həll etməyə çalışırdım. Xüsusi hallarda Hacı əmiyə müraciət edirdim. Komsomolda işləyən birisi üçün, özəl biznesdə adının hallanmasının qeyri-məqbul olduğunu mənə əvvəllər də demişdi. Bu “qanun” onu “Qala”dan ayırırdı.

Bir dəfə rayon mərkəzində Hacı əmiylə qarşılaşdıq, parkda – çayxanada əyləşib işdən-gücdən söhbətləşdik:

– Qaqas, indi pul qazanmaq üçün yaxşı şərait yaranıb. Mənsə, ideologiya adamıyam, hələm-mələm xasiyyət dəyişənlərdən deyiləm. Partiyada ciddi laxlama başlayıb, ayıq-sayıq olmalıyam. İşin içinə tam girmisən. İdarəetməni, nəzarəti yaxşı bacarırsan, məsuliyyətliyə. Odur ki, müəssisənin təsisçiliyini də sənə adına keçirməyi qərara almışam. Onsuz da bu müəssisəni qurmağa 3 manatdan artıq xərcim çıxmayıb. Qoy məndən

sənə hədiyyə olsun. Axşam evə gedəndə bütün sənədləri sənə təhvil verəcəyəm. Amma sənə bir “komsomol tapşırığı” olacaqdır – sən mütləq ali təhsil almalısan. Elə bu il ali məktəbə qəbul olmalısan!

Onun hər təklifinə razı olurdum, hər göstərişini sözsüz icra edirdim, çünki müqayisəolunmaz dərəcədə ağıllı və tədbirli olduğundan əminiydim. Ömür boyu belə bir böyük qardaşım olmasının arzusunda olmuşam. Sabahı gün bütün sənədlər mənə dəydi – nizamnamə, möhür, blanklar, bank-mühasibat sənədləri və s. Notariusda təsisçilik hüququnun alqı-satqısını rəsmiləşdirdik. O, mənə əmin etdi ki, indiyədək müəssisəyə yatırdığı xərci minqat çıxarıbdır. Odur ki, – “Ağlına da gətirmə ki, gözüüm arxada qalıb. Götür, halal xoşun olsun” – dedi. Bu, evimizdə halal çörək kəsmiş bir kişinin, atama və ailəmizə təşəkkür borcuydu. Allah Hacı əmidən razı olsun, bu gün də onun çörəyini yeməkdə davam edirəm...

İşləri artıq müstəqil aparmaq məcburiyyətindəydim. Özümə mühasib tapdım, – kağız-kuğuz işlərini heç indi də sevmirəm. Mühasibimiz Loğman müəllim 48-50 yaşlarında keçmiş riyaziyyat müəllimi olub, indinin özündə də instituta abituriyent hazırlayır – tam təmənnasız, pəysiz-püşsüz.

İşlər ürəyim istəyən kimi gedirdi. İki min manat pul toplamışdım. Bu, rayonda 5-6 nəfərdə ola biləcək məbləği idi. Durna nənəmə ayda 100 manat pul ayırmışdım, hər dəfə pulu ona məcbur verənəcən, səsimiz məhəlləni başına götürürdü, “mənimki mənə dəyirdi”.

Hacı əmi ilə növbəti görüşümüzdə, o, ali məktəbə hazırlığın nə vəziyyətdə olduğunu soruşdu. “Hazırlaşmağa vaxt tapa bilmirəm”, – dedim. Cavabım onu əməlli-başlı hövsələdən çıxartdı – “Bax şərtimizi pozursan...” – dedi və mənə xeyli “danladı”. Savadsızlığın bir fəlakət olduğunu anlatdı, oxumağın vacibliyini mənə sübut etdi.

Başqa əlacım yox idi, gərək Loğman müəllimdən heç olmazsa riyaziyyatı öyrənim. Düzünü desəm, cəbr və həndəsəni əvvəldən sevməmişəm. Nədənsə, riyaziyyat mənə əlçatmaz elm kimi görünürdü. 1-lə 2-nin arasında sən demə sonsuz sayda ədəd varmış – ta riyaziyyat hardan oldu “dəqiq elm”? Amma, Loğman müəllimin “hazırlama metodikası” mənə maraqlı gəldi. “Sən bacararsan!” – təlqini ilə evə tapşırıqlar verir, sabah mövzunu soruşur, misalları yoxlayırdı. Kişidə həvəs nə qədər desən varıydı – xalis riyaziyyatçı həvəsi və səbri... Ciddi irəliləyiş hiss edirdim, riyaziyyata azacıq da olsa qanım qaynamağa başlamışdı. Sonra fizikanı öyrənməyə başladım. Özümə güvənim qayıtdı, qəbul mövsümü gəldi və sənədlərimi İnşaat Mühəndisləri İnstitutuna verdim. İşlərə rəhbərliyi Loğman müəllimə tapşırıb yenidən qərubsədiyim doğma Bakıya yollandım.

* * *

İmtahanlardan biri kimya olsun deyə “inşaat texnologiyası” fakültəsini seçdim. İki “3” aldım. Üçüncü imtahan riyaziyyatdan, dördüncü isə ədəbiyyatdan yazılı idi. 3-cü imtahanı götürən zaman variantlarımızı təzəcə demişdilər ki, uzun saçlı nurani bir kişi – sonradan bildim ki, prorektor imiş, həm də qəbul komissiyasının sədriymiş – içəri girdi. Kamran müəllim özüylə bir neçə uşaq gətirmişdi – başqa ixtisasdan konkursa düşmüş abituriyentlər. Prorektor müəllimdən soruşdu:

- Hansı ixtisasdı?
- “PSİK³³”lər.
- Qəbul neçə nəfər olmalıdır?

³³ “İnşaat məmulatları və konstruksiyalarının istehsalı” sözlərinin rusca qısaldılmış baş hərfləridir (Производства строительных изделий и конструкций).

- 70 nəfər.
- İndi neçə nəfər qalıb?
- 48 nəfər.

Kamran müəllim başını bulayıb qapıya tərəf döndü, dilucu müəllimə, – “Kömək edin keçsinlər, ixtisas norması dolmalıdır!” – deyib getdi.

İmtahana nəzarət edən müəllimin üzündə məhrəm bir sevinc yarandı:

– Uşaqlar, təbrik edirəm, artıq siz tələbəsiniz! Kəsilən kəsilib, 48 nəfər qalmısınız, indi başqa ixtisaslardan konkursa düşənləri sizin ixtisasa gətirirlər ki, ixtisas planınız – 70 nəfər olsun. Biletlərinizi çəkin, kimin konspekti varsa açıb köçürsün. Amma sakitliyə riayət edin və kənar adam içəri girəndə konspektlərinizi yığışdırın. Nənəniz namaz üstündəymiş – duaları müstəcəb oldu...

“Duaların əskik olmasın, mənim Durna nənəm! Bilirəm ki, bu möcüzə sənin dualarınla oldu!” – uçmağa qanadım olsaydı, vallah, uçardım. Mənə Xudafərin körpüsü kimi keçilməsi qeyri-mümkün olan qəbul imtahanlarını dörd ədəd “tramvay altında qalmış” 3-lə bitirdim və ali məktəb tələbəsi oldum.

1988-ci ilin isti yayı cövlan edirdi. Kəndə yollandım. Təbrikə gələnlərin sayı hesabı yox idi. Həmin günlər anamın qazanında badımcən çığırtması hey dolub-boşalırdı. Anam dəqiqəbaşı sup qazanına qaynar su əndərirdi. Durna nənəmin uçmağa qanadı yoxuydu – təbrikə gələnləri oynaya-oynaya qarşılayırdı. Atam indi daha qürurla gəzir, mənə xüsusi bir nəvazişlə, – hət-ta, daha “ay gədə” deyil, “ay oğul” deyə müraciət edirdi. Qaloşlarını da silib təmizləmişdi. Məni kişi saydıqca, mən də kişiləşirdim. Ata-anamın üzünü ağ elədiyimə, Durna nənəmi sevincdirdiyimə görə çox xoşbəxtiydim.

* * *

...“Qala” kiçik müəssisəsində işlər birdən-birə zəiflədi. Ermənistan-Azərbaycan münasibətləri korlandığından, Qafan bazarı üzümüzə bağlandı. Hamı Topxana meşəsində qətlə yetirilmiş azəri türklərinin faciəsindən danışdı. İkibarmaq əlcək və döşəkağlarını tikən başqa müəssisələr açıldığından sifarişlərimiz də azaldı. İşçilərdən iki nəfər və Loğman müəllim qalmışdı. İndi ən çox sifariş olunan xalça, Məmməd Əmin Rəsulzadənin və Atatürkün portretləri idi – kişilərin bütün üz cizgilərini artıq əzbərdən bilirdim.

1988-ci ilin 1 sentyabrında ilk dəfə olaraq ali məktəb auditoriyasına qədəm qoydum. Qrupumuz 24 nəfərdən ibarət idi – onlardan 2-si qızıydı. İlk dərs günümüz boş keçdi. İnstitutun yataqxanasına yollandım. Dekanlıqdan aldığım göndərişi yataqxananın direktoru Tanrıverdi müəllimə təqdim etdim. İkinci korpusun dördüncü mərtəbəsində 404 nömrəli otaqda mənə yer verdilər. Dörd nəfər qrup yoldaşı bir otaqda qalacağıq – mən, Masallıdan Nağı, Füzulidən Yaşar və Şərurdan Sabir. Otağımız üçün mətbəx ləvazimatları, ərzaq aldım. Otağı təmizlədik və işləri bölüşdürdük. Bu gündən etibarən yemək bişirmək işinə Nağı, qab-qacaq yumağa mən, otağın təmizliyinə Sabir, bazarlığa isə Yaşar baxacaq. İlk yeməyimizi bişirdik, – Nağının əlinin “duzunu” bəyəndik, pambıq döşəklərimizi və yun ədyallarımızı çırpıb gecəni keçirdik. Otağı “özümüzünküləşdirmək” üçün bizə hələ bir neçə gün lazım olacaqdı. Çünki, Yaşar kirli pambıq döşəyi, mənsə toz qoxan yun ədyalı bəyənməmişdim. Evdən yorğan-döşək gətirməyi qərara aldım. Divarlardan müğənni Sandranın dənizdə çimən yerdə çıpaq şəklini, Atatürkün və Məmməd Əminin portretini, bir də Azərbaycanın 1920-ci ilədək sahib olduğu ərazilərin xəritəsini asdım. Korpusumuzun “vaxtyorşa”sı Kubra xala otağımızı yoxlayıb təzə mələfə və yastıq üzlərini verdi, təmizlik və növbədənəknar örtükdəyişmə

qaydalarını izah elədi, – “Əgər istəsəniz ili 3 manata kreslo da götürə bilərsiniz”. Pulu verib nimdaş, kirli kreslomuzu, üstündə də pəncərə pərdələrini pay aldıq.

Yaşca ən böyüyümüz Nağı, sonra Sabir, ən balacamız işə totuq-motuq “mama uşağı” Yaşardı. Yaşarı hamımız sevirdik – olduqca şirin, yaraşıqlı, qırmızıyanaq oğlan idi. Dərhal bilinirdi ki, ağır işlərə özünü verməmiş, dəcəl uşaqlıq xasiyyətini hələ də saxlamışdı.

Beləliklə, mənim daimi şəhər həyatım və 5 illik **tələbə** **ya**-taqxana həyatım başladı...

* * *

İlk günlər müəllimlər gözümüzün odunu alır, tapşırıq, “day-dayı” vecə almadıqlarını dönə-dönə vurğulayır, dərslər buraxanlara qarşı amansız olacaqlarını beynimizə yeridirdilər. Biz də yuxarı kurs tələbələrindən onlar haqda soruşur, müəllimlərin kimliyini dəqiqləşdirirdik, – “Əşşi qələt eliyir, çurbanın biridi!”, “Bax o, qorxulu, qəddar müəllimdi”, “Pulgirdi”, “Ləqəbi qızıldır”, “Oğraşın dal ayağıdır – öz bacısı oğlunu institutdan qovdurdu”, “Şorğözün biridi”, “Kütbeyin, savadsızın biridi”, “Çox insan adamdı” – hər kəsin dəqiq xarakterini bax beləcə öyrənirdik. Həm də, “eşşək Rza”ların nə olduqlarını çoxdan bilirdim.

Birinci kursda bütün fikrimizi dərslərimizə və şəhərlə daha yaxından tanışlığa sərf elədik. Sonda, şəhərin az qala bütün dəlmə-deşiklərinə bələd idik.

1989-cu ilin yay tətilinin iki ayını tələbə inşaat dəstəsi kimi praktikada – Rusiyanın Tümen şəhərində keçirdik. Azərbaycandan xaricə ilk dəfə çıxırdım, özü də təyyarəylə. Rusiyanın İvanovo şəhərindən çoxlu tələbə qız da Tümenə praktikaya gəlmişdi – toxuculuq üzrə texnikumun tələbələridilər. Vinzili kən-

dində atılmış ikimərtəbəli taxta hərbi kazarmada birlikdə qalır-dıq – qızlar ikinci, biz isə birinci mərtəbədə. Şəhərə yenidən gəlmiş sütün kənd oğlanları üçün əsl cənnət idi – yan-yörəməz huri-mələklərlə doluydu. Tümenin mərkəzində tikilən “Sofiya” meh-manxanasının sanitar qovşaqlarında keramik plitə döşəyirdik. Yataqxana dostlarımla canbirləşirdik bu qərib şəhərdə. Burada da işləri böldük – qoldan güclümüz Sabir palçıq qarışdırır, Yaşar araba ilə palçığı yanımızadək daşıyır, Nağı və mən isə kafelləri yapışdırırdıq. İçimizdə bu işi bacaran yalnız Nağı idi. Mənsə, bu işi tez bir zamanda öyrənəcəyəm ümid edirdim. Nağı məndən 6 yaş böyük idi. Beş bacının bir qardaşıydı. Evlərinin maddi duru-munu yaxşılaşdırmaq, yetişmiş bacılarını ərə vermək, cer-cehiz tədarükü görmək məqsədilə institutun ikinci kursunda “as-toroçka”³⁴ götürmüş, pul dalınca Orta Asiyaya yollanmışdı. Əllə kərpic kəsirmiş. Qayıtdıqdan sonra isə iki kurs dala düşüb ye-nidən bizimlə oxumaq məcburiyyətində qalmışdı.

Bakıda çəkdiyim qərblilik heç nəyimiş Tümenə çəkdiqlə-rimin yanında. Qürbətə alışa bilmirdim. Hətta, gündə bir neçə gözəl toxucu qız da xiffətimə hörümçək qədər də olsa “tor to-xuya” bilmirdi.

İvanovonun gözəl qızları bizi aeroportda vətənə yola sa-landa arxamızca hönkür-hönkür ağlaşırdılar. Yaşarı öz sevimli Daşasından qoparıb ayıra bilmirdik. Bir yerdə Tümenə getdiyi-miz 15 nəfər tələbə oğlanların 6-sı “tripper” xəstəliyinə tutula-raq, təzə sünnət olmuş uşaqlar kimi paçasıayırıq gəzirdilər.

Rusiyadan qayıdanda mənim əmək haqqı payıma 600 ma-nat düşmüşdü. Evdəkilərə xeyli pay-püş almışdım. Bakıya, oradan isə doğma kəndimizə qayıtdım.

* * *

³⁴ Könüllü olaraq “kursda qalma”.

Qubadlını unudanlara bir daha xatırladıram ki, rayonumuz Ermənistanla həmsərhəd bölgədir. Zaman-zaman bu qonşuluğun acısını çox çəkmişik, – ulularımız dəfələrlə doğma yurd-yuvalarından didərgin salınıblar. Vəziyyət yenə də qarışmaqdaydı. Hamı çamadanı hazır vəziyyətdə, kimdənsə yardım gözləyirdi. Adamların əli işə yatmır, hamı ölkə rəhbərliyindən şikayətlənir, başlarına gələcək acı, labüd fəlakətləri çarəsiz halda oturub gözləyirdilər. Sərhəd kəndlərində ermənilərin mal-qara oğurluğu adi hal almışdı. Özümüzün başbilənlərimiz isə erməniləri bizimkilərdən “qoruyur”, hətta, ov tüfənglərimizi belə müsadirə edib camaatı əliyalın qoyurdular. Əhali öz ümidlərinə tərk edilmişdi. Hər gün yeni-yeni özünümüdafiə dəstələri yaradılır, növbə ilə sərhəd kəndlərinin mühafizəsinə könüllü olaraq qatılırdılar. Ov tüfəngləriylə silahlanmış bu adamlar mal nobatına gedirmiş kimi ərzaq boxçasını doldurur, evlə halallaşmış 2-3 günlüyə “müharibəyə” yola düşürdülər. Belə “sərhəd nobatının” birinə də mən getdim. Bax onda, ilk dəfə vətən torpaqlarının ana qoxusu ilə eyni olduğunu duydum, əldə silah vətən qorumagın, düşmən öldürməyin nə olduğunu dərk elədim. Həmişə fikirləşirdim, – “Görəsən qarşıma əli silahlı, ya da lap silahsız erməni çıxsın, onu öldürə bilərəmmi?”. Əsla! Adam öldürmək mənlilik deyilmiş. Mən bəşər övladının şüurlu və sülh içində yaşamasının, sərhədsiz dünyanın tərəfdarıydım. Hətta, Lenayla danışmış ünsiyyət qura bilməyəndə, niyə bütün bəşər övladının vahid dilinin olmamasını o vaxt özümə xeyli dərd eləmişdim. Niyə mən səhər yeməyimi Amerikada, günortamı İrəvanda, axşamı isə doğma evimdə etməyim? Kim icad edib bu lənətə gəlmiş sərhəd məftillərini görəsən! Nədir bu pasport rejimi, sərhəd keçidləri? Hər şeydən öncə mən dünyalıyam və dünyadır mənim vətənim. Vətən qorumalıyıqsa, dünyanı qorumalıyıq. Mən belə düşünürdüm. Yaxşı ki, qarşıma erməni çıxmadı və “öldürüm, yoxsa yox?” sualı ilə üzbəüz qalmadım.

...Yay tətilim başa çatdı, dərslərim başlayırdı. Yaxınlarımı düşmənlə üzbəüz əliyalın qoyub əndişə içində şəhərə yollandım. Amma, Bakıda izdihamlı mitinqlər, etiraz tətilləri ilə qarşılaşdım. Nağı, yataqxanaya hamımızdan tez qayıdaraq bu hadisələrin fəal iştirakçısı olmuşdu. Xasiyyəti daha da ağırlaşmışdı. İndi daha qaradınmaz olmuş, ciddiləşmiş, quruluşa, hakimiyyətə qarşı münasibəti, aqressiv fikirlərilə bizi əməlli-başlı qorxudurdu. Dərslərimiz günlərlə boş keçir, hər gün institut qarşısında mitinqlər təşkil edilirdi. Mitinqin təşkilatçılarından biri də Nağı idi. Hamı SSRİ-nin dağılmasını, respublika hökumətinin Qarabağda və İrəvanda gedən haqsızlıqlara qarşı ciddi və əməli müdaxiləsini istəyirdi. Bu hadisələr və hakimiyyətin süstlüyü "Dövlət Müdafiə Şurası"nın yaranmasına gətirib çıxardı. Tələbələr, fəhlələr, digər qeyrətli gənclər könüllü olaraq özünü müdafiə batalyonlarına yazılır, silahlanır, təlim-filan görmədən birbaşa cəbhəyə yollanırdılar. Bakıda xaos hökm sürürdü. Mitinqlər idarəolunmaz şəkil almışdı. Artıq ölkə rəhbərliyinin istefası tələb olunurdu. İnsanların hiddəti, aqressivliyi son həddə idi. Cəbhədən gələn şəhid cənazələrinin sayı artmaqdaydı. Mitinqlərdə öndə gedən ziyalılar, alimlər çox vaxt kütlənin hiddətindən qorxub əhalinin qarşısına çıxma bilmirdilər. Müdrik, ağıllı təklif verən hər bir ziyalı, ağsaqqal böyüklüyündən asılı olmayaraq "vətən xaini", "satqın", "KQB-nin agent" adı ilə damğalanır və fitə basılaraq kürsüdən uzaqlaşdırılırdılar. Hərəkət naşı adamların əliylə idarə olunurdu. Kütləni idarə etmək xatirinə, özünü kütlənin küt iradəsinə tabe etdirən liderlər meydanlarda at oynadır, boş-boş yalanlar, vədlər düzüb-qoşurdular.

Bu hadisələrin axını 1990-cı ilin qanlı yanvar faciəsinə doğru gedirdi. Sovet ordusu Bakıya, azadlıq hərəkətinə, azəri türklərinə divan tutdu. Hərəkət amansızlıqla və faciəvi sonluqla yatırıldı. Xalqımızın tarixinə qanlı hərflərlə "20 Yanvar" faciəsi adlı yeni bir səhifə yazıldı. Od üstünə su deyil, elə bil

benzin tökmüşdülər. Kükrəyən kütlə hər yerdə sovet ordusunun əsgərlərini daşlayır, öldürür, şəhərdən qovurdular. Şəhidlərin dəfni kimi müdhiş səhnəni heç vaxt görməmişəm və Allah, belə faciəni bir də bizə və heç bir xalqa göstərməsin. Bir yandan da, Bakıdakı qanlı hadisələri ermənilərin bayram etməsi sorağı xalqın nifrətini tam daşdırmışdı. Bir xalq, az qala bütöv korlaşmış, başıpozuq kütləyə, barıt çəlləyinə çevrilmişdi. İblis, içimizdə erməniyə qarşı nifrət toxumunu şücaətlə becərdi və erməniyi özünün sadıq quluna çevirdi. İki xalq arasındakı tarixi qan düşmənçiliyi yenidən coşdu.

Bu psixoloji krizis dövründə Sabir, Yaşar və mən Nağının üzv olduğu Dövlət Müdafiə Şurasının özünümüdafiə batalyonuna yazıldıq. Ali təhsili atıb könüllü olaraq müharibəyə yollandıq – universitet, politexnik və inşaat institutlarının 31 nəfər tələbələrindən ibarət manqa yaratdıq. İçimizdə ən təcürbəli, qorxmaz və yaşlı olan Nağı manqa komandirimiz oldu. Tərtərin Marquşavan kəndində birgünlük silahdan istifadə təlimini keçib birbaşa döyüş zonasına göndərildik. Bizimlə birlikdə gömrük, vergi, milis işçilərindən ibarət taborlar da vuruşurdu.

Qarabağın darda olan hər rayonu uğrunda döyüşlərə atılırdıq. Hər dəfə hücum əmri veriləndə dostlarla vidalaşib sonra silaha sarılırdıq. Qorxu, ölüm hissini çoxdan yenmişdik. Gördüyüm ilk canlı itkilər, döyüş əməliyyatlarının amansızlığı uşaqlıq hafizəmi darmadağın etmişdi. Artıq hövsələsiz, quduz it kimi idim. Qayğısız uşaqlıq illərimin nə vaxt qan-qada içində əriyib yox olduğunu indi də düşünüb tapa bilmirəm. Kövrək hisslərim çoxdan paslanmışdı. Artıq neçə yaşda olduğumu təyin etmək mümkün deyildi. Düşməyə olan münasibətim çoxdan dəyişmişdi – “Mən öldürməsəm, o məni öldürəcək. İlk öldürən qalibdir!” – qanununa boyun əymişdim. İndi düşməni öldürməyə tam hazır idim və öldürmək məqsədilə qarşı səngərə gülləni tuşlayıb atırdım. Adam öldürmək kimi ağır cinayətin iştirakçısı

olmaqdan qürür duyurdum. Çoxu, – “Müharibə, daha güclü inkişafın və dirçəlişin başlanğıcıdır”, – deyir. Ancaq, insanın qurban verilməsi hesabına qazanılan dəyişiklik, qənimət, qalibiyyət insanlığın imtina etməli olduğu nəsnə olmalıdır. Mən yaxşı döyüşçü olmağımla bərabər, həm də müharibəyə nifrət edirdim. Ayaqlayıb keçdiyim düşmən meyidinə də yazığım gəlirdi – bu müharibənin o zavallı cəsədə heç bir isti-soyuğu yox idi – hətta, erməni olsa da belə...

Döyüşə girdiyimizin ikinci iliydi. Sıralarımız növbə ilə artıb-azalırdı. Ağdərənin Mehmanə kəndini geri qaytarmaq üçün hücum hazırlaşırıdıq. Sabah sübhdən – saat 4-də hücum əmri verildi. Bütün dəstələr birlikdə erməni səngərlərini mühasirəyə almaq üçün çənbəri daraldırdı. Hücum, arxadan artilleriyamızın müşayiətilə aparılırdı. “Qrad” mərmiləri sanki onurğa sütunumuza şığıyırdı – yerə doğru istiqamətlənəndə pərləri elə vızıldayırdı ki, dişimizi sıxmaya bilmirdik. Mərmilər yaxınımıza düşüb torpağı göyə sovururdu. Ağacları aşır, qayalara dəymiş mərmidən ətrafa vıyıltı ilə qəlpələr səpələnirdi. Boz rəngdə toz dumanı hədəfi görməyə imkan vermirdi. Filmlərdə gördüyüm əsl müharibə səhnələriydi. Düşmən səngərinə 50-60 metr qalmış bizə geriye çəkilmək əmri verildi. Qaçmaqda olan, atəşlərimizdən yerə sərilən düşmən aydınca görünürdü. Geri çəkilmə əmrini vecə alacaq halda deyildik. Əmr bir neçə dəfə təkrar olunanda Nağı silahı əmr verən batalyon komandirinə tuşladı, – “Səsini bir də çıxarsan, səni özüm güllələyəcəyəm!” – dedi və səsi çatdığı qədər ucadan bağırırdı, – “İrəli!”. Bizimkilərin arxadan atdığı mərmilərdən biri təxminən 30 metrliyimdə yerə düşdü. Yaşarın havaya qalxmasıyla yerə cırıpılmağı bir oldu. Nağıya baxdım, öz hayındaydı, erməniləri söyə-söyə qırıb-biçir, “dabanlarına tüpürən” zavallıları sanki diri tutmaq istəyirdi. Yaşarın yanına cumdum. Qulaqlarından və ağzından qan axırdı. Dostumun başı geriye doğru sallanmışdı – huşunu

itirirdi. “Sənə qurban olum, ya Rəbbəna, bu yaşda bizi qırdıra-
caq nə günah sahibiydik!” – dostumu itirmək qorxusu ruhumu
bədənimdən almışdı. Bağırıb ağlayırdım. Sabir bizi görmüşdü.
Köməkləşib Yaşarı döyüş zonasından bir qədər arxaya çəkdik.
Əmr isə artıq icra olunurdu – əsgərlərimiz geriye çəkildir.
Geriye çəkilən əsgərlərdən bir neçəsi də özümüzünkülərin top,
“qrad” mərmilərinə tuş gəlib göyə sovruldular.

Yaşarı BMP-yə qoyub Tərtər hospitalına göndərdik. Hamı,
“Geriye!” əmrini verən alçağın nəsl-nəcabətinə lənət-söyüş yağdı-
rırdı. Hətta, bir çoxu əmrə tabe olmayıb təkrar hücumə keçməyi
təklif edirdi. Mənim ürəyim isə təkrar döyüşə girmək istəmirdi –
dostumdan nigaran idim, onu itirməkdən qorxurdum, müharibə
məni qorxutmuşdu, cəhənnəm olsun erməni, dost itkisi gözümün
odunu almışdı...

Ordudakı başıpozuqluq, insanların təcrübə dovşanları
kimi havayı qırğına verilməsi, vahid komandanlığın olmaması
ən əsəbi müzakirə mövzusu idi. Quru yeməklərimizi – kon-
servləri açıb yeməyimizi yedik. Sabirlə oturub Yaşarın aqibətini
fikirləşirdik. Dostumuzu itirəcəyimizin narahatlığı bizi büzüş-
dürmüşdü. Nağını isə bu heç maraqlandırmırdı. O, radio ilə
arxayla əlaqə saxlamağa çalışır, hücumun dayandırılması səbə-
bini araşdırmağa cəhd edirdi. Yalnız bir şeyi öyrənə bilmişdi –
“Ağdam batalyonu hücumə keçməkdən imtina etdiyindən iri-
miqyaslı hücum planı pozulmuşdu”, – bəlkə elə bunu deyənin
özüyüdü təxribatçı, kim bilir... Hər kəs gözümüzə satqın, təxri-
batçı kimi görünürdü.

Alınmış sənərlərdə növbə çəkir, irəliyə hücumə keçir, bir-
dən də arxanın əmrilə qanı bahasına aldığımız mövqeləri heç
bir əsas olmadan düşməne qoyub tam geri çəkildirdik. Əmr ve-
rən “milli xainlər”ə olan nifrətimiz bizi daha da vəhşiləşdir-
mişdi. Rütbəli zabitləri dərhal araya alıb suallar yağdırır, ilk gö-
rüşdə, – “Budurmu xain?!” – deyib hiddətlə üstünə cumurduq.

Bir gün Daxili İşlər Naziri ilə Dövlət Müdafiə Şurasının sədri döyüş bölgələrini gəzə-gəzə bizim yanımıza da gəlib çıxmışdılar. Bakıdan xəbərimiz yox idi – sən demə ölkədə hakimiyyət dəyişib-miş. Onlar vəziyyəti yeni hökumətə məruzə edir, planlar qurur, özünümüdafiə batalyonlarını cəmləmək istəyirdilər. Nağı onlara yaxınlaşaraq cəbhənin bu bölgəsindəki vəziyyət barədə məruzə etdi. Xəyanətlər, artilleriyamızın düzgün koordinatları vurmaması, itkilər, özünün hücum planları barədə gen-bol söhbət etdilər. Amma, şura sədri bizim təcili Bakıya qayıtmağımızı və dərslərimizlə məşğul olmağı tapşırırdı. Daxili İşlər Naziri isə dedi ki, – “Sizlə bağlı bir planım var, Bakıya qayıdanda mənə yaxınlaşarsınız”. Cəbhəni çoxumuz tərk etmək istəmirdik. Amma onlar kifayət qədər nüfuz sahibləriydi və dərslərimizə dönməyi əmr edirdilər. Həm də, – “Artıq nizami ordu qururuq və müharibə ilə peşəkarlar məşğul olacaq”, – sözlərinə inandırıdılar...

Sabir, Nağı və mən Tərtər hospitalına – dostumuzun yanına yollandıq. Yaşar kəllə-beyin travması və kantuziya almışdı. Huşu özündə olsa da, danışa bilmir, yanında danışan olduqda isə qulaqlarının ağrısından sanki “bağırırdı”. Bizi görcək pıçılıqlı gözləri yaşla doldu, ağzını ayıraraq “hönkür-hönkür ağladı”, “ağladıqca” da qulaqlarını tutub yerində qıvrıldı. Dərhal həkim çağırırdı. Həkim bizi bayıra çıxardı, xəstəni ağrıkəsici ilə sakitləşdirdi. Dostumun bu halına dözə bilmirdim. Həyətdəki skamyada oturub hönkür-hönkür ağlayırdım. Yaşarsız dörd illik dostluğumuzun mənası qalmazdı. Bir neçə saatdan sonra həkim bizi içəriyə çağırırdı. Xəstəni həyəcanlandırmamaq şərtilə dostumuzla görüşə izn verdi. Yaşar 48 vərəqli riyaziyyat dəftəri və qələmi götürüb bizimlə “söhbətə başladı”. O, vərəqdə yazaraq suallar verir, biz isə asta səslə cavab verirdik.

Yaşar:

– Dedilər meyitxanaya 5 nəfər şəhid gətiriblər, dedim yəqin siz də ordasınız... – yazıb bizə göstərdi.

Nağı:

– Ölənlər gömrüyün uşaqlarıydı.

Yaşar:

– Məni aparın buradan, anam bilsə ürəyi partlayacaq.

– Birlikdə gedəcəyik, sənsiz heç yana getmərik – dedik.

– Çalışın tez gedək, ağrılarım çox incidir məni. Elə bil beynimdə qurd gəzir, – beynimi gəmirir.

– Döz, hər şey yaxşı olacaq...

Yaşar:

– Oğrəslər, sizi sağ gördüyümə çox sevindim! – bir az gülümsündü, gözlərinin yaşı yanaqlarında gilələndi...

Qəhər məni boğdu, özümü saxlaya bilməyib yenidən həyəmə çıxdım. Yaşarın ölməməsi üçün bu saat milyonlarla şahnazaryanları, kaputikyanları, aqanbekyanları, raisaları, balayanları, vazgenləri – bu müharibəni qızısdıranları diri-diri tonqala atmağa hazırıydım. Neçə gün payıma düşmüş və kiməsə lazım olar deyə cibimdə gəzdirdiyim “Prima” papirosunun birini yandırır ağzıma qoydum. Bu, mənim ilk siqaret çəkməyim idi. Doğrudan da deyəsən siqaret mənim əsəblərimi sakitləşdirdi. Elə o gündən bu günə kimi heç sevmədiyim bu “dostum” hələ də mənimlədir.

Beş gün hospitalın həyatında qalaqlanmış ot tayasının üstündə gecələdik. Nağı döyüşə qayıtmaq üçün cəhd göstərir, yerində vurnuxur, lakin heç bir batalyon onu özləriylə götürmürdü – “satqın” ola biləcəyindən çəkinirdilər. Ordan-burdan quru yemək konservləri alıb əziz dostumuzun ayağa qalxmasını səbirsizliklə gözlədik. Nəhayət, Yaşar ayağa durdu. Hətta, həkimin icazəsiylə – onsuz da, yaralıları yerləşdirməyə çarpayı çatmırdı – son gecəsini bizimlə birlikdə ot tayasında qaldı.

...Ulduzlu sentyabr gecəsiydi. Aylardır sazaqda-qarda, qızmar istidə 10-15 dəqiqəlik səksəkəli yuxu yatan dörd dost indi bir-birimizə sarılıb şirin yuxuya dalmışdıq. Ulduzların arasın-

dan öz Yerinə boylanən uca Xəliq, hospitalın həyətinə ot tayasının üstündə pişik balası kimi mışıl-mışıl bir-birinə sarılıb yatan dörd dostu görmüşdü. Tanrının göz yaşları narın nur yağışı kimi üstümüzə düşəndə, gözüyumulu Nağı öz kürkünü çıxarıb Yaşarın üstünə sərdi. Təkliyi sevən tanrı, sanki bizi mələklərinə göstərib, – “Bunlardan göz-qulaq olun” – demişdi. Yaşar Sabirin kürəyinə qısılıb yuxuda gülümsünürdü...

* * *

...Yaşarı digər yaralılarla birlikdə Yevlax rayon aerodromundan helikopterlə Bakıya – Daxili İşlər Nazirliyinin mərkəzi hospitalına yola saldıq. Özümüz isə Bakıya gedən avtobuslardan birinə mindik. Bizi əlisilahlı, əsgər formasında görən sənişinlərin çoxu göz yaşlarını saxlaya bilməyib ağlayır, bir hissi bizi fərari hesab edərək hikkəsini gizlətmir, bəzi cavanlar isə “ablava” üçün gəldiyimizi güman edərək qaçmağa hazır – hürkmüş halda yerində qurcuxurdular.

Bakıya çatıb silah-sursatımızı qərargaha təhvil verdik. Hospitalın yerini öyrənib Yaşarın yanına yollandıq. Yanaqlarının qırmızılığından əsər-əlamət qalmamışdı. İkicə günün içində rəngi ağarmış, xeyli sınxmışdı. Artıq lal kimi qırıq-qırıq səslər çıxarsa da, yazı dəftərini əlindən yerə qoymurdu. Yazıb doldurduğu birinci 48 vərəqli dəftəri açıb vərəqlədim. İxtiyarsız qəşş eləyib Yaşarın tibb bacısı üçün yazdığı bir cümləni oxudum – “Ay qız, ağrıdır axı... Mənə girən iynə sənə girsə, onda bilərsən necə ağrıdır”. Gülməyin xəstəyə ziyan olduğunu bildiyimizdən əlimizlə ağzımızı tutub pıqqıldadıq.

Dəftərə bir şey yazıb mənə uzatdı – “Tüməndən qayıdandan qız görməmişəm, ürəyim qız istəyir”. Sabir göz vurub, – “Düzələr” – dedi.

Bir gün olsun dostumuza dəyməyi unutmadıq. Sabir hardansa bir qız tapıb gətirdi – fahişə idi. Xəstəyə baxan cavan, mayor rütbəli həkimlə razılaşıb qızı palataya saldıq. Tibb bacısı içəri girməsin deyə çöldə qapının ağzında keşik çəkirdik. İçəri-dəki siluetlərin hərəkətləri qapının “buz” şüşəsi arxasından aydın seçilirdi. Sabir qızın pulunu verib yola saldı. Yaşar təşəkkür dolu vərəqlərlə bizi tərifləyir, minnətdarlığını bildirirdi. Gecə yuxusu gəlməyəndə, sabahkı görüşümüz üçün dostluğumuzun ən gözəl tərənnümü kimi daşı əridən sözlər yazıb hazır qoyur, hər birimizi tərifləyib dağlara qaldırırdı. Bizim üçün, isti yataqxana yuvamız üçün çox darıxırdı.

Bir gün bizə palataya girməyə icazə vermədilər. Tibb bacısı, – “Həkim sizə icazə vermir” – dedi. Həkimlə görüşdük.

– Ayıb olsun sizə! Heç utanmırsınız? Xəstə qızı gətirib vermisiniz bu yetimə, kantuziya bir tərəfdə qalıb, sifilisini müalicə edirik..!”.

Nağı özünü saxlaya bilmədi, qəşş edib dizüstə yerə çökdü. Sabir mat-məəttəl həkimə baxaraq – “Bu necə ola bilər axı..?” – devikmişdi. Həkim, qapını açıb sünnət olmuş uşaqlar kimi paçasıayırıq tualetə getməyə hazırlaşan Yaşarı göstərib dedi, – “Bax belə olur!”. Peşimanlıq dolu baxışlarla dostumuzu süzdük. Yaşar bizi görcək palataya qayıtdı. Dəftər-qələmini götürüb nəsə yazı-yaza bizə doğru gəlirdi. Dəftəri Sabirin əlinin içinə çırpıb tualetə getdi. Sabiri elə bil cərəyan vurmuşdu, lal-dinməz dəftəri mənə uzatdı. “Sizin var-yoxunuzu!!!!” – Yaşar yazmışdı.

Sükutu Nağı pozdu, Sabirdən soruşdu:

– Hardan tapmışdın o qızı?

Sabir:

– Dəmiryolu vağzalından!

Həkim ağız-burnunu büzüb hiddətlə çıxırdı:

– Hardan?!

Sabir:

– Vağzaldan...

Qarnımızı qucaqlayıb uğunduq. Həkim də bizə qoşulmuşdu.

Yaşar on gündən sonra, astadan da olsa, artıq danışa bilirdi, süzənəkdən tam müalicə olunmuşdu. Həkim onu evə yazdı. Yataqxanada onu bütün işlərdən azad etmişdik. Hamımız onun qulluğunda durur, dərmanlarını vaxtında atmasına ciddi nəzarət edirdik. Tam ayağa duranda isə – “Hə. İndi evdəkilərə xəbər vermək lazımdır ki, mən salamatam...” – dedi və evlərinə sifariş göndərdi.

* * *

...O vaxtlar, hərəkətin tanınmış liderləri və dövlət rəsmiləri tez-tez tələbələrle görüşə gəlir, hiddətlənmiş, kortəbii tələbə kütləsini lazımi səmtə yönəltməyə çalışırdılar. Bir gün də Daxili İşlər Naziri institutumuzla tələbələrle görüşə gəlmişdi.

Səsli-küylü görüşün sonuna az qalmış auditoriyadan soruşdu, – “Ağdərədə sizin tələbələr vuruşurdu, onlardan sağ qalanı, burda olanı varmı?”. Səkkiz nəfər ayağa qalxdıq, – “Var!”, – dedik. “Görüşdən sonra görüşək, mənimlə birlikdə nazirliyə gedəcəksiniz” – dedi.

Görüşdük və polis maşınlarına doluşub onunla birlikdə getdik. Nazirliyin birinci mərtəbəsində ona məruzə edən polkovniki dinlədikdən sonra qısaca tapşırıq verdi, – “Bu cavanları yeni idarəyə təyin edin, döyüşkən uşaqlardılar!”. Polkovnikin ardınca kadrlar şöbəsinə getdik, oradan tibbi komissiyaya yoxlanışa göndərildik. Axşama yaxın müsbət tibbi rəylərlə birlikdə nazirliyə qayıtdıq. İki gündən sonra “kiçik leytenant” rütbəsilə Daxili İşlər Nazirliyinin “Narkomaniya və qanunsuz silahlı dəstələrə qarşı xüsusi təyinatlı mübarizə idarəsinin inspektoru”

vəzifəsinə təyin edildik. Nazir bizimlə görüşdü, digər institutdan olan döyüş yoldaşlarımızı da bu işə cəlb etdi. Ölənlərimizi, yaralananlarımızı soruşdu, Yaşarın vəziyyətini danışdıq. Düymanı basıb mayor rütbəli zabiti yanına çağırırdı – “Mehtiyev, Yaşarı Türkiyəyə – “Gülhanə” hərbi hospitalına kontuziyadan müalicəyə göndərin!” – tapşırdı.

Beləliklə, biz həm ali təhsil alır, həm də polis orqanlarında işləməyə başlamışdıq. Bu addım, rəsmi qanunsuzluq olsa da, görünür yeni fikirli, sədaqətli gənclərə ehtiyac olduğundan məcburiyyətdən atılmışdı. Həmin həftə Yaşar Türkiyənin “Gülhanə” hərbi hospitalına müalicəyə göndərildi, bir də iki aydan sonra qayıtdı. Hətta, nazirin tapşırığı ilə tibbi komissiyadan uğurla keçib sıralarımıza qatıldı.

Daxili İşlər orqanlarının əməkdaşları ikiyə bölünmüşdülər – “polislər” və “milislər”. Bu ayrışdırılıq əməlli-başlı qabardılır və bir tərəfin dediyini, digər tərəf həzm eləməirdi, hətta qəsdən sataşmalar, bir-birini gözdən salmaq kimi cəhdlər də az deyildi. Yeni dövlət bizə – polislərə çox güvənirdi. Respublika daxilində bir çox qanunsuz silahlı dəstələr və narkotik alveri, reketlə məşğul olan, dövlətə qarşı təhlükəli gücə çevrilmiş qrupların zərərsizləşdirilməsi əməliyyatlarını bizim idarə həyata keçirirdi. Ancaq döyüş bölgəsi də bizsiz qalmırdı, daxilə “təmizləmə” və “xaş-xaş” əməliyyatlarından başımız açılan kimi, cəbhənin ən gərgin yerinə tabor şəklində ezam olunurduq. Komandirimiz də həmişə Nağı olurdu. Hamımız həyatımızı onun mərdanəliyinə, qəti və təmkinli xarakterinə, qayğıkeş komandirliyinə etibar etmişdik. Birimiz yaralananda və ya şəhid olanda, sanki heç bir şey olmamış kimi uşaqları döyüşə ruhlandırır, döyüş ara verəndə isə yaralıların vəziyyətini yoxlayır, meyidlərin yerbəyer edilib arxaya göndərilməsini yoluna qoyurdu. Bir gün səhər saat 4-dək Baş Güneypəyənin qarlı sıldırım dağlarını keçərək, Çıldırın kəndində pusqu qurmaq və

düşmənin Sırxavənd kəndinə daşdığı silah-sursat karvanını məhv etmək tapşırığı aldıq. Xaçınçay üzərindəki körpü ya partladılmalı, ya da nəzarətə götürülməliydi. Dağların sinəsi yarım metrədək qarla örtülmüş, axşamkı sərt şaxtadan isə üzü buz bağlamışdı. Dik yerimək mümkün deyildi. Əlimiz və ya təpiklə donmuş qatı qırır, bütün silah-sursatımızla birlikdə dik-boyu iməkləyirdik. Yorğun düşmüş, donmuş əllərimiz ağırlaşmış bədənimizin yükünə dözmürdü. Hamı qarışqa sırası kimi qarşıda gedənin açdığı “cığırla” irəliləyirdi. Yorulub dayananlar arxadakıların hərəkətinə mane olurdular. Kiminsə donmuş və ya yorulmuş əli, ayağı birdən “tutacaq”dan çıxaraq sürüşür və özüylə birlikdə bir neçə nəfəri də yumalayıb yenidən dikin dibinə salırdı. Pulemyotçumuz susuzluğunu qarla yatırmağa çalışmışdı. Dağın zirvəsinə xeyli qalmış xırıldayırdı – səsi batmışdı və boğulurdu. Tərli-tərli o qədər qar yemişdi ki, badamcıqları şişmiş, nəfəs almağı çətinləşmişdi. Həm də, birinci cəhddə dikaşağı yumalanıb təkrar qalxanlardandı, – “Qurban olum sizə, yalvarıram, ya məni burda qoyub gedin, ya da gül-lələyin ki, canım qurtarsın”, – deyə bizə yalvarırdı. O, həm əcaib qızdırmalı halı ilə dəstənin ruhunu öldürür, həm də yolu kəsərək döyüşçülərin irəliləməsinə mane olurdu. Nağı onun silah sursatını belinə asır – “Bizə pulemyotçu lazımdır”, – deyə dağın başınadək onu daşımışdı. O, belə iradəli və qayğıkeş komandır idi. Həmin pusqu əməliyyatı uğursuz alınmışdı – düşmən duyub düşüb bizi minaatan atəsinə tutmuşdu. Nağı böyründən qəlpə yarası aldı. Yara ciddi olmasa da, qanı güclə kəsdik, xırda qəlpə qırıntılarını çıxarıb yaranı sarıdıq. Mövqeyimizi dəyişməyə məcbur olduq və Sırxavənd uğrunda döyüşə qoşulduq. Kənd uğrunda ölüm-dirim vuruşması gedirdi. Beton plitələrlə örtülü səngərlərdə gizlənmiş düşməni vurmaq olduqca çətin idi. Top, minaatan və qumbaraatan mərmiləri beton örtüyə dəyib ətrafı boz dumana bürüyürdü. Aclıq və gecə

sazağı bizi əldən salmışdı. Hələ Güneypəyə dağlarını qalxarkən yükü azaltmaq məqsədilə yemək konservlərinin çoxunu tullamışdıq. Artıq 8-ci gün idi ki, meyvə ağaclarının dibini qardan təmizləyib qaxac olmuş meyvə qurusu, bir də tək-tük üstündə hələ də qalmış itburnu meyvələriylə qidalanırdıq. Ayaqyoluna gedərkən qazımız az qala ağzımızdan çıxırdı – itburnunun tük-lu toxumları bağırsaqlarımızı tıxamışdı. Nə qərargahla məsafə uzaq olduğundan hava rabitəsi yarada bilirdik, nə də yollar qorxulu və uzaq olduğundan bizə yemək gətirən yox idi. Bizimkilərin isə növbəti hücumundan bir irəliləyiş hiss olunmurdu. Bir neçə gün sonra, nəhayət, qərargahdan “Boz Qurd” – Hamlet mövqeyimizə təşrif buyurdu – təkbaşına erməni ovuna çıxmağın həvəskarıydı. Hələ bizə çatmamış, – “Gözünüz aydın, Tərtərdə televiziya ilə dedilər ki, bizimkilər iki düşmən təyyarəsi vurub və Sırxavəndi alıb, yaqin sizin işinizdir!” – deyib dilxor könlümüzü yumşaltmaq istədi.

– Biz yox, bizim təyyarələri ermənilər vurub... – dedik.

– Bilirəm... Özüm də görmüşdüm. Ancaq televiziya da xəbər verdilər ki, guya bizimkilər düşmən təyyarələrini vurub. Əslində isə ukraynalı dostlarımızıymış ölənlər...

– Biz bu dərədə çox gözləyəcəyik, qərargahda bizim haqqımızda nə düşünürlər? – soruşduq.

Hamlet:

– Bizimkilər sizdən əlini çoxdan üzüblər, elə bilirlər ki, siz tələyə düşüb qırılmışsınız. Bir özüm yoxlayım deyə gəlmişdim, Yurisin daz başı günəşdə parıldamasaydı, əliboş geri qayıdardım.

Candərdi bizə qoşulub ilk dəfə döyüşə girən Yuris mərməi partlayışlarından cana doymuşdu, – “Uşaqlar, vallah burdan sağ-salamat çıxsam, sizə yaxşı bir qurutlu İrəvan xingalı qonaqlığı verəcəyəm!” – dedi.

Hamlet:

– Bax söz verdin ha...

Yuris:

– Sözündən qaçan namərddir! Bircə, bizi tez çıxar bu cəhənnəm dərəsindən! – yeməyə tamarzı damağımız xingal istədi.

Hökumətə, dövlətə, iqtidara, müxalifətə o ki var söyüşlər yağdırıb arxaya – Manik kəndindəki gərargahımıza yollandıq. Hamlet zarafat etmirmiş, geriyə qayıdanda, sağ qaldığımıza məəttəl qalan dostlarımız xeyli sevindilər.

Bizi saqqal basmışdı, bütün bədənımız bit-birənin içindəydi. Bir aya yaxın idi ki, çimmirdik və çəkmələrimizi ayağımızdan çıxarmamışdıq. Çadırlara doluşub təxminən 10 saatlıq dərin yuxuya getdik.

...Çöldəki səs-küyə oyanıb, bayıra çıxdıq. Azərbaycan dövlət televiziyasından müxbirlər gəlmişdi. “Sahibsizliyin, atılmışlığın acı qurbanları, döyüşdən ən son qayıdanlar” kimi, bizi kamera qarşısına dardılar. Döyüşün gedişi, hərbi hazırlıq, təminat məsələləri barədə komandirimiz Nağı ətraflı danışdı. Müxbir Mehriban Vəzirova mikrofonu bir-bir hamımıza doğru uzadıb – “Evdəkilərə, arxadakılara nə sözünüz, ismarıcınız var?” – sualına növbə ilə cavab alırdı. Növbə mənə çatanda içimdən keçənləri saxlaya bilmədim – “Evdəkilərə çatdırın ki, sağ-salamatam. Durna nənəmçün çox darıxmışam. Valideynlərimi bağrına basıb öpürəm. Yuxarıdakılara isə deyin ki, orduya sahib çıxın, yoxsa bu silahlar bir gün sizin özünüzdə doğru yönələcəkdir!” Nağı mənim “müsahibəmə” görə məndən incimişdi. O, təzə hakimiyyətə çox güvənirdi.

Dərəbəylik yenə ölkəni ağzına almışdı. Növbəti dövlət çevrilişinə hazırlıq gedirdi. Düşmənlə atəşkəs razılığı əldə olunmuşdu. Tərtərdən bir taksi tutub Bakıya yollandıq. Sabirabada – qrup yoldaşımız Tərlangilin evinə dönüb insan kimi ev yeməyi yedik, həm də onlardan taksi pulunu götürdük. Yolboyu höku-

mətin əleyhinə qalxmış ordu hissələrini görürdük. Yorğun və insan sifətindən çıxmış halda idarəyə çatdıq. İnzibati binanın ikinci mərtəbəsindən bizə tuşlanmış avtomat və pulemyotları gördük. "Silahları yerə qoyun və təslim olun!" – əmrini verdilər. Sanki ermənilər bizi doğma Bakımızda əsir götürmüşdülər. Silahları yerə qoyub, əmrə uyğun olaraq dizüstə çökdük. Əllərimizi boynumuzun ardına qoyduq. Kürəyimizdən bir-iki təpik vurub bizi idarənin zirzəmisinə saldılar. İnsafsızlar, heç ayaq-yoluna da getməyə imkan vermədilər. Bakıda hakimiyyət çevrilişinə cəhd edilmiş, Daxili İşlər Nazirliyinin binası ələ keçirilmişdi. Bir neçə saat çək-çevirdən sonra döyüşçü olduğumuzu minnətlə başımıza qaxaraq, bizi açıb taleyin hökmünə buraxdılar. Yataqxanaya getdik, otağımızı qaçqınlar zəbt etmişdilər. Dəyişməyə mülki paltarlarımızı da tapa bilmədik. Hərbi formada, bitli-birəli, yol pulunu evdə düşərkən verəcəyimizi uzun-uzadı and-aman edəndən sonra hərəməz bir avtobusa minib rayondakı evlərimizə – gözü yolda qalanlarımızın yanına yollandıq.

Mən də rayonumuza gedən "İkarus"a mindim. Yolboyu Bakıya doğru yol almış köçkün karvanı adamın belini qırırdı. Yeddi saatlıq yol mənə bir ildən də çox gəldi. Yaşlı bir kişi yol pulumu verdi. Kəndi ölü sükut bürümüşdü – elə bil adamlar, toyuq-cücə, mal-qara qeyb olmuşdu. Uçuq kalafalarda daldalanan 5-6 ulaqdan başqa gözə heç nə dəymirdi. Əllərim cibimdə, ilk dəfə pay-püşsüz məhləməzə girdim. Kəndin bir neçə yaşlı arvadı bizdən çıxırdı, anam onları ötürürdü. Məni görcək anam şivən-qiyamət qopardı, arvadlar bir-birinə qarışdı. Uzun həsrətin, ya da, "yəqin saxta ölüm xəbərim gəlib" düşüncəsiylə ağlaşmaya ciddi fikir vermədim, hətta toxtaqlıq olsun deyə gülüm-sündüm də. Ancaq Həvva xalanın naləsi qanımı dondurdu... – "Səni gözləyə-gözləyə öldü, gözü açıq getdi bu dünyadan, ay oğul!". Anam məni sinəsinə sıxıb – "Nənə rəhmətə getdi, bala., dünən qırxdı..." – dedi. İçim göynədi. Dizlərim sözümə bax-

madı, özümü saxlaya bilmədim, dizüstə çökdüm. Boğazıma yığılmış qəhərdən boğulurdum. Güclə nəfəsimi udub hayqırdım, – “Nənə, ay nənə!!!” – hönkürtüylə kənd qəbristanlığına doğru qaçdım. Təzə qəbri tapıb üzümü torpağına dayadım:

– Canım nənəm, gözüm nənəm, bəs indi mən sənsiz neyləyəcəyəm? Məni niyə tək qoyub getdin axı.., nənə.., ay nənə! Yəqin məni gözləməyə ürəyin tab gətirmədi, hə? Bəs indi mənim boyumu kim oxşayacaq, kimdən alacağam sənin qoxunu, sənsiz mənə çox çətin olacaq, ay nənə!!! Dur, dur boynuma sarıl, nənə. Yalvarıram, qalx balanı bağrına bas, qabağında ölüm, nolar qalx, ay nənə..!

Hönkürtüm “Qara qaya”da əks-səda verirdi. İki saatadək ağlayıb ürəyimi boşaltdım. Durna nənəmi itirdiyimi anlamağa çalışsam da bunu qəbul edə bilmirdim. Evimizə qayıtdım. Evdə bir neçə kənd ağsaqqalı atamla birgə halvayla çay içirdilər. Bir-bir hamıyla görüşdüm. Durna nənənin oğlu Rəhim əmi də burda idi. Üzü tüklüydü – yas saxlayırdı. Atamı kişilərin içində öpməyə utandım. Amma bu anda təsəllisinə sığınmaq istədiyim yeganə insan atam idi. Atamı bağrına basıb, o ki var hönkürmək, onunsa, nəvazişlə başımı sıgallamasını istəyirdim. Çox ac idim. Bir az halvadan yedim, çay içdim. Xeyli sonra Rəhim əmidən başqa bütün qonaqlar çıxıb getdi.

Anam hamamı qalamışdı. Hamama xeyli əl gəzdirmişdilər – su qızdırıcı soba, duş düzəltmişdilər. Üzümü qırxdım, yuyunub təmizləndim. Anama paltarlarımı yandırmağı tapşırdım, çünki bilirdim ki, üstümüzdəki bit nə qaynatmaqla, nə də yuyucu tozda islağa qoyulmaqla məhv olan deyil, tikiş yerlərində yenidən törəyib çoxalacaqdı. Hamamdan çıxdım. Başımı qaldıranda, misilsiz bir gözəl gördüm. “Aman Allahım, bu ki Dilbərdir! Yəni vaxt bu qədər sürətlə keçirmiş, neçə il idi ki, insanlar arasında olmurdum?” Evimizin eyvanında üz-üzə gəldik. Dilucu, – “Salam, necəsən Dilbər?” – soruşdum.

Dilbər:

– “Yaxşıyam. Bəs sən?”. “Mən də yaxşı” – dedim. Uzun ayrılıq keçmişdi aramızdan, ilk dəfə idi ki qucaqlaşib öpüşmədən, çox quru və soyuq görüşdük. Başqa vaxt bir-birimizə sarılmaqdan çəkinməyi heç ağlımıza da gətirməzdik, ancaq nəəminizin yoxluğu bizi məhv etmişdi yəqin. Sanki onunla birlikdə sıxılırdım indi. İçəri birlikdə keçdik, o anamın yanına – döşəmədəki xalçanın üstünə, mənə Rəhim əminin yanına.

– Nə var, nə yox Qarabağda? Ağlın nə kəsir bu döyüşlərdən? – Rəhim əmi məni sorğu-suala çəkdi.

– Mənasız, başsız döyüşdü. Arada cavan-cavan igidləri xuduruca ölümə göndərirlər. Belə çox çəkə bilməz, uduzacağıq – dedim.

– Mən də atana onu deyirəm, neçə ki vaxt və imkan var, şey-şüyünüzü toparlayıb bir çarə fikirləşməyin vaxtıdır. Vallah, bir də görəcəksiniz ki, erməni qapını kəsdiribdir. Axı birinci dəfə deyil ki, bunların qanının coşduğu, gözlərini qan örtüyü... Anam heç sizə danışmamışdımı erməni-müsəlman davaları haqqında, adamların başına nə müsibətlər açmışlar? Yoxsa, vətən elə gəldi, belə getdi..! Vətən təkcə sənin, sənin oğlunun öhdəsinəmi qalıb?

Atam dilləndi:

– Onunku getməsin, mənimki getməsin, bəs necə olsun bu yazıq torpaq?

– Qoy onu bu torpağın qanını gənə kimi sümürüb əmən şərfəslər fikirləşsin. Qələt eləmədik ki, bu vətəndə doğulduq. Dünya siyasətidir və biz bu oyunu oynasaq batacağıq. Bizi müharibəyə çəkiblər, kişi, lap arını şirəyə çəkən kimi. Bu müharibədə Azərbaycanın maraqları ən axırıncıdır. Dünya yenidən bölüşdürülür, Ağa! Əsas, bu bulanıq sudan sağ çıxmaqdı. Başınıza bir çarə qılın.

– Nə deyim vallah, ay Rəhim, sən deyən də düzdü. Amma doğulduğun, ömür sürdüyn torpaqdan ayrı qalmaq heç bilir-

sən nədir? Odey, əmiuşaqlarım 18-ci ildə Ağdaşa köçüblər, hələ də babalarının qəbirlərini ziyarət etməyə buraya gəlirlər.

– Nəysə! Özün bilərsən, iki gündü deyirəm, yenə də öz bildiyindəsən. Sən də burnun girməyən hər yerə özünü soxma – üzünü mənə çevirdi, – evin bircə oğlusan, Allah göstərməsin, başına bir iş gəlib eləsə, heç bilirsən evdəkilərin aqibəti necə olar?

– Hamı gedir, kənarda təkcə qala bilmərəm axı, əmi. Vətən, torpaq istəyi başqa, qeyrətə boğulmaq bir başqadı. Bütün dostlarım cəbhədəyəkən, mən, Durna nənəm demişkən, “qızibibi” kimi institutda qala bilmərəm. Onsuz da hər şeyin nizam-intizamı pozulub, dərs-zad keçən də yoxdu, dərəbəyliyə hər yeri başına alıb. Havayı yerə müəllimlər nə qiymət gəlmişdi yazır, bizi kursdan-kursa keçirirlər – dedim.

– İndi də Qusarda, Lənkəranda, Gəncədə ara qarışıb birbirinə. Bilmirsən erməniylə vuruşsan, ya içəridəki satqınlarla... Vallah bunun sonu heç yaxşı olmayacaqdır. Bax, Ağa, burda deyirəm, Heydər Əliyev gəlməsə, bu millət yerli-dibli məhv olub gedəcək. O günləri AzTV-dən baxdınmı, deputatlar kişini Bakıya çağırıblar. Əlacımız ancaq o kişidir.

– Doğru sözə nə deyim, Rəhim, gərək ziyalılarımız qabağa düşsə, gətirələr. Heç inanmıram ki, kişi bu qədər qarayaxmalardan sonra yenidən vəzifəyə qayıtsın...

– Niyə qayıtmır ki, elə bilirsən onun içi göynəmir, xalqını sevmir, bu qədər əziyyətini çəkdiyi milləti dar gündə qoyub kəndə baxandı o? Bilmir ki, bu davanın həlli ancaq onun əlindədir, yuxarıdan görmürdü bu oyunları? Yenə deyirəm, gələcək və birdəfəlik bu məsələnin kökünü kəsəcəkdir. Təki, öldürməsinlər, qıymasınlar canına. Bu saat vətəndən çox, o kişini qorumaq lazımdı, onsuz da vətən artıq əldən gedib...

Atam:

– Amma bir qorxum var ki, gəlsə, yenə başlayacaq köhnə qisaslarını almağa...

– Qisas almalıdır da, gör ölkəni nə günə qoydular? Deyirsən bu illərin haqq-hesabı itib-batsın? Bəs camaatın balalarını dovşan kimi qırğına verənlərdən bu qədər igid oğlanlarımızın hesabını soran olmasın?

Bu söhbətlər xeyli uzandı. Axırda, anam da Rəhim əminin təklifilə razılaşdı ki, heç olmazsa işlənməyən yorğan-döşək, xalça-palaz, mebel, mənim cehizlik əşyalarımı toplayıb hissə-hissə, imkan düşdükcə – lap camaatdan gizlin – bacımgilə, ya da Ağdaşa – atamın əmiuşaqlarılə göndərsinlər. Atam susdusa da, narazılığı üzündən bəlli idi. Söhbəti dəyişdim:

– Necə oldu ki, nənə rəhmətə getdi?

Anam:

– Əliyar³⁵ Laçında vurmuşdular. Bu qara xəbər bütün Qubadlının üstünü qara bulud kimi aldı. Maşın karvanının ucu-bucağı görünmürdü – hamı Laçına sarı üz tutmuşdu. Səki, yola çıxmışdı ki, görsün nə baş verib. Dili yanmışlardan biri deyib ki, – “Əliyar şəhid olub!”. Bu xəbərdən təzyiqi qalxıb, beyninə qan sızıb, huşunu itirib yıxılıb asfaltın üstünə...

– Axır günlər ağıl özünü gırləmirdi, hərdən özünə gələndə, – “Fərhad gəldimi? Rəhim, get balamı tap gətir, yoxsa can verə bilməyəcəm, əzabla öləcəyəm” – deyirdi.

Danışdıqca anamı qəhər boğurdu. Mən də göz yaşlarımı saxlaya bilmirdim. Burun-boğazım, sinəm-beynim qəhərlə dolmuşdu. Dilbər də doluxsunmuşdu. Hərdən başını qaldırıb üzümə baxır və yenidən üzünü sinəsinə əyib sakitcə hıçqırırdı. Anam göz yaşlarını silə-silə davam etdi:

– Allaha dua eləməkdən dili qabar olmuşdu. Bir gün, dualayıb-üfürüb belinə bağlamaq üçün sənə verməyi unutduğu ipi gətirmişdi... Deyirdi ki, yuxuda səni yaralanmış görüb. Ağ-

³⁵ O vaxtlar səksəkədə olan qubadlıların son ümidi, batolyon komandiri, Milli Qəhrəman Əliyar Əliyev.

lamaqdan axşam səsi batdı. Üzünü göyə – Allaha sarı tutub dəli kimi, – “On üç yaşımdan bəri bir gün də olsun orucunu, namazını qaçırmamışam. Dilimdən “Allah” kəlməsi düşməyib, boynumdakı bütün tanrı haqqını ödəmişəm. Unutma ki, sən Allah haqqın olduğu kimi, mənim də qul haqqım var! Qul haqqımın halallığını almaq istəyirsənsə, mənim balamı özümə qaytar. Mənim canımı al, Fərhadıma dəymə! Ərlərim ölüb dözmüşəm, qardaşlarım qırılıb dözmüşəm. Amma Fərhadın ölümünə dözə bilmərəm” – deyib yalvarırdı, hayqırırdı... Sənsiz heç dayana bilmirdi. Gecə-gündüz sən üçün Allaha dua edirdi. Televizorda səni görəndən sonra bir az özünə gəlmişdi. Rəhmətlik Əliyarın ölümü məhv elədi onu... Əliyara qıyanın tayfa-törəməsini Allah özü gözüyaşlı qoysun!

...Demək Durna nənəmin ah-naləsini eşidən Allah məni axtarıbmış. Allah, öz imanlı qulunun xatirinə məni və dostlarımı bəlkə də nənəmin gördüyü labüd bələdan hifz etmişdi. 82 yaşlı Durna nənənin ıxlaslı ibadətinə və imanına ləkə düşməsin deyə onu öz yanına çağırmışdı. Əziz qulunun istəyinə uyğun canını alıb, mənim həyatımı bağışlamışdı. Kaş döyüş dostlarım bu ağır dəqiqələrimdə yanımda olaydılar. Görəsən indi neyləyirlər? – düşündüm.

– Dilbər, qızım, Fərhadın göy yastığının altındakı dualı ipi mənə gətir – anam məni xəyallarımdan ayırdı.

Dilbər qalxıb ipi anama verdi.

– Al bu ipi, sağ qalsan sənə verməyimi istəmişdi. Bütün günü bu ipə dualar oxuyub yastığının altına qoyardı... – anamın hönkürtüsü evi başına götürdü. Qınamıram, ən yaxın qulaq yoldaşını, atamın acı dilindən müdafiəçisini, köməkçisini itirmişdi anam...

Düyük-düyük olmuş ağ viskoz ipi həyatımın ən əziz və ən qiymətli hədiyyəsi kimi sevgi ilə ovcumda sıxdım. “Gör sinəmə tuşlanmış neçə düşmən gülləsinin yönünü döndərüb mənim nə-

nəm”... İpi qoxladım, dodaqlarıma toxundurdum – Durna nə-nəmin qoxusu, əlinin dadı qalmışdı ipdə. Göz yaşımı saxlaya bilmirdim. Kişilərin, anamın və Dilbərin yanında ağlamaqdan çəkinmirdim.

– Sənin ona verdiyin aylıq yüzlükləri, bir də pensiyasını yığıb saxlayıbmış. Verib dedi ki, balamın toyunda gəlini üçün mənim adımdan... – onu yenə hıçqırıq tutdu, səsi qəhərdən batdı – nişan üzüyü alsın...

Anam özünün cehiz sandığını açıb, boxçanın içindən burnu dəsmalına bükülmüş pulları Rəhim əminin qarşısına qoydu. Rəhim əmi başa düşdü ki, anam, – “Bu pulun sahibi indi sənsən, bunun halallığını ancaq sən Fərhada verə bilərsən”, – demək istəyir. Onun da gözləri dolmuşdu, aramla pulları saydı, cəmi iki min iki yüz otuz manat pul idi.

– Bəlkə də anama yaxşı övlad olmamışam. Anam həmişə Fərhadı ağızdolusu tərifləyib, ondan razılıq edib, doğma balası olan məndən də artıq istəyib. Bu pul sənin halal nənə payındı. Sən də anam üçün çəkdiyin əziyyətin hallalığını ver. O, son nəfəsində, vəsiyyətində bunu da istəmişdi. Al, bunlar sənindi – Rəhim əmi pulları mənim qarşıma itələdi.

Göz yaşlarım pul topasının üstünə damcılayırdı. Pulu anama tərəf itələdim. Burnumun suyunu yığışıra bilmirdim. Fırxırmaq, həm də ürəyimi sıxan qəhərdən boşalmaq, rahat ağlamaq üçün eşiyə çıxdım. Evimizin arxasındakı kartofluğa keçdim. Doyunca, heç kimdən və heç nədən çəkinmədən ürək dolusu, ağız dolusu nalə çəkərək, ağu deyərək ağladım, – “Canım nənəm, yuxa qoxulu mələk nənəm, mənim cənnət quşum, axı niyə son dəfə ürək dolusu görüşə bilmədik, sevgini halal elə, gözəl nənəm, ömrümün bəzəyi nənəm. Bəs indi kim məni bağrına basıb fəxrlə öyəcək, kim mənim saçımı oxşayıb sıgallayacaq, bəs sənsiz necə yata bilərəm sənin evində?” – hönkürdükcə hönkürdüm. Ağız-burnumun müttüyü, gözümün yaşı bir-birinə qarışmışdı.

Durna nənəmin həyatına keçdim. Sanki bu həyat indi mənə yad olmuşdu – kimsəsiz həyətdən, sahibsiz toyuqların baxışlarından üşüdüm. Yetim toyuqlara yazığım gəldi, – daha bu toyuqlara “sizə çər dəysin!” deyən olmayacaq. Elə bil, qırmızı xoruzun da qəddi əyilmişdi. Evə girdim, onun çarpayısına uzanıb qırçın-qırçın mütəkkəsini üzümə sıxdım, doğma qoxusunu içimə çəkdim. İcimdə boşluq yarananadək, əziz nənəmin yoxluğunu qəbul edənədək ağladım...

Rəhim əmi və Dilbər gecəni bizdə qaldılar, mənə, nənəgildə – öz çarpayımda. Nənəmin uzun təsbehini, diz qoyub namaz qıldığı canamazını bağrıma basıb yuxuya getdim... Sabahadək – balacaykən olduğu kimi, “nənəmin doğma qucağında” son illər möhtac qaldığım ən şirin yuxuya getdim.

...Zil qaranlıq gecə idi. Birinci dəfə institutdan kəsilib gələn vaxtlarım idi. Kolxozun yoncalığından iki xorum ot oğurlamışdım. Təzə yoncanı quzularımız çox sevirdi. Bir xorum öz quzularımıza, bir xorumu isə nənəmin təzə doğulmuş buzovuna gətirmişdim. Bəndəm³⁶ üçün kalış yolanda çeçələ barmağımı kəsmişdim. Nənəm barmağımı sarıdı, sarğılı barmağımı mən yuxuya gedənədək öpdü. “Şirin yuxuya” getmişdim. Durna nənəm əlində lampa çarpayıma yaxınlaşdı, lampanı “yuxulu” üzümə tutub – “Sənə nənən qurban, a mənim şirin balam, sən olmasaydım mən neylərdim? Allahım, ömrümdən kəs balamınkına cala, sən ona sinə dağı göstərmə, ömrünü firavan elə, ya Rəbbim!”. Saçımı sıgallayıb, yanağımdan öpmüşdü. Sonra lampanı üfürüb öz yerinə uzanmışdı.

– Nənə, bir nağıl danışarsan mənə? – sırtıq-sırtıq dilləndim.

– Yatmamısan, ay qırışmal? Nağıla qulaq asan vaxtıdır sənin, evlənməli kişisən.

³⁶ Xorumları bağlamaq üçün kəndir əvəzi otdan burma, ot bəlimi.

– Nə qədər kişiləşsəm də sənin yanında körpə uşağam axı, nolar bir nağıl danış.

– Buy, başıma xeyir! Sabah anana desən ki, ana mənə süd əmizdir, heç məəttəl qalmaram. Di gəl qucağıma, lap uşaq vaxtlarındakı kimi...

Utanmadan durub nənəmin uzun müddətdir həsrət qaldığım cənnət qucağına girmişdim.

– Bax üstümə işəsən dalına-dalına döyəcəm ha..! – ikimiz də gülmüşdük.

– Qorxma 8-ci sinifdən tərgizmişəm yerimə işəməyi – dedim.

Azca fikrə dalıb nağıla başladı:

– Hə, qulaq as... Biri varmış, biri yoxmuş, bir Allah, bir də qoca qarı varmış. Bu qarının bir oğlu varmış. Oğlan böyüyür, boya-başa çatır. Anası onu evləndirir. Toydan az sonra oğlan elm öyrənmək üçün uzaq ölkələrə səyahətə çıxır. Aradan illər keçir. Oğlan bütün elmlərdən hali olur və başlayır elmin başını öyrənməyə.

– Elmin başı, ayağı da olur, ay nənə, bax goplama ha... – deyib cırnamışdım.

– İlk öyrəndiklərin elmin ayağı, nağılın sonunda biləcəyin isə elmin başıdır. Burdan o yanası yoxdur, mənim qoçaq balam.

– Yaxşı, danış di...

– Sözümlü kəssən, gerisi huşumdan çıxacaq yenə, sən dinməzəcə qulaq as. Hə, oğlan yenidən çöllərə düşüb elmin “başını” axtarır. Çox gəzir, dolanır və bir təpənin üstündə oturmuş qocaya rast gəlir. Qocayla ehtiramla görüşür. Qoca soruşur:

– Yolçuluğun haradır, ay oğul?

– Elm öyrənmək üçün 15 ildir çöllərdəyəm. Az-çox elm öyrənmişəm, indi də elmin başını öyrənmək üçün səyahətə çıxmışam.

– Mənim heç kimim yoxdur, tək-tənha yaşayıram, sənin kimi köməkçiyə də ehtiyacım var. Mənim yanımda da 15 il qalib mənə övladlıq etsən, sənə elmin başının nə olduğunu öyrə-dərəm – qoca deyir.

Oğlan razılaşıb və qocanın yanında qalır. İllər sürətlə ötü-b keçir və 15 il tamam olur. Oğlan qocaya yaxınlaşıb deyir, – “Hə, babacan, vaxt tamam oldu. 15 ildir ki, sənə doğma atam kimi baxdım, ancaq evdə qoca anam və arvadımı qoyub gəlmişəm. İzn versəydin elmin başını öyrənib evimə yollanardım” – deyir.

Qoca:

– Hə oğul, Allah səndən razı olsun. Səndən çox razı qal-dım, heç getməyini istəmirəm, isinişmişdim sənə. Amma get-məlisən, gözləyənlərin var. Lap istəyirsən gedib əzizlərini də götür gəl, birlikdə qalaq... O ki, qaldı elmin başına., unutm, elmin başı səbrdir. Səbrlə hərəkət etsən bütün elmləri öyrənə bilərsən, bütün bəla və fəlakətlərdən uzaq ola bilərsən. Həmişə səbrli ol. Ən böyük səbr sahibi Allahdır və o da səbrliyə sevər. Şeytana qarşı ən yaxşı silah səbrdir.

Oğlan sevincək qocanın əlini öpüb alına qoyur, halallaşıb evinə doğru yola düşür. Uzun aylardan sonra gəlib gecə vaxtı kəndlərinin yaxınlığındakı təpəyə çıxır. Gözlərinə inanmır, – kəndin bütün evlərinin lampaları sö-nüb. Sən demə hamı kəndi çoxdan tərk edib buralardan köçüb-müş. İşığı yanan tək-cə onla-rın evidir. Sevincək evlərinə doğru cumur, əlini qapıya atır. Birdən nə-sə fikirləşir və evin damına qalxır. Keçmişdə evlərin üstündə baca olardı, bacadan aşağı baxır və görür ki, sevimli arvadı mışıl-mışıl yatıb, qucağında da cavan və yaraşıqlı bir kişi ona sarılıb. Cin vurur kişinin başına. İri bir daş götürüb baca-dan oğlanın başına salmaq istəyir. Birdən fikirləşir, – “Axı qoca mənə deyib ki, hər şeydən əfsəl³⁷ səbrdir, bir səbr edib öyrənim,

³⁷ Vacib.

görüm arvadım axı niyə mənə xəyanət etmək fikrinə düşüb...". Düşür, qapını açıb evə girir. Qapının səsinə arvadı yuxudan durur, ərinə görcək boynuna sarılıb sevinir. Səsə yataqdakı oğlan da durur və gözünü zilləyib baxır.

– Bu kimdir!? – deyə sənin dədən Ağəli kimi cöjüyür³⁸ arvadının üstünə.

Arvadı:

– Sən doğmaca oğlundur. Nənəsi öləndən sonra mənimlə yatır, yekə evlənməli kişidir, yenə də tək yatmağı xoşlamır. Hər gecə qucağımdadır.

Atası oğlunun boyunu qucaqlayır və düşünür, – “Hə.., qoca düz deyirmiş, azca səbr etməsəydim öz doğmaca balamın qatili olacaqdım”. – Bəs kəndin camaatı hanı? – oğlan arvadından soruşur.

Arvadı:

– Bütün kənd 10 il bundan qabaq köçüb. Anan bizi köçməyə qoymadı və dedi ki, – “Qızım, səbr edin, oğlum qayıdacaq və sizi də götürüb aparacaqdır. Adam, elm, savab dalınca gedəni axıradək gözləməlidir, səbirsizlik etməyin” – deyir.

Oğlanın gözündən iki damla yaş yanaqlarına diyirlənir, – “Elmin başını anam da bilirmiş, mənə gör neçə illərdir ki, sərgərdan gəzib dolaşıram”. O, ailəsini də götürüb 15 il qulluğunda dayandığı qocanın yanına yollandı və ömürlərinin axırınadək birlikdə firavan yaşadılar...

– ...Qurtardın nağılı, ay nənə? – nigaran-nigaran soruşmuşdum.

– Hə. Yatmadın? – nənəm gözünün yaşını silirdi.

– Ağlayırsan? – yastığa dirsəklənib soruşdum.

– Rəhmətlik anam eyzan bu nağılı mənə danışardı... – nənəm doluxsunmuşdu.

³⁸ Üstünə yerimək.

– Sən də ananın qucağında yatırdın?

– Hə. Tək yatmaqdan qorxurdum. Elə bilirdim ki, divardakı taxcada şeytan yaşayır, anam yuxuya gedən kimi mənim saçlarıma cin düyünü vuracaq... Sonra anam mənə “qurdağzı duasını” öyrətdi. Dedi ki, – “İstəyirsənsə şeytan, cin sənə yaxın durmasın, bu duanı ipə oxu və onların əl-ayağını, dil-ağzını düyünlə”. Hər həftə bir dua öyrədirdi. Sonradan anladım ki, anam mənə bu yolla Quranın yarısını əzbərlədibmiş. Qorxduğumdan istifadə edib mənə Quranı əzbərlətmışdi. Yazıq anam, mələk anam... Allah qəni-qəni rəhmət eləsin...

Fikrini dağıtmasaydım, qılığına girməsəydim səhərədək sıtqıyıb duracaqdı. Odur ki, – “Nənə, yenə nağıl istəyirəm...!” – dedim.

– Buy başımıza xeyir, bu gədə lap inqə-bəbə olub ey...

– Qurbanın olum, qadalarını alım, ay nənə, nolar birini də danış, gör nə vaxtdandır ki, mənə nağıl danışmırsan. Bir də istəməyəcəyəm, söz..! – deyib araya pəlxəstlik³⁹ qatdım.

– Ə, kəmsərləmə! Mən sənə qurban olum, bala – əliylə ağzımı qapadı – Bir də belə demə, ağrın ürəyimə gəlsin! Sənə lap səhərədək nağıl danışsam da yorulmaram. Yaxşı, qulaq as...

Bir az fikirləşib özündən yeni nağıl qoşdu – nağıl qoşmaq onun əlində su içimi kimi asan bir şey idi:

– ...Sakit bir göldə yaraşıqlı bir ana durna varmış. Durnanın erkəyini ovçular öldürmüşdülər. Elə tək-tənha bir balasıyla yaşayırmış – gözünün ağrı-qarası bircə balasıyla. Bir gün ovçular ana durnanı da yaralayırılar və o, artıq öz balasını yedirmək üçün yuvasından kənara çıxıb bilmir. İndi onun balası acıqdan əziyyət çəkir, yaralı anasına baxıb göz yaşı tökürmüş. Günlərin birində, balaca bir oğlan göldə çimməyə gələrkən durnanı və onun balasını görür. Yaralı anaya və onun balasına ya-

³⁹ Şuluq salmaq, ara qarışdırmaq.

zıǵı gəlir. Onların ikisini də götürüb evlərinə aparır... Bu oğlanın adı elə səninki kimi Fərhad imiş. Fərhadın ailəsi hər gün bala durnanı yemləyir, böyüdürlər. Bir qədər sonra ana durna aldığı yarıdan ölür... Balaca durna o qədər gözəlmiş ki, adam baxdıqca baxmaq istəyirmiş...

– Buy səni vurğun təpəndən vurmasın, yenə üstümə işədin!? Dur, dur ayağa döşəyi çevirim..! Səni oğlan ölmə elə. Yekə eşşəyin tayıdı, bunun çıxartdığı həkətə baxırsanmı sən Allah...

Nənəmin ikinci nağılını axıradək dinləməyə heç vaxt gücüm çatmazdı – şirin yuxuya gedərdim və yuxuda bu nağılların baş qəhrəmanı olardım. Yenə yuxuda nənəmin yerinə işəmişdim...

Dilbər:

Fərhadı həmişə doğma qardaşım bilmişəm. Onu cırnatmağı çox sevirdim. Ancaq bir gün gözlənilmədən aramızdan sirli pərdə asıldı.

...Fərhadgilə getmişdim – ot gətirmək üçün bağa birlikdə getməliydik onunla. Familə xala dedi ki, – “Çoxdan gedib bağa”. “Axı birlikdə gedəsiydik...” – dedim. “Nə bilim, yəqin hüşundan çıxıbsan”, – Familə xala dedi. Bağa tək yollandım. Bağın yolağası açıq idi və Fərhad bağda görünmürdü. “Yəqin dincəlik, indi onun başına bir oyun açım ki...” – xəlvətcə ona yaxınlaşıb qorxutmaq istəyirdim. Həmişə dincəldiyi qoşa heyva ağaclarının yanına iməklədim. Yanaşı əkilmiş heyva ağaclarının çətiri, dibinə gün işığı düşməyə imkan vermirdi. Ətrafı isə sıx və hündür kalış, gəndalaşla əhatələnmişdi. Elə, “pıxk!” edib onu hürkətmək istəyirdim ki, gördüyüm mənzərədən dilim ağzımda quruyub qaldı. Fərhad şalvarını dizədək aşağı çəkib alətiylə oynayırdı. Belə səhnəni ilk dəfə idi görürdüm. Bədəninə qəfildən

qaytan kimi gərib zariyb-ufuldayanda, sifətinin əzabla əzilib-büzüldüyünü görəndə qorxudan bilmədim neyləyim – onu lağa qoyub gülümmü, ya qaçıb gizlənimmi. Ancaq ayıb olacağını, utanacağını ağıma gətirdim və xəlvətcə bağın digər tərəfinə çəkildim. Gördüyümdən özüm utanırdım və ağlayırdım. O gündən sonra Fərhadan çəkinirdim – o artıq gözümdə xeyli dəyişmiş və böyümüş, bir az qorxmağa başladığım biri idi. Hər dəfə köynəyini soyunub kərəntiyə ot biçəndə açıq sinəsində yenidən çıxmağa başlayan tüklərinə, baldırlarına, biləyinin möhkəm əzələlərinə indi əvvəlki gözlə baxa bilmirdim. Ona toxunmaq üçün bəhanələr axtarırdım. Tərinin qoxusu, günəşdən qaralmış əzələli biləyi də əvvəlkindən fərqliydi. Onun zəhmətkeşliyi, sadəliyi, bütün biciklərdən uzaq olması, hər ağır işin altına “uf” demədən girməsi, üzüyola olması indi onu gözümdə başqa bir qəhrəmana çevirmişdi. Məni qoruyacaq mələk sanmağa başlamışdım onu. Dayanmadan gərgin işləyərkən onun qarın və kürək əzələlərinə göz qoyar, – “Çox yaraşıqlıdır və güclü oğlandır” – fərəh və həsədlə düşünərdim. İndi ona “Qaqas” deməyə utanırdım. O, öz bic əməliylə aramızda dərin bir uçurum yaratmışdı.

Mənə diqqət ayırmadığından hirslənməyə başlamışdım. Başımı itirmişdim, özümə yer tapa bilmirdim. Guya gilə yemək istədiyim üçün ağaca “dırmanırdım” – onu işindən ayırım deyər. İşini tullayıb ağaca çıxar, balaca vedrəni giləslə doldurub mənim qabağıma qoyub yenidən işinin başına qayıdardı. Məni körpə uşaq kimi yanına alıb hər yerə aparır, həmişə də mənimlə uşaq kimi davranardı. Bu da məni hövsələdən çıxarırdı. İstəyirdim ki, mənə qarşı daha diqqətli olsun, vaxtının çoxunu mənə sərf eləsin, mənim də böyüdüyümü anlasın. Amma, nə qədər çalışsam da onun gözündə böyüyə bilmirdim...

Nənə həmişə deyərdi ki, – “Əgər Fərhad olmasaydı, mən tənhalıqdan ölərdim. Yazıq uşaq həm özlərinin, həm də mənim

ev-eşik, bağ-bağat, mal-tövlə, ot-əncər işlərimi görür. Dədən yönlü-başlı bir oğul əkmədi ki, gələ qala nənəsinin yanında – həm mənə baxa, həm də bütün malım-mülküm ona qala”. Nənənin, Fərhadı məndən çox istəməsinə də qısqanırdım indi...

Yenə yay tətilinə kəndə gəlmişdim. “Ceyran”a ot yükləyib, mənə da ot bağlarının arasına qoymuşdu. Eşşəyin üstündə yırğalana-yırğalana gedir, əlində çatı qabaqda gedən Fərhadı diqqətlə izləyirdim. Qoluqısa köynəyini öndən düyünləmişdi – azca tüklənmiş göbəyi açıqda idi. Şalvarının islanmış balağını dizəcən çırmalamışdı. Baldırlarının tükləndiyinə indi fikir verirdim. Fərsəti əldən vermək istəmirdim. Qaş qaralmışdı və üzümün qizaracağını görməyəcəkdi. Odur ki, qəfildən:

– Qaqaş, heç istədiyən qız var? – deyə soruşdum.

– Ay qız, sənə nə başın çıxır qız istəmək nədi? Bir də ki, nə işinə qalıb?

– Niyə çıxmır ki, nə vaxta qədər mənə uşaq yerinə qoyacaqsan? Guya görmürəm Əsli ilə necə söhbətləşirsiniz? Onunla evlənəcəksən?

– Nə evlənmək, nə qız istəmək, ay təpəl keç? Evlənen vaxtımdı? Uşaqsan, uşaq qələtinə elə, cəhrə kimi cırıldama.

– Səni bilmirəm, ancaq mənim ərə gedən vaxtımdı. Adaxlı-larım elçi düşəcək qapımıza... – güldü və uzun civir çubuğuyla astaca başına vurdu, – Sənin burnunun fırtılığı hələ quruma-yıb, ağzından da süd iyi gəlir. Ərə gedənə bir bax... – dedi.

Hirsimdən otu yolmacladım. Hətta, evə çatanda nənəmə rişxəndlə demişdi ki, – “Nənəsi, gələn il dəli keçimizin ərə ge-dən vaxtıdır, cer-cehizini hazırlamısanmı?”. Xəbərçiliyinə görə iki gün Fərhadı dindirmədim.

Yerə-göyə sığmırdım – yekəldiyimi min cür bəhanəylə Fər-hada sübut etmək istəyirdim. Soruşsanız ki, – “Fərhadı aşiq olmuşdun?”, – vallah, “yox” deyərəm. Sadəcə, istəyirdim ki, Fərhadı əvvəlki kimi öz qardaşım qədər istəyə bilim, yenə qay-

ğsız uşaqlar kimi birlikdə oynayıb əylənək. Ya da, o böyümüş-düsə, mənim də əvvəlki uşaq olmadığımı anlatmaq istəyirdim ona... Ancaq, o “günah iş” məni ondan hər dəfə kənara itələ-yirdi – diligödək olmuşdum onun yanında.

...Sabah nənəmin nobatına gedəcəyini bilirdim. Ertədən nə-nənin heyvanlarını həyətdən çıxararkən mənim də nə qədər bö-yüdüyümü, artıq yetişmiş qız olduğumu görsün deyə, ağıma “ağıllı” bir fikir gəlmişdi. Onsuz da, istidən eyvanda yatmaq olmurdu. Odur ki, nənəylə çənə döyə-döyə axşam həyatimiz-dəki üstüaçıq çardaqda yer salmağa nail oldum. Dörd çürük tir üstündə qurulmuş bu “himə bənd” yellənən çardaq, üstü qamış və civir budaqları ilə örtülmüş, yanları açıq idi – əsl bostan gözətçilərinin çardağı kimi. Eşşəkarıları çardağın bütün millə-rini dəlik-deşik etmişdilər. Altdan palaz sərib, yorğan-döşəyimi çardaqda saldım. Axşam Fərhadgildə televizora baxanda eşit-dirdim ki, – “Bu gecə çardaqda yatacağam”. Hətta nənəm, – “Keçinin üç buynuzu olmur ki, keçi bax belə olur!” – deyə sa-çımı yolmuş, hamını mənə güldürmüşdü. Ertədən Fərhad töv-lənin yolağasını açanda səse oyandım. Nənənin heyvanlarını qabağına qatıb çardağın yanından keçirdi. Üzüstə uzanmışdım. Yorğanımı üstümdən yana “düşürüb” güllü üçkünc alt tuma-nımı, baldırlarımı, çıpaq belimi görsün deyə yerimdə gərnəşib qıvrıldım. Guya ki, yuxudayam və heç nədən xəbərim yoxdur. Fərhadın ani dayandığını və məni gördüyünü hiss elədim. O, nərdivanla çardağa çıxıb “yana düşmüş” yorğanla üstümü eh-malca örtüdü və heyvanların arxasınca qaçdı. Axşamadək çıpaq bədənimin Fərhada necə təsir etdiyinin marağı məni götürmüş-dü – gün boyu əsəb içindəydim. Axşam yenə onlara yığışanda Ağa əmi məndən soruşdu, – “Çardaqda necə yatdın, qızım, qor-xub eləmədin ki?”.

– Yox. Amma bir az üşüdüm, – dedim.

Fərhad gülümsünərək:

– Lüm-lüt yatanda üşüyərsən də. Səhər üstünü mən örtmüşəm, yorğanın yerə düşmüşdü.

Planım işə yaramamışdı. Yenə də hamının gülüş mənbəyi olmuşdum. Axmaq vəziyyətdə qalmaq məni lap cana yığmışdı. Axşamkı həyasızlığıma görə az qala yerə girdim. Yaxşı ki, Fərhad qəlbiqara deyildi və bunu yuxulu bir qızcığazın üstünü açması kimi adi qəbul eləmişdi. “Yox, bacarmıram!” – deyib, o gündən Fərhada olan gicbəsər hisslərimi boğmağı qarşıma məqsəd qoydum. Yenə əvvəlkitək “dəli keçi” rolumu oynamağa qərar verdim – ancaq artistliyimin soyuqluğundan özüm üşünürdüm.

...Familə xala günortadan paltarları islağa qoymuş və hamamı qalamışdı.

– Dilbər balam, hamamda isti su var, çimmək istəyirsənsə gəl çim – dedi.

– Dəyişəklərimi götürüb gəlirəm, Familə xala – deyib evimizə qaçdım. Hamama girib qapını arxadan kilidlədim. Paltarlarımı soyunarkən gözüm kirli paltarların içində Fərhadın alt tumanına sataşdı. Tumanı ehmalca qoxladım. Aman allah., bu qoxu məni alıb götürdü... Məni qınamasaydılar bu alt tumanını oğurlayar və Fərhadan ən əziz xatirə, yadigar kimi ömrümün sonunadək gizləyib saxlayardım. Alt tumanımı çıxarıb Fərhadınkının üstünə sərdim, gözlərimi yumub xəyalların qucağına atıldım. Düşün altına (mənim xətrimə Ağəli əmi hamamı düzəltmişdi, artıq dəmir vannada çimməkdən canım qurtarmışdı) girib suyu nizamladım. Ağlım başımda deyildi – məni əcaib bir hiss bürümüşdü. İlk dəfə “o günah”ı mən də sınıdım və Fərhadın o zamankı əzablarının ləzzətini duydum. O gündən etibarən qadın kimi düşünməyi vərdiş elədim. Divardakı güzgüdə özümə xeyli tamaşa etdim. Bu gücgü, atılmış qədimi şifonerin güzgüsüydü, divara salınmış və ətrafı sementlənmişdi ki, yerə düşüb sınmasın. “Axı mən böyümüşəm... Bax, məmələrimə

bax, boyum da kifayət qədər uzanıb, belim, əndamım lap ərə gedəcək qızlarınkı kimidir. Axı sən niyə bunları görmürsən, Fərhadım mənim?”. “Fərhadım mənim... Mənim Fərhadım...” – yox, mənim ona olan hisslərim dəyişibmiş. Mən Fərhadı sevirmişəm... Döşəmədə oturdum. İliq su başıma döyəclədikcə dilimin altında pıçıldayırdım, – “Mən ona aşiq olmuşam...”

Çimib yaxalandım. Bədənimdən paltar sabununun qoxusu gəlirdi. Şəhərdən gətirdiyim əl-üz sabunlarım çoxdan bitdiyindən, paltar sabunu ilə yuyunmağa məcburuydum. Çöldən Durna nənənin səsi eşidildi:

– Familə, mənim dəlimi görməmisən, yenə harasa itdi bu qız?

– Odey, hamamda çimir – dedi.

Qısa şortikimi lüt əynimə geydim. Alt tumanımı xalatımın cibinə qoydum. Artıq geyinib çıxırdım, məhraba ilə saçlarımı qurulaya-qurulaya qapını açdım. Nənəmin acıqlı üzündən öpdüm:

– Həmişə təmizlikdə deyərlər, mənim şirin nənəm – deyə ona acıq verdim.

– Ay bala, suquşusan, az çimsənə! Yazıq gədə it zülü-müynən qışa odun yığsın, sən də iki gündən bir hamam yandır qəhr elə. Uşağın əlləri odun doğramaqdan döyənək olub axı...

– Nənəsi, hamam qalanmışkən sən də girib yaxalanaydın – Familə xala araya söz qatdı.

– Mən yaşlı adamam, ayda 1-2 dəfə çimirəm bəs eliyir. Onsuz da gündə dəstəmaz alıram. Təmizlik imandandır, adam gərək özünü həmişə təmiz-tarix saxlasın. Amma, ta belə də olmaz axı... Fərhada yazığınız gəlsin, yazıq qalıb iki evin arasında. Yekə evlənməli oğlandır, uşaq odun daşımaqdan əlataş olub.

– Yekə oğlandı evləndirin, həm də yandırdığımız odun deyil ki, gərmədi – dedim.

– Kəs səsinə, köpəyin qızı! Dədən səni yesin! Get əyninə abırlı paltar gey! Sən də ərə getməli yekə qızsan, xalxın uşaqlarından ayıbdı, görüb-eliyən nə deyər? – əlini saçma atanda aradan çıxdım. “Hətta, nənəm də mənim yekə qız olduğumu görür, bəs sən niyə kor olmusan, ay Fərhad?” Axşam bağa açılan pəncərənin miçətkənini aşağı saldım, lampanı söndürdüm, çılpaq bədənə gecə köynəyimi geyinib yerimə uzandım. Nənənin mal-qarasını yerbəyer edən Fərhadı gözümün önünə gətirərək yorğan üzünü üstümə çəkdim, “onun qoynuna girdim”, xəyallarımda məni gözləyəndə doğru tələsdim. Artıq onu qardaşım kimi deyil, gələcək ərim, yatağımın kişisi kimi sevirəm. Bu dünyada yalnız ona məxsus olmağın dəlisidi.

* * *

Məktəbin axırıncı sinfindəydim. Bütün sərhədyanı bölgələrdə, o cümlədən bizim rayonda müharibə gedirdi. Valideynlərimin ısrarlarına baxmayaraq kəndə gəldim. Bu dəfə qardaşım Tofiqi də mənə qoşmuşdular. Çox maraqlı idi, uşaqlar mənə tək buraxırdılar, böyüyəndən sonra isə qardaşımı yanıma qoşurdular. Qayıdanbaşı isə nənəmi də Bakıya köçürməliydim.

Tofiq 7-də oxuyurdu. Tez-tez xəstələndiyi üçün təmiz kənd havası alsın deyən anam onun da kəndə gəlməsinə razılıq vermişdi. Tofiq sakit və zəif uşaqdı. Xasiyyətlərimiz bir-birinin tam ziddiydi. Tez-tez onunla dalaşardıq. Yemək yeməzdi, uşaqlarla oynamaqla arası yox idi. Təbiətə tərki dünyaya, sakitlik və qaranlıq sevəndi. Onun bu cür yetişməsində anam günahkar idi. Nənə hər dəfə Tofiqi “fərsiz”, “lodu”, “qız uşağı” adlandırır, arxasınca anamın ünvanına, – “İfritə, yezidin qızı, gör uşağı nə kökdə böyüdü!” – deyirdi.

Fərhad Bakıda oxuyur, polisdə işləyir, həm də Qarabağ döyüşlərində iştirak edirdi. Fərhadsız buralar olduqca maraqsız

və sönük idi. On gündən artıq qala bilmədik. Kənd öz marağını, sakitliyini itirmişdi. Bir tərəfdən də kəndin məktəbli oğlanları – yaşdırlarım mənə dinclik vermir, söz atırdılar. Nədənsə, kənd oğlanlarının şəhərdən gəlmiş qızlara münasibəti normal olmurdu. Daima, – “Şəhərlisənsə, deməli səni “bişirmək” asandır” – münasibəti olub kənd oğlanlarının beynində şəhər qızlarına qarşı. Amma qızlarına söz ola bilməz, olduqca etibarlı, mehriban rəfiqələrdir. Mən Fərhadın müdafiəsindən uzaqda qaldığıma heyfsilənirdim, – “Kaş Fərhad burda olaydı, onda görərdiniz sizin burnunuzun payını necə verir” – fikirləşirdim.

Nənənin bütün yükü Ağəli əminin çiyinlərində qalmışdı. Arvad, Fərhadsız özünə yer tapa bilmirdi. Çox hövsələsiz olmuşdu. Fikri-zikri onun yanında qalmışdı, havalanmışdı elə bil. “Allah, sən özün balamı qoru” – yalvarışı, duaları dilindən düşmürdü. Ağəli əmidən xəlvəti xahiş eləmişdi ki, heyvanlarını satsın. Birinci erməni-müsəlman davasını hələ uşaq yaşlarından gördüyü üçün, çox çək-çevirdən sonra hər şeyi satıb Bakıya – bizə köçməyə cəhdərdi razılıq vermişdi. Amma, əslində susmuş, nə “hə”, nə də “yox” demişdi – Fərhadın gəlişini, onun qərarını gözləyirdi.

Top-raket mərmiləri qəşşərdəki dağların zirvələrində də düşməyə başlamışdı. Gündə bir-birindən bəd xəbərlər gəlirdi. Durna nənə özünə gündəlik lazım olan əşyalardan başqa hər şeyi Ağəli əmigilə vermişdi. Ağəli əmi isə özlərinin və nənənin əşyalarını birlikdə həyətlərindəki qurumuş su quyusuna sallamış, ağzını iri maşın təkəriylə örtüb torpaqlamışdı. Hər ehtimala qarşı əl boxçasını və sənədləri Familə xalaya saxlamağa vermişdi. Gecənin bir aləmi avtomat silahla göydə partladılan “Kristall” raketinin alovu ətrafı işıqlandırdı. “Görəsən kim kimi vurdu?” sualı ilə vurnuxub qalmışdıq. Həmin gecə güclü atışma olmuşdu, artilleriyanın səsi yuxarı kəndlərdən dərəboyu yayılırdı. Nənə səhərədək yatmamışdı, bizə bir şey olacağından

qorxurdu. Səhər açılar-açılmaz ilk avtobusla bizi Bakıya yola salmışdı – “Siz gedin, mən də sabah gələrəm. Atanıza deyin, sabah avtobusun qabağına çıxıb məni qarşılasın” – demişdi. Avtobus ağzına qədər təciliydi. Oturacaqların arasındakı keçiddə ayaqüstə durmağa da yer yox idi. Sərnişinlərin demək olar ki, hamısı yaşlı qadınlar, ağsaqqal qocalar və uşaqlar idi. Oturanlar növbə ilə ayaqüstə duranları əvəz edirdi. Uşaq olduğumuza görə bizi çox ayaqüstə saxlamırdılar.

Oktyabrın 3-ü Durna nənə görür ki, maşınlar dalbadal düzüülüb sərhəddə tərəf üz tutublar.

– Ay Familə, yenə nəsə olub, camaat Bakı tərəfə getməkdən, Qafana sarı qaçır! – Familə xalanı da səsləyib yola çıxır. Yük maşınlarının kuzovu silahlı, əliyalın adamlarla doluymuş. Hər maşına səslənir, – “Ay bala, ay oğul, nolubdu, hara gedirsiniz belə?!” – deyərək özünü karvanın qabağına atırmış. Qonşumuz Asif də öz QAZ-53-ü ilə 10-15 nəfər adamı götürüb karvana qoşulur. Özünü QAZ-53-ün qabağına ataraq – “Asif, qurban olum, bu camaat erməni tərəfə hara gedir, dəli olub bunlar, nədi?!” – soruşur. Asif, – “Əliyarı öldürüblər!” – deyir.

Durna nənənin başına elə bil göydən yekə bir daş düşür. Əvvəlcə səndirləyir, sonra dizlərini idarə edə bilməyib yerində burulur, ağır bədəni ilə arxasıüstə asfalta yıxılır. Zərbədən hüşunu itirir. Familə xala haray-həşir salır, Asifin yük maşınındakı adamlar düşərək onu qucaqlarında Ağəli əmigi ilə aparırlar. Arvad dinməzəcə gözüni bir nöqtəyə zilləyib baxır, nə eşidir, nə də danışa bilir, səsə hay vermir...

Ağəli əminin dalınca kövsənə adam yollayırlar. Bir qədər sonra Ağəli əmi gəlib çıxır və son günlər düz əməlli işlədiyini görmədiyimiz telefonun yan çarxını fasiləsiz fırladıb mərkəzi rayon xəstəxanasını yığır. “Alo, alo., ...alo, kamutator, alooo., qızım, alo., kamutator təcili xəstəxananı calayın, təcili birləşdirin, çox vacibdir, ağır xəstə var..., Allah köməyin olsun,

qızım... Alo., xəstəxanadır? Alo., Saray kəndində bir yaşlı qadın yıxılıb huşunu itirib, vəziyyəti ağırdır., təcili həkim göndərin! Necə yəni maşın yoxdu, bəs təcili yardım maşınları hanı? ...Necə!!! Əliyarı vurublar?!! ...Ölüb!? ...Aman Allah! ...Siz Allah qeyd eliyin, ...Mehtiyev Ağəlinin evində..., yaşı 90-a yaxın olar ...Abdullayeva Durna, rayon tərəfdən gələndə birinci ev. Sağ olun!"... "Düt-düt-düt-düt" – telefonun dəstəyini yerinə qoyur. "Əliyara qıyan, səni öz balanın qanına bələnəsən! Şirin bala dadına həsrət qalasan, güvənc yerin qırılsın, evin başına yırılsın, sinənə çarpaz övlad dağı çəkilsin..! Əliyarı vurublar..." – deyib gözlərini Durna nənəyə zilləyir, başını əlləri arasına alıb sakitcə divana oturur.

* * *

...Təxminən 3 saatdan sonra həyətə əlində tibb çantası olan qadın həkim, yanında da tibb bacısı içəri girdilər. Durna nənə eyvandakı taxtın üstündə hərəkətsiz uzanılı qalmışdı. Həkim xəstənin göz bəbəklərini işıqlandırdı, dizinin ağrıya reaksiyasını yoxladı. "Beyninə qan sızıb, təcili xəstəxanaya çatdırmaq lazımdır", – deyib qalxdı. Kəndin cavanları köməkləşib xəstəni təcili yardım maşınına – "UAZ"a mindirdilər. Ağəli də maşına oturdu. Familə həyətdə üzünü cırıb şivən qoparırdı – "Allah, sən balamın xatirinə nənəsinə qıyma, balam bu dərdə dözməz, ay Allah!" – deyə hayqırırdı...

Axşama yaxın Ağəli qayıtdı.

– Noldu a kişi, necədi arvad!? – Familə təlaşla soruşdu.

– Beyninə qan sızıb. İynə-dərman eləyirlər. Huşu hərdən qayıdır, tez də itir. İki dəfə qusdu. Həkimlər dedi ki, qusmağı yaxşıdır. Huşu özündə olanda astadan danışa bilir. Allah kərimdi. Gör başımıza nə gəldi? Həkimlər yığışdılar məsləhət-

dəşdilər – “Çox yaşamaz” – dedilər. Gərək Rəhimə xəbər verək, tərs kimi də uşaqları yola saldıq getdilər.

– Başımıza gələnlərə bir bax! Bəs biz indi neyləyək? Allah balanı öldürsün, erməni, səni yer üzünə gələn günə daş yağeydi, sizi lənətə gələsiniz, şeytanın övladları!

Sabah FAMILƏ VƏ AĞƏLİ ertədən xəstəxanaya yollandılar. Tibb bacıları Durnanın döşəkağını yığışdırırdılar, alt paltarlarını dəyişirdilər. Həkim onun yanına iynə vurdu – “Ağrını hiss edirsənmi, nə necə?” Xəstə başını yellədi – “Yox”. “Sağalacaqsan qorxma, beş gündən sonra qaça-qaça gəzəcəksən, hələ istəsən futbol da oynaya bilərsən!” – həkim ona toxtaqlıq verirdi. Xəstə “gülürdü”. Xəstənin paltarını dəyişərkən AĞƏLİ dəhlizə çıxdı. Həkimlə rastlaşdı – “Necədi həkim, doğrudan sağalacaqmı?”. “Ümid çox azdı, beyin zədələnib və ocaq genişlənməkdə davam edir, ətraflar ağrını hiss eləmir. Yenə, bir az cavan olsaydı, bəlkə... Amma daxili orqanları çox sağlamdı” – deyər cavab verdi.

– Nə vaxt evə apara bilərik? – AĞƏLİ soruşdu.

– Sabah evə yazacağam, Ofeliya həkim sizin kənddən keçir, hər gün iynələrini özü vuracaq, dərmanını atmağa nəzarət edəcəkdir.

– Allah köməyiniz olsun, sağ olun həkim.

– Siz sağ olun – dedi və öz kabinetinə keçdi.

AĞƏLİ palataya girdi. Durna nənə zarıyaraq astadan danışırdı:

– FAMILƏ, biabır oldum, bu günü də görəcəkmışəm, altımı başqası təmizləyir...

– Fikir vermə, ay arvad, həkimin işidi dayna, burda utanıb-çəkinməli nə var ki?

AĞƏLİ:

– Həkim dedi ki, yaxşısan. Sabah səni evə yazacaqlar, rahat olma.

– Ağa, ağrım yoxdu, amma bədənimi də hiss eləmirəm...
Fərhadın bir xəbər yoxdu ki?

– Keçib gedən şeydi, sağalacaqsan. Dünən Fərhad zəng eləmişdi, deyirdi ki iki günə gələcəyəm, sağ-salamatdır. Axşam yenə televizorda göstərdilər nəvəni, sənə salam deyirdi. Rəhimə də zəng vurmuşam, bu gün gələcəkdir. Bəlkə də Fərhadla birlikdə gəldilər. Nəvələrin də sağ-salamat çatıblar – Fərhad barədə özündən uydururdu.

Amma, Durna nənə bu xəbərlərdən məmnun qaldı, azacıq gülümsündü, – “Gəl ömrüm-günüm, gəl gözümlə nuru, səni gözləyəcəyəm, sənsiz ölməyəcəyəm” – dedi.

Axşam gecəyarı Rəhim də Bakıdan gəlib çıxdı. Sabah Durna nənəni evə yazdılar, təcili yardım maşını onu evə gətirdi. Xəstəni yola salmamışdan qabaq həkim son sözünü dedi – “Fikrimcə, uzağı üç gün yaşayacaq, axırıncı gün halı lap pisləşəcək, çalışıb özüm də sabah yox, birisi gün baş çəkəcəyəm, Allah kərimdir! Hazırlığınızı görün, biz əlimizdən gələni elədik, gerisi Allahın məsləhətinə qalıb”. Rəhim nə qədər çalışsa da, həkim onun cibinə basılan pulu götürmədi. “Ayıb olan işdi, biz burda kefdə deyilik, neynirəm bu ağır gündə pulu, camaatın üzünə baxa bilmərəm. Heç narahat olmayın, gedin, Allah amanında olun”. “Demək, insanlıq hələ də ölməyib”, – deyərək Rəhim pulu kor-peşiman cibinə qoydu. Təşəkkür edib xəstənin yanına – maşına keçdi.

Durna nənəni televizor olan otaqda Fəmilənin çarpayısına uzatdılar. Doğma evdə elə bil bir az yüngülləşmişdi. Həkimin təlimatıyla bir-iki qurtum güc-bəla meyvə şirəsi içirdilər. Fəmilə bütün işini bir yana tullayıb xəstə ilə əlləşirdi. Altını təmizləyir, yatağını yumşaldır, meyvə şirəsini içirirdi. Axşamüstü Ofeliya həkim gəldi və xəstənin iynəsini vurdu, dərmanlarını verdi, gecə atılmalı olan dərmanları bölüb saxladı.

Rəhim gözlərini xəstəyə zilləyib yanında oturmuşdu. Anasının əlini ovcundan buraxmırdı. Xəstə, gözlərini tavana zilləyib məlul-məlul bir nöqtəyə baxırdı. Televizorun səsi tamam alınmışdı, həkim tapşırırmışdı ki, – “Xəstənin yanında çox səs-küy salmayın”. Televizorda aşiq konserti verirdilər. Durna nənə gözlərini döndərərək televizora tərəf “boylandı”, əliylə – “Televizorun səsinə verin”, – işarə elədi. Rəhim doluxsunmuşdu, Familə isə 1-2 gündən sonra dünyasını dəyişəcək Durna nənənin çöhrəsini yaddaşında əbədi saxlamaq üçün gözlərini ona zilləmiş, göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. “Bir az da...” – xəstə əliylə işarə elədi. Aşiq Ədalət yanağını sazin üstünə qoyub “Saritel”i “ağlayırdı”, otağı saz havası başına götürmüşdü. Durna nənə əliylə yüngülcə – “Oynayın” – işarəsi verdi. Bu hava, onun ən sevdiyi saz havası idi. Hər üçü mat-məəttəl bir birinə baxırdı. “Oynayın!” – bir də işarə elədi. Rəhim göz yaşları yanaqlarına süzülə-süzülə əllərini havaya qaldırdı. Sifətinə gülüş ifadəsi verərək ürəyinin içinə hönkürdü. Göz yaşları bıldır-bıldır yanaqlarından süzülürdü. Ağəli başını əlləri arasına alıb gözlərini dünyanın sanki dibinə zilləmişdi. Hərdən ürəyini boğan göynərtidən sinəsini gərirdi. Familənin sinəsi qalxıb enir, hıçqırıqlarını gizlətmək üçün ağzını yaşmağıyla ortmüştü. Rəhim isə musiqinin avazına uyub oynamaqda davam edir, zarımaqdan sifəti eybəcərləşmişdi. Burnundan və ağzından axan seliyə fikir vermirdi. Rəhim, onu böyüdüb boya-başa çatdıran anasının keçmiş günlərini xatırlayaraq dərvişlərin səmavi rəqslərindəki kimi fırlanırdı, sanki onun ruhu özündən uçmuşdu. Aşiq mahnını bitirdi, Durna nənə indi də, – “Səsinə alın”, – işarəsini verdi. Familə televizorun səsinə kəsdi. Hər üçünə yaxına çağırırdı, özünü toparlayıb aydın və səlis danışa bilmək üçün son gücünü topladı. Durna nənə xırıltılı, asta, zədəli sözlərlə son vəsiyyətinə etməyə hazırlaşdı:

– Sö-zü-mü kəsmə-yin, diqqətlə qulaq asın və dediklərimi çalışıb edin. Bütün ömrümü Allahıma və övladıma həsr eləmişəm. İndi hiss edirəm ki, ömrüm sona çatır. Bu, nə vaxtsa olmalıydı, görünür indiyə məsləhət bilib yaradanım. Qorxmuram öl-mək-dən, hamımız öləcəyik. Oğul, yanıma üzükə gəlmə. Ailənlə yaxşı dolan, övladlarını oxut. Südümü, zəhmətimi sənə halal eliyirəm, sən də zəhmətini halal elə. Ağa, çox yaxşı adam-san, səni övladım qədər sevmişəm, əziyyətimi çox çəkmişən, çörəyini yemişəm, halallığını ver... Dünya gözəli, qulaq dostum Familə balamın qəlbini çox qırmısan, könlünü al, onu qoru, incitmə... Familə qızım, Fərhad balam sənə əmanət. Axı niyə gəlmədi mənim balam? – gözləri yaşardı, qəhər boğazına doldu, bir müddət danışa bilmədi.

– ...Familə, sənə verdiyim boxçada pul var. Fərhadın mənə verdiyi aylıqlar, bir də pensiyamdan qısıb saxladığılarımdır. O pula, balamın arvadı üçün nişan üzüyü alarsınız. Rəhim, çox istədim ki, Dilbər Fərhada ərə getsin. Amma, arvadını buna məcbur edə bilmərəm. Heyvanlarımı satıb Dilbəri məktəbə qoyarsan. Familə, Allah canımı tez alsın ki, sənə çox yük olmayım, bax mən də anamın altını beləcə təmizləyirdim... Fərhadsız ölümüm ağır olacaq, axtarın gəlsin, son dəfə balamın qoxusunu almaq istəyirəm... Məni anamın yanında basdırarsınız... Buraların axırı yoxdu, özünüza ermənidən uzaqda yer seçin, köçün buralardan, qoy gələcəkdə uşaqlarınız bir daha əziyyət çəkməsin...

Ağəli sinəsinin ağrısına dözə bilmirdi, həyatə çıxdı. Çalğunu əlinə alıb tövlənin həyatini süpürməyə girişdi. Qurumuş qığ, mal peyinini süpürdükcə içini boğan qəhəri doğan qadınlar kimi gücənərək hıqqınıb çıxarmaq istəyir, dolmuş gözlərini silir, ki-minsə görüb-görmədiyini yoxlamaq üçün hərdən ətrafa boylanırdı. “Tanrım, mənə bala dağı göstərmə, canımı tez al, məni başqasının evinə sığınmaqdan, əlinə baxmaqdan qoru, el-oba

içində başısağrı eləmə” – ürəyində yalvarır, nəyəsə qərar verməyə çətinlik çəkirdi, – “Arvadın belə olmağı işləri lap bədləşdirdi, indi neyləyim, buralardan gedimmi, bəlkə təkcə paltar-palazı göndərim getsin, qaçaqaç düşəndə də hamı kimi boxçamızı götürüb çıxarıq... Yox, mən birinci çıxı bilmərəm, eldən ayıbdı...”.

Familə eşiyə çıxıb hövlnak çığırdı:

– Ağ, tez ol halı xarablaşdı, tələs!

Durna nənə yerində qıvrılırdı. Boğazına yığılmış seliyi nə udquna bilir, nə də qaytara bilirdi – xırıldayır, boğulur, gözləri az qala hədəqəsindən çıxırdı. Rəhim – “Ana., ana., can., canım anaaaaa....!!” – deyə hönkürür, əlacsız qalıb anasının bir dəri-bir sümük qalmış əllərini ovxalayır. Ağəli yenə telefona cumub güc bəla ilə xəstəxanaya zəng vurdu. Bir saata həkim gəlib çıxdı. Udlağına yığılmış seliyi çəkib təmizlədi. Xəstə özü-nə gəldi, tənəffüsü xeyli normallaşdı. İlk sualı – “Fərhad gəldimi?” – oldu.

Rəhim anasının yanında oturmuş, gözlərini yatmış anasının sifətinə zilləyib durmuşdu. Anası ilə bağlı xatirələri kino lenti kimi gözlərinin qabağından keçirdi. Fikirləşdikcə gözündən yaş gilələri yanaqlarından süzülüb dodaqlarının yanından ağzına dolurdu. Durna gözlərini açanda oğlunu qəmli gördü, içində qürurla fikirləşdi – “Yox, mənim balam məni çox istəyir, o mənim biricik oğlumdur, göz yaşlarına qurban olaram, oğul. Ananı itirmək çox ağırdı, mən bunu özüm hələ də unutmamışam”, – özü də doluxsunmuşdu.

– Qorxursan, oğul? – Rəhimi xəyalından ayırdı – Güclü ol, yaranan bir gün öləcək. Keçilməsi ən çətin olan yol, ölümdür. Əgər Allah adamınsa bu yolu keçmək asan olur. Şükür ki, bağışlanmayacaq günahım yadıma gəlmir... Bilirsən kim yadıma düşüb? Reyhanı xatırlayırsanmı..?

– Dəli Reyhanı? – Rəhim acza gülümsündü – o hardan ağlına gəldi?

– Hə. Axşam yuxuda görmüşəm, əl-ələ xeyli gəzmışik. Bütün günü xəyalımdan çıxmayıb, yazığa qarşı çox günah işlədik. Allah günahımızdan keçsin...

...Böyük Vətən müharibəsi təzəcə başa çatmış, kolxozçular ağır zəhmətdən başını dikəltmiş, dərindən nəfəs alaraq öz dolanışığına nəzər salmağa imkan tapmışdılar. Atasının müharibədən qara kağızı gəlmişdi. Anası müharibə əlili olan İsmayıl ərə getmişdi. O zaman Rəhim hələ balaca idi. Əmiraslan müharibəyə yollanmamışdan qabaq evlərinin bir otağını hökumət mağazası kimi ayırmış, həm də, kolxozun hesabdarı işləmişdi. İndi həmin dükanı İsmayıl işlədirdi. Dolanışığı pis deyildi. “Hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə naminə” – süarı, zəhmətkeş insanların belini qırmışdı. Ağır günləri – kəpək, jıx, vələmir, noxud unundan hazırlanmış çörəyin dadını yada saldıqca, Rəhimin əti indi də ürپənirdi. Bərgüşadın bol balığı və çəltiyi buranın əhalisini aclığın cəngindən xilas etmişdi. Uzaq rayonlardan buraya axın-axın insanlar gəlirdilər. Ucuq daxmalarda və boş qalmış kimsəsiz evlərdə məskunlaşır, yerlilərlə qaynayıb qarışmışdılar. Kəndin ərsiz qalmış arvadları, cavan gəlinləri, nişanlısı qayıtmayan qızlarından gəlmələrlə ailə quranları da vardı. Təzə gələnlər özlərilə yatacaq, vərəm, dizenteriya xəstəliklərini də gətirmişdilər. Belələrindən biri də Reyhan idi. O, öz 8-10 yaşlarında olan nəvəsi ilə Rəhimgilə pənah gətirmişdi. Anası mal tövləsinə bitişik toyuq hinini təmizləyib Reyhanı oraya yerləşdirmişdi.

75-80 yaşlarında olan Reyhan, bütün ailəsini vərəmə qurban verəndən sonra nəvəsini də götürüb aclığın əlindən çöllərə düşmüşdü. Gəlmələrdən biri anasına çatdırmışdı ki, Reyhan cavanlığında əxlaqsızın biri olub, oğlanları ondan üz döndərüb və axırda evlərinə buraxmayıblar. Oğlanları müharibəyə gedib qayıtmadıqdan sonra keçmiş günahları “unudulmuş”, balaca gəlininin himayəsinə sığınmışdı. Gəlin iki uşağı ilə birlikdə vərəmə tutulub dünyadan köçəndən sonra nəvəsi də Reyhanın ümidinə qalmışdı.

İndi onlar kəndbəkənd dolaşib dilənirdilər. Anasının Reyhana həm yazığı gəlir, həm də ləkəli keçmişinə görə acığı tuturdu. Bir gün Reyhan taxta kimi quruyub qajımuş nəvəsini götürüb həyətlərindən çıxdı. Evlərinin arxasında – yolun digər tərəfində uçuq-sökük kalafalardan birinin həyatında uşağı torpağa tapşırırdı. O gündən etibarən qatlanan çarpayısını da götürüb nəvəsinin qəbri yanında keşik çəkməyə başladı. Kənddə imkanı çatan ona mer-meyvə, yemək gətirir, divarlardakı kufullara qoyub gedir, Reyhanı acından ölməyə qoymurdular. Arvad dəli kimi birdən bağırır-ulayır, birdən də partlamaya düşüb yerində çabalayırdı. Ağzından tez-tez qan gəlir, yaxına gələnləri söyüb qovurdu. Anası deyirdi ki, “arvadın içinə cin dolub”. İsti yay günlərində bu uçuq kalafada eşşəklər, qoyun-quzu istidən gizlənib Reyhanla birlikdə sərinləyirdi. Hərdən kəndin itləri çarpayıya mırıldanıb hürür, yazıq arvadı qapmaq üçün dişlərini qıcayırdı. Gecənin bir vaxtı onun tükürpədicisi naləsi hamının yuxusuna haram qatırdı. Ayaqyolunu elə çarpayıdaca etdiyindən, pis qoxudan ona yaxın durmaq mümkün deyildi. Aranqutan kimi uzun qolları, bir dəri-bir sümük əlləri, çənəsində çıxmış seyrək tükləri, yay-qış əynindən çıxarmadığı tiftiklənmiş qara villur pencəyi onu olduqca vahiməli göstərirdi. Reyhanın keçmiş fahişə olmağını kənd uşaqlarının qulağı da çalmışdı, odur ki ona olmazın əzab verirdilər. Kəndin bədzat uşaqları onu kalafanın dəliklərindən daşlayır, Reyhan onları qovmağa durarkən isə zavallının çarpayısını iri daş parçalarıyla doldururdular. Günlərin birində qonşular ətrafı bürümüş pis qoxunun mənbəyini axtara-axtara Reyhanı öz çarpayısında qajımuş vəziyyətdə tapdılar. Alnındakı şiş, onun, başına vurulmuş daş zərbəsilə öldürüldüyünü göstərirdi. Zavallı arvad isti yay günündə iylənmişdi. Kişilər ağızlarını parça ilə tutub, yumadan, “Yasin” oxumadan onu kənd qəbristanlığında basdırdılar. O vaxtdan, heyvan zibilləyib batırməsın deyə Reyhanın nəvəsinin basdırıldığı yerə hasar çəkdilər.

...Axşam düşmüş, bu günlük mal-tövlə işləri bitmişdi. Hamısı süfrə başına keçib Allah verəndən yedilər. Son günlər hər gün toyuq-hinduşka kəsirdilər – “Belə görürəm ki, hamısı erməniyə qalacaq. Xəsislik vaxtı deyil, qoy əziyyətimizin bəhrəsini özümüz də görək” – deyirdi Familə. Toyuq bulyonu və meyvə şirəsindən bir neçə qaşiq zorla xəstəyə də içirdilər. Durna nənə asta-asta dilləndi:

– Familə, qızım, aftafa-ləyəni gətirərsənmi, dəstəmaz almaq istəyirəm...

Familə dərhal durub ilıq suyla aftafanı doldurdu, ləyəni gətirdi. Rəhimlə köməkləşib arvadın əllərini biləyinəcən, üzünü, alnını, ayaqlarını su ilə yudular. Qaydasınca qulaqlarının arxasını sildilər, başına məsh çəkdilər.

– Mütəkkəni sinəmə qoyun, – dedi.

Elə bil, arvad bir az yaxşılaşmış, dirçəlmişdi, dediklərini dərhal və sevincək yerinə yetirirdilər. Əllərini mütəkkənin üstünə qoydular. O gözlərini əllərinin içinə zilləyib dilinin altında namazını qılırdı. Hərdən gözlərini yumanda, gilələnən yaş yanaqlarında ışıldayırdı. Namazını bitirdi. Mütəkkəni götürmək istəyəndə qoymadı – Qoyun qalsın, hələ qəzalarımı da qılacağam. Fərhaddan bir xəbər yoxdurmu hələ? – soruşdu.

Ağəli:

– Yox, heç bilmirik hansı bölgədədir. Sən onu fikirləşmə, gələr yəqin, – xəstənin gözünü yolda qoymaq istəmirdi.

– Birdən nəşə gizlədərsiniz, ...sağdırmı mənim balam?

– Ay arvad, qəlbinə qara şeylər gətirmə, əlbəttə sağdır – oğlu ona ürək-dirək verdi.

– Hə... Sağdır mənim balam, buna inanıram. Nəfəsim onu bəladan uzaq tutacaq – bunu bilirəm. Ağıllı baladı mənim balam. Rəhim, ona kömək elə məktəbi bitirsin, imkanın olsa ya-

nında iş ver, gözün üstündə olsun. Deyərsən ki, nənəsi onu öz canından da çox istəyirdi. Balamı sizlərə əmanət qoyuram. Yoxsa, axırətdə üzünü baxmaram, yaxanızdan ikiəlli yapışaram. Məni bu dünyada yaşadan o idi. Heyif ki, evlənməyini, oğul-uşaq sahibi olduğunu görə bilmədim. İndi gedin yatın, yaxşıyam, narahat olmayın.

Familə döşəmədə yer salıb Durna nənənin çarpayısı yanında uzandı. Ağəli ilə Rəhim isə qonşu otaqda yatdılar. Familənin gözünə bir neçə saat yuxu getmədi. Hər dəfə dikələndə Durna nənəni namaz qılan görür, pıçıldısını eşidir, yenidən uzanırdı. Saat 4-də Familəni yuxu apardı. Durna nənə öz tanrısı ilə tək qalmışdı...

“Tanrı:

– Hə, kəklik yerişli, kəkotu qoxulu Durna balam, cənnətin mələyi olmağa hazırsanmı?

Durna:

– Bəli, uca tanrım, hazıram. Cənazə namazımı da özüm qılmışam, əgər qəbul etsən... İcazə verirsənsə, sübh namazımı da qıldım, sənə olan son borcumu da layiqincə yerinə yetirdim...

– Yox, sübh namazını cənnətdə qılarsan. Kəlməyi-şəhadətini son dəfə deməyin yetər.

Durna nənə islaq, nisgildən titrəyən gözlərini yumub dilinin altında son dəfə şəhadət gətirdi:

– Bismillahir rəhmanir rəhim. Əşhədü ən ləilaha illəllah və əşhədü ənnə Mühəmmədən əbdühu və rəsuluhu... Qalanların imtahanını asan elə, sevdiklərimi xətadan-bələdan uzaq tut, ya Rəbbim. Gözün Fərhadımın üstündə olsun, onu sənə əmanət edirəm... İndi hazıram, Allahım, – gülümsündü...”

Familə səhər saat 5-də xoruzun ilk banına diksinib yuxudan oyandı. Dərhal dikəlib Durnaya sarı boylandı, arvad əlləri mütəkkənin üstündə namaz vəziyyətində səssizcə qalmışdı.

Gözləri açıq idi. Sevinc donub üzündə qalmışdı. Ehtiyatla əlini ovucuna aldı, əli buz kimiydi, nəfəsi gəlmirdi. Durna nənənin ruhu artıq o biri dünyaya köçmüşdü, o, canını, sevdiyi Allahına tapşırırmışdı...

* * *

Familə astadan qonşu otağın qapısını döydü – “Ağa, ay Ağa!” – səsləndi. Ağa tələm-tələsik şalvarını geyib yan otağa keçdi. Familə astadan, – “Deyəsən arvad keçinib”. Səsə Rəhim də oyanmışdı, paltarını geyib o da gəldi. Durna nənənin sifətinə sarı əyilmiş Ağəli dikəlib Rəhimə baxdı – “Axır qəmin olsun, qardaş, anan Allahın rəhmətinə qovuşdu” – dedi. Rəhim başını anasının sinəsinə qoyub uşaq kimi hönkürdü. Familə bu mənzərəyə dözə bilmir, sanki öz ağusu ilə oğul-ana vidalaşmağına mane olmamaq üçün səssizcə hıçqırır, öz növbəsini gözləyirdi. Ağəli əlini Rəhimin kürəyinə qoyub, – “Toxtaq ol, qardaşım, səbirli ol, Allah rəhmət eləsin, görülməsi işlərimiz var, mən hazırlığımı görüm” – deyib bayıra çıxdı. Qonşu Balay kişini çağırıb kəndə duyuq salmasını xahiş elədi. Hec yarım saat keçmədi ki, onsuz da kənddə az-maz qalmış bütün kişilər məhləyə yığıldılar. Kənddə qalmış 3-4 arvad meyidi ağlayırdı. Mağar da qurmadılar, kişilər və 5-6 cavan elə həyətdəki kötöklərin üstündə oturub çay içdilər. Qadınların ağısı həzin bir muğam kimi ətrafa yayıldıqca, kişilər kəndin ən yaşlı sakininin ölümünə həsəd aparırdılar, – “Xoşbəxt adamdı, didərgin düşmədi, canı vətənə qovuşdu...” – dedilər.

Kəndin kişiləri çoxdandır ki bir yerə belə yığışmırdı – elə bil bir-birindən çəkinəcək ayıb iş tutmuşdular. Hər kəs uzaq qohumu, yaxınlarıgilə göndərdiyi paltar-palaz, oğul-uşağına görə bir-birindən xəcalətliydi. Cəhənnəmə dönmüş doğma yurd-yuvalarını tərk etməyin yeganə və çarəsiz yol olduğunu bildikləri hal-

da, bu təklifi başqa birisinin etməsini gözləyirdilər. Söhbət mətləbə yaxınlaşanda isə kimsə bu qərarı verməyə cürət etmir və eyni müzakirə yenidən başlanırdı. Səmayə və Həvvanın ürəkləri çatladan həzin ağusu qadınların sarı simini gərmişdi, hər kəs öz ölüsünü yadına salıb onlara qoşulurdular, içlərində sabah ayrılacaqları vətənlərini ağlayanlar da vardı. Qubadlı kimi mərd igid artıq əllərini qaldırmış, ağırlaşmış yaralı ayağını sürüyə-sürüyə, səndirləyəsəndirləyə erməniyə tərəf – təslim olmağa gedirdi. Qismətindəki işgəncənin nə olacağını isə təkcə Allah bilirdi...

Meyidi yudular, cənazə namazını qıldılar. Durna nənəni anasının yanında torpağa tapşırdılar. Torpaq öz sevimli bəndəsini ağuşuna almaqla bir az da müqəddəsləşdi, çoxaldı. Fərhad isə Durna nənəsinin də qovuşduğu torpağı – anaların, nənələrin və sevib-sevilənlərin qarışaraq bərəkət qatdığı Ana Torpağı qoruyurdu...

Rəhim anasının yeddisini verib Bakıya qayıtdı.

Fərhad:

...1993-ün iyulu girmişdi. Nənəmin qırxından bir neçə gün sonra kəndə qayıtmışdım. Rayonda vəziyyət son həddə idi və belə çox davam edə bilməzdi.

Axırncı kursdaydım, diplom layihələrimi işləməmişdim. Validəyinlərimlə belə razılığa gəldik ki, mən Bakıya qayıdıb diplom işlərimi təhvil verməli, institutu bitirməli, Durna nənənin yığdığı və “Qala” kiçik müəssisəsinin direktoru işləyərkən topladığım pulla ev aldıqdan sonra gəlib onları buralardan köçürüb aparmalıydım. 6000 manat pulu götürüb Bakıya yollandım. Pulu bacım Nailəyə verdim. Tələbə yoldaşlarımı tapıb instituta yollandıq. Qrup yoldaşlarımız artıq imtahanları və diplom işlərini verib evlərinə yollanmışdılar. İnstitut üzrə cəmi 7 nəfər döyüşdə iştirak edənlərin işləri isə tökülüb qalmışdı.

İmtahanlar, 11 “vatmanlıq” diplom layihəsinin qısa vaxt ərzində tamamlanması qeyri-mümkün olan işiydi. Allah üçünə, dekanımız Nəriman müəllim olduqca insan adam idi, bu işləri tam şəkildə yerinə yetirmək üçün 15 gün vaxt verdi – “Layihələri işləmək sizdən, müdafiə etmək məndən”, – demişdi. Mən, Sabir, Nağı və Yaşar “Nəsimi bazarı”nın yaxınlığında kirayədə yaşayan qrup yoldaşımız Ataşın evinə yığışdıq. Ataş, həm də Səhiyyə Nazirliyinin 1-ci mərtəbəsinə gecələr gözətçilik etdiyindən rayona getməmişdi.

İşləri bölüşdürdük: Nağı “kapiroovka” işini (qalın şüşənin altına lampa qoyub yandırır, şüşənin üstünə hazır çertyoju, onun üstünə isə ağ vərəqi qoyurduq. Işıqda çertyojun şəkli ağ vərəqdə əks olunduğundan karandaşla cizginin “kölgəsini” ağ vərəqə köçürürdük); Sabir yemək, qab-qacaq, bazarlıq və təmizlik işlərini; mənə, xəttim yaxşı olduğu üçün layihə hesabatlarını köçürməyi öz üzərimə götürdüm.

Gecələri də yatmadan gərgin işə girişdik. Layihələri müdafiə üçün isə dekanımızın verdiyi sözə arxayın idik. Gecəni növbə ilə – bəzən bir çarpayıda iki nəfər qucaqlaşib yatırdıq. Evdən bayıra yalnız ayaqlarımızın keyi açılsın deyə xüsusi hallarda çıxırdıq. Onda da, yaxınlıqdakı dəlixananın dəlilərini seyr edir, – “Allah, məsləhətinə şükür, bəlkə də dəli olmaq daha yaxşıymış” – deyib işimizin başına qayıdırdıq.

Deyilən vaxtda layihələrin üzünü köçürüb dekanlığa yollandıq. Allah ondan razı olsun – Nəriman müəllim dediyi kimi də elədi: diplom rəhbərlərini çağırdı, – “Döyüşən oğlanlardı, kömək edin”, – deyib bizi tapşırırdı və müdafiənin sonunadək bizi tərk etmədi. Beləliklə əsas yükün birindən azad olduq, indi sərbəst idik və evlərimizə yollana bilərdik. Nağı və Sabir bizim ailəmizi qəbul etmək üçün öz aralarında razılaşmış və qərar vermişdilər – Yaşargil Masallıya Nağıgilə, mən isə ailəmlə Şərura – Sabirgilə yerləşdiriləcəydik. Lakin Yaşarın ailəsi artıq

qardaşıgilə – Bakıya çoxdan yerləşmişdi. Dördümüz də mənim ailəmi köçürmək üçün bizim rayona yollandıq.

Yolboyu köç karvanlarının qarşısını kəsib Bakıya girişlərinə mane olan polislərlə köçkünlər arasındakı dava-dalaşlar adamın ürəyini deşirdi. Magistral yolun qara nəfəsi əsəb yığnağıydı. İmişlidə gücləndirilmiş qadağan səddi çəkilməmiş, sərhədyanı rayonlardan köçənlərin ağzını elə yaxınlıqdakı çadır şəhərciyinə döndərirdilər. Dedikləri isə ancaq bu idi, – “Hökumət ciddi tədbirlər görür, uzağı 10-15 günə torpaqlarınızı alıb, sizi geri – doğma evlərinizə qaytaracaqlar!”. Bu sözlərə inananlar və gedəcək yeri olmayan biçarə didərginlər “Qırmızı Xaç”ın çadırlarına yerləşirdilər. İmişlidəki qaçqın çadır şəhərciyi bax beləcə yarandı.

Kəndimizdən, rayondan təkəm-seyrək adamlarla qarşılaşdım. Hələ ki, bizimkiləri “gördüm” deyən yox idi. İmişlidə bütöv bir günümüzü itirdik. Tələşim getdikcə artırdı. Yol maşınlarını dəyişə-dəyişə Horadizədək gəlib çıxdıq. Füzulinin bir hissəsi alınmış, düşmənin artilleriya təzyiqi durmadan intensivləşirdi. Dinc əhali arxasına baxmadan Bakıya doğru axışırdı. Horadiz yolunun bağlanması Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlının mühasirəyə alınması demək idi, bu rayonlar üçün yalnız bir çıxış yolu qalırdı – Arazdan keçərək İrana adlamaq. Bizimkiləri Horadizdə də tapa bilmədik. Bizi Horadizdən o tərəfə buraxmadılar. “O tərəfdə heç kim qalmayıb, qalıbsa da, İrana keçiblər” – dedilər. Bir gecə də Horadizdə Mirməhəmmədin⁴⁰ məzarı yanında gecələdik. Tanrıya, seyidlərimizin ruhuna yalvarmaqdan öz-özünə danışan dəlillərə dönmüşdüm. Mənim tələşim dostlarımı da bürümüş, daha, – “Əşşi tapacağıq, iynə deyillər ki, itələr...” – demirdilər, ruh kimi mənim arxamca səssiz-səmirsiz gəzirdilər.

⁴⁰ Ağır seyid nəslindən olan həmyerlimiz, xeyriyyəçi, həkim idi. Horadizdə qəzaya düşdüyü yerdə simvolik məzarı vardı.

Qubadlı nömrəsi ilə Bakı istiqamətində sürətlə şüttüyən bir “Niva” markalı avtomobili saxladığ, rayonda mühasirəyə düşən olub-olmadığını soruşduq.

– Bilmirəm. Amma Xanlıqda⁴¹ bizimkilərlə ermənilər üz-üzə dayanıblar, razılığa gəliblər ki, dinc əhali sağ-salamat çıx-sınlar. Rayonda polis rəisini, prokuroru, məhkəmə sədrini özümüzünkülər güllələyiblər – dedi.

Bu xəbərlər bizi lap əldən saldı, bir anda quş olub Xanlığa uçmaq, adamların arasında ata-anamı tapmaq istəyirdim. Hər şeydən əli üzülmüş, üzümüzü Qubadlıya doğru tutub yorturduq. Dostlarım yorulduqlarını bürüzə vermirdilər.

Cəbrayılın kəndləri boşalmış, sahibsiz qalan mal-heyvan bağ-bağata doluşmuş, olanlardan bixəbər rahatca otlayırdılar. Əsas yolda maşın karvanları seyrəlmişdi, görünür son çıxanlardır. İçimi qorxu aldı, – “Allahım, sən inadkar atamın ürəyinə insaf sal, təki namusuna boğulub evdə qalmağa qərar verməsin”. Bu ağılımdan çıxmırdı. Bəlkə atam, – “Qoy elə öz evimdə ölüm”, – deyib heç kəndi tərk etməyib?! Yox, o, bunu, heç olmasa anamın girov düşə biləcəyi qorxusundan etməzdi. Bəlkə, Hitler kimi əvvəlcə anamı, sonra da özünü öldürüb ki, düşmən əlinə sağ keçməsinlər? Artıq hövsələm daralır, başımı itirirdim, nə edəcəyimə qərar verə bilmirdim. Dörd dost ən çətin dö-yüşlərdə də belə əlacsız vəziyyətə düşməmişdik.

Yolun kənarındakı evlərdən birinin həyətinə yedəkli motosikl gözümüzə sataşdı. Əvvəllər Nağının belə bir motosikli olub. Motosikllə ova getməyindən çox danışmışdı bizə. Bir-birimizə baxdıq, dərhal da rəsmi oğurluğa birgə qərar verdik. Yanacağı da var idi. Nağı motosiklin orasını-burasını bir xeyli qurdaladıqdan sonra onu işə salmağı bacardı. Motosikllə Xanlığa tərəf üz tutduq. Yolda bir-iki yük maşını ilə rastlaşdıq, ge-

⁴¹ Qubadlının ən iri qəsəbəsidir.

rini soruşduq, cavab verəcək halları yox idi – zombi kimi gözlərini döyüb məlul-məlul adamın sifətinə baxırdılar. Hələ uşaqkən, kəvşəndəki quru qamışlığa od vurardıq. Məqsədimiz, qovalayıb tülkü tutmaq idi. Tüstüdə boğulan, alovdan qorxmış tülkülər qamışlıqdan çıxıb, təntimiş halda sağa-sola boylanardılar. Yazıqlar o qədər devikərdilər ki, onları asanca qovub tuta bilirdik. İndi bu insanların tələş və çarəsizliyi mənə eynən o tülkünün vəziyyətini xatırladırdı.

Xanlığa çatdıq... Damarlarda qanımızı donduracaq bir mənzərənin şahidi olduq. Erməni və bizim tanklar üz-üzə dayanmış, dinc əhali qorxu ilə bu sıraların arasından keçirdilər. Hərdən ermənilər havaya avtomatdan atəş açmaqla dinc adamları qorxudur, səbirsizliklə növbəti qələbənin şadyanlığına tələsirdilər. Tərəflər, dinc əhalinin köçürülməsinə şərait yaratmaq üçün razılığa gəlmişdilər. Bu, ermənilərin müsəlmanlara son “yaxşılığı” idi. Xocalı qətliamından sonra görünür bir qədər qandan doymuşdular, ya da ağsaqqallarından, – “Bir az ağıllı olun”, – tapşırığı almışdılar. Buradakı dinc əhalinin əksəriyyəti Qubadlıdan idi. Camaatımızın yarısının İrana adlandığını öyrənə bildik. Tanış-bilişlərdən, kimdən soruşdumsa da yenə bizimkiləri görən olmadı. Bir döyüşçü kimi gördüyümüz mənzərələrdən zəlil hala düşmüşdük. Yolda, təkəri “səkkiz yaza-yaza” gedən ekskavatorun çalovunda yumaq kimi büzüşmüş qoca bir qarının görkəmi Sabiri hönkür-hönkür ağlatdı. İçərisi ağzınadək təcili olan kabinədəkiləri göstərib, – “Gör vicdansızlar yazıq qarını hara qoyublar?”... – dedi.

Nağı:

– Əsl qiyamət günüdür, qardaş. Övlad anadan əziz olub... Bircə yol qalır, Arazı keçib İrana adlayıblar.

– Ya da ki, əsir düşüblər, ya da özlərini öldürüblər – dedim. “Ermənilər öldürüb” – deməyə dilim gəlmədi, bunu namusum qəbul etmədi...

Başqa yolumuz yox idi, irəliyə getmək əsir düşmək demək idi. "Allaha təvəkkül" – deyib əlacsız Beyləqana yollanmağı qərara aldılar. Deyirdilər ki, İrana keçənlər burada bizim tərəfə təhvil verilir. Burada da tapa bilmədik. Yenidən İmişliyə gəldik, yanımdan ötüb çadırlarda məskunlaşa biləcəklərinə ümid edirdik. Bütün çadırları gözdən keçirdik, hər komalaşmış dəstədən soruşduq. Artıq gözümdə ixtiyarsız yaş damlaları gələnirdi. Günahsız adamların tükürpədiciliyi halları, öz vətənlərində bəy-xan kimi yaşayan insanların suya düşmüş cücələr kimi dərddən büzüşməsi adamın ağrısını yarırırdı. Dəmirçilərdən olan Xansuvar kişini tanıdım, sevincimin həddi hüdudu yox idi. Öpdüm, boynunu qucaqladım. Kişi sanki iflic olmuşdu, gözüünün yaşı qurumuş və puçuluq bağlamışdı. Xansuvar atanın dostuydu, bizə tez-tez gəlirdi. Özümü Xansuvardan 30 yaş böyük hiss elədim, insan nə qədər cılızlaşmış, ilahi...

– Bizimkilərdən xəbər tuta bilmirəm, Xansuvar əmi, görüb eləməmişən? – soruşdum.

Qəhərdən Xansuvarın ovurdları şişdi, "puf" uldadı, ağzından selik axdı, pencəyinin kirli qoluyla ağzını silib başını aşağı dikdi:

– Evinizin üstündən keçəndə yolun kənarındaydılar. Qabaqdakılardan heç kim maşını saxlamırdı. Bizim maşın yorğan-döşəklə doluydu, üstündə də 25-30 nəfər adam. Kabinanın hər qapısından 2-3 nəfər yapışmışdı. Mən kuzovun üstündə oturub kabinanın qabaq taxtasından yapışmışdım. Ağəlini, Fəmilə bacını gördüm və kabinanı döyəclədim. Sürücümüz maşını yavaşıtırdı ki, sizinkilər də minsin. Kuzovun arxasındakılar da anana əl atdılar ki, kuzova minə bilsin. Sürücü maşına birdən qaz verəndə anan və onun əlindən yapışan cavan oğlan ikisi də asfaltın üstünə düşdülər. Oğlan yenidən qaçıb maşına mindi, amma anan asfaltın üstündə qalmışdı. Arxadan gələn maşın sürkanı nə qədər döndərdisə də bacarmadı, – təkərin biri ananın

üstündən keçdi. Atan onu yolun kənarına çəkib yanında oturdu...

Xansuvarın qurumuş göz yaşları yenidən ışıldadı. İcini çəkə-çəkə davam elədi:

– Əlli illik dostumu tək-tənha buraxıb gəldim. Allah mənə lənət eləsin, görüm sabaha sağ çıxmayım. Bişərəfin, nadürüstün təkiyəm mən. Allah, mənə ucuz bir ölüm ver, qurtar məni bu rəzillikdən! Boyum-buxunum yerə girsin!

Başını uşaq kimi çiynimə qoyub zarıdı:

– Bağışla məni, bağışla oğul, onsuz da bu vicdan əzabı məni çox yaşamağa qoymaz. Allah bu müharibəni başladanlara lənət eləsin, bu nə işdi düşmüşük. İnsan da bu qədər insanlığını itirərmi? Heç dostunu darda tək qoyub qaçan alçaq, şərəfsiziydimmi mən? Axı niyə Allah həmin anda əl-qolumu, dilimi bağladı, dostuma kömək edə bilmədim? Gözləri gözümdə qalmışdı Ağanın, indi o baxışları necə unuda bilərəm axı? Hər gecə yuxuma girib, – “Tfu sənin qeyrətinə, sənle kəsdiyim çörəyə tupurum, sən nə zəhərli ilanmışsan!” – deməzmi, deməyə haqqı yoxdurmu? Allah, məni Ağəliylə bir də qarşılaşdırma, amanın günüdür, heç qarşılaşdırma! – uşaq kimi zarıyırdı.

Eşitdiklərimdən yerimdə süst qalmışdım, damarlarımda qanım donmuşdu.

– Əmi, təkərin onun üstünə çıxdığını öz gözünüzlə gördünüzümü? – deyə Yaşar soruşdu.

– Təkərin altında qaldığını gördüm, çətin ki, o qədər yükün altından sağ çıxsın – dedi.

Artıq burada görüləcək işimiz qalmamışdı. Dostlarım qoluma girdilər. Gözlərim qaralırdı, ayağımın altını görmürdüm, səsləri gurultu kimi eşidir, heç nəyi ayırd edə bilmirdim. Anam ölmüş, atam da bundan sonra öldürsən də onu tək qoyub gəlməz, – “Demək atam da əsir düşüb, ya da özünü öldürüb”, –

başqa cür mümkün ola da bilməzdi. Motosiklə tərəf yeridik, məni yedəkdə tək qoyub özləri də bir-birinin belindən yapışıb Nağıdan tutdular. Motoru işə saldıq. Xansuvar birdən nəyisə yadına salıb bizə səsləndi:

– Ay bala, ay oğul, bir ayaq saxlayın! – haylayıb bizə tərəf yortdu. “Oğul, başımı elə itirmişəm ki, adın da yadımdan çıxdı..”. “Fərhad”, – deyə gözümlü onun ağzına zillədim.

– Dayan, bir az gözlə. Maşına minməmişdən qabaq atan bir boxça tulladı bizim mindiyimiz maşına, qoy onu gətirim – dedi və alaçığa tərəf getdi. Əlində anamın bel şalına bükülmüş boxça gəldi. “Bu sənə çatacaq. Fərhad, oğul, yemədin getdin, sən bu Xansuvar əmini pis adam kimi xatırlayacaqsan, bilirəm, amma inan nə yeməyə bir şeyimiz, nə içəcək suyumuz var. Bağışla məni, oğul, bağışla, onsuz da yerim cəhənnəmdir, heç olmasa sən bağışla”. Key kimi Xansuvarın sifətinə baxırdım. Görünür o da onu bağışlayıb bağışlamadığımı ayırd etmək üçün sifətimə diqqət kəsilmişdi. Motosikli yerindən tərpətdik.

Qadağan səddini keçməyi bacarıb Bakıya doğru yol almış maşın karvanlarının yanından keçirdik. Bir “Zil” maşını sürət götürüb arxamızca düşdü – aramsız signal verib yanındakı maşınları az qala yoldan çıxarırdı. Kuzovu yüklə dolu idi, yükün üstündə isə xeyli adam. O qədər sürət götürmüşdü ki, yükün üstündəki adamlar qorxudan çıxırırdılar. Karvanı ötüb bizim qabağımızı kəsdi – sürəti azaltdı və saxladı. Nağı da motosikli kənara verib saxladı. 42-45 yaşlarında olan sürücü “Zil”dən düşüb, əlində təkər çıxaran linglə bizə yaxınlaşdı. Salamsız-kalamsız, – “Oğraş köpəyuşağı, mənim motosikletimi oğurlamısınız!?” – deyə Sabirə qıcandı. Sabir onun əlini havada tutub burdu, oğlan fırlanıb yerə çökdü.

– Motosiklet səninkidir!? – deyə Sabir onun yaxasından yapışdı.

– Hə...
– İndi artıq sənin deyil, mənimdi. Sənin olsaydı səndə olardı!

– Axı mənimdi!

– Dedim ki, artıq mənimdi!

“Zil”in kabinəsindən yaşlı bir qadın düşdü, görünür oğlanın anasıydı, bizə yaxınlaşıb şivən qopardı:

– Heç utanmırsınız, camaat arxasına baxmadan canını götürüb qaçır, sizsə onların malını-heyvanını, məşinlərini, evlərini soyursunuz? Bir boy-buxununuzdan utanın, sizin taylarınız indi ermənidən ana-bacısının qisasını alır, sizsə oğurluqla məşğulsunuz, biqeyrətlər! Tfu sizin üzünü, it uşağı it! – Sabir üzünün tüpürcüyini sildi.

Yedəkdən aşağı düşüb boxcamı əlimə aldım. Yeyin addımlarla yolu əlimə aldım – yeganə təsəllim olan bacım Nailənin məhrəmətinə doğru tələsirdim. Dostlarım da bir qədər çənə-boğaz vurduqdan sonra arxamca mənə çatdılar. Sən demə dərddə batmanla gələndə insan daha dözümlü olurmuş, – bəlkə də qan bədəndə “dondugundan” belədir. Lal-dinməz Hacıqabuladək yarım gün piyada yol gəldik. Yeganə yeyəcəyimiz, “oğurladığımız” motosikl yanımızdan keçərkən mükafat olaraq üstümü, tula payı kimi tulladıqları təndir çörəyi idi. Nəvahıda yol kənarında soyutma qarğıdalı satan uşaqlardan hərəməzə birini alıb yedik. Burada bir yük məşinına minib Bakıya gəldik...

Başımıza gələn müsibəti bacıma və onun həyat yoldaşı Mürvətə danışdım. Bacım qıy vurub üzünü cırdı, şivənqiyamət qopardı. İndi mən də ona baxır, onun itkisinə ağlayıb ürəyimi boşaldırdım. Həmişə cənazəni ağlamaq üçün avazı, naləsi yaxşı olan birini dəvət edərdilər ki, hamını ağlada bilsin. Məsələn, kəndimizdə bu işi Həvva xala və Səmayə xala kimi bacaran yox idi. “Bəs görəsən onlar dünyasını dəyişəndən sonra bizi kim

ağladacaq”, – düşündüm. Mən də öz dərdimi heç vaxt layiqincə ağlamağı bacarmamışam. Amma başqasının dərdi məni həmişə kövrəldib. İndi bacımla mənim dərdimiz eyni olsa da, əslində dərdimizi daha çılpalıqlı ilə ifadə edə bildiyi üçün, sanki onun dərdinə ağlayıb rahatlanırdım. Yeznəmiz bacıma toxtaqlıq verir, onu sakitləşdirməyə çalışırdı. Qonşular bir-bir səsə gəlir, məsələdən agah olanda isə bacıma qoşulurdular. Bir saatin içində qonşular, tanış-biliş bacımgilə yığışdılar. Axşama qədər evin qapısı açıldı-örtüldü. Başsağlığı verən, dərdimizə şərik çıxanlara yeznəmiz, – “Allah ölənlərinizə rəhmət eləsin”, – deyirdi. Məni dərd boğurdu. Axşam düşmüşdü. Bacım mənə qonaq otağında yer saldı. Yerimə uzandım. Fikir məni yatmağa qoymurdu. Gözüm pianinonun üstündəki boxçaya sataşdı. Onu götürüb yerimdə oturdum. Anamın əli son dəfə dəymiş boxçanı açdım. İçindəkilər bunlar idi: atamın və anamın pasportları, mənim metirkam, valideynlərimizin kəbin kağızı, metirkamın arasında üçümüzün mən hələ bir yaşındaykən çəkdiyimiz şəkil – bu şəkildə mən bələkdə idim, görünür altımı tez-tez islatdığım üçün həтта bir yaşım da məni bələyirmişlər, baş barmağımı sorurdum, atam və anam lap yaraşılıq gənc idilər, – Dilbərlə çəkdiydikləri şəkil, anamın ata yadigarı canamazı, mənim anama aldığı canamaz, evimizin və mal-qaramızın vaxtı ötmüş sığorta sənədləri, atamın təzyiq dərmanları, bir büküm kiflənmiş yuxa, burun dəsmalına bükülmüş nişan üzüyü – mənə cehizlik almışdılar, anamın qızıl boyunbağı, qırmızı qaşlı iki gümüş üzük, Durna nənəmin gümüş kəməri, 500 manat pul, bir torba torpaq – görünür bir daha geri qayıtmayacaqlarından qorxublarmış. Rayondan çıxardığımız bütün şeylər ancaq bunlardan ibarət idi...

Ağəli:

...Fərhadı şəhərə yola saldıqdan sonra vəziyyət daha da pisləşdi. Hamı hirsindən “cilov gəmirir”, xəyanətkarların tapılıb cəzalandırılmasını istəyirdilər. Neçə ki Əliyar sağ idi, heç kim Qubadlıda öz pis niyyətini həyata keçirə bilmirdi. Elə ki, onu öldürdülər, Qubadlı xəyanətkarların qucağına itələndi. “Heç olmazsa, iki saatlığına da olsa rayon ermənilərə verilməlidir!” – göstərişinin niyəsini bilən də yox idi. Əliyar hələ onda sağ idi. O vaxt bu istəklə rayona gəlmiş Müdafiə Nazirliyinin qərargah rəisini həbs etmiş, İcra Hakimiyyəti binasının zirzəmisinə salmışdı. Hətta onu aparmağa gəlmiş Müdafiə Nazirinin vertolyotu havaya qalxarkən qumbaraatanla onu nişan almış, yenidən vertolyotu enməyə məcbur etmişdi. Müdafiə Naziri xəyanətkarı cəzalandırmaq üçün Bakıya apardığına inandırdıqdan sonra Əliyar onları buraxmışdı.

Əliyardan sonra kənar rayonlardan gəlmə batalyonlar günbəgün sərhəddən geri çəkilir, mövqeləri düşmənin təhvil verirdilər. Artıq qonşu qonşudan çəkinmir, gecəyə qonşu yır-yığış edib hərəsi öz qohumunun, yaxınının yanına – kənar rayonlara, şəhərlərə üz tuturdular.

Kənddə qalanların sayı günbəgün azalırdı. Şəhər durub görürdün ki, filankəs gecəyə qonşu yığışib köçübdü, – çoxusu da paltar-palazını aparmadan, mal-heyvanı, yol-yolağasını açıq buraxaraq. Mal-qara şəhərlər öz-özünə durub örüşdə otlayar, axşam isə yenidən öz həyətlərinə qayıdırdı. Kolxozun yonca, taxıl, tütün tarlaları tam heyvanların ixtiyarındaydı, – davar əsl azadlığa qovuşmuşdu. Sən demə heyvan azadlığı, insan köləliyinə bağlıymış...

Kənddə “qu” deyəndə qulaq tutulurdu, dərdləşməyə adam qalmamışdı. Avqustun 27-si Fəmilə ilə yığışib köçməyi qərara

aldıq. Paltar-palazı yığıb tövlənin axurunda gizlədik, üstünü otla basdırdıq. Qab-qacağı yenidən su quyusuna doldurduq. Lazımsız sənədləri, kağız-kuğuzları, Quran və digər kitabları polietilenə büküb damda torpağa basdırdıq. Ən vacib əşyalardan ibarət balaca əl boxçası düzəlttik. Ayın 28-i əsgərlər dedilər ki, – “Horadiz yolunu ermənilər tutub”. Yola çıxdıq. Hansı yük maşınına əl salladıqsa, götürən olmadı. Qınamırdıq, çünki, götürməyə yerləri də yox idi. Birdən, bir yük maşının üstündə dostum Xansuvarı gördüm. Özümü maşının qabağına atdım. Sürücü qışqıra-qışqıra arxanı göstərərək, – “Minə bilirsinizsə tez minin, tələsin!” – çığırdı. Arxadakı maşınlar bir-birinə dirənmişdilər. Dayanmadan ağız-ağıza verib siqnallayır, sürücünü tələsdirirdilər. Əvvəlcə Familəni qaldırıb minməsinə kömək etdim. Bir nəfər cavan oğlan yuxarıdan əyilib Familənin əlindən tutub dartırdı. Maşına o qədər yük vurmuşdular ki, kuzov öz ölçüsündən iki dəfə hündür olmuşdu. Sürücü bir ucdan qışqırırdı, – “Mindiniz?!”. Xansuvar, – “Hələ yox!” mənasında oturduğu kabinanın damını döyəclədi. Maşın birdən yerindən dik atıldı. Familə və onun əlindən tutmuş cavan oğlan asfaltın üstünə yıxıldılar. Oğlan Familənin üstündən cəld qalxıb yenidən maşına tərəf cumdu, qıvraq yorğan-döşəkdən yapışıb öz yerini tutdu. Familə arxasıüstə asfalta sərilmişdi, dikəlməyə halı yox idi, arxada dayanmış “Kamaz” yük maşını cilovunu qırmış at kimi üstümüzə gəldi. Hər şey bir anda oldu... İxtiyarsız olaraq maşının qabağından çəkildim və maşının təkəri Familənin sol çiyinini “xırçılıyla” əzərək dayanmadan ötüb keçdi. Xırçılıtdan ətim ürpəndi. Maşın onun sol qabırğalarını, ürək nayihəsini asfalta yapışdırmışdı, ağzından qan gəlirdi. Dərhal onu yolun kənarına çəkdim. Ötən maşındakılar təəssüflə bizə baxıb ağlaşırdılar. Maşınlardan biri yanımızda saxlayıb, – “Ağsaqqal, gəl min səni də aparım, lap istəyirsən meyidi də götü-

rək?" – dedi. Familəmə "meyid" deyən bu vələdin az qalmışdı başını əzəm. "Sür cəhənnəm ol get!" – deyə üstünə bağırırdım. Öz halalımın eybəcər hala düşmüş meyidini camaata göstərməmək üçün onu həyətə, sonra evə – eyvanadək sürüdüm. Artıq nə tələsik bir işim, nə də tələsəcək yerim vardı. Öz ömür-gün yoldaşımın solmuş meyidinə baxır, ağzından axan qanı silirdim. Nədənsə, taleyin bu acı imtahanına ağlamırdım. Məni tək qoyub gedən halalıma sarılıb səhərədək yanında uzandım. Şəfəq sökülənədək dağları arana, aranı dağa daşdım, keçmişimizi, xoş, əziyyətli günlərimizi xatırladım.

...Mənim əslim Yuxarı Xocamsaxlı kəndindəndir. Aclıq illərində kənar rayonlardan gələnlərlə birlikdə, dağ kəndlərinin əhalisi də çəltik və balıq kimi qiymətli qidaya yaxın olmaq üçün çayqırağı obalara yerləşirdi. Biz bu kəndə köçəndə qardaşım və atamı cəbhəyə aparmışdılar. Anamla birlikdə Hacı Fətəli Əfəndinin himayəsinə sığındıq. Hamı onu "Hacı baba" deyə çağırırdı. Həyat yoldaşı Bahar xala olduqca nurani qadınydı. 11 uşaqları olub, hamısı da tələf olmuşdular. Axırdan-axıra Familə doğulmuşdu. Valideynləri onu qorumaq üçün bütün əziyyətlərə qatlaşmış və onu sağ-salamat böyütmüşdülər. Mən, Hacı babanın davarına baxır, mal-tövlə işlərini görürdüm. Onlar da məni öz övladları kimi sevirtilər. Mənim əsl adım Ağavərdidir, lakin imam Əlinin şərəfinə Hacı baba mənə, "Ağa Əli – Ağəli" adını vermişdi. Familəyə də, mənə də namazı özü öyrətmişdi. Bir müddətdən sonra anam da rəhmətə getdi və mən Hacı babanın ümidinə qaldım. Dindar olduğu üçün Sovet hökuməti Hacı babanı həbs elədi. Həbsxanadan çıxandan sonra çox yaşamadı. Bahar nənin ağlamaqdan gözləri kor oldu. O, Familə ilə mənim imam nikahımızı kəsdirib bizi evləndirdi. Çox keçmədi ki, Bahar nənə də dünyasını dəyişdi. İki yetim, tanrının ətəyindən tutub yaşamaq uğrunda mübarizə aparırdıq. Qızımız

Nailə dünyaya gəldi. Gözümüzü açıb gördük ki, qızımız böyüyüb, ərə getmək vaxtıdır. Xocamsaxlıdan olan qohumum Əhmədin oğlu ilə evləndirdik. Mürvət çox ağıllı və tədbirli, ailəsinə bağlı, həlim adam idi.

İlk nəvəmiz olanda, “baba”, “nənə” deyib üstümüzə qaçanda Familəylə dünyanın ən xoşbəxt insanlarıydıq. Çoxlu nəvə, nəticələrimizin xəyallarını necə qurardıq onunla., qismət deyilmiş. Həyatı iki cür yaşayanlar var: birincisi, həyatda heç bir möcüzənin olmadığına inananlar, ikincisi, həyatda hər şeyin möcüzə olduğuna inanaraq yaşayanlar. Familənin bir an içində, bir təsadüf nəticəsində dünyasını dəyişməsi möcüzəydi və bu möcüzə məni mat qoyduğundan nə edəcəyimi, mənə üz vermiş bu bədbəxtliyin, dərdin miqyasını anlaya bilmirdim.

* * *

Səhər açılırdı. Rayon mərkəzindən seyrək artilleriya səsləri gəlirdi. Heç kim gözə dəymirdi, daha yoldan maşınlar da keçmirdi. Əsir düşmək qorxusu üstün gəlməyə başlamışdı. Hamamda meyidi yuyub kəfənlədi. Tövlənin yolağasını sökdü, qazmaq üçün bel götürdü. Yolağanı daraldıb vəl kimi ulağın belinə bənd elədi. Sonra meyidi vəlin üstünə qoyub bərkitdi. Ulağın çatısından tutub kənd qəbristanlığına tərəf üz tutdu. Qəbristanlıq kəndin ən hündür yerində salınmışdı. Oradan kənd əl içi kimi görünürdü. Kənd yolu ilə şütüyən bir neçə erməni tankı və zirehli texnikası Xanlığa tərəf yol almışdı.

Yanında ona təsəlli verəcək, “başın sağ olsun” deyəcək adamın olmaması onu yaman sıxırdı. İnsan, yaxınları yanında olanda dərdi tez adlıdır. Sən demə təklildə də dərd çəkilməmiş, həm də lap asan... Özünə toxtaqlıq vermək üçün yenə də sevdiyi zikr-nənnini zümzümə etməyə başladı:

*“Allahın gözəl adı, dilimdən getməz dadı,
Hərə bir “Allah” desə, görməz cəhənnəm odu.
“Allah” dedim oyandım, baş yastığa dayadım,
Allah, sənin qorxundan əlvən-əlvən boyandım.
Lələha illəllah, Muhəmmədən Rəsulullah...”*

Başı ağır işə qarışanda, ya da kədərli vaxtlarında oxuyardı bu nənnini.

Ulağı vəldən açıb buraxdı – “Get, vəfalı dostum, ən ağır dəqiqələrimdə mənimlə olduğun üçün sənə minnətdaram, səni çox incitmişəm, haqqını halal elə, indisə tam azadsan, get, Allah amanında ol!”. Ulaq bir qədər aralanıb acgözlüklə əl dəyməmiş də⁴² qəbristanlıq otuna girişdi.

Ağəli beli götürüb Durna nənənin yanında məzar qazmağa başladı.

– Hə.., Durna nənəsi (Fərhadın dili ilə həmişə “nənəsi” deyirdi), Familə səni doğrudan da çox istəyirmiş, səni tək qoymadı, yanına gəlir... İndi doyunca, nə qədər istəyirsiniz qeybət eləyin, sizi nə tövləyə, nə ota, nə də xörək bişirməyə göndərən olmayacaq... Çox deyirdin ki, kəndçinin həyatı öləndən sonra rahatlanır, di rahat dincəlin... Elə ölümləriniz də bir-birinizinkinə bənzədi, ikinizin də canını qara asfalt aldı. Görünür sizə yola çıxmaq düşmürmüş... Deyirlər ruh Allahdan izn alıb, əvvəllər içində yaşadığı bədənini ziyarətə gəlir. Məzardakı qan və iylənmiş su içində acınacaqlı halını görəndə kədərlənib: “Yazıq bədənim, vücudum” – deyər ağlayır... Amma sən Familənin əlindən tut gətir, qoy xıncımlanmış bədənini görüb qorxmasın... Familə, bir azdan səni torpağa basdıranda möhkəm susayacaqsan, şeytan əlində su yanına gəlib, – “Allahı danırısanmı?” – deyər soruşacaq. Onda, – “Lələha illəllah, Mühəmmədən rəsul-

⁴² Xam, əl dəyilməmiş.

lullah"dan başqa heç nə demə, yoxsa bu qədər zəhmətin hədəf gedər. Heç qorxub çəkinmə. Bax, mələklərin əlindəki kağızda ikinizin də adı karandaşla dairəyə alınıb. Bilirsən niyə? Çünkü, sizə cənnətin yuxa salanları kimi ayrıca guşə ayıracaqlar, mələklər sizə gündə daşıyacaq, siz sac üstündə yuxa salmağı axirət sakinlərinə öyrədəcəksiniz... Bilirsiniz, bu saat elə istəyirəm ki, sizin yanınızda olam. Ölümün bu qədər adi bir şey olduğunu heç bilməzdim. Bəlkə Allah məsləhət bildi, mən də sizin yanınızda qalasım oldum... Allahın altında, bu dəqiqə arxadan bir erməni məni güllə ilə vuraydı və ikimizi də bu qazdığım məzara atıb üstümüzü torpaqlayaydı. Nə yaxşı olardı... Bəlkə özümü öldürüb sizə qovuşum? Yox, intihar günahdı, cəhənnəmlikdi... Onsuz da gec-tez mən də yanınıza gələcəyəm, heç darıxıb eləməyin. Bir-birinizdən göz-qulaq olun... İnşallah, bir-iki aya qayıdıb məzarınızın üstündə ağac da əkərəm.

Biləyilə alınının tərini sildi:

– Hə, Familəm mənim, adına layiq olmasa da məzarın hazırkı, daha yorulmuş, qaza bilmirəm – belin sapını sinəsinə dirəyib nəfəsini dərdi. – Bu gündən evin buradır, ruhun bizimlə, cəsədin isə burada olacaq. Tez-tez yuxuma gələrsən, balalarının qarşısına çıxan bələlərdən məni xəbərdar edərsən. İndi isə, nənəsi, sən də əllərini üzünə qaldır, əzizimiz Familənin "Yasin"-i ni oxuyaq, onu doğrulduğu torpağa tapşıraq. Qoy bizim də son məzarımız öz qəbristanlığımız olsun. Allah bizi yad obalarda basdırılmaqdan qorusun. Ya Allah.., başlayaq!

Ağəli "Yasin"-i tələsmədən, aramla axıradək oxudu. Salavat çevirib, meyidin alından öpdü: – Hə, əzizim, ayrılıq vaxtı gəldi, yerin behişt, cənnət yolçuluğun mübarək olsun. Sağlığında haqqının halallığını ala bilməmişəm – haqqını halal elə. Mən də haqqımı sənə halal edirəm. Dar günümdə mənə həm xanımlıq, həm dostluq, həm də bacılıq etmişən. Allah axirətini cənnətlə mükafatlandırsın, kitabı sağdan verilənlərdən olasan,

inşallah. Ulu tanrı, öz sevimli qulunu yanına al, sorğu-sualını asan elə, Familəm sənə əmanət! – deyib meyidi ehtiyatla məzara qoydu. Məzarın üstünü xırda təpə yarananadək torpaqladı. Vəlin üstündə sərilmiş ağ kəfənləkdən bir parça cırıb, içini məzarın torpağı ilə doldurdu, sonra büküb cibinə qoydu.

Ulaq hələ də otlayırdı. Kənd camaatı pul yığib qəbristanlığı metal torla hasara almışdılar. Ağəli qəbristanlığın yolağasını açıq qoydu ki, ulaq otlayıb doyduqdan sonra buradan çıxa bilsin. O ulağın boynundakı çatını açıb yerə atdı.

– Di salamat qal, gözəl “ceyran”, səninlə də ayrılmaq vaxtı gəldi. Xoşbəxtsən. Çünki eşşəksən. Və sahibinin erməni, ya da müsəlman olmasının sənə heç bir dəxli yoxdur – sənincün ikisi də bir bezin qırağıdır. Qurddan-quşdan özünü qoru. Bu dağlar, dərələr, çaylar, biçənəklər, bağ-bağatlar indi hamısı sənindi. Biz eşşək olduq, bunlara sahib çıxa bilmədik, qoy sən qismətin olsun. Halallığını mən verirəm, bu gündən at eşşəkliyin daşını, şah kimi dolan. Bax gör Qubadlı nə boydadı, bütün bu məmləkət indi sənindi. Ölkənin başı qarışdı siyasət davalarına, vətən yaddan çıxdı. Mənə kimin prezident olması yox, əldə silah vətən qoruyan oğullar lazım idi. Prezidentlər də, əsgərlər də andlarını pozdular. Kişilər kəbinlərinə xəyanət etdilər, analar fərari övladlarına südlərini halal elədilər, qorxaq balalarını tumanları altında gizlətdilər. Hamı doğma anamızı – Vətənimiz Qubadlıni lüt-üryan yaği ayağına atıb qaçdı. İndi yağılar sahibsiz anamızın çılın-çılpaq ismətini donuzlara yedirəcək... Bu məmləkətdə mənə qalan, dərdimə həyan olan tək həmvətənim sən oldun. Allaha ağır getməsin, sən də ananın yeri behişt olsun, vəfalı dostum. Səni də çox incitmişəm, sən də haqqının halallığını ver... – eşşəyin boynunu qucaqlayıb üzünü üzünə söykədi.

...Bu ulağın anasını bir elatdan almışdı. Qafanın yaylaqlarına gedən elatlar onların evinin üstündən keçirdi. Bəzən hə-

yətin yolağası açıq olanda qoyun-keçilərdən bir neçəsi çobanın gözündən yayınıb həyatə, oradan da açıq tövləyə sərinləməyə girərdilər. Dəfələrlə olub ki, həmin heyvanları əmanət kimi qoruyub, elat dağdan qayıdanda sahibinə vermişdi. “Haram heç vaxt bizə düşməyib” – deyərdi Ağəli. O zaman Fərhad 10-12 yaşlarında olardı, qaça-qaça gəldi ki, – “Ata, elatda bir eşşəyin quşqunu yazığı yara eləyib, ağır yükün altında yatıb qalıb asfaltın üstündə, insafsız çoban isə çubuqla döyüb, dəh-mərləyib heyvanı öldürür, get qoyma!”. Ağəli yola çıxmışdı, ulağın halı doğrudan da acınacaqlıydı.

– Eşşi, eşşək olanda nolar, niyə öldürürsən bu yazıq heyvanı? – deyə cavan çobanın üstünə acıqlanmışdı.

– Çər dəymişi görmürsən, yatıb durmur?!

– Bəlkə acdır, bəlkə susuzdur? Günahdır, ay bala, axı o da candır.

– Əmi, bir az pul versəydin verərdim sənə, onsuz da yolda öləcək, yarası dərinidir.

Fərhad dərhal atasına yalvarmışdı:

– Ata, qurban olum, al da, nolar... Hamının var, bir bizim yoxdu. Onun-bunun eşşəyinə minməkdən bezmişəm.

Doğrusu o da başqasının eşşəyini alıb işlətməyə utanırdı – “Baxma, bir söz deməsələr də, ayıbdı axı. Nə vaxtadək başqasının ulağına möhtac olacağıq? Kəndlinin ya eşşəyi, ya da atı mütləq olmalıdır. “Eşşəyə min, ata çatınca”, – hələ bunu alım, sonrası Allaha təvəkkül” – düşünüb razılaşmışdı.

– Neçəyə verərsən, çoban qardaş?

– 15 manat ver, sənin olsun.

– Əlimdə olan 9 manatdır, razısansa alıram – demişdi.

– Allah xeyir versin, ver! – çoban çox çək-çevir eləmədi.

Ulağı aldı, adını da elə yerindəcə “Doqquzluq” qoydu.

Lap sonralar isə “Doqquzluq”un balasına Dilbər “Ceyran” adını verdi.

...Ağəli ulağın yalını sığallayıb qəbristanlığı tərk etdi, evinə tərəf yollandı. Kəndin bütün mal-qarası yığnaq yerinə toplaşmış, çobanı gəlmədiyi üçün taxıl zəmilərinə doğru sıralanmışdılar. İçindən heyvanları zəmidən qaytarmaq keçdi. Sonra, – “Qoy yesinlər. Kolxozun da, onun ala danasının da yeyəsinə lənət! Ömürbillah tamarzı qaldıqları buğda zəmisinə sahib çıxmaq indi onların haqqıdır. Heyvan, bu məmləkəti “uf” demədən satanlardı, bunlar isə atılmış vətənin həqiqi sakinləridir! Heyif ki, ermənilər şışə çəkib yeyəcəklər. Qarabağın cins qoyunlarının da kökü belə kəsiləcək”. Evə girdi. Televizora baxmaq istədi, – işıqlar sönmüşdü. Qaz balonunu açıb qazı yandırdı, dili-ağzı qurumuşdu, çay qoydu. Bir stəkan çay içib, toyuqlara dən səpdi, dən kisələrinin hamısının ağzını açıb yan-üstə aşırı. 60-dək qaz səs-küylə, yırğalana-yırğalana Bərgüşada tərəf sıralanmışdı. Qazları xeyli izlədi, – onlar çaya girməmişdən lələklərini isladib silkinir, boyunlarını suyun altına soxub-çıxarır, başlarını yuxarı dikəldib “qarqara” edirdilər. “Bərgüşadın erməniyə satılmağının onlara isti-soyuğu yox idi. Çay Allahın çayıdır, nə erməninindir, nə də azərbaycanlının”. Sonra topa ilə suya girib çayın axını istiqamətində üzüb o taya keçdilər. Ağəlinin ağlına dərhal bir fikir gəldi, – “Bərgüşad Araza, Araz da Xəzərə tökülür”! Kənd uşaqlarının etdikləri kimi təkər kamerini hava ilə doldurub üstünə minmək və çay boyunca Xəzərədək üzməyi qərarlaşdırdı. Yoxsa burdan başqa çıxış yoxdu – erməni ondan qabaqda idi..

Dərhal işə girişdi. O günləri çayda kamerlə çimən uşaqları xatırlamağa çalışdı. Biri Həmidin oğluydu. Həmidgilə yollandı. Qapılar taybatay açıq idi, həyətdə buzov mələyirdi. Tövləyə girdi – “Ay zalım balası, qaçırsan qaçırsan, heç olmazsa, buzovun çatısını açsana!”, – buzovu açıb buraxdı. Kürt yatmış toyuq axurdan qırtıldaıyıb onun üstünə cöjüdü. “Kamaz” kamerini boşalmış halda talvarın altında tapdı. “Bunu indi necə doldu-

rum mən?", – bir neçə dəfə üflədi, alınmadı. Mailin nəvəsində velosiped vardı, deməli nasosu da olmalıdır. Əlində kamer kəndin ayağına – Mailin evinə yollandı. Velosiped pilləkənə söykənili qalmışdı, nasos da üstündə. Kameri doldurdu, nasosu da özüylə götürüb Bərgüşada yollandı. Kövşənin bağ-bağatları, boy verən qovaq ağacları kəndin qabağını almışdı. Son dəfə dağlara, ətraf ölü kəndlərə, ilan kimi qıvrılan çaya baxdı – "Ya Allah!" – deyib kamerin üstünə uzandı, özünü Bərgüşadın iti, qıjnov sularına verdi. Çayboyu boş qalmış kəndlərin səssiz-səmirsiz görkəmi qulaq batırırdı, sanki Qubadlı ölmüşdü. Həyat donmuş, bütün canlılar nəfəsini dərib durmuşdular, təkcə Bərgüşadın səsi idi eşidilən, bir də sahil qumlarında şöhtüyən alabəzək suquşları. Mirlər, Qəziyan, Məmər, Hal kəndlərini ötüb keçdi. Dalğalar üzünə çırpılır, sifətini sillələyirdi. İri daşların dibində yaranan burulğanlar kameri yerində fırladırdı. Sanki, Bərgüşad son qalmış Qubadlı sakininin yaxasından tutub onu buraxmaq istəmir, qeyrətsiz hərəkətidən, fərarilikdən vaz keçməsi üçün yalvarırdı. İti qıjnovları, qorxulu burulğanlardan yan keçmək üçün kameri idarə etməkdən əldən düşmüşdü. Cibindəki torpaq islanıb suya qarışırdı. Suyun dərin ləm yerinə çatdı. Həkəri ilə Bərgüşad artıq birləşmişdilər, burdan o yana çayın yarısı bulanıq, yarısı isə hələ də şəffaf axırdı.

Qarşıda "Həkəri" dəmiryolu stansiyası idi. Bu stansiya Zəngilan rayonunun tabeliyindəydi. Bakıdan buradək qatarla, buradan isə Qubadlıya avtobusla gedərdilər. Bura həm də tikinti materiallarının yüklənilib-boşaldığı yer idi. Stansiyadan aramsız avtomat atəşlərinin səsi gəlirdi. Tərəddüd içindəydi – "Görəsən bizimkilərdi, ya ermənilər?". Yük maşınları stansiya-dakı inşaat materialları – taxta, armatur, şveller, sement kisə-lərini daşıyırdı. "Ermənilərdir..." Ağəli nə qədər çalışsa da, kameri digər sahilə çəkə bilmədi – qıjnovları yara biləcək gücü qalmamışdı artıq. Sahildəkilər onun qaraltısını uzaqdan gör-

müşdülər. Əlləri sustalmış halda stansiyanın tuşuna çatdı. Bir neçə saqqallı ətrafdakıları da çağırdı. Əllərində konyak, viski şüşələri suyun ortasında aramla hərəkət edən kamerə, üstündəki büzüşmüş Ağəliyə baxıb qəhqəhə ilə gülüşürdülər. Kameri nişan alıb avtomatdan növbə ilə atəş açdılar, onu araq butulkası əvəzinə nişan seçmişdilər. İlk beş güllə hədəfdən yan keçdi. Altıncı erməni Ağəlini baldırından yaraladı, – güllə baldırını keçib kameri deşdi. Kamer boşaldı, Ağəli suda çabaladı. Onun bu əlacsız çabalaması sahildəkiləri daha da nəşələndirirdi. Ermənilərdən biri suya girib Ağəlinin yanına üzdü, onun pencəyinin boynundan tutub sahilə çıxardı. “İt oğlu türk!” – deyib çənəsinə güclü bir təpik vurdu. Ağəlinin çənəsi “saqqıldadı”, iki dişi qırılıb ağzına düşdü. Topa ilə onun harasına gəldi vururdular. Kənardan gələn yüksək rütbəli zabit olmasaydı, Ağəli canını tapşırmaq üzrəydi. Onu ayaqüstə dikəltdilər, qaşları partlamış, yanaqları deşilmiş, çənəsi əyilmiş, gözləri, sifəti qanın içindəydi. Ağəlini sudan çıxaran bayaqkı erməni indi pencəyinin boynundan tutub onu ayaqüstə saxlayırdı.

– Hardansan? – zabit türkcə soruşdu.

Ağəlinin xırıltılı səsi sanki quyunun dibindən çıxırdı:

– Qubadlıdan.

– Orasını mən də bilirəm! Hansı kənddənsən?

– Saray.

– Paho! Mənim kirvəm də o kənddəndir ki, sənin adın nədir!?

– A...ğ... – gözlərinin qanını biləyi ilə silib güc-bəla ilə başını qaldırıb zabitə baxdı – Kamo., Ka-moo..! – sınıq çənəsi sözünə baxmadı, huşunu itirərək yerə sərilirdi.

* * *

...Yaxşı deyiblərmis, – “Dağ dağa rast gəlməz, insan insana rast gələr!” Sərhəd rayonlarında az qala hərənin bir erməni kirvəsi – dostu vardı. Ağəlinin də uzun illər dostluq elədiyi iki kirvəsi vardı – Kamo və Qrimik. Kamo mebel istehsalı ilə məşğul idi, Qafan ermənisiydi. Qrimik isə Gorusdan – həm kankan idi, həm də aynabənd yığan ən yaxşı ustalardan biri. Hələ sülh dövründə bu iki dost Ağəlinin evini unutmaz, hər dəfə biz tərəflərə keçəndə pay-püşsüz, əziz dostlarını yoluxmamış, ən azı bir gecə qalmamış getməzdilər. Ağəli Kamoya “Fatihə” surəsini də əzbərlətmisdi. Qızı Nailənin cehizlik mebelini Kamo pay vermişdi. Hətta, şifonerin dəstinə qoymağı unutduğu güzgünü aparıb düz Bakıda – Nailəgilin evlərinə özü çatdırmışdı. Aralar qarışanda (bu 88-ci ildə olmuşdu), Kamo bir gecə dostunun qapısını döyüb gecə onun qonağı olmuşdu. Onun idarəsini yoxlayıb külli miqdarda yeyinti aşkar etmişdilər. Ağəli kirvəsini darda qoymamış, oğlunun yığdığı puldan 2000 manat pulu ona vermişdi. Sonra da kirvəsinə bizimkilər xətər yetirməsinlər deyə onu sərhəddən sağ-salamat Qafan tərəfə keçirmiş, son dəfə halallaşılıb vidalaşmışdılar. Qadir Allah bu ağır gündə onun qarşısına Kamonu çıxarmışdı. Vallah, bu işlərin hamısını düzən-qoşan Allahdı...

Ağəlinin huşu özünə gələndə gördü ki, onu çarpayıya uzadıblar və Kamo onun başının üstündə oturub qaşından axan qanı silir.

– Ha, özünə gəldin, Ağa kirvə? Uşaqlar səni yaxşıca əzişdiriblər deyəsən, eləmi?

Ağəli başı ilə astaca təsdiq elədi.

– Eybi yox, “dəmir döyüldükcə paslanmaz” – həmişə belə deyərdin, ha? Həkim çağırmışam, indi gəlib yaralarını sarıyar. Sən möhkəm kişisən, tez sağalacaqsan. Uşaqlar necədir, Familə bacı, mənim balaca Fərhad kirvəm?

– Fərhad sənə qarşı vuruşur, Familəni isə elə bir az bundan qabaq torpağa tapşırmışam – dərdinə simsar tapmışdı, təzə yarasına elə bil duz basdılar – içi göynədi. Ağəli başına gələnləri qısa olaraq Kamoya danışır, Kamo isə təəssüflə olanlara acıyır, dostunun halına yanırıdı.

– Ağacan, Allah bu davanı başladanların belini qırsın! Gül kimi dolanırdıq, oğraşlar pulu, qızılı o qədər basdılar ki, tamahımız durmadı, silahlanıb qonşumuzun namusuna, torpağına göz dikdik. Özün bilirsən, bizdə ağıldan başqa hər şey var. Onun-bunun ağlıyla oturub-duranıq. Familə bacıya görə çox üzöldüm, Allah səbr versin. İnşallah, oğlun da bu mənasız müharibədən sağ-salamat çıxar...

– Kamo, sən hara, silah hara? Yoxsa sən də elə o vaxt bizim tərəflərə kəşfiyyata gələnlərdəniymişsən?

– Vallah, səndən inciyərəm, Ağacan, necə dilin gəlir belə sözü dilinə gətirməyə. Elə bilirsən sənin isti ocağına ayaq basan Kamo kirvən şərəfsiz oğraşdır, ha? Heç mən, kəsdiyimiz bu qədər duz-çörəyi tapdamağa qadir olan alçağa oxşayıram?

– Nə bilim vallah, ağlımdan keçdi, erməni deyilsən..? – gülümsəmək istədi, amma ağrıdan zarıdı.

– Hər ağlından keçəni ağzına gətirmək sənin elə əvvəlki peşəndi. Bir az da bizimkilərin təpiyi, – olub-qalan ağlını da aparıb. Müharibə başlayanda bütün daşnaklar Ermənistanı axışdılar, həm də uzun illər ordan-burdan oğurladıqları var-dövlətləriylə. Kimin əlində nəyi vardsa zorla tutub alır, ya da əmlakını girov qoymaqla müharibəyə cəlb edirdilər. Mənim isə mebel seximin ən yaxşı vaxtları idi, işim əla gedirdi. Oğlumu, qızımı öldürəcəkləriylə məni qorxutdular. Mənim də əlacım qalmadı, razı oldum. İndi xüsusi döyüş qrupunun komandiri, polkovnikəm. Hələ, Qubadlıyı aldığımıza görə bəlkə mənə milli qəhrəman adı da verdilər, ya da növbədənənar general rütbəsi.

Kamo bayırdakı kiçik zabitə ermənicə, – “Gör həkim harda qaldı!” – deyə bağırdı. Zabit həkimin dalınca qaçdı.

– Nə yaxşı ki, gəlib çıxdın, yoxsa bu dığalar məni tiftik-tiftik edəcəkdilər – Ağəli dostuna dedi.

– Ha.., nənən namaz üstündəymiş... Amma kalan xırd-xəşil ediblər səni. Çənəni sındırıblar, çox ağrıdır?

– Ağrıdır... Hələ isti-istidir, çox hiss eləmirəm...

Bir azdan rus həkim əl çantasıyla içəri girdi.

Kamo:

– Doxdur, bu kişi mənim ən yaxın dostumdur, ölüb eləsə, sənin dərinə öz əlimlə diri-diri soyacağam.

Həkim Ağəlinin yaralarını təmizlədi, baldırındakı güllə yarısını dezinfeksiya edib sarıdı. Xəstənin çənəsini, qabırğalarını yoxladı. Kamoya:

– Qabırğalarından qırılanı var, bir də çənəsi sınıb, xəstə-xanaya aparmaq lazımdır.

– Bunu xəstəxanaya aparsanız diri-diri yeyərlər, burda sağaldacaqsan!

Ağəli işə qarışdı:

– Kamo, imkanın varsa, məni özümüzünkülərə təhvil ver, onda sənə də başın ağrımaz. Yəqin ki, burda da uzun müddət qalmayacaqsan, bizimkilər də indi narahatdılar.

Ağəlinin təklifi Kamonun ağına batmışdı. O rabitəçi əsgəri yanına çağırıb tapşırırdı, – “Girovların dəyişdirilməsi qrupuna məndən lazımı göstəriş ver, Qubadlı rayonu, Saray kənd sakinini Mehtiyev Ağəlini təcili dəyişdirin!”. Sonra üzünü Ağəliyə tutub:

– Dostum, incimə, səni bütün Ermənistana da dəyişməyəm, amma “on mülkiyə bir əsgər” dəyişməyə sizinkilər tez razılaşırlar. Burda qalsan səni çox incidəcəklər. Neçə ki bizimkilərin əlinə keçməmişən, mütləq səni özününkülərə təhvil vermək lazımdır.

...Ağrıları axşama yaxın şiddətləndi, həkim ağrıkəsici iynə vurdu. Bir-iki ampula iynə və şpris də saxlayıb getdi. Sabah günorta vaxtı girovların dəyişdirilməsi qrupundan xəbər gəldi ki, Goranboy rayonunda əsir götürülmüş bir erməni əsgəriylə on nəfər azərbaycanlı mülki şəxsi dəyişməyə razılıq alınıb. Onların içində Ağəli də vardı. Dəyişmə əməliyyatı Füzulinin Horadiz qəsəbəsində həyata keçiriləcəkdi.

Fərhad:

Gecə o ki var ağlayıb içimi boşaltmışdım. Sabah tezdən tələbə dostlarımla birgə (məni heç zaman darda qoymayan bu üç dostuma ömrüm boyu minnətdaram, tanrım onlara heç vaxt pis günlər göstərməsin) Müdafiə Nazirliyinə yollandıq. Kimin yanına girəcəyimizi dəqiq bilməsək də, suallarımıza cavab alacaq yeganə yerin bura olduğunu dəqiq bilirdik. İnformasiya xidməti rəisinin qəbuluna yazıldıq. Mayor rütbəli rəis, "Girov və əsir düşmüşlərlə iş üzrə komissiyaya" müraciət etməyimizi məsləhət gördü. Atamın və anamın şəkillərini blanka yapışdırıb, kağız formanı doldurduq – itkin düşənlərin təvəllüdü, doğum yeri, itkin düşməsi ehtimal olunan yer və sair. Əlaqə telefonumuzu aldılar və, – "Bir şey olan kimi xəbər verəcəyik", – deyib bizi yola saldılar. Dörd gündən sonra bacım ilə zəng vurdular – "1993-cü il sentyabr ayının 12-də atanız Horadiz qəsəbəsində erməni əsgəriylə dəyişdiriləcəkdir, ailə üzvlərindən kim iştirak edəcək?". Mənim, bacım və yeznəmizin adını yazdırdıq. Dörd gün nə yatdıq, nə də dincəldik. Bu dörd gün bizə dörd il qədər uzun gəldi. Hətta bir gün əvvəldən Horadiz qəsəbəsinə yollanıb çöldə gecələdik. Yaşar, Sabir və Nağı da bizi tək buraxmadılar.

Vaxt yetişmişdi, "Qazel" markalı sərnişin maşınından bir zabit, iki əsgər düşdü. Özlərilə arıq, sifətini seyrək saqqal basmış bir erməni əsiri gətirdilər – yazıq qorxudan tir-tir əsirdi.

Təzə çağırışçıya bənzəyirdi. Görünür çox döymüşdülər, sancıdan ikiqat olmuşdu. Zabit tez-tez saatına baxır, yolun qarşı tərəfinə boylanırdı. Ermənilərin işğal etdikləri tərəfdən "QAZ-69" markalı hərbi maşından üç nəfər erməni əsgəri düşdü. Digər yük maşını isə əsirləri gətirmişdi. Əsgərlərdən iri cüssəli olanı – yaxınlaşanda gördüm ki, o, zabit imiş – atamın qoluna girib qabağa çıxdı. Biz tərəfin də zabiti erməni əsirin qoluna girib qarşı tərəfə doğru irəlilədi. Əsirin digər qolundan isə mən yapışdım. Gözümdən yaş gilələnir, anamsız atamın halının nə qədər ürək yaralayan olduğuna dözə bilmirdim – yarını itirmiş qu kimiydi atam – yetim, zavallı, ölü günündə. Əlimlə erməni əsirin biləyini var gücümlə sıxırdım, ağrıdan ağzı açıla qalmışdı. Doqquz azərbaycanlı əsir bizi ötüb keçdi. Atamı gətirən iri cüssəli erməni tək idi, biz isə əsiri iki nəfər müşayiət edirdik. İki dəstə üz-üzə gəldik, atamın bütün sifəti sarıqlı olduğundan onu tanımaq olmurdu. Atam, – "Oğlum!" deyə zarıdı, boynuma sarılıb ağladı. Mən də onun sarğılı sifətini tənzipin üstündən öpür, hönkür-hönkür ağlayırdım. Erməni əsir bizi ötüb öz əsgərləri tərəfə getdi. Atamın çiyini üstündən onu gətirən erməninin gözlərini gördüm, inanılmaz şeydi – erməni için-için ağlayırdı. "Aman Allah, bu ki bizim Kamo kirvədir!" Nə edəcəyimi bilmədim. O, ikimizi də qucaqlaşdığımız vəziyyətdə sinəsinə sıxıb göz yaşlarını gizlətməyə çalışdı. Biz tərəfin zabiti: "Getməliyik, dostum!" deyə bizim bu isti qucaqlaşmamıza acıqlandı. Kamo kirvə bizi özündən aralayıb dedi:

– Ağacan, balaca kirvəm əməlli-başlı kişi olub, maşallah. Dava olmasaydı qızımı mütləq ona ərə verərdim. İndisə ayrılmaq vaxtıdır. Cənab mayor, bizi iki dəqiqəlik tək buraxa bilərsinizmi? Arxayın olun, biz köhnə tanışq – azərbaycanca bizim mayora dedi.

Artıq bizim zabit bu mehriban qucaqlaşmamızdan bir şey anlamayıb bizdən azca aralandı.

Kamo:

– Ağacan, di salamat qal... Kaş bu müharibə tez qurtaraydı, biz də əvvəlki kimi dostluğumuzu davam etdirəydik. Bu müharibədə kimin sağ qalacağı, kimin qalib gələcəyi məlum deyil, kirvə. Əgər mən ölsəm, siz də Qafanı alsanız, oralara ayağın düşsə, sizinkilərin mənim qəbrimi təhqir etmələrinə imkan verməzsən – sizinkiləri çox incitmişəm.

Ata-bala Kamonu sakitcə dinləyirdik.

– Bu isə balaca kirvəmə məndən hədiyyə olsun, toyunda iştirak edə bilməyəcəyəm yəqin. Bizim əsirin atasından almışdım – sırf sizin üçün – əlində tutduğu, rezin kəndirlə bağlanmış ABŞ dolları dəstəsini gizləncə atamın cibinə dürtdü. Atam etiraz edəcək halda deyildi. Kamo əlimizi sıxıb geriye döndü, öz əsgərlərinin yanına qayıtdı, biz öz maşınımıza çatanadək uzaqdan arxamızca baxdı, əl eləyib maşınına mindi və maşın dönüb gözdən itdi.

Ermənini sevməyin, onunla dostluğun bir türk üçün nə böyük günah olmasını dərk edirəm. Amma, insan nə qədər düşmən olsa da, insanlığını qoruyub saxlaya bilir bəzən. Əgər bir nəfər – söz haqqı olan insan – araya düşüb desə ki, – “Ay erməni, ay azərbaycanlı, bir əl saxlayın, yalnız bircə anlığa əl saxlayın! Bir anlıq ağılınızla mənə qulaq asın!” – şəxsən mən barmağımı tətikdən çəkib əl saxlar, hikkəmi bircə anlığa boğardım.

– Axı bu müharibədən qazancınız nədir? Bir-birinizin cavan övladlarını öldürməkdən, var-dövlətini soyub talan etməkdən başqa nə keçəcək əlinizə? Nədi axı bölüşə bilmədiyiniz? Doğrudanmı iki milyon erməniyə Ermənistan torpağı bəs eləmir, əkin sahələrinizi bu qədər genişləndirməkmi istəyirsiniz? Axı siz heç yönlü-başlı əkin-biçin də bacarmırsınız! Bu quruca və baş tutmayacaq iddianızla Böyük Türk Dünyasına güc gəlmək is-

təyirsinizmi? Başınız girməyən yerə bədəninizi niyə soxursunuz? Axı tapdaq altında qalacaqsınız belə getsə, ay bədbəxtlər! Sizi Türkün üstünə qışqırdanların sizə verdiyi xeyir, öz övladlarınızın canından, isti ocağınızdan, insanlıq ləyaqətinizdən qiymətli-dirmi? Siz də qafqazlısınız axı, niyə Qafqaz xalqlarının dağ vüqarına ləkə salırsınız? Nədən bu mərd xalqların arasına xaincəsinə soxuşdurulduğunuzu bilə-bilə rusa alət olmaqdan zövq alırsınız? Düşdüyünüz xain məngənəsindən xilas olub dünyada və Qafqazda qonşularınızla dinc yaşamaq sizə haram buyurulub məgər!? Tarixin hansı səhifəsində Türkə qalib gəldiyin yazılıb? Bəlkə varlığın bahasına yeni tarix yazmaq istəyirsən – Səhl Sumbatların, Androniklərin, Amazaspların, Şaumyanların yaza bilmədiyi “şanlı tarixi”. Heç olmazsa, gələcək övladlarınızdan utanın... Puşkin demişkən – “Onsuz da, dünya ermənilərlə çox darıxdırıcıdır!”. Yox, əgər yenə də manqurt asılılığı, köpək sadıqlığı ilə ağalarınıza tabe olub vuruşmaq istəyirsinizsə, buyurun, – cəhənnəmdə özünüdə od olacaq qanınızla istədiyiniz qədər suvarın bu torpağı.

Görəsən bunu neçə erməni anlayıb özünü, kimliyini, nəyə qadir olduğunu dərk edib silahı ataraq insanlar cərgəsinə qoşular? Görəsən içindəki erməni nifrətini neçə türk boğub, onunla yenidən dost, qonşu kimi yaşaya bilər? Nə murdar şeymiş müharibəyə təhrik edildiyini bilə-bilə əzizlərini, sevdiklərini, sevənlərini itirmək, torpaq davası aparmaq, bu təhrikdən yaxa qurtara bilməmək... Niyə hamımız bir evin sakini – Dünyalı olduğumuz halda, erməni, türk, ingilis, fransız, gürcü adı ilə hərəyə bir qucaq torpaq qamarlayıb – “Bura mənimdir, ölərəm, amma heç kimə vermərəm” – deyə inad eləməliyik. Axı niyə mən Mozambik torpağına ayaq basmamalıyam ki, – “Bura yadların torpağıdır?”. Guya səni sonda ağuşuna alacaq torpağın

hər yerdə kimyəvi tərkibi eyni deyilmi? Mən Azərbaycan vətəndaşı, İngiltərə vətəndaşı yox, Dünya vətəndaşı olmaq istəyirəm! Qaldırın fərqli dilləri, sərhədləri, qayda-qanunları, pulu! Mən səhər yeməyimi Avstraliyada, günortanı Kanadada, axşam yeməyimi isə Əfqanıstanda yemək istəyirəm! Həm də eyni pulla, yerli dostumla birlikdə eyni dildə danışaraq, – tam ağız dadıyla və mehriban insan kimi! Neftini, qazını, qızılını, dəmirini, pambığını, üzümünü qucaqlayıb – “Mənimkidir, heç kimə də vermərəm!” – desən, bilmirsənmi ki, başına qapaz vurub zorla əlindən alacaqlar? İnsana yaşamaq üçün nə lazımdır? – isti-soyuqdan daldalanmaq üçün sərin yer və ölməmək üçün qida! Bunu isə yaradan bolluca verib. Bundan savayı hər şey şeytana qul olmağımızın cəzasıdır çəkirik – komfortlu villalar, dəbdəbəli ziyafətlər, şeytani siyasətlər, mənasız müharibələr... İnsan birinci növbədə insanlığına qayıtmalı, sonra insanlığı və dünya nemətlərini paylaşmağı bacarmalıdır. Yoxsa, bəşəriyyət müharibə və səfalətdən xilas ola bilməyəcək. Bunu anlamalıyıq – Bakıda çıxan neft, həm də Hindistanda çıraqsız qalan büt-pərəst hindlinindir. Çünki, məni yaradan Allah, onu da mənim kimi eyni torpaqdan və eyni sevgilə yaradıb. Allahın nemətləri isə paylaşmaq üçündür. Dünyanı insanın hədsiz nəfsi məhv edəcək – buna bütün biçarə bəşər övladı əmindir. Bəşəri sevgi qalib gəlməlidir! Hansı ad altında başlanmasından asılı olmayaraq son nəticədə müharibə sadəcə insan qırğınıdır! “Amma gün gələcək ya müharibə, ya da insanlar dəbdən tamam düşəcək”.

Erməni ilə bizim davamız isə iki keçəlin daraq davasıdır – xuduru⁴³ insan qırğını...

* * *

⁴³ Mənasız, boşuna.

Atamı çiynimə söykəyərək “Qazel”ə dək gətirdim. Bacım dəli kimi şivən qoparırdı, sözünə qulaq asılmayan natiqlər kimi ağladı, ağladı və sonda atamın boynuna sarılıb kiridi. Dostlarım ən yaxın adamlarına qovuşmuşdular sanki – atamı qucaqlarına alıb maşına mindirdilər. Birbaş Bakıya – bacımgilə gəldik. Yanımızdakı zabit hərbi həkim çağırırdı. Həkim atamı müayinə edib sahə poliklinikasında qeydiyyatı aldırdı. Müalicə resepti yazıb getdi. Bacımgilin evi yenə qonum-qonşuyla dolub-boşaldı. Axşama yaxın Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin əməkdaşı gəldi, atamın yatdığı yataq otağından hamını çıxarıb onu uzun-uzadı sorğu-suala tutdu, – “Ermənilər hara qədər işğal ediblər, ordu-sunun sayı, silah və texnikaları, Kamo kimdir, onunla necə tanış olmusunuz?”...

Atamın girovluqdan azad olmasının sevinci, anamızın itkisini qismən unutturmuşdu. Yazıq anam, səni heç ağızdolusu doyunca da ağlamadıq... Baş verənlər insaniyyətimizi dondurmuşdu elə bil.

...Bu günədək ana məzarının nisgili, vətən həsrətli didərginlik həyatı davam etməkdədir. Həyasız-həyasız bu həyatı yaşadığımıza görə tanrıya şükür edir, usanıb-yorulmadan – “Allah təvəkkül” – deyib, ömrümüzü taleyin axarına buraxıb üzü harayasa gedirik. Hər şeyimiz – taleyimiz də, aqibətimiz də indi mürdar siyasətə tabədi...

* * *

Atamın erməni əsirliyindən qayıtmasından xeyli vaxt keçdi. Acı didərginlik həyatının çərçivəsinə yerləşmək məcburiyyətini qəbul etmişdik. Gözümüz televizorda, qulağımız radio-daydı – vətənə qayıtmaq barədə şad xəbəri eşitmək üçün qulağımız cingildəyir, anamızın qərrib məzarından ötrü gözümüz saralırdı. Hələ, Füzulinin Məngələnata yüksəkliyini bizimkilər

geri qaytaranda evimizdə əsl toy-bayram olmuşdu. Atam tanış-bilişi sevincək muştuluqlamışdı ki, – “Gözün aydın, vətənə qayıdırıq!”.

...İdarəmizi ləğv etdilər və daxili işlər orqanlarından azad edildik. İdarənin keçmiş fəaliyyətini yoxlamaq üçün Hərbi Prokurorluq araşdırma başlatdı. Haqqımızda cinayət işi açmışdılar – adımızı “Boz Qurdlar” qoyub, bu yöndəki “fəaliyyətimizi” yoxlayırdılar. Axı biz müharibəyə könüllü gedənlərdəniydik, deməli şübhəli adamlardıq...

* * *

Yeni dərs ili açıldı. İnstituta daxil olmuş dünənki abituriyentlər tər-təmiz libasda bir-birindən utanırmış kimi divarların dibində komalaşib hələ yenicə tanış olurdular. Biz “qocaman” məzunlar isə hər künc-bucağını tanıdığımız ali məktəbə inamla girib tədris şöbəsinin qapısı ağzında cəmləşdik – diplomlarımızı və təyinatımızı almağa gəlmişdik. Tələbəçiliyin dadını da düz-əməlli çıxara bilmədik biz zavallılar...

Məni gənc mütəxəssis kimi təyinatla Mingəçevir şəhərinə – 6 nömrəli Tikinti Trestinə göndərdilər.

Atam bacım gildə qaldı. Biz hamımız bunun daha münasib olduğuna qərar vermişdik. “İnşaatçı-mühəndis” diplomumu aldıqdan düz bir həftə sonra indiyədək üzünü heç görmədiyim, həyatımın 8 ilini yaşayacağım Mingəçevir şəhərinə yollandım. Azərbaycanın şəhərləri içində ən təmizi, ən ürəyimə yatanı, adamlarında yaşayıb-yaratmaq istəyinə məftun olduğum Mingəçevirə. Təyinat yerimə yollandım. Məni “Sosial tikinti sahəsinə” usta (“master”) işinə qəbul etdilər. Həkim olmaq istəmişdim, ortaya yönsüz bir mühəndis kimi çıxmışdım...

Mingəçevir kəndində uşaq bağçası və şəhər mərkəzində 6 saylı orta məktəbin yeni tədris korpusunun tikintisinə nəzarəti mənə həvalə etdilər. Məktəbin birinci mərtəbəsinin örtük panelini heç qoymamışdıq ki, şəhər işə gələrkən Kəlbəcərdən gələn qaçqınların "otaqlara" yerləşdiyinin şahidi olurduq. Kəlbəcərlilər Həsən kişinin demək olar ki, bütün iş qabiliyyətli kişi qohumlarını işə götürmüşdük. Bir tərəfdən məktəb direktoru, digər tərəfdən isə idarə müdirimiz bu çarəsiz insanları tikinti sahəsindən çıxarmaq üçün şikayət etmədikləri vəzifəli adam qalmamışdı. Məktəbi tikə bilmirdik. Didərginlər gündüz vaxtı tikinti işlərimizə mane olmamaq üçün həyətdə vurnuxur, iş bitdikdən sonra isə "evlərinə" sığınırdılar. Mənə olduqca yaxın olan dərdləri hər gün halımı korlayır, bu dərddən heç cür yaxa qurtara bilmirdim. Bir tərəfdən də bəzi ağzıgöyçəklərin – "ermənidən qorxub qaçanlar", "satqın fərarilər", "biqeyrət qaçqınlar" ... kimi acı tənələri içimi göynədirdi. Qərrib eldə namusuma boğulub, adımıza qoşulan şəbədələrə səsimi çıxara bilmirdim.

Trestin ailəvi yataqxanasında bir ilədək yaşadım. Sonra, bacımın saxladığı pulla üçmərtəbəli "Xruşşovka" binanın axırıncı mərtəbəsində özümə ikiotaqlı ev aldım. Evə telefon çək-dirdim, qaçqınlardan ucuz qiymətə ikinəfərlik çarpayı, stol-stul, televizor və soyuducu aldım. Məcburi köçkünlərə paylanan müftə ərzaq bağlamalarının və işıq, su, qaz pulundan azad olmağın "ləzzətini" mən də bilirəm – qaçqın kimi Mingəçevirdə qeydiyyata düşmüşdüm...

Tikinti sektorunda işlər getdikcə səngiyirdi və sonra tamamilə dayandı. İdarəmiz bağlandığı üçün ixtisara düşdüm – qaldım işsiz.

Təkiydim deyərək özümə məşğuliyyət axtarırdım. Boş vaxtlarımda ingilis dilini öyrənirdim, indinin özündə də mənə belə

sərsəm həvəslər hərdən yaranır – lap bu romanı yazmağa başladığım kimi. Di gəl ki, “Nobel” almaq iddiası ilə bu kitabı başlamağım həmin axmaq həvəslərimin, Durna nənəm demişkən, – “ən deməlisizi, ən bədməşrəfi” idi. Nəysə... Orta məktəbdə, institutda bu dilin əsas qaydalarını öyrənmişdim, di gəl ki, söz ehtiyatım yox idi. Yapışqan sarı kağızları hara gəldi yapışdırırdım – ayaqyoluna, dəhlizin divarlarına, əl-üz yuyan çanağın yanlarına, mətbəxə – hər yerə. Gündə ən azı beş söz əzbərləmək iddiası ilə bu işə ciddi-cəhdlə girişmişdim. Səmərasini görürdüm və artıq ingilis dilində bədii ədəbiyyatları oxuyurdum. Bəxtimdən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Dünya Ərzaq Proqramı” çərçivəsində regiondakı məcburi köçkünlərə ərzaq bağlamaları paylamaq məqsədilə Mingəçevirdə “Care Canada” cəmiyyəti fəaliyyətə başladı. İngilis dilini bilən işçilərə ehtiyac çox idi. Ərizə ilə müraciət etdim, qısa müsahibədən keçib qrup rəhbəri oldum. Ətraf rayonların hər bir yerinə yayılmış qaçqınların ağır sosial vəziyyəti insanın tükünü ürpədirdi. Qaçqın payına göz dikmiş şərəfsiz dəllalların, alverçilərin sayı-hesabı yox idi. Bu dərd sanki məni tək buraxmayacağına and içmişdi. Məvacibim əlaydı – ayda 155 ABŞ dolları. 8 aylıq bu layihə bitdi və mən yenidən öz kasıb həyatıma qayıtdım.

Bir müddət iş axtardım. Nəhayət Mingəçevir Regional Mülki Müdafiə Qərargahında – xilasedici kimi işə düzəldim. Əmək haqqım 16 manat idi. 1995-ci ilin məzənnəsi ilə bu qədər pula uzağı 5 kq ət və bir blok siqaret almaq olardı. Elə bir dövr gəlmişdi ki, pul əskinəsləri tez-tez dəyişdirilirdi. Kimin əlində milyonları vardısı, sandıqdaca “öldü”. Banklar qaz vurub qazan doldururdular...

* * *

Günlərin birində bacım məni şəhərə çağırırdı. Çoxdan idi görüşmürdüm, atamdan da nigaran idim. Bakıya yollandım. Axşam süfrəsindən sonra bacım məni yataq otağına çəkib çağırışının əsas məqsədini açıqladı:

– Bacın qadını alsın, artıq 24 yaşın var, vaxt ötür, evlənmək vaxtıdır. Anamız olmadığı üçün bu iş mənim üzərimə düşür. Çağırmaqda məqsədim odur ki, bir ağzını arayım, istədiyini, gözəlti elədiyini biri varmı? Atayla da məsləhətləşmişik, həmişə dərdlə yaşamaq olmaz. Başımıza gələnlər, təkcə bizim deyil, həm də elin dəridir. Qoy sənin toyunla dərdlərimizi unutmağa başlayaq.

– İstədiyim yoxdu, bacı, düzü evlənmək barəsində heç düşünməmişəm də – səmimi etiraf etdim.

– Sonra demə ki, “xəbərim olmayıb”, əslində Durna nənən Dilbərlə evlənməyini Rəhimdən xahiş edibmiş. Amma qızın anasını bilirsən, gözü yuxarılarda olanlardandır. O günləri ağzını aradım, daş atıb başını tutdu ki, – “Mənim qızımı istəyənlər çoxdu, vallah məni düzgün başa düşün, – açıq danışacağam, mən anayam, qızımın xoşbəxtliyini istəyirəm, – evi-eşiyi, malı-mülkü olanları qoyub sizə qız vermək heç ürəyimcə deyil” – dedi. Rəhimin işlədiyi zavodun şöbə rəisinin oğlunu gözəlti eləyiblər. Heç oğlanın xəbəri də yoxdu, sadəcə Simuzər belə istəyir. Burda deyirlər ey, – “Qız evində toydu, oğlan evinin xəbəri yoxdu!”.

– Bəs Dilbər özü nə deyir? – həyasızcasına, utanmadan soruşdum.

– Qız anası ilə didişməkdən bezib, deyir – “Kimə verirsiniz verin, mənə heç dəxli yoxdur, onsuz da bu dünyada xoşbəxt olmağı bacarmayacağam”.

– Elə niyə?

– Nə bilim, yəqin özünün istədiyi varmış, ona da getməyə icazə vermirlər. Uşaqdı dayna!

– İndi neçə yaşı var Dilbərin?

–17, ya da 18 olar bəlkə də, heç bilmirəm məktəbi bitirib, ya yox... Nədi, sən də onda könlün var?

– Yox, sadəcə o uşağı həmişə çox istəmişəm, mən ona başqa gözlə baxmamışam... Durna nənəmin yadigarıdır, elə-belə soruşdum – əslində isə Dilbəri sevə biləcəyimi düşünməyə heç macalım olmamışdı, ağılımdan keçməmişdi.

– İndi qadını bacın alsın, qonşumuzda gözəl bir qız gözaltılamışam, axşam çağıracam, sən də müştəri gözüylə baxarsan, bəyənsən ağız açarıq. Anası ilə rəfiqəyəm, atasının balaca ərzaq mağazası var, bir qardaş, bir bacıdırlar. Nə deyirsən? Qız yaxşı paltar tikəndir – texnikum bitirib.

– Nə bilim, cici (bacımı adətən belə çağırırdım), atam da məsləhət bilirsə, mənlik nə qalır ki? Necə məsləhət bilirsinizsə, elə də edin – dedim.

– Hə, başına dönüm, evdə tək qalmaqdan yəqin ki, bezmisən, övlad-uşaq sahibi olmaq vaxtıdır. Atalar deyib ki – “Tez evlənənlə, tez yuxudan duran peşiman olmaz”. Nəysə, razılaşdıq, axşam qıza da bax, son qərarını ver və birbaşa toy gününü təyin edək, inşallah.

Bacım alnımdan öpüb qonaq otağına – atama razı olduğunu bildirməyə keçdi. Atamın üzünə baxmağa çəkinirdim. Evin kişinin yanında, “mən də kişi olmaq istəyirəm” demək vaxtımın çatdığını hiss etdirməyə utanırdım. Hələ, məktəbdə oxuyarkən uzanıb sifətimi eybəcər hala salan bakenbardımı qırxanda atamın gözüne görünməmək üçün günlərcə gizlənmişdim. İndi həmin hissləri yenidən keçirirdim.

Axşam yeməyinə bacım əvvəlcədən hazırlıq görübmüş. Bu gün bacioğlum Rüfətin doğum günü olduğundan həm onu qeyd etmək, həm də adaxlımı mənə göstərmək üçün belə bir ziyafət təşkil etmişdilər. Bacımgilin qonşusu ailəlikcə gəldilər – ata, ana və qızları. Valideynləri 40-42 yaşlarında bir-birinə yara-

şan cütlük idi. Qızları – “adaxlım” isə bir qədər arıq, utancaq, ağbəniz, sarısaç qız idi. Kifayət qədər ürəyimə yatdı, gözəl demək olardı. Durna nənəm demişkən – “Çətini evlənincədir, evlənəndən sonra sevmək də olar”, – razılıq qərarımı təsdiqləyib, bacıma göz vurdum – “Hə, xoşuma gəldi, olar”. Yeznəmiz qonşularını atamla yaxından tanış etdi:

– Ağa əmi, Mətləb müəllim mənim şərikimdir, həm də balaca bir ərzaq mağazası var – iş adamıdır. Sənubər xanım Nailənin rəfiqəsidir, Mətləbin və mənim işlərimin mühasibatlığını aparır, o olmasa batırıq. Ailəvi dostumuzdurlar. Afət bələmiz isə dərzidir, bizi geyindirib-keçindirən odur, balaca bir tikiş sexi açmışıq, iki rəfiqəsiylə birlikdə işləyirlər, iş yerləri düz elə bizim binanın tinindədir.

Atam:

– Lap yaxşı... Allah sizi qonşuluqdan, dostluqdan əskik etməsin, xoş gəlmisiniz, bala – dedi.

Mürvət:

– Nailə, indi siz qızlardan keçin mətbəxə, acından ölürük. Bir şeyi bəribaşdan deyim ki, Ağa əmi namaz qılan, oruc tutan olduğu üçün içki olmayacaq, qüsura baxmayın, belə həm də daha yaxşıdır – Mətləbə xəbərdarlıq etdi.

– Allah Ağa dayının köməyi olsun, yoxsa, bu gün bunları evə daşıyanacan canımızdan olacağdıq. İçməyin də bu zəhrimara qalmış. Nə iştah açır, həm acıdır, həm də olub-qalan ağılnızı da əlinizdən alır. İçib yuxulayırlar, sonra da deyirlər ki, – “Dur yığış gedək, yuxum gəlir”, bacımla əməlli-başlı söhbət edə də bilmirik, – deyə “qayınanam” müdaxilə etdi.

– Ağa əmi, əgər özünü aparmağı bacarırsansa, dilini Allah yoluna qoyub ağzına gələni danışmırsansa – buna bizdə “qatıqlamaq” deyirlər, – içkinin nəyi haramdır ey? Bax indi mətbəxə keçib dünyanın dörd yanını bir-birinə qatacaqlar, biz kişilər isə

bu zəhrimara qalmış araq olmasa, lal-dinməz bir-birimizin sifətinə baxıb duracağıq – “qayınatam” dedi.

Atam:

– Oğul, əgər müsəlmansansa, haram deyilən şeyin niyə haram olduğunu müzakirə etməməlisən. Haramdırsa, demək ona əl vurmaq olmaz. Bir gün Allah-təala mələklərə göstəriş verir ki, o içki məclisinə bir daş atıb hamısını cəhənnəmə vasil edin. Mələklərdən biri cavab verir ki, – “Ya Rəbbim, axı orda bir nəfər mömin də var?”. Tanrı deyir ki, – “Onda iki daş atın və ən iri daşı atın, axı onun orda nə ölümü var!?”.

– Gördün, şərik, mənim qaynatam elə belə kişilərdən deyil ey! Demək istəyir ki, nəfsinizi saxlaya bilmirsinizsə, mən durub gedə bilərəm – Mürvət güldü.

– Vallah düzünü bilmək istəsəniz, ən zəhləm gedən şeydi bu zəhrimara qalmış, amma bir deyim var ey – “*За компания даже еврей повесился*”⁴⁴. Bizimki məclis xatirinədir, elə bil adət etmişik. Sən necə, əmioğlu, içənsənmi? – deyə Mətləb məni də söhbətə çəkdi.

Mənim əvəzimdən atam cavab verdi:

– Oğulluqdan çıxardaram onu, uf demədən başını kəsərəm – İsmayıl qurbanı kimi!

Hiss edirdim ki, içki söhbəti atamı qıcıqlandırır. Həm də dolayısı ilə demək istəmişdi ki, – “Qohum, mənim oğlum içki içən, siqaret çəkən deyil”. Bir anlıq bunların hər ikisini etdiyim (həm içir, həm də siqaret çəkirdim), atamın istədiyi kimi övlad olmadığım üçün xəcalət çəkdim. Mürvət söhbətin istiqamətini şərikli işlərinə yönəltdi.

Nailənin əlinə girəvə düşmüşdü, elə mətbəxdəcə Sənubər və Afətə təzə xəbəri çatdırıb onların münasibətini öyrənəcəkdi.

⁴⁴ “Məclis xatirinə, hətta, cuhud da özünü asar!” – rusca məsəldir.

Görünür artıq məsələni açmışdı, yeməklərin gətirilməsi ləngiyirdi. Mürvət mətbəxə doğru səsləndi:

– Noldu yeməklər, acından öldürmək istiyirsiniz bizi? Yeməklər gəldi. Hamı deyib-gülür, yeyib-içirdi. Atamın eynini açmaq üçün onu söhbətə çəkir, gülməli hadisələr danışırılar. Hər dəfə mətbəxdən içəri daxil olanda gözlərimi Afətə zilləyir, bu utancaq qızda sevməli cizgiləri yaddaşıma həkk edirdim. Bacım gülümsünərək üzümə baxdı, göz vurdu – “Razıdırlar, düzəldi” – işarəsini verdi. Arada Afət başını qaldırıb sifətimə baxırdı, hətta bir dəfə gözlərimiz bir-biri ilə xeyli toqquşub qaldı. Mən Afəti özümə yaxın biri kimi hiss etməyə, onu sevməyə başladığımı duyurdum. Qurana and olsun ki, bu hiss məni bürümüşdü. Düşünəndə ki, bu qız mənim arvadım, uşaqlarımın anası, evimin xanımı olacaq, qanad axtarırdım quş kimi uçmağa.

Qonaqlıq gecə saat 1-dək davam elədi. Atam tez yatan olduğundan üzrxahlıq edib yataq otağına keçdi. Mürvətin yalvar-yapışından sonra qızların saqqızını oğurlayıb atamdan xəlvət bir şüşə araq içməyə də imkan tapdılar.

Qonaqlar getdilər. Atam ayaqyoluna gedəndə – “Yaxşı, ismətli uşağa oxşayır, mən bəyəndim”, – deyib yanıımızdan ötdü. Utanıb qızardım, atamın üzünə baxmağa çəkildim. Atam yatağına girəndən sonra bacım məni yanladı.

– Hə, bacı qurban, necədi qız, xoşuna gəldi? Atamız da bəyəndi.

– Pis deyil, quşum qondu, pivəynən gedər – deyə minnət vurдум.

– Şadlığına şıllaq atma, minnətinə bax bunun, elə bir qızla evlənəcəksən, papağını at göyə, tut!

Qızın anası və qız razı idi, atasını da yola gətirəcəklərindən əmindilər. Qərar verildi, tezliklə Afətlə evlənib Mingəçevirə – doğma evimizə köçəcəyik. Yerimə uzandım, ailə-övlad sahibi olmağın ilk xəyallarına baş vurдум – “Mehtiyeva Durna Fər-

had qızı və yaxud Mehtiyev Ağəli Fərhad oğlu” – gözəl səslənirdi, – övladlarıma mütləq bu adları qoyacağımıza əhd elədim. “Mənim oğlum, mənim qızım, mənim həyat yoldaşım – arvadım”. Bu gecə qürurla yatdım, sabahı isə “ata”, “evin kişisi” kimi şirin xəyallardan güclə oyandım.

* * *

...Afətlə cəmi 5-6 dəfə təklildə görüşüb gəzdik, artıq bir-birimizə isinişmişdik. Onun utancaqlığı məni özünə yaman bağlamışdı. Nə bircə dəfə “səni sevirəm” dedik, nə də öpüşdük. İldırım sürətilə evləndik. Bakının balaca banket zallarından birində toyumuzu etdik. Oğlan tərəfdən cəmi 34 nəfər qonaq toplaya bildik – qohum-əqraba, tanış-bilişin çoxunun haralarda məskunlaşdığını hələ bilmirdik. Toyda əl qaldırıb bizi oynadanda, bacımın gözləri sevincdən yaşarmışdı, – “Bacın boyuna qurban, ay anamın igid balası!” – deyib doluxsunmuşdu. Toydan 6 gün sonra isə öz evimizə – Mingəçevirə yollandıq.

Evimiz gündən-günə gözəlləşir, bərəkəti artırdı. Qadın əli, qadın nəfəsi hər evin dayaq sütunuymuş. Mən çölün, Afət evin sahibiydi. Qənaət etməyi, bir gün tox, iki gün ac yaşamağın şirinli-acılı günlərini birlikdə yaşadıq. Afət uşağa qalanda işdən tez-tez qaçır, evə tələsir, bazarlıq edir, evdə Afətin ağır işlərini də özüm görürdüm. Onu tək qoymağa hövsələm çatmırdı, Durna nənəm demişkən, azca “qızibibi” olmuşdum. Ata olacağım günü səbirsizliklə gözləyir, oğlan və qız adlarını müzakirə edirdik. Qız olarsa, adını mütləq Durna qoyacağımızı qərarlaşdırmışdıq, oğlan adını isə hələ tam razılaşa bilmirdik. Vaxtın tamamında qızım Durna dünyaya gəldi. Ata olduğum gün ömrümün ən əziz günüdür. İndi uşaq qığıltısı evimizin ən müqəddəs bəzəyi olmuşdu. Uşağın dünyaya gəlişi ilə xərclərimiz kifayət qədər artmışdı, artıq dükanlardan nisyə mal almağa

başlamışdım, qazancım xərclərimizi ödəmirdi. Günlərin birində idarəmizin katibəsi işdən çıxdı. Onsuz da yazı makinasında öz yazılarımı yazmağı öyrənmişdim. Utana-utana rəisimiz, polkovnik Kamal müəllimin qəbuluna girdim. Yoldaşımı katibə işinə qəbul etməyini, onun bütün yazılarını isə özüm yazacağımı xahiş etdim. Afətin işə gəlməməsi şərtlə idarənin bütün yazı-pozu işlərini öz üzərimə götürdüm. Beləliklə ailə büdcəmiz 14 manat da artdı. Dolanışığımızda əsaslı dönüş yaranmışdı.

İki işi icra etməyimə baxmayaraq kifayət qədər boş vaxtım olurdu. Günlərin birində rəisimizdən göydəndüşmə təklif gəldi – “Saathesabı – əsas işdən ayrılmamaqla şəhər litseyinə hərbi hazırlıq müəllimi lazımdır, getmək istəyirsən?”. “Uça-uça!” – dedim. Hərbi hazırlıq müəllimi kimi də bir ildən artıq fəaliyyət göstərdim. Qarabağ müharibəsinin iştirakçısı olduğum üçün bu işdən canı-dildən yapışdım. Hətta, işə elə aludə oldum ki, hərbi ədəbiyyatlar toplayır, sabahkı mövzuya dair geniş konspekt hazırlayırdım. Bu fənnə dair dərs vəsaitinin olmadığını nəzərə alaraq, yeni bir axmaq fikir “doğdum” – ilk milli hərbi dərs vəsaitini hazırlamaq. Qollarımı çırmalayıb rus, ingilis, türk hərbi ədəbiyyatlarından, öz hərbi tariximizin mənbələrindən istifadə edərək “Hərbi işinin əsasları” adlı dərs vəsaitini hazırladım. Mənim bu təklifimə bir hərbi dostum və şəhər tədris şöbəsinin hərbi işlər üzrə metodisti də qoşuldu. Kitabın əlyazması dəfələrlə işləndi, redaktə edildi və üç nüsxə olmaqla kitab şəklində çap edildi. İlk əvvəl bütün şəhər hərbi hazırlıq müəllimləri ilə kitab müzakirə edildi. Dərsliyin əlyazması çoxaldılaraq məktəblərdə tədris olunmağa başlandı. Bu bizi həvəsləndirdi və kitabı rəsmi müzakirəyə təqdim etdik. Bakı Birləşmiş Ali Komandirlər Məktəbi, Səhiyyə Nazirliyi, Mülki Müdafiə Qərargahı və Təhsil Nazirliyi tərəfindən kitabın nəşri bəyənildi. Çap üçün lazım olan 5000 manatadək pul müəllifin özü tərəfindən ödənilməliydi. Amma bizdə hardaydı o qədər pul... Kamonun verdiyi pu-

lun çoxu bacımğilin evində hələ də dururdu. Atamla məslə-hətləşib bu puldan istifadə etmək arzumu bildirdim.

– Onsuz da min il də qalsa, o pula mən əl vuran deyiləm, lənətlənmiş puldur, elə əsl bu məqsədə yarıyar, istəyirsən ha-mısını götür – dedi.

Kitabı qoltuğuma vurub son razılaşmaları rəsmiləşdirmək üçün Təhsil Nazirliyinə yollandım. “Dərslik Nəşriyyatı” şöbə-sinin qəbulunda eynilə mənim kimi dərs vəsaiti çap etdirmək üçün gəlmiş başqa bir müəlliflə rastlaşdım. Ağsaqqal pedaqoq olduğu hər halından bəlli idi.

– Siz də dərslik yazmısınız? Hansı fənnə aiddir? – soruşdu.

– Hərbi hazırlıq, 9-11 siniflər üçün. Gəlmişəm çap etdirmək üçün son razılaşmaları dəqiqləşdirim.

– Allah xeyrini versin, oğul, amma başıma gələn bir şeyi deməsəm vicdanım sonra sızlayar. Mən bu kitabın müəllifiyəm – əlindəki kitabı göstərdi, – qardaşım da Lənkəranın maarif müdürüdür. Birinci partiya kitabı çap etdirib qardaşımın sayəsində öz rayonumuzda xırda elədim, xərcimin yarısı ödəndi. İkinci partiyayı götürməyə gələndə dedilər ki, – aeroport “talkuçası”nda kitabların topdansatışı ilə məşğul olan monopoliya var, apar ver onlara, ordan rayonlara özləri paylayacaqlar”. Getdim. Nə görsəm yaxşıdır? Mənim kitablarımı iki manatdan satırlar. Axı bu kitab mənim üstümə iki manat əlli qəpiyə başa gəlib, necə olur ki, bunlar iki manata satırlar, bir də ki, axı hardandı mənim kitablarım bunlarda? Axı mən kitabı nəşriyyatdan alıb birbaşa rayonumuza aparmışam. Baxdım ki, kitabımın nüsxə-ləri üzçixarma maşını ilə çoxaldılıb. Şikayət etdim, üzçixarılan mətbəəni iş başında tutduq. Amma nə olsun, arxası yuxarılara bağlı olduğundan heç kim heç nə edə bilmədi. Əlim ətəyimdən uzun indi gəlmişəm şikayətə. İndi bax, özün qərar ver, bu təhlükə səni tamam batıra bilər. Deməyim odur ki, bu işdə çox ehtiyatlı olmalısən və bu riski gözə almalısən.

Mən də əlim ətəyimdən uzun Mingəçevirə qayıtdım. Dostlarım da çap işini qeyri müəyyən vaxtadək təxirə salmaq fikrimi bəyəndilər (İndi də bu 3 nüsxə kitab metodik vəsait kimi Mingəçevirdə əl-əl gəzir). Aradan 6 ay keçməmiş Təhsil Nazirliyinin “metodkabinet”indən təklif gəldi ki, kitabınızın 5 mövzunu almaq istəyirlər – pul qarşılığında. Sən demə yeni “Hərbi hazırlıq” dərsliyi çap olunurmuş. Razılaşıdıq və beş mövzunu sataraq çekdiyimiz xırda xərcləri artıqlamasıyla ödədik. Mənə qalan, yazı makinasının dillərində itirdiyim göz nurum oldu. Amma, kitab yazmaq həvəsim, qələmimi sınamaq ümidim bəlkə də elə buradan doğurmuş...

Bir gün şəhər hərbi komissarlığından məni həqiqi hərbi xidmətə çağırtdılar. Leytenant hərbi rütbəli zabit olduğumu, daxili qoşunlar tərkibində 4 il döyüşlərdə iştirak etdiyimi dil boğaza qoymadan and-aman eləsəm də, nə bunu təsdiq edəcək sənədim var idi, nə də dediklərimə inanan biri... Qısa, zabit olduğumu və döyüşlərdə iştirak etdiyimi sübut etmək üçün mənə bir ay vaxt verdilər. Bir ayın tamamında, körpə uşağımın olmasına baxmayaraq, yenidən hərbi qulluğa boyun əyməliydim. Əslində atəşkəs idi və əvvəlki ölüm-itim qorxusu da yox idi. Lakin, körpə uşağı tək, ikinci uşağa hamilə olan gənc qadının öhdəsinə buraxıb getmək heç ürəyimdən deyildi.

İdarədə məni əsgərliyə çağırdıqlarını danışdım, söhbət rəisimizə çatdı. Məni yanına çağırıb dedi ki, – “Sənin zabit rütbəsi üçün təqdimatını yazıb Bakıya göndərmişəm, cavab ləngiyir, istəyirdim sürpriz olsun, amma görürəm tələsmək lazımdır, sabahdan işinin üstünə özün düş. Təqdimat rəisin stolunun üstündədir – adamın-zadın varsa tapşırt”.

Bakıya yollandım – birbaşa Respublika Mülki Müdafiə Qərargahı rəisinin qəbuluna. İdarə rəisimiz doğrudan da təqdimatımı yazmışdı. Qərargah rəisi insanlıqda ad çıxarmış nurani kişiydi – dərdimi ona dedim.

– A bala, əgər doğrudan da əvvəllər zabit olmusansa, şəxsi işini gətir, rütbəni də baş leytenant verib səni birbaşa zabit kimi işə götürüm, rəisin polkovnik Abdullayev sənin haqqında çox yaxşı fikirdədir – dedi.

Qaçaraq Daxili İşlər Nazirliyinin kadrlar idarəsinə yollandım, “İşləriniz istintaqda – hərbi prokurorluqdadır” – dedilər. Səksəkədə deyilən ünvana yollandım. “Birdən tutub içəri salsalar necə olacaq? “Tülkü, tülküliyünü sübut edincə dərisini boğazından çıxarırlar”. Vətənimin yolunda vuruşmaqdan başqa neyləmişəm ki? Axı mən nə günahın sahibiyəm ki, məni istintaqa çəkələr?”. Özümü toxtadıb Hərbi Prokurorluğa yollandım. Qapıdan icazə alıb, ikinci mərtəbəyə qalxdım, bütün iradəmi toplayaraq – “Allah, Məhəmməd, ya Əli!” – deyib elə ilk üzbəüz açıq qapını döydüm.

Əvvəl də demişdim, həyatımda üst-üstə düşən təsadüflər bir neçə dəfə olub, bu gün də belə oldu. Laklanmış iri şabalıdı stolda əyləşib qovluqları eşələyən 48-50 yaşlarında kişi eynəyinin üstündən məni süzdü. Allahım, bu mənim xeyirxahım Hacı əmi idi!

– Hacı əmi! Sənə qurban olum..! – həyəcandan bilmirdim neyləyim, yüyürüb onun boynunu qucaqladım.

– Hə, axır ki gəlib çıxdın, ay cinayətkar? – ayağa qalxıb boynumu qucaqlayıb üzümdən öpdü, stol çəkib yanında oturtdu. Onu gördüyümə o qədər sevinmişdim ki, qəhərimi, ürəyimin dəli çırpıntılarını da vecə almırdım. Uşağa dönmüşdüm – eynən kənddəki qayğısız uşağa, “Qala” kiçik müəssisəsinin direktoru – bığ yeri təzəcə tərləyən müdir-uşağa. Başımıza gələn müsibətləri, əlini üstümdən çəkəndən sonra qara günlərimizi bircə-bircə və hönkür-hönkür ağlayaraq ona danışmağa tələsirdim. Əmin idim ki, Hacı əmim qarşıma çıxıbsa, demək, heç bir əngəl mənə güc gələ bilməz – artıq həyatım yenidən xoşbəxtliyə qovuşacaq. Onsuz keçən günlərimi, başımıza gələnləri tələsə-

tələsə ona danışdım. Həminki Hacı əmiydi – mehriban, təmkinli, müdrik...

– Şəxsi işimi almağa gəlmişəm. Yoxsa məni yenidən hərbi xidmətə çağıracaqlar – dedim. Evləndiyimi, hərbi komissarlığın çağırışı, iş yerlərim, dolanışığım barədə uzun-uzadı xeyli dərhləşdik.

Partiya-komsomol sistemi dağıldıqdan sonra, Hacı əmi hüquqşünas olduğundan prokurorluğa daxil olmuş, uzun müddət Qarabağ Hərbi Tribunalında işlədikdən sonra isə Respublika Hərbi Prokurorluğunda müstəntiq işinə keçmişdi. O, qabaq stolunun daxilini çəkib mənim şəxsi işimi stolun üstünə qoydu.

– Sizin idarənin işinə əvvəlcə mən baxırdım. Qovluğunu görəndə səni istintaqdan çıxartdım. İndi bu qovluğu sənə verməyim cinayətdir, amma bağışlana bilən cinayətdir, xeyirxah cinayətdir – gülümsündü. Götür və burdan lap uzaqlara qaç, Allah işini avand eləsin. Məndən də hamıya salam de. Ağəlidən muğayat ol, qoyma çox dərd çəksin, o çox yaxşı insandı. Loğman kişini görərsən – telefonunu verərəm indi – “Qala” kiçik müəssisəsinin sənədləri ondadır, sənədləri ondan götürərsən. Bilirdim ki, nə vaxtsa sənədlərinin dalınca bura gəlib çıxacaqsan, amma öz aramızdı, yaman gec gəldin, gözüüm yolda qalmışdı, iş yerimi də bu günlərdə dəyişməliydilər...

Loğmanın telefon nömrəsini verdi, cibimə məcburi pul basdı. Qucaqlaşib ayrıldıq. Uça-uça sənədlərimi Mülki Müdafiə Qərargahına gətirdim. Kadrlar şöbəsinin rəisi ilə birlikdə qərargah rəisinin qəbuluna girdik.

– Yaxşı, demək doğruymuş – qovluğumu vərəqləyərək diləndi. Deməli belə, Abutalıbov, – kadrların rəsinə göstəriş verdi – leytenant Mehtiyevə baş leytenant rütbəsi verib Mingəçevir Regional İdarəsinə zabit göndərirsən, elə et ki, telefonaqramma bu gün onlara çatsın. İndi gedə bilərsən, baş leytenant Mehtiyev, səni təbrik edirəm, uğurlar!

Bütün rəsmiyyəti (hələki mülki işçiydim) unudaraq Gülağa müəllimin üzündən öpüb, uşaq kimi sevincək otaqdan çıxdım. Afətimə, doğma Mingəçevirəmə tələsdim...

Möhlət vaxtıma az qalmışdı. Gözlədiyimiz həmin telefonogram gəldi – “Baş leytenant Mehtiyev hazırlıq şöbəsinin baş zabiti vəzifəsinə təyin edilsin”. Telefonogrammadan çıxarış rəsmi olaraq komissarlığa göndərildi. Beləliklə, ikinci dəfə çöllərə düşmək qarğışasından yaxa qurtardım. Əslində, indi təyin olduğum iş də elə həqiqi hərbi qulluq hesab olunurdu – amma, çöllərdə yox, şəkililər demişkən, “ağzımın içində”.

Kapitan rütbəsinədək burada işlədim. Hərbi kontrakt müddətim bitdi və orduda qalmaq istəmədim. Şəxsi biznesdə özümü yenidən sınağa qərar verdim. Bu aralar bir oğlum da dünyaya gəlmişdi, adını Kənan qoymuşduq – Afətin babasının adını. Atam, öz adının sağ ikən nəvəsinə qoyulmasına razı olmamışdı.

Bunları qeyd etməkdə məqsədim, kitabın vərəqlərini boş şeylərlə doldurmaq deyil, sadəcə, səkkiz illik Mingəçevir həyatımın mənasız ötmədiyini, əksinə, gərəkli işlərlə məşğul olmağa vaxt tapdığımı bildirmək istəyimdəndir. Həm də, bu 8 illik həyatım, gələcəyimə gedən yolun astanasıydı. Kim bilir, həyatımın keşməkeşli anlarını yazmaq şansım bir də nə vaxt olacaqdır. Amma başqa bir niyyətim də dünyada xeyirxah insanların hər addımda qabağıma çıxdığını qeyd etməkdir. Allah heç vaxt həmvətənlərimizin ürəyindən insanlığı almasın.

...Mingəçevirin ən simvolik yerlərindən biri “Alman qəbristanlığı” deyilən yerdir. Bura su anbarının tikintisi zamanı işlənən alman əsirlərinin qəbristanlığıdır. Elə məzarlar var ki, iki-üç meyid bir məzarda basdırılıb. Ağılıma gələn növbəti axmaq fikir bu baxımsız hala düşmüş qəbristanlığı təmir etmək oldu. Çünki, “Qala” kiçik müəssisəsinin möhür və ştampına gündə ən azı əlli dəfə baxıb keçən pullu günlərimə görə köks

ötürürdüm. Hətta, alman səfir Kristian Zibekə məktubla müraciət də etdim, məramımı bildirdim, real vəziyyəti və eskiz layihələrini göndərdim. Təklifim bəyənilmədi və təmir üçün Almaniya dövləti pul ayırdı. Uzun fasilədən sonra ilk mühəndis uğurum məni ruhlandırdı. Xırda tikinti, təmir işlərini görməyə başladım, briqada yaratdım, özümə ofis kirayələdim. Artıq yoxsulluq günləri geridə qalmış, firavan günlər bir-birini əvəz edirdi. Pul qazanmaq üçün əsl zamanə yetişmişdi. Getdikcə biznesim şaxələnirdi. Artıq Mingəçevir mənə darlıq edir, iş imkanlarını paytaxta daşımaq zərurəti meydana çıxırdı. Bakının Qaradağ rayonunda 2 hektar daş karxanası aldım – tikintiləri daşla indi özüm təmin edirdim. Karxanaya yaxın olan Sahil qəsəbəsində üzlük daşları istehsalını da qurdum. Tikinti işlərinin geniş vüsət almasını nəzərə alaraq taxta, plastik və alüminium profillərdən qapı-pəncərə istehsalı sexi və mebel istehsalı da çox keçmədi ki işə düşdü.

* * *

Yüyrək danışmaqdan dilimə dolama çıxdı... Ancaq bu son yüyrəkliyim olacaq. Çünki, ağını çıxardığımı özüm də anlayıram və yazıçı olmadığımı, bunun nə vaxtsa mümkün olmayacağını da səmimi qəlbdən təsdiq edərək mətləbə gəlirəm. Bəli, səkkiz il Mingəçevirdə yüyrək həyat yaşadım.

...Övladlarım günbəgün böyüyürdülər. Afət bir qədər kökəlmiş, mənim saçlarıma isə dən düşməyə başlamışdı. İndiyə-dək həkimə getməyən Fərhadə, həkimlər indi pəhriz yeməkləri, xüsusi iş rejimi ilə işləməyi tövsiyə edirdilər. Artıq ürək sancmaları, qan təzyiqi, baş ağrıları ilə əlaqədar həkimlərə müraciət etməyə başlamışdım. Dünyada qorxduğum yeganə şey iynədir – həkim iynəsi. İynəyə özümü hələ də alışdıra bilmirəm və mənim üçün güllə ağrısı, iynə sancmasından min dəfə yaxşıdır.

Hətta, dostum Yusif həkim açıqca deyir ki, – “Artıq qırxı haxlamısan, yavaş-yavaş qoca yeməklərinə keçmək vaxtıdır. Özündən küs, yoxsa, iynələnməkdən dəlik-deşik olacaqsan”. Uşaqlığımın və gəncliyimin çoxdan arxada qaldığını dərk edirdim.

Paytaxtda ev almaq qərarına gəldim. Şəhər tünliyinə, basabas, səs-küyə dözəcək səbrim olmadığından, həm də iş sahələrimin Qaradağ rayonu ərazisində yerləşdiyindən, Sahil qəsəbəsində ikiotaqlı ev aldım. Bir müddət sonra Mingəçevirdəki evimi də satıb Sahildə dörd otaqlı evə köçdüm. Kamo kirvənin verdiyi pulu isə ev alanda götürüb təmirə xərcləmişdim. Atam, – “Hər dəfə bu pulu görəndə elə bilirdim ki, sandıqda ilan yatıb, iyrənirdim” – deyirdi. Mürvət yeznəmiz atamın bu sözünü lağa qoyub, – “Bu vaxtadək erməninin pulunu mənə versəydiniz, bu pulları sünnət etdirib müsəlmanlaşdırardım, halallaşdırardım və artıqlamasıyla qaytarardım” – deyirdi.

Artıq ciddi işlərə qoşulur, xarici şirkətlərlə müştərək tikinti layihələrinin həyata keçirilməsində uğurla iştirak edirdik. Rayonda tikinti materiallarının istehsalı ilə məşğul olan ən iri və ciddi yerli şirkətə çevrilmişdik. Dövlətin yazılı və yazılmamış qanunlarına əməl edirdik, elə də ciddi bir maneə ilə qarşılaşmadan böyüyürdük, şaxələnirdik.

Turizm biznesi məni həmişə ciddi maraqlandırır. Odur ki, Azərbaycanın ən gözəl guşələrindən olan Oğuz rayonunda gələcək turizm obyektləri qurmaq üçün torpaq sahəsi aldım. Tikinti işlərinin maya dəyərini ucuzlaşdırmaq üçün iki səyyar beton zavodu, bir qum-çınqıl karxanası da qurduq. Sahil qəsəbəsində hündürmərtəbəli bina tikintisinə başladıq.

Amma, bir neçə ildən sonra biznes fəaliyyəti çətinləşdi. Dövlət orqanları, xüsusilə də vergi işçilərinin reketlər kimi hər il üçün ağılalmaz “şapka” tələbi bütün işlərimi və əsəblərimi korlamışdı. Şikayət edəcək orqan və adam axtarmaq mənasız idi. “Yazılmamış qanunlar” həddən artıq əzazilləşdirilmiş, mə-

murlar qəddarlaşmışdılar. İşin təşkilinin düzgün olub-olmamasından asılı olmayaraq gözləri bərəldəcək məbləğlər təyin edilir, almayınca da hər cür şantajla əl atırdılar. İnsanları məqsədyönlü olaraq hansısa cəzəyə "hohalayırıdılar". Artıq öz ölkəmizdə rahat iş şəraiti daralır, "monopoliya", "krişə" kimi yeni qara terminlər işə düşürdü. Məsələn, adi tutuquşu yemi ticarəti üçün əvvəlcə bu yemin kimin monopoliyasında olduğunu ayırd etməli, onun "faizi"ni verdikdən sonra, ya da bilavəsitə onu "birinci əl" qəbul edərək bu biznesdə işləməyə məcbur edildin. Rüşvət qanuniləşdirilmişdi, adamları bir il "kökəldir", sonra da "yununu qırıxdılar". Bir ildə iki dəfə "qırılmaq" bəzi iş adamlarını hövsələdən çıxarır, dövlətə qarşı qoyurdu. Belələrini "xüsusi qaydada tərbiyə tədbirlərinə" cəlb edir, "reabilitasiyadan" sonra "işə yararlıdır lisenziyası" ilə "təkrar emala" buraxırdılar. Cəmiyyətin əsasını təşkil edən orta və varlı təbəqədə ciddi gərginlik yaranmışdı. Artıq əsas bəlalər unudulmuş, hamı asan var-dövlət yığmağa girişmişdi. İş adamlarının özünü müdafiə instinkti artıq qorxuya çevrilmişdi. İllərlə topladığın ad-san, var-dövlət bircə anın içində kiminsə nəfsinin qurbanı ola bilərdi. Bir yandan da dünyanı bürümüş maliyyə krizisi iş adamlarının əl-ayağını bağlamışdı, yeni layihələrə maliyyə qoyuluşu azalmışdı, hər kəs sahib olduqlarını qorumaq üçün çarpışırdı. İmkanı olanlar isə öz bizneslərini xaricə daşıyırdı – heç olmazsa, orada hüquqi dövlət var idi, varlı olduqlarına görə təqib edilmirdilər.

Artıq yorulmağa başlamışdım, həm səbrim, həm də enerjim tükənirdi. Qurduqlarıma səmərəli nəzarət edə bilmirdim, biznes fəaliyyətimi məhdudlaşdırmağı qərara almışdım. Pirqu-luda ailəmin istirahəti üçün ev tikintisini yarımçıq saxlamışdım. Bu mülk, qocalığımı rahatlıqla keçirmək planımın əsas hissəsiydi – buranı, gələcəkdə nəvə-nəticələrimi başıma toplamaq məqsədilə tikdirirdim. Həm də, bu binanın tikintisinə nəzarət

etmək üçün Şamaxıya gedərkən istirahət etmiş olurdum. Artıq qocalıq barəsində düşünürdüm, yaşı 40-a çatmışdı – demək normal insan ömrünün yarısını artıq yaşamışdım. Amma nə vaxt, necə yaşadım? – bunu anlaya bilmirdim. Əslində isə yaşamamışdım, hələ yaşamağa hazırlıq görürdüm...

Övladlarım böyümüşdülər. Qızım Durna 16 yaşa çatmışdı, oğlum Kənan isə hələ 7-cu sinifdə oxuyurdu. Durna, rəssam olmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu, yaxşı əl qabiliyyəti var idi. Kənanın isə oxumaqla bir o qədər də arası yox idi – heykəltaraş olmaq istəyirdi. Durna özünə bacı, Kənan isə özünə qardaş istəyirdi. Afət məni “bişirməyi” bacardı və “saqqızımı oğurladı” – daha bir qız övladımız dünyaya gəldi. Atam uşağın adını Bahar qoydu. Bu yaşında uşağımın dünyaya gəlməsi ilk günlər məni utandırsa da, sonradan sonbeşiyimin şirinliyinə bağlandım, sanki həm də nəvəmi qucağıma alırdım. Hətta, lap sonralar Bahar, “dədə” deyib qucağıma iməkləyəndə atam zara-fatla, – “Xəlvətdə o qədər əzizləmişən ki, uşaq səndən əl çəkmir”, – deyəndə özümdən, yaşımdan utanırdım.

Atam artıq 18 il idi ki qürbətdə yaşayırdı, vətən sevgisi, torpaqlara qayıtmaq ümidi isə günü-gündən öləziyirdi. Ağınabozuna baxmadan televiziyada Qarabağ məsələsini araşdıran politoloqlara, siyasi şərhçilərə, rəsmilərə söyüşlər yağdırırdı. Dəniz kənarında keçən il köçdüyümüz evimizin həyətindəki gül-çiçək, ağaclarla başını qatır, namazını qılıb dəniz kənarında bir qədər gəzir, sonra da yatardı. Əldən düşəndə isə, – “Ay bala, heç deyəsən bunların Qarabağı geri almaq niyyəti yoxdur” – deyirdi. Artıq 78 yaşa çatmışdı.

Cümə namazını həmişə qəsəbə məscidində camaatla birgə qılırdı. Bir cümə məscidə getməyəndə yaxın namaz dostları bizə gəlir, oturub söhbətləşirdilər. Çoxlu dini kitab mütaliə edir, xüsusən gənc namaz yoldaşlarını dinin doğru istiqamətinə yönəldirdi. Sünni-şiə mübahisəsinin qatı düşməniydi. Onun ya-

nında kimsə bu münasibətləri müzakirə etməzdi, dərhal onu susdurar – “Sünni-şiə söhbəti salanlara Allah özü lənət eləsin!”– deyib qarğıyardı. Amma, bir gün özü bu davanın toruna düşdü.

Bir gün xəbər gəlir ki, – “İrandan məscidimizə bir alim gəlib, hamı yığışır, ağsaqqalımızsan, sən də gəl”. Atam da geyinib-kecinib gedir. Ordan-burdan söhbət edib namaza duranda iranlı molla görür ki, atam sünni qaydası ilə namaz qılır. O qədər adamın içində atama, – “Sən sünnisən, sənə bizim məsciddə namaz qılmaq olmaz. Sünni ilə birlikdə namaz qılmaq şeyə yasaqdır!”– deyə namazı dayandırır. Atam çox pərt olur. Dindarların, ən yaxın namaz yoldaşlarının susması onu daha da acıqlandırır. Sən demə bu məscid çoxdan “şüələşdirilib”, sünnilər yavaş-yavaş sıxışdırılıbmış, atam tək qalıbmış. Onsuz da səbirsiz olan atam gül ağzını açmış, nə açmış... İranlı molla ilə aralarındakı kəskin dialoq, bir ara qəsəbənin ən maraqlı mövzusunə çevrilmişdi:

– Sünni ilə şüənin fərqi nədir? – atam molladan soruşub.

Molla:

– Siz qolubağlı qılırsınız!

– Allah qarşısında qulun başı aşağı, qolu həmişə bağlı olar!

Molla:

– Siz Əliyə biət etmirsiniz, onu sevmirsiniz!

– Yalansa, səni lənətə gələsən! Mənə Ağəli adını, Qarabağın ən böyük din alimlərindən biri Hacı Fətəli Əfəndi qoyub, həm də canı qədər sevdiyi imam Əlinin şərəfinə qoyub! Əmirlərimin adı Əli, Dostəli, Hümbətəli, Məhəmmədəli, Fətəli olub. İndi de görək kimdir imam Əlini daha çox sevən, sən, ya mən? Bəsdir peyğəmbər ümmətini parçaladığınız!

– Onda niyə namazı Əli tərəfdarı kimi qılmırsınız?

– Əlinin necə namaz qıldığını görmüsənmi? Peyğəmbərimiz bəs necə namaz qılırmış? Bir də ki, namaz qılmağın qay-

dasına qalsa, lənətlənmiş Firon özünü ayaqlarından asaraq Allaha yalvarırmış, bunun isə mükafatını Allah-taala artıqlamasıyla ona vermişdi. Yetər ki, namaz qıl və namazında tək olan Allahı zikr elə! Niyə bəs həcc ziyarətində “sünni namazı” qılırsan!

– Uzatma, çıx məsciddən! – molla atamın üstünə bağırır.

– Şeytanın oğlu şeytan, sənin o keçi saqqalına baxmaram, bu saat səni it kimi kötəkləyərəm! İrandan gəlib burada bizə “din dərsi” vermək istəyirsən!? Şeyx Nəsrullah kimi lotuluq etmək istəyirsən, Allahın lənətinə gəlmiş it!? Dur burdan elə rədd ol ki, tozun da qalmasın, murdar şeytanın oğlu! – deyər əlini yaşlı bir kişinin çəliyinə atmış, onu tutub saxlayan namaz dostlarına isə – “Tfu sizin adamlığınız, qoyun əzim bu şeytanın başını..! O gün birlikdə oxumurduqmu peyğəmbərimizin hədisini? O demirdimi ki, – “Ümmətimin ən mərhəmətlisi Əbubəkr, dində ən sağlam olanı Ömər, ən həyalısı Osman, ən yaxşı hökm edəni isə Əlidir! Allahın, mələklərin və bütün xalqın lənəti, onlara kin saxlayanların üzərinə olsun. Allah təala onlara kin-kidurət edənlərdən uzaqdır, mən də uzağam!” – nə tez unutdunuz rəsulumuzun bu tapşırığını?! Axirətdə hamınızın yaxanızdan ikiəlli yapışacağam, sizi özüm rəsulullah, ağam Əliyə şikayət edəcəyəm!”– deyərək bu məscidə bir daha ayaq basmamağa tövbə edib, çıxıb gedir.

Bu hadisə onu doğrudan da çox sarsıtmışdı. Artıq evdə namaz qılar, hərdən isə maşın düşəndə Bakıya – “Şəhidlər məscidində” – cümə namazına gedərdi. Qayıdanda isə, – “Nə gözəl şeydi vəhabi, sünni, nurçu, şiə, nəqşibəndi ilə yan-yanə namaza durmaq... Həm də necə pis mənzərədir din qar-daşlarının – Məhəmməd ümmətinin təriqətlərə parçalandığını görmək, onların sənə nifrətlə zillənmiş gözlərinin içinə dik baxa bilməmək... Allah, sən özün bizə doğru yolu göstər, bizi sünni-şiəyə bölənlərin cəzasını özün ver, sən bizə ağıl ver, şüur kimi qiymətli nemətin-

dən düzgün istifadə etməyi öyrət bizə” – deyə dua edirdi. Bir dəfə danışdı ki, – “Peyğəmbərimiz çuxası üstündə yatmış pişiyi oyatmamaq üçün ətəyini kəsib ki, pişiyi yuxudan eləməsin. Görürsən necə ibrətamiz hərəkətdir? Biz isə, – “Vay, ay aman, qoymayın it ya pişik mənə bulaşdı, dəstəmazım pozuldu!” – deyib, Allah evinin qabağından məsum heyvanları təpikləyib qovuruq. Sünni vəhabini, şiə sünnini görəndə az qala dəstəmazlarını pozulmuş hesab edirlər. Allah bəlasını versin məzhəb ixtilafı salanların. Əlini sevməmək imansızlıqdır, ancaq Allaha olan sevgini kimin xatirinə olursa-olsun parçalamaq, ən azı günahdır. Bədbəxtlikdir bizimki. Elə ən yaxşısını vəhabilər edir – bircə vurub-dağıtmaqları, ölüb-öldürməkləri olmasa – Allahdan başqa kimsəyə baş əymirlər. 5-6 peyğəmbərin adını güclə bilən biz müsəlmanlar qanmırıq ki, hələ 124 min peyğəmbərə inanmasaq da imandan çıxmış oluruq. Peyğəmbərləri bir yana qoyub, imamların üstündə bir-birimizin az qala ətini yeyib, qanını içirik...”

Son vaxtlar baldırları onu çox incidirdi. Qan damarları tromblaşmış, göy ilan kimi ayaqlarına sarılmışdı. Hər yaz onu Bilgəh sanatoriyasına istirahət və müalicəyə göndərirdim. Şıxov və Naftalan vannalarını müntəzəm qəbul edirdi. Ancaq bu illər ərzində anamın, Qubadlının yerini heç nə ilə doldura bilmirdik. Hər şeydə bir nöqsan tapır, deyindir, sonra da – “Lənət şeytana, lap ağ eləmişəm ey..!” – deyib bizi güldürərdi. Mobil telefonda başı çıxmırdı. **Birdən Afət zəng vururdu ki,** – “Baba sənə danışmaq istəyir”. Danışdıq, – “Evin antenasına nəşə olub, televizor yaxşı tutmur, yanında televizor varsa, “Xəbərlər”ə bax gör bir şey demirlər ki?” – soruşurdu. “Nədi yenə, nəşə vacib xəbər deməlidirlər?” – avam-avam soruşurdum. “Gör Qarabağdan bir şey demirlər, prezidentlər bu günlərdə Davosdumavosdu nədi, orda görüşməlidirlər. Ertədən qırıcı samalyotlar Qarabağa tərəf uçurdular, indi də bir dəstə vertalyot dənizin

üstündən üzü o tərəf getdi". "Bu gün 26 iyundur, ata – ordu günüdür, gördüklərin də hərbi paraddır" – dedim. "Ordusu olanın torpağını erməni heç alar, ay bala. Allah, sən özün ordumuza qüvvət, qeyrət ver..." – deyib telefonu asırdı. Deyirlər, "qocalar da körpə uşaqlar kimidir, ancaq, onlarla oynamaq istəyən azdır". Birdən sarı simə köklənəndə deyirdi ki, – "Oğul, bağışla ki sənə axıradək atalıq edə bilmədim. Bu şəhər mənə çox yaddı. Mənə sən atalıq edirsən burda, Allah qismət eləsin, rayona qayıdanda əvəzini çıxaram. Bircə o torpaqlara qovuşsam, heç bir dərdim qalmazdı. Oyrəli rəhmətlik Hacı Kələntərin qəbrini ziyarətə getmişdik; sement zavodunun tüstüsü bir tərəfdən, kərpic zavodunun da bir tərəfdən bütün qəbiristanlığı alıb ağzına, elə bil qəbirləri cəhənnəm alovu yandırır – ətim ürpəndi. Qara mərmərlər tüstüdən bomboz bozarıb. Allaha ağır getməsin, – torpaq Allahındı, amma heç burda basdırılmaq istəməzdim... Allah heç birimizə bu torpaqlarda basdırılmağı nəsib eləməsin. Qoy qocalıb qaytana, yumağa dönək, amma vətəndə torpağa gömülək. Allah ananızı da, bizi də qürbətdən qurtarsın, hamımızı bir-birimizə qovuşdursun, həmişəki kimi birlikdə olaq. Onsuz da torpaqlar alınana oxşamır. Birdən fikirləşirəm ki, eybi yox, qoy burda basdırsınlar, sonra qazıb yənidən rayona apararsınız. Onda da adımı "gorbagor olmuş Ağəli" deyib çağıracaqlar. Nəysə, şükür tanrının məsləhətinə. Vallah, düşmən bir az mərhəmətli olsaydı baxmazdım əziyyətiniyə, çəkəcəyiniz xərcə – elə deyərdim ki, ermənidən icazə alıb mənə öz kəndimizin qəbiristanlığında – ananızın və Durna arvadın yanında basdırın. Amma, faşist uşağında hardadı o insaf!"

* * *

Atam erməni girovluğundan azad olunandan sonra tələbə dostlarımla görüşmürdük. Hərdən yadıma düşsələr də nə yerlərini, nə də əlaqə telefonlarını bilirdim. Hətta, toyumu da onlarsız etmişdim. Onlar üçün burnumun ucu göynəyəndə, – “Sabahdan başlayaraq onları axtarıb tapacağam” – deyib özümə söz verirdim, amma iş-güc başımı qatır, ili ilə ötürüb onları unudurdum. Amma bir gün tale özü onları qarşıma çıxardı...

Günlərin birində sürücüm Əliyə Bakıya – banka gedirdik. Bayıl döngəsindən keçirdik, telefonla danışdım. Birdən bir tanış üz gördüm, amma o qədər ötəri oldu ki, çox fikir vermək imkanım olmadı. “Krasin meydanı”na çatanda ağıma gəldi ki, indicə gördüyüm mənim can dostum Nağı idi. Əliyə çağırırdım – “Tez maşını geri döndər!”. Yazıq uşaq, oturmaqda yerindən dik atıldı. Yolu qaydasınca keçmədiyimizə görə, “kübar” marşrut sürücülərindən bir-iki “paxlavalı” söyüşlər də aldıq. Bayıl bazarının qarşısında düşüb səkiboyu hər mağazanın qapısını açıb içəri boylanırdım. “Bu qədər sürətlə gözdən itə bilməz, Nağı hardasa buralarda olmalıdı”. Nağı işıqforun yanındakı qəssab dükanın balaca pəncərəsindən başını içəri soxmuşdu. Arxasında durub gözlərini qapayaraq, “tap görüm kimdi!” oyunu oynamaq istədim onunla. Ancaq eşitdiklərimdən əlim havada qurudu. Önlüyü qanlı, yağlavcasifət, gonbul qəssab az qala Nağının üstünə çığırdı:

– Ay qardaş, yekə oğlansan, bəsdir da! Nə qədər nisyə vermək olar? Üst-üstə hesablasan 200 kiloluq bir öküzü nisyə yeyib qurtarmısan ey, xəbərin var? Heç olmazsa əlinə düşən qəpik-quruşdan arada gətir ver, mən də bilim ki, pulunu verəcəksən da..! Uje bir ilə yaxındır ki, 348 manat borcun var ey! Bu qədər pula mən bir inək alıram, başa düşürsən?!

Nağı:

– Heç olmazsa zing, miyəntək ver, dırnaq, ya boyun topu... Vallah, mən bu pulu sənə ödəməmiş ölmərəm. Özün qaldığım

yeri tanıyırsan, bilirsən ki, atıb qaçan da deyiləm, uşaqların dili-nə nə vaxtdandır ət dəymir, nə qədər krevetka, balıq yedirmək olar axı... Patron da qalmayıb ki, heç olmazsa qasqaldaxdan, qarabattaqdan-zaddan vurub yedirdəm. Sən Allah, ay Şirzad, qoy axırını dəfə olsun, bir şey ver aparım...

– Olmaz! Hər dəfə “axırını dəfədir” deyirsən! Qurtardıq! Get, alverimizə mane olma, imkan ver müştəri görək nə istəyir? – məni müştəri sanmışdı.

Qəssab:

– Buyur, qardaş, eşidirəm... – mənə səsləndi.

İxtiyarsız arxaya çönüb maşına doğru addımladım. Nağı, sanki ağır yük çəkirmiş kimi qəssabxanadan aralandı. Geriyə də baxmadı. Salafan çantasında sanki gırvənkə daşları daşıyırdı, – gah bir əlinə, gah da o biri əlinə dəyişirdi. Əslində isə çantasındaki göy-göyərtdi idi. Əliyə Nağıni izləməyi, hara getdiyini öyrənməyi tapşırdım. Nağı işıqforun yanındakı yeni tikilən şəhərciyin həyatına buruldu, Əli də arxasınca. Maşından düşüb qəssab Şirzadəyə yaxınlaşdım:

– Salam, qəssab Şeyzad – nifrət hopmuş hirsimi boğa bildim.

– Adım Şirzaddır, cavan oğlan, kimsən, nə istiyirsən? – ət baltasını hirsilə kötüyə sapladı.

– Bayaq əliboş qaytardığın adam kimiydi, tanıyırsan?

– Nağıdır, həmişə məndən ət alır, nədi ki?

– Heç.., o mənim tələbə dostumdur. Nə qədər borcu var onun?

– 348 manat.

Cibimdəki pul qomunu çıxardım. Əlimdəki ilan kimi soyuq pula nifrət elədim və bu nifrət indi də həmişə mənimlədir. “İlanın zəhləsi yarpızdan gedər, o da ilanın yuvasının ağzında bitər” – görünür pul qazanmağın yolunu bilirəmmiş. Pul qazanmağı həmişə sevmişəm, ancaq pulu sevdiyim üçün yox,

yalnız, – “Görəsən bu qədər pulu da qazanmağı bacararammı?” – deyib işə girişməyi və işin qalibiyyətinin verdiyi ləzzəti sevirəm. Səhv etmirəmsə, Atatürkün sözüdür – “Ən böyük xoşbəxtlik, başladığın bir işin mutlu sonunu görməkdir!” – deyib. Mən də uğurlu sonluqları sevirəm.

Pul qomundan 400 manat çıxarıb qəssaba verdim.

– Əlavə 10 kilo da ət çək, – dedim.

– Xarab olacaq, qardaş, soyuducuları yoxdur – dedi.

Əli gəldi, – “Müdür, yerini öyrəndim, balaca bir daxmada yaşayır” – dedi. İçim gizildədi – “Kaş səni bu kökdə görməyəydim, qardaş...” Əliyə, – “Sür getdik. Məişət malları satılan mağaza tap, bir şeylər alacağıq” – dedim.

Bakıda məişət əşyaları satılan dükana girdik və soyuducu aldım. Yük maşınına qoyub arxamızca sürməsinə tapşırıdım. Bayıl bazarının qarşısında dayanıb mer-meyvə, göy-göyərtili, ət aldım. Aldıqlarımızı maşına qoyub Nağı yaşayan daxmanın qarşısına sürdük, arxamızca da soyuducu gətirən “Qazel” maşını.

Daxmanın qapısını açıb başımı içəri saldım. Evin xanımı məni görcək yaşmağı ilə ağzını örtüdü. İki balaca uşaq (uşaqların da ola biləcəyi heç ağıma gəlməmişdi, oyuncaq almadığım üçün uşaqlardan utandım) torpaq döşəmədə “beş daş” oynayır-dılar.

– Salamun əleykim bacı, Nağı burda yaşayır? – deyə evin xanımından soruşdum.

– Bəli., namaz qılır, qardaş, bu saat çağıraram – dedi.

– Narahat etməyin, mən gözləyərəm – deyib bayıra çıxdım, bir siqaret yandırdım. Balacalar da bayıra çıxıb mənim əlimdən tutdular, sual dolu baxışlarını üzümə zillədilər. Balacaları qucağıma alıb hərəsini bir sinəmə sıxdım. Yanaqlarından öpdüm – “Allahım, eynən Nağının qoxusudur” – dedim. Sürücüm Əli bu mənzərəyə görünür tab gətirmədi, üzünü yana çevirib, maşının içini “təmizləməyə” başladı. Bir qədər keçməmiş Nağı evdən

çıxdı. Lal-dinməz bir-birimizin boynuna sarıldığ, göz yaşlarımızla bir-birimizin çiyini xeyli islatdıq. Sonra aralanıb bir də sarıldığ, bu dəfə bir daha ayrılmamaq üçün daha da möhkəm sarıldığ. Gözlərimizin yaşını qolumuzla silirdik. Nağı:

– Sən hara, buralar hara? Çox sevindirdin məni, oğrəş! – vaxtilə Yaşar Tərtər hospitalında yatarkən bizə belə demişdi və söz dilimizə düşmüşdü.

Yenidən balacaları qucağıma aldım. Əli də maşından düşüb Nağıyla öpüşüb-görüşdü, ağlamaqdan gözlərinin qızardığını gördüm. Uşaqlar Əliyə – “Əmi maşınına minmək olar?” – dedilər. Mən cibimdən bir topa pul çıxarıb xəlvəti Əliyə verdim. Əli dərhal başa düşdü ki, – “Get uşaqlara bir şeylər al” – demək istəyirəm. Nağı məni içəri çəkdi.

– Hə., dəli kürd (dostlarım arada məni “kürd” deyə çağırardılar) haralardaydın, hansı rüzgar səni buralara atdı, necə tapdın məni?

– Təsadüfən yoldan keçəndə gördüm, pusdum və tapdım.

– Çoxdan pusurdun?! – nədən çəkdiyini anlayırdım.

– Yox, elə indicə tikintiyə burulanda təsadüfən gördüm, dedim qoy sürpriz olsun.

– Çox sevindirdin məni, lap çox. Bir aralar eşitdim Mingəçevirdəsən, yenə ordasan?

– Şəkililər demişkən, – “Ha indi düz ağzuun içindəyəm”, Primorskdə yaşayıram, həm də nə az, nə çox, düz 10 ilə yaxındır ki, burdayam. On ildir buralardan gündə on dəfə oyana-buyana keçirəm.

– Gör taleyə bax ey, 30 kilometrliyimdəsən, xəbərimiz də yox. Nə işlə məşğulsan, nəyin qulpundan yapışmısan, Fərhad..?

Bəzən insanın bəxt qapıları bağlanır, talehi üz döndərir, işləri bəd gətirir, uğursuzluqlar dalbadal gəlir. Birdən də, tanrı qarşına elə bir sevinc çıxarır ki, bütün hər şeyi unudursan. Bu, sənə bundan sonrakı həyatını və hər şeyi yenidən başlamaq

üçün yeni fürsətlər açır. Bax, mən də bu gün həyatımın ən əziz insanlarından biri olan Nağıyla görüşümlə bütün dərdlərimi, qayğılarımı unutmuşdum. Bu anda mən yenə də 19-22 yaşımıdaydım. Sifətimdəki "ahıllıq maskasını" cırıb atdım, uşaqlaşdım, ərköyünləşdim. Komandirimlə, dostumla son 15-20 ili "sö-küb, yenidən yığdıq". Hər şeydən, hər şeyi danışdıq.

Nağı tikinti gedən ərazinin qarovulçusuydu. Aylıq məvacibi heç ətin pulunu da ödəmirdi. Üç oğlu vardı, ikisi balaca idi, böyüyü isə instituta hazırlaşır – əlaçıdır. Bu illər ərzində Nağı dolanışqı üçün yenidən Orta Asiya ölkələrinə üz tutmuş, Qazaxıstanda fəhləlik etmiş, Türkmənistan çöllərində dəvə otarmış, bir uşaqla bütün Orta Asiyanın çöllərini gəzmış, hər işin qul-pundan yapışmış. İş axtara-axtara Bayıla gəlib çıxmış, məvacibi az olsa da, qalacaq bir daxması olduğundan gözətçi işləməyə razılaşmışdı. Artıq bir ilə yaxındır ki, Nağı bu gözətçi daxmasında yaşayırdı. Daxma iki otaqlıydı – bir zal, bir yataq otağından ibarətdir. Öz kəndlərindən yaxın qohumu Zəhra adlı qızla evlənmişdi. Zəhra təxminən özüylə yaşd olardı, vərəm xəstəsi kimi çox arıq, ancaq suyuşirin və ismətli biri idi. Əziyyətlər gördüyü hər halından bəlliydi. O da Nağı kimi namaz qılar, oruc tuturdu. Namazı, hər ikisi Türkmənistanda öyrənmişlər. Nağı, tikinti sahibinin icazəsilə tikinti sahəsinin bir küncündə, elə tikintinin tullantı daşı, artıq sementi ilə birmərtəbəli – üç otaqlı ev tikdirir. Gələn qışacan yeni evlərinə köçməyi planlaşdırırdı.

Günortaya yaxın Nağının böyük oğlu gəldi.

– Bax, sənə danışdığım kürd Fərhad əmin budur. Mənim müharibə dostum, institut dostum, qardaşım... – oğluna dedi. – Qohum, daha yaşmanmağına, gizlənməyinə dəyməz, gəl sən də bizimlə otur, Fərhad sənə də qardaşın sayılır – mənasız yerə o otaqdan buna-bundan da o birisinə vurnuxan Zəhraya səsləndi.

– Fərhad, bu isə mənim böyük oğlum Baysaldır. Türkmənistanda bir dostum qoyub adını – Nağı yenə kövrəldi.

Zəhra, əldəqayırma kərpic plitənin üstündə əl boyda balaca balıqlar qızardırdı.

– Bacı, qaynanam məni çox istəyirmiş, ölürəm balıq qızartması üçün. Nə balıqdır bu? – soruşdum.

– Vobladır. Yeməli balıqdır – Zəhra dilləndi.

– Zəhranın bişirdiyi voblanın dadı tamam başqa olur – Nağı da bizə qoşuldu.

– Ata, çöldə dayanan “Qazel” bizə gəlib? – deyə Baysal soruşdu. Birdən yadıma düşdü ki, soyuducu hələ də maşında qalıb:

– Hə oğul. Atanın toyunda iştirak eləməmişdim deyə, balaca bir toy hədiyyəsi almışam Zəhra bacıma. Nağı kişi, dur görək əvvəlki gücün qalıb, ya yox?

Bayıra çıxdıq, “Qazel” sürücüsü maşının arxasını açdı, özü yuxarı çıxdı, soyuducunun başını bizə doğru əydi. Nağı, mən və Baysal hərəməz bir tərəfindən tutub soyuducunu yerə qoyduq. Sürücünün pulunu verib yola saldım.

– Bir də belə düşüklük etsən, gətirdiyini təpənə çırpacağam – deyə Nağı əməlli-başlı üstümə acıqlandı.

– Bu nə xəcalətdir, ay Fərhad qardaş, Allah köməyin olsun, cibin dolu olsun – deyə Zəhra da təşəkkür etdi.

– Adam qardaşının evinə birinci dəfə əliboş gedərmə heç, bacı? – deyə Nağının boynunu qucaqladım. Soyuducunu içəriyə aparıb qoşduq. Bayırda mənim maşınım dayandı. Nağının balaca uşaqları tər-təmiz geyimdə, əllərində oyuncaq və şarlar sevincək içəri girdilər, arxalarınca da əlində bayaq aldığımız bazarlıq zənbillərilə Əli içəri daxil oldu.

– Dədə, ana, bax Əli qaqa bizə nə aldı..!

Nağı yenə mənə baxıb:

– Birinci dəfədir, bu dəfə eybi yox, amma bir də belə iş eləmə, xasiyyətimi bilirsən, götürmürəm belə şeyləri. Sağ ol, uşaqları sevindirdin.

Doğrudan da Nağı hələ o vaxtdan tez-tez deyərdi ki, – “Ən nifrət elədiyim şey, kiminsə mənə yazığı gəlməsidir”. Yəqin, bayaq ət dükanında Nağı qəssaba ona görə acıqlanmamışdı ki, qəssabın ona yazığı gəlməmişdi. Qəssab ona ət versəydi, mənim tanıdığım Nağı iki gün rahatlıq tapmazdı.

Tərifləyə-tərifləyə vobla balıqlarını ləzzətlə yedik. Amma Nağının özü də bilirdi ki, balıq yeməklərini heç sevmirəm. Nağı, Sabirlə Yaşarın yerini bilirdi. Söz verdi ki, sabah onlarla birlikdə mənim iş yerimə gələcəklər. Dənizkənarı qayalıqlarda axşamadakı gəzdik, dərdləşdik və sabah görüşməyi şərtləşib ayrıldıq.

“Qala” kiçik müəssisəsi indi “Qala” şirkətlər qrupu idi və mən bu qrupun həm təsisçisi, həm də direktoruydum. Həm Sahil qəsəbəsində, həm də istehsalat sahəsində ofisimiz vardı. Gündəlik iş qrafikim beləydi: saat 5-də yuxudan dururam, iş kombinezonumu və botinkalarımı geyib, “Niva” maşınım ilə daş karxanasına, oradan tir-üzlük materialları sexinə baş çəkir, sonra qapı-pəncərə sexi, mebel sexinə, oradan bina tikintisinə, daha sonra isə beton zavodunun həyətindəki istehsalat ofisinə gəlirəm. Ofisə çatanda artıq saat 12 olurdu. Bu vaxtadək katibəm ofisin hamamını isidib hazır saxlayırdı. Yuyunduqdan sonra isə paltarımı dəyişir, yemək yeyir və sifarişləri, sənədləri gözdən keçirirdim.

Bu gün iş qrafikimdə dəyişiklik oldu. Saat 9 idi. Müştərək işlədiyim İsa zəng vurmuşdu, – “Təcili görüşməyimiz lazımdır” – dedi. “Hyatt Regency” otelində görüşməliydik. Daş karxanasından birbaşa Bakıya yollandım, İsaya zəng vurub aşağıda – həyətdə gözlədiyimi bildirdim.

– Gir içəri, otur çay iç, bu dəqiqə düşürəm – dedi.

Bu otelə birinci dəfəydi ki daxil olurdum, hər yer gül kimi tərtəmiz idi, yerdəki xalçaya ayaq basmağa adamın heyifi gəlirdi. “Resepshon”dan çay içmək üçün zalın yerini soruşdum.

Zala keçib yumşaq kreslolardan birində əyləşdim, çay sifariş verdim. Heç 5 dəqiqə keçmədi ki, İsa əlində qovluq zala daxil oldu. Üzü gülürdü. Öpüşüb görüşdük. Boynuna qalstuk əvəzinə “kəpənək bantik” vurmuşdu. Otelin özü kimi tərtəmiz geyimdəydi.

– Nəyə gülürsən? – deyə soruşdum.

– İnanırsan, azıb eləsən səni ayağının izlərilə tapmaq olar, – xalçanın üstündəki daş tozu izlərindən bildim ki, bu sənin ayaq izlərindi. Xadimə bayaqdan mırıldana-mırıldana xalçanı silir.

– Bəs nə bilmişdin, biz pulu daşdan-qayadan qazanırıq ey, yoxsa sizin kimi, – qurbanlıq quzu kimi bantiki bağlamısınız boynunuza, oturmusunuz faizə. Qızibibi kimi geyinirsiniz, adam sizin kişi olmağınıza da şübhə edir. Bir havaya çıxın, sizi də gün vursun, parnik pomidoruna dönmüsünüz, oturmaqdan dalınız kvadrat olub.

– Vallah nə qədər eybəcər görünsən də, səni bu kobudluğuna görə və fəhlə geyimində daha çox sevirəm, Fərhad. Nəysə, keçək əsas məsələyə, tələsirəm, günortaüstü rəsmi banket var, ona görə belə “qızibibi” geyinmişik. Deməli belə, sənin yanında – Şıxovda 56 ədəd ikimərtəbəli kotej, 4 ədəd 16 mərtəbəli bina tikilməlidir. Ənənəvi qiymətlərlə tenderin artıq qalibisən, mən sənədləri hazırlamışam, möhürü vurmağın qalır. İşin sahibiylə də görüşüb razılaşmışam. Prosedura və digər sənədlər tərtib edilib, gələn həftədən təməlqazma işlərinə başlaya bilərsən. Hikmət adlı oğlan bu gün səninlə görüşməyə, istehsalat obyektlərinə, maşın-mexanizmlərinə baxmağa gələcək. Mənə isə bu işin 7%-ni planlaşdırarsan. Bu yaxınlarda isə daha bir iş gözlənilir – İtalyanlar böyük bir biznes mərkəz tikəcəklər, artıq danışıqları aparıram.

– Ay İsa, səndə ki bu fərasət var, niyə özünə bir şirkət açıb əməlli-başlı bir iş görmürsən?

– Mən sənin kimi dağla-daşla çarpışmağı sevmirəm, mənim də işim maklerlikdir, aldığım faizlər mənə bəsdir.

– Neçə dəfə demişəm ki, makler yox dəllal, aradüzəldən, işverən, Cəhrə qarı kimi bundan ona, ondan buna söz aparən de! Nəysə, çıxmaq bayıra, möhür maşındadır gedib qayıtsam yenə xalçanı batıracağam.

– Çuşkasan, ey çuşka!

Çay üçün stolun üstünə 20 dollarlıq atıb, qalığını da almadan qabağa düşdü. Xadimə döşəməsilən taxtanı çənəsinə dirəyib, mənim murdarladığım bu “cənnətdən” çıxmağımı gözləyirdi.

Betonzavoda qayıdanda artıq dostlarımı ofisin qarşısında gördüm – Sabir, Nağı və Yaşarı. 20 ilə yaxın ayrılıqdan sonra dostlarımla bir-birimizə sarıldıq. Zavodun işçiləri bu mehriban görüşümüzlə hayıl-mayıl qalmışdılar – “Kimdilərsə, müdirin çox yaxın adamlarıdırlar”, – fikirləşirdilər yəqin. Ofisə keçdik, katibə bizə çay gətirdi:

– Məni bağışlayın, ikicə dəqiqəyə yuyunub çıxıram, siz bir az dərdləşin – deyib, tələbə vaxtı çəkdirdiyimiz şəkilləri şkafin daxilindən çıxarıb onların qabağına atdım və hamama keçdim. Tez də yaxalanıb çıxdım.

– Oğrəşlər, (Yaşarın bu sözü neçə illər idi ki, dilimizdən düşmüşdü) sizi gördüyümə çox sevindim. İndi yenidən birlikdəyik. Sən bir bizim “Ponçikə” bax, əməlli-başlı kişiləşib, bıqları da varmış ki bunun! – deyib üzündən bir də öpdüm.

– Sən də dəyişmişən, saçın ağarmağa başlayıb dostum. Bekaraca qarnın çıxıb – Sabir dilləndi.

– Gör neçə ildir görüşmürük uşaqlar, vaxt çox tez gəlib keçdi, hərəminin iki-üç uşağı var. Elə bil Yaşarın sifilis tutduğu lap dünən olub. Amma indi, maşallah üç uşağı var, külfət basıb, yaxından da baxırsan doğruçu kişiyə oxşuyur, – deyə Nağı zara-fata saldı.

Həmin gün görüşümüzü yaxşıca “yuduq”. Dostlarım doğrudan da xeyli dəyişmişdilər, hamısının saçına ağ dən düşmüş, Yaşar və Sabir qarın buraxmış, cavanlıq çağlarından yalnız gözləri qalmışdı. Sabir Xırdalanda tikinti şirkətində iş icraçısı, Yaşar daxili qoşunlarda tərbiyə işləri üzrə komandir müavini (rütbəsi mayor idi) işləyirdilər. İçlərində ağ günə həsrət qalanı Nağı idi. Sözarası Nağıya dedim ki, – “Sabah şəxsiyyət vəsiqəni və əmək kitabçanı götürüb yenə ofisə gələrsən”. Ağlıma bu dəfə çox ağıllı fikir gəlmişdi.

Sabah ertədən birbaşa ofisə yollandım. Nağı məni gözləyirdi. Onu, “Qala” Şirkətlər Qrupunun direktoru təyin etdim və “Niva”-ma mindirib bütün işlərlə, istehsal və tikinti obyektlərilə tanış etdim, mühəndis-texniki heyəti yığıb yeni direktoru təqdim etdim. İcimdə bir rahatlıq yarandı, artıq özüm turizm işimlə rahatca məşğul ola bilərdim...

Nağı qısa vaxt ərzində işləri tam şəkildə ələ aldı. Həlimxasiyyətli olmağı, düzgünlüyü və insansevərliyi ona kollektivdə böyük hörmət qazandırmışdı. Xidməti “Niva” artıq onun sərəncamındaydı. Aylıq məvacibi tam qaneediciydi. Çox çək-çevirdən sonra zorla cibinə dürtdüyüm pulla, tikməyə başladığı evini tamamladı, təmir edib oraya köçdü. Nağı həyatından və işindən zövq alırdı. Sadəcə tez-tez mənə minnətdarlığını nəzərə almasaq (nə qədər eləsəm də, mənə yenə də “direktoru” kimi görməsi mənə qıcıqlandırır). Özü də fərqi nə varmadan aramızda quruca rəsmiyyət yaradırdı, işindən olduqca razıydım, hətta etiraf edirəm ki, mən özüm belə, bu cür rəhbərliyi bacarmazdım. İşçilərlə münasibəti tam etibar, insanlıq və bacarıq prinsipləri üzərində qurmuşdu. İşinin öhdəsindən gələ bilməyən işçini işdən çıxarmaq deyil, çağırıb saatlarca təlimatlandırmağı, gündəlik qayğı göstərməyi və ona yardım etməyi daha üstün tuturdu. Şıxovda başladığımız tikintiyə şəxsən özü gündəlik rəhbərlik edirdi.

...Pirquludakı mülk, sanballı bir imarət olmuşdu. Artıq bu yaz orada ailəvi istirahət etməyi planlaşdırmışdıq. Nağının işlərin başına keçməsi fikrimi rahat cəmləməyə imkan vermişdi. Artıq hər şeyə əsəbiləşmir, deyirmirdim, yalnız həftəsonları şirkətin iclasında ümumi vəziyyəti analiz edir, başqa vaxtları isə Oğuzda həm istirahət edir, həm də kotejlərin tikintisinə nəzarət edirdim.

Oğuzdaydım. Bir gün Nağı zəng vurdu – “Vergidən illik yoxlama gəlib” – dedi. Vergi yoxlayıcısına üç gündən sonra Bakıya qayıdacağımı dedim. Müstəqil audit olan dostum Qabilə zəng vurub müəssisənin fəaliyyətini yoxlatdırdım. Mühasibatlıqda bütün sənədlər qaydasındaydı. Qabilin tövsiyələrini nəzərə alıb, xırda çatışmazlıqları da aradan qaldırdıq, audit yoxlamasının arayışını aldım.

Bakıya qayıdıb vergi nümayəndəsilə görüşdüm. Qısa söhbətdən sonra “əsas məsələyə” gəldik. “Yuxarıdan” müəssisənin ümumi dövriyyəsinin 60%-ni “almağı tapşırıbmışdılar”. Bu, indiyədək heç görünməmiş tələb idi.

– Azər müəllim, keçən il bir-iki sənəd yerində deyildi, başa düşdük, iyirmi beş minimizi aldınız. İndi ki hər şey qaydasındadır... Sizin deməyinizdən belə çıxır ki, hər şey qaydasında olduğu halda, keçən ilkindən hələ dördqat artıq da verməliyik? Sizde heç insaf yoxdurmu? Niyə axı minbir əziyyətlə, torpağı cırmaqlaya-cırmaqlaya halal pulunu qazanan iş adamlarını belə düşməni kimi görürsünüz? Allahdan qorxmursunuzmu? Qorxmursunuzmu günlərin birində iş adamları da dövlət çevrilişinə cəhd edərlər? – hiddətimi gizlədə bilmirdim.

– Məllim, özün bilirsən ki, deyilən məbləğin üstünə birçə qəpik qoysaq atamızı yandırarlar. Bizə deyiləni sizə çatdırırıq, gedin “yuxarılarla” özünüz razılığa gəlin.

Düz sözə nə deyəsən? Doğrudan da yoxlayıcı ilə çənə döyməyin heç bir əhəmiyyəti yox idi. Bilirdim ki, onlara yalnız

aldıqları məbləğin kiçik bir faizini mükafat kimi verirdilər, hamısını – “paketə oturtmuşdular”. “Yuxarıların” qəbuluna düşdüm. Kompüterdə əvvəlki illər verdiyim və indi tələb olunan məbləğlərin hamısını açıqca üzümə “oxudular”.

– Lap istəyirsən verəcəyin pulların nömrələrini yaz götür, istəyirsən Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin əməkdaşlarının iştirakı ilə gətir ver, istəyirsənsə verdiyən pullardakı barmaq izlərimi götür... “Yuxarıların” göstərişidir, deyilən məbləğ sizdən alınıb dövlətə keçirilməlidir. Bu müzakirə olunmayan məbləğdir və ödənilməsi məcburidir, heç bir qəpik də aşağı düşməyə yerimiz yoxdur.

– Sizdən də “yuxarı”sı var? Bədirin, a kişi! Vallah, belə çox getməz, insafı, ədaləti itirirsiniz. Bir gün bizim başımıza vurduğunuz çomaq, sabah öz başınızda sınacaq. Allahdan qorxun, dünyanın harasında görünüb bu cür insafsızlıq? Adamı bezdirirsiniz, az qalıb ki, vətəndaşlıqdan imtina edib ölkəni tərk edək.

– Ölkəni tərk etmək istəyinizdən də xəbərimiz var, nə qədər qazandığınızdan da. Siz elə bilirsiniz bu qədər qaçqına, şəhid ailəsinə, idmançıya bağışlanan pulsuz evləri, maşınları təkbəşinə dövlət çatdırıb bilər? Sökülən binaların sakinlərinin başqa yerlərdə mənzillə təmin edilməsi elə bilirsən havayı başa gəlir? Siz bu ölkənin vətəndaşı deyilsinizmi? Öz qardaş-bacılarınıza yardım etmək istəmirsinizmi?

– Onda, ƏDV⁴⁵ kimi bir maddə də ayırın, adını da qoyun “Sosial Xeyriyyə Fondu” və 30% də vergi tutun, görün onda sizə “gözüün üstə qaşın var” deyən olarmı? Amma rüşvəti xeyriyyə adıyla almaq nə dinə, nə insanlığa, nə də insafa uyğun gəlmir axı...

– Əşşi, gündə bir beynəlxalq təşkilatın nümayəndəsi gəlir.

⁴⁵ Əlavə Dəyər Vergisi.

Sən bilirsən onun buradakı xərcləri nə qədərdir? Xeyrimizə çıxarılan bir beynəlxalq qərar heç bilirsən neçəyə başa gəlir? Elə bilirsən təkcə bizdədi rüşvət? Rüşvət, dövləti idarəetmənin ən səmərəli yollarından biridir, qardaş. Bəlkə düşünürsən ki, Qarabağı hər b yoluyla alacağıq? Ay hay! Erməni-rus ittifaqını ancaq rüşvətlə qərarından döndərmək olar, kişi...

– Siz dəli olmusunuz, lənət şeytana... Ölkə qüdrətlənməlidir, hökumət arxasında xalqın dayağını hiss etməlidir. Sən isə, nəyə qulluq etdiyini heç özün düz-əməlli anlaya bilmirsən.

– Varlananlar dövlətin nəzarətində olmalıdırlar ki, gələcəkdə təhlükəyə çevrilməsinlər. Dövlət ildə bir dəfə iş adamlarının “damarlarını yoxlayır və lazımı miqdarda qan alır” ki, artıq qan yazığın beyninə vurmasın. Nə tez unuttunuz Gəncə, Lənkəran qiyamlarını? Bilmirdilər pulu nəyə xərcləsinlər. Həminin beynində hakimiyyət xəstəliyi, şöhrətpərəstlik var. Artıq pul isə insanı bu səmtə yönəldir. Odur ki, “dövlət çevrilişinə cəhdlər”in qarşısı vaxtında alınmasa, onda gərək, dövlət gündə bir burnu fırtılıqlının nazıyla oynasın. Sizə hörmətimiz isə o olar ki, altmış minlə canınızı qurtarasınız. “İstəyirsiniz özünüz baxın” – noutbukunu mənə tərəf çöndərüb cədvəldəki qrafanı göstərdi. Doğrudan da şirkətimizin adının qarşısında bu cür qeyd var idi – 80.000AZN (60.000AZN). – Bu son güzəşt həddidir! Gedin fikirləşin. Gör sizin xətrinizə nə böyüklükdə dağdan aşağı düşdük.

– Sizi o böyüklükdə dağa mən çıxarmamışdım... Əlinizdən nə gəlsə beş qaba çəkin! Mən bu qədər pulu verməyəcəyəm! – hirsle ayağa qalxıb əlimi qapının qulpuna atdım.

– Axşama qədər razılığınızı gözləyəcəyik. Yoxsa “B planı”na keçməli olacağıq. Sabahdan hesabınız dondurulacaq və xronometraj göndəriləcəkdir, bu isə əlavə xərclər deməkdir. Bu da mənim vizit kartımdır, axşam saat 5-dək zənginizi gözləyəcəyəm. Salamət qalın, gedə bilərsiniz.

– Dedim ki, verməyəcəyəm! Nə edə bilərsinizsə çəkinməyin, edin. Mən qanunla işləmək istəyirəm, qardaş..!

– Yaxşı. Onda özünüzdən küsün.

– Xox gəlibsiz?

Həç tövrünü də pozmadan aramla:

– Biz xox gələcək cılız insanlar deyilik. Sizə yaxşı yol. Bir daha görüşəcəyik – dedi.

...Sürücüm məni Vergilər Nazirliyinin qarşısında maşında gözləyirdi. Maşına minib, – “Dənizkənarı parka sür” – dedim, bir az dincəlmək, hava almaq istəyirdim. “Domsovet”in qarşısında maşını saxladım. Cibxərcliyi verib Əlini buraxdım.

– Sən get işində ol, 3-4 saatlığa azadsan. Saat 6-da zəng edərsən, getməmiş olsam, gəlib apararsan – deyib bulvara doğru yeridim.

Əlinin 23 yaşı var idi. Yuxa kimi ürəyi vardı, yaraşıqlı, şən oğlan idi. Məni çox sevdiyini bilirdim. Hətta bir neçə dəfə digər kolleqalarım ilə görüşərkən, mənim barəmdə sürücü yoldaşlarına deyəndə eşitmişdim – “Müdür belə olar ey.., yoxsa sizinkilər, elə bil un çuvalıdırlar – xəsis, xəşəlqarın... Sanki uca dağları bunlar yaradıblar. And verirəm öz vicdanınıza, düzünü deyin, hansınızın müdiri əl verib bizimlə görüşər? Amma mənim şefim müdirlərdən qabaq sizinlə görüşür, hələ yemək pulunu da verib – “Gedin yaxşıca yemək yeyin”, – deyir”. Mən də onu öz balam kimi çox istəyirdim, evimizin bir üzvü kimiydi, evin bazarlığını, uşaqların məktəb, hazırlıq yükünü o çəkirdi. Yadıma düşəndə mən də onun ailəsinin hər dərdi ilə maraqlanar, əlimdən gələn yardımı əsirgəməzdim. Bilirdim ki, şəhərdə istədiyi qız var, odur ki, onu buraxanda “çiçəyi çırtladı”. Tez-tez verdiyim “cibxərcliyi” də – “Qoy korluq çəkməsin” istəyimdən idi. Amma, – “Özünüzü yaxşı hiss edirsinizmi, bəlkə sizinlə qalım?” – deyə soruşmasaydı ondan inciyərdim. İki dəqiqə sonra zəng vurdu – “Fərhad əmi, siz yaxşısınız, bəlkə..?”. “Narahat

olma, yaxşıyam, işində ol" – dedim. Diqqətinə söz ola bilməzdi, hərdən tək olanda, söhbətimiz daha da məhrəm olanda, mənə "Fərhad əmi" deyə müraciət edərdi. Amma indi həqiqətən tək qalmaq istəyirdim.

Çoxdandır ki, bulvara gəlmirdim. Sürətlə gedən abadlıq və tikinti işlərini nəzərə almasaq, bulvar elə əvvəlki bulvar idi. Yenə qoca qarılar qabaqlarında tum satır, cavan cütlüklər skamyalarda bir-birilərinə sarılmışdılar. Tələbəlikdə olduğu kimi bir stəkan günəbaxan tumu aldım, dənizin məhəccərinə söykənib mavi Xəzərin sularına dikildim. Tumları çırtlayıb Xəzərə tullayırdım. Sanki verginin acığını Xəzərdən çıxırdım. Bu saat Vətənimin torpağı, havası, suyu, adamları mənə yad idi. Elə bil düşmənimin dənizini kirlədirdim. Xeyli o baş-bu baş gəzdim. Dincimi almaq üçün boş skamyalardan birində oturdum. Qocalıb əldən düşmüş iki it qarşımda çöməltmə şöngüdü, istidən dilini çıxarıb aramsız ləhləyirdi.

İtlərin nəbzinin insanınkindən sürətli döyündüyünü mən indi görürdüm. İtin bütün dərisi nəbzə uyğun olaraq ətinin üstündə başa-ərxaya doğru hərəkət edirdi. Gözlərindən ac olduqları görünürdü, yazığı gəldi. Sabirin sözü yadıma düşdü

– "Bu ya doyub, ya acından ölür, ya da dirənib" – birini yeməyə dəvət edərkən, – "Yox, yemirəm, aclığım yoxdur" – deyəndə həmişə belə deyərdi. İndi bu itlər də ya ələbaxımlığa öyrəşib, ya da acdırlar – düşündüm. Yaxınlığımdakı pəraşki satan kişidən 6 pəraşki aldım. Görənlərdən ayıb olmasın deyə – "Camaat qarnına yeməyə yemək tapmır, bu harınlamış işə itlərə pəraşki yedirir" – demələrindən, bir də çörəyi yerə tullamağın günah olduğundan pəraşkiləri doğrayıb skamyanın arxasına – otluğa tullayırdım. İtlər acgözlüklə tikələri birbaşa udlağa ötürürdülər. Demək acıymışlar. Əlavə dörd dənə pəraşki aldım, "bismillah" deyib yenə itləri yedizdirdim. Deyəsən bir qədər doydular, indi qarşımda üz-üzə uzanıb bir-birinin pəncələrini,

ağzını yalayırdılar. Quyruqlarını yellətdikcə hərdən şalvarımın balağına toxunurdular. Xatirimdədir, lap balaca olarkən irıxdın⁴⁶ bir itimiz var idi, indi adı yadımdan çıxıb. Atam onu da elat sürüsündən almışdı. O vaxt kolxozun iki nümayəndəsi keçə qəzili yığmaq üçün ev-ev gəzirdilər – hələ indiyədək də bilmirəm ki, bu “qəzil norması” nə üçün idi, neyniyirdilər bu keçə qəzilini. İtimiz zənciri qırıb qəzil yığan Mütəllibi kişini baldırından tutmuşdu. Sonra o iti başqasına verdik, orada da bir nəfərə ziyanlıq etdiyi üçün sahibi onu güllələmişdi.

Gəzintidən qayıdan gəmi sahilə yan alırdı. Minmək istəyən yeni qrup sıraya düzülmüşdülər. Yadıma tələbə vaxtı olmuş bir əhvalat düşdü. Bir gün sinif yoldaşım Məğrur – Allah ruhunu şad eləsin, Qarabağ döyüşlərində o da şəhidliyə qovuşdu, kəndimizin yeganə şəhididir, – həyatında ilk dəfə Bakıya gəlmişdi. Olduqca məzəli, güləruz, şən oğlan idi. Səmərqənd, mən və Məğrur yaxşı yeyib-içəndən sonra bulvara gəzməyə çıxmışdıq. Bax elə bu gəmiyə minib dənizi xeyli gəzdik. Gəminin sipərinə söykəlib dənizə baxan qüssəli bir qızı gözü yaman tutmuşdu. Bir-iki dəfə yaxınlaşsa da qız tutduruq verməmiş, “atval” vermişdi. Gəmi sahilə yanaşanda hələ də çöməlib dənizə baxan qızın arxasına özünü möhkəmcə sürtdü. Qız – “Yolunu düz keçə bilmirsən, *чушка несчастный!*?” – acıqlandı. Məğrur – “Çuşka sənə kimi gözəli atıb getmiş sevgilindir, sənə tək və bikef durmaq heç yaraşmır axı, neyniyim, kənddə qızları biz belə bişiririk” – yalandan demişdi. Məğrur görünür düz 12-dən vurmuşdu, qız gülə-gülə onun qoluna girib sahilə çıxdı. Məğrur cibimizdəki pulların demək olar ki, hamısını alıb qızla şəhərə kefə getmişdi. Həmin gün bulvardan Yasamala – yataqxanaya-dək piyada getmişdik. Məğrur pulumuzun hamısını qıza xərc-ləyib bizi on gün ac qoymuşdu.

⁴⁶ İri, yekə.

İlk dəfə Afətlə gəzintiyə də bulvara çıxmışdıq. Nə almaq istəsəm də “istəmirəm” deyərək məni hövsələdən çıxarmışdı. Əlacsız qalıb kinoya getmişdik və ilk dəfə əlini orada ovcuma almışdım, ona ilk sevgi etirafı kimi əlini öpmüşdüm.

Telefonumu götürüb Afəti yığdım.

– Necəsən kraliçam, nə iş görürsən, balalarım neyləyirlər?

– Yaxşıyıq, tənək dolması bükürəm, sən necəsən?

– Oturmuşam bulvarda, ilk dəfə görüşdüyümüz həmin skamyada. Yadındadır, deyirdin ki, perəşki istəmirəm, deyirlər içindən siçan quyruqları çıxır. Həmin perəşki satan kişi hələ də yaşayır. İstəyirsənsə bir az alıb sənə də gətirim?

– Yox, evdəkiləri heç yeyirsiniz ki?

– Bir şey lazımdır, nəşə qulluğundan, əmrindən varmı?

– Sağlığın bəsimdi, özünü gündən qoru, Bahar “ata... ata...” deyir, eşidirsən?

– Öp mənim sonbeşiyimi, axşama dolma payımı saxla. Hələlik, öpdüm qönçə yanaqlarından. Sağ ol.

Telefonu cibimə qoydum. Afətin bir şeyi də xoşuma gəlir ki, heç vaxt – “hardasan?”, “nəyə getmisən?”, “o kimdir?”, “niyə?” – soruşmaz. Aramızda qarşılıqlı etibar və sevgi vardı. Həmişə adımı yüksək tutar, işdən evə yorğun gələndə uşaqları sakitləşdirər, bir sözlə istədiyim kimi qulluğumda durardı. Belə qadını əldə çıraq gəzsən də tapa bilməzsən. Yeganə çatışmayan cəhətim, arvad-uşaqla toya, gəzintiyə, qonaqlılıqlara, alış-verişə getməyi sevməməyimdir və Afətin ancaq belə şeylərin üstündə hərdən ağız büzməyi vardı...

– Qardaşoğlu, olarmı bir az yanında oturum..? – əlində bel tutmuş ağsaqqal bir kişi mənim yanımda dayanmışdı. Arıq, ovurdları batıq bu kişi əsl kənd adamıydı, hələ başında təvərə kepkası da var idi.

– Əlbəttə olar, əmican, gəlin əyləşin – deyib bir az da yana çəkildim.

– Yaman istidir, bala, suyu da saatla verirlər deyə ağaclarının bir neçəsi yanıb. Ağac da körpə kimidir, yeməyini-içməyini kəsdinsə, inkişafdan qalır.

– Bağbansınız deyəsən?

– Bəli, oğul, bax o işıq dirəyindən bu hovuzadək olan sahəyə mən baxıram. Əkib-becəririk, yay gələndə hamısı susuzluqdan tələf olur, adamın çəkdiyi əziyyətinə heyifi gəlir.

– Bağbanlıq adamı cavan saxlayan peşədir, həmişə arzusunda olmuşam səhərdən axşamacan torpaqda eşələnməyin. Amma indi oturmaqdan piylənmişik, iki təpcək qazandan sonra təngnəfəs oluram, torpaqdan yaman uzaq düşmüşəm, əmi...

– Oğul, bayaqdan gözüm səndədi, itləri yedirdəndə də abırlı tərpənirdin. Eləsi var ki, tikəni göyə tullayıb iti oynadır, verdiyini elə verir ki, qoy hamı görsün. Sən isə gizlin yedirdin, “bismillah” deyib Allah xatirinə verdin, neməti ayaq altına tullamadın...

– Ay maşallah. Ağsaqqal, yaman diqqətliymişsən ha... Şəhər adamına oxşamırsan.

– Oğuzdanam, oğul. Amma yeddi ildir ki, şəhər adamlarının tapdağı altındayam...

– Tapdaq altında niyə, əmican?

– Sən də, mən də buralara yadıq, oğul. Yüz il də yaşasaq, buralara öyrəşə bilmərik.

– Adın nədir, ağsaqqal?

– Aşralı.

– Mənimki isə Fərhaddır, Qubadlıdanam. Bəs nə yaxşı Oğuz kimi gözəl yeri qoyub buralara gəlib çıxmısınız?

– Uzun söhbətdir, bala. Şəhərin Oğuz oxşayan yeri bircə buradır, ona görə də başımı elə buralarda girləyirəm. Bulvarı bağma da çatmaz, amma, baxma, hərdən bülbüllər oxuyanda lap Oğuz meşələrinə oxşayır. Bircə zəhrimara qalmış revmatizm bu dənizin rütubətini götürmür.

– Kimin var yanında, kimlə qalırsan?

- Heç kim, tək-tənha...
- Oğuldan-uşaqdan yoxundurmu?
- Var, ay oğul, amma olmaz olaydılar... İki oğlum, bir də bir qızım var, oğlanlarımın biri Rusetdə, biri türmədə, qızımsa rayondadır. Nəysə, məni tərpətmə. Sənin nəyin var, nə işin qul-pundan yapışmısan?
- Məndə isə əksinə – iki qız, bir oğlandılar. Sahil qəsəbə-sində yaşayıyıq, tikintilə məşğulam.
- Allah balalarını saxlasın, oğul. İki xeyirli qız böyüdüb ərə verən valideynlər cənnətlə müjdəlidirlər, Allah arzularına çatdırsın balalarını da, səni də.
- Allah razı olsun səndən, Aşralı əmi. Əmək haqqı-zad normaldırımı, dolanışığa bəs eliyirmi?
- Tək adamam, bircə, evin 100 manat kirayəsidir. Şükür tanrıya, şikayətim yoxdur, dolanıram... Ayda 200-220 manat əlimə təmiz alıram, hərdən mükafat-zad da yazırlar.
- Üzr istiyirəm, əmican, bəs yoldaşınız yoxdurmu, yoxsa rəhmətə gedib?
- Yox oğul, rəhmətə getsəydi nə vardı ki, durur, qızım la rayonda yaşayır...
- Aşralı kişinin həyat tarixçəsini qurdalamaq ürəyimdən deyildi, odur ki, qurdalamadım da. Amma görünən, əzizlərin-dən məmnun deyildi.
- Aşralı:
- Niyə pəjmürdəsən, bayaqdan fikrin dağda-arandadır, nəyəsə hirslənmişən?
- Yox, elə-belə, bir az hava almaq istəyirdim – hər şeylə maraqlanması xoşuma gəlmədi deyə bir az soyuq cavab verdim.
- Aşralı kişi bir qədər aralıda kimisə görüb yerində qurcux-du – “Yenə içib-sə, başlayacaq kafir oğlu. Adamı mülhaz⁴⁷ et-

⁴⁷ Güzəşt etmək, yola vermək.

məklə heç işi yoxdu, vicdansızın..." – dilinin altında mızıldandı. Sağollaşmadan belini əlinə alıb aralanmaq istəyirdi ki, sifəti içdiyi çaxırdan qıpqırmızı qızarmış 35-38 yaşlarında cavan bir oğlan hələ bizə çatmamış əl-qolunu yelləməyə başladı:

– Yenə oturmusan, a kişi, niyə işləmirsən? Niyə camaatı istirahət eləməyə qoymursan?

Aşralı qorxa-qorxa:

– Malik müəllim, su gəlmir, bayaqdan arxı təmizləyirdim, elə indicə bir az oturub dincimi almaq istiyirdim ki, siz gəldiniz...

– Əyə, yekə kişisən, abırın-həyan olsun, sən nə sırtıq adamsan, bəsdir da..! Nə vaxtadək sənın nazınla oynayacağam, işləmək istəmirsən, de, tullayaq bayıra, o qədər yalvaranlar var ki...

– Ay oğul, axı niyə bu qədər nifrət edirsən mənə, toyuğuna "kiş"mi demişəm sənın? Başımı salıb aşağı işimi görürəm. İndi su gəlmirsə, günün altında dayanıb qaraltmayacağam ki özümü...

– Sənın bədəsil oğlanların qırılsın elə, məndən sənə oğul olar? Sənə iş tapşırmışam, canın çıxsın deyiləni elə, su gəlmir dəstəmaz aldığıın aftafa ilə suvar, ağacın dibinə işə...

Malik son sözündən xoşhallanıb gülümsündü. İçdiyi çaxırın iyi adamın ürəyini bulandırırdu. O, ağsaqqal kişiylə əməlli-başlı "mırt tuturdu". Hirs başımı çartladırdu. Ayağa qalxmamağım la boynunu əlimə almağım bir oldu (dostlarım elə bu xasiyyətimə – hər şeyə "burun soxduğuma" görə mənə "dəli kürd" deyirdilər). Boynundan basıb skamyaya oturdum – "Sənın var-yoxuna lənət, eşşək köpək oğlu!" – deyib onu var gücümlə boğdum. Dili bayıra çıxmış, sifəti isə göyərirdi. Aşralı onu əlimdən almağa çalışır – "Ay bala burax., əlini zibilə bulama., peşimançılıq eliyərsən... Ay Fərhad., burax qadan alım, oğul., burax sən Allah., axı öldü zalımın balası...". Əlimi boğazından çəkdim, bədbəxt səndirliyərək skamyanın arxasına –

bayaq itlərə pəraşki tikələrini atdığı yerə – üzüstə sərilib öskürdü, içdiyi qırmızı şərab və konservləşmiş, tomatlı balığı qusdu. Çaxırın acı qoxusu bir anda ətrafı bürüdü. Malik ağzını qoluy ilə silə-silə mənə doğru – “Səni doğulduğuna peşiman etmək mənə borc olsun, it oğlu”, – dedi. Yenidən qıcandım, götürülüb aradan çıxdı.

Aşralı bir cə anda baş vermiş bu qanqaraçılığa görə çox pərişan olmuşdu.

– Oğul, mənə görə qanını qaraltdın, axı niyə baş qoşursan o itə? Yola verəcəydin çıxıb gedəcəkdin, onsuz da həmişə belə edirdin vicdansız. İndi məni işdən çıxaracaq – əlinə girəvə verdin... Cəhənnəmə çıxarsın, amma sənənin yanında biabır oldum, oğul. Bağışla sən allah, onsuz da qanın qaraydı, düşündüm ki kefini bir az açım, əksinə oldu, bir az da mən qaraltdım.

– Heç bir qanqaraçılığı yoxdu, Aşralı əmi, sən narahat olmağın. Familiası nədir o küçüyün?

– Cəfərov...

Telefonumu çıxarıb Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətində hüquqşünas işləyən dostum Süleymanı yığdım, – “İki dəqiqəyə özüm səni yığacağam, iclasdayam” – deyib telefonu söndürdü. Aşralı kişi çox təlaşlıydı – “Ay başına dönüm, nə etmək istəyirsən sən!? Nə işə düşdük”... Süleyman zəng elədi, hal-əhvaldan sonra başımıza gələn indiki hadisəni olduğu kimi ona danışdım.

– Bu dəqiqə onun rəisini sənənin yanına göndərirəm, cəzasını özün ver, yaxın yoldaşdır, sənənin telefonunu da ona verəcəyəm – adı Nazimdir.

On dəqiqə keçməmişdi ki, Nazim zəng elədi, yerimizi soruşdu. Bir qədərdən sonra Nazim müəllim, yanında da bizim qəhrəman Malik bizə yaxınlaşdılar. Nazim bizimlə mehriban görüşüb, hal-əhval tutdu. Malik dərslərini bilməyən uşaqlar kimi başını aşağı dikmişdi. Ürəyimin yumşalmasına imkan verməyəcəyəm söz verdim. Olanları olduğu kimi danışdım.

– Bax bunu da sizin işçiniz Malik qusub, iş vaxtı yediyi də, içdiyi də qusduğundan görünür.

Nazim qusuntuya tərəf boylandı, sir-sifətini turşudub ik-rahla Malikin üzünə baxdı. Malik başını qaldırmırdı – quzuya dönmüşdü. Artıq qusuntuya milçəklər darışmışdı.

– Ağsaqqal, su şlanqın hardadır? – Nazim Aşralıdan soruşdu.

– Odey, ağacların dibinə qoymuşam, Nazim müəllim.

Üzünü Malikə tutub acıqlandı:

– Get şlanqı gətir və öz zibilini özün yu təmizlə!

Malik şlanqı götürdü, bəxtindən suyu buraxmışdılar.

– Hə müəllim, nə məsləhət bilirsiniz, neyniyək bu alçağın işini, qərarınız nədir? – məndən soruşdu.

– Təhqir olunan Aşralı kişidir, qoy özü desin – dedim.

– Ay bala üçünüz də cavansınız, mən bağışlayıram, qoy Allah özü əcrini versin, buraxın işləsin, onun da uşağı-ailəsi var. İndi qanmıyıb, içib, ağzına gələni çərənliyə, yəqin ki, bir də eləməz...

Nazim, üzünü qusmağını təmizləyən Malikə tutdu:

– Hə qoçaq, bu sənin danqazlığın, bu da bunların insanlığı, indi gətir o alkaş qaynatanı götürək işə, zibil yeşiyi! Rədd ol, səni gözüüm görməsin, sabahdan da işə gəlmirsən, işdən azadsan!" – dedi. Sonra üzünü mənə tutub:

– Nə vaxtdandır baş-beynimi aparıb ki, – "Qoca kişidir, tən-bəldir, işləmir, qoy qaynatamı gətirim işləsin". Sən demə "qara qızın dərdi varmış". Ağsaqqal, onun əvəzindən mən sizdən üzr istəyirəm, başını aşağı sal işinlə məşğul ol. Artıq bu gündən səni narahat eləməz bu murdar qusuntu. Sizinlə də tanış olmağa şad oldum, Fərhad müəllim, qanqaraçılığa görə sizdən də üzr istəyirəm. Nə vaxt gəlsəniz xəbər edin, oturub daha yaxından tanış olaq, həm də Süleyman müəllim dedi ki, sizdə bizə lazım olan inşaat materialları var, yəqin ki sizinlə əlbir işləyəcəyik.

Nazimin əlini sıxıb minnətdarlığımı bildirdim:

– Qulluğunuzda həmişə hazıram, sizi də işinizdən ayırdıq, siz də bizi bağışlayın. Səmimi münasibətinizə görə təşəkkür edirəm – dedim.

Sonra vizit kartlarımızı bir-birimizə verdik və o çıxıb getdi. Malikə tərəf çönəndə onu yerində görmədik, yolu adlayırdı. Aşralının qəmini dağıtmağa çalışdım. Amma Malikin işdən çıxarılmasına bais olduğu üçün çox peşiman idi – “Durduğumuz yerdə günaha batdıq, Allah günahımızı bağışlasın, səbrli ola bilərdik...” – dedi.

Aşralı ilə çayxanada oturub çay içdik. Çox söhbətçil, sanballı kişiymiş. Vergi qanımı qaraltmışdı, acığımı Malikin üstünə töküüb bir az özümə gəlmişdim. Sürücümə zəng vurdum. Birbaşa evə gəldim. Özümü gümrah hiss edirdim – az iş deyildi, bir ədalətsizliyin qarşısını almışdım...

* * *

Sabah daş karxanasına çıxanda, burada 3-4 rəsmi geyimli-kecimli cavan oğlan özlərini mənə təqdim etdilər, – “Vergidənik, xronometraj üçün burdayıq”.

– Lap yaxşı, – dedim. Sahə rəisinə tapşırdım ki, nə lazım olsa onlara kömək etsin.

Düz bir həftə xronometraj nəzarəti aparıldı və özləri, hörgü daşının “yuxarılar” düşündüyü kimi “parta-part”la satılmadığının şahidi oldular. Axırkı gün bu işçilərdən biri məni anlayaraq üstündəki birəni mənə göstərib yazıq-yazıq dedi:

– Əmi, bir həftədir ev üzü görmürük, bit-birə bizi basıb, kolbasa-çörək yeməkdən, daş-qaya üstündə mürgüləməkdən kələyimiz kəsilib. Yalvarırıq sizə, nələr bizimkilərlə bir dil tapıb canımızı qurtarın bu ilan mələyən çöllərdən. Qurbanın olum, çox xahiş edirik...

Qəsəbədən karxanaya yemək-içmək göndərdim. Axşam gözümə yuxu getmədi. Yazığım gəldi bu cavanlara. “İndi bunların qaz vurub qazan dolduran vaxtlarıdır, amma gör canlarını nəyin uğruna min əziyyətə soxmaq məcburiyyətindədirlər. Allah bilir bu işə keçmək üçün nə qədər də pul xərcləyiblər”.

Sabah Vergilər Nazirliyinə zərg vurdum – “Uşaqlar on günə dediyiniz əmanəti məndən götürə bilərlər. Karxanada bit-birəyə yedirtdiyiniz cavanlara bir az istirahət verin!” – dedim.

– Bax belə... Gələn il sizə güzəşt də olacaq, bu il pula çox ehtiyacımız vardı.

– Bu dillə ilan yuvasından çıxardarsınız siz...

– Dövlət bizi elə-belə qoymayıb bura. Dövlətimizə sədaqətlə qulluq etmək bizim borcumuzdur. Biz də maaşımızı belə qazanırıq. Sizin işiniz bizimkindən min dəfə rahat və asandır. Bizimki isə söyüş qazanmaqdır.

– Düz sözə nə deyəsən, vallah, sizə yazığım gəldi. Onda gələn ildən mötərizədəki son rüşvət həddini dostcasına sifariş edin ki, əvvəlcədən hazırlığımızı görək. Di salamat qalın.

– Allah amanında, Allah günahımızdan keçsin. Deyəsən sizdə üzlük daşı da istehsal edilir, mümkünsə, bağ evim üçün 300 kvadrat “ağlay” göndərdiniz, narahat olmayın pulunu ödəyəcəyəm, biz sizin fikirləşdiyiniz kimi müftəxor deyilik.

– Adam göndərsiniz götürsünlər, pulu isə lazım deyil, idmançılara müftə mənzil bağışlanması fonduna keçirərsiniz. Görüşənədək.

– Ondasa lazım deyil. Pulunu götürəcəksənsə, adam göndərim.

– Yaxşı, göndər. Sağ olun.

Rüşvəti boynuma qoyduğuna görə sevinirdi. Öz-özümə dəli kimi gülürdüm – “Maşallah, dilli-dilavərmiş, ilan yuvasından çıxardar”. Yadıma bir lətifə düşmüşdü...

...Bir gün limon sıxmaq üzrə yarış keçirilmiş. Qoldan-zorba bir adamın sıxdığı limondan kim axırncı bir damlanı çıxarsa, ona böyük bir mükafat veriləcəkmiş. Kim cəhd edirsə əli boş çıxır – sıxılmış limondan bir damla çıxara bilən tapılmır ki, tapılmır. Axırda bir qədər yaşlı kişi qabağa durub limon əziyini əlinə alır və sıxır. Sıxılmış limondan yarım stəkanadək su çıxarır. Hamı mat-məəttəl qalır. Ondan soruşurlar ki, – “Sən bunu necə bacardın, həm də bir damla deyil, yarım stəkan?”. Cavab verir ki, – “Beş il vergidə işləmişəm!”

Dilbər:

1993-cü ilin ağrılı-acılı günləri ötüb keçmişdi. Atəşkəs imzalandı və ara xeyli sakitləşdi. Familə xalanın ölüm xəbəri məni hədsiz dərəcədə üzürdü. Fərhadın yanında olmaq, ona təskinlik vermək keçirdi içimdən. “Görəsən indi onların halı necədir, harda məskunlaşdılar, dolanışıqları necədir?” – sualları fikrimdən çıxmırdı. Hələ, Ağəli əminin başına gələnlər yəqin ki Fərhadımın qəddini çoxdan əymişdi. Fərhadı bir gün də olsun unutmurdum. Əlim heç yerə çatmırdı, Fərhadın dərđini uzaqdan da olsa yaşamaqla təskinlik tapırdım.

...İllər çox sürətlə ötdü. Mən məktəbi bitirdim. Atamın köməkliyi ilə Pədoqoji İnstitutun “ibtidai sinif müəllimliyi”nə daxil oldum. Qardaşım Tofiq İngiltərədə yaşayır, həm də orada “beynəlxalq iqtisadiyyat” ixtisası üzrə oxuyur. Çəkdirib göndərdiyi şəkillərdən aydın görünürdü ki, o, artıq əvvəlki kimi utancaq Tofiq deyil, əksinə, sırtılmış, sürtük qadınlar kimi bəzənib-düzənmiş, burnuna, qaşlarına sırğa taxmışdı. Boynunu, biləyini tatuajla doldurmuş, ya homoseksual, ya da satanist olmuşdu – təzə imicindən baş çıxarmaq olmurdu. Atam gücünü toplayıb qardaşımı və məni oxutdurmuşdu. İşlədiyi zavod özəl-

ləşdirildi və atamı işdən çıxardılar. Bir il işsiz qaldıqdan sonra nevroz oldu – hər şeyə qarışır, çığır-bağır salırdı, həlim xasiyyətli atamdan əsər-əlamət qalmamışdı. Anamla heç yola getmirdi, hər pisliyin, bəxtsizliyin səbəbkarı kimi onu görürdü, hətta onu boşamaqla da hədələyirdi. Tofiqin çirkin halı atamın belini qırmışdı, mənim də əxlaqsız ola biləcəyimdən qorxur və bütün günü az qala mənsiz qalmırdı. Anam istəyirdi ki, məni atamın keçmiş iş yoldaşı Nəsir müəllimin oğlu Tahirə versin. O vaxt mən 3-cü kursda oxuyurdum və Fərhad çoxdan idi ki evlənmişdi, hətta, iki uşağının olduğunu, qızına nənəmin adını qoyduğunu da bildirdim. Bir neçə il sonra atam maşınla yol qəzasına düşüb dünyasını dəyişdi. Anam, etirazıma baxmadan məni Tahirə vermək üçün hətta Nəsir müəllimin arvadının qulağına da pıçıldamışdı. Ana-bala mənasız günlərimizi sayırdıq. Tofiq İngiltərədən ildə bir-iki dəfə ən çoxu 2-3 min dollar pul göndərirdi, axır iki ildir ki, heç onu da göndərmir. Anam xəstəxanaların birində tibb bacısı, mən isə uşaq bağçasında müəllimə işləyirdim. Məvacibimizlə ayı güc-bələyla başa vururduq. Evimizin binbərəkəti qaçmışdı, anam arada içib evə gəlir, dava-dalaş salır, məni Tahirə görüşməyə təhrik edirdi. Tahir bizə ayaq açdı, anamla oturub yeyib-içir, hərdən də mənə ilişirdi. Baş götürüb getməyə nə yerim, nə də bir yaxınım var idi. Təkcə rəfiqəm və iş yoldaşım Səfurə ilə dərdlərimi bölüşə bilirdim. Atamın yurdu boş, evi kişisiz qalmışdı. Yeganə günahkar isə ipə-sapa yatmayan anamın nəfsi idi. Qardaşımı qərrib ellərə salıb puç edən, atamın zəhləsini töküüb çərlədən, indi də məni göz görə-görə məhv etməyə yeriklənmiş öz doğmaca anam idi. Təcili bu evdən baş götürüb çıxmalı olduğumu bildirdim. Ancaq hara gedəydim? Nə qədər bəhanə gətirib rəfiqəmgildə qala bilərdim, axı “məscidin qapısı açıqdır, bəs itin həyasına nə gəlib” deməzlərimi? Dünyada mənə sahib çıxacaq, dərdimə şərik ola biləcək yeganə insan – Fərhad gəlirdi gözümlün qabağına. Onu axtarıb tapmaq, ona sığınmaq istəyirdim.

Bazar günüydü. Anam növbədəydi. Evdə tək-tənha uzanıb kitab oxuyurdum. Qapını arxadan açarla açdılar. Elə bildim anamdır, amma içəri girən Tahiriydi. Ayağa qalxıb üst-başımı düzəltdim. Nədənsə həmişə inanırdım ki, bu çəlimsiz-cüssəsiz oğlana gücüm çatar. İçəri girdi, qapını arxadan kilidlədi.

– Salam Dilbər. Bağışla evinizə soxulmuşam. Amma səninlə ciddi söhbət etməliyəm. Məni on dəqiqə dinləməyini xahiş edirəm.

Qapının yanındakı döşəməsilən taxtanı əlimə alıb ona qı-candım:

– Tez çıx bu evdən, adını kişi qoyub kişisiz evə girirsən! Əgər bir də söz döndərsən, bu taxta ilə başını ikiyə bölərəm. Tez ol.., eşitmirsən!?

– Dilbər, qurban sənə, heç də pis niyyətlə gəlməmişəm, vacib söhbətim var, dinlə məni...

– Qonşular görsə biabır olaram, el içinə çıx bilmərəm. Nə niyyətlə gəlmisənsə, o niyyətlə də evinizə qayıt, məni hövsələdən çıxartma!

– Söhbət sən anandan gedir! Onu xəstəxanaya aparıblar...

– Nə olub ki, anama? Hansı xəstəxanaya aparıblar?

– Narkoloji dispanserə, anan “ablavaya” düşdü, nəşə çəkdiyi yerdə tutdular – 5 nəfərlə birlikdə.

– Sən isə aradan çıx bəldin hə, demək anam narkotikə də qurşanıbmış, sən onu bu işə cəlb elədin, eləmi?

– Məndə nə günah var ki, özü öz xoşuynan qoşulub. Mənə dedi ki, şifonerdəki diplomatın içində pul var, ordan 500 manat götürüb onu qurtarım, elə bilirdim evdə deyilsən...

– Cəhənnəmə tutsunlar, görün də dalınca, yığdınız məni boğaza..!

Şifonerdən diplomatı götürüb açdım – cəmi 800 manat pulumuz var idi. Bu pulu ikimiz də boğazımızdan kəsib yığmışdıq. Sayıb 500 manatı Tahirə verdim.

Tahir:

– Narahat olma, birinci dəfə olduğundan uzağı bir gün saxlayıb, cərimə kəsib buraxacaqlar... Dilbər sən çox gözəlsən, bunu sənə indiyənədək deyiblərimi?

– Bas bayıra, gicbəsər, bunu ən son deyən sənsən, narkoman matışka!

Döşəmәsilәni onun sinәsinә dirәyib bayıra itәlәdim. Tahir çıxıb gәtdi.

“Aman Allahım, günahım nədir axı, niyə mәni bu ailәnin övladı elәdin? Atamı әlimdәn tez aldın, qardaşım vә anamı әxlaqsız әyyaş elәdin. Axı niyə hәр şey birdәn-birә belә sürәtlә dәyişdi? Demәk, Durna nәnәm havayı yerә danlamırmış atamı, anamdan elә-belә acığı gәlmirmiş... Axı valideynlərimin sәhvi nə idi? Durna nәnәmә qarşı münasibәtlәri normal idi, xırda incikliklərdәn isә onun hеç xәbәri dә olmurdu, bәs onda nәydi onun ürәyinә daman? Sanki aqibәtimizin belә olacağını әvvәlcәdәn hiss edirmiş... Mәn indi bu evdә necә yaşaya bilәrәm, mәni narkomanın qızı, “mavi”nin bacısı deyә çağırmazlarmı? Of, of..! Canım nәnәm, kaş kәndimiz qalaydı vә mәmnuniyyәtlә sәninlә birlikdә tәzәk yapardım... Hardasan, Fәrhad, qurtar mәni bu bәlalı hәyatdan, sәnә çox ehtiyacım var...” – hönkürdüm.

Rәfiqәmә zәng vurdum – evdәydi. Onlara yollandım. Anamın dispanserә düşmәyi hеç vecimә dә deyildi. Mәni ağrıdan, bu gündәn sonra başıma gәlәcәklәridir. Hәyatın belә gedışı mәni әxlaqsızlığa sürüklәmәyә işlәyirdi, adım ailәmin adıyla çirklәnәcәkdi. Nәsә bir çıxış yolu tapıb bu evdәn, bu ailәdәn baş götürüb qaçmaq lazımdır, hәm dә tez bir zamanda...

Sәfurә islağa paltar qoymuşdu. Mәtbәxdәn soğandağının qoxusu gәlirdi. Balaca olarkәn xörәyin içindәn soğan qırıntılarını yığardım, soğandan iyrәnirdim. Kәnddә olarkәn, Durna nәnәm sabılca dolu soğandağı bişirib boynumun dalını kәs-

dirmişdi – “Ye, itin qızı, soğandan iyrənən olub! Soğansız yeməyin nə dadı?! Çörəyi batır ye! Bəs ərinə yeməyi necə bişirəcəksən, soğansız bişirəcəksən, yoxsa, soğanın qoxusundan mətbəxə girməyəcəksən, bəlkə ifritə anan kimi, kişinin yemək bişirtirəcəksən!? Ye, köpəyin qızı, yoxsa saçını yolacam, tez ye..!” İyrənə-iyirənə bir sabılca soğandağını mənə zorla yedirtirdi. Artıq o vaxtdan bu pis vərdişimi tərgizmişdim, əksinə soğandağını sevməyə başlamışdım. Bax, tərbiyəni belə verərdilər. Qıza, – sabahın anasına – ərinə yemək bişirmək üçün soğandağı iyi dolmuş mətbəxin sahibi olmağın tərbiyəsi beləcə başlamalıydı. Anam isə üstümüzdən iy gəlməsin deyə, hətta imkanımızın yetərli olmadığına baxmayaraq qulluqçu tutmaq eşqinə də düşmüşdü, yaxşı ki, atam vaxtında sözünü sərt demişdi – “Səni qulluqçu olaraq almışam, əlavə qulluqçuya ehtiyacın varsa, buyur qapı açıqdır, mən özüm öz uşaqlarımın qeydinə qalaram” – demişdi.

– Xoş gəldin, bacı, necəsən? Gözümə bir təhər dəyirsən, rəngin elə bil ağarıb, bir şey olmayıb ki? – Səfurə məndən soruşdu.

– Yox, Səfuş, hər şey qaydasındadır. Uzanıb kitab oxuyurdum, bezdim, dedim görüm sən neynirsən, bir az dərdləşək.

– Sən soğanı qarışdır yanmasın, mən də paltarları yaxalayım. Axşamdan tort qalıb, istiyirsənsə çay da süz iç, mətbəxdədir.

Tortdan bir parça kəsib çiniyə qoydum, çəngəllə ilk tikəni rəfiqəmin ağzına qoydum.

– Nədi, qorxursan ki, köhnə olar, “qoy öləcəksə birinci rəfiqəm ölsün” demək istəyirsən? – Səfurə bunu zarafatla dedi.

– Səni istəməyənlər ölsün, ay dəli, əllərin sabunludur deyə elədim, tamahın düşər, boğazımda qalar dedim. Sən axı niyə belə şeytan qızsan? Nədəndi sənin şirinliyin, axı mən səni niyə bu qədər çox istəyirəm?

– Uşaq vaxtı çox şirin çay içən olmuşam – şirinliyim on-
dandır, istəkliliyəm ona görə ki, sənin kimi bacım var.

– Mehtiyə aram düzəldi? Yenə niyə küsüşmüşdünüz?

– Hə, barışdıq. Yenə ucadan gülməyimə, mini yubka ge-
yinməyimə görə... Vallah bizimki də lap bambılılıqdır ey... Elə
xırda şeylərin üstündə küsürük ki, adamın lap gülməyi gəlir.
Uzağı bir-iki saat çəkir, sonra yenə də bir-birimizdən ötrü darı-
xıb barışıq.

– Səfurə, həmişə arzulamışam ki, mənim də günahlarımı,
səhvlərimi, əyər-əskiklərimi düz üzümə deyən bir nişanlım,
ərim olsun. Qoy hətta, məni səhvim üstə döysün də, amma kişi
xarakterli olsun, məni ürəkdən sevsin...

– Olar, inşallah, bir də gördün ki, ağ atlı bir oğlan balko-
nunuzun altında dayanıb, əlində də gitara “Dilbərim” mahnı-
sını oxuyur...

İkimiz də gülüşdük.

– Odur ki, küsüşəndə çox dərinə getmə, Mehti çox kişi
xasiyyətli oğlandır, qədrini bil, indi eləncinə oğlan tapmaq çox
müşkül işdir.

– Bir azdan zəng vuracaq, elə birlikdə bulvara gəzməyə
gedərik. Anamdan icazə almışam.

– Yox sizə mane olmayım, “üçüncü həmişə artıqlıq edir”,
siz istirahətinizdə olun. Evləndikdən sonra, yəqin bulvara da
həsrət qoyacaq səni. Nişanlı günlərinizin dadını çıxarın. Mənsə
evdə kitabımı oxuyaram.

– Dedim ki, bizimlə gedəcəksən. Onsuz da, onunla söhbət
eləməyə əməlli-başlı bir mövzu tapa bilmirik, ikimiz dərdləşərik.
Mehti də sənin xətrini bacısı qədər istiyir, həm də üçümüz bir
yerdə olanda daha maraqlı olur. Yoxsa ikilikdə olanda it-pişik ki-
mi boğuşuruq onunla, iki saatdan sonra evə qayıtmağa tələsirik.

Səfurə telefonu götürüb nişanlısına zəng vurdu – “Dağlar
oğluna eşq olsun! Necəşən, aşkım? Hazırlaşaqmı? Dilbərnən gə-

ləcəyəm... O da sənə salam deyir... Oldu... Hələlik, canım aşkım... Mən də öpdüm!"

– Get hazırlaş, yarım saata gələcək. Gedək qohumumu bir az xərcə salaq, gələcək ərimə indidən bazarlıq etməyi, qadın nazıyla oynamağı öyrətmək lazımdır... Dağ adamını şəhər kişisi etmək üçün onu gərək ehtiyatla və səbrlə "yonasan", yoxsa görəcəyin, daş kimi qabarlı əlin acı sillələri olacaqdır. Get dəyiş gəl.

Mehti metallik rəngdə "Mersedes"-i ilə binanın giriş qapısının ağzında dayanmışdı. Ehtiramla arxa qapıları növbə ilə açıb bizi maşına oturtdu. Arxa oturacağın üstündə iki qızılgül dəstəsi qoyulmuşdu – biri mənə, biri də Səfurə üçün. Maşını işə salan kimi Səfurəni cıratmağa başladı:

– Sənə neçə dəfə demişəm ki, mənə "aşkım" demə. Bilirsən ki, acığım gəlir bu sözdən!

Səfurə:

– Aşkımın, aşkım... – qız lap yandıq verirdi.

– Sən düzəlməyəcəksən. Dilbərdən ayıbdır, yoxsa, sənə izah edərdim "aşkım" necə olur...

Mehti 26 yaşlı, çox da yaraşıqlı olmayan qıvrımsaç oğlan idi. Sifətində əsl kişilərə xas ciddiyyət var idi. O da ürf-adətlərə bağlı adamıydı, köhnə kişilər kimi nişanlısının hər hərəkətinə, oturuşuna-duruşuna, danışib-gülməyinə ciddi fikir verəniydi. Elə bu səbəbdən də aralarında hərdən "inciklik" yaranırdı. Ona qısqanc demək olmazdı, ancaq "qızını döyməyən, dizini döyər" məsəlini əlində bayraq edib Səfurəni tamamilə öz xasiyyətinə uyğunlaşdırmaq istəyirdi. Səfurəylə bir-birini dəlicəsinə sevir-dilər, odur ki, Səfurə də ona məmnuniyyətlə tabe olur, Mehtinin hirsli vaxtlarında üzrxahlıqla onun qoltuğuna sığınıb nazlanırdı. Mən isə bu cütlüyün hər xoşbəxt dəqiqələrinə ürəkdən sevinir, sevimli rəfiqəmin gələcəkdə xoşbəxt ailə quracağından əmin idim. Ancaq içimdə onlara qibtə etdiyimi də etiraf edirəm,

vaxtaşırı – “Kaş mənim də taleyimə bu cür sevə biləcəyim oğlan çıxaydı” – deyirdim. Belə oğlanı isə hələ ki tanrı qarşıma çıxarmırdı. Təkcə Fərhad idi, o da indi evlənib, ailə-uşaq sahibidir və onu nə qədər dəlicəsinə sevdiyimi isə heç vaxt hiss etmədi. “Ax Fərhad.., Fərhad... Kaş biləydin sənin olmağım məni nə qədər göylərə qaldırardı... Atam qurban getdi, qardaşımı və anamı da sənə hər an qurban verməyə hazıram. Durna nənəmin yadigarı Fərhad, görəsən hardasan indi...”

Mehti maşını saxlayıb yenə bizim düşməyimizə kömək etdi. Sahil parkı boyunca xeyli gəzib dolaşdıq, dondurma yedik, çay içdik. Sevgililəri tək qoymaq məqsədilə təkbaşına dəniz gəzintisində çıxmaq istədim.

– Uşaqlar, mən gəmiyə minmək istəyirəm, icazənizlə sizi bir az tək buraxım – dedim.

– Elə mən də çoxdandır ki, gəmiyə minmirəm, mən də istədim – Səfurə dedi.

– Bax yenə qussan mənlilik deyil, quzum, – Mehti nişanlısının boynunu qucaqladı.

Hər üçümüz gəmiyə minəsi olduq. Adam seyrək idi. Səfurə “Titanik” filmindəki kimi gəminin burnuna çıxıb qollarını yana açmış, Mehti isə onun belini qucaqlamışdı.

– Diliş, “Titanik”dəki mahnı necəydi, unuttum? – Səfurə sevinclə məndən soruşdu.

– Dın-dın, dıııııı-dddııııı... – mahnını mızıldandım. “Allahım, Mehti ilə Səfurənin xoşbəxtliyini əbədi elə, “Titanik”dəki ayrılığı heç vaxt onlara göstərmə, onları hər dərddən, acı günlərdən uzaq tut. Səni and verirəm sevdiklərinin xatirinə, bu cüt-lüyü bir-birindən ayırma” – dilimin altında pıçıldadığım bu duamdan özüm qəhərləndim. Səfurə məni də öz yanına dartdı, indi ikimiz də yan-yana, bir qolumuz digərinin çiynində əllərimizi yana açmışdıq. Çox əyləndik. Amma geri qayıdarkən Səfu-

rənin ürəkbulanması tutdu. Mehti lağa, Səfurə ilə zarafata başladı. O, kifayət qədər hündürdən danışdı və hətta yaxındakı adamlardan onun dediklərinə çönüb baxanları da vardı:

– Hə., həzarat, indi “Etna vulkanı” püskürmək üçün ləngər vurur... Bir azdan siz bu möhtəşəm lava püskürməsinin şahidi olacaqsınız. Bu günkü lava ilə birlikdə siz həzm olunmuş tort, toyuq budu, “paytaxt” salata və bir ədəd alma qarışığının nə şəkli düşdüyünü görəcəksiniz. Yaxın durun, baxın, bu gözəl qız min əziyyətlə ərsəyə gələn ərzağı görün nə günə salır...

Eşidənlər gülür, Səfurə isə incimiş halda öz mədə bulanmasının hayındaydı. Gəminin burnundan dənizə doğru əyildi, Mehtinin bayaq təsvir elədiyi “Etna vulkanı püskürürdü”. Əlimlə əziz rəfiqəmin belindən tutmuşdum. Onun halına yanamaq bir yana qalmışdı, indi mən də yaxındakı adamlar kimi bu mənzərəyə baxıb gülürdüm. Mehti bu zarafatla Səfurənin utanmağının qarşısını da vaxtında bacarıqla almışdı. Səfurə dəsmalla dodaqlarını silir, bu mənzərəni müşahidə edən insanlara böyük günah işlətməmiş adam kimi yazıq-yazıq baxır və Mehtinin çiyninə yumruq vurub yenidən dənizə doğru əyilirdi.

– Baxın, ekologiyamızı, ana Xəzərimizi korlayan bu qızcağazı daş-qalaq eləyin. Belələrinə bizim aramızda yer olmamalıdır. Yeyə bilmirsən yemə, qusacaqsansa gəmiyə minmə, axı bu qida ilə neçə gün dolanmaq olardı, indi isə hazırca həzm olunmuş qidanı balıqlar yeyəcək və sonra biz fikirləşəcəyik ki, – “Görəsən, niyə çay balığı Xəzərin balığından dadlıdır?”. Bilin və ağah olun, ona görə ki, bu balıqlar mənim dünya gözəli nişanım Səfurənin qusuntusu ilə qidalanırlar...

Mehtinin belə “artistliyini” hələ indiyədək mən də görməmişdim. Gəmidəkilər əməlli-başlı əylənmişdilər, Səfurə isə nişanlısından yenə incidi. İncəvara, gəmi sahilə yan almışdı, hamı düşür, biz isə hələ də gəminin burnu tərəfdəydik. İndisə, Mehti ısrarla Səfurənin dodaqlarından öpmək üçün onun üzünü iki-

əlli tutmuşdu – “barışmaq” üçün ağıllı yol bu idi. Səfurə imkan verməsə də, Mehti onun bulaşılıq dodaqlarını öpə bildi.

Sahilə çıxdıq, yavaş-yavaş “Dəniz limanı” tərəfə yeridik – maşını o tərəfdə saxlamışdıq. Qarşımıza çıxan gülməli bir mənzərə Səfurənin kefini əməlli-başlıca açdı. Bir nəfər kişi oturacağın arxasındakı yaşıllığa uzanıb qusurdu, əlində bel olan yaşlı kişi və onun yanında da cavan bir adam bu iyrənc mənzərəyə baxıb sifətlərini turşutmuşdular. Mehti yenidən “monoloquna” başladı:

– Ey ana təbiət, bağışla bizi, sənin suyunu, torpağını, havanı öz iyrənc qusuntumuzla təhqir edirik. Bax bu yazıq “piyaniskə” içib qaytarır – torpağını peyidləyir, Səfurə balamız dənizdəki balıqlarla öz qidasını bölüşür. Hava və günəşinə isə başqaları “qulluq” edir. Bağışla biz günahkar bəndələrini, ana təbiət!

Artıq Səfurə də bizə qoşulmuşdu, deyib-gülürdük.

– İndisə, xanımlar, icazənizlə boşalmış mədələri doldurmaq üçün sizi bu yaxınlıqdakı gözəl bir restorana dəvət etmək istəyirəm. Xahiş edirəm, mənə bu xoşbəxtlikdən məhrum etməyəsiniz.

Səfurə bir daha gəmiyə minməyəcəyinə and içdi. Mən isə bu gəzintinin səbəbkarı olduğum üçün özümü lənətləyirdim. Mehti, – “Lap əla oldu, ürəyimdən tikan çıxdı, şəxsən hələ belə dəniz gəzintisi görməmişdim, hər şeyə görə Dilbər, sənə borcluyam” – deyirdi. Həmin gün ürəyimizcə dedik-güldük. Amma nə biləydim ki, yaşıllığa uzanıb qusan kişini müşahidə edənlərdən biri, mənim əliçıraqlı axtardığım, bu saat ən çox ehtiyac duyduğum, canımı qurban etməyə hazır olduğum Fərhadıymış...

Fərhad:

Verginin pulunu düzəldib verdim. Belə işləmək olmazdı. İşləri səhmana salmaq, biznesi xeyli məhdudlaşdırmaq, işin profilini dəyişmək qərarına gəlmişdim. Paytaxtın “töycü”sü regionlardakından qat-qat çox idi.

Ailəvi Pirquluda təmiri yenicə başa çatmış evimizə yollandıq. Evin otaqları bəzədilmişdi, genişlikdən adam vahimələnirdi. Uşaqlar yaxşı istirahət edir, atam, – “Axır ki, torpağıma oxşar bir yer tapdım” – deyə bütün günü həyətdə yer belləyir, gül əkir, ləklər düzəldirdi. Afət isə yaxşı evdar xanım kimi qollarını çırmalayıb ev işlərini görür, yemək, yır-yığış işlərilə başını qatır, ya da uşaqlarla meşəyə gəzməyə çıxırdı. Bu yer mənim də ürəyimcə idi. Evimiz Pirqulu meşələrinin başladığı dərənin yamacında idi. Dərədən bulaq sularının birləşdiyi yerdə suyun şırıltısı eşidilirdi. Səhərlər quşların səsinə oyanmaq başqa zövq idi. Təmiz hava, gözəl mənzərə, sakit məkan, göz oxşayan təbiət insanı yaşamağa çağırırdı. Bütün günümü ya uşaqlarımla oynamaqla, ya da kitab oxumaqla keçirirdim. Vaxt tapanda isə iş otağıma çəkilib Nağıyla telefonla danışırdım, işlərimi izləyirdim, lazımı tapşırıqlarımı verirdim. Hər şey Nağının öhdəsində qalmışdı. Bir də gələn il bizə yoxlama gələcəkdi, deməli vaxtdan səmərəli istifadə etməli, daha gərgin işləməliydik. Oğuzdakı istirahət zonasında kotejlərin tikintisi başa çatmışdı, ilk turistlər qəbul olunmuş, uşaqlar “siftə”lərin istəyirdilər. Atamla bu günlərdə Oğuzda getməyi planlaşdırmışdıq.

Birinci dəfəydi sevdiklərimlə birgə bu cür uzunmüddətli istirahət etdiyimiz. Uşaqların, Afətin, atamın eyni əməlli-başlı açılmışdı. Artıq imkan düşən kimi birlikdə istirahət edəcəyimizə söz vermişdim. İki gündən sonra uşaqlar əl çəkmədilər ki, – “Biz də Oğuzda gedirik!”. Atamın da təkidiylə hamılıqla maşına oturub Oğuzda – yeni istifadəyə verilmiş istirahət zonamıza yollandıq.

“Bənduvan” istirahət zonası 1,5 hektar meşəlik ərazini əhatə edir. 15 ədəd taxta kotejlərdən, daşdan tikilmiş restorandan və uşaqlar üçün əyləncə parkından ibarətdir. Yaxınlıqdan bumbuz bulaqların qovuşduğu dumduru çay axırdı. Gələcəyimizi bildiklərindən üçotaqlı kotejlərdən birini bizim üçün saxlamışdılar. Yükümüzü otağa boşaldıb meşənin dərinliklərinə – bulaq başına gəzməyə getdik. Bulaqla balaca şəlalə arasında on metrə-dək məsafə vardı. Meşə o qədər sıx idi ki, günəşin şəfəqləri yerə güclə çatırdı. Atam hər otu, çiçəyi, kolu, ağacı diqqətlə gözdən keçirir, – “Ölüb qalmalı yerdir”, – deyə məmnunluqla bu gözəlliyə valeh olduğunu gizlətmirdi. Bulağın gözündən su içib, – “Azərbaycanın nə qədər gözəl bir cənnət guşəsi olduğunu bilmək üçün onun hər dərəsini, meşəsini, bulağını gəzmək, görmək lazımdır. Bax o zaman doğma Azərbaycanın hər qarış torpağını sevməyə, qorumağa hamı sidq-ürəkdən and içər” – dedi. Bizimkilərdən xeyli aralanıb ata-bala tək qalmışdıq.

Atam:

– Oğul, mən burda qalası oldum. Nə var o cansız şəhər binalarında, o səli-küylü küçələrdə? Bir azdan sən də qocalacaqsan, səni and verirəm ananın qərib məzarına, balalarını şəhər mühitində tərbiyə almağa qoyma. Vaxt varkən belə yerlərə köç, heç olmazsa saf hava udarsan. Müdrik, zəhmətkeş insanların arasında yaşamaqla, bəzi mühitdə yaşamaq arasında çox fərq var, oğul. Bir azdan Durna instituta girəcək, təkbəşinə şəhərə gedib-gələcək, ətrafdakıların çoxu isə əjdaha xislətli adamlardır, baxma, yəqin istəməyənlərin də var. Bax, oğul, bu barədə sənənlə həmişə söhbət etmək istəmişəm, çünki mənə narahat edən iki şey var, – “Torpaqlar nə vaxt qaytarılacaq?” və “nəvələrim şəhərdə böyüyüb, tərbiyə alıb nə olacaqlar?”.

– Ata, sən elə danışdın ki, guya şəhərdəkilərin hamısı ilan, əjdahadır. Hamının övladı, arvadı, ailəsi var. İçində iki-üç şərəfsizi var deyə, niyə şəhərdən belə iyrənirsən?

– Çünki, kənddə sən dediyin o iki-üç şərəfsiz də yoxdu – camaatın tənəsi deyilən bir şey var. Amma şəhərdəki bu iki-üç toxum tezliklə bütün şəhəri bürüyəcək. Qiyamət günü valideyn övladının harayına çata bilmədiyi kimi, şəhərdə də gözünün qabağında ölən birinə gözücu baxmaqla kifayətlənirlər. Qocaya-uşağa yer verilməyən, böyük-kiciyə hörmətin itdiyi, zarıyan adama bir qurtum suyun verilmədiyi yerdə insaf, ədalət yoxdu demək, oğul. Laqeydlik baş alıb şəhərdə. Bir gün sən də laqeydlik qurbanı olacağından qorxuram, bala... Buralar çox gözəldir, balalarına bir gün ağla. Şükür verənə, imkanın var, şəraitin var... Buralara uyğun bir iş seç və yığış buralara.

– Ata, mənim də istirahətə ehtiyacım var. Cavan yaşımda özümü lap 90 yaşlı qoca kimi hiss edirəm. Əslində düz deyirsən. Mən bu işi başlamışam da. Amma yəqin ki, bu bir qədər vaxt aparacaq. Yəqin ki, o vaxtadək Durna institutu, Kənan da məktəbi bitirəcək. Allah kərimdir, dediyin bir az geciksə də, amma mütləq olacaq.

– Soruşmaq pis çıxmasın, – işlərinə qarışmağı bilirsən ki, sevmirəm, bax bu istirahət zonasından nə qədər pul qazana bilirsən?

– Hər gün qonaq olsa, hər kotej gündə təmiz 100 manat verir. Ayda da rüsvətli-zadlı, qoy rayon yerində olsun lap 2000-3000 manat xərci. İşçilərin əmək haqqını, xidmət xərclərini isə restoranın gəliri tam ödəyir.

Atam köhnə hesabdar idi – beynində vurdu-çıxdı:

– Demək ayda 42-43 min manat pul. Ay oğul, bəs niyə artıqtamahlıq edib günaha batırsan, bu qədər pul sən yeddi arxa dönəninə də bəs edər. Bizim “doqquzluq” eşşək kimi şəhərdən axşamadək işləməyin kimə lazımdır? Niyə balalarını başına yığıb insan kimi yaşamırsan?

– Ata, bir azdan buraların da zibili çıxacaq. Hələ ki, Bakını daraşib yeyirlər. İndi şəhərdən buralara “yeni islahatlar aparmaq

üçün" işçilər təyin edirlər. Bir də ki, bura Bakıdakı işləri səhmana salmaq üçün lazımdır. Elə bilirsən səhnədən çıxmağa, "daha mən oynamıram" deməyə imkan verərlər, həmin günü səni tapdalayıb əzərlər. Hünərin varsa, deyilən məbləği vaxtında çatdırma, həmin günü əlli dəfə zəng edirlər – "Nooldun, harda qaldın?". Qorxulu zamanədir, ata, çox qorxulu... Adamı qarışqa kimi əzərlər.

– Nə bilim, ay bala, sən daha yaxşı bilərsən. Onda ehti-yatlı ol, balalarına, mənə yazığın gəlsin. Görəsən bu məmləkət nə vaxtsa düzələcəkmi, rüşvətin kökünü kəsən biri tapılacaqmı?

– Ayda 45 min qazanmaq üçün 2-3 min pul xərcləməyin nəyi pisdır axı, ata? Qınamalı deyil, bəlkə də belə olmalıdır. Axı biz də hər şeyi bilmirik, bəlkə doğrudan da Qarabağı qaytarmaq üçün yığılır bu pullar?

– Əgər elə olsa, mən "uf" demədən yenidən sənin atan olmaq üçün bütün hər şeyimizi satıb dövlətə verərəm. Amma yalan deyirlər, bu rüşvətdir bala, rüşvət. Rüşvət isə haramdır. Haram isə şeytana qulluqdur, Allaha zidd çıxmaqdır. Allaha zidd çıxmağın əvəzi cəhənnəm əzabıdır. Rüşvəti verən də, alan da cəhənnəm odundan qorxmalıdır. Bax sənin ürəyini deşən də cəhənnəm əzabının qorxusudur. Hərdən sənin çəkdiyin əzablara görə əlimə silah alıb o rüşvətxorların üstünə cummaq istəyirəm. Rüşvət üstə qurulan dövlətin ömrü uzun sürməz, bala. Amma baxanda ki, bura şəhərdir və deməli şəhərdə hər şeyin belə olması normaldır, onda qarışmıram, hirsimi boğuram. Elə bilirsən hər dərman atanda, ürəyin sancanda oturub kənardan sakitcə baxıram? Yox vallah, içim deşilir, sabahadək vicdanımla xırlaşırım. Amma işlərindən başım çıxmır, sənə yol göstərə bilmirəm, atalıq vəzifəmi mən də "dondurmuşam", "yəqin özü ən doğru yolu bilir"– deyirəm. Başqa vaxtı səni siqaret çəkməyin üstdə tövləmizdəki dirəkdən asardım, amma indi, gecələr səhəradək dənizə baxa-baxa hər iki dəqiqədən bir siqaret çəkdiyini görəndə göz yaşımı saxlaya bilmirəm.

Atam danışdıqca doluxsunurdu. Siqaret söhbətini saldı-
ğına görə isə utanıb yerə girdim, başımı aşağı salıb gözlərimi
gizlətdim.

– Atalıq qürurum məni boğur, oğul, hər addımında mə-
nimlə məsləhətləşməyini, doğru və halal olanı mənimlə mü-
zakirə etməyini istəyirəm. Hamı səndən ağızdolusu razılıq edir,
amma bilmirəm bunu doğrudan deyirlər, yoxsa, nəyinsə xa-
tirinə? Hamıya “dostumdur” deyirsən, ancaq bu qədər dostun
olması çox təhlükəlidir, canım oğlum... Bu qədər dostu olan
gecələr rahat yatmalıdır, sən isə əksinə, səhərədək yatmırsan.

– Ata, mən səni öz iş problemlərimlə narahat eləmək istə-
mirəm. Bu, o demək deyil ki, sənin məsləhətinə ehtiyacım yoxdur.
Sənə həmişə ehtiyacım olub, hərdən başımı itirəndə elə istəyirəm
ki, başımı dizinə qoyub uşaq kimi hönkür-hönkür ağlayam...

– Bilirəm, oğul, bilirəm ki, məni dərdə salmamaq üçün heç
nə demirsən. Amma, acını bölüşmək üçün dərdləşməyə nə de-
yirsən? Onsuz da mən də uşaq kimi kövrəlmişəm, bu qədər çox
yaşadığıma görə özümdən utanıram. Görünür yaradan özü və-
dinə əməl etmək üçün məni yaşadır ki, canımı Qubadlıda alsın.
Bəlkə də son günlərimin sınağını daha da ağırlaşdırır ki, görsün
dinimdən dönürəm, ya yox? Amma mənim də təsəlliyyə, biriylə
dərdləşməyə ehtiyacım var. Mənə səndən əziz adam varmı bu
dünyada? Bəs ürəyimi sənə də açmayandan sonra kimə açım?
Səhər ertədən evdən çıxırsan, gecə də yorğun-argın gəlib yatır-
san, bəlkə mənim də sənə deməyə dərdim-sərim var...

Atamın sözlərindən nəsə bir işarə də hiss elədim. Bacım bir
dəfə demişdi ki – “Gəlsənə, atamızı evləndirək?” – bu söz yeni-
dən yadıma düşdü. Sonradan ağzını aramışdı da, lakin az qala
qızın ağzından vurmuşdu. İndi o vaxtdan çox zaman keçib,
bəlkə bu təklifin oğlu tərəfindən edilməsi qayda imiş? Ya da,
bəlkə indi razılıq verər? Üzümə üz qatıb həyasızlığımın ən yük-
sək zirvəsinə qalxmağı qərara aldım, qorxa-qorxa soruşdum:

– Ata, bu sözümə görə məni bağışla, amma deməyi özümə borc bilirəm, heç anamın dərini azca da olsa unutmaq üçün biri ilə... – sözün dalını deməyə dilim dönmədi.

Atamın yumruğu düyünləndi, dodaqları titrədi:

– Səni bu məşənin içində tikə-tikə doğrayaram! Sən məni nə hesab edirsən! Demək, dediklərimi başqa səmtə yozdun!?

Heç 45 il bir yastığa baş qoyduğum halalımı kiməsə dəyişərəmmi? Mən heç elə şərəfsizə, namussuza oxşayacaq addım atmışammi? Onda gözünün içinə dik baxmağa, çörəyini yeməyə necə cürət edərdim? Bacın bir dəfə dedi, payını aldı. Belə şeyi ağlınıza da gətirməyin. 3-5 günlük kefi üçün axirətimi zay eləməyəm. Elə bayaqdan da sənə demək istədiyim budur ki, 3-5 günlük ömrünü dünya malına xərcləmə, bir dur, dayan və qarşıda səni gözləyən ölümünə şərəflə hazırlaş. Bu dünyanın pulundan, var-dövlətindən, kefindən şirin şeylər də var – insana iradə, səbr, əzmkarlıq verən din; gecə-gündüz çalışıb tər tökdüyün əziyyətinə şirinlik qatacaq halallıq; sənə bu qədər nemətləri bezib-yorulmadan çatdıran Allaha şükr etmək; sənə verilənlərə aylarla möhtac qalan yetim-yesirin qayğısına qalmaq; bal-qaymaq, piy-yağ içində böyüyən deyil, halal zəhmət, ağır əziyyətlərə qatlaşmağı bacaran övlad tərbiyə etmək; bu qədər sahib olduqlarına sahib çıxmağı bacaran övladlar yetirmək... Sənə bu şeylər haqqında fikirləşməyin vaxtının çatdığını demək istəyirdim...

– Bağışla, ata. Günahkaram. Həm də ona görə ki, başım o qədər işə qarışmış ki, doğmaca atama da vaxt ayıra bilməmişəm. Bir də eləməyəm, keç günahımdan.

Atam ömrümdə, deyərsən, 7-ci dəfəydi ki, mənim alnımdan öpdü, qəhər onu boğurdu:

– Oğlum, indiki zamanda sənənin mənə, mənimsə ancaq sənə ehtiyacım var. Bu ehtiyacı bölüşməsək, hərəməz lazımsız əşya kimi bir küncdə qalacağıq.

Atamı bağrıma basdım:

– Atam mənim, 20 il anamsız yaşamağı bacaran, mərd atam mənim... – çoxdandı onun qoxusunu belə sinədolusu içimə çək-məmişdim. Buna imkan verməyən qürurumu lənətləyirdim.

– Arsızlar kimi 20 il yaşamağı bacaran atan... Gedək, deyəsən kabab hazırdır.

Bir az da dinməzcə gəzişib manqal başına gəldik. İstirahət zonasına rəis təyin etdiyim Bəkir kababları qazana çəkirdi. Afət və Kənan hazır qabırğaları dartışdırırdılar. Deyəsən ət möhkəm idi.

– Bəkir, ət merinos qoyununku deyil ki? – soruşdum.

Bəkir:

– Yox, məllim, öz məhləmizdəndir – dedi.

– Atacan, bu tərəfin bir şeyi var ki, – xüsusən Qax, Şəki, Zaqatala tərəfin – qoyunları merinos olduğundan əti çox da dadlı deyil. Amma məncə Oğuzun qoyunları yeməli olmalıdır.

Atamla hərəməz bir tikə götürüb kababın dadına baxdıq. Atam:

– Hə, doğrudan da dadı bir qədər başqadır, Qarabağ cinsinin dadını vermir. Tamarzı qaldıq öz ağız dadımıza... Amma əlinə bərəkət, oğul, yaxşı bişirmisən, düzdür, qoca yeməyi deyil, amma dadlıdır, bir az yeyəcəyəm bu gün, yanımda da bulaq var, Teymur əmi⁴⁸ demişkən – “Əmicanı qorxusu yoxdu!”

Atamı Qubadlıdan çıxandan bəri hələ indiyədək belə şən görməmişdim (“diqqət verməmişdim” desəm daha düzgün çıxar). Hətta, nəvələriylə “qaçdı-tutdu” oynadı. Ürəyim rahatlanmışdı, atamın eynini açmağın yolunu tapdığım üçün sevinirdim. Artıq buralara tez-tez gələcəyimizə hamının yanında təkrar söz verdim. Məşədən təzə fındıq, şabalıd pöhrələrini gətirib hər kotejin qarşısında birini əkdik. Ağacları suladıqdan sonra atam şitillərin “bərəkət duasını” verdi, – “Ya Rəbbim,

⁴⁸ Müğənni Teymur Mustafayev.

ağac torpağa, torpaq suya, hava günəşə, bərəkəti isə sənə əmanət. Biz əkdik, halal ruzinin bərəkətini sən özün yetir...”

...İndiyədək belə rahat yatdığımı xatırlamırdım. Artıq 5 gün idi ki, Oğuzda dincəlirdik. Gecələr telefonu “səssizə” qoyub yatırdım. Səhər-səhər quşların cəh-cəhinə yuxudan oyanırdım. Telefonuma baxdım, 23 cavabsız zəng gəlmişdi, kilidi açdım. Nağı, Sabir və sürücüm Əli zəng eləmişdi, saata baxdım saat 11 idi. Nağıya zəng elədim, oğlu Baysal cavab verdi – “Fərhad əmi, atam öldü., yetim qaldım..!” Ürəyimə elə bil biz soxdular, gözümlün önündə hər şey qaraldı, kürəyim göynədi...

– Nə danışırısan, Baysal, niyə öldü, necə yəni öldü?! – yorğanı üstümdən atıb yerimdən dik atıldım.

– Durduğu yerdə., heç nədən, çayxanada, başını stolun üstünə qoyub dünyasını dəyişib...

– Bu nə zarafatdı edirsən, düz əməlli başa sal görüm nə danışırısan, içmisən sən?! – Baysala çığırdım.

Səsimə atam və Afət içəri girdilər. Danışığa diqqət kəsildilər, ciddi bir şey olduğundan əmin idilər.

Baysal:

– Heç nə bilmirəm, Fərhad əmi, məni tək qoyma, qurbanın olum, tək qoyma məni, qorxuram...

– Yaxşı, özüm indi məşğul olaram – telefonu söndürdüm.

– Deyir – “Nağı ölüb” – yazıq-yazıq atama baxdım.

Telefonda Sabiri yığdım.

– Doğrudur?! – kəsə soruşdum.

– Hə... – dedi.

– Niyə, nədən ölüb?

– Çay içdiyi yerdəcə, qəfildən., deyəsən böyründə qəlpə qalıbmış, yadına gəlir bir dəfə yaralanmışdı, elə bildik ki, elə-belə şeydir... Qəlpə ürəyinə “yeriyib”. Meyidi ekpertizadadır, yarmağa qoymadıq, amma həkim təsdiq edir ki, çox güman qəlpə qalıbmış... Hardasan?

– Oğuzdayam, indi çıxıram... – dedim.

Paltarımı geyindim. Bəkiri çağırırdım, sabah uşaqları Pirqulu, ya da Bakıya yola salmağı tapşırdım. Yemək yemədən Bakıya yola düşdüm...

Yolboyu Nağının nadir hallarda gülən üzü gözlərim qarşısından getmirdi. Yol polisi işçiləri maşını saxlatmağa cəhd etsələr də, onlara fikir vermir, sürəti azaltmırdım. Qurumuş nəzərlərimi yolun ağ, qırıq-qırıq xəttlərinə zilləyib şütüyürdüm. Mərazə postunu bağlamışdılar, görünür arxadan xəbər vermişdilər. Maşını kənara verib düşdüm, yaxınlaşan iki nəfər polislə görüşdüm.

– Sənədlərinizi! Niyə sürətli gedirsiniz, vətəndaş? – əsəbiydilər. Bu quru rəsmiyyətdən acıqlandım, ancaq günahkar olduğumdan astaca dilləndim:

– Dostum qəflətən rəhmətə gedib, yasına tələsirəm.

– Allah rəhmət eləsin, amma yolda olanların da dostu, yaxını var axı, bir az ehtiyatlı sürmək məsləhət deyilmi?

– Günahkaram, amma üzrlü hesab edin. Cəriməsini ödəməyə hazıram, təcili getməli olduğumu nəzərə almağınızı xahiş edirəm.

– Başa düşürük, ancaq 3 yerdə radara düşmüşünüz, protokol yazmalıyıq, həm də maşın “bala” düşür.

– Nə lazımdırsa edin, amma tələsin, xahiş edirəm – onları tələsdirirdim.

Məni posta apardılar sürücülük vəsiqəmdən başqa bütün sənədlərimi qaytardılar, əvəzində talon verdilər. Maşınım yenə şahə qalxan at kimi yerindən götürüldü. İnspektor başını yırğalayaraq arxamca baxdı.

* * *

Nağının yaşadığı tikinti sahəsinin həyəti adamlarla dolu idi. Mənim iş dostlarım, Nağını tanıyan iş adamlarının çoxusu da burada idi. Yaşar və Sabir mənə yaxınlaşdılar, görüşdük, yuxusuz səngər keşikçilərinə oxşayırdılar.

Sabir:

– Meyidi indicə gətirdik, qəlpədəniymiş...

Baysal ağlamaqdan şişib qızarmış gözlərini silə-silə boy-
numa sarıldı, ağlamaqdan doymuşdu, danışa, hıçqıra bilmirdi:

– Atam öldü, Fərhad əmi., mən indi neyləyəcəyəm..?

– Özünü toxtaq tut, indi evin kişisi sənsən, – dedim. Amma mən özümü toxtaq tuta bilmədim, gözlərimdən axan yaşı saxlaya bilmirdim. “Canım qardaşım mənim, üç oğulu, dilsiz-ağızsız Zəhranı kimsəsiz qoyub getməyin vaxtıydımı heç..? Bəs yerini kim əvəz edəcək indi? Yenicə gün görməyə başlamışdın, nə tez yorul-
dun? Belə də qəfil ölüm olarmı, ölümü niyə bu qədər adıləşdirdin? Adam bir ay xəstə yatmazmı heç, sevib-sevənlərlə vidalaş-
madan ayrılmağı necə sığışdırdın mərdliyinə? Nağı, səni itirməklə çox şeyimi itirdim, qardaş. Mənim dost ailəsinə baxan yaşımıdımı, sənin ölən vaxtıydımı?” Bizi Yaşar ayırdı. İçəridən qadınların “son laylası” eşidilirdi, Zəhranın ağlamaqdan səsi batmışdı. Üzü-
nü cırmış, qadınların qolundan sallanıb halsız qalmışdı.

Kürəyimin ağrısı məni çox incidirdi. Cənazəni götürüb Masallıya apardıq, atasının məzarı yanında dəfn elədik. Dostu-
muzun dəfn edib Bakıya qayıdanda yolda kürəyimin sancısına dayana bilmirdim. Sürücümün, maşını nə vaxt kardioloji insti-
tutun həyətinə sürdüyünü xatırlamağa vaxt tapmamışdım, yol
boyu üç dost Nağının övladlarının aqibətini fikirləşirdik. Görü-
nür Əli hələ əvvəlcədən xəstəxanaya gətirilməyimin razılığını
dostlarımdan almışdı. Xəstəxananın 3-cü mərtəbəsinə qalxdıq.
Həkim ürəyimin kardioqramını çıxardı, vərəqi də götürüb uşaqla-
rla qonşu otağa keçdilər. Bir qədər sonra kabinetə qayıtdılar,
hələ də çarpayıda uzanmışdım.

Həkim:

– Fərhad müəllim, bir həftə burda qalmalı olacaqsınız – dedi.

– İnfarktdır? – soruşdum.

– Onun kimi bir şeydir. Müalicə almalısınız.

– Necə yəni “onun kimi bir şey”, infarktdır!?

– Gizlətməyəcəyəm, bəli, ürəyin arxa divarında çat əmələ gəlib.

– Deməli birinci infarkt 43 yaşın tamamına üç gün qalmış... Nə gözlərinizi bərəltmisiniz, dünyanı tutub gedəcəyik, Nağının sevmədiyi dünyanı mən niyə sevməliyəm? Bozbaş hərisləri, ağzınızın suyunu yığışdırın, hələ ölməyimə çox var! – pərişan dostlarımla könlünü almaq istədim.

Həkim resept yazıb Sabirə verdi. Əlini çağırıb cibimdəki pulların hamısını ona verdim – “Nə lazımdırsa, özün al” – tapşırıdım. Yarım saatdan sonra mənə “sistem qoşdular” (ya da məni “sistemə qoşdular”). Telefonumu Əliyə verdim – “Zənglərə özün cavab ver, xəstələndiyimi heç kimə demə. Bu gündən işlərin başına keç, hər şeyə özün nəzarət elə, hamını tanıyırsan, hər şeyin yerini bilirsən. Vacib iş çıxsa mənə xəbər ver”. Əli bulud kimi dolmuşdu. Bu yükü onun çiyinlərinə qoymaqda səhv etməirdim, o mənimlə birlikdə çoxdan “bişmişdi”.

Artıq iki gün idi ki, 2 saylı yarılxüks palatanın sakiniydim. Bu palata ikinəfərlik, sanitar qovşağı içində olan balaca bir otaq idi. Sabirlə Yaşar rəhbərliklə danışib bu otağı mənə ayırmışdılar. Əslində, belə otaqda tək qaldığım üçün digər xəstələrdən çəkinsəm də (axı mən kimdən artıq idim?), başqa xəstələrlə bir otaqda yatmağı özüm də istəməzdim, odur ki, abır-həyanı bir tərəfə qoyub tənha otaqda rahatlanmışdım. Gəlib-gedənlərim o qədər idi ki, rahatca yatmağa vaxt da tapa bilmirdim. Ailəm də Bakıya qayıtmışdı. Atam yanımdan əl çəkmir, az qala bütün gecəni də mənimlə yatmaq istəyirdi. Ancaq yanımda sürücüm

Əli gecələyirdi. Gecələr tək qalmağımız bizi əməlli-başlıca dostlaşdırmışdı. Gündəlik işləri birlikdə analiz edir, ona yeni tapşırıqlarımı verirdim. Telefonum susmaq bilmirdi, hamısına da Əli eyni cavabı verirdi – “Yatıbdır, həkim danışmağa icazə vermir”. Əlidəki tükənib-bitmək bilməyən enerjini gördükcə yel kimi ötən gənclik illərimdən ötrü burnumun ucu göynəyirdi. Kəndimizin bir günlük mal nobatına getmək üçün bu saat var--dövlətimdən keçməyə hazır idim.

...Üçüncü cəhd qəbul imtahanından da kəsilib kəndə yenə üzükqara qayıtmışdım. Əsl daşdələn vaxtlarım idi. Səhərlər yuxudan durmağa ərinirdim artıq – şəhər məni tənbelləşdirmişdi. Absəməd dayının yoğun səsinə yuxudan ayıldım:

– Ay Ağəli, uşaqları bu gün məktəbə çağırıblar – şıllan⁴⁹ yığmağa gedirlər. Sən allah bu günlük mal nobatını yola ver, sənəin də əvəzinə biz gedərik...

Atam:

– Narahat olma, indi gədəni durğuzaram gedər, sən işində ol. Sonra anama, – “Oğlunu durğuz, nobata getsin” – tapşırdı. Artıq paltarımı geymişdim, bayıra çıxıb Absəməd dayı ilə görüşdüm. Tələsik yeməyimi yeyib kəndin aralığına çıxdım, mal-qaranı bir yerə toplamağa başladım. Kəndin mal meydanına toplaşmış hər kəs mənə uğursuzluğuma görə üçüncü dəfə “canın sağ olsun” deyirdi. Kəndin ən xoşuma gələn anlarından biri, elə mal-qaranın nobata qoşulan sübh vaxtıdır. Səhər ertədən hər evdən bir nəfər mal-qaranı yığnaq yerinə gətirir, çobana təhvil verir, günün vacib xəbərlərini ayaqüstü müzakirə edir, kəndin bu gün üçün görülmək işlərinə qərar verirdilər – arx qazmaq, qonşu kənddəki toy barədə duyuy salmaq və s.

Hələ alatoranlıq idi. Yuxum gəlirdi. Dikdən kəndin bütün məhəllələri, kənd yolu açıq-aydın ovuc içi kimi görünürdü.

⁴⁹ İtburnu, həmərsin.

Kimsə gecikirdi, – hələ də kənd yolunda kiminsə mal gətirdiyini görür və malın qabağını buraxmağı ləngidirdim. Anam da öz malımızı gətirib sürüyə qoşdu, əlindəki azuqə boğçasını mənə verdi. Artıq sürünü tərpətmək olardı. Özüm qabaqda, sürü isə arxamca “Bulaq dərəsi”nə doğru yol aldıq. Əvvəllər qoyun və iribuynuzlu mal-qara nobatı bir olardı. Lakin, bir neçə qoyunun qarnı öküz buynuzuna tuş gələndən sonra nobatı iki yerə ayırmışdılar – inək və camışlar bir, keçi və qoyunlar ayrı otarılırdı. İribuynuzlu mal-qara sürüsü ilə qoyun yığınağı da ayrı-ayrı yerlərdəydi. Əvvəlcə mal-qaranı sürüyə qatar, sonra isə kənd qəbristanlığı tərəfdə qoyunu sürüyə qoşmağa gedərdilər. Məni maraq götürmüşdü, – “Görəsən qoyun nobatına gədən, bu günkü həmsöhbətim kimdir?”. Malı “Böyük düzə” çəkdim. Səhər şəhi hələ də çəkilməmişdi. Sarıköynək və birəbitdənlər sabahın ilk şaqraq musiqisini oxuyurdular. Dağlar, dərələr, əncir, dağdağan, saqqız, mərmərik, şivit kolları mənə daha doğma, qəttəzə görünürdü. Artıq şəhərlə kəndi müqayisə etmək iqtidarında olduğumu duyurdum. Müqayisədə kəndin çəkisi hər mənada ağır gəlirdi. İri qayalardan qopub yamacda qalmış daşları dərəaşağı yumalayır, sonra da özünə qoşub səs-küylə diyirlənən daş uçqununa az qala heyranlqla baxırdım.

Hava açılmaq bilmirdi. Deyəsən yağış yağacaqdı, xəbərdarlıq kimi bir neçə damcı yağmışdı da. Qoyun sürüsü “Qara qaya” tərəfə buruldu. “Ağıllı məsləhəttdi, burada yağışdan daldalanmağa çoxlu kaha və mağaralar var”, – mən də davarı həmin səmtə yönəltdim. Kimliyini uzaqdan anısdıra bilməsəm də, qoyun otaranın qadın olduğunu sezmişdim. Sürü, “Sarı torpaq”a çatmamış şıdırğı yağış başladı. Yay vaxtı belə yağışlar güclü, lakin qısamüddətli olurdu. Bizdə bu yağışın adını “tülkü oğlunu evləndirir” qoyublar. Bir atımlıq barıt kimi leysan tökür və şappıltı ilə qəfil kəsirdi. Ən gözəli isə bu yağışdan sonra səmanı bəzəyən göy qurşağı idi. Bir anda bütün paltarlarım is-

landı. Davarı yalın qaşında qoyub, "Cin kahası"na doğru qaçdım. "Cin kahası" kosa papağına oxşar dimdik qaya idi. İçi papağın öz formasında oyuq idi, hətta, tüstü çıxması üçün "papağın" ucunda baca da yonulmuşdu. Deyilənə görə vaxtilə buralar qaçaq-quldur məskəniymiş. Qoyun nobatına gedən mənim sinif yoldaşım, "xəbərçi dostum" Səidə idi. Səidə artıq kahada idi. Qolları ilə özünü qucaqlamışdı, – üşüyürdü. Onun saçları və köynəyi bədənində yapışmışdı. Əl uzadıb görüsdüm.

– Salam, dağlar gözəli, Şükür hanı ki, səni göndəriblər nobata?

Əlimi tutarkən islaq köynəyi altından dimdik durmuş məməsinin giləsinə gözümlə sataşdı. Biləyi ilə sinəsini qapadı, aşağıdakı gözəl göbəyinə baxdım, o biri əliylə göbəyini qapadı. Gülməli bir "gizlənpaç" alındı.

– Dünən Dəmirçilərə – əmimgilin nobatına getmişdi. Hələ gəlib çıxmayıb. Günortayadək məni əvəz edər yəqin. Eşitdim eşşək mətəyə dəyib qayıdan kimi yenə şəhərdən kəsilib gəlib-sən?

– Hə, bu il də qismət deyilmiş. Qız, nə gözəl olurmuşsan islanıb sulu siçana dönəndə.... Deyəsən çox üşüyürsən, hə? İndicə yağış kəsəcək, – tülkü oğlunu evləndirir yenə. Bir azdan gün çıxacaq, onda paltarını qurudarsan.

Amma çox üşüyürdü, islanmış idman köynəyimi çıxarıb çiyinə atdım. Gözümlə kahadan bir qədər aralıda doğranıb dəstələnmiş qaratikan koluna sataşdı. Çox güman ki, Misirxan kişinindi, aparmağa hələ imkan tapmamışdı.

– Bu saat Misirxan dayının çırpısından sənin üçün bir ocaq qalayım ki, sümüklərin istidən çırtılsın.

İri bir qaratikan kolunu əlimə bata-bata kahaya çəkdim. Yemək çantamın içindən soyutma yumurtalar bükülmüş qəzetlə çırpıya od vurdum. Bir anlığa iri bir tonqal alındı, hətta arabir alovdan çölə qaçmalı olurduq. Qəşəngül xalanın düyələri

kolxozun taxıl sahəsinə doğru dikləndilər – kəndin ən yava inəkləri idilər. “Sizin yeyəniz ölsün!” – deyib dallarınca götürüldüm.

– Sən də köynəyini çıxart, tonqalda qurut, yoxsa sətəlcəm olarsan. Mənim köynəyimi də imkan olsa qurudarsan. Mən Qəşəngül xalanın ayıb yerlərinə bir-iki **ağız** söyüb qayıdıram – dedim. Düyələri taxıl zəmisindən qaytaranadək çox əlləşdim. Şalvar və alt tumanım baldırlarıma yapışib məni müqəvvaya oxşadırdı. Saçımdan süzülən yağış gözümü açmağa qoymurdu. Uzaqdan kahada alovlanan tonqala həsrətlə baxırdım. “Tülkünün toyu bir qədər çox uzandı deyəsən”... – havaya baxıb mızıldandım.

Səidənin sinəsində gördüyüm gilələr mənim ağlımı başımdan almışdı. Ağ sinədəki balaca qız məmələrinə toxunmaq, bu ləzzəti Səidənin də duymasını istəyirdim. Axı Lenaya verə bildiyim ləzzəti niyə Səidə də dadmasın ki? İçimdə bu gic “xeyirxahlıq” hissi dəli kimi baş qaldırmışdı. “Görəsən bütün qızlar Lena kimi ehtiraslı olurlarmı? Səidə sevimək haqqında bir şey bilirmi? Hardan bilsin, kənddən qırağa çıxıbmi ki bilsin!”... Qoyunlar başlarını birləşdirib bir yerə komalaşmışdılar. İnek və keçilərsə dinc dayanmırdılar, – yağış heç veclərinə də deyildi. Kahanın arxa tərəfindən fırlanıb (nə gizlədim, məqsədim həm də gizləncə nələrsə görməkdi) kahaya girdim. Gördüyüm misilsiz mənzərə məni yerimdə dondurdu, içim elektrikdən gizildədi. “Allahım, bu nə səhnələrdir göstərib məni yoldan çıxardırsan səhər-səhər, acqarına məni xataya salırsan?” – deyindim. Səidə qoluqısa, yaş kişi köynəyini soyunub kahanın iç divarında bitmiş əncir ağacından asmışdı. Hər iki əliylə boynu və məmələrindən süzülən damcılar göbəyinə doğru sığayırdı. Məni görcək dərhal məmələrini əllərinin içinə alıb arxasını çöndərdi:

– Oy..! Heyvan, hara girirsən, bir öskürə bilməzdin?! Biabır olduq! Tez çıx bayıra öküz, eşşək, ayı..!

Bayıra çıxdım. İstədiyimi gördüyümdən məmnundum, – qan qoxusu almış canavar kimi qızıb şənlənmişdim. On günlük şəhərə getməyimlə nə qədər sırtıqlaşdığımı, keçmiş “dostuma” pis gözlə baxacaq qədər “oğraşlaşdığımı” gülürdüm və bu halım çox xoşuma gəlirdi. Köynəyinin son düymələrini bağlayırdı.

Sırtıq-sırtıq özümü mağaraya dürttdüm:

– Mən də cılxa suya batdım. Xəstələnməsək yaxşıdır... – arsızlıqda usta olmuşdum. Bic-bic bəhanələr uydurub maykamı çıxardım, qıçlarıma yapışmış neylon şalvarımı ətimdən araladım, guya mənə rahatlıq vermir deyə nümayişkəranə, – “Bağışla” – deyib onu da soyundum. İslaq “osmanı” tumanım “qürurumu” bürmələyib tam ölçüsündə göstərirdi.

– Əxlaqsızın biri! Sən neynirsən, məni nə hesab edirsən, bəlkə bir tumanını da soyunasan!? – həyasızlığımdan qız özünü itirmişdi.

– Soyuqdan gəbərəsi deyiləm ki? – deyib əlimi tumanımı da soyunurmuşam kimi belimə apardım. Qız hövlnak çölə atıldı.

– Allah səni biabır eləsin. Sən şəhərə adam gedib eşşək qayıtmısan ki...

Arsızlığım mənə olmazın ləzzət verirdi. Səmərqənddən öyrənmişdim belə bivecliyi, arsızlığı.

– Köynəyin güclə quruyurdu, yenə yağışın altında durub islandın. Keçsənə içəri, çayda azmı çimmişik bu licimdə? Nədən utanırsan, cılpaq kişi görməmişəm? – artıq məqsədli olaraq hücumdaydım. Son sözü elə istehzayla dedim ki, az qala özüm inanmışdım qızın gündə cılpaq kişi gördüyünə. Kənd qızları atası, qardaşı və onlara bərabər yaxınlarından və ərindən başqa yarıcılpaq kişini harda görə bilərdilər axı?

Sözüm ağlına batdığındanmı, ya leysan yağışındanmı çəkib içəri girdi. Büzüşdü, mənə tərəf baxmadan əllərini tonqala uzadıb isinməyə başladı. Arxadan ehtiyatla qolları ilə birlikdə

belini qucaqladım. Çırpınmaq istəyəndə bir az da bərk sıxdım. Çox inad eləmədi, dilucu, – “Burax., burax., burax deyirəm sənə!” – göstərişlərini nəzərə almasaq, elə bir ciddi müqavimət göstərmədi. Tam sakitləşənədək bu şəkildə qucaqladım və sonra şeytan kimi şirin dilimi işə saldım:

– Yadındadır, çayda bizi lüt çimərkən pusub – “Ay qini-qini iyyuf!” – deyib acıq verməyin, sonra da hər gördüyün şeyi bütün məktəbdə car çəkməyin? Onda məni biabırçı vəziyyətdə görən ilk qız sən idin. Bilirəm ki, sən də mənə biganə deyildin. Yadındadır, Süheyləni sevdiyimi deyəndə necə partlamışdın, – “O nə qızdı, qoltuğunun iyindən yaxınına durmaq olmur!” – demişdin. Amma əslində onun qoltuğundan heç bir iy gəlmirdi.

– Qoltuğunu iyləmişən!? – bir az eyni açılantəhər oldu.

– Yox, bir dəfə öpüşərkən sözlərin yadıma düşdü və fikir verdim.

– Hə, nolsun? Onda uşağıydıq, gündə birini istəyirdik, bəlkə istəmək növbəm sənə çatıbmiş həmin gün?

– İndi ki uşaq deyilik, artıq böyümüşük, yaşımıza uyğun bəzi şeylər var ki, biz bunları bilməliyik.

– Nəyi bilməliyik?! – təlaşla soruşdu.

– Məsələn, sən heç istədiyini bir oğlanla cılpaq qucaqlaşmağı, öpüşməyi, ...ııı., bir yorğan altında qucaqlaşaraq sevgi ilə məşğul olmağın nə qədər ləzzətli olduğunu yalnız ərə gedərkənmi dadmaq istəyirsən? Yetkin adamlar kimi, bunu etibar etdiyini, həm də istədiyini biriylə ən gizli bir sirr olaraq etmək istəməzdinmi? – “mən lap həyasızın təkiymişəm” düşündüm...

– Yooxx....! – deyib vurnuxdu.

İşlər tərs yönə burulurdu deyəsən, – şirin dilimi yenidən işə saldım.

– Məmələrinə toxunacağam, başqa heç nə...

– Dedim ki, yox!

Bu “yox”, onun razılığı, – “hə”yi ydi, vallah. Çünki ayaqqabısının dabanıyla dizimə təpik vurandan sonra ağrıdığımı güman edib mənə yazığı gəldi, – “Burax, yoxsa yenə vuracağam...” – dedi.

– Lap yüzünü vur, əl çəkən deyiləm və qollarımın arasından səni əzrayıl da ala bilməz – dedim.

Özünü öymək kimi çıxmasın, məktəbdə çox qızın gözü vardı məndə – bunu bilirdim. Onlardan biri də Səidəydi. 4-cü sinifdə oxuyarkən xokkey oynayanda iki qabaq dişimi uşaqlar sındırmışdılar. Durna nənəm özünə protez diş düzəltdirəndə öz puluynan mənə də iki qızıl diş saldırmışdı. 10-cu sinifdə oxuyanda isə atam mənə cins şalvar və “knopkalı variyonka” köynək almışdı. Qızların demək olar ki, hamısı qızıl dişimlə cins modanın mənə çox yaraşdığını üzümə deyib məni xeyli forslandırmışdılar. Rəngi yuyulmaqdan qaçmış həmin köynək indiyədək bəyəndiyim ən sevdiyim paltarım olub. Nənəm həmişə məni o köynəkdə görəndə deyirdi ki, – “Az qəzilən⁵⁰, qızların ağılı başlarından alırsan”

Bir əlimlə astaca köynəyinin yaxasını açmağa başladım, əlimi tutdu. Süymələrin ikincisini, sonra hamısını açdım... Ehtiyatla əlimi məməsində, qarnında, göbəyində gəzdirdim. Bu an onun gözlərinə baxmaq keçdi ürəyimdən, amma bunu etsəydim hər şeyi korlayacağımından əminiydim. Köynəyini çiynindən aşırıb çıxardım – “Çıxart.., qurut, yoxsa xəstələnərsən”, – onu özümdən bir qədər araladım. Köynəyi yenidən öz köynəyimin yanından – əncir ağacından asdım. Yenə arxası mənə tərəf sinəsini gizlətdi. Həyəcandan büzüşmüşdü. Çiynini, kürəyini öpdüm. Gərginliyi azaltmaq üçün – “Sənin qoltuğundansa bənövşə iyi gəlir”, – dedim. Tanış hərəkətlər başlamışdı,

⁵⁰ Nazlanmaq, forslanmaq.

qız pəncələr üstə dikəlir, başı arxaya çevrilir, ehtirasla zarıyır, saçını, üzünü üzümə sürtürdü. "Unutma ki, mən səni uzun illər dəlicəsinə sevən Fərhadınam" – bax burda həyasızcasına yalan danışdım, onu şirin dilimlə hipnoz edirdim, – "Ax kişilər, kişilər.., biz doğrudan da yalan danışmağı məharətlə bacarıırıq. Hamımız eyni bezin qırağıyıq!"

Ürəyimin döyüntüsünü eşidirdim. Artıq irəliləmək vaxtıydı – şoğərib artıq gərnəşib durmuş, ağzının suyunu saxlaya bilməyən quduz köpək kimi mətləbə tələsirdi. Donunu qaldırıb tumanını çıxarmağa cəhd elədim, imkan vermədi – "Eləmə, qorxuram..! Gələn olar!" – dedi. "Tam çıxartmıram, azca aşağı çəkirəm" – mənasız təsəlli verdim. Qızın ürəyi quş kimi çırpınırdı – "Qurbanın olum, Fərhad, eləmə. Özümü öldürərəm yoxsa. Nolar eləmə! Görən olar..." – indi yalvarırdı, həm də qorxudan büzüşərək yalvarırdı. Qadının yalvarışı, kişini qudurdan ən böyük ehtiras mənbəyi imiş sən demə. "Qorxma eləmərəm, sən istəmədiyin heç bir şeyi eləmərəm" – dedim. İlk uğursuz cəhdin ağrısından büzüşüb yerə oturdu. Ehtirasımı onun yaş budları arasında söndürməyə məcbur oldum. Səsim kahada və dərəboyu əks-səda verirdi. Son bəyirtimə hətta yaxındakı qoyunlardan dönüb baxanları da oldu. Qız əliylə ağzımı yumub əcaib halıma gülürdü – "Qoyun-keçinin yanında rəzil olduq..." – dedi. Balaca məməsinin ucunu dişimlə azca sıxdım – "ufff..!" – deyib bağırdı. "Gördün necə ağrıdır, mən də canam axı. Niyə gülürsən"? – dedim. Onun ufultuyla məməsini ovxalayan əlinə baxıb gülürdüm. Sonluq yaxşı qurtarmışdı, araya zarafat qatıb həyəcan və qorxunu dəf etməyi bacardım.

Bayırda yağış kəsmək üzrəydi. Köynəklərimizi xeyli tonqala tutub qurutduqdan sonra əynimizə geydik. Şalvarımı qurudarkən sol balağının bir anda alovlanmasına o ki var gülüşdük. Şalvarı yerə atıb ikimiz də tapdalayıb alovu güclə sön-

dürdük, – şalvarımın balağında iri dəlik açılmışdı.

– Dədəm bu şalvara 2 manat vermişdi, iki il geyməyə zəmanət vermişdim, indi qaldım çıpaq... – artıq onun könlünü almaq üçün təlxəkiyə başlamışdım.

Səidə çox şən olmuşdu – yersiz sevinir, dayanmadan gic kimi hey gülürdü. Bu ləzzət sevincinə bənzəmirdi. O, yaman çox gülürdü... Məncə o, “qurtarmamışdı” deyə əsəbdən gülürdü.

– Sənə bir gülməli, olmuş hadisəni danışım... – dedim. Boy-
numa sarıldı, qulağımı azca dişləyib gülən xumar gözlərini süzdürdü, – “Gopla görək” – astadan və ehtirasla dedi.

– Deyirlər, hansısa kənddə yas düşür. Meyidi qəbristanlığa gətirirlər. Yayın, cırcıramaların cırıldayan isti vaxtıymış. Mərhumun şəhərdən gəlmiş qohumlarından biri, kəndli dostundan soruşur ki, – “Niyə qəbristanlığın otunu biçib aparan yoxdu, gör nə yaxşı ot var?”. Cavab verir ki, – “Gicin biri od vuracaq, onunla da məsələ həll olunacaq. Qəbristan otunu heç kim biçmək istəmir”. Meyidi hazır qəbrin yanına düşürürlər. Molla yasin oxumağa başlayır. Zavallı şəhər uşağı quru otun necə yandığını yoxlamaq üçün siqareti yandırdıqdan sonra yanan kibriti yerə atır. İsti yay küləyi, quru ot, camaatın da əynində mənimki kimi iki manatlıq neylon şalvar ola., necədi səninçün? Alov bircə anın içində qəbristanlığı alır ağzına... Mollanın yasinini ağzında qalır. Yanan neylon şalvarlar insanların ətinə yapışdıqca bağırışır, alovu söndürmək üçün bir-birini dağdağan ağacının şax budaqları ilə budayırlar. Alov, əriyib dəriyə yapışmış neylonun acısı və çubuq zərbələrinin ağrısı insanları dəli edir – ağrıdan hoppanıb-düşür, şillaqlayırlar. Kənardan baxan elə bilir ki, adamlar “tərəkəmə” oynayırlar. Camaatın başı özlərinə qarışarkən sən demə alov yeriyərək meyidə çatır, – kəfəni od alır. Bunu görən bir neçə nəfər əlindəki budaqlarla meyidi o ki var “döyürlər”. Bir sözlə meyid zibilə dönür, ağ kəfən qap-qara qaralır, bir iki yerdən yırtılır. Alovu güclə söndürürlər, in-

di də camaatın gözünü tüstü "kor edir". Ara bir qədər sakitləşəndə, molla tüstüdən acışan gözlərini silə-silə yarımçıq qalmış yasini qaldığı yerdən davam edir. Molla üzü qibləyə tərəf dayandığından alovun yeriyərək meyidi gətirdikləri "QAZ-52" maşınının altına girdiyini görür və yasini kəsmədən oxuyur, – "qouvmən litunzurə – Xanoğlu, dədən ölsün, maşının yandı, – ...litunzurə əbahum fəhum"... Camaat yenidən meyidi molla ilə tək qoyub maşını söndürməyə cumurlar. Tez tələsik ayıb yerləri çöldə qalmış meyidi qəbirə tullayıb torpaqlayırlar. Rəhmətliyin dalınca o ki var lağ edib təkqılça şalvarla kənd arasında, – arvad-uşağın yanında biabır olurlar. Bu mənzərəni görən arvadlar da mərhumu ağlamaqdan, ağu deməkdən vaz keçir və gül-məkdən qarınlarını qucaqlayaraq yarıyoldan kəndə qayıdırlar.

Səidə uğunub özündən getmişdi – əyilir-qalxır, gözlərindən axan yaşı dayanmadan silirdi.

– Sən çox gözəl qızsan, Səidə... – qız gülüşünü səngitdi. Sözdən yayınmaq istədi:

– Gör rəhmətlik nə qədər günah sahibiymiş ki, meyidi ortada qalıb, qarğış yeyəsi olub, quransız basdırılıb...

Birdən ciddiləşib:

– Biz də indi böyük günah işlədik, eyni aqibət bizi gözləyir, – dedi.

Söhbətin bu istiqamətə dönməyinə imkan vermək olmazdı, – onu qucağıma alıb kəhanin içində fırlatdım. Bu yerdə ən kara gələn şey kişi təlxəkliyidir...

Tumanımı nümayişkarənə çıxarıb əncirin budağından asdım, bir ayağı yanımış, artıq qurumuş neylon şalvarımı əynimə geydim. Əyilib Səidənin tumanını da güc-bəla çıxartdım və özümünkünün yanından asdım, – "Yoxsa soyuqlayacaqsan, ərə gedəndə uşağın olmaz" – dedim.

Yağış səngidi. Qəşəngülün düyələri yenə zəmiyə təpilmiş, sürünün bir hissəsini də arxasınca aparmışdı. Səidəni kahada

qoyub, könülsüz onların dalınca götürüldüm. Qoyunların bir qismi aralandığından Səidə də onları toplamağa çıxdı. Zəmini çər dəymişlərdən güclə təmizlədim. Heyvanlar artıq “Cin kahası”ndan “İncirlik” dərəsinə üz tutmuşdu. Yeddi rəngli göy qurşağı səmada tanrının ən böyük möcüzəsi kimi insanların kor olmuş gözüinə dürtülüb deyirdi ki, – “Məni öz qələmiylə nəqş edən Xəliq, həm də bütün kainatın sahibidir. Heç bir şey ondan gizlin deyil. O nə istəyirsə, olacaqdır – istəmədiyi isə olmayacaqdır”. Səidə ilə “atüstü” eşq macəramız məni göylərə qaldırmışdı. Mən də heyvanların ağzını “İncirliyə” döndərdim. Səidə alt tumanlarımızı çomağın ucunda yellədə-yellədə gülürdü. Qızmar günəş yandırıcı sifətini göstərməyə başlamışdı. Qayaların üstündən buxar qalxırdı və bir neçə dəqiqədən sonra istidən o qədər qızdı ki, daş üstündə oturmaq mümkün deyildi. “İncirlik” dərəsinin başındakı şivitlik⁵¹ olduqca basırıq, gözdənirəq kolluq idi. Günəşdən daldalanmaq üçün ideal yerdə. Heyvanı dərəyə təpib özümüzü kolluqların altına verdik. Oturub mənim yumurta soyutmamı və Səidənin boyat tənək dolmasını yedik.

– Sən qurtara bilmədin, yenə istəyirsən? – arsız-arsız hırıldadım.

– Yox! Tərbiyəsiz! – hikkəsindən az qala gözləri hədəqəsindən çıxacaqdı.

Fikirləşəndə ki, onun əynində qısa donundan başqa heç nə yoxdur yenidən qudururdum. Artıq mənim hərəkətlərimdə zorlama əlamətləri aydınca hiss olunurdu. Yaxşı deyiblər ki, – “Qudurmuş adamın Allahı olmur, qızmış kəlin də öhdəsi”. Üstünə yeridim. Telim əlinə keçdi. Saçımı qamarlayıb yoldu, – ağrıdan dişlərimi sıxıb güclə dözürdüm. Məncə bu anlarda ağrılığını, incidiyini biruzə vermək kişilərə başucalıqı gətir-məz,

⁵¹ Zoğalkimilərə aid barsız koldur. Çoban çomağı və yun çubuğu hazırlamaq üçün ən dözümlü ağaclardandır. Qəddar müəllimlərin ən bəyəndiyi “tənbeh aləti” idi

mən də cıqqırımı çıxarmadan susdum. Süpürləşməkdən neylon şalvarım orta tikiş yerindən daldan-qabağa bütöv ikiyə bölünmüşdü. Şalvarımın düyməsi də qopdu O, qasığımın üstündə oturub gücü çatdıqca saçımı yolur, dayanmadan çiyrimi, sinəmi döyəcləyir, biləyimi, əlimi dişləyirdi. Ağrı məni lap coşdururdu. Göbəyimin altı onun suyu ilə islanıb sürüşkən olmuşdu. Görünür “təsadüfi” toxunuşlar da kifayət etmişdi, – birdən bağırdı, sonra zarıdı və sustaldı, – bərk-bərk, var gücüylə sinəmə sıxılıb bədənime sarıldı və bir müddət beləcə uzanılı qaldı. “Nə oldu bu qıza?” – əlimlə onun dalını, belini, kürəyini sığalladım. Olduqca məmnundum. O ilk dəfəydi ki, canlı bir insanla “sevginin mətəsinə” çatmışdı, – o deməsə də, bunun belə olduğundan əminiydim. Həyatında ilk kişi olmaq şərəfi mənə nəsib olduğu üçün ürəyim atlanırdı, onu nəvazişlə süzür və oxşayırdım. Yəqin ki, bu haram ləzzətin dadını sonadək həzm etmək, ya da, etdiyimiz günahın ağırlığından ayılmadığı üçün büzüşərək xeyli müddət üstümdə səssiz və hərəkətsiz qaldı. “Qürurumun ürək döyüntüləri” ilə onu “yuxudan oyatdım”.

– Bunu necə edirsən, necə olur ki, yumşaq bir ət parçası bərkiyib sümük kimi olur? Axı sən biologiyanı yaxşı bilənsən... – soruşdu. Əməlli-başlı pörtmüşdü.

– Vallah.., bu barədə mən də çox düşünmüşəm. Amma, aldığım cavablar hələ ki məni tam qane eləmir. “Anatomiya”dan bildiyimə görə guya süngər toxumaya qan yığılaraq bərkiyib sümük kimi olur – dedim. Amma dərhal da düşündüm, – “Çox cılız və bəsit izah oldu”. Sonra, – “Sənə sümük lazımdı..?” – deyib üstünə uzandım və ayaqları arasına keçdim. İndi o hərəkətsiz uzanıb gözlərilə məndən rəhm diləyirdi.

– Fərhad, qurbanın olum, məni bədbəxt eləmə... – deyib zarıdı.

Onun qorxmış, ehtiraslı gözlərinə və həyəcanlı yalvarışlarına tabe oldum, öz aciz ovuma rəhm elədim – dostumun bə-

karətinə toxunmadım. Qucaqlaşaraq yan-yana xeyli uzandıq. Rahatlandıq, ləzzətin zövqünü köksümüzə sorduk.

Sonra köhnə xatirələrimizi yada saldıq.

– İstədiyini biri var? – soruşdu.

– Yox. Bəs sən mənə gələrsən?

– Dünyada bir sən, bir də mən qalam, yenə də sənə ərə gəlməyəm.

– Elə niyə?

– Çünki sən şorgözsən. Sınıfdə istəmədiyini qız qalmamışdı. Hələ bununla doymayıb aşağı sinif, yuxarı siniflərə də keçmişdin. Hərçənd ki, çoxu o gicbəsər qızların günahıydı, amma sən də az aşın duzu deyildin. Yazıq Əsli, sənəin dərdindən dəliydin. Sənə məktub yazmaqdan əlləri döyənək olmuşdu. Doğrudan, niyə baş tutmadı sevginiz? Hamı sizə valeh olmuşdu, özü də bir-birinizə elə yaraşırdınız ki...

– Onun fındıq ağacı bağımızda bitmədi. Odur ki, sevgimiz də alınmadı.

– Bu nə demək oldu indi?

– Doğrudan çox istiyirdik bir-birimizi. Kənddə fındıq şitili ancaq Əsligilin bağında bitirdi. Dədəsi isə heç kəsə şitil verməzdi. 9-cu sınıfdə oxuyanda Əsli mənə bir şitil oğurlayıb verdi. Mən də dedim ki, – “Sən mənə ərə gələncən bu ağac böyüyəcək və biz ağacımızın meyvəsini yeyəcəyik”. Hər dəfə görüşəndə ilk hal-əhvaldan sonra fındıq ağacının vəziyyətini soruşardı. Bu ağacı o qədər pir eləmişdik ki, elə bilirdik o ağac qurusa sevgimiz də tükənəcək. Onda biz də ayrılmalıyıq, özümüzü buna inandırmışdıq. Bədbəxtlikdən 10-cu sinfin ortalarında ağacı şaxta vurdu və qurutdu. Mən də qurumuş ağacın budaqlarını doğrayıb çantamda məktəbə gətirdim. Yazıq qız həmin gün nə qədər ağlamışdı... Elə həmin gündən sonra münasibətlərimiz də soyudu və sonra heç bir-birimizin yadına da düşmədik.

Səidə:

– Onun ağladığı həmin gün yaxşı yadımdadır. Səni o qədər lənətləmişdim ki... Elə bilirdim dalaşmısınız. Axı o mənim ən yaxın rəfiqəm idi. Mənə də heç nə demirdi, bircə deyirdi ki, – “Fərhadla ayrılacağıq...” Niyə, nə səbəbə indiyədək bilmirdim. Gör nə düşük, mənasız şeylərin üstündə bir-birinizdən ayrılmısınız. Uşaqlıq ki, uşaqlıq...

– Bəli, uşaqlıq eləmişik. Gör neçə qız-oğlan bir-birinin qəlbini qırıb sinifimizdə, ya da məktəbimizdə... Elə sən, Etibarı uşaqların yanında azmı pərt eləmişdin? Yazıq sənin dərdindən dəli divanəydi. Nolsun ki, oxuyan deyildi, bir az da burnu yekəydi, bizim sinifdə o ürəkdə oğlan yox idi.

– Eh, başlama sən Allah! Qızların içində mənə gül verməyi, – “Sədiş, səni gözləyim?”, “Sənə məktub göndərmişdim, çatdı?”, “Eyzangülün ətiridir, gör xoşuna gəlersə birini də mən sənə alım”... – deyib camaat içində məni biabır eləməyi elə bilir-sən xosuma gəlirdi? Kişi kimi zəhmi yox idi. Mən istəyirdim ki, onu görəndə qorxumdan dizlərim titrəsən, dilim topuq vursun, utanıb qizarım... Amma əksinəydi, onu hər dəfə görəndə, nə qədər çalışsam da istədiyimi axtarıb onda tapa bilmirdim.

– Nəysə, olan olub-keçən keçib. Təki, gələcəkdə belə uşaqlıq eləməyək – söhbəti dəyişmək istəyirdim.

– Fərhad, sənə yalvarıram, bu gün olanları heç kim bilməsin... Bu gizli bir sirr olaraq ikimizin arasında qalsın. Əgər sabah kənd arasında kimsə mənə fərqli baxışlarla baxsa, o saat biləcəyəm ki, sirrimizi açmışan. Bax həmin gün özümü asıb öldürməsəm əzizlərim qırılsın. Amma bilirəm ki, sən belə şey eləməzsən. Çünkü eləsən, mənim də öz sözümün üstündə duran qız olduğumu yaxşı bilirsən. Ona görə arxayınam ki, sən tanıdığım oğlanların içində kişiliyinlə hər mənada seçilirsən. Mənə əxlaqsız qız kimi də baxma. Bunun necə və niyə baş verdiyini heç özüm də anlaya bilmirəm. Amma bilirəm ki, elədiyimə peşiman deyiləm, əksinə, çox xoşbəxtəm. Desən ki, – “gəl evlə-

nək", ya da, – "bir də edək" – rədd edərəm səni. Amma ürəyim-də həmişə səni kişi olaraq görmüşəm, səni çox istəmişəm. Gəl yenə əvvəlkitək dost olaraq qalaq. Kişiliyinə güvənirəm, məni rəzil günə qoyma...

Mən onu başa düşürdüm. Onsuz da, mənim və onun bu işə necə qol qoyduğumuzu hələ uzun müddət analiz edib anlamağa çalışmalıydım – şeytan bizi yoldan çıxarıb sevişdir-mişdi. Bir kənd qızı üçün bu rüsvayçılıqdır. Biz hər ikimiz artıq orta məktəbi bitirib ərgəndəliyə çatmış, ağılı başında olan in-sanlardıq. Demək ki, hələ həyatın bizi gözləyən sürprizləri qa-baqdadır. İrəlidə özümüzü idarə edə bilməyəcəyimiz, bizdən asılı olmayan, – hisslərimizə, şeytana təslim olacağımız hələ çox sürprizlər bizi gözləyir.

– Sədiş, gördüyün hər şeyə, tanrıya, əzizlərimin canına and içirəm ki, bu sirrimizi heç kəs bilməyəcək – dedim. Xasiyyətini bildiyimdən mütləq and içdirəcəyindən əminiydim, odur ki, o demədən and içdim. Üzümdən öpüb ayağa qalxdı.

– Suatın⁵² vaxtıdı, birdən Şükür də tez gələr. Al tumanını gey, gedək – yanımızdakı daşın üstündən qurumuş tumanımı mənə uzatdı. O, daha bayaqkı kimi gülmürdü. Heç gülmürdü, əksinə, bikef olmuşdu bir az...

Geydik və mal-qaranı, qoyunları suata doğru endirdik. Sürüləri Bərgüşadın kənarındakı iydəliyin kölgəsinə sərinlə-məyə yığandan sonra kəndə yollandıq. Bir də gün əyləndə heyvanı suatdan qaldıracaqdıq. Yolboyu şalvarımdakı yanmış iri dəliyə, ikiyə bölünmüş yerdən görünən uzunayaq qara "os-manı" tumanıma lağ edirdik – şalvarı əynimdə saxlayan arxa qurşağım və "məftil düymə" idi. Hər dəfə yanımızdan maşın ötəndə yanakı çönür və ayıbım görünməsin deyə şalvarımın

⁵² Heyvanların sərinləməsi və suvarılması üçün kölgəlik yer.

dal-qabağını ikiəlli tutub təlxəklik edirdim – təki Səidə gülsün və bayaqkı əməlimizin xəcalətini unuda bilsin...

Kəndin başına çatanda durduq. “Bax andını unutma, mənə rəzil, bədbəxt etmək sənə əlindədir”, – son dəfə ciddi xəbərdarlıq elədi. Durna nənəgilə dönəcəkdim, Səidə ilə gözləşib sağollaşdıq. Gözləri hələ də ehtirasdan alışıb yanırdı. Durna nənəmin yanına döndüm. Yenə zəhləm getmiş badımcən xışmasının – soğançalı çığırtmanın qoxusu məhləni bürümüşdü.

Nənəm:

– Buy, qadan ürəyimə, gəldin?

Nənəmin gül qoxuyan yanağından öpdüm. Bunu qonşu məhəllədən anam da gördü və anama səsləndim:

– Ana, nənəgildə badımcən çığırtmasıdı, bəs sən nə bişirmisən?

Anam:

– Bizdə də pomidor çığırtması...

– Bircə bu yay çıxsaydı, ağzımızın dadını dəyişərdik. Qırdı bizi bu badımcən, pomidor xışması... – həqiqətən zəhləm gedirdi bu yeməklərdən. Heyif deyil, şəhərin kakaolu sosiskası..?

Durna nənəm güldü:

– Dünən şəhərdən gəl, bu gün mal nobatına get, ta pomidor-badımcəndən iyrən – səninki lap deməlisiz qaravəlli oldu ey. Nədi, ta bəyənəmirsən kəndi? Axşama döşəməli aş bişirəcəm, düyünü qaynatmışam həlimi qalıb, içirsənmi, verim?

– Hə, həlim ver, amma düyüsünü bir az çox elə.

– Di şirəxatınlıq⁵³ eləmə görək. Çoxmu incitdi səni nobat, nənən boyuna qurban?

– Çox.., ay nənə, o qədər çox ki... Bir də qələt edəyəm “Cin kahası”nın yanına mal aparmaram. Fikrim-zikrim qalmışdı Qəşəngülün düyələrində. Elə oturub dincimi almaq, yemək istə-

⁵³ Çoxbilmişlik.

yirəm, görürəm ki, cöngə qırmızıya yüyürən kimi yenə tızırıqlandılar⁵⁴ zəmiyə. Gələndə isə gördüm ki, yeməyimə qarışqa, milçək darışib. Azı on dəfə yallarda yıxılıb dombalaq aşmışam”, – eyhamlı bəzəməmdən özümün də xoşum gəldi.

Durna nənə:

– O “tərpəng gülünün” – Qəşəngülün adına lağ eliyirdi, – dünyələri də elə özünə oxşuyur. Vallah, bu heyvan bir gün dil açıb deyəcək ki, – “Ay insan, qara vurğun tərəndən vursun sən, niyə gözlərini açıb bir öz kəmsər halına yaxşı-yaxşı baxmır-san? Yazda otumu biçirsən, yayda otumu toplayırsan, qışda altımı təmizləyirsən, indi de, kimdi heyvan, sən, ya mən?”. A başına dönüm, bu qədər də işləmək olar! Biz görəsən nə vaxt insan kimi yaşayacağıq? Can bala, şalvarına nə olub belə, elə bil kiminləsə süpür-ləşmişən? – balağımın dəliyini, paçamın cırığını indi görürdü.

– Qurudanda tonqalda yandırmışam. Dədəm məni asacaq...

– Dədən sənə toxunar, onun saçını çəngə-çəngə yolaram! Qoyun nobatı kiminiydi bəs, – heç olmazsa söhbət eləməyə simsar qulaq yoldaşın vardımı?

– Salantur dayının qızı Səidə idi. Qardaşı dünəndən Dəmirçilərə – əmisigilin nobatına gedib, tezdənə çata bilməyib, yəqin gönortadan sonra gedər.

– Buy ayıb ola! Ağız, ağız.., adam da tək-tənha qız uşağını nobata göndərərmi heç!? Ziyilli Salanturun qızı?

– Ay nənə, niyə göndərmir ey, Səidə mənimlə oxuyub, erkək kimi qızdı, çox oğlandan qeyrətlidir. Bir də bura şəhər yeri deyil ki, – tanıdın-tanımadın hamı sənə söz ata, pis gözlə baxa..! – istər-istəməz Səidəyə qahmar çıxdım.

– Bala, rayonda qız qaçıрмаq yaman dəb olub. İndi kənd yerində də qızı təkbaşına buraxmaq qorxuludu...

⁵⁴ Təzmək, qaçmaq.

– Heç kimin gücü çatmaz Səidəni qaçıрмаğa... – başqa vaxtı tam əksini deyərdim bəlkə də. İndi Səidəni müdafiə etdiyim üçün özümlə qürur duyurdum. Sanki, Səidə mənim adıma, şərəfimi daşıyan əziz arvadım idi. Bəli, mən Səidənin həyatında onu yoldan çıxarmış ilk kişiydim – necə də qürurverici səslənir... – kişi əzazilliyinin, amirliyinin ən əsas qaynağı – mənəm – mənəmlik, kişinin öz başına bəla olan, ilanı yuvasından çıxaran dili, kişiliyin ilk hiyləgərlik sindromları...

...Heç yarım saat da yata bilmədim – indi də Səidənin islaq bədəni gözlərim qarşısından getmirdi. Gün əyilməyə başlayırdı. Şalvarımı anama verdim ki, yamaq vursun. Çomağımı yendən əlimə alıb suat yerinə yollandım. Şükür artıq qoyunları suatdan tərpədirdi. Mal-qara da tərpənmişdi. Qəşəngülün düyələri yenə də irəlidə gedirdi. Yaxınlaşıb Şükürlə görüşdüm. Şükür:

– Keçmiş olsun dostum, yenə deyəsən şəhərdən üzükara qayıtmısan? Eybi yox, inşallah gələn ilə ikimiz birlikdə gedərik.

Şükürün dikbaşlığı məni cırnatdı, sanki mənim qaynım idi mənə öyüd-nəsihət, təsəlli verən. Özümü onun yanında həm günahkar, həm də iddialı hiss edirdim. Şükür 9-da oxuyurdu. Çox şirin, sözəbaxan, bildiyim qədəri həm də yaxşı oxuyan uşaqdı. Qolumu çiyninə qoyub “Yastı təpə”yə doğru qalxdıq.

Şəhərdə gördüklərimi dil boğaza qoymadan üyüdüb Şükürə danışırıdım. Gün gödəlmişdi. 3-4 saatdan sonra heyvanı kəndə doğru döndərdik. Sürünün kəndə enən yolu Səidəgilin evinin yanından keçirdi. Evlərinin yanında ayaq saxlayıb Şükürlə bir xeyli yarımçıq qalmış söhbətimizi bitirirdik. Əminiydim ki, Səidə də kəndə qayıdan mal-qaranı görüb. Onun necə davranacağını bilmək istəyirdim. Çomağıma söykəlib Səidənin nə vaxt mənə boylanacağını gözləyirdim. Ancaq onu görə bilməsəm də, əmin idim ki, hansı küncdənsə məni izləyir. Şükürlə ayrılanda, səsimi Səidə də eşitsin deyə qəlbidən, – “Ay Şükür, şalvarımın balağını yandırdığıma görə dədəm meyidimi kötək-

ləməyə qalxsa, axşam sizə qaçacağam, ehtiyata mənə də yataq hazırlayarsınız...” – dedim. Səidənin gülə-gülə evlərinin arxasından çıxdığını gördüm...

O gündən sonra kənddə nə qədər yaşadımsa, inanın ki, həmin müddətdə Səidəni 4, ya da 5 dəfədən artıq görmədim, – o da uzaqdan-uzağa – toyda, ya da, kövşəndə – kolxoz işində. Hər ikimiz özümüzü günahkar sayırdıq. Hər dəfə qarşılaşmaqdan qaçır, qarşılaşanda isə sözüün əsl mənasında xəcalət çəkirdik.

Guya söz verib and içmişdim ki, Səidə ilə olan sirrimizi heç kimə deməyəcəyəm. Amma gör nəçə ildən sonra bu sirri açası oldum. Həyatda heç bir sirr gizli qalmır, gec-tez üzə çıxır. Mən də cavanlıqdan əlimi üzən yaşlarımda, uzun illərdir mənə xəcalət verən bu sirri öz ağır torbamdan atmaqla yükümü bir qədər azaltmış oldum...

Səidə, mənim xatirimdə daima ismətli, cəmərd və əziz insan kimi qalacaqdır. Mən isə, günahımın cəhənnəm əzabını çoxdan çəkməyə hazıram.

* * *

Gün palatamı işıqlandırmağa başlamışdı. Əli səhər yeməyimi gətirirdi – “mannı kaşası” – uşaqlıqdan bu yeməyin dəlisiydim, bir də “squşonnu malako”nun. Tibb bacısı ilə dəhlizdəki söhbətləri açıqca eşidilirdi:

– Mənim pulumu nə vaxt verəcəksən? – neçə gün idi ki, Əlidən əl çəkmirdi.

– Sənə nəyə görə pul verməliyəm axı? – Əli də onu cırnatmaqdan zövq alırdı deyəsən.

Tibb bacısı:

– Çünki, onu arabada mən palataya daşımışam...

– Qoy müdirim sağalsın, səni arabaya mindirib dəhliz boyu o yana-bu yana o qədər sürəcəyəm ki, əvəzini beşqat çıxacağam...

Gülməkdən özümü saxlaya bilmədim. Əli, arxasınca da tibb bacısı içəri girdi. Tibb bacısı heç üzümə baxmadan şikayətləndi:

– Sizin bu bacoğlunuz (burda hamı elə bilirdi ki, Əli mənim bacım oğludur) mənim pulumu vermir, beş manat nə olan şeydir ki?

Sizə demişdim təsadüflər həmişə məni mat qoyub. İndi bilirsinizmi hansı təsadüflə rastlaşmışdım?

– Simuzər xala, bu sizsiniz...? – həyəcanla soruşdum.

– Hə, bəs sən kimsiniz, tanıya bilmədim? – dilinin dolaşdığına gülümsündüm, çaşqın-çaşqın gözüünü mənə zillədi.

– Fərhad, Durna nənənin nəvəsi Fərhad, Ağəlinin oğlu..., tanıdınız?

– Ay sənın saqqalın ağarsın, yekə kişi olmusan ki! Mən səni görəndə yerinə işəyən, fırtılıqlı balaca bir uşağıydın. Maşallah! Sən hara, bura hara? Nə tez yapışmısan bu zəhrimar infarkttan xırtdəyindən? Sizinkilər hardadır? Allah rəhmət eləsin anana... Atanın başına gələnləri eşitdik, neçə gün özümüzə gələ bilmədik... İnan, Dilbər ağlamaqdan özünü öldürürdü...

– Doğrudan, nənəmin “dəli keçisi” necədir, ərə gedibmi?

– Yox, a Fərhad, kimi deyirəm bəyənmir. Artıq vaxtı da keçir. Rəhim rəhmətə gedəndən hər şeyin nizamını itirdik, ailə başsız qaldı. Kişisiz ev də bilirsən, başsız ordu kimidir. Tofiq də İngiltərədə yaşayır, heç bizi yada da salmır. Ana-bala bir damın altında qalmışıq. Sən necə, uşaqdan-zaddan nəyin var?

– İki qız, bir oğlum var. Böyük qızım Durna gələn il orta məktəbi bitirir. Bəs dolanışıq təkcə sizin öhdənizdədir, Dilbər işləmir?

– Uşaq bağçasında tərbiyəçi işləyir, əmək haqqı 110 manatdır, heç geyimini ödəmir. Elə ondan-bundan nə qopartsam onunla dolanıraq, onu da sənın bacioğlun kəsir. Doğrudan, heç ağıma gəlməyib, bu Nailənin oğludur?

– Yox, dostumun oğludur (“sürücümdür” deməyə nədən-sə çəkndim, çünki, Əli bacioğludan da üstün idi mənimçün).

Dəhlizdən yeznəmiz Mürvətin səsi eşidildi.

– Aha, bu da Nailə, “adını tut, qulağını çək”, yoldaşının səsi gəlir, yəqin ki, özü də gəlir.

Mürvət və bacım əllərində ərzaq zənbilləri içəri girdilər. Bacım Simuzəri görcək:

– Buy başıma xeyir, sən hardan çıxdın, ağız! – deyib onun boynunu qucaqladı. Çənələri elə qızıxdı ki, məni də unutdular.

Mürvət stulu çəkib yanımda əyləşdi.

– Hə, neçəsən kəndçim, ağrıların çəkilib?

– Yaxşıyam, şükür Allaha, sənin işlərin necədir?

– Sürünürük yavaş-yavaş. İşləməyə qoymurlar zalım uşağı. Hərənin kürəyinə bir töycü kəsiblər, işlədin-işləmədin verməlisən, yoxsa, elə cərimə kəsirlər ki, bütün var-yoxunu sat-san da qurtara bilməzsən.

– Ehtiyatlı olun, görək bunun axırı necə olur, görək nə etmək istəyirlər?

Ölürdü siyasət mövzularında cəhl etmək üçün. Yenə çənəsi qızıxmışdı:

– Çox maraqlıdır ey, rüşvəti elə alırlar ki, elə bilirsən analarının südü kimi halal bir şeyi istəyirlər. O günü qaynatanın mağazasına sanepidemstansiyanın həkimi gəlib, deyib ki, – “A kişi, bu nə özbaşınalıqdır, niyə şəkər tozu ilə siqareti yanbayan yığmısan!?”. Cavab verib ki, – “Başıma dönüm, bəs necə qoymaq lazımdır, başım çıxmır axı?”. Deyib ki, – “Bax siqaretləri yığ içkilərin yanına, kepkaları isə idman paltarlarının yanına!”. Qaynatan da onun dediyi kimi edir, – “Hə.., başqa, qadan alım, yenə nəyinsə yerini dəyişmək lazımdır mı?”. “Yox, indiysə cərimə yazacağam – 600 manat, yavaş-yavaş ödəyərsən, ya da 200 manat ver, 100 manat köçürmə ilə də canını qurtar”. Gözünə döndüyüm qaynatan parçaölçən xətkəsi alıb əlinə, “nə yemi-

sən, turşulu şilə”, tüpürüb əlinə, – “A sizin cərimənizin də, vicdanınızın da.., rədd olun burdan, iblislər!” – deyib mağazadan qovub. İndi iki gündür mağazanı bağlayıblar, 2000 manat da cərimə yazıblar, ödəməyincə açmayacaqlar. İşə çıxmır, oturub Prezidentə, Səhiyyə Nazirinə, Baş Nazirə, Baş Prokurora şikayət ərizələri yazır... Rəsmən adamın şərəfiylə oynayırlar, adamın kişiliyinə sataşırblar bunlar. Vallah dözmək olmur, güclə səbrimizi basırıq.

– Qızıışmayın! Sən də ələkçinin qıl verənisən, az aşın suyu deyilsən, axırda kişini qızıışdırıb tutduracaqsan. O da darqursaq, səbirsizin biridir, hər küyə gedəndir. Başınızı salın aşağı, məsələni yerindəcə dinc həll edin, görək başımıza nə gəlir. Belə çox davam eləməz, yəqin ki, buna da bir son qoyulacaq. Ölkə rəhbərinə də bu özbaşınalıq nə vaxtsa çatacaq, onda bir tədbir görər.

– Səncə xəbəri yoxdur? Deyək ki, şikayət ərizələrini ona çatdırmırlar, gündə televizora ki baxır...

– Vallah, dilinin bəlasına keçəcəksən sən. Orda-burda belə şeylər danışma, tutub basacaqlar içəri, adını da qoyacaqlar “dövləti çevrilişə cəhd edib”.

– Mən də bu ölkənin vətəndaşıyam da, istəyirəm halal qazandığım var-dövlətlə həm dövlətimin vergisini verim, həm özüm dolanım, həm yetim-yesirə əl tutum, həm də uşaqlarımın gələcəyinə bir gün ağlayım. Bunun nəyi “cevrilişə cəhddir”? Əli, sən dövlətdən razısanmı, bala?

Əli:

– Mənim dövlətim də, hökumətim də Fərhad əmidir və ondan razıyam, amma QAI işçilərindən mən də şikayətçiyəm.

– Ay sağ ol, niyə şikayətçisən?

– Çünki, imkan vermirlər sürməyə, hər addımbaşı radar, polis, cərimə...

İşə qarışdım:

– Ay sağ ol! İndi deginən, əgər dediyin qadağalar olmasaydı sən neyləyərdin, aqibətin necə olardı?

– Orası da düzdür. Yəqin ki, “avtoş”luğun nizamnaməsini yazardım, füqan edərdim, asfaltı inildədərdim, yolu insan leşi ilə doldurardım.

Əlinin cavabı bir az kobud səslənsə də Mürvətə doğru çevrildim:

– İndi başa düşdünmü ki, səni incidən rüşvət də, korrupsiya da bəzən lazımlıdır, amma məmur özbaşınalığıyla mən də razı deyiləm. Bax bu sistemin qiyməti – qolumun venasına qoşulmuş maye dolu şüşəni göstərdim – 160 manatdır, amma olduqca xeyirlidir, di gəl ki, adamı qıdıqlayır. Və yaxud bu “Enap-10” dərmanı – acıdır, amma sağlamlığın, qan təzyiqin ondan asılıdır, o olmasa, təzyiqin vurub ürəyini, beynini dağıdar. Rüşvət də qan almaq, təzyiq yatırdan “Enap-10” kimidir, onlar olmasa qan bir yerini partladacaq.

– Qardaşım, qoyunu ildə bir dəfə qırxarlar da. Bunlar axı üç dəfə qırxmaq istəyirlər...

– Bax bu artıq özbaşınalıqdır – məmur özbaşınalığı. Burda özünü qoyun yerinə qoymamalısan, ən azı təpik atmalısan, mələməlisən...

– Bəs bayaqdan mənimki mələmək deyilmi! Sən də bayaqdan başımızı piyləyirsən. Biliyi, qabiliyyəti olmayan adamı söz, vəzifə sahibi edəndə, əlbəttə korrupsiya baş alacaqdır...

Nailə və Simuzər söhbətlərinə ara verdilər. Nailə:

– İndi özünü necə hiss edirsən, qaqa?

– Yaxşıyam. Amma, cici, sənin uşaqların tezliklə atasız qalacaqlar, yeznənin qabağını almaq lazımdır. Dövlət əleyhinə çevrilisə hazırlaşır, qayınatamı da özünə qoşub yeni müxalifət dəstəsi yaradırlar.

– Demə, qardaş, “ah-uf”larından yanlarında oturmalı, dindirməli deyillər. İşdən əli-qolu soyuyub ikisinin də... Qəzetləri alıb oxuyurlar, məqsədləri də bilirsən nədir – görək bu vergilər nazirliyində kimisə tutmayıblar ki?

– Bax gördün, eznə, dövlət sənin əlaltından çevrilişə hazırlaşdığından xəbərdardır, özünü vaxtında cilovla, yoxsa mən öz bacımı çöldən tapmamışam, sabahdan deyəcəm uşaqları da götürüb qayıtsın dədə evinə.

Əli Simuzərə 10 manat verib yola saldı. Nailənin dərdi açıldı:

– Deyirəm Allah sənə rəhmət eləsin, ay Durna arvad, vəsiyyətinə qulaq asmadılar, indi yazıq qızcığaz evdə qalıb. Yazıq Dilbər balam...

Mürvət soruşdu:

– Nə olub ki?

– Durna arvad Dilbəri Fərhadə ərə verməyi vəsiyyət eləmişdi, bu dili yanmış Simuzər də imkan vermədi. Sonra Rəhimin başını yedi, sonra oğlunu didərgin saldı. İndi qalıb “lüm-lüt ana bülbül”. Qız yazığa yaxın duran da yoxdur, nəyə arvadı pis yolun yolçusuna oxşatdım, gözümlə su içmədi bundan. Yazıq Dilbər...

– Afətə nolub ki, yüz Dilbər kimi qıza dəyər – yeznəm söz atdı.

– Dilbər at kimi qızıdır, əziyyətə qatlaşar, mən o “dəli keçini” yaxşı tanıyıram – dedim.

Əli bu söhbətə artıq şahid olmamaq üçün dəhlizə çıxdı. Bir neçə dəqiqədən sonra Afət, atam və övladlarım palataya girdilər. Marçhamarç öpüşmələr, qadınların səs-küyü palatanı bürüdü. Səsə həkim içəri girdi:

– Fərhad müəllim, başa düşürəm, gələnləriniz çoxdur, amma inciməyin, sizə çox danışmaq, səs-küy ziyandır, həm də qonşu palatalardakı ağır xəstələri nəzərə alın.

– Üzr istəyirəm, həkim, sizinlə tamamilə razıyam və xahiş edirəm ki, göstəriş verəsiniz, mənim yanıma gələnləri aşağıdan içəri buraxmasınlar, qoymurlar istirahətimizi edək, sanatoriya kimi yerdir, burda da dinc qoymurlar adamı.

Həkim gülümsünüb çıxdı. Həmin gündən tapşırıdım ki, daha gəlməsinlər və yemək də gətirməsinlər, çünki o yeməklərin çoxunu yeməyə həkim icazə vermirdi. Az-maz nə yesə Əli yeyirdi, mən isə tam xəstəxananın öz yeməklərini yeyirdim. Bilmirəm həkimlər razılaşırlar ya yox, məncə xəstə yanına gələnlərin çoxluğu adamın sağalmağına çox kömək edir, bu insana inam, iradə verir. Nağının qəfil ölümündən sonra doğrudan da sakitliyə, tənhalığa ehtiyac duyurdum.

Xəstəxanada qalmağımın 8-ci günü Baysal gəldi, üzünü qırxmamışdı, nazik tük zolağı onu azca yaşlı göstərirdi. Öyilib üzümədən öpdü, mənsə, onun alından. Uşaq, gözümdə kişiləşmişdi. Ağıllı gözləri, zəhmi mənə sevimli dostum Nağını xatırlatdı. Stulu çəkib oturdu. Əli arxadan əllərini Baysalın çiyninə qoymuşdu. Nağı ilə ilk gedişimizdən sonra Əli ilə Baysal arasında səmimi bir dostluq yaranmışdı və bu dostluq məni olduqca məmnun etmişdi. İndi mən Nağının ailəsinə Əli vasitəsilə yardım və nəzarət etməyi planlaşdırmışdım.

– Hə, Baysal balam, nə vaxt qayıtdınız kənddən?

– Bu gün, bir saat olar. Anamgili evə qoyub gəldim. Necəsiniz? Eşitdim, elə pis oldum ki, yaxın sizə xəbəri telefonda verərkən keçirmisiniz hə?

– Oğul, atan bu dünyada mənə ən əziz insanlardan idi. Mən bu itkini elə-belə qarşılaya bilməzdim, onda özümün qalınqabıqlığımdan utanardım. Bilirsənmi, hətta, infarkt keçirdiyimlə qürur duyuram, atanla birlikdə ölmək isə şərəf olardı mənimçün. Amma nə etmək olar, qismət beləymiş, 4 il cəbhədə vuruş, ölmə, gəl oturduğun yerdə canını tapşır. Nağıya yaraşan ölümdür mü, bunu özümə sindirə bilmirəm. Hələ bu müharibə-

nin acısını çox çəkəcəyik bala, Allah sizlərə müharibə göstərməsin. Müharibə, tanrının sevdiyi insanları unutduğu anlardır. Bu anlarda insan qiyamət günündəki kimi insanlığı, insafı, ədaləti itirir, şeytanın tam iradəsinə tabe olur... Sənin atan cəbhədə ölməsə də mənim üçün şəhiddir. Çünki o, cəbhədə aldığı yaradan gör neçə il sonra öldü. Bunu sən də belə bil və atanın şəhidliyi ilə qürur duy. İndi evin kişisi sənsən. Yaşına uyğun gəlməyən ağır yükü üzərinə götürmək məcburiyyətindəsən. Bu yükün altında əyilməməyin üçün tanrının möhlət verdiyi vaxtadək yanında olacağıq – atanın bütün dostlarıyla birlikdə. İndi sən qardaşlarına atasızlığı hiss etdirməməlisən, ananın qəddinin əyilməyinə imkan verməməlisən – evin atası artıq sənsən. Bu aktyorluq deyil, əsil kişilik sınağıdır. Dayanmadan dərslərinə giriş, bu il nə olursa olsun ali məktəbə girməlisən, həm də işləməlisən. İşləməyi dərd eləmə. Ancaq atana layiqli övlad olmaq üçün birinci növbədə mütləq oxumalı, ali təhsil almalısan ki, qardaşlarını da bir ağ günə çıxara biləsən. Bu ilin ən şad xəbəri, sənin instituta girməyin olacaqdır, məni bu xoşbəxt günü görməkdən məhrum etmə. Bu həm mənim, həm də atanın səndən tələbidir. Həmin gün səni sevənlərin hamısı ilə birlikdə, atanın da ruhu sevinəcək.

– Fərhad əmi, söz verirəm ki, atamla olan münasibətlərinizə layiq olmaq üçün əlimdən gələni edəcəyəm və çox xahiş edirəm ki, bizim ailəmiz üçün çox narahat olmayın. Bu dünyada atamdan sonra qürur duyduğum, ağılına, nəsihətinə sığınacağım yeganə insan sizsiniz. Əgər bir çətinliyim olsa, inanın ki, çəkinmədən, atam kimi sizə müraciət edəcəyəm.

– Buna çox inanmaq istəyirdim, indisə əmin oldum. Əli sizə tez-tez baş çəkəcək, nə lazım olsa, çəkinmədən deyəcəyinə bax indicə söz verdin. Elə et ki, narahat olmağa qulp yeri saxlamayasınız. İndisə çıxıb şəhəri bir az gəzin, Əli də nə vaxtdandır burdan çıxmayıb, həm də bir az yatmaq istəyirəm.

Getdilər. “Zalaksan” əsəbsakitləşdirici dərmanımdan bir həb atıb yatmağa çalışdım. Baysalın səmimi üzü gözlərimdən çəkilmirdi. Axı niyə insan iradəsi, səbri belə ağır sınaqlara çəkilməliydi? Bəlkə də Nağı ölməsəydi Baysal heç vaxt belə kişiləşməzdi. Ağır sınaqdır insan sınağı... Heyvanlara nə var ki, yeyir-içir vaxtı çatanda da ya kəsilir, ya da səzsiz-səmirsiz dünyasını dəyişir. Görəsən heyvanlar üçün də cənnət-cəhənnəm varmı? Tanrının insana ən böyük mükafatı şüurdur, amma insanı məhv edən də elə onun şüuru deyilmi? Ölümdən dərs almaq, ölümlə dirilmək – dirçəlmək böyük fəlsəfədir. Ürəyimdən bir dindar insanla söhbət eləmək keçdi...

* * *

Palatanın qapısının açılmasına yuxudan oyandım. Gözlərimi ovddum – “Yəqin iynəmin vaxtıdır” – düşündüm. Amma gələn, bu illər ərzində insafsızcasına tamamilə unutduğum Dildər idi. Sakitcə içəri girib qapını örtüdü. Yorğun gözləri yaşla dolmuşdu. Yerimdə dirsəkləndim. Boynumu qucaqlayıb hönkürdü. Az qala boğulurdum.

– Yavaş ol, dəli keç, boğdun məni... – ürəyim atlandı, sanki öz canımdan olan itiyimə qovuşmuşdum.

– Yüz ildir sənə sığınmaq, sənə sarılmaq üçün ruhum səni axtarır, sən isə gör harda və nə vəziyyətdəsən. Çox dəyişməmişən, elə həmənkə Qaqışsan. Qurban olum sənə... – yenidən boynuma sarıldı.

– Sən isə yekə qız olmusan, məşallah, xeyli dəyişmişən... Bilirsənmi gözlərin və güləndə ovurdundakı xırda batıqla lap Durna nənəyə oxşayırsan. Necəsən?

– Yaxşı. Necə hiss edirsən özünü? Həkimlər nə deyir?

– Bu dəfə ölməyəcəyəm, qorxma. Danış görüm bu illər

ərzində neyləmişən? Gəl əməlli başlıca qiybət edək – lap arvadlar kimi. Səni gördüyümə çox sevindim. Bəs anan hanı, bu gün görsənmir?

– Bu gün növbədə deyil, elə ona görə bu gün gəldim, sabah işdədir. Mənə deyəndə ki, burdasan, bilmədim neyləyim – səni tapdığımıza görə infarktın “üzündənmi öpüm”, yoxsa, xəstələndiyinə görə ağlayımmı? Amma səni tapdığımıza kaş biləydin necə sevinirəm... Daha səni heç yana buraxan deyiləm...

Əlimi üzünə dayamışdı, göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Dilbəri o qədər köməksiz, tənha hiss edirdim ki, xəstə ürəyim sızladı. Onun hələ də uşaq nəvazişi ilə mənə məhrəmliyi, məni səmimiliklə özünə yaxın bilməyi məni qürurlandırır. İndi o, mələk Durna nənəmin mənə vəsiyyəti etdiyi yadıgandı. Axı rıncı dəfə onu görərkən içimdən keçən o ülvə hissi xatırladım. Görəsən, Dilbərlə evlənmiş olsaydım indi vəziyyətim necə olardı... Yox, hətta bunu fikirləşmək belə bəşərəflik, binamusluqdur. Olsa-olsa, o mənim balaca, dəcəl “dəli keçi”mdən başqa bir şey ola bilməz. Kaş Durna nənəm sağ olaydı... Tüpürcəyi ilə islatdığı barmaqlarını – “Allah, balamın ağrısı-acısı çəkilsin getsin Qaf dağlarının dalına...” – deyərək, alnıma, kürəyimə çəkəydi. Mütləq bütün xəstəliklərim keçib gedərdi, hətta, ürəyimin çatı da bitişərdi – mən buna şəksiz inanıram. Nənəsiz qalmağım məni yetimləşdirmişdi, ahıllaşdırmışdı. Yanında şitənəcək adamım olmadığından yaşlaşmışdım mən. Əgər Durna nənəm sağ olsaydı, dəqiq bilirəm ki, hər gün mənim nazımı çəkər, qayğıma qalar, hər uğurumu şişirdib dağ edər və ərköyün uşaqlığımdan ayrılmağıma imkan verməzdi. Uşağı şirin dillə dindirdikcə, o uşaqdır. Elə bir vaxt gəlir ki, artıq “uşaqla” bu dildə danışmağa utanırsan və uşaq da nəvazişsizlikdən, arada yaranmış pərdədən əlacsız qalır “yekəlir”. Heyf deyildimi Durna nənənin isti qucağında yatmaq, hər gecə onun şirin nağıllarına qulaq asa-asa yuxuya getmək... Yerini isladanda durub söylənib-

deyinmədən gecəyarı döşəyimizi çevirər, yenidən nənə-bala yuxuya gedərdik. 8-ci sinfədək necə də xoşbəxt idim. Amma elə bir vaxt gəldi ki, nənəm məni “fərləndirib” yanından ayırdı – “Ta yekə kişi olmusan qadan alım, artıq naməhrəm sayılırsan, qucağımda yatmaq günahdır”, – deyəndə elə xətrimə dəymişdi ki... Axı mən yekəlmək istəmirdim. Bilirdim ki, mən yekəldikcə, nənəm də qocalacaq və bir gün öləcək – onun ölməyindən qorxurdum, onsuz qalmaqdan qorxurdum. Sonralar ayrılmağımızın səbəbini də anladım. Səbəb, andıra qalmış “daşdələn qürurum” idi – azğın yuxularda özümü saxlaya bilmirmişəm. Dəstəmazını pozduğum üçün başqa çarəsi yoxmuş, artıq böyüdüyümü, kişiləşdiyimi başa salmaq istəyirmiş... Yekəldiyimi və aramızdakı simsar nənə-bala münasibətlərinə sərt pərdənin yarandığını istəmədən də olsa qəbul etməli oldum.

İndi də Dilbər böyümüşdü. O qayğısız “dəli keçi”dən əsər-əlamət qalmamışdı. Mütənasib bədəni, uzun saç, qayğılı gözəl üzü aramıza adamı çaş-baş salan eyni pərdəni çəkmişdi. Əlimi isladan göz yaşları başqa bir Dilbərdən xəbər verirdi indi – içi dərdlə dolu, tənhalamış, sevgi və qayğıya ehtiyacı olan Dilbərdən. Görəsən Durna nənəmin vəsiyyətindən xəbəri var-dımı? Bu arvadın da baş çıxarmaq olmur vallah, özümdən bu qədər yaşca balaca bir qızla evlənə biləcəyimi hardan ağına gətiribmiş? Bəlkə məni həmişə uşaq gördüyündən, yoxsa bizim yaşımızı heç bilmirmiş? Niyə bu qocalar həmişə arvadın ərdən yaşda çox kiçik olmasını tövsiyə edirlər? – bu manyaklıqdır, yoxsa gələcək cinsi həvəs fərqlinin hesablanması? Heç ağıma sığışdıra bilmərəm ki, vaxtilə nənəmin şirin nəvəsi kimi tanıdığım, məndən bu qədər yaşda kiçik qızı nə vaxtsa arvadım kimi qəbul edəm. Bunu kişiliyimə sığışdırmazdım. O, mənə bacı əvəzi idi...

Dilbər əlimi üzümdən aralayıb, yaşlı gözlərini gözümün içinə dikdi:

– Heç yadına düşürdüm? – zavallı çox pərişan idi.

– Hə... Əlbəttə! Səni heç unutmaq olarmı? – cavabımın quru və soyuq alındığını özüm də hiss etdim.

– Amma mən bircə dəqiqə də olsa səni unutmamışam. Hər dəfə düşəndə, məsləhətə ehtiyacım olanda, tənha qalanda bax beləcə sənə sığınmaq istəmişəm... İstəmişəm ki, bir müşkül işdə yolgöstərənəm, mənə söz atanların qulağını buranım, qoruyucu mələyim olsun. Atam dünyasını dəyişdikdən sonra isə o evdə qalmaqdan qorxmuşam, sevindiyim gün olubsa da, ancaq yuxularımda sənənin təsəllilərini, məsləhətlərini aldığımıdan olub. Yaxşı ki, yuxular varıymış və yuxularda istədiyini etmək qadağan deyilmiş... Fərhad, anamı keçən həftə narkotiklə tutublar, qardaşım İngiltərədə qadın kimi bəzənib pudralanır, təklildən başıma az qalıb ki, hava gəlsin. İnan ki, bu yaxınlarda dəlixanaya düşsəm çaşıb eləmə. Gəncliyim hədəf gedir, bundan sonrakı həyatımın isə necə olacağını ağıma gətirə bilmirəm. Səndən əziz insanım yoxdu, bir özün təsəvvür elə, atasız, əyyaş ana və əxlaqsız qardaşdan ibarət ailənin qızı nə yola yuvarlana bilər? Bunu ağıma gətirdikcə havalanıram. Hər küçədən keçən mənə "rahat hülqum" bilir. Bir azdan isə üstümə hücum çəkəcəklər. Xəstəsən, dərini artırmaq üçün demirəm bunları... Sən mənə qardaşdan da əziz olmusan, istəyirsən öz qızın kimi bil, mənə ağıl ver, yol göstər. Mən intihardan başqa yol görmürəm.

– Normal ailə qurmaq təkliflə yaxınlaşan biri yoxdurmu? Qohumlarınızda həmyaşıd subay oğlanlardan bəyəmə biləcəyən biri yoxdurmu, anan bəlkə bir şeylər edə bilər? – bu sözləri deyərkən özümü ən alçaq biri hiss etdiyimi gizlətmirəm.

– Yoxdu, Fərhad, heç kim yoxdu. İnan ki, anamın təklif etdiyi narkoman bir şəriki var, məndən 3-5 yaş böyükdür, bəlkə evləndikdən sonra pis yoldan çəkindirə və sevə bilərəm deyər fikirləşmişəm də, ancaq mən də insanam axı, vallah bacarmıram, bir şeyə qərar verə bilmirəm. Təklif, sahibsizlik, güvənsizlik,

qərarlıq, narkoman ətraf bir araya sığmır. Sahibsiz küçə itlərindən betər olacağımdan qorxuram. Fərhad, qurbanın olum, səni and verirəm Durna nənəmin ruhuna, qızın Durnanın canına, məni yalnız buraxma, məni kölgənə al... Evlisən, işin, dərdin çoxdur, istəyimdə nə qədər haqsız olduğumu da bilirəm, amma güvənc yerim, inandığım yalnız sənsən... Mən dəli keç, gör ürəyi xəstə adamın dərdini necə axmaqcasına artırırım... Qınama məni, gör neçə ildir sənin soracağındayam, bax, ürəyimi boşaltdım və bu qədər də səndən ayrı yaşamağa hazıram...

– Telefonunu ver, burdan çıxandan sonra əlaqə saxlayırıq, bir şeylər fikirləşərik. Kompüterdə işləməyi bacarırsanmı?

– Hə, rəfiqəminkiylə işləyirəm. Mobil telefonum yoxdur, ev telefonumu isə verərəm...

– Niyə telefonun yoxdu, indi hamının var ki...

– Nənəmin bir məsəli yadıma düşdü, – biədəb çıxsan da deyəcəm, sən allah bağışla – “Deyirəm qısıram, soruşursan ki, neçə uşağın var?”. Atam yox, qardaşım yox, kim alsın, bir də ki, kiminlə danışacağam ki?

– Bir telefon məndən... – dedim.

Telefon nömrəmi Dilbərə verdim. Palatanın qapısı açıldı. Atam və oğlum Kənan içəri daxil oldular. Dilbər yerindən dik atılıb atamın boynuna sarıldı – “Ağa əmi!” – sanki itirdiyi doğma atası ilə yenidən görüşürdü, atamın çiyinini sığallayırdı. Atam Dilbəri tanımamışdı, lal-kar kimi təəccüblə üzümə baxırdı.

– Durna nənəmin “dəli keçisi”dir, – Dilbərdi – dedim. Atam qızı özündən aralayıb üz-gözünə, boy-buxununa bir də diqqətlə baxdı:

– Maşallah, mənim balam, lap yekə qız olmusan ki... Sən hardan tapdın buranı? Anangil necədirlər?

– Anam burda işləyir, elə o mənə dedi. Şükür Allaha, hamımız yaxşıyıq, necə darıxmışdım sizin üçün, Ağa əmi?! Mən

sizi dünyalar qədər çox istəyirəm, atam da sizin xətrinizi çox istiyirdi...

– Allah rəhmət eləsin, qızım, Rəhim yaxşı adamıydı, həlim insanıydı – deyib Dilbərin alnından öpdü.

Dilbər oğlumu bağrına sıxıb – “Bu da yəqin ki, Kənandır, eləmi?”. “Hə”, – dedim. Dilbər sanki dünyada ən simsar adamlarına qovuşmuşdu, o qədər şən görünürdü ki... Kənanın çiynlərini qucaqlayıb şitlik edirdi. Kənan “dəli keçinin” şitliyinə gülürdü. Atam da Dilbəri gördüyünə sevinmişdi, kənddəki Dilbərlə olan xatirələri Kənana danışır və danışdıqca da qızın boynunu qucaqlayıb alnından, telindən öpürdü. Nədənsə, atamın, Durna nənənin vəsiyyətini xatırladığını, bu vəsiyyəti pozanları qınadığını da duyurdum. Atam Afətlə nadir hallarda belə səmimi rəftar edərdi. Dilbərlə isə, sanki Qubadlının, kəndimizin havasını almışdı və o havanı ciyərlərinə çəkməkdən, dodaqları ilə dadmaqdan doymurdu.

Əli axşama yaxın Dilbəri və atamgili evə yola saldı. Həmin gecə dağı yenidən arana, aranı da dağa daşdım. Baysalla Dilbərin dərdlərinə sahib çıxmaya bilməzdim. Buna haqqım çatmazdı, yoxsa rahatlıq tapa bilməzdim.

...Mən kənddə qayğısız böyüyüb, ulaqla ot, tikan daşıyarkən, mal nobatında ömrümü çürüdərkən ağıma da gəlməzdi ki, nə vaxtsa iş adamı olacağam, qazanmağın yolunu, çəmini tapıb varlanacağam, gur Bakının bir parçasına yerləşib bu qədər dost-tanış tapacağam. Tanrı dərdlə birlikdə dəvanı da verir. Mənə pul verib, ehtiyacı olanları da ürcəhəmə çıxarır. Ehtiyacı olanların istəklərini, ağrı-acılarını duymağa isə kövrək ürək verir ki, tez ölüm – savab etmək imkanım az olsun. Zeynalabdin Tağıyevlik keçmir ürəyimdən, əstəfürullah. Amma nə gözəl şeymiş dərdə dəva olmaq, sahib olduğunu ehtiyacı olanlarla bölmək, qonşunun qarnı doymadıqca öz qarnını güdməmək... Cızma-qarayla baş girləyənlərin məqsədində belə bir istək yat-

mırsa, heyif kağız istehsalı üçün doğranmış o ağaclara, lənət olsun “ciyərlərimizin oksigenini” kəsdirən nadürüstlərə. Mən xeyirxahları, xeyirxahlığı sevirəm. Başıma gələnləri yazmağa ona görə girişdim ki, Dilbərə verdiyim sözü tutum, onunla həmişəlik həmdərd, yol yoldaşı, dost olum, onsuz keçən illərimdən onu da xəbərdar edim. Amma, müştəbehlikdən uzaq olsun, deyəsən həyatımın buraya qədər olan hissəsinə görə peşimançılıq keçirəcək, tanrının bağışlaya bilməyəcəyi günahım olmayıb. Tanrı, verən əlimi heç vaxt kəsməyib, əksinə bin-bərəkətini artırıb. Şükür Allaha ki, daşqəlbli deyiləm, hətta, infarkt keçirəcək qədər kövrəyəm. Yaxşı ki, infark keçiribmişəm...

* * *

Tanrı məni infarktlə əməlli-başlı silkələdi. Əslində ölüm-dən qorxan deyiləm, amma bu yaşda da ölmək insafsızlıq olardı axı. Həm də övladlarımı bu yaşda atasız qoyacağımı düşündə ürəyim kövrəlirdi. Axı onların bu dünyaya gəlməyində mən idim baskar.

...On gün olardı xəstəxanadan çıxdığım. Müntəzəm olaraq dərmanlar qəbul edirdim. Çox gümrəhıydım, ağrım-acım keçmişdi. İşlərin başına yenidən keçmək həvəsim qalmamışdı, əlim işdən tamam soyumuşdu. Əli işlərə nəzarət edə bilirdi. Vaxtımın çox hissəsini istirahətə ayırmaq istəyirdim. Həkimin ciddi tapşırığına uyğun olaraq bir müddət qayğıma qalmaq istəyirdim.

Atamı və bacım Nailəni Həcc ziyarətinə göndərmişdim. Kişi ziyarətdən qayıtdıqdan sonra sanki yenidən doğulmuşdu. Tez-tez eynəyinin ölçüsünü dəyişdirir, dini kitablara sarılmışdı. Ziyarətdən sonra qadağaların və haramların siyahısını uzatmışdı. Hər şeyə qarşı diqqətli olmuşdu. Yanına gələn hacı dostlarıyla oturub saatlarca dini söhbətlər etməkdən doymurdu.

Məzhəb məsələsi dilindən düşmürdü. Bu məsələyə görə başının qeyli-qalı əskik olmurdu. Hacı dostu Əfqan kişi (atamın “şiə dostu” idi və o da məzhəb təfriqəsinin qatı əlehdaı idi) nağıl edirdi ki, – “Hələ Bakıda hava limanında cavan qohumunu həccə yolan salan biri zəvvar qohumuna dedi ki, – “Əbubəkrə lənət duasını əzbərləmişənmi?”. Həccə gedən də dedi ki, – “Hə, narahat olma”. Ziyarətdə şeytanı daş-lama mərasimində atan həmin oğlanı görür. Fikir verir ki, həmin oğlan dilinin altında xəlifə Əbubəkrə lənət oxuya-oxuya şeytana daş atır. Atan, əlindəki daşları bir-bir həmin oğlana ataraq, – “Səni lənətə gələsən, mə-lun şeytan!” – deyib onu daşlayır. Oğlan qorxusundan aradan çıxmaq istəyəndə atan arxasınca düşür, onu daşlamaqda davam edir. “Ay müsəlmanlar, şeytan burdadır, boş divarı daşlamaqdan nə fayda, insan sifətinə girmiş bu şeytanı daşlayın!” – deyir. Oğlanı güclə onun əlindən aldıq. Kişinin başına hava gəlmişdi elə bil. Bizim qafilənin hamısı onun başına toplaşmışdı. O isə əllərini göyə tutub, – “Qurbanın, qapında itin olum, ya Allah. Bu şərəfsizdən sənə şikayətçiyəm. Səni and verirəm peyğəmbərlərinə, əziz peyğəmbərimizin xəlifələri və silahdaşları Osmana, Ömərə, Əbubəkrə, Əliyə, bu kafirin cəzasını özün ver. Bu murdar iblisi rəzil elə. Məhəmmədin üzünü Allah yanında qara, başıaşağı edən müsəlmana min lənət! İmanı olan adam da əziz peyğəmbərimizin sirdaşına, hər kəs Onu yalançı adlandı-rarkən Onu təsdiq edənə, hər kəs Onu sürgün edərkən Onu bağrına basana, hər kəs Onu öldürmək istərkən öz malını, canını, bədənini Ona fəda edənə, Bilalı Onun xatirinə azad edənə lənət oxuyarmı heç? Özü də şeytanın qənşərində! “Allaha və mənə düşman olmaq istəyən Əbubəkrə düşman olsun!” – peyğəmbərimizin hədisi deyilmi bəs bu!!!” – deyib bayılmışdı. Üç gün xəstəxanada yatdı yazıq. Qurban kəsimi üçün də pul göndərmişdi – özü gedə bilməmişdi. İndi də deyir ki, lənətəgəlmiş iblis həcc ziyarətini pozdu, qoymadı hacı adını alım...

...Beton zavodu, qum-çınqıl, daş karxanası, tir-üzlük daşları sexini, yarımçıq qalan bina yerlərini və tikililəri satdım, qalan qismini də banka girov qoyub pul götürdüm – ahıllıq ömrümü dərdsiz-sərsiz başa vurmaq qərarına gəlmişdim. Oğuzdakı istirahət zonasından gələn pulla dinc və sakit həyat sürməyi planlaşdırırdım. Atam da bu qərarımı bəyəndi. Yal-nız, – “Balalarına faiz yedirmək haramdır! Faiz dəvə balası kimidir, evə girdisə, böyüyür və qapıdan çıxıb bilmir” – qərarında israrlıydı. Düzü, indiki vaxtda banklara pul etibar etmək də axmaqlıq olardı, evimizdə isə heç vaxt çörək pulundan artıq pul tapılmazdı. Səhv etmərsə “Kriminal” verilişindəydi, adı mənim kimi “varlı” çıxmış bir iş adamının evini qarət məqsədilə yarırlar və evdə vur-tut 157 manat pul tapırlar. İzi itirmək üçünsə, yeganə şahidi – ev sahibini öldürmüşdülər. Nə acı üzüntüydü, nə qəddar cinayət, nə qədər acınacaqlı “varlı” insan aqibətiydi... Amalı, biznesi, əməlləri milyonlarla ölçülən bir xeyirxah insan 157 manatın güdazına getmişdi... Odur ki, öğrulara səslənirəm: “Vallah-billah, evdə uzaq başı 200-300 manatdan başqa pulumuz olmur, onu da divardakı sobanın üstündə, ev telefonunun yanında qoyuruq. Evi yandırmağına, kimisə öldürməyinə dəyməz. İnsafınız, adamlığınız olsun – 157 manata görə bir insan canına qıymazlar axı”.

Sabir indi şəxsi biznesini açmışdı – spirtli içkilərin topdansı ilə məşğul idi. Şəhərin mərkəzində 4 otaqlı bir ofis bəyənməmiş və kirayələmək istəyirdi. Kirayə haqqı olaraq 4000 manatı təklifə ödəməyə isə əli gəlmirdi, – “Otaqların birini sənin üçün düzəltdirəcəyəm, kirayə haqqının isə 1000 manatını sən ödəyəcəksən. Nə vaxta qədər qəsəbədə oturacaqsan? Həm də bir yerdə olarıq”, – demişdi.

Sabirlə razılaşdım. Yəqin ki, onunla birlikdə işləməklə günlərimizi daha maraqlı keçirərik. Dilbəri yeni ofisimizə işə götürdük. İndi o bizim çay-kofe, yazı-pozu işlərimizə baxır, telefon-

lara cavab verirdi. Onunla birlikdə yaşlı bir qadını mətbəx və təmizlik işləri üçün, bir nəfəri isə hüquqşünas işinə götürmüşdük. Sürücümüz isə Əli idi. Dilbərin əmək haqqını 500 manat təyin etmişdik. Bunu biləndə – “yesss!” deyib atılıb-düşmüş, sevinmişdi. Həkimin yazdığı reseptə uyğun olaraq dərmanlarımın qəbuluna Dilbər nəzarət edirdi. İnanılmaz qayğı və nəvaziş göstərirdi mənə, mubaliğəsiz deyim ki, belə nəvazişi yalnız Durna nənəmdən görmüşdüm. Odur ki, daha Dilbəri “nənəm balası” deyə çağırırdım. Sabir, Dilbərlə bizim uşaqlıq xatirələrimizi maraqla dinləyir, uşaq dəxəlliyini və şirinliyini hələ də itirməmiş bu qızcığazı məndən də çox sevməyə başlamışdı. Hərdən ikisi birləşib məni cırnadır, sonra da Sabiri atıb mənim tərəfimə keçirdi. Bir sözlə, Dilbər ofisimizin şirin havası, duzlu məzəsinə çevrilmişdi. Evdə maddi dəstəyi anasınınkini üstələdiyindən nüfuzu, diktəsi də artmışdı. Dediynə görə anası artıq içki və siqaret çəkməyi tərgitmişdi. Hər gün işdən çıxanda Dilbəri evlərinə qoyurduq. Yoluştı isə hərdən Nağıgilə dönər, uşaqlarına pay-püş alardıq.

“Dövlətlə dövlətçilik etməmək üçün” sabit işə keçməyi planlaşdırdım. Girov qoyduğum inşaat kompleksini və istehsal sahələrini nəgd pula ala biləcək müştəri tapmaq müşkül iş idi. Odur ki, olub-qalanımı Bakı şəhərinin mərkəzində tikilmiş və ya tikilməkdə olan binalarda mənzillərlə dəyişdim. İndi Bakıda mənim 17 ədəd dördotaqlı, 13 ədəd üçotaqlı, 11 birotlaqlı evim və 1 üçmərtəbəli mebel mağazam vardı. Uzunmüddətli biznes fəaliyyətimin yekunu bunlardan ibarət idi. “Kasıbın malı göz qabağında olar” deyə, bütün mülklərin sənədlərini hazırlatdırıb Afətin adına rəsmiləşdirdim. Oğuzdan gələn pul ailəmizin dolanışığını və cibxərcliyimi artıqlaması ilə ödəyirdi. Xəstəliyimlə əlaqədar olaraq dostlarım məni içki, kabab məclislərində üzürlü hesab edirdilər. Tezliklə eyni mərtəbədə yerləşən 4 və 3 otaqlı mənzillərimi birləşdirərək yeni, – daha yaraşqlı bir ofisə köç-

dük. Artıq kirayə haqqından azad olmuşduq və 4 ədəd kabinet, bir istirahət otağı (xəstəliyimlə əlaqədar dincəlməyim üçün sırf mənim idi), cakkuzi, tualet, mətbəx, ictimai otağı və yemək otağı var idi – əməlli-başlı iş şəraiti qurmuşduq.

* * *

...Bazar günüydü. Sabirin oğlunun toyu idi. Evdən bir qədər tez çıxmışdım. Dənizkənarı parkda gəzmək keçirdi ürəyimdən. Bir qədər gəzişdikdən sonra Aşralı kişinin “zonası”ndakı skamyalardan birində əyləşdim. Kişi bir kənardə xəzəl toplayıb yandırırdı. Yanan yarpağın tüstüsü kənd xatirələrimi oyadırdı. Yarpaq tüstüsünün iyi həmişə xoşuma gəlib, qəribəsədiyim gərmə tüstüsündən də çox. Yay vaxtları ağcaqanadları qovmaq üçün gərmə dolu vedrəyə od vurardıq, sonra da tüstüsündən yata bilməzdik. Durna nənəm həmişə baş ağrılarından şikayətçiydi, həmişə də qurumuş üzərlik yarpaqlarını toplayıb od vurur, tüstüsünü burnuna çəkərdi, dediyinə görə bu baş ağrılarını kəsirdi.

Başı işə qarışmış Aşralını diqqətlə izləyirdim, bu saat utanmasam dırımıq alıb bütün yaşıllıqdakı yarpaqları toplamaqda kişiyə kömək edərdim, – gör neçə ildir ki, əlimə bel, dırımıq, balta almırdım... Əllərimə baxdım, əsl “qızibibi” əlləriydi. Görünür ona zillənmiş nəzərimi kürəyində hiss etdi, Aşralı kişi mənə tərəf çöndü – “Həə.., qardaşoğlu, demək gəlmisən...” – dedi və işini tullayıb yanıma gəldi. Görüşdük.

– Görsənmirsən, hardaydın, oğul? – soruşdu.

– İşdə-gücdə. Siz necəsiniz, işləriniz gedirmi, xətrinizə daha dəymirlər ki?

– Allah səndən razı olsun, sənə o qulaqburmandan sonra dəyib-dolaşan yoxdur, əksinə, bel, şlanq, nə istəsəm verirlər. O zalımı işdən “çıxartdırdığıma” görə mənə minnətdarlıq edənlər

çoxdu, sən demə zalım balası kontorda da rəisin canını boğazına yıgıbmış. Arxalı köpəyimiş, amma Nazim müəllimə bata bilmə-dilər. Səninlə birinci tanışlığımız heç yaxşı alınmadı, gərək mənə bağışlayasan, amma o gündən sonra tənhalığın daşını atmışam, özümü arxalı hiss edirəm, Allah səni zavalda qoymasın...

Son aylar başıma gələn hadisələri – Nağının ölümünü, in-farkt olmağımı Aşralı kişiye danışdım. Sual suala calanmışdı, özüm də bilmədən ömrümün ən maraqlı və yaddaqalan hadi-sələrini pisi, yaxşısıyla birgə onunla bölüşdüm. Aşralı kişinin timsalında münasib bir dərd yoldaşı tapmışdım, içimdəki bü-tün ağırlığı boşaltdım. Özümü quş kimi azad hiss elədim. Mü-sahibim mütəəssir olmuşdu. Anamın, atamın başına gələn mü-sibətlər, qaçqınlığımızın ağır günləri onu əməlli başlı təsirlən-dirmişdi.

Bu qısa vaxt ərzində yaranmış səmimiyyətdən ruhlanaraq Aşralı kişi də öz həyat tarixcəsini açıb tökdü. Bu arıq bədəndə nələr varıymış... İnsanın ağılına gəlməyənlər başına gələrmiş. Onu dinlədikcə nəfəsim durur, damarımda qanım donurdu. Onunkunun yanında mənim heç bir dərdim yox idi...

Aşralı:

– Günlərin birində, biri oğlunu bir filosofun yanına gətirib deyir – “Ustad, səndən elm öyrənməsi, adam olması üçün oğ-lumu sənə əmanət verirəm, əti sənin, sümüyü mənim, bunu adam elə”. Filosof razılaşıır. İllər keçir, şeyird püxtələşir və həddi-buluğa çatır. Filosofun da arvadı həddən artıq deyingən və gəvəzənin biriymiş. Evlənmək yaşına çatmış tələbə müəl-limindən soruşur – “Ustad, hər şeyi sizdən öyrəndim, evlənmək vaxtımdır, amma sizin arvadınızı ki belə görürəm, evlənmək-dən qorxuram. Mənə nə məsləhət verə bilərsiniz?” Filosof cava-bında deyir, – “Oğul, evlənmək bəxt məsələsidir. Əgər bəxtinə

yaxşısı düşsə, dünyanın ən xoşbəxt insanı olacaqsan, yox, əgər beləsi düşsə, – arvadını göstərir – bax mənim kimi filosof olacaqsan”.

Mənim də bəxtim o filosofunkuna bənzəyir. Valideynlərimin ısrarı ilə öz sevdiyim bir yana qaldı, məni xalam qızı Firəngizlə evləndirdilər. Töhmət olsun zorla övlad evləndirən valideynlərə. Firəngizdən iki oğlum, bir qızım oldu. Uşaqlar boya-başa çatdılar. Böyük oğlum bir rusla evləndi, bizi atıb Sibirə köçdü. Ortancılım – ikinci oğlum, ilk dəfə yatdığı pozğun bir fahişə ilə ailə qurdu, övladlıqdan rədd elədim. Bütün bu uğursuzluqların, şərəfsizliyin, namussuzluğun yeganə səbəbini öz valideynlərimizdə görürdüm. Hər oturub-duranda onlara bəddua yağdırırdım. Firəngizlə yola getmir, ahıl vaxtımda el içində daha da biabır olmamaq üçün onunla boşanmaqdan özümü güclə saxlayırdım. Günümüz dava-dalaşla keçirdi. Səhərdən axşamacan mırt-mırt mırtlayıb zəhləmi aparırdı. Ölimdən bir qəza çıxacağından qorxurdum. Yeganə ümidim sonbəşik qızım idi. Bakıda texnikumda oxuyurdu. Bir gün soyuqlamışdım, yuxudan gec oyanmışdım. Həyət darvazası açıldı və Firəngizin – “Qızım!” – deyib doqqaza yüyürməsinə çarpayıdan qalxdım. Qızım yanında bir oğlanla gəlmişdi. Açıq pəncərədən aydınca eşitdim – “Ana, tanış ol, ərimdir”. Başıma sanki qaynar su tökdülər, dana buzun üstündə qalan kimi yerimdə mil qaldım. Firəngiz oğlanın üz-gözündən öpüb onları evə dəvət etdi. Özümü saxlaya bilmədim. Köhnə şifonerdən tütəngi çıxarıb patron doldurdum, qapını açıb eyvana çıxdım – “Əgər bircə addım da atsanız üçünüzü də it küçüyü kimi gəbərdərəm, rədd olun qayıdın gəldiyiniz yerə, daha mənim sən adda qızım da yoxdur!” – deyib oğlanın ayaqlarının altını nişan aldım. Güllənin açılmasıyla oğlanın qarnını qucaqlamağı bir oldu. Qırma-lardan bir neçəsi səkərək oğlanın qarnına dəymişdi. Həyətdə şivən-qiymət qopdu. Firəngiz ağzına gələn qarğıışları ünvanı-

ma yağdırır, qızım isə yanındakı oğlanın köynəyini qaldırır qarnından axan qana baxaraq bəyirirdi. Etdiyim hərəkətimdən peşiman deyildim, hətta üçünü də öldürmək üçün qoşalülə tüfəngi yenidən doldurub onları nişan aldım. Firəngiz əlindəki çalğı ilə harama gəldi vurur, qarğış edirdi. Tüfəngin qundağı ilə mənim canımı boğazıma yığmış bu ifritəni yerə sərdim – huşunu itirib yerə yığıldı. Qızım vahimə içində oğlanın əlindən yapışb darvazadan bayıra qaçdı. Gəldikləri “Jiquli” maşınına minib birbaşa xəstəxanaya yollanmışdılar. Yaraları qorxulu deyilmiş. Qırmaları çıxardıqdan sonra həkimlər polisə xəbər vermişdilər. Bir qədər sonra polis maşını həyətə daxil olub əlindəki silahı aldı və məni rayon polis şöbəsinə gətirdilər. Nə soruşurdularsa – “Lənət olsun qara bəxtimə, dərin yatsın məni bu günə salan-ları...” – deyə sayaqlayırdım. Məni psixoloji dispanserə yolladılar. Baş həkim çox yaxşı adam idi. Bütün başıma gələnləri ona danışdım, deyəsən başa düşdü və halıma yandı. Polisə arayış yazdı – “cinayəti anlaşıqsız vəziyyətdə törədib”. Yüngülləşdirici hallarım çox idi – Böyük Vətən müharibəsi vaxtı arxa cəbhədə əmək qabaqcılı olmağım, iki qardaşımın qara kağızları, orden və medallarım köməyimə gəldi. Altı aylıq şərti işlə azadlığa buraxıldım. Artıq o dağılmışa qayıtmayacağıma söz vermişdim. “Lənət olsun məni əkib-doğana, lənət olsun əkib-becərdiklərimə” – deyib Oğuz kimi gözəl bir rayonu, doğma elimi, tanışlarımı atıb, kimsənin məni tanımayacağı Bakıya üz tutdum. Üç ay ac-susuz, qış vaxtı küçədə yaşamağın “ləzzətini” bildim. Sonra dəmiryolu vağzalında yükdaşıyan işlədim. Vağzalda yaşayanların sırasına qatıldım, bura küçədən rahat idi. Bir müddət oturacaqların üstündə atılıb qalmış perəşki, bulka qırıntıları ilə birtəhər dolanırdım.

Bir gün bulvarda veyillənirdim. Bağbanların briqadiri Malikə yaxınlaşdı, iş istədim. Məvacibimdən ayda 50 manat ona verməyim şərtlə məni bağban işinə götürməyə kömək elədi.

Ayda 100 manata birotalı gecəqonduda toyuq hini boyda ev kirayələdim. Pis dolanmırdım. Amma, Malik verdiyi maaşı bur- numdan gətirirdi. İşə götürdüyü üçün başıma qaxır, 50 manat- dan əlavə ayda 3-4 çaxırın pulunu da qoparırdı məndən. Abır-həya, böyük-küçük yeri bilən deyildi, harda gəldi, kimin yanında gəldi məni söyüb biabır edirdi. Bir adam ki, boş- boşuna gurladısa, demək öz dayazlığını pərdələyir. Malik də gördüyüm dayazların ən dayazı idi. Dözməkdən başqa çarəm yox idi. Tənha yaşamağa uyğunlaşmışdım, rayondakı “qan çanağında” yaşamaqdansa, burda tək qalmaq daha rahatıydı, ən azı “dalıma vedrə bağlayan”ım yox idi. Boş vaxtlarımı kitab oxumaqla keçirirdim. Dini kitabları çox sevirəm, adama səbr, dözümlü verir. Tanrını həmişə yanımda hiss etmişəm. Mənfur ailəmi nifrətlə xatırlayır, doğma balalarım olan ata sevgisini çoxdan içimdə məhv etmişdim. Xoş günlərin birində isə tanrım səni qarşıma çıxardı, yeganə başbəlası, həmişə biqeyrət oğlanlarımı mənə xatırladan Malikdən canımı qurtardın. Daha məni narahat edən kimsə yoxdur, əksinə, indi sən kimi bir dostum var... Bu yaxınlarda, səndən sonra Malik yenə gəlmişdi, işsizdi, çaxır pulu istəyirdi, vermədim. İndi maaşımı tam alı- ram, bəs edir, min şükürlər olsun. Elə bil ki, hər ay öz cibindən mənə 50 manat pul vermişən. Nazim müəllim də xətrimi çox istəyir, işimdən razıdır. İşim xoşuma gəlir. Hər ağacı, gülü öz balam kimi sevirəm, nazı ilə oynayıram. Bir sözlə, oğul, sa- yəndə indi hər şeydən çox razıyam. İnan ki, tam səmimi deyi- rəm, bu dünyada mənə yaxın adam ancaq sənsən, hər duala- rımda səni yada salıram. Hər şeyin zayı çıxıb, bala. İnsanlar bir-birinə inanmır, hamı qarşısındakından alçaqlıq umur. Ba- yaqdan sən danışdıqlarına qulaq asıram, tanrının səbrinə, bö- yüklüyünə həsəd aparıram. Bəlkə də, qaçqınlıq görməsəydin, atan və ananın, nənənin başına gələnlər olmasaydı sən belə xeyirxah olmazdın. “Xudam neylər, gözəl eylər”, halına baxı-

ram, hamısı bir-birinə bağlıdır, biri digərini yaradır. Namuslu oğlansan, fəxr etməli övladsan, səni böyüdüb boya-başa çatdıranları Allah özü mükafatlandırsın, ruhları şad olsun.

– Allah səndən də razı olsun, Aşralı əmi, duaların əskik olmasın. Vallah bilmirəm nə deyim. Bu cür ömür yaşadığına çox üzüldüm. Təsəlli verəcək yaşda da deyilsən. Bu qədər yükü çəkib apara bilirsənsə, əhsən sənün ürəyinə. Yoxsa mənim ürəyim kimi, “cart” deyə kağız kimi cırılır. İnanırsanmı, hər şeyə laqeyd olmaq üçün çox məşq etmişəm, amma bacarmıram. Yadımdadır, bir dəfə Mingəçevirdə yaşayanda bir kişi epilepsiyadan bayılıb küçənin ortasında qalmışdı, ağzı köpüklənmiş halda yerdə çabalayırdı. Adamlar onu dövrəyə alıb, – “Yəqin alkaşdır”, – deyib heyrlətlə çabalayan bu insana baxırdılar, heç kim yardım etmirdi. Bəlkə də ilk tibbi yardım qaydalarını bilmirdilər. Mən də yan keçmək istədim, amma bacarmadım. Onda hərbi hazırlıq müəllimi işləyirdim, ilk yardım qaydalarını da tədris edirdim, az-maz da praktikadan başım çıxırdı. Geri qayıdıb adamları araladım, həkimə zəng vurmaq üçün adam göndərdim, özüm isə xəstənin ağzından axan köpüyü təmizləyib çənəsini dikəltdim ki, nəfəs ala bilsin. Çənələrinin arasına ağac parçası qoyub dilini çıxardım. Xəstə boğulurdu, ağzına süni nəfəs verdim. Həkim gəldi və onu apardı. Sonradan öyrəndim ki, kişi sağalıb və “turp” kimidir. Sevinməyə sevin-dim, amma o günü özümü çox danladım – “Axı sənün nə dərdinə qalıb, sən axı niyə başqaları kimi bivec olmayasan, sənün nəyin onlarınkindən artıqdır? Qəhrəman olmaq istəyirsən?!”. Amma bir şeyi bilirəm ki, heç vaxt bunu qəhrəman olmaq üçün etmərəm. Xasiyyətimdə ən acığım gələn şey, laqeyd olmağı bacarmamağımdır. Arsız ola bilmirəm, mənim də bəzi şeyləri unutmağa ehtiyacım var, ancaq bacarmıram, əksinə hər şeyi ürəyimə salıram.

– Oğul, hələ ömrünün çiçəklənən vaxtıdır. Bu gün səni ağrıdan şeylər, sabah səninçün unudulmuş adi bir şey olacaqdır. İnsan dözümlü və iradə ilə hər əzaba qatlaşa bilər. Sən kifayət qədər iradəli və səbrli insansan. Lakin, bu ağsaqqal qocanı dinləsəydin, namazını, orucunu qaçırmamağı sənə məsləhət görərdim. O zaman hər şeyi “olacaq” kimi qəbul edərsən və hər şeyin sahibi olan Allaha sığınmaqla bütün əzab və qüssədən uzaq olarsan. Səninki bilirsənmi nəyə oxşayır? Elə bil sənə bir qazan süd veriblər, əgər onu mayalandırmısan üç gündən sonra çürüyüb zay olacaq. Bax, iman da o maya kimidir – əməllərinin savabını minqat artırır. Sən də xeyirxah insansan, lakin xərclədiklərinin içində Allah rızası olmadığı üçün savabı çürüyüb zay olur. Hər şeyi Allah xatirinə vermək lazımdır. Onda sənə verilənlərin və sənin verdiklərinin əsl sahibini tanıyarsan və rahat yaşayarsan. Bu uzun söhbətdir, indi bununla baş-beynini aparmaq istəmirəm. Amma bu sözümlü unutma, – əsl xoşbəxtlər, öləndən sonra yaşayanlardır. Xeyirxahlıq etməkdən heç vaxt yorulma. Çox şad oldum ki, sənənlə daha da yaxınlaşdıq, içimi qurd kimi gəmirən sirrimi, utancımı sənənlə bölüşüb mən də bir az yüngülləşdim. Həm də toya gedərsən, kefini daha çox korlamayım.

– Namaz üçün hələ tez deyilmi? – soruşdum.

– Namazın tezi olmur bala, hələ çox gecikmisən. Bir azdan lap gec olacaq, nə qədər tez başlasan axirət xurcunun da savabla o qədər çox dolar...

– Açıq, nə cəhənnəm əzabına, nə də öləndən sonrakı həyata inanan deyiləm. Allahın varlığına inanıram, ancaq qalan şeylər beynimə girmir. Məncə xeyirxah və savab işlər sahibi olmaq yetərlidir. Bununçünsə namaza, oruca ehtiyac görmürəm.

– Ya Rəbbim, əgər bütün dua və ibadətlərimizi cəhənnəm əzabından qorxduğumuz üçün ediriksə, bizi cəhənnəm odunda yandır. Əgər cənnətə girmək üçün ediriksə bizə cənnət üzünü göstərmə.

– Bəs onda nə üçün..?

– Əgər hər bir ibadətimizi sənin verdiyin ruzin üçün ediriksə, bizi cənnətindən və halal ruzindən məhrum etmə, ya Rəbbim!

– Təklənməsəm, dostlardan, ətrafımdan ayrı qalmaqdan qorxmasam bəlkə də namaz qılamam.

– Təklilik Allaha məxsusdur. Sən təkl deyilsən, bu sözü deməyə sənin haqqın yoxdu, ən azından sənin mənim kimi sevən dayın, imanlı atan, övladların, başını sığallayıb könlünü aldığıın gör nəçə insan var...

Saata baxdım, getmək vaxtıydı. Əl verib Aşralı əmiylə görüşdüm. O isə boynumu əyib alnımdan öpdü – “Səni balam qədər çox sevdiyim üçün məni bağışla, tanrı günahımdan keçsin, xətrinə dəyən söz desəm qocalığıma yazarsan” – dedi.

Taksiyə minib Sabirin oğlunun toyuna getdim. Toy, köhnə müharibə və tələbə dostlarımla birlikdə xoş bir gecəyə çevrildi.

* * *

...Ofisdə təkl idim. Dilbər gec gələcəyini dünəndən demişdi. Qızmar yayın istisi adamı boğurdu. Otaqları soyutmağa kondisionerlərin gücü çatmırdı. Cakkuzini ilıq su ilə doldurub içinə uzanmışdım. Bir qədər yaxalandıqdan sonra hamam xalatına bürünüb yatağıma uzandım – azca dincəlmək istəyirdim. Tumanımı əynimə yenidən geymişdim ki, Dilbər yataq otağıma girdi. Özümü itirib yenidən xalata çiynimə atdım.

– Paho.., bizim Qaqaş müəllim utancaq olub, azmı çimizdirmisən məni Bərgüşadda, ya tumanda gözümün qarşısında azmı ot çalmısan? – dedi.

– O vaxt başqa idi, indi başqa. Böyümüsən, artıq “dəli keçi” deyilsən, “nənəm balasısan”.

– Elə o vaxt da nənənin balası deyildimmi? Bəs onda niyə utanmırdın? – çönüb bayıra çıxdı. O gələnədək yüngül idman şalvarımı və futbol köynəyimi geyindim. Əlində çay içəri girdi.

– Yəqin ki, qapını döymədən, icazəsiz içəri girdiyimə görə inciməzsən? – özünü yenə ərköynlüyə qoyub məni cırnadırdı.

– İncimirəm, amma məni lüt görməyini də istəmirəm... – dedim.

– İstəyirsənmi bədəninin hər nöqtəsini təsvir edirəm? Bax çiyindən qoltuğuna düşən yerdə balaca qara xalın var. Göbəyinin yanında və arxa sol böyründə boz ləkə varındı...

– Saxla, daha aşağılara düşmə! – deyib zarafatla ağzını qapadım. Şirin-şirin güldü, yaxınlaşıb saçımı iylədi – “Şampununu dəyişsən olarmı, iyini bəyənmədim?” – deyib üzümdən öpdü. Dilbərin yanaqları bir anda qızardı. Bu öpüşü indiyədək olan öpüşlərindən fərqli hiss etdim. Utandım. Şeytan ağılımı qurcaladı, “doğmaqda” olan pis fikri anındaca boğdum.

– Necə istəyirsən, nəyi istəyirsən dəyiş, bu ofisin xanımı sənsən. Xoşuna gəlmirəmsə məni də ofisə buraxmaya bilərsən.

– Nə həddim var ki səndən xoşum gəlməyə... Sən arzularımdakı yeganə kişisən. Məni bu ofisə çəkən səni görmək, səsini duymaq istəyidir...

İkibaşlı sözlər məni yaman tıncıxdırırdı. Bəlkə də məni şeytan aldatmışdı, heç mən fikirləşdiyim mənada demir, yaxın bir qardaşı kimi deyirdi. Amma yox, bu sözləri dedikcə, gözlərini yerə dikib üzünü gizlədirdi. Bu fırtınaqabağı utancaqlığa bənzəyirdi. Sözü başqa səmtə döndərməyi məqsədəuyğun hesab etdim:

– Sabir sənin stolunun üstünə qeydlər qoymuşdu, onları yazarsan, mənsə, bir az yatardım...

– Ta denən ki, – “Zəhləmi tökmə, rədd ol çıx bayıra” da! Acıqlanıb otaqdan çıxdı. Çarpayıya uzanıb yatmağa çalışdım. Durna nənəmin mənə əmanət qoyub getdiyi bu kimsəsiz

qızcığazla necə davranmalı olduğumu düşündüm. Əgər subay olsaydım, onunla mütləq evlənəcəyimi bilirdim, lakin mən evliyəm və bu bütün variantları istisna edirdi. Amma “müşəri gözü” ilə baxsaq, Dilbər sarışın, olduqca yaraşığı ayaqları və bədən quruluşu olan, gənc, yetişmiş qız idi. Özünü istədən şirinliyi və məlahəti vardı. Üzündəki bir-iki sızanaq onu daha da şirin göstərirdi. Məncə, bu çivzələr həm də onun dəli ehtirasının göstəricisiydi. Ancaq hələ də ona başqa gözlə baxmaq fikrini özümdən qovurdum. Amma Dilbər artıq öz hisslərini biruzə verməkdən özünü saxlaya bilmirdi. Hər dəfə istəyini daha açıq ifadə etməyə çalışaraq vicdanımı əzir, zorlayırdı. Nə istəyirdi o? Yoxsa, mənim evli olduğumu bildiyi halda müvəqqəti kef çəkmək? Yoxsa, ailəmdən ayrılıb onunla ömür sürməyimi? Bəlkə o bir mələk donuna girmiş fahişədir, onunçün fərqi yoxdur ki, o, məndən ötrü nə deməkdir? Axıncı fikrim birinci dəfəydi, ağlıma gəlmişdi. Mənim xasiyyətimi dəqiq bilirdi. Bilirdi ki, mən heç vaxt ailəmi atmaram, mən heç vaxt Durna nə-nəmin yeganə əmanətinə xəyanət etmərəm. Deməli 3-cü variant qalırdı, həm də anasının və qardaşının halı ondan xəbər verir ki, “Yetişmiş armud öz ağacının dibinə düşər” – südündə var ayağı sürüşkənlik... Məqsədim, dərhal bunu aydınlaşdırmaq idi. Dışim az qaldı bağıracağımı kəssin, onu səslədim:

– Dilbər!

– Nə var? – o biri otaqdan nazla cavab verdi. Bildirmək istədi ki, küsüb məndən.

– Bura gəl, söz soruşacağam...

Qapını azca aralayıb acıqlı-acıqlı soruşdu.

– Nədi? Nə istəyirsiniz, Fərhad müəllim?!

– Heç görüşdüyün, sevdinin biri olubmu..., oğlanın varmı? – bir qədər hirslə soruşdum.

– Sən bilirsən nə danışırısan?! Sən məni nə hesab edirsən?! Tanıdığın, gözünün qabağında böyümüş, xasiyyətini bildiyin

biri haqda necə bu cür fikirləşə bilərsən? Yoxsa anamı əxlaqsız hesab edirsən? Əsla, o sadəcə bir iki dəfə anaşa çəkib və indi onu da tərgizib. Qardaşım isə Allahın lənətinə gəlib... Mənim haqqımda bu cür fikirdəsənsə, bu gündən gedə bilərəm! Haqqımda çox yanlış düşünürsən, Fərhad, çox yanlış... – səsi titrəyirdi. Hər şeyi sanki ürəyimdən oxuduğu üçün çaşıb qaldım. Allah kor şeytana lənət eləsin. Acıq və hirsində saxtalıq sezmədim. Şübhələrimdən özüm utandım. Bir az atmosferi yumşaltmaq istədim:

– İşə gec gəldin, ona görə ağıma gəldi. Dedim bəlkə istədiyini biri var, kiminləsə görüşürsən...

– Yoxdu və olmayacaq da! Olsaydı, indiyədək olardı... Hər kəşidə bir eyib tapıram, kəşilərin hamısından iyrənirəm! Səndən başqa! Amma indi ən çox səndən iyrənirəm! – qapını çırpıb gətdi. Ofisin giriş qapısı da çırpıldı – demək yenə küsdü. “Durduğumuz yerdə işə düşmədikmi?” Bir də fikirləşdim – “Axı niyə mən elə düşündüm ki, o mənə öz qardaşı, güvənc yeri kimi deyil, müştəri gözüylə baxır? Mənim belə düşünməyim üçün nə əsasım var idi axı?” Heç bir əsas tapa bilmədim. Sadəcə olaraq şəhər mühitində böyümüş qızın səmimi hisslərini mən öz “çuşka” fəhmimlə intim hiss kimi qəbul edərək həm günaha batmış, həm də qızıcığazın ürəyini qırmışdım. Artıq yata bilməyəcəkdim, paltarımı geydim, iş otağıma keçdim. Stolumun üstünə qoyulmuş bəzəkli hədiyyə qutusuna gözümlə sataşdı, üstündəki kağız karta yazılmışdı – “Həyatımın mənası, ömrümün bəzəyi Fərhadıma, nənəsinin balasından təşəkkür borcu kimi ilk maaş hədiyyəm olaraq”... Dünən əmək haqqını almışdı. Paketi açdım, içində gözəl bir qalstuk idi. Demək mənə ilk maaşından qalstuk almaq üçün işə ləngiyibmiş... “Ay səni axmaq, gör sən nələr fikirləşirmişsən!” – deyib özümü qınadım. Telefonuna zəng vurdum, cavab vermədi. Mesaj yazdım – “Özümü piss hiss edirəm.

Ürəyim... Deyəsən yenə..!" Bu tip tülkü fəndlərini cavanlıqda çox işlətmişdim. Biclikdə mənə çatan az-maz adam tapırdı. Məsələn "üzümə gülərək göz vurub" getdi. Yenidən yataq otağıma keçib uzandım – pal-paltarlı, əllərim yana açılmış vəziyyətdə. "Ölü" rolunu bir-iki dəfə oynadım. Bir qədərdən sonra bayır qapısı açıldı, qız hövlnak özünü yataq otağına təpdi. Görünür aktyorluğuma söz yoxmuş, qız "qıyya" çəkib çıxırdı:

– Qaqaş..!, Qaqaş, qurbanın olum.., Qaqaş, noldu sənə..! Haran ağrıyır.., mənə qorxutma, Qaqaş.., mən indi neyləməliyəm..! Həkim.., həkim.., həkimə zəng vurmaliyam..! Qaqaş, azca dayan..! – özünü tamam itirmişdi.

Başqası olsaydı bir qədər bu "tülkülüyü" uzadıb xeyli əylənərdim, ancaq qızcığaza rəhmim gəldi, ürəyinin döyüntüsünü az qala eşidirdim.

– "Axı indi mən neyləyirəm..!" – deyə yerində vurnuxurdu, Sabirə zəng etmək istəyirdi, özünü itirdiyindən nömrəni tapa bilmirdi, əlləri titrəyirdi.

– Heç nə eləmə, bir balaca viski gətir içim – deyib yerimdə dikəldim. Qız quruyub qaldı. Anı olaraq "təora düşdüyünü" anladı. Üstümə atılıb çiyrimi yumruqladı, gözündən bıldır-bıldır yaş axırdı:

– Heyvanın biri heyvan, ürəyimi qırdın! Sən ölsən mən bircə saniyə də yaşamaram, bir də belə eləmə, dəli! Öküz...

Tələmə düşən uğurlu ovuma içimdə məmnunluqla gülürdüm. O mənə sillələyir, sinəmi yumruqlayırdı. Yorulduqdan sonra isə boynumu qucaqlayıb sinəmə sığındı. Mən də onun belini qucaqlamışdım. Kənardan baxan olsaydı yalnız bir şey başa düşərdi – "Uzanıb öpüşürlər...". Gözünün yaşı boynumu, boğazımı isladırırdı. Burnunu çiyrimə sürtdü. Hələ də gülürdüm. Birdən dodaqlarımı ağzına aldı. Dəlilər kimi öpdükə öpdü. Əlləri ilə yanaqlarımı, boynumu, çiyrimi, saçımı sığallayırdı.

Əvvəlcə onu üstümdən aralamaq istədim, ancaq o, daha da sıx sarıldı, sonra heç özüm də ayrılmağını istəmədim – “Cəhənnəmə olsun hər şey!” – dedim. Demək mən yanılmamışdım – Dilbər məni həm də başqa cür istəyirmiş...

İçimdə ona qarşı şərəfsiz hesab ediləcək bir hiss olmayıb. Ancaq öpüşmə anında bir şeyi ayırd etdim – “Bəli, mən onu canımdan da çox sevirəm! Mən ondan ayrı yaşaya bilmərəm, artıq Dilbər mənim namusum altındadır!”. Amma boynuma alıram ki, Durna nənənin ölümündən sonra kəndimizdə artıq böyümüş Dilbəri görən gündən gizlətdiyim bir hiss indi yenidən baş qaldırmışdı. Artıq özümü Dilbərin dupduru, səmimi hisslərinə və öz nəfsimə təslim etmişdim. Bundan o yanasını Allaha əmanət edirəm, çünki mən belə olmasını istəməyən biri idim, tanrı belə məsləhət bilib, qoy belə də olsun. Sevənlərin günahı alın yazısını yazanın təqdiridir. “Allahım, görəsən eşq təkcə boş-boşuna dərd çəkmək üçündürmü..?”

Həmin gündən sonra aramızda utanc qarışıq kövrək səmimiyyət yaranmışdı. Görüşüb-ayrılarda xəlvəti öpüşür, tək qalanda bir-birimizə sarılıb dəqiqələrcə lal-dinməz qalırdıq. Bu hər ikimizin içindən gəlirdi və bundan artıq heç nə arzulamırdıq. Bir-birimizə deyəcək nə hisslərimiz ola bilirdi ki? Bir-birimizə bağlanmışdıq. Hətta evdən ona mesajlar göndərüb, cavab alırdım. Hətta mesaj yazdığım üçün övladlarım məni məsxərəyə qoyurdular – “Atam elə bil qız istəyir?” – deyib gülüşürdülər. Bilmirdilər ki, doğrusunu tapıblar, yaşı qırxı ötmüş ataları özündən balaca bir qıza vurulub. Bu nə alçaqlıq idi mən edirdim... Hər güzgüdə üzümə baxanda özümə acığım tuturdu.

* * *

...Kiprdəki işlərimlə əlaqədar internetdə eşələnirdim. Dilbər əlində stəkan içəri girdi, çayı stolun üstünə qoyub arxadan boynumu qucaqladı, saçımı qoxlayıb yanağımdan öpdü:

– Mənim ürəyim kimin qızıyla yazışır görəsən?

– Qısqanırsan məni?

– Əlbəttə qısqanıram. Pis olan yaşlanmaq, çirkinləşmək, hətta ərsiz, yoxsul qalmaq deyil, həyatda kimsənin səni qısqanmamasıdır. Ancaq sənin olmayanı qısqanmaq bilsən nə qədər acıdır... Bir arzum var – sən ürəyin istədiyin kimi, ləzzətlər içində yaşayasan! Ürəyinin istədiyi heç bir şeyə, amma heç bir şeyə qarşı çıxmaram. Çünki, ağlına və iradəyə güvənirəm – yanlış iş tutmazsan...

– Amma bizim elədiyimizin sonunu görə bilmirəm. Mənimki “qocalıqda yorğalıq”dan başqa bir şey deyil...

– Sən bir də özünə qoca desən, ömürboyu sənə küsülü qalaram. Sən mənim gördüyüm ən yaraşqlı oğlansan. Mənim üçün kişi məfhumu ancaq sənin simanda dərk edilə bilər. Bir də mən ölməmişəm ki, qocalasan, – “Məgər mən ölmüşəm yarım qocalsın ay, ay nəyə?” – mahnıdan bir parçanı oxudu.

– “Qocalsın” yox, “qız alsın”. Yoxsa “qocalsın”dımı? Özüm çaşdım.

– Səni özümdən 20 yaş cavanlaşdıracağam, sonra sənin mənə aşiq olduğunu görməzliyə vurub səni çatladacağam, elə edəcəyəm ki, “uşaqdır da, qanmır, o nə bilir eşq-məhəbbət nə olan şeydi” fikirləşdiyimi duyacaqsan. “Dəli keçi” kimi nə qədər hoppanıb düşsən də yenə deyəcəm ki “hələ uşaqdır, qanmaz belə şeyləri”. Adın qalacaq “dəli keçi”, hamı səni körpə uşaq kimi lağa qoyub güləcək. Ta., 23 yaşına çatanda baxacağam ki, artıq bir az böyümüsən, indi sevgidən danışmaq olar. Elə ağzını açan kimi deyəcəyəm ki, – “Ayıbdır, anan yaşında arvadam, bu nədir ağlına gələni çərənliyorsən!” – danışdıqca se-

vincindən üzü gülürdü. Bu, indiyədək çəkdiyi sevgi iztirablarının komedik etirafıydı...

– Sən əməlli başlı eşqdən yanırmışsan ki... Sən nə vaxtdan “dəli keçiliyin” daşını atdın?

– Sən Qarabağdan – müharibədən kəndə qayıdan vaxtdan. Amma ondan sonra heç görüşə bilmədik, ancaq haqqında ondan-bundan eşidirdim. Amma mənim “ağ atlı oğlan”ım artıq evlənmiş və ailə-uşaq sahibi olmuşdu. Mən isə yorulub-bezmədən onun bir gün qayıdacağını gözləyirdim. Bilirdim ki, “Cahandar ağam”⁵⁵ bulaq başında olmasa da, nə vaxtsa məni görüb qaçıracaq, öz əmanətinə sahib çıxacaqdır. Şükür, bax artıq mən sənə məxsusam, tanrımdan isə bundan artıq heç nə istəməmişəm, istəmərəm də, çünki, sırtıqlıq olar, acığa əlimdəkini də alar.

– Durna nənənin sənənlə evlənməyimizi istəməyindən xəbərin varmı?

– Hə. Nailə xala anama deyəndə bilmişdim. Ona görə də “əmanətin” deyirəm. Bilirdim ki, nənənin istəyinə qarşı getməzsən, nə vaxtsa qayıdacaqsan.

– Nənəmin balası... – boynunu sinəmə sıxıb yanaqlarından öpdüm.

– Bax.., bir şeyi heç vaxt özünə dərd eləmə, – heç vaxt imkan vermərəm ki, mənimlə bağlı ailəndə xırdaca da olsa problemin olsun. Sənənin ailən mənimçün olduqca müqəddəsdir. Bir gün hiss etsəm ki, bizim münasibətlərimizi evinizdə hiss edirlər, həmin gün həyatından itəcəyəm.

– Səncə mesaj yazmağı bacarmayan Fərhadın indi telefonda qurcalanmağını evdəkilər necə başa düşürlər?

– Bu gündən etibarən işdən sonra yazışmaq qəti qadağandır! Həm də sənsən yazan, mən ancaq cavab yazıram.

⁵⁵ İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” romanının baş qəhrəmanı.

– Bəlkə dözə bilməyib yazsam, onda necə?

– “Yüz il” dir mən dözürəm, sən 5-6 saat dözmürsən?

– Yox, dözə bilmərəm, yazacağam!

– Onda mən cavab yazmayacağam!

– Onda daha çox yazacağam, zəng vuracağam!

– Dəli! Bunu eşitmək mənə bilsən nə qədər xoşdur... – yenidən bir-birimizə sarıldıq.

– Ofisdə heç kim yoxdur?

– Təkcə hüquqşunasdır.

Bir azdan Sabir səs-küylə içəri daxil oldu. Görüşdük:

– Sənin bu Yaşar dostun nə alçaq adammış, ə..?!

– Neyləyib yenə? – dilucu soruşdum.

– Qurumsaq gədə, bacioglumu əsgərliyə Bakıya saldırmağa 1200 manat pul istəyir. Vaenkomatda elə 900 manata hamını istədiyin yerə saldırmaq olur. Deyir, – “Dostum olduğun üçün 300 manat “zəfəran pulu” alacağam”. Xəbərin var, “ponçik”ə polkovnik rütbəsi veriblər?

– Yox... Bu gün boynuna bir qonaqlıq qoyub “ulduzunu yuyarıq” – dedim.

– Görüm onun ulduzu işildamasın heç!

– Arvadağız olma, ə!

– Arvad demişkən, anamı sənin həkiminin yanına aparmışdım. Həkimə dedim ki, – “Fərhad viski içir, ziyanı-zadı yoxdur ki?”, dedi – “Yox, azca içə bilər”.

– Arvadı niyə aparmışdın? Şikayəti nədəndir?

– Nə bilim əşşi, qocalıqdır da.., kürəyinin ağrıları kəsmir.

– Ərə ver, sənin də, onun da canı qurtarsın...

– Oğrəş, məsləhətdirsə, o qatığı elə öz dədənin başına sürt... Kiprlə danışa bildin?

– Hə, hər şey tikilib, təmir qurtarıb, içi bəzənib yekunlaşıb, gəl bax...

Kompüterdəki binanı gözdən keçirdi:

– Əla. Bəs niyə türkcə yazdırmısan – “Azerbeycan medeniyyəti merkezi”? Vallah bu türk qardaşlarımızın dilini də “bir türlü anlıyamıyorum”. Ağıldanseyrək bir filoloq qonşumuz var, o gün deyir ki, osmanlı türkcəsi ilə azəri türkcəsinin ahəng qanunu arasında yer-göy qədər fərq var. Onların xüsusən yazı dilində əməlli-başlı şumlama işi aparmaq lazımdır. Sən də qoşulmusan onlara, bax bu tərəfdəki restoranın içindəki Azərbaycanın milli xörəkləridirsə, eləcə də yazdır da – “Azərbaycanın milli xörəkləri”. Həm də qoy soruşsunlar “xörək” nədir, yağlı xörəklərdən yeyib “xərəy”ə uzanmaq nədi... Dönərlərdən başqa heç bir xörəyini sevmirəm bu türklərin. İndi nə vaxt getmək istəyirsən Kiprə? Açılsa Rauf Denktəş dəvət etmək fikrini çox bəyəndim, deyirlər hələ də Kiprin ən nüfuzlu adamıdır.

– Hə, bu gün yenə də Fatoş xanımla dəqiqləşdirəcəyəm, Londona ürəyindən əməliyyata getməliydi. Əgər razılıq versə 10 gündən sonra restoranın açılışını “yapa” bilərik.

Sabir:

– Bəlkə Dilbəri də özünə aparasan?

– Gedərsənmi? – Dilbərdən soruşdum.

– Aparsan niyə getmirəm... – üzündə sanki işıq parladı.

– Xarici pasportun varmı? – soruşdum.

– Yox.

Sabir:

– 50 manata iki günə hazırladaram, tanışım var. Elə bu gün Dilbərlə bu işi yoluna qoyarıq.

Dilbərin uçağa qanadı yox idi. Sabirin boynuna sarılıb uşaq kimi o üz-bu üzündən öpürdü. Osmanlı türkcəsinin bizə gülməli gələn sözlərinə bəzək-düzək verib xeyli gülüşdük.

Axşam yeməyində Yaşarın polkovnik rütbəsini “yuyurduq”. Bir neçə qrup və müharibə yoldaşımızla yenə qayğısız bir gecə keçirdik.

...Əli bizi aeroporta qədər gətirdi. Sənəd və baqaj yoxlanışından keçib gözləmə zalına keçdik. Kiprə – yenicə istifadəyə verilmiş “Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzi”nin açılışına yollanırdıq. Dilbər mənə qısılmışdı – təyyarə ilə ilk dəfə uçağın qorxusu və ilk dəfə xarici dövləti görməyin sevinci arasında çaş-baş qalmışdı. Kipr adasını çox sevirdim. Bu sevginin maraqlı bir tarixçəsi vardı...

1992-93-cü illərdə Kipr Türk Respublikasının ilk prezidenti Bakıya gəlmişdi. O, xalq hərəkatının lideri rəhmətlik Əbülfəz Elçibəylə yaxın dost idilər. Elçibəyə söz vermişdi ki, beş nəfər azərbaycanlı tələbəni öz pulu hesabına Kiprdəki universitetlərdə oxudacaq. Elçibəy isə xalq hərəkatının fəal tələbələrindən beşinin adını Rauf Denktəşə verir və məktubda yazır ki, “Rauf bəy, beş nəfər azəri balasını sənə əmanət tapşırıram”. Aradan qanlı-qadalı illər ötür, müharibə, dövlət çevrilişləri, ölüm-itim və Rauf Denktəş də prezidentlikdən düşür... Günlərin birində çamadanını yır-yığış edərkən Rauf bəyin əlinə Elçibəyin məktubu keçir. Köhnə dostlarıyla əlaqə saxlayaraq siyahıda adları olan 5 nəfəri soruşur. Siyahıdakıların üçü şəhid olmuşdular, qalan mən və tələbə yoldaşım Alov idi. Artıq mən iş adamı, Alov isə vəkil idi. Türkiyənin Bakıdakı səfirliyindən bizi Kiprə göndərdilər. Rauf Denktəş kimi qəhrəman türk mücahidinin 8 günlük qonağı olduq. Mərhum Elçibəylə dostluğuna sadıqlığını gördük, Elçibəy adına layiq qarşılandıq, Elçibəy əmanəti kimi şərəfləndirildik. Adanın gəzməli-görməli yerlərini qarış-qarış gəzdik. Rauf bəyin heç bir yardımına və qayğısına ehtiyacımız yox idi, yalnız iki qardaş xalq arasında körpü olsun deyə Azərbaycan mətbəxinin adada təbliğini, nikah-toy və rəsmi görüşlərin keçirilməsi üçün zallar, iclas salonlarının yaradılması ide-

yamı bəyəndi və yerindəcə rəsmi adamlara lazımı tapşırıqlar verdi. Sevdiklərim arasında indi Rauf bəyin də adı vardı.

...Günorta saatlarında Lefkoşa hava limanında yerə endik. Hava eynilə Bakıdakı kimi küləkliydi. Bizim üçün ayrılmış xidməti maşınla birbaşa “Merkury” otelinə – ikiotaqlı lüks nömrəmizə yollandıq. Otel, Ağ dənizin ən səfalı sahilində, uca təpədə tikilmişdi. Dilbər sanki cənnətdəydi, sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Girnə qalasının yaxınlığında, keçmiş yunanlar məhəlləsindəki balıq lokantalarından birində əyləşib kalmar, çupra balıqlarından doyunca yedik. Girnə qalasını bir qədər gəzib otelə qayıtdıq. 2-3 saat dincəldikdən sonra öz restoranımıza yollandıq. Bizi gözləyirdilər. Səmimi qarşılamaqdan sonra kompleksi gəzdik, səliqə-səhmanı yoxladıq. Hər şey təmtəraqlı açılış üçün hazır idi. Azərbaycandan gəlmiş müğənnilər məşq edirdilər.

Otelə gecə saatlarında qayıtdıq.

Sabah saat 11-də bütün rəsmi qonaqlar gəlmişdi. Hava isti idi, hamı ağacların və iri çətirlərin altında soyuq içkilərə qonaq edilirdilər. Budur, Rauf Denktaşın maşını kompleksin qarşısında dayandı. Rauf bəy ağır-ağır maşından düşdü. Onun düşməyini gözlədim, əl verib görüşdük. Ön sıradakı iri kreslolardan birində əyləşdi. Açılışın rəsmi hissəsinə start verildi. Qısa girişdən sonra söz mənə verildi. Kürsüyə qalxdım:

– Əziz qardaşlarım, möhtərəm qonaqlar, sizləri bu gündən Azərbaycanın bir parçası kimi hiss edəcəyiniz bu möhtəşəm sarayın açılışında görməkdən məmnun olduğumu bildirir və hamınıza cani dildən xoş gəldiniz deyirəm. Bu kompleksi hörmətli ağsaqqalımız Rauf bəyin xeyir-duası ilə ərsəyə gətirə bildik, şəxsinə sonsuz təşəkkürlərimi bildirirəm. Ümidvaram ki, bütöv bir türk milləti olaraq qaynayıb-qarışmaq bizə bu saat ən lazımlı addımdır. Xüsusən də “yavru vətənimiz” Kıbrısın buna daha çox ehtiyacı var. İlk olaraq mədəniyyətimizi və mətbə-

ximizi qovuşdurmağı məqsədəuyğun hesab etdik, inşallah, bunun davamını digər dostlarımızdan gözləyirik. Qoy bu işimiz qardaş kırıslılar üçün xeyirli, uğurlu olsun...

Çıxışımı əvvəlcədən hazırladığım kağızdan oxuyurdum. Hərdən, gözlərini qürurla mənə zilləmiş, ön sırada oturmuş Dilbərə baxırdım. Belə baxışları yalnız Durna nənəmdə, sonra toyumda bacım Nailədə görmüşdüm. Sanki, Dilbər də Durna nənəmin bir vaxtlar dediyi kimi mənə, – “Boyuna qurban! – deyirdi.

Söz Rauf bəyə verildi. Qısa çıxışında o, türk dünyasının bu günkü vəziyyətinin qısa təsvirini verdi. İllərlə sürən Kipr probleminin indiki durumu və qorxulu tərəflərini işıqlandırdı. Açıılışını edəcəyimiz bu kompleksin bir o qədər də inkişaf etməmiş, təklənmiş Kıbrıs üçün əhəmiyyətindən danışdı. Ağsaq-qal xeyir-duasını verdi.

Kompleksin qırmızı lentini Rauf bəylə birlikdə kəsdik. Salonları gəzdik, gənclərin istirahəti üçün nəzərdə tutulan böyük zalda düzülmüş Azərbaycanın milli xörəklərinin və içkilərinin dadına baxdıq. Daha sonra isə konsert zalına keçərək gözəl muğamlarımızı, saz havalarını və bəstəkar mahnılarını dinlədik. Qonaqların çöhrəsindən hər şeyin normal keçdiyini hiss edirdim. Rauf bəy yaxşı şərab həvəskarıymış və bizim şərablara vurulmuşdu. Tədbir axşamədək davam etdi. Bu gündən etibarən bu kompleks gənclərin toy, istirahət və ziyafət tədbirləri, rəsmi görüş və konfranslar keçirilməsi, idman və sağlamlıq mərkəzi kimi ada əhalisinin qulluğunda idi. Burada Azərbaycan milli musiqisi, xörəkləri, adət və ənənələri, qonaqpərvərliyi nümayiş etdiriləcək, Kıbrısdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələrin görüş yeri olacaqdır. Bütün qonaqlar tədbirdən çox razı qalmışdılar. Avropadan, xüsusilə İngiltərədən “transfer” edilmiş qərb mədəniyyəti fonunda qardaş xalqın milli nümayişləri kırıslılar tərəfindən olduqca səmimi qarşılandı. Tədbirin şərəf qo-

nağı Rauf bəy isə Azərbaycan xörəklərini bəyəndiyini dedi və tez-tez buranın qonağı olacağına söz verdi.

Axşam saat 7-də restoranda axşam yeməyimizi yeyib otelə yollandıq. Yatmaq hələ tez idi. Çimərliyə düşüb sərinləmək üçün dənizə girdik. Dənizin suyu teyxa duz idi, su adamın gözlərini yandırır. Dilbər uşaq kimi suda dəcəllik edir, başımdan basaraq çiynimə minir, məni suda boğmağa çalışır. Dilbərlə birlikdə olduqca sərbəst və qayğısızdım. Bəli, mən bu tənha adada, Ağ dənizin duzlu sularında onunla birlikdə çimərək, onun da eşidəcəyi səslə qışqırıram və etiraf edirəm:

– Dilbər, mən səni sevirəm, artıq sən mənim bir parçasan və biz heç vaxt ayrılmayacağıq! Mən səninlə çox xoşbəxtəm!

Xırdaca ağ əliylə dodaqlarımı qapadı, – “Sus, eşidən olar, səsin Azərbaycana çatdı!” – dedi.

Dilbərin gözləri yaşardı. Bu, duzlu sudan deyildi, o sevinirdi, bir-birimizin boynuna sarılıb öpüşdük. Suda sevgini adam bir başqa cür hiss etirmiş. “Su aydınlıqdır” – deyiminə mən indi daha çox inanırdım. Dilbər suda quş kimi yüngül idi, olduqca şirin və məlahətliydə. Ayaqlarını belimə, qollarını boynuma dolayıb ehtiraslı öpüşlərlə məni dəli edirdi. Belimdə, göbək nahiyəmdə qaynayan hisslərimi artıq gizlətmək istəmirdim. Ağ dənizin bu ehtirasdan niyə qaynamadığına özüm də məəttəl qalmışdım...

İki şüşə soyuq pivə sifariş etdim, sonra daha ikisini. Dilbər qızarmışdı. Sifəti ehtirasdan alışıb-yanırdı. Oteldə yemək vaxtı başladığından çimərlikdə seyrəklik idi. Tənha bir qaya üstündə bir-birimizə sarıldıq. Artıq bir-birimizin gizli yerlərinə toxunurduq. Ehtirasımız coşmuşdu. Kipr adası bəlkə də Otello və Dezdemonadan sonra ikinci dəfəydi ki, bir-birinə dəlicəsinə yeriklənmiş sevgililər görürdü. Dilbər qızlığı ilə belə bir şəraitdə vidalaşmaq istəmirdi. Səssizcə – “Otelə gedək...” – dedi. Səsi titrəyirdi – bir azdan qədəm qoyacağı qadınliq həyatının həyəca-

nını yaşayırdı. Otelə girib birlikdə duş qəbul etdik, bir-birimizin yanında tumanlarımızı çıxarmağa utandıq. Bədənimizi qurulmadan çarpayının üstünə sərildik. Burdan o yanasını sözlə ifadə etməkdə çətinlik çəkirəm, çünki bunu özümün sirrim kimi ən xoş dəqiqələrimdən hesab edirəm və heç kimlə bölüşmək fikrində də deyiləm... Onun üst dodağı və kürəyi tərləmişdi. Sustalıb bir-birimizə sarılmışdıq, beləcə bəlkə də bir saatadək uzandıq. Hər ikimiz nələr etdiyimizi düşünür, ilk sözü deməyə utanırdıq. Yenidən duşa girdim. Qayıdanda Dilbər tələsikli mələfəni yığışdırdığını gördüm. Mələfədə qan ləkəsi vardı. "Hər şey qaydasındadır?" – soruşdum. "Hə", – dedi və pörtmüş üzünü məndən gizlədib mələfə ilə birlikdə duşa tələsdi. O gün Dilbəri qadın elədim. Bu gündən etibarən tamamilə mənə məxsus olan Dilbərimlə fəxr edirdim. Mən yenidən kişilik zirvəsini fəth etmişdim, cavanlaşmışdım.

...Beş günlük səfərimizin son üç gününü adanı gəzməklə, sevgi və ləzzətin nəhayətsiz dərinliyinə dalmaqla keçirdik. Hətta, axıncı gecəni dənizkənarı restoranda diskotekada keçirdik. Mən hara, diskoteka hara, özümün bu qədər dəyişdiyimə təəccüb edirdim. Sabahı günü pal-paltar almaq üçün İstanbula uçduq. İki gün İstanbulu gəzib özümüzə, evdəkilərə bazarlıq etdikdən sonra Bakıya qayıtdıq. Təyyarədə kitab oxumağı xoşlayıram, odur ki, İstanbul hava limanındakı kitab köşkündən Orxan Pamukun "Mənim adım qırmızı" əsərini aldım. Elə əsl həngamə də bax bundan sonra başladı...

Təyyarə havaya qalxanda Dilbər yenə qorxusundan uşaq kimi mənə sığınmışdı, yerə baxmağa qorxurdu:

– Adam doğrudan da ayağını yerə basanda özünü güclü hiss edirmiş. Havada isə pilotun və Allahın ümidinə qalırsan. Nə kitabıdır aldığı? Ver heç olmazsa başımı qatım...

– Orxan Pamukdur, "Nobel" mükafatı laureatıdır.

– Sən də o mükafatı ala bilərsənmi?

– Onu satmırlar. Gərək yaxşı bir əsər yazasan ki, səni bu mükafata layiq bilsinlər.

– Yaza bilməzsənmi? – deyəsən məni hər şeyə qadir biri sayırdı.

– Dəlisən, mən hara, əsər yazmaq hara...

– Yaşadıqlarını yazsan bəs etməzmi?

Sadəcə güldüm və dodaqlarımdan öpdüm.

– Doğru sözümdür, gəlsənə yazaq, sən danışarsan, mən də yazaram. Nəyləsə başımı qatmalıyam axı... Vallah, alınacaq. Gəl yoxlayaq, mənim xatirimə “hə” de. Bu kitab sənənlə mənim övladımız olacaq, səndən doğacağım gözəl bir oğlan uşağı... İstəsən övladımızın adını lap Nobel qoyarıq. Qoy hələ Orxan Pamuku oxuyum, görüm onun nəyinə veriblər bu mükafatı. Mən yazacağam, gördüyüm, səni tanıdığım gündən bu günədək nə varsa hamısını yazacağam, içimə bir işıq dolub ki, sən bunu da bacaracaqsan, mənimlə birlikdə bacaracaqsan. Səni necə gördüyümü, necə sevdiyimi yazacağam, haqqında bildiyim hər şeyi yazacağam...

– Düşmənim ocağımın başındaymış ki... – dedim.

– Durna nənənin və Durna qızının canına and iç ki, bu işdə mənə kömək edəcəksən...

Dəcəlliyi tutdu, qılığıma girdi, “saqqızımı oğurladı”, “hə”-yimi alıb uşaq kimi sevinib mənə sarıldı... Onun yolunda mən hər şeyə hazır idim, nəinki “Nobel” uğrunda kitab yazmağa...

– Bax söz verdin ha..! – “dəli keçi” öz möhürünü basdı.

İllər ötəcək və bir gün bu dəcəlim kitabımız haqqında belə deyəcək, – “Bu kitab, oxuduqlarımın arasında ən sevdiyim doğma əsərdir. Çünki, hər səhifəsində mən varam. Kaş ki, Dostoyevski də, Hüqo da öz sevgiləri barədə belə bir əsər yazaydılar, onda baxardım, onlar yaxşı seviblər, yoxsa biz... Bizim sevgimiz

bu dünyada ən böyük və ən möhtəşəm sevgidir. Dünyada sən-dən dahi yazıçı yoxdur”.

...Əli hava limanında bizi gözləyirdi. Gözləri gülürdü. “Nə-sə hiss eləməyib ki, görəsən?” – özümdən şübhələndim. Bəlkə də Dilbərin təzə “iş adamı” imicinə gülürdü. Əlidən utandım, gözlərinin içinə dik baxa bilmədim. Sanki, Dilbərlə aramızdakı sevgimizi hiss etmişdi.

Evdəkilər üçün çox darıxmışdım, xüsusən də sonbeşiyim Bahar və atam üçün. Uşaqlar yük çamadanımı darmadağın edib hədiyyələrini bölüşdürdülər. Paltarımı dəyişmək üçün yataq otağına keçdim. Afət içəri girib – “Xoş gəldin, canım mənim”, – dedi və dodağımdan öpdü. “Sağ ol, ömrüm” – dedim, mən də onun yanağından öpdüm. Duş üçün hamama girdim. Güzgüdə gözümlü üzümə zillədim, bu dəfə üzümə tüpürə bilmədim. Üzümdə aşıqlərə xas məsumluq, yazıqlıq vardı, sifətimə heyifim, yazığım gəldi. Çünki yeganə günahım evliyə bir qızı sevməyimdir, sevmək isə günah sayılmaz. “Boynuyogun yekəbaş!” – deyib ağzıma yığdığım tüpürcəyi lombasıyla aşağıdakıma tüpürdüm...

Afət:

Hər bir qadın kimi mən də gözəl ailə sahibi olmaq, layiqli övladlar yetişdirmək arzusunda olmuşam. Bəri başdan deyim ki, bu barədə bəxtim gətirib. Allahıma min şükürlər olsun, ərim bütün həlim xasiyyəti və mərdliyi ilə tam istədiyim kişidir. O, ailəsinə olduqca bağlı, zəhmətkeş ata, sədaqətli ərdir. Ona çox güvənirəm və hər şeyimlə ona məxsus olmaqdan qürur duyuram. Müdrək qərarlarına, səbrli və aydın mühakiməsinə, təmkininə valehəm. Uşaqların yaş dövrlərinə uyğun necə davranmalı olduğumu ondan öyrənmişəm. Hər cəhətdən

mənə və valideynlərimə qayğısını hiss etmişəm. Onun əleyhinə göstərə biləcəyim bircə dənə də olsun kiçik iradəm yoxdur. Təkcə, xırda kişi işlərindən başı çıxmaması və ya buna həvəs göstərməməsini istisna etməliyəm – evdə xarab olmuş krant, kanalizasiya, su, qaz xətlərindəki nasazlıqları aradan qaldırmaq, yanıq çilçirəq lampalarının dəyişdirilməsi işinə də mən baxıram. Övladlarımızın tərbiyəsinə qarşı çox ciddiəm. Kənan yaxşı oxumasa da, onu bədii kitablara ustalıqla elə yönəldir ki, onun sayəsində mən də yaxşı müəllim olmuşam. Deyir ki, – “Oxumasa da olar, yetər ki adam olsun”. Kənan 6-cı sinifdə oxuyarkən istədiyi qıza yazdığı sevgi məktubunu Durna təsadüfən yerdən tapıb oxumuşdu. Uşaq saflığı ilə yazılmış sevgi məktubunu oxuduqca qəşş edib ana-bala gülüşürdük. Axşam işdən gələndə Fərhadla olanları danışdım. “Məktubu tapdığınızdan uşağın xəbəri varmı?” – soruşdu. “Yox” – dedim. “Tez aparıb hardan tapmışınızsa, oraya da qoyun, əgər məktubu oxuduğunuzu bilsə, məndən inciməyin! Birdən çəşib lağa qoyarsınız, ya da yanında məktubdan söz salarsınız, yediyinizi burnunuzdan tökərim!” – dedi. Səki, oğlumuzun artıq böyüdüyünü, qıza sevgi məktubu yazdığını deyib fəxrlə onu qürurlandırmaq istəyirdim. Lakin o, məktubu heç oxumaq həvəsinə də düşmədi, məktubu oxuduğumuza peşiman olduq. Tərbiyə işlərində çox sərtəm, kefi yaxşı olanda isə uşaqları çiyinə mindirib “at-at” oynayırıldı. Babamın (qaynatama çox vaxt “baba” deyərək müraciət edirdim) yanında isə uşaqların onun qucağına minməsini, onu öpməsini qadağan etmişdi. Atasını ilə çox ciddi pərdə saxlayırdı. Xatirimdən çıxmaz, bir gün həyətdəki manqalda kabab bişirirdi. Babam qəfil elə çıxdı ki, o siqareti tullamağa imkan tapa bilmədi, siqareti ovucunda söndürdü, közü göynərtisindən gözlərindən yaş axırdı.

Fərhad bu dünyada güvəndiyim və etibar etdiyim yeganə kişidir. Əvvəllər doğma atamı ən ideal insan hesab edirdim, in-

di isə Fərhadın inamım və etibarım atama olandan ikiqat artıqdı. Onun, məni hansısa qadınla aldadacağını ağlımın ucundan da keçirməmişəm. Fərhadın atasına olan səmimi sevgisi, mənim öz atama olan sevgimlə müqayisəedilməz dərəcədə böyük idi. Ərim özündə Qubadlının dağ vüqarını, kişi qürurunu gəzdirirdi.

İndiyədək bir-birimizə “səni sevirəm” deməmişik, ancaq qarşılıqlı inam və hörmət hissimiz sonsuzdur. Mən, ər-arvadın daimi və qarşılıqlı hörmətini aşıqların müvəqqəti sevgisindən üstün tuturam. Bəlkə də səhv edirəm, ancaq evləndikdən sonra övlad sevgisi bütün sevgiləri üstələyir, ər-lə qalan münasibət isə bir qədər dostluğa meyllənir. Bəlkə də elə buna görə evlilərə “həyat yoldaşı” deyirlər. Aramızda gizli bir utancaqlıq pərdəsi hələ də mövcuddur. Bu illər ərzində bir-birimizin yanında çılpaq soyunmamışdıq. Hətta, məni hamama – onun belini kisələməyə çağıranda əyninə tumanını geyinər. Söyüşlə danışanları heç sevməz. Övladlarım onu ata kimi sonsuz məhəbbətlə sevir, həm də ondan tülkü kimi qorxurlar. Ona görə də, uşaqların hər xırda dəcəlliklərini ona deməzdim. Uşaqları döyməzd, lakin Kənanın deməyinə görə ağır əli var – yazıq uşaq bir-iki dəfə “dadmışdı”.

İşini çox sevirdi, işgüzarlığını isə mən sevirdim. Evdə oturan kişilərdən xoşum gəlmir, – arvad kimi deyingən olurlar. Kiprdən gətirdiyi rəsmi açılış tədbirinin videoyazısını birlikdə izləyəndə ərimlə bir daha sonsuz qürür duyurdum. Hətta, onun bu adaya Dilbərlə birgə getməsinə heç qışqanmırdım, çünki əmin idim ki, o Dilbəri ancaq “nənəsinin balası” kimi sevə bilər.

Canımı, uğrunda “uf” demədən qurban verəcəyim yeganə insan, heç kimlə bölüşmək istəmədiyim ərim Fərhadır. Onu xoşbəxt etmək üçün əlimdən gələn hər şeyi etməyə razıyam, bütün məşəqqətlərə dözərəm. Təki hər şey onun zədəli, amma dünya qədər geniş ürəyincə olsun...

Fərhad:

Yeni ofisimiz o qədər “şirin” və düşərli, rahat və geniş idi ki, adam evə getmək istəmirdi. İndiyədək uzaq ölkələrə və kənar rayonlara səfərlərimi çıxsam, elə bir gün olmayıb ki, evə yaxın olduğum halda ailəmlə birgə gecələməyim. Həm də başqa çarpayıda yata bilmirəm və qonaq qalmağı sevmirəm. Lakin ilk gecəydi ki, evə zəng vurub demişdim ki, – “Bu gecə ofisdə qalacağam”. Evdə də bilirdilər ki, ofisdə qalmaq üçün hər cür şəraitimiz var, fotosəkilləri evdə göstərmişdim. Amma, əslində bu gün Dilbərlə ofisdə gecələməyi qərarlaşdırmışdıq.

Afətimə ömrümün ilk yalanını dedim – “Bu gün xaricdən qonaqlarım olacaq, gec ayrılacağıq, odur ki, ofisdə gecələyəcəyəm, məndən nigaran qalma”. Gecəyarısı qalmağa razılıq verdiyi üçün Dilbər çox peşiman olmuşdu və ısrarla evə getməyimi istəyirdi. Lakin mən bu gecə onunla tək qalmağı özüm istəyirdim. Bu istəyimi cilovlaya bilmədiyimçün Afətin gözlərinin içinə necə baxacağımı ağılımdan keçirəndə xəcalət təri məni basırdı. Hələ günortadan yemək hazırlığı görmüşdük. Cakkuzini ılıq suyla doldurub köpükləndirmişdik. Soyunub suya girdik. Sanki, yenə Ağ dənizin duzlu sularındakı kimi, ayıblarımızı köpük altında gizlətmışdik. Dilbər arzuladığım ehtiras sahibiydi, ən gözəl dəri, ən sevdiyim qoxu və bədən quruluşuna malik idi. Tanrının ən gözəl əsərlərindən biri olan bu qız, indi mənim qucağımda sinəmə qısılib inildəyir, ehtirasın azad ləzzətini yaşayırdı. Elə bilirdim ki, üç övladdan sonra cavanlıq ehtirasım, enerjim və həvəsim sönmək üzrədir, ancaq belə deyilmiş. Elə bil yarışa girmişdik, bir-birimizin dincini almağa imkan vermiydik, bir-birimizdən doymurduq. Gec yuxuya getdik və sabahı ofisin qapısının açılması ilə yuxudan dik atıldık – gələn Sabir idi. Biz hələ də lüt-üryan çarpayıda bir-birimizə sarılıb yatmışdıq. Qapının səsinə Dilbər yerindən dik atıldı, nə edəcəyini bil-

mirdi. Tez durub qapıdan Sabirə səsləndim – “Bura gəlmə, yuyunuruq”. “Yuyunuruq” ona görə dedim ki, bilsin ki, tək deyiləm. Yəqin ki, Sabir, hansısa gözaltıladığım bir qızla yatdığımı ağlına gətirəcəkdi. Dilbərlə duşa girib yuyunduq. Qızın sifəti yenə pörtmüşdü. “Narahat olma, bilməyəcək” – dedim. Amma o, özünü ələ ala bilmirdi. Geyinib gözləmə zalına, oradan isə Sabirin kabinetinə keçdim. Görüşdük. “İçəridəkinin kim olduğunu bilməyini istəmirəm, çıx bayıra, bir az gəz, bir saatdan sonra gələrsən” – dedim. “Bir o qədər eybəcərdir ki..?” – deyib zarafat etmək istədi. “Bir az...” – dedim. Sabir dillənmədi, çıxıb getdi. Dilbər geyinib pərişan halda çarpayının üstündə oturmuş, barmaqlarını növbəylə şaqqıldadırdı, mən içəri girəndə yerindən dik atıldı.

– Dur çıx həyəətə, mən Sabirə zəng edim gəlsin, sonra isə sən gələrsən, guya ki, işə indi gəlirsən...

Dinməzcə başını aşağı salıb, ayaqlarını sürüyə-sürüyə bayıra çıxdı, elə bil ki müttəhimi məhkəmə salonundan həbsxanaya aparırdılar. Sabirin Dilbərlə yatdığımı bilməsi mənə ağır gəlirdi. Dilbər getdikdən sonra Sabirə zəng vurub ofisə çağır-dım. Gəldi:

– Nədi, tələbəliyin yadına düşüb, bu “bazlığın” hardan çıxdı, yoxsa onu da həkim tapşırıb?

– Qırx ilin başında dincəlmək istədik, onu da sən burnumdan gətirdin – “Ayda-ildə bir namaz, onu da şeytan qoymaz!”.

– Axşamdan deyə bilmirdin, mən də işimi bilərdim? Təxminən bir saatdan sonra Dilbər içəri girdi. Gözlərimiz bir-birinə sataşdı, gülümsündüm, o isə hələ də utanırdı – qızarmışdı. Sabir onu qarşıladı, yanağından öpdü:

– Nə yaman gecikdin nənəm balası, xəstələnməmişən ki, nəyə birtəhər dəyirsən gözümə?

– Yox yaxşıyam, avtobus “probkaya” düşmüşdü, ona görə gecikdim – Dilbər yalan danışa bilmirmiş – tər puçur-puçur

alnından yanaqlarına diyirlənirdi. Məncə, Sabir heç nə hiss etmədi. Öz kabinetinə keçdim, Dilbər də arxamca gəldi. Bir daha belə iş görməyəcəyinə dönə-dönə and içdi:

– Bir də ofisdə qalmağımızı üz vursan, məndən incimə. Biabır olduq, dəli! Mən axmaq da razılaşıram, deyən lazımdı ki, – “Ay keçiağıl, çıx get dağılmışına da... Sən gecə vaxtı niyə işdə qalırsan axı!”

– Doğrudan, bəs anan? – anasının evdə tək qaldığı indi yadıma düşürdü.

– Anam bu gecə növbədəydi, ondan narahat olma.

– Axşamkı hesabda qalib kim oldu?

– ...9-7, – mənim xeyrimə... – şeytan-şeytan güldü.

– Demək qocalmışam hə..?

– Sənə deməmişəm ki, qocalıqdan danışma! – hələ də əlində tutduğu əl çantasını başıma “cırpdı”. Soruşdum, – “Sən doydun?”

– Səndən doymaq olar..? – azca yumşaldı.

– Mən yenə istəyirəm...

– Qulağının dibini görərsən, şorgöz! – dedi.

– Sabiri qovum getsin?

– Burdan qovulmalı bir nəfər var, o da sənsən, ...sonra da mən. Amma doğrudan bir də belə iş tutmayaq, yaxşımı? Aldığımız ləzzətin hamısı burnumdan gəldi. Heyf...

– Yaxşı bir nahar hazırlat, acmışam...

– Acarsan da! Səni doyurmaq çətin işdir, manyak!

Bax beləcə bir günü də sevgi dolu, ehtiras, qorxu və məzə ilə qarşıladım. Mən o gün halımdan çox razıydım və özümü 18 yaşındakı kimi hiss edirdim. “Mən xoşbəxtəm!” – sidq-ürəkdən deyirdim.

...Günorta yeməyimi yeyib dənizkənarı parka düşdüm.

Afətin üzünə bir qədər gec çıxmağı qənimət bilirdim. Aşralı kişi məni görcək boynuma sarıldı:

– Qardaşoğlu, yenə yağlı əppək olub qeybə çəkilmisən. Yox., maşallah “tfu, tfu” üzün gülür, yaxşısan... Haralardasan? Yaman isinişmişəm sənə, gec gələndə gözüm yollarda qalır.

“Üzümün güldüyünü yaşlı bir qoca hiss edirsə, demək, Afət daha tez duyacaq” – deyə fikirləşdim. Arvaddan qorxan kişiləri anlamağa başlayırdım.

Son günlər baş vermiş əlamətdar hadisələr barədə Aşralı əmiylə hər şeyi danışdıq. Kipr səfərim onu lap sevindirmişdi.

– Kiprdə bağbana ehtiyacın olsa qulluğunda hazıram. Zarafat edirəm, oğul, mənim üçün bura lap yaxşıdır, inan ki, sənin uğurlarına ürəkdən sevinirəm. Sən namuslu, halal adamsan, tanrı sənə elə-belə vermir bu imkanları, sən bölüşməyi bacarırsan, Allah özü səni bədnəzərdən qorusun, ruzini bol eləsin.

Aşralı kişinin “halal”, “namuslu” sözləri də ürəyimə tikan kimi sancılırdı. “Mənəmmi halal? Durna nənəmin gözünün ağrı-qarası, əmanət qoyub getdiyi nəvəsi ilə yatmaqdırmı “halallıq”, yoxsa, övladlarımın ürəkdən sevdikləri Afət kimi sədaqətli ananı, həyat yoldaşını aldadaraq başqası ilə eyş-işrətlə məşğul olmaqdırmı “namuslu” olmaq? Sən deyildinmi, “əşşi lənət olsun hər şeyə!” – deyən? İndi hamı, hətta vicdanın da – “Sənə lənət olsun!” – deyir”. Bir qədər dərdləşib Aşralı kişidən ayrıldıq. Əlini çağırıb evə yollandım.

Atam həyətdə ağacları sulayırdı.

– Xoş gəldin, oğul – səsi həmişəki o səs deyildi. Özümü itirdim. Qucaqlayıb üzündən öpdüm, hal-əhval tutdum. “Birinci baryeri” asanlıqla ötüb evə keçmək istədim. Amma:

– Hardaydın, nə qonaqlarıydı elə? – atam arxamca səsləndi.

Geri qayıtmağa məcbur oldum:

–...Xaricilər idi. Gecə bivaxt ayrıldıq deyə ofisdə gecələdim...

– Olmazdımı ki, uşaqlar heç olmazsa səhər ertədən yuxudan qalxanda səni evdə görəydilər? Heç bir iş və heç kim sənə

ailəndən vacib olmamalıdır! Çalış həmişə ailənin, uşaqlarının üstündə ol, orda-burda gecələməyin başını burax, axırını dəfə olsun...

– Oldu, ata... – öldüm, boyum yerə girdi...

– Di keç içəri, uşaqlar gecə səni çox gözləyiblər.

Beynim elə keyidi ki, evin yolunu azdım, nəfəsim təntidi. Evin arxasındakı maqal otağına keçdim. Fikir məni götürdü – “Mən neyləmək istəyirəm?” İcimdə sanki haçalanmışam, ikiləşmişəm. Tanrı sevinci dərdlə birlikdə göndərmişdi yoxsa? Özümü ələ almağa çalışıb evə girdim. Sonbeşiyim – “dədə..!” – deyib üstümə atıldı, Durna rəsm çəkirdi, Kənan isə xalçanın üstündə dəmir diyircəklərlə “çu” oynayırdı. Sanki aylardır balalarımın üzünü görmürdüm – yaxamdan əl çəkmirdilər. Baharı da qucağıma alıb yataq otağına – paltarlarımı dəyişməyə getdim. Afət içəri girdi – “Salam, canım, necəsən?” – deyib dodağımdan öpdü. Bu dodaqlarımla səhər-səhər Dilbərlə öpüşmüşdüm, indi dodağımda iki qadının öpüşü vardı. İçim sarsıldı, dünyam qaraldı, – “Allah, mənə ucuz bir ölüm ver!” – dedim.

– Bikef deyilsən ki..? – soruşdu.

– Yox, yerimi dəyişdiyimdən ofisdə yata bilməmişəm, yuxusuzam – dedim.

– Yəni ağrımırsan ki, bir az büzüşmüşəm elə bil...

– Yox yaxşıyam, canım.

– Bəs harda qaldı öpüşüm, darıxmamışdın?

Onu sinəmə sıxıb – “Bağışla, mələyim, bağışla” – deyib yanaqlarından öpdüm. Çoxdan idi ki, onu belə bağrıma sıxmamışdım. Afət mənim mələk xasiyyətli həyat yoldaşım, övladlarımın isə əvəzsiz anası idi. “Bağışla” – deyərkən, ürəyimdə – “Sənə xəyanət etmişəm, gözəl Afətim, məni bağışla, səndən üzr istəyirəm” – demişdim və elə bil dediyim üçün də gərginliyim xeyli azalmışdı. Üzü gülürdü, sanki, günahımı bağışlamışdı. Bu dəfə dodaqlarından öpdüm. “Neynirsən, uşaqlar görər, ayıbdır!

Darıxmısan, hə? Axşam canını alaram, görərsən mən necə darıxmışam..." – dedi. Balaca Baharım isə qucağımda oturub gah Afətə, gah da mənə tərəf baxırdı. "Sən də atanı maç elə...", – yanağımı onun ağzına dirədim, o isə xırdaca qönçə dodaqlarını üzümə yapışdırıb marçıldıtdı və sevincək güldü. Mən özümü bu ailədən kənarda heç cür dərk edə bilmirəm. Mənim ailəm mənimçün hər şeydir, mən bu evin kişisiyəm, başqasının kişisi olmağı isə bacarmaram.

Zirzəmidən bel götürüb mən də atamın yanına tələsdim.

Atam hardansa üzərlik kolu tapmışdı və iplə giriş qapısının üstündən asırdı.

– Bunu hardan tapdın, ay ata?

– Nə vaxtdandır ki, dənizin qırağında bitmişdi. Tezdən gedib gördüm ki, balıqçılar ayaqlayıb əziblər. Kökünü ayırıb divarın dibinə əkdim, budaqların da bura asacağam ki, bədnəzərdən uzaq olaq. Allah köməyin olsun, evi də elə yekə tikdirmisən ki, uzaqdan baxanda Şuşa qalasına oxşayır. Neçə dəfə demişəm, bax bu qarajı evin altından çıxar, uzaq olsun, bir gün yanib evi də külə döndərəcək. Tualeti dedin, başa düşdük, qaraj niyə evin içində olmalıdır, heç başa düşə bilmirəm?

Öz-özlüyümdə axşamkı günahımın bağışlandığını qət etdim, sevincək:

– Elə indicə bununla məşğul olaram – dedim.

Əliyə zəng vurub hörgüçü və fəhlə tapmasını tapşırdım. Onsuz da qarajın həyətə köçürülməsini mən də istəyirdim, çünki buranı bilyard otağı etmək arzum vardı. Tikinti materiallarını isə Əli çoxdan alıb gətirmişdi. Bir neçə saatdan sonra işçilər gəldi. Atamdan "şirinliklərini" də alıb işə girişdilər. Üç saatın içində hörgünü dörd daş qaldırmışdıq.

Ailəlikcə günorta yeməyinə oturmuşduq. Əli və Baysal da bizimlə birlikdəydi. Həyətdəki ustalarla bir nəfərin dəyişməsinə eşitdik. "Yəqin kimsə bələdiyyədən, ya da polisəndir – tikinti-

nin sənədlərini soruşurlar”, – fikirləşdik. Əli və Baysal həyətə çıxdılar. Aradan heç bir-iki dəqiqə keçməmiş “qonaq” bağırmağa başladı – “Mənə Fərhad lazımdır, çağırın onu bura!”. Həyətə çıxdım. Təxminən mən yaşda biri idi, ayaqüstə güclə dururdu, – lül-qəmbər sərxoş idi. “Nə olub?” – deyə Əlidən soruşdum.

– Qonşudur, fikir verməyin içibdir, “səment Vilayət”in sürücüsüdür. Deyir, – “Evi sökün, dənizi görə bilmirəm”. Heç evlərinin damına çıxsa da dənizi görə bilməz, bizdən iki məhəllə arxada birmərtəbəli evdə yaşayır...

– Eşidirəm, qardaş, məni axtarırsan? – sərxoşdan soruşdum.

– Sənin evin mənim yataq otağımın pəncərəsinin qabağını bağlayır, dənizi görə bilmirəm, evi sökəcəksən!

– Baş üstə. Sökün ə evi! – fəhlələrə göstəriş verdim. Sən doğrudanmı Vilayətin sürücüsüsən? – soruşdum.

– Hə, nə olsun?

– Axı bizim onunla münasibətlərimiz çox yaxşıdır? Onun xəbəri varmı ki, sən bura gəlmisən. Axı o bilsə, ayıb olar?

– Adə, bilirsən nə var, sən deyəsən pullanıb qartmısan ha! Sən bu evi iki günə sökməsən, sənin ananı ağlar qoya... – bədbəxtin sözü ağzında qaldı. Əli var gücü ilə yumruğu düz onun ağzına “zolladı”. Bircə anın içində onu yerə sərib üstünə daraşdılar. Sanki manşirlənmiş əraziyə yad heyvan girmişdi və kaftar sürüsü bu “yadellinin dərslərini verirdilər”. Atam, fəhlələr və mən zavallını Əlinin, Baysalın əlindən ala bilmədik – dalaşanları ayıra bilmirdik. Ayıranda isə artıq gec idi, yazığın sifəti tanınmaz haldaydı, qıvrılıb inildəyirdi, arada da ağzına tökülmüş dişlərini tüpürürdü. Qəsəbənin bölmə rəisinə və təcili tibbi yardıma nə vaxt və kimin zəng vurduğunu özüm də anlamadım. Zavallını təcili tibbi yardım maşını apardı. Hər şey elə sürətlə baş vermişdi ki, özümü cəmləməyə ən azı iki saat vaxt lazım idi. Polis zabiti hadisənin təfərrüatı barədə şahidlərdən

izahat almağa gəldi. Görünür məni tanıyırdı – “Fərhad müəllim, siz narahat olmayın, amma deyim ki, qurulmuş işə oxşayır, kimsə onu sizə ünvanlayıb”. Bu, mənim də ağılıma batdı. Rayon “KQB”-sində işləyən tanışıma zəng vurdum, məsələni olduğu kimi danışdım və “adresimi verənin” olub-olmadığını yoxlamasını xahiş etdim. Polis, Əli ya da Baysaldan birini bölməyə aparmalı olduğunu deyəndə, ikisi də özünü qabağa verdi. O deyirdi “məni apar”, bu birisi deyirdi “məni apar”. Əlini polislə göndərdim, amma polisə də tapşırdım ki – “Birdən uşağı döyüb edərsiniz ha..!”. “Nə danışırırsınız müəllim, siz məni tanı-mırsınız, amma mən sizi yaxşı tanıyıram – hörmətinizi çox görmüşük, heç vaxt siz deyən ola bilməz...”.

Axşama yaxın KQB-dən məlumat gəldi – “Qardaş, bu işin dalına çox düşmə, sən deyəndir, amma deməyəcəyəm kimdir. İş “sülhlə” yola ver getsin” – dedi. Gecə saat 12-də Nərimanov rayon polis idarəsindən bir müstəntiq zəng vurub məni yanına çağırdı. Hadisə ilə bağlı istintaq ona tapşırılıbmış. “Qaradağ rayonu hara, Nərimanov rayonu hara, məsələ nə vaxt gedib ora çıxdı?” – məəttəl qalmalı iş idi. Maşını Baysal idarə edirdi. Deyilən yerə getdik. Qısa tanışlıqdan sonra, – “Olan şeydir” – deyib birbaşa mətləbə keçdilər – “10000 ABŞ dolları”. Mən “5000”, o, “8000”, mən “5000”, o, “7500” – dedi. “7000”-lə razılaşıdıq. “Sabah göndərərəm” – dedim. İsrarla “ünvanımı soruşanı” soruşdum, – “Yoxsa bir qara qəpik də görməyəcəksiniz” – dedim. Uzun çək-çevirdən sonra heç kimə deməyəcəyimi and verdirib adamın adını dedi – “Filan rayonun prokurorudur”. Təsəvvürümə də gətirə bilməzdim ki, o adam mənə “tilov ata” bilər... “Süfrəmin tör-töküntüsü hesabına qudurmuş it küçüyü!” – deyib maşına oturdum. Əlini də bölmədən çıxarıb evlərinə yolladım. Evə gecə saatlarında gəldim, atam yatmamışdı, məni gözləyirdi. Çox narahatıydı:

– Nə edə bildin, bala..? – qayğı ilə soruşdu.

– Yoluna qoyuldu, ata, narahat olma. Sifarişli iş imiş, kiminsə nəfsinə keçmişik. Sabah məsələni həll edəcəyəm, gecdir, get yat.

– Niyə dağılmırsan, a dünya! Necə götürürsən bu ədalətsizliyi, ay tanrım! Niyə yaradırdın bu bədniyyət, şərəfsiz insanları... Bəs döyülən uşağın axırı necə oldu?

– Yaxşıdır, xəstəxanadadır. Üç qabırğası, çənəsi və dişləri qırılıb bədbəxtin. Narahat olma, yaşayacaq, Əlini göndərmişdim, həkim nə lazımdırsa edəcəkdir...

Yataq otağıma keçdim, televizor yanılı qalmışdı. Bahar anasının qucağında mışıl-mışıl yatırdı. Afət çox gözləyib yuxuya getmişdi. Səsə oyandı, gözlərini ovuşdurdu:

– Gəldin, salamatlıqdır?

– Hə, hər şey qaydasındadır... – mənimlə birlikdə mətinləşmiş, dözümlü olmuşdu Afətim. Baharı yatağına qoydu, yuxulu-yuxulu qollarını açıb pıçıldadı – “Gəl qucağıma”...

* * *

Pulu Əli aparıb verdi. Günorta xəstəyə baş çəkdik, bütün sifəti və sinəsi sarıqdaydı. Həkimini də gəldi.

– Həkim, xəstənin vəziyyəti necədir? – soruşdum.

– Turp kimi – dedi. Əli hadisəni həkimə danışmışdı.

– Özünü necə hiss edirsən? – xəstədən soruşdum.

– Bağışla məni, Fərhad müəllim, böyük qələt eləmişəm, məni yoldan çıxartdılar, bağışla...

Dinmədim. Palatanı tərk etdik. Həkimin, iynə-dərmanın pulunu verib liftə doğru gedəndə nəsə unutmuş kimi Əli yəni-dən palataya qayıtdı. Palatadan küt yumruq səsi və “vay ana..!” iniltisi gəldi. Həkim Əlini palatadan çölə itələyirdi:

– Gipsi vurub sındırdı. Bu lap zır dəliymiş ki! Gedin, narahat olmayın, ciddi şey deyil, ona hələ bu da azdır. Gipsi söküüb yenidən sarımalı olacağam. Narahat olmayın, Fərhad müəlim, gedin.

İkinci dəfə çənəsi qırılan bu adam, mənim qürbətdə qalan anama söyməyə cəhd etmiş ilk insan idi və onun cəzası daha ağır olmalı idi. Odur ki, ürəyimdə Əlinin bu dəliliyinə haqq qazandırardım, yalnız – “Manyaksan sən” – deyib qolumu çiyninə qoydum və liftə mindik. Başını aşağı dikib – “Bağışla, Fərhad əmi” – dedi.

Həmin gün işə getmədim. Dünənki uğursuzluqların din-cini almaq və Dilbərdən ayrılmaq, ondan soyumağı sınamaq üçün evdə qalmaq istədim. Köhnə paltar geyib qaraj tikənlər üçün palçıq qarışdırırdım. Atam yuxudan gec oyandı, həyətdəki ayaqyoluna gedəndə dilucu, – “Nəsə kürəyim yaman sancır” – dedi.

Atam hələ də şəhər evlərində tualet və yemək otağının bir yerdə – yan-yana olmasını içinə sindirə bilmirdi, bunu əxlaqdan, dindən və mədəniyyətdən uzaq bir şey kimi qəbul edirdi. Amma hər kəs həyətdə özünə bir tualet tiksə nə olacağını da inkar etmirdi. “Ayaqyolundan yarım metr o yanda xörək yemək, ya da adamların oturduğu otağa yaxın yerdə ayaqyoluna getmək günahdır, ayıbdır” – deyirdi. Onu başa düşürdüm və təklifini heç gözləmədən həyətdə ayrıca tualet tikdirmişdim. Hətta, bir dəfə uşaqlar onu lağa qoyanda mənə demişdi – “Başa düş ay bala, qız nəvəmin, gəlinimin oturduğu unitaza, mənim də oturmağım haramdır! Nəvəmin sidiyinin üstünə sidik axıtmaqdan böyük günah olarmı?!”. Dedi ki, həqiqət idi, lakin bu da şəhər həyatının danılmaz gerçəkliyidir. Afət bir dəfə deyirdi ki, – “O gün ayaqyolunun qapısından keçəndə gördüm ki, babam içəridə öz-özünə nəsə danışır. Qulaq asıb gördüm deyir ki, – “Allahım, deyirlər şeytan səndən məscid istəmiş, sən isə ayaqyolunu iblisə

və onun övladlarına məscid vermişən. Əgər belədirsə, ayaq-yolunda da şeytana min-toqi lənət oxuyuram. Sən onu zəlil elə, əl-qolunu bağla ki, müsəlmanın aqlını alıb yoldan çıxarmasın. Yalvarıram, məni, balalarımı şeytanın fitnəsinə uymağa qoyma...". Vallah kişi ayaqyoluna hər dəfə girəndə açıq-açığına xəcalət çəkir, öz-özünə danışır ki, qulağımız başqa səs eşitməsin".

Abşeron küləyinin tutmacası yenə tutmuşdu – artıq dördüncü gün idi ki, xəzri dalınca dəli xəzri əsirdi. Toz-torpaq göz açmağa imkan vermirdi. Adamın saçı küləkdən qarşmış qarğıdalı saçığına dönürdü. Günortaya yaxın xeyli iş görmüşdük. Afət bizi günorta yeməyinə çağırırdı. Sözarası – "Baba nə sə heç xoşuma gəlmir. Bilirsən ki, hər şeyi biruzə verən deyil, amma bayaqdan uzanıb və yerində yaman vurnuxur, kürəyindən şikayətlənir...". Otağa keçdim, atamın sifətindəki ağrını mən də hiss etdim. Dostum Yusif həkimə zəng vurdum – "Kişi kürəyindən şikayətlənir, imkan olsa bir baxardın" – dedim. Heç yarım saat keçməmişdi ki, əlində tibbi çamadan və kardiogramma aparatı içəri girdi. Yusif həkim Cəbrayıl rayonundan idi, o da qaçqındı. Uşaqlar xəstələndə həmişə onu çağırduğundan atamla çoxdan tanış idilər və həmyerli, ərki çatan biri kimi zərəfatları yaxşı tuturdu.

– Sənə demişəm ki, bu vətən şələsini bir qədər az şəllə çiy-ninə! Haran ağrıyır? – atamdan soruşdu.

– Sübh namazından kürəyim ağrıyır, qulunca oxşamır, qapıya, stula kürəyimi sürtdüm, keçmir ki keçmir...

Atamı divana uzadıb kardiogrammasını çıxarmağa başladı. Kağız lent aparatdan çıxdıqca Yusif gözlərini qıyır, çəpəki mənə baxırdı. Rejimi dəyişib kağızı çıxardıqca həyəcanını açıqca hiss edirdim. Əməlli-başlı qorxuya düşdüm.

– Bir şey var..? – sakitcə soruşdum. Başını mənə çöndərüb gözlərilə – "Hə" – dedi. Ev telefonumuzla təcili tibbi yardım maşınına çağırırdı. Bir anda evdəkilərin üzündə bütün hisslər ta-

rıma çəkildi. Atamın özünün yeriməyinə də imkan vermədilər. Onu ədyalın arasında xərəyə, sonra isə fəhlələrin köməyi ilə təcili yardım maşınına qoyduq. Yusiflə mən atamın yanında oturduq. O, dalbadal iynələr hazırlayır, tibb bacısı isə atamın venasına vururdu. Tibb bacısı şprisin içinə doldurduğu qanı göstərib Yusifə dedi – “Həkim, baxırsınız?”. Yusif, – “Hə, vur! Sonra da bunu!” – qısa cavablar verir, növbəti iynəni doldurub tibb bacısına uzadırdı. Özümü saxlaya bilmirdim – “İnfarktdır?” – qorxa-qorxa soruşdum. “Sizdə nəsillikcə ürəyin arxa divarında nazilmə varmış – səndə də belədir. Hələ infarkt deyil, amma proses başlayıb...”. Maşın həyəcan signalı ilə magistral yolda şütüyürdü. “Mən yatdığım yerə aparaq, yoxsa başqa xəstəxana məsləhətdir?” – soruşdum. “Həmin yerə, ən yaxşısı oradır. Həkiminə zəng vur, xəstəni birbaşa reanimasiyaya qəbul eləsin”. Öz kardioloquma zəng vurdum, vəziyyəti dedim. Yusiflə danışib vəziyyətlə qiyabi tanış oldu. “Gəlin, aşağı tapşırıram” – dedi.

...Dərin Özüllər Zavodunun qarşısında yolu bağlamışdılar. Uzun müddətdir ki, Bakı-Salyan yolunun bu hissəsində yeni körpü tikilirdi. Polislər maşını saxladılar – “Yol bağlıdır, nazir körpünün açılışına gəlib, Puta yolu ilə gedin” – dedi. Yusif, – “Qardaş, xəstənin vəziyyəti ağırdır, vaxtında çatdırılmasa onu itirə bilərik, bu təcili yardım maşınıdır, böyüyünüzle danışın və icazə alın!” Polisin heç vecinə də deyildi – “Tapşırılıb ki, heç kimi buraxmayın, qurtardı!”. “Bu saati nazirə söydürəcəksən məni, səni necə başa salım ki, biz getməliyik və heç kimin bu maşını saxlamağa ixtiyarı yoxdur!”. Polis eşitmədi, çönüb getdi. Yusif həkim sürücüyə əmr elədi – “Heç kimi vecinə almırsan, tam qazla irəli, qabağına çıxanı basdalayıb keç, görüm neyləyə bilirlər!”. Sürücü sanki himə bənd idi, həyəcan signalını qoşub tam qazla irəli atıldı. İncəvara, qabağımıza keçən olmadı – elə bilirdilər ki, qabaqdakı postda bizi özləri buraxıblar. “Bəsdirin

da., canımızı boğazımıza yığdılar ey! Böyük mətah olub! Səni yeməyəcəyik ki, camaatın işi-gücü var, gəlibsən, işini gör get da, daha bu qədər yolu niyə bağlatdırırsan!? Sən bu qədər tıxacda qalan adamların lənətindən, qarğışından qorxmursanmı? İnsan da bu qədər dəyərsiz hala salınarmı? Yurdumuzdan elədilər – dinmədik, alçaltdılar – dinmədik, qoyduğun qanuna hörmət elə da heç olmazsa, hər yerdə yazılıb ki, yanğınsöndürən və tibb məşinlarına yol verilməlidir!” – öz-özünə deyiniirdi. Mənim başım atama qarışdığından Yusifə bir o qədər də əhəmiyyət vermirdim. Bu dəqiqə atamın və mənim həyatım Yusifin əlindəydi və bu dünyada yeganə güvəndiyim həkim idi o. Yusif deyiniir, deyindikcə də hirsini tibb bacısının üstünə tökürdü. Atam yerində vurnuxdu. Yusifin səs tonu bir az da yüksəldi, şprisi tibb bacısına verib – “Al bunu vur, başladı..!” – dedi. Kardioloji instituta çatanadək on dəfə ölüb-dirildim.

Yolboyu atamın əlini ovcumdan buraxmadım. Yusif arada mənə də atmağa həb verirdi. Xəstəxanada bizi gözləyirdilər. Atamı reanimasiyaya yerləşdirdik. Bizi dəhlizə çıxardılar. Özü-mü çox pis hiss edirdim. Başqa bir həkim təzyiqimi yoxladı. Normadaydı, əsəbsakitləşdirici həb verdilər. Bacım Nailə və yeznəmiz gəldi, – biz yolda olarkən evdən xəbər vermişdilər.

Yusif qəsəbədən gəlmiş təcili yardım məşinını və tibb bacısını yola salıb içəri keçdi. Gözümüz reanimasiya otağının qapısına kilidlənmişdi. Ürəyimdə yalvarırdım, – “Qurbanın olum, həkim, qaytar atamı özümə. Allahım, atamın canını son arzusuna çatmamış almaqımı istəyirsən? Bəs o arxayın idi ki, Qubadlıya qayıtmayınca möhlət verəcəksən ona... Tanrım, atamın ölümünə hazır deyiləm, mənə səbr ver! Sən özün onun yaşamasına səbəb ol, həkimlərin əlinin şəfasını artır, ya Rəbbim! Bizi evimizə atasız – əliboş qaytarma. Reanimasiya qapısının xeyirliyə açılmasını istəyirəm, Allahım. Sən bu günahkar qulunun dualarını eşit, Allahım. Məni ata sevgisindən məhrum

etmə, yalvarıram sənə, sənın məhrəmətinə, böyüklüyünə sığınırım, Allahım. Qapına, atası üçün azacıq ömür dilənməyə gəlmiş çarəsiz qulunu qapından qovma, İlahi...” Aradan günlərə bərabər xeyli vaxt keçdi. Budur qapı açıldı və təkərli xərəkədə atamı çıxardılar, ona sistem qoşmuşdular. Yusif həkim də içəridən çıxırdı. Gözlərimi yumdum – “Allahım, xeyir xəbər elə, yalvarıram sənə...” – pıçıldadım. Yusif həkim qolumdan tutdu, – “Vaxtında üstünə düşmüşük, infarkt olmayıb, bizə yekə bir əhsən düşür”... Uçmağa qanadım yox idi. Yusif həkimi qucaqladım. “Sənə şükürlər olsun, Xudaya! Sənın böyüklüyünə, **mərhəmətinə** şükür, ey Böyük Allah!”... Tibb bacıları xəbəyi ikinci mərtəbəyə düşürdülər – atamı 15 saylı palataya yerləşdirdilər. Çarpayının yanında oturub əlini ovcuma aldım, əlini dodaqlarıma, üzümə sürtdüm, gözlərim dolmuşdu, ağlamaq üçün himə bənd idim. Atam ayılanda Yusif yenə zarafatından qalmadı:

– Hə, necəsən? Heyf ki, mən uşaq həkimi deyiləm, yoxsa səni özüm elə qəsəbədəcə müalicə edərdim. Uşaqdan – “Haran ağrıyır?” – soruşursan, eynən sənın kimi deyir ki, – “Heç haram ağrıdır”. Çox deyirdin ki, – “Hələ bircə dəfə də olsun iynə vurdurmamışam”, – amma bu gün iynənin lap padşahını vurdurdun – narkotik... Di get! İndiyədək aldığın bütün dərmanların korlayıb qoydum qırağa. Bu gündən etibarən mənim icazəm olmadan işləmək, nə gəldi yemək, mənasız yerə, boş-boş vətən-vütən dərdi çəkmək qurtardı! – deyib atamın eynini açmağa çalışırdı.

– Yusif, sən yaxşı feldşermişsən..., həkim deyəndə eşidirəm. Mənə narkotik vurduğuna görə isə həm məni, həm də özünü cəhənnəm oduna atdın – illərcə qazandığım axirətimi zay elədin. Pox olsun sənın diplomuna. Ölümü göndərən Allahdı, sənsə onun iradəsinə qarşı çıxıb günaha batdın. Tanrım yazığı gəldiyi və şərəfləndirdiyi üçün seçmişdi məni. Yoxsa, ağrıdığımı elə oğluma deyərdim da... İndi siyahısını tutduğu

axirətliklərin arasında məni görməyəndə, səbəbkarın sən olduğunu biləcək və övladımın dualarını eşidib siz həkimləri də səbəb saldıği üçün acığı tutacaq, günahlarımı artırmaq üçün daha uzun və əzablı ömür verəcək. Bax onda qiyamət günü sənın yaxandan ikiəlli yapışacağam. Adam da ömrünün iyirmi ilini didərginlikdə yaşayan birini xilas edərmı? Sevinmə, feldşer, sən əslində bu gün məni minnətli və günahkar elədin. Atasının çağırışına getməyən övladın cəzası nədirsə, mənim də cəzam elə olacaq. Sübh namazında ağrıda bildim ki, qulunc ağrısı deyil – ürəyimdir. İstədim Fərhadə deyəm ki, – “Bu gün işə getmə”. Amma gördüm ki, özü getməyibmiş. Dedim – “Hə.., demək vaxt yetişib”. Müqəddəs cümə gününün niyyətini edib hamamda qüsləndim, ömür vəfa edərsə, cümə namazına Şəhidlər Məscidinə getməyə niyyətləndim. Ölsəydim üsulən qəbr əzabından canım qurtaracaqdı. Amma indi.., olsa-olsa zəlil xəstə oldum. Məscidə niyyətləndim, xəstəxanaya düşdüm, qüsl aldım, qanımı murdarladın!

– Vallah, sənə dil çatdırmaq mümkün deyil, Ağəli əmi. Amma bil ki, sənə çox danışmaq olmaz. Bilirsən ki, mən üzə deyən həkimlərdənəm. Elə bilirdik ki, infarkt keçirmisən, şükür ki, qabağını aldıq. Amma üç gün təhlükə başının üstündə olacaq. İynə-dərman vaxtında olmalıdır, imkan ver hamısını vaxtında eləsinlər. Bu xəstəliklə zarafat eləmə.

Yusifli həkimlər çağırdı. Atam yerində dirsəkləndi və astandan:

– Yusif.., ay Yusif.., sən yaxşı feldşersən, hər şeyə görə çox sağol. Haqqını halal elə...

Qapıdan atama çönlüb:

– Hələ getmirəm, bu gün sənınlə qalacağam, güclə əlimə düşmüşən, indi gəlirəm. Sən də heç yana tələsmə...

Atam gülümsündü və mənə, – “Allah köməyi olsun, yaxşı həkimdi” – dedi.

– Yenə ağrıyırsanmı, ata? – səsimdəki yazıqlığı özüm də hiss elədim.

– Nədi, ölməyimdənmi qorxursan?

– Elə demə, ata, sən xəstələnən deyilsən, birdən belə olunca çaşıb qaldım.

– Demək ulu tanrı həm səni, həm də məni silkələdi ki, ağ-lımızı başımıza yığaq, ölüm hamı üçündür. Heç kim bu dün-yanı axıradək tutub getməyəcək. Dünyanın tutmağa qulpu ol-saydı peyğəmbərlər çoxdan ikiəlli yapışib buraxmazdılar. Tanrı demək istəyir ki, yer üzündə basırıqdır, təzə gələnlərə yer dar-lıq edir, seyrəltmə aparmaq lazımdır. Nə vaxtadək vətən həs-rətli dərdimlə Allahın zəhləsini tökəcəyəm? Artıq Qubadlını da istəmirəm, elə burda ölmək istəyirəm. Yorulmuşam, oğul, anan-sız bacarmıram, onsuz çox darıxıram, ruhlarımızın qovuşma-ğını istəyirəm. Yusif düz deyir, uşaqlaşmışam, kövrəlmişəm... Mən ölümü, hələ 20 il bundan qabaq – ananı torpağa basdıran-dan tanıyıram. Anan xoşbəxt insan idi, didərginlik yaşamadı. O da cümə günü dünyasını dəyişdi. Məni çox incitməyin, hə-kimlərə tapşır ölümün qarşısını almağa çalışaraq özlərini böyük adam hesab eləməsinlər. Qoy ruhumu rahat tapşırım. Bu mur-dar şeylərlə ruhumu, qanıma doldurmayın, qoyun rahat ölüm. Sənə isə başqa deyəcəklərim var... – yerində azca qurcuxub da-vam etdi, – Mənə həm oğul, həm qardaş, həm də ata olmusan, səndən çox razıyam, Allah da razı olsun səndən. Ailənə səda-qətli ol...

– Dilbəri mən də çox sevdim, ancaq ailəni hər şeydən üs-tün tut. Namusla və başıdik yaşamayacaqsansa, yaşamasan yaxşıdır. Amma sevginin gücünü də anlayıram, çalış hər şeyi ailənlə anlaş. Kənan pis oxuyur, səndən sonra qorxuram yur-dunda bayquş ulasın. Xəbərin olsun, Baysalla Durna bir-birini sevir. Oğlan pis uşaq deyil, halal və ixlash uşaqdır, Durna da ağıllı baladır – namaz öyrədirdim ona, qoyma yarımçıq qalsın.

Afət gəlinimin qəlbini heç vaxt qırma. Çalış vaxt varkən kənd dincliyinə – elə Oğuzun özünə köç. Məni Oğuzda dəfn edərsən. Nağı rəhmətə gedərkən sən Bakıya dönəndə, Bəkirlə yaxındakı kənd qəbristanlığına getmişdik. Yaman xoşuma gəldi, Bəkir qəbrimin yerini sənə istinad verər. Bunu ona görə edirəm ki, belə olmasa, sən ora köçməyəcəksən. Unutma, sən də xəstəsən və övladlarına bir gün ağlamasan vaxtsız ölümü insafsız sayacaqsan. Ölüm gözləmir, qəfil gəlir. Hər an ona hazır olmalısən və zamanı dəyərləndirməlisən. Kənan kənddə daha asan dola bilər, nəinki şəhərdə. Afətdə pulum var, yasımın bütün xərcini o puldan çəkərsən – öz pensiyamdan yığmışam. İncimə, sənənin pullarının halallığına bir qədər şübhəm var. Dözümlü ol, sən həmişə başını dik tutmalısən. Özün demişkən sındığını, qəddinin əyildiyini görsələr, tapdalayıb üstündən keçərlər. Çalış namaza, Qurana meyl elə. Sənə iradə, səbr və dözümlü çox lazım olacaq. Əgər əsl dost axtarsan, təkə Allah bəs edər sənə. Ondan sadıq və ədalətli dost axtarma. Yanıma kafir olaraq yox, mömin kimi gəlməyini istəyirəm, yoxsa ananın da, mənim də gorumuz çatlar, ruhumuz rahatlıq tapmaz. Övladlarına da bunları təbliğ elə. Dilbər məsələsinə bir də qayıdıram, əgər özünü ələ almağı bacarmasan, Afətlə hər şeyi açıqca müzakirə et, mən ona Dilbər barədə hər şeyi danışmışam. Sənənin gələcəkdə deyəcəklərini artıq mən indidən başlamışdım, qalanını sən davam edərsən. Çalış sevdiklərini incitmə, çünki bir gün incitmək üçün belə onları tapmaya bilərsən...

– Ata, sən deyən şey ola bilməz, sən ki, Dilbərin mənim üçün kim olduğunu bilirsən...

– Sən xəstə olarkən, sənənin və Dilbərin gözündəki “yazıları” yazı taxtasından oxuduğum kimi oxuyurdum... Sözümlü axırdək eşit... Dünyanın və həyatın mənasını dərk etməyə çalış, ömrünü mənalandır. İndi Dilbərli ömrün həyatına rəngarənglik qatır, digər tərəfdən isə ailədə gərginliyini artırır – keçici şeyta-

ni nəfsin, illərlə min əziyyət hesabına qurduğun isti ailə ocağını və hüzzurunu pozub dağıdars. Dostlarını Allah salamat eləsin, hamısı yaxşı balalardı. Ancaq, içki və “qarın otarmaqla” qazanılan süfrə dostlarını qəlbinə çox da yaxın qəbul etmə. Tanrı səni sevib və ruzini həmişə bol və bərəkətli edib, amma əvəzində istədiyi minnətdarlıq və şükrün kifayət qədər deyil, bəlkə də heç şükr etməmişən. Bununla da tanrının ağır sınağına tuş gələ biləcəyini unutma, ya da vaxtı gələndə bu ağır sınağı ədalətli hesab etməlisən. Beynini doldurmaq istəmirəm, buna nə vaxt var, nə də gücüm, yalnız gedəcəyin doğru yolu göstərdim. Qalanı öz seçimidir. Yetim-yesirin, ehtiyacı olanların əlini boş qaytarma, həmişəki kimi tikəni bölüşməyə davam elə. Çalış ki, mülk və sərvət yükünü azaldasan ki, bunları idarə edərkən daha çox günaha batmayasan. Tanrının da sevdiyi dinc və sadə həyatı seç, təmtəraq və şan-şöhrətdən qaçmağa çalış... Oğluna, qızlarına var-dövlət mirası qoyma – qoy Allahın verdiyi sadə həyat yaşasınlar... Məndən isə heç nigaran olma, dözümlü ol, başını dik tut. Cənnətdə ananla Durna nənəni sac üstündə yuxa salan gördüm, üstlərinə çıxırmısam qeybətlərini kəsən deyillər. Mən gedirəm, unutma ki, sən də elə həmin yaşında kündə daşımaq üçün gələcəksən. Anan, nənən və mənim başa vurduğumuz həyat sənə dərs olsun, üçümüzün də bir ortaqlığımız var idi – imanla axirəti qazanmaq istəyi. Yanımıza alnıaçıq, gülərlüz gəlmək istəyirsənsə, bizim yolumuzu tut – xilas, hüzzur imandadır. Ömrüm boyu, – “Allahım, mənə övlad dağı, övlad cənazəsi göstərmə”, – deyə yalvarmışam. Şükrələr olsun böyüklüyünə, sənin çiyində axirətə getməyin rahatlığını mənə qismət edəcək, inşallah...

Yusif həkim içəri daxil oldu, məni dəhlizə çağırdı. Atamla söhbətimiz yarımçıq qaldı.

– Bayaq yolda tibb bacısı şprisə doldurduğu qana fikir vermişdin – qapqara mazut kimi... Kişinin baldırlarındakı tromblar

dağılıb – yəqin fəsil dəyişməsilə, ya da əsəblə əlaqədardır. Həkimlər qanı durultmaq üçün bütün prosedurları ediblər, amma təhlükə qalmaqdadır, ürək damarları trombla tıxanır. Damarlarına stend qoymaq mümkün deyil. Odur ki, açıq əməliyyat olunacaq, ürəyinə aparat qoyacaqlar.

– Nə demək istəyirsən, Yusif?

– Demək istəyirəm ki, əlimizdən gələn hər şeyi edəcəyik, amma, sən də hər ehtimala qarşı özünü toxtaq tut, özünü olacaqlara hazırla...

Sonra içəri keçib yenə də atamla tikanlı zaraftlarına davam etdi.

Afət, Durna, Kənan, Bahar, Dilbər və Əli palataya girdilər. Əli kostyumumu və mobil telefonumu gətirmişdi. Boş palatalardan birinə keçib paltarımı dəyişdim – tələsik olduğundan xəstəxanaya fəhlə paltarında gəlmişdim, telefonum isə təcili tibbi yardım maşınında qalmışdı. Əli zəng edərək yolda həm telefonumu götürmüş, həm də həkimlərdən xəstəxananın yerini öyrənmişdi. İşə gəlmədiyimdən nigaran qalan Dilbərin zənginə isə Əli cavab vermiş və olanları ona danışaraq birlikdə görüşüb gəlmişdilər. Hamısı atamın halına doluxsunmuşdular. Bahar ağladı – görünür ağxalatlı tibb bacılarının ona iynə vuracaqlarından qorxmışdı. Tibb bacısı içəri girib palatadakı tünlüyü azaltmağımızı istədi. Afət uşaqları da götürüb dəhlizdəki gözlemə otağına çıxdı. Dilbər atamın ağrıdan yorğunlaşmış sifətinə baxır, əlini ovxalayır, əyilib alnından öpürdü.

– Hə, qızım.., “sarı kişmiş”, demək sən də gəldin... – atam ağır-ağır dilləndi. Dilbər sanki günah işləyibmiş kimi üzümə baxdı.

– Demək istəyirəm ki, ürəyimdən səni son dəfə görmək keçmişdi... Oğlumdan muğayat ol, sən də bizim ailənin bir üzvüsən. Səni öz nəvəm kimi sevmişəm. Bizim bacarmadığı-

mızı sən edərsən, sən Fərhadə çox lazımsan, ailəsini qorumaqda ona yardımçı ol.

Afət də Baharı Durnaya tapşırıb içəri girmişdi. Atam sözlərinə davam etdi:

– Afətlə tanışydınımı? – Dilbərdən soruşdu.

– Yox, bayaq yolda tanış olduq – Afət dedi.

– Bu gündən bir-birinizlə sıx əlaqə saxlayın. Afətin sənə kimi bir bacıya, dostə ehtiyacı var. Durnanın da sənə kimi də-cəl olmağını istəyərdim. Sən balaca vaxtında olduqca şirin qız idin, elə indi də gözəlsən, ağıllısan. Həmişə bir-birinizə etibar edin, inanın, dayaq olun. Bu dünyanın nəfsinə aldanmayın. Bu gündən Durna nənənin və mənim nəslimin davamçısı Fərhad-dır, onu dinləyin, dünya işlərilə başını qatmayın. Hər zaman tanrının, Durna nənənin, Fəmilənin və mənim nəzərlərimizi üzərinizdə hiss edin, haramdan qaçın. Mənimki bura qədər idi. Belə müqəddəs gündə, sevdiklərinin yanında dünyaya göz yuman insan xoşbəxtədir. Gedin, o biri xəstələri narahat edirsiniz. Tanrı hüsurunda görüşənədək, tanrının əmanətində olun.

Atam özü də kövrəlmişdi. Mən onun niyə kövrəldiyini başa düşürdüm. Dilbər içəriyə Afətlə birgə daxil olarkən atam mənim üzümə baxırdı. Yəqin ikisini birlikdə gördüyümdən sıxıldığını hiss etmişdi və “yazı taxtam”dakı yazıları yenidən oxumuşdu. Və son qərarının nə qədər acı və vacib olduğunu dərk edir, odla su arasında qalmış biçarə halıma acıyırdı. Doğruluğuna özünün də əmin olmadığı son qərarını tərəddüdlə verdiyi üçün utanırdı. Tərəzinin bir gözünə günah, digər gözünə isə övlad sevgisini yükləmişdi və qərarı övlad tərəfə verdiyi üçün bir qədər sonra görüşəcəyi tanrısına xəyanətindən, axırıncı günahından utanmışdı...

Atamı əməliyyata hazırlamalıydılar. Həkim atamın iynələrini vurmaq və sistemi dəyişmək üçün bizi palatadan çıxardı.

Onu əməliyyat otağına götürdükdən bir qədər sonra xəstəxananın həyətinə çıxdıq. Afətlə Dilbər yanaşı oturmuşdu. Dilbər Baharı qucağına alıb öpdükcə öpürdü. Durnanın artıq yetkinləşmiş yaşına, gözəl və uzun saçlarına baxıb ürəkdən sevinirdi.

– Gözləri eynən atasının gözləridir. Sən atanı hələ tanımayan vaxtında atanla bizim bir ulağımız vardı – adı “ceyran” idi. Məni eşşəyə mindirmədiyi üçün onunla dalaşmışdıq. O isə məni çubuqla vurmuşdu. Demişdim ki, – “Qoy qızın olsun, gör onu nə qədər çubuqlayacağam”. İndi bil ki, mən sənə çoxlu kömək borcluyam.

Yenidən Durnanın başını qucaqlayıb – “Sən mənim şirin nənəmsən, sənə çubuq vuranın əllərini qıraram!” – dedi. Dilbər, Afət və Durna ilə sanki yüz il idi ki tanış idilər. Bircə saatin içində onlara uşaqkən kənddə başımıza gələn şeylərdən danışib güldürürdü. Bir-birinə isinişməkləri məni bir qədər sevindirdi.

Baysal, Sabir və Yaşar da gəldilər. Nə gözəl şeydir insan dara düşəndə sevdiklərinin hamısının sənin yanında olmaları... Sanki atamın dərini unutmuş kimi olmuşdum. Hamı “İnşallah, yaxşı olar” – deyib mənə toxdaqlıq verir və hər şeyin xeyirlə qurtarması üçün Allaha yalvarırdılar.

Bir neçə saatdan sonra Yusif həkim həyəətə düşdü. Onu dostlarımla tanış etdim.

Yusif:

– Vəziyyəti normal və sabitdir. Çox adamın gözləməyinə ehtiyac yoxdur, gedin işinizə-gücünüzə. İndi yuxuya getməsi üçün iynə vurdular. Aparat qoyuldu, indi vəziyyəti yaxşılaşmaya doğru dəyişməlidir. Narahat olmayın gedin, heç olmazsa qızlar getsinlər – dedi.

Ancaq heç kim getmək istəmirdi. Əli bizimkiləri, Yusifi və Baysalı götürüb evə apardı. Sabir, Yaşar və Dilbər axşamadək mənimlə qaldılar. Onları yola salanda, Dilbər maşına minmə-

mişdən – “Özünü qoru, bir şey lazım olsa xəbər edərsən – yemək, pal-paltar. Səninkiləri çox sevdim, hamısı mələkdirlər”, – dedi. Məni atamın palatasına buraxmadılar. Həkimin yazdığı iynə-dərmanları alıb tibb bacısına verdim. Birinci mərtəbənin foyesində çarəsiz, qulağım səksəkədə var-gəl etməkdən başqa əlimdən heç nə gəlmirdi...

* * *

Gecə düşmüşdü. Əli uşaqları evə düşürüb yenidən qayıtmışdı. Bizə atam yatan mərtəbənin foyesində gözləməyə izn verdilər. Gözləmə zalında tibb bacılarından biri bizə çay vermişdi. Tibb bacılarının yardımı ilə ayaqyoluna gedən xəstələr, bir də o yana-bu yana tələsən tibb bacıları qalmışdılar. Mərtəbədə uzun və qulaqbatırıcı sakitlik hakim idi. Arada isə palatalardan xəstə zarıltısı gəlirdi. Əliylə söhbətləşməyə bir mövzu tapa bilmirdim. Səhər yediyimin üstündəydim, amma, yeməyə könlüm yox idi. Tibb bacılarından biri bizə yaxınlaşıb – “Mannı-kaşa istəmirsiniz ki?”. Əli, – “Yox” – dedi, mənə – “Hə”. “Süddən yanıq”lıq deyərdilər buna, nədənsə sıyıq uşaq-lıqdan çox sevirəm. Gülürüz tibb bacısı iri bir kasada isti sıyıq gətirdi, – “Onsuz da atacağın, nə qədər istəsəniz varımızdı, doymasanız yenə də gətirərəm”. “Çox sağ olun xanım, sizə əziyyət vermiş oldum” – dedim. “Nuş olsun” – deyib getdi.

– Əli, bilirsənmi niyə bunlara tibb bacısı deyirlər?

– ...? – çiyini çəkdi.

– Qız övladı ilə oğlan övladı arasında böyük fərq var. İnşallah, başına gələndə özün görərsən. Adam yataq xəstəsi olanda çox vaxt onun altını təmizləməyi, ayaqyoluna aparmağı həmişə qız övladlarına həvalə edirlər, çünki oğlanlarının gözündən düşməmək, ondan utanmamaq üçün. Qızlar isə bunu

xəstəyə hiss etdirməmək üçün daha duyğusal olurlar. Bayaq gördün, bir xəstə cavanın “qarşok”unu qız necə götürüb çıxdı? Elə elədi ki, nə xəstə, nə də başqaları görməsin. Əgər xəstə başqalarının bunu gördüyünü görsəydi, bəlkə də özünü öldürərdi. Tibb bacısı nəcisə baxıb iyrənsəydi, üz-gözünü turşutsaydı xəstə yenə də xəcalətindən yerə girərdi. Amma, tibb bacısı bunları bildiyi üçün həmişə özünü xəstənin və yaxındakıların doğmaca bacısı kimi aparır. Bax o nəcisini təmizlədiyi xəstə ona yalnız bacı gözü ilə baxır, başqa gözlə baxa bilmir və çəkinmədən onu “bacı” deyər çağırır. Bu bacı ögey olduğu üçün isə, adını tibbi bacı – “tibb bacısı” qoyublar.

– Amma elə xəstələr də var ki, ayağa qalxandan sonra baxmır ki bu bacıdır, ya hacıdır...

– Yox, insan xəstə olanda belə düşünə bilmir, xüsusən kişinin qüruru hesab ediləcək bəzi şeylər var ki, heç birimiz istəmirik ki, kimsənin bundan xəbəri olsun. Nəciz, sidik, bağışla, üzr istəyirəm – orqanlarımız və bu kimi bəzi gizlinlərimizi başqası görəndə xəcalət çəkirik, qürurumuzu alçalmış hesab edirik. Ancaq yeganə peşə sahibləridir ki – həkimlər və tibb bacıları – onlara hər sirrimizi və hər şeyimizi göstərməkdən utanmırıq, alçalmırıq... Dəllək sünnətimizi edəndə, əslində ağrıdan çox orqanımıza tamaşa edənlərə hirsimizdən, utancımızdan qışqırırıq...

Atam yatan palatanı yoxlayan tibb bacısı otaqdan tələsik çıxıb həkim dalınca qaçdı. Həkimdən qabaq biz otağa cumduq. Atam çarpayıda cərəyan vurmuş adam kimi çırpınırdı – qorxduğumuz tutma baş vermişdi. Həkimin əllərini görmək olmurdu, – “Növbətçi həkimləri çağır, tez!” – tibb bacısına göstəriş verdi. Bir az sonra otaq həkim və tibb bacıları ilə doldu, bizi otaqdan qovdular. Xərəklə atamı yenidən əməliyyat otağına apardılar. Gözümüzü yenidən əməliyyat otağının qapısına

zilləyib həyəcanlı saniyələri sayırdıq. Əli əsəbdən dəhlizboyu o tərəf-bu tərəf yorturdu, sonra mənim buna əsəbiləşdiyimi görüb sakitcə divanda əyləşdi. Təxminən bir saatdan sonra həkim üzgün halda bayıra çıxdı. Əlini çiynimə qoyub – “Başınız sağ olsun, atanızı itirdik. Biz əlimizdən gələni elədik, ...üzr istəyirəm” – deyib öz otağına keçdi. Dünya başıma fırlandı, gözüm qaraldı, səndirlədim. Əli qolumdan yapışub məni kreslodə oturtdu. Ürəyim bu dəqiqə köksümdən çıxacaqdı, “nitroqliserin” həbi atdım. Əli həkimi çağırırdı, təzyiqimi ölçdülər, dərmanı vaxtında atmışam, hər şey normada idi. Özüm də baş açmadım ki, niyə bu bəd xəbərdən ürəyim partlamadı... Hönkür-hönkür ağlayacaq yaşda deyildim. “Olacaqla” barışmaq, özümü ələ almaq məcburiyyətindəydim. Duydum ki, artıq əməliyyat otağındakı mənim atam yox, hamının tez bir zamanda aparılmasını istədikləri meydirdir. “Meyid...” – necə də mənfur səslənir – “Atamın meyidi!”. Mən atamın meyidini görmək istəmirdim, onu cansız görməmək üçün nə desəydilər verərdim.

Həkim lazımı göstərişlərini verdi. Məni otağına çağırırdı. Biz otaqdan çıxanadək atamın meyidini təcili yardım maşınına yükləmişdilər. “Yükləmişdilər” – bəli, atam maşına özü minməmişdi, onu adi bir yük kimi maşına yükləmişdilər. Həkimlərin bu qədər duyğulu və hissiyyətli olmalarına görə içimdə onlara minnətdarlıq duyurdum. Həkim, məhz hisslərimi duyduğu üçün məni öz yanına çağırmışdı ki, “yükləmə” səhnəsini görməyim – yəqin ürəyi yuxa olduğumu anlayıbmış. Afətə zəng vurdum – “Cənazəni gətiririk. Uşaqları oyatma və aşağı mərtəbəyə buraxma, səhər tezdən isə Nailəgilə göndərərsən. Evə əl gəzdir...” – dedim. Yalnız bunu eşitdim – “Aman Allah..!”, telefonu söndürdüm. Öz maşınımızla qabağa düşdük, təcili yardım maşını isə arxamızca gəlirdi.

Əli:

– Kimə duyuyq salmağımı istəyirsiniz? – soruşdu.

– Sən Sabirə de, mənsə Mürvətə – dedim.

Mürvətə, Sabir və Baysala zəng vurduq. Yolda Baysalı götürdük. Gecə saat 3 idi biz qəsəbəyə girəndə. Tam sakitlik idi. Yolun solu asudə yuxuda idi – zil qaranlıq idi, sağ tərəfin isə işıqları yanırdı – yenə işıqı növbə ilə keçirmişdilər. Sanki, qəsəbənin bir tərəfi ölmüşdü, bir tərəfi isə hələ də yaşayırdı. Yolun biz yaşayan tərəfi də işıqlıydı. Gecənin bu vaxtı işıqı yanan evdə ya ölü ölüb, ya da diş-qulağı ağrıyanı, xəstəsi olanı var demək. İydə və küknar ağaclarının budaqlarına qonmuş polietilen parçaları o qədər sıx idi ki, elə bilirdin ağaclar çiçək açıb. Qəsəbənin dəli “erməni küləyi”ndən heç olmaya. Adam xirtdəyəcən toza batır. Atam deyərdi ki, – “On il də bu şəhərdə qalası olsa, Allah kəsmiş bu külək bizi qıyıqgöz çinli edəcək”...

Xatirimdədir, qəsəbəyə gəldiyim ilk gün bazarlıq üçün evdən çıxmışdım. Külək bir udumluq havanı da adamın ağzından alırdı. Asfalt yola çıxanda gülməli bir mənzərənin şahidi olmuşdum. Yaşlı bir qadın, donunu – elə eynən Durna nənəmin qırçınlı donuna bənziyirdi – külək havaya qaldırmasın deyə ucundan yapışb yana doğru aşağı tutmuşdu. Biçarə qadın bilmirdi ki, bu vəziyyətdə külək onu yelkən kimi daha asanlıqla aparır. Arvadın arxasınca isə ağzı kəsilmiş dəmir çəllək “danqa-durunqla” düşüb onu qarabaqara izləyirdi. Tənha küçədə bu acı mənzərəyə gülməyə bilmirdin. Sanki, arvadın arxasınca quduz bir köpək düşmüşdü, çəllək düz üstünə gəlirdi – tikintilərdən birinin fəhlə ayaqaltısıymış yəqin. “Ay bala, mənə tut!” – deyə arvad mənə qışqırırdı. Qoca arvadı elə bax yolun bu hissəsində – ticarət cərgəsinin qarşısında güclə tutub saxlamışdım. Bu cılız qadın məcburi köçkünüyümüş və sən demə Allahın bir bəlasıymış. Qorxudan sinəmə qısılib küləyin qarasınca az qala meydan oxumuşdu, – “Az yellə mənə, namərd! Yaman yerdə haxladın, qürbət eldə məsxərəyə qoyub

yadlara güldürdün məni. Kənddə telimi oxşayanda nişanlım sənə şeirlər qoşmuşdu, unutmusanmı, həmən o qızam da... Dağlarda yanımdan yel olub ötə də bilməzdin, dərələrdə nəfəsin kəsilərdi. İndi toz qaldırmaqdan başqa heç nə gəlmir əlindən. Qeyrətin varsa, dağlarda qabağıma çıx! Həyasız arvadlar kimi yüz adın var – gilavar, xəzri... Amma sənə yaraşan, elə “erməni küləyi”dir – özü kimi satqın və ikiüzlü”...

O qadını yoldan keçirmişdim. Bir mağazaya girib mənə təşəkkür edəndən sonra qapını güclə tutub ağzını çölə çıxardı, acıqla küləyin bağrını çatlatdı, – “Ermənisən, qəribi üzüstə arxadan itələyən erməni! Sənlə qisasımız dağlara qalsın, xain erməni küləyi!” Sonralar hər dəfə “erməni küləyi” əsəndə o qadın yadıma düşsə də onu bir daha görə bilmədim bu balaca qəsəbədə. Ancaq onun bu sözü bir müddət dilimə düşmüşdü, – “Ay qurbanı olduğum, erməninin Allahısan, ya bizim? Bu ventilin ağzını az açsana. Toz-torpaq güz-başımızı çıxardı, el içində rüsvay olduq, əsir-yesir qaldıq bu küləyin əlində”...

...Tibb maşını həyət darvazasından içəri girdi. Afət darvazanı açıq qoymuşdu – qayınatasına son ehtiramını göstərmişdi. Sürücü, Baysal, Əli və bir nəfər tibb işçisi köməkləşib cənazəni içəri keçirdilər. Afət qonaq otağının ortasına xalça sərmişdi. Cənazəni (atama “meyid” deməyə daha dilim gəlmir) xalçanın üzərinə qoyduq. Tibb maşınını yola saldıq. Afətin ağlamaqdan gözləri qızarmışdı. Hönkürtüsünü uşaqlar eşitməsin deyə ağzını möhkəm-möhkəm tutmuşdu – elə bil, özünü boğaraq intihar edirdi. Siqaret yandırdım. Bir qullab vurub dərhal da yerimdə qurudum – axı atamın yanında ilk dəfəydi ki siqaret çəkirdim... Siqareti sobanın üstünə atıb, – “Atam., canım atam..!” – deyib elə cavanların yanındaca onun boynunu qucaqladım, ağ parçaya bükülmüş üz-gözünü öpdüm. Öz atamın qoxusuydu, bir az xəstəxana iyi hopmuş doğmaca atamın öz mərhəm qoxusu idi...

Baysal alnını divara söykəyib ağlayırdı. Əli burnunun mütüyünü yığışdıra bilmirdi. Səsimə Durna yuxudan oyanıb aşağı düşmüşdü – əynində gecə köynəyi idi. Ortadakı cənazəyə baxıb babasının öldüyünü anladı. Əllərini üzünə atıb ağzını açdı və elə bu vəziyyətdə gözlərini bərəldib yerində qurudu, – “Baba..!” – deyib bağırırdı. Baysal onun boynunu qu-caqlayıb meyidi görməsin deyə yandakı otağa – atamın otağına apardı. Bacım Nailə və yeznəm gəldi, yangılı şivən evi başına götürmüşdü. Bacımın ağı deməsini ikinci dəfə idi eşi-dirdim, – “Bizi yetim qoyan dədəm hey! Vətən həsrətini ürəyində aparən dədəm hey! İyirmi il, bir gün də olsun anamı unutmayan vəfalı dədəm hey!” – gözüm bacımın ağzında, üzünü cıran əllərində idi. Onun ağısına, yanağından axan al qanına mən də göz yaşımı bildir-bıldır tökür, için-için sıtqıyırdım⁵⁶.

Saat 5 idi, xoruzun ilk banı eşidilirdi. Sabir və Yaşar gəldilər. Yasım yenidən təzələndi. Siqareti siqaretə calamışdım, çəkinəcək kimsəm yox idi, artıq gözüm atamı axtarmırdı, cansız atamdan çəkinmirdim. Xəstəxanada atdığım nitroqliserin həbinin təsirindənmi, dərddənmi, yoxsa aclıqdanmı başım bərk ağrıyırdı. Hava işıqlandıqca həyat dost-tanış, qonum-qonşuyla yavaş-yavaş dolurdu. Atamı vaxtilə qovulduğu qəsəbə məscidinə apardıq – yuduq, kəfənlədik. Yusif həkim təcili yardım maşını danışdı. Atamı vəsiyyətinə uyğun olaraq Oğuz rayonunda dəfn etmək üçün yola çıxdıq. Hələ meyid yuyularkən Bəkirə zəng vurmuşdum:

– Bəkir, atam rəhmətə gedib. Vəsiyyət edib ki, onu Oğuzda – özünün sənə göstərdiyi yerdə dəfn edək. Həmin yer xatirindədirmi?

Bəkir:

⁵⁶ İçini çəkə-çəkə ağlamaq, hıçqırmaq.

– Nə danışırısan! Allah rəhmət eləsin... Hə, yadımdadır, mənə demişdi...

– Bax həmin yerdə məzar qazdır, biz artıq yoldayıq, bir də kəndin ağsaqqalından – mollasını, axundumu – birindən yad adamı orada dəfn etmək üçün icazə almağı, vəsiyyəti başa salmağı unutma. Baxma, birdən etiraz edərlər yad bir adamın onların qəbristanlığında dəfn edilməyinə. Öz vəsiyyəti olduğunu anlat. Qəbir yeri almağa xərc-zad lazım olsa, özüm ödəyəcəyəm...

– Nə danışırırsınız, Fərhad müəllim, bura Bakıdakı kimi deyil, həm də rəhmətlik atanız bizim məsciddə iki gün namaz qılmışdı və kəndin bütün ağsaqqalları onu kifayət qədər yaxından tanıyırdılar, siz heç narahat olmayın.

Günorta saatlarında Oğuzun girəcəyində Bəkir bizi qarşıladı. Calut kəndinin qəbristanlığınadək bizi müşayiət etdi.

Bakıdan 30-dək adam gəlmişdik. Məzar hazır idi. Kəndin mollası yasin oxudu, cənazəni məzara qoydu – “Oğlu gəlib bir ovuc torpaq atsın” – dedi. Mən elə tərbiyəsizlik edə bilməzdim, bu bir qayda olsa da, atamın üstünə torpaq atmağa cürət etmədim. Hətta ağılımdan gül çələngi yığb qoymaq keçdi – amma “yeni Amerika kəşf etmək” də istəmədim. Bir sözlə, nə atamın bu gündən etibarən uyuyacağı boş məzarı, nə də onun cansız bədənini görməməkçün yaxına durmağa çəkinirdim – qoy kim necə başa düşür düşsün. Bu cansıxıcı mərasimin tez bir zamanda başa çatmasını istəyirdim. Atamı dəfn etdik. Deyirlər – “Torpağın üzü soyuq olur”, doğrudan da yalnız atamı dəfn etdikdən sonra onun bir daha aramızda olmayacağını, qayıtmayacağını “həzm etdim”, onun öldüyünü qəbul etdim. Calut kəndinin ağsaqqalı mənə yaxınlaşıb başsağlığı verdikdən sonra dedi: – “Oğul, rəhmətlik atanla cəmi iki gün namaz qılsaq da, ondakı iklas və iman bizim hamımızı özünə bağlamışdı. Vəsiyyətini yerinə yetirdiyin üçün Allah səndən razı olsun. Onun məzarını heç vaxt özümüzünkülərdən ayırmayacağımız-

dan əmin olmağını istəyirəm, necə lazımdırsa, o cür də gözü-müz üstündə olacaq. Amma səndən bir təvəqqem var, bilirəm, yeri deyil, amma, şəhərdə dəbdəbəli baş daşları, qəbirüstü tikililər dəbdır. Atandır, başa düşürəm, amma kənddə belə bir dəbin düşməsinə istəməzdik, mümkündürsə, sən də atanın üstünü özümüzünkülər kimi – sadə və şəriətə uyğun götürər-dik...". Mən hər şeyə görə təşəkkürümü bildirib onunla tam və səmimi qəlbdən razılaşdığımı bildirdim. Necə də təmizqəbli olurlar kənd adamları, gör necə gizlin mübarizə aparırlar la-zımsız gözəsoxmalarla, mənasız bəhsəbəhslərlə....

Dincimizi almadan Bakıya doğru yol aldıq. Axşamçağı ar-tıq evdəydik. Evimiz böyük bir matəm zalını xatırladırdı.

Tanış-biliş – hamı həyatə yığışmışdı. Yas mərasimi sabah qəsəbə məscidində təşkil ediləcəkdi.

Qızım Durnanın, lal-dinməz oğlum Kənanın, bacım Nailə-nin və Afətin ağlamaqdan gözləri şişib qızarmış, səsləri bat-mışdı. Bəli, ağır itki idi... Bütün əzizlərimin və onu tanıyanların sevimlisi olan atam 83 yaşında dünyasını dəyişdi, arzusunda olduğu halalının görüşünə vüqarla, ölümün üzünə dik baxa-baxa getdi. İndi o, sevdiyi Allahı, ömür-gün yoldaşı anamla və Durna nənəmlə birlikdədir və bəlkə də itkisinə layiqincə ağla-yıb-ağlamadığımıza baxmaq üçün ruhu hələ də yanımızdadır. Bunu fikirləşdikcə yenə də gözlərim doldu...

* * *

Bu itkidən hamımız sarsılmışdıq. Amma ən çox itirən oğ-lum Kənan oldu. Dərslərini oxumadığı üçün bir az gözü-müz-dən düşmüş və qaradınməz olsa da, sən demə içində əvəzedil-məz baba sevgisi gəzdirirmiş. Nə vaxtdandı mobil telefon və kompüter aldırmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxan (ədəbsiz in-ternet səhifələrində qurcalana biləcəyindən ehtiyat edirdim de-

yə almırdım) Kənanı düşdüyü dərdədən xilas etmək üçün bunların ikisini də aldım. Amma onun kefi açılmırdı ki, açılmırdı. Bir həftə idi ki, məktəbə də getmirdi, uzanıb “Kapitan Qrantın uşaqları”nı oxuyurdu. Nə vaxt da dinşəsən babasının otağında için-için ağlayırdı. Evimizdə qara bir kədər hökm sürürdü, hamı lal-dinməz huşsuz adamlar kimi ora-bura sərgərdan gəzişirdi. Televizora baxan, deyib-gülən yox idi evdə. Deyib-gülən, evdə atamanlıq edən tək-cə balaca Bahar idi, – uşaq deyil ki, civədi, civə... Hiss edirdim ki, bu sükunəti və yası evdən mən qovmalıyam, ilk addımı mən atmalıyam. Çünki, daha çox hansısa bir hərəkətlərinin mənə xətrimə dəyə biləcəyindən çəkinirdilər. Oğuzda ailəvi dincəlməyə yollanmağı qərara alanda, ilk sevinən Kənan oldu – babasının qəbrini görəcəyi üçün sevinirdi...

Atamın “yeddi”sini verib, vaxt itirmədən Oğuzda yollandıq – birbaşa kənd qəbristanlığına. Gördüyüm mənzərədən dilim-ağzım qurudu... Atamın qəbrinin üstünü daşla səliqə ilə hörmüş, hörgünü ağlayla üzləmiş və məzarın sinədaşına çiçək əkmişdilər. Kənd adamlarının bu qonaqpərvərliyi, canıyananlılığı məni kövrəltdi. Kiçik bir başdaşına yalnız bu sözlər yazılmışdı – “Mərhum Ağəli Məhəmməd oğlunun ruhuna fatihə”. Nə gözəl adətdir... Yoxsa Füzulidən, Nizamidən bütöv bir qəzəli qara mərmərlərə həkk etdirən övladlar, axı niyə bu cür sadəliyə və hamının gücünün çata biləcəyi qaydaya əməl eləmirlər? Harda gördüyümü dəqiq xatırlamıram, – mərhum həndəsə müəlliminin sinədaşının üzərində həkk edilmiş Pifaqor teoreminin uzun-uzadı açılışını görəndə pıqqıldayıb gülmüşdüm. Bir sinədaşında oxuduğum “Əbədi olan Allahdır” kəlməsi isə xeyli vaxt ürəyimə yatan ən gözəl qəbirüstü yazı olmuşdu.

Kənan göz yaşlarını gizlətməyə çalışırdı. Əlimi onun çiyninə qoymağımla yağış kimi boşalmağı bir oldu – için-için hönkürüb ağladı və bizi də doyunca ağlatdı. Mən oğlumla qürur

duydum, mənim atama bu qədər sevgi və hörmət qoyan oğlumla... Ürəyimdə, – “Allah yolunu açıq eləsin, bala, insanlığını və məhrəmətini əlindən almasın. Çox sağ ol, oğul, atama – babana qoyduğun hörmətə görə çox sağ ol. Əziyyətim və ananın südü halalın olsun, dərslərini oxumasan da!” – dedim. Qəbristanlığın yaxınlığındakı dağın ətəklərindən gül-çiçək yığıb məzarın ətrafına sərdik. Afət və Durna atamın “Fatihə”sini verdilər. “Bəndüvan”a yollandıq. “Bəndüvan” elə də uzaqda deyildi – qəbristanlıqla arası təxminən 5-6 kilometr olardı.

...On beş gün Oğuzda istirahət etdiyimiz müddətdə hər gün atamın məzarını ziyarət edir, onunla bağlı ən şirin xatirələrlə əziz ruhunu yad edirdik. Atamın, indi tamarzı qaldığımız məşhur sözlərini xatırlayıb gülüşürdük: – “Nə ziləv uşaqdı bu! Bına bax ey, şitənmə dedikcə ərəmşiyir. A bala, birjə qulaq dın-dincəl dayna! “Qəpiyi arxadan qəyir⁵⁷”, “şupudumu⁵⁸ gətir”, həftənin günləri – “duz, tək, adına” ...

Torpağın soyuq üzü bizə atamın yoxluğunu tez alışırdı. Ana təbiətin, “bir gün yaranan bir gün də yox olacaq” qanununa baş əydik. Yavaş-yavaş həyat öz axarını tapdı, xoşbəxt günlərimizə davam etdik. Kənan birinci mərtəbəyə – babasının otağına köçdü, atamın şəklini böyütdürüb otağına vurmuşdu. Mən bu yaşımdan sonra dünyasını dəyişmiş birinin – hətta atam da olsa, – yatağında yata bilmərəm, amma Kənan babasının iyini almaq üçün hətta yorğan və yastıq üzlərinin dəyişdirilməsinə də mane oldu. Mən də bu yaşda Durna nənəmin qoxusunu sinəmə çəkməkdən ləzzət almışdım. Yaş, adamın xasiyyətini çox dəyişirmiş...

* * *

⁵⁷ “Qapını arxadan bağla”.

⁵⁸ Şəpik, çəkələk.

İstehsalatdan ayrılmağımın mənə çox xeyri olmuşdu. Telefon nömrəmi dəyişmişdim və maksimum gizli saxlayırdım. Dövlət orqanları daha məni axtarmırdı, əsəblərim sakit idi. Oğuz və Kiprdən gələn maliyyə ilə şahlar kimi dolanırdıq – qulağı dinc və firavan. Mənzilləri aldığım qiymətdən də ucuz satıb, pulunu yenidən övladlarımın adına banka yatırdım. Bir ucu ölümlü dünyanın son mənzilinə indidən hazırlıq görürdüm. Üçmərtəbəli mebel salonunu isə simvolik olaraq – Dilbərin əmək haqqı qədərində Sabirə “icarəyə” vermişdim. Bu salonu Baysalın adına özəlləşdirmişdim. Baysal kifayət qədər mənə və ailəmə yaxınlaşmışdı. Afət, qızım ilə Baysalın arasındakı səmimi münasibətlərdən bir dəfə söz açmışdı, ta bilmirdi ki, bunu ilk dəfə sezən atam olmuşdu və mənə də bildirmişdi. Açıq, mən içimdə bu münasibətə razı idim. Baysal, artıq İqtisad Universitetinin tələbəsiydi. Söz verdiyi kimi instituta daxil olaraq hamımızı çox sevindirmişdi. Elə Durna ilə o zamandan isinişməyə başlamışdı. Onu ali məktəbə daxil olması münasibətilə ailəlikcə evimizə qonaq dəvət etdim və onun şərəfinə gözəl bir ziyafət təşkil etdik. Yaşar və Sabir də ailəvi həmin məclisdəydilər. Tələbə adı alması münasibətilə Nağının dostları adından “Hyundai” markalı təzə bir maşın alıb Baysala hədiyyə etmişdim. Sürücülük vəsiqəsini Əli 300 manata düzəltdirmişdi. Rəhmətlik Nağı barəsindəki xoş xatirələri xatırladıqca Zəhranı qəhər boğurdu.

Sabir:

– Artıq dərdimiz yoxdur, Nağını əvəz edən Baysalımız var. Sən artıq həm qardaşımızın balası, həm də dostumuzsan – demişdi.

Həmin gün gecəyədək oturub dərdləşmişdik. Zəhra Durnadan əl çəkmir, onun uzun saçlarını ana nəvazişi ilə sığalladıqca sığallayır, bağrına basıb öpürdü. Afətlə baxışlarımız bu mehrdən bir neçə dəfə toqquşmuşdu – “Gör necə indidən gəlininə bağlanıb?” – ağlımızdan keçirirdik. Bunu Sabir və Yaşar da

sezmişdilər, lap sonralar özləri mənə demişdilər – “Zəhra bacının qızı bağrına basıb saçlarını sığallamasından bilirdik ki, qıza gözü düşüb”. Təzə hədiyyə məşində evlərinə yollanarkən Zəhra ilk dəfə görüşümüzdə olduğu kimi təşəkkürünü bildirməyin yolunu tapmaqda çətinlik çəkirdi – “Nə deyim, əmisisiniz, atasının ən yaxın dostlarısınız, bəlkə də elə belə olmalıdır... Amma sizə necə təşəkkür edim, bilmirəm. Allah sizdən razı olsun, ruzinizi, var-dövlətinizi başınızdan töksün” – demişdi. Zəhra və Afət bir-birindən yaxın rəfiqə, simsar insanlar kimi ayrılmışdılar.

Durna orta məktəbi bitirdi, qəbul imtahanlarını verib Rəsamlar Akademiyasının tələbəsi oldu. İndi Baysal axırıncı, Durna isə ikinci kursda oxuyurlar.

...Aradan xeyli vaxt ötmüşdü. Günlərin birində Sabir dedi: – “Bacıya deynən axşama ailəlikcə qonaq gələcəyik, borşun suyunu bir az bol eləsin” – o, bizə qonaq gələndə həmişə belə deyirdi. Buna adət etmişdik və ağımdan başqa heç bir fikir keçirməmişdim. Sabirin “sifarişini” evə çatdırmışdım. Axşam evə gecikmişdim – Dilbərlə barların birində əylənirdik. Telefonum zəng çaldı – Afət idi. İlk dəfə idi ki, soruşdu – “Hardasan?”. Arvaddan qorxan, zina iş üstündə tutulan kişilər kimi dilim topuq vurdu. Soruşdum – “Nədi ki?”. “Camaat yığışıb, sənsə hələ də yoxsan, gec gələcəksən?” – soruşdu. İndi yadıma düşdü ki, bu gün qonaqlarımız olası idi. “Yarım saata çatıram, yoldayam” – dedim. Taksi tutub Dilbəri ötürdüm və evə gəldim. Baysalla Əli çöldə məşində oturub zarafatlaşırdılar. Məni görcək düşüb görüşdülər. Baysal bəy kimi səliqəli geyinmişdi, əlini mənə verəndə başını aşağı dikib gözlərini gizlətdi, qızarmışdı. İçəri keçdim. Yaşar, Sabir və Zəhra bacıgil ailəliklə gəlmişdilər. Dalağım sancdı – bu “borş qonaqlığına” oxşamırdı.

– Ay məşallah, lap elçiliyə gələnlərə oxşayırsınız – hamısı ilə görüşdüm. Sabir hırıldayaraq dedi:

– Vallah, bu Fərhad ki var ha., tülkü kimi iy bilir, gör nə gözəl hiss eləyir... Bəli, elçiliyə gəlmişik.

Cavab vermədim. Dalağım düz sancmışdı. Afət əməlli hazırlıq görmüş, süfrə bəzəmişdi – demək ki, məsələdən onun da xəbəri varmış.

– Qohum, deyəsən mənə qarşı plan hazırlayırsan, mənimsə xəbərim yoxmuş. Sən qızın razılığın vermişə oxşayırsan – Afətə dedim.

Sabir:

– Hə. Bacımla biz günortadan məsləhətləşmişik, yeməyi Yaşarla birlikdə hazırlamışıq – lap yataqxanada olduğu kimi. Biz hamımız razılıq vermişik, qalır sənin quruca “hə”yin... Unutma ki, Durna bizim də balamızdır.

– Ta deynən “oğlan evində toydu, qız evininsə xəbəri yoxmuş” dayna... Allah xeyir versin, sizin razılıq verdiyiniz işə mən nə vaxt mız qoymuşam? Mən də razı, amma acından ölürəm, yemək gətirin. Uşaqları da çağırın gəlsinlər, həyətdə qalıblar.

Sabir Əli və Baysalı da gətirdi:

– Su artıq girib qaba, olub içməli. Baysal, oğul, artıq sən də bu gündən bu evin övladısan. Yadımdadır, nişanlandıqdan sonra çox fikirləşirdim ki, qayınatama necə müraciət edim – “ata”, “əmi”, “dayı”, “müəllim”, ya nə? Amma təklif edirəm ki elə “Fərhad əmi” kimi çağırmaqda davam etməyin məsləhətdir.

Bu cür elçiliyi nə görmüşdüm, nə də eşitmişdim. Hamı hər şeyi mənsiz razılaşdırır və əvəzimdən qərar verirdilər. Məncə, buna onların tam haqqı və ixtiyarları çatırdı. Yeyib-içdik. Və atamın ruhundan üzr istəyirəm, ilk dəfə olaraq evimizdə araş da içildi. Bu “siftə” məni həm utandırdı, həm də bir qədər adi göründü. Amma onu deyim ki, Sabir ilk növbədə içmək üçün Kənanın razılığını aldı. Artıq bu evdə atamdan sonra qayda-

qanun, ürf-adət davamçısı o idi. Elə nişanda da çox sevdiyi Baysala çəpəki baxırdı. Oğlum kişiləşmişdi, demək 3-4 ildən sonra onun da müstəqil həyata atılan vaxtı çatacaqdı. Nə tez gəlib keçirmiş ömür, nə tez qocalırmışıq...

Sabir:

– Gəlin Durna balamın bir çayını da içək, sonra çıxacaq dəniz kənarına – yediyimizi bir az sindirək.

İndi yadıma düşdü ki, qızım Durna utandığından biz olan otağa keçməmişdi. Anası onun otağına qalxdı. Bir azdan ikisi də məcməyidə çay qonaq otağına daxil oldular. Durna qıpqırmızı qızarmışdı, mənə doğru baxmağa cürət etmirdi. Onu Baysalın yanında oturtdu. “Tanrım, sən özün xeyir-duasını ver balamın. Gör necə də böyüyübmiş gözəl “nənəm”, heç ağılıma da gəlməzdi ki, qız uşaqları bu qədər tez böyüyə bilər. Elə bil o gün doğulmuşdu, bu gün isə sevəni var, ailə qurmağa hazır yaşdadır. Boyuna qurban, balam mənim, tanrı özü taleyini xoşbəxt yazsın. Sevinənlərdən, sevilənlərdən, sevənlərdən ol, qönçə gülüm mənim” – kövrəldim. Bir az sonra o, əziz insanların söhbətinə necə qoşulduğunun, bizimlə deyib-güldüyünün fərqi də varmadı. “Mənim qızım xoşbəxt olmağa layiq övladdır. Tanrı məni övladlarımla, namusumla sınağa çəkməsin. Amin!”

Elə həmin məclisdə Əli üçün də bir “gün ağlamağı” qərara aldıq. Çünki indi mənim işlərimi Baysal və Əli sərbəstcə idarə edə bilirdilər. İlk təklif Yaşardan gəlsə də söhbəti mən davam elədim:

– Əli az qala sizdən də yaxın dostdur mənə, günümüzün çox hissəsi birlikdə keçir. Əmiləri, istədiyi qız da var. Gəlin elə isti-isti onun da elçiliyini elə bu şəkildə – “borş” qonaqlığı kimi təşkil edək.

Hamı qulağını Əliyə şəkləyib onun cavabını gözlədi – “Hə, nə deyirsən?”.

– Qız-zad yoxumdur, hələ tezdir, demişəm 30 yaşdan tez evlənməyəm – Əli axır ki, dilləndi.

– Necə yəni yoxundu, bəs mənə küçələrin ortasında “atıb” dalınca qaçdığın qız nə idi? – soruşdum.

– Artıq yoxdur, alınmadı... – gülümsündü. Üstünü vurmadıq. Söz güləşdirmək istəmədik.

– Onda gəlin bu işi Zəhra bacı ilə Afətə həvalə edək, bir halal süd əmmişini tapsınlar, biz də gedib “borşunu” yeyək – Yaşar bu məsələyə son qoydu.

Düzü, Əlinin qızdan nə vaxt ayrıldığını hiss etməmişdim. Bir də ki, son dövrün acı hadisələri imkan vermirdi ki, fikrimi toplayım. Demək onunla ciddi söhbət etməliyəm, axı onun yaşı ötürdü...

– Onda mənim bir təklifim var – hamının diqqəti məndə olanda davam etdim – indi ki işlərimi Əli idarə edir, onda mütləq onu ali məktəbə qəbul etdirək...

Yaşar:

– Hər fərf tanıyana oxşamır, həm də qəbul indi test üsuluyla dır...

– Nə test, a kişi, o qədər özəl institutlar var ki – istəyirsən elə sabahdan birbaşa ikinci kursa qoyaq, lap Baysalla bir qrupa. Azərbaycanca hələ ki hər şey pulnandır – Sabir arxayınca dilləndi.

– Siz Allah eləyin, Baysal onu o qədər tərifləyir ki, vallah onu öz balamdan da çox istəyirəm. O günü gecə bizdə qalmışdı, səhərə qədər yatmayıblar, elə söhbətləşib durdular. Çox ağıllı baladır mənim Əli balam – deyə Zəhra da söhbətə qoşuldu.

– Yox, institutda oxumağa səbrim çatmaz. Amma 3-5 aylıq kurslar olsa gedərdim. Elə Baysalla da axtarıb həmin kursu tapmışıq – altı aylıq menecmentlik kursu, icazə versəniz orada təhsil alardım – Əli cavab verdi.

– Altı aylıq mütəxəssisin savadı nə olacaq ki? – dedim.

Yaşar:

– Vallah indi oxumağın da xeyri yoxdur, guya institutda dərslər keçirlər ki? Semestr 50 manatdır – verirsən dekana, üç ay dərslər gəlmirsən, axırda da pulunu verib “5”ni alırsan. Ən doğrusu elə bu olardı. Amma bir şərtlə, bizim beş ildə öyrəndiyimizi, sən beş ayda öyrənmək üçün “qabığı” beş dəfə dəyişməlisən və səni inandırım ki, bu tamamilə mümkündür, yetər ki buna həvəsin olsun.

Əlinin təklifi ilə hamı razılaşdı. Sabahdan onun işi ilə məşğul olmağı Yaşar öz üzərinə götürdü. Və bir həftədən sonra məşinimi özüm sürməyə məcbur oldum, başqa sürücü Əlini əvəz edə bilməzdi.

...Daha əvvəlki kimi həvəslə işləyə bilmirdim, tez yorulurdum. İnsan yaşamaq, döğmə Azərbaycanın hər guşəsini gəzib dolaşmaq istəyir. Mən də ömrümün qalan hissəsini əvvəllər də dediyim kimi istirahətə və səyahətlərə həsr etmişdim. İşim yalnız gəzmək və ailəmin qayğısına qalmaq idi. Əvəzedilməz yol yoldaşım isə çox vaxt mənim şirin və dəcəl Dilbərim olurdu. Respublikanın o dağı-dərəsi, meşəsi, bulağı, şələəsi, tarixi abidəsi qalmamışdı ki, orada olmayaq. Hər bir guşədə isə yaddaqalan bir xatirə, “sevgi əsəri” yaradıb gəlirdik. Qəbələ dağlarında məşinin içində başımız sevgiyə qarışıqkən çoban iti “qonağımız” olmuşdu. Mən hələ o yekəlikdə it görməmişdim. İt gah sağa, gah da solumuza keçib aramsız hürür, az qala şüşəni qırıb içəri atılmaq istəyirdi. Qorxumuzdan qapının kilidlərini də basmışdıq. Yaxınlıqda nə sürü, nə də çoban görünürdü. Bir qədər sonra isə elə bu zəvzək itin “çığır-bağırlarının müşayəti” ilə öz sevgimizə davam edərkən, işin ən şirin yerində yaşlı bir kişini məşinin yaxınlığında iti fitləyən gördük. Utandığımızdan oturağa sərildik. Şüşələr nəfəsimizdən tərlədiyi üçün içərini

görə bilməzdi. İt isə əl çəkmək bilmirdi. Sanki onun yanında saymazyana hərəkətimiz qeyrətinə toxunmuşdu. Çoban daha da yaxınlaşıb – “Ay Allah sizə insaf versin, murdarlanmağa başınıza yer qəhətdir? Görün hardan vurub gəlmişəm bu çər dəymişin dalınca, dedim indi kimisə parçalayıb yeyir? Abırsız uşağı, abırsız!”. Utanıb “yerə girsək” də bir az sonra ömrümüzün axırınadək unuda bilməyəcəyimiz bir xatirə oldu bu hadisə. Bir neçə saatdan sonra, közün üstündə sosiska-pomidor kababı bişirirdik ki, həmin it yenidən yanımızda peyda oldu. Bu dəfə acıqlı deyildi, sadəcə yenidən “pornofilmə” baxmağa gələnə oxşayırdı. Sosiskadan bir neçəsini ona tulladıq, əvvəlcə “utandı”, sonra isə sevgimizə dayana bilməyib iştahla yeməyə başladı. Dilbər az qala sosisləri itin ağzına dürtürdü. İt onu yaman sevmişdi, itin başını sığallayırdı – lap balaca vaxtı “ceyranı” sığalladığı kimi. Görünür çoban uzaqda deyilmiş, dağın arxasından çıxıb bizə yaxınlaşdı. İtiylə dost olduğumuza özü də məəttəl qalmışdı. Döş cibindən xeyli kəkotu çıxarıb bizə verdi. Sonra isə çomağını itin boynundakı xaltaya keçirib arxasınca dartdı. İt itaətkarcasına onu izlədi. İtin adını soruşduq, çoban – “Boynaq” – dedi. Təpəni aşarkən Boynağı buraxdı. İt məzlum-məzlum bizi süzdü. Getmək istəmədiyi aydınca hiss olunurdu. Dilbər az qala doluxsunmuşdu – “Sən itdəki vəfaya baxırsanmı, bizi sevmişdi, ancaq yüz illik sahibini də atmaq istəmir, görürsən? Gör necə həsrətlə baxır?”...

Getdikcə bir-birimizə daha çox bağlanır, təkliddə darıxırdıq. Evliliyimdən və Afətlə bağlı söhbətlərdən həmişə qaçırdım. Yeniyetmə, qayğısız sevgililər bizim yanımızda “toya getməli” olmuşdular. Təbiət mənzərələrində romantik eşqin dəlisinə çevrilmişdik. Vaxt tapıb fikirləşə bilmirdik ki, “görəsən bizim axırıımız necə olacaq, biz bir-birimizi sevirikmi, yoxsa elə ehtirasımızdır bizi görüşdürən?”. Amma hər görüşümüzün axırı mütləq “fırtınalı sevgi”ylə qurtarırdı...

Bu gün-sabah qızını ərə verib baba olacaq birisi, özünü cavanlığa qoyub bütün hoqqalardan çıxır və utanmaz-utanmaz bunu qələmə alıb yazır. Əgər desəm ki, mən Dilbəri öz arvadım kimi görmək, onu öz evimə gətirmək marağındayam – yalan olardı, desəm ki, ondan uşağımın olmasını istəyirəm – yenə də yalandır. Bəlkə, onu sadəcə qızlar siyahımın 123-ci səhifəsinin 453-cü adi qızı kimi (misal üçün deyirəm) qarşılayıb, sonra da “yola salacağam” – bu lap ağ yalan olardı. Sadəcə, mən onsuz tək qala bilmirdim. Evdə Afətin yanında olarkən Dilbər haqqında çox düşünmürdüm, bəlkə də heç yadıma düşmürdü, amma sabah işə yalnız Dilbəri bir an tez görmək üçün tələsirdim. Evə isə öz doğma və isti yuvama – uşaqlarımın anası Afətimi, ciyərparələrimi görməyə tələsirdim. Deyəsən xoşbəxtlik də elə bu olmalıdır. Həmişə də Allaha yalvarırdım ki, bu nizamı, iki yönə tələsmək həvəsimi məndən almasın. Özümü lap bəxti gətirmişlərin kralı hiss edirdim. Ürəyimi sıxan, içimi göynədən bircə nisgil vardı – axı niyə bunların hamısı bir damın altında mümkün deyildi? Bəlkə mən ikiarvadlığın dəb olduğu başqa bir ölkədə doğulmalıydım? Amma Afətimə xəyanət etdiyimə görə hər dəfə onun üzünə baxanda özümü murdar bir ət parçası kimi hiss edirdim. Axı adamın necə ürəyi gələrdi bu cür mələk xasiyyətli, səni dünyada hər kəsdən və hər şeydən çox sevən bir qadına xəyanət edəsən.

Heç kim mənim Afətimdən üstün ola bilməz! Çox da ki, Dilbərin dərindən dəli-divanəyəm və bu hissini ötürüb keçməməsini istəyirəm. Amma Afəti mən Dilbərlə dəyişməyəm. Di gəl ki, Dilbəri də çölə atmaram. Bəs mənim Dilbərə olan sevgimin, Afətə və övladlarıma qarşı etdiyim hərəkətimin adını nə qoyaq? Oğraşlıq və biqeyrətlik? Binamusluq və əmanətə xəyanət? Məsləhətlə evlənməyin acı aqibəti? Yox, mən Afətlə evləndiyimə görə heç vaxt peşiman olmamışam və olmaram da! Bəlkə, “bir əldə iki qarpız tutmağın” acı nəticəsi? Bilmirəm... Amma onu

bilirəm ki, mən heç vaxt ailəmi və uşaqlarımın mələk qədər əziz anasını heç kimə, əsla heç kimə dəyişməyəm və mən artıq Dilbərsiz də yaşaya bilmərəm – mən onu dəlicəsinə sevirəm. Bir şeyi də deyim ki, heç vaxt Dilbəri arvadım kimi görə bilmirəm – bir dam altında çox yola getməzdik... Bilmirəm niyə, hər halda xasiyyətlərimizdə bəzi uyuşmazlıqlar var – mənə onu tam mən istədiyim hala salmaq üçün ömrüm bəs etməz. İzafe, mən istədiyim hala düşsə də, sevə bilmərəm. Çünki, onun həmişə indiki kimi qalmağını istəyirəm – azad, sevgi dolu, qayğısız, ehtiraslı, körpə kimi dəcəl və şirin...

* * *

Dilbər “Nobel” mükafatı uğrunda bir əsər yazmağı boy-
numa qoymuşdu. Bu “razılaşmadan” sonra o, özünə bir kom-
püter aldirmişdi. Əvvəl elə bilirdim ki, uşaq bəcliyidir, ancaq
sonradan başladığı “romanın” ilk 10 səhifəsini çap edib mənə
verəndə gülmək məni tutdu.

– Oxu və rəyini bildir... – demişdi.

“Əsərin” adını “Sevginin dadı” qoymuşdu. Soruşdum, –
“Maraqlıdır, görəsən sevginin dadı necə olur?”. Azca fikirləşib
dedi, – “...Acı bibəri qaynar şərbətdə dənə qoy, bir saatdan
sonra dilinə vur – dadı nədirsə, bax sevginin də dadı o cürdür”.
Amma, hardansa qəşəng bir epigraf seçmişdi, – “Qadın, onu
qoxlaya bilən üçün gül, əldə tutmağı bacarmayanlar üçünsə bir
tikandır”. Yazısını oxudum və uğunub özümdən getdim.

“Roman” belə başlayırdı: Cahid adlı bir oğlanla eyni vaxt-
da, qonşuda Mətanət adlı qız dünyaya gəlir. Onları beşikkəsdə
edirlər. Səhifənin yarısına çatmamış onların 18 yaşı tamam olur
və bir-birini dəli kimi sevirlər. Valideynlər çəpər davası üstün-
də dalaşırlar və cavanların evlənməyinə mane olurlar. Cahid

qızı qaçırmaq istəyir, ancaq Cahidin dostu daha fərasətli tər-pənib Mətanəti özünə qaçırır. Qız da elə bilir ki, Cahidin dostu onu Cahid üçün qaçırır. Burada bildim ki, Dilbər hələ kəndimizdə olarkən eşitdiyi bir hadisəni bir qədər dəyişərək qələmə almaq istəyib. Hadisə belə olmuşdu:

Bir dəfə yuxarı kəndlərin birində mal nobatına gedən Qorxmaz, qoyun nobatına getmiş Ərkinazın yağışda islanmış bədəninə aşıq olur (kənddə bir baxışdan aşıq olmağın ən bariz nümunəsi!). Ərkinazdan xahiş edir ki, – “Mənim də heyvanlarıma bir az bax, evə dəyib qayıdıram”. Qorxmazın beynindən keçən, heç qızın ağlına gələrdimi? Qorxmaz bir qədərdən sonra kreditə aldığı yaşıl “Moskviç”i ilə sürüyə yaxınlaşır və qıza deyir – “Gəl otur, yağış səni islatmasın”. Qız da həmkəndlisi və qonşusunun səmimiliyinə inanaraq maşına oturur. Bizim tərəflərdə “Alma almaya bənzər” filmindəki “partapurt”la gedən yük maşınını görəndə, hamı Qorxmazın “Moskviç”ini xatırlayar, yəni maşının istahatı⁵⁹ yox idi. “Ərkinaz, mən səni qaçı-rıram, bu gündən sən mənimsən, mən də sənin” – deyib əldən qoyur maşının qazına. Ərkinazgilin evi isə kəndə enərkən birinci ev idi. Maşın yenişi enərkən “xoddan” düşür, tormuzu tutmur və yellənir düz Ərkinazgilin çəpərinə. Danqadurunqa Ərkinazın atası Vaqif kişi çıxır. “A bala, siz niyə burdasınız, bəs malı kimə tapşırıb gəlmisiniz?” – deyə soruşur. Qorxmaz cavab verir ki, – “Vaqif dayı, mən Ərkinazı qaçırmışam!”. Kişi ağacı alır əlinə ikisini də qatır bir-birinə – “İtdən süd əmənlər, heyvanı canavar dağıdar, tez rədd olun nobatınıza. Qaçırmağa yer tapmırsan, yoxsa, xarabanızın yol-yolağasını tanımırsan? Mənim qızımı mənim evimə qaçırmısan, ay şərəfsiz!? Qız qaçırana bax bir!”. Və onları kor peşiman nobata qaytarır. Qorxmazın maşını isə bir həftə Vaqif kişinin çəpərində qalır. Sonradan

⁵⁹ Löyümü, halı, abırı.

isə elin təkidi ilə bu cavanları evləndirmişdilər. Çünki, artıq adlarına söz çıxmışdı.

Hə., deməli Cahidlə Mətanət qızı qaçıran oğlanı öldürmək üçün plan qururlar. Onuncu səhifədə qız ölür və iki oğlan

– “Axı biz nə etdik?” – sualı ilə bir-birinə baxırlar.

...Qarnım yırtılınca güldüm – “Gör nə ilə “Nobel” almaq iddiasındadır”. Bax Dilbərin belə olması məni dəli edir, vəcdə gətirir. Bəlkə də onu öz balam kimi istəyirmişəm. Amma o məni yoldan çıxarmasaydı, onu məmnuniyyətlə balamı, qızımı sevdiyim kimi sevərdim, ancaq indi bu haqda fikirləşməyi özümə ayıb, şərəfsizlik sayıram.

Günlərin birində elektron ünvanıma “Kitab evi”ndən, dünyaya ədəbiyyatı incilərinə abunə yazılışına dair təklif göndərmişdilər. Ölkə başçısının sərəncamı ilə dünyanın ən yaxşı 150 kitabı latın qrafikası ilə doğma dilimizə tərcümə edilərək nəfis şəkildə çap olunurdu. İki il müddətində 1050 manat ödəyirsən və 150 ədəd ən gözəl kitab sənindir. Alqışlayıram. Qurdalayıb həmin məktubu tapdım və Dilbərə verdim – içində “Nobel” mükafatı almış əsərlər də var idi. Elə günortayadək telefonla kitab evinin nümayəndələrini çağırırdı, abunə yazıldı və indiyədək çap olunmuş hazır kitabların pulunu ödəyib aldırdı. İlk oxumağa başladığı kitab Pör Lagerkvist və Joze Saramaqo oldu. Bir həftədən sonra gəldi – “Bunlar Allaha inanmayan kafirlərdir, İsa peyğəmbəri lağa qoyduqlarına görə “Nobel” alıblar. Deyəsən “Nobel” almaq üçün Allaha dil uzatmalısən. Adam da öz peyğəmbərini belə alçaldarmı heç, bunlara bir quş, bəyənədim”. Növbəti oxuduğu Henrix Böll oldu. Bir həftədən sonra gəldi – “Bu da özündənrazı müştəbehin biridir, başdan ayağa eqoistlik tökülür ağzından. Başa düşmürəm bu “Nobel” mükafatını niyə “Qəhrəman ana” medalı kimi hamının yaxasından asırlar?”. Orxan Pamukun kitabını oxuyandan sonra gəldi – “Bax bu başqa məsələ... Bəlkə türkdür, – adətlərimizdə oxşarlıq

var, ona görəmi, çox xoşuma gəldi. Bu “Nobel”ə layiqdir” – dedi. Bundan sonra bütün gününü kitab oxumağa verdi. Artıq danışiq və düşüncələrində böyük irəliləyişlər var idi. Dilbər gözümün qarşısındaca “ağbirçəkləşirdi”. Danışığı, mühakimələri, hətta yataqdakı halı əvvəlki kimi deyildi. Elə şeylərlə adamı susdururdu ki, mən də bu qiymətli kitabları oxumağa başladım. Və bu kitablardakı hadisələrin bədii ifadəsi, yazmaq sənətinin ustalığı, sözün qüdrəti məni də ağuşuna aldı. Artıq mən Dilbərin dilinə də, düşüncələrinə də şərikin idim. Yataqda yenidən bir-birimizə tay olmuşduq. Bizi görən deyərdi ki, “bunlar hansısa elmi dərnəyin üzvləridir”. Tez-tez Sabirin və hüquqşünasımızın “ətini tökürdük”. Söz və bilik ehtiyatımız çoxalmışdı. Kitablari oxuduqca evə aparırdım, evdəkilər də mütləqi olmuşdular. Bütün yaxınlarım eyni zamanda eyni fikirlərin müxtəlif müzakirəçisi olmağa başlamışdı. Oxumayan təkə Sabir idi – elə “əti tökülməli” adamdı! Dilbər yenidən “Nobel” uğrunda “mübarizəyə” girişdi – bu dəfə müəlliflərin gözəl fikirlərini oğurlayaraq bir-birinə calamaqla rabitəsiz bir şey aldırdı. Köməyimə ehtiyacı var idi. Mən də onu elə bu nədinc istəklərinə görə sevmirdimmi?

– Yox.., mən yazma bilmirəm, bacarmıram... Sən isə bacarıcaqsan. Unutma ki, samalyotda söz vermişdin! – üstümə düşdü, dəqiqəbaşı başımın üstünü kəsdirib durdu.

“Gündə on dadlı öpüşün müqabilində bir karlı səhifə yazmaq” barədə köhnə “sazişimizi təzələdik”. Hər öpüşü qeyd edəcəyim dəftər ayırdım, “zay” öpüşlər hesaba alınmırdı. “Roman”a ad-zad qoymadan yazmağa başladım – hədəfimiz “Nobel” mükafatını almaqdır – bekarçılıq idi, nəyləsə başımızı qatmalıydıq axı... Dilbər uğura əmin idi və hər dəfə yazdıqlarımı oxuduqca uşaq kimi atılıb-düşür – “Əziz və rəhmətlik bakılı Nobel müəllim, bizi qarşıla, doğma Bakından qonaqların gəlir. Vaxtilə apardığın neftimizin əvəzinə səndən orden almağa gə-

lirik! Yoxsa, evini elə sənin icad etdiyin dinamitlə başına uçu-
racağam, bizim neftimizin hesabına yıxdığın pulları burnundan
fitil-fitil tökəcəyəm..." – deyib sevinirdi. Amma bu mükafatı al-
masaq da olar, Dilbərimin gündə on öpüşü (elə iki bu qədər
"zay" olmuş öpüşləri də nəzərə alsaq xeyli edir), dünyada bü-
tün mükafatlardan əzizdir mənə. Hələ bu günədək belə gülünc
və bədməşrəf işin qulpundan yapışmamışdım. "Biz bunu bacara-
cağıq, mütləq bacaracağıq!" təlqini ilə qollarımızı əməlli başlı
çırmaladıq. Hələ belə "bambılıq" görməmişdim. Dilbərin sev-
gisinə qısılib, öpüşlərinə şirnikib söz verdiyim bir vərəqi hər
gün ara vermədən yazırdım, günə 5-10 vərəq yazdığım da yadı-
ma gəlir – o öpüşlərin şirinliyindən asılı idi. Dilbər hər dəfə
oxuduqca "Vallah, alınacaq, eynən Orxan Pamuk kimi yazır-
san!" – deyər mənə daha da şirnikləndirirdi. Həyatımızı yazırdıq
və yazdıqlarımızı hamıdan gizlədirdik. Yazdıqca özümə də
maraqlı gəlirdi. Ələngə at yorğa gedəndə axırı belə olmalıydı,
öz-özümə – "Bu qız mənə yazıçı edəcək", – deyirdim. Sevgi hər
şeyə qadir imiş. İşdi, "Nobel" medalını alsaq (bu dünyada insa-
nın ağılna gəlməyən başına gəlir, – "olmadı elə, oldu belə"), bu-
nun iki şərikisi var – Dilbər və mən. Artıq səhərlər otağa girəndə,
– "Nobelçi Fərhad Mehtiyevə sevgi dolu salamlar!" – deyib
boynuma sarılırdı. Bu üsulla, bu sevgilə rəhmətlik nənəm də
"Nobel"lik əsər yazardı, vallah...

* * *

..."Papağımızı fırlatdıq", altı ay gəlib keçdi. Əli menecment
kursunu bitirib gəldi – "Hə, artıq ali təhsilli oğlanam, indi işləyə
bilərəm" – dedi. İnamlı "Qala" şirkətlər qrupunun icraçı direk-
toru kimi fəaliyyətə başladı, qollarını çırmayıb yeni həvəslə işə
girişdi. İşini də, həvəsini də bəyəndim.

Bir gün Əlini də götürüb Alim Qasimovun konsertinə yollandıq – ikimiz də muğam, Alim həvəskarı idik. Dəfələrlə fikir vermişdim ki, pəjmürdə olanda muğama qulaq asır – xüsusən də Alim Qasimova. Konsertə hələ vaxt vardı. Odur ki, Aşralı kişinin yanına döndük. Əlini Aşralıyla tanış elədim – “Bacıoğlumdur, adı Əlidir”. Alnından öpdü – “Atamın da adı Əlidir, bu gündən sənə “atam” deyəcəm. Allah içimizdən Əli sevgisini əskik etməsin, inşallah” – dedi. Əlini sevdi, niyə bu yaşadək evlənmədiyini dəfələrlə başına qaxdı. Fərsətdən istifadə edib Aşralı dayıdan ilk dəfə olaraq o şeytani suala cavab soruşdum, – “Aşralı dayı, sün-nisən, ya şiə?” – sanki soruşmasaydım iblis bağrımı dələcəkdi.

Aşralı:

– Xətrimə dəyirsən, oğul, gədə-güdə sualıdır bu, belə sualı bir də heç vaxt və heç kimə vermə. Əlhəmdülillah, müsəlmanam və bu mənə yetər. Allah imanımızı kamil eləsin. Sünni də, şiə də, xristian da, yəhudi də eyni Allahın bərabər bəndələridir və qardaşdırlar.

– Elə-belə soruşdum, xətrinə dəyməsin...

– Elə-belə soruşmağın özü də qardaş arasında fitnə yaymaqdır, bir də heç kimdən soruşma.

– Bir də soruşmaram – dedim.

Xeyli oturub ordan-burdan dərdləşdik. Aşralı kişidən ayrılıb konsertə yollandıq. Muğamat sirli və işıqlı bir aləmdir, gedilmiş yoldur. İfaçıya, təkcə ustadları sonsuzadək təqlid etmək və bu aləmin sirlərini cilalamaq qalır. Muğamatı Şahmalı Kürd-oğluyla sevmişəm. Cabbar və Xan əmi zirvələrinin ucalığına baxanda eyzan başım gicəllənib. Mənsumun ifasıyla muğamatdakı incə həyanı duymuşam. Elməddin, Güllü, Abgüllə muğamatın heç zaman sönməyən bir günəş olduğuna inanmışam. Ancaq sənətdə dəliliyi şox sevirəm. Həzrət Əli islamın aslanı olduğu kimi, Alim Qasimov da muğamatımızın aslanı, bu sənətin ən uca ənginliklərində yorulmadan süzən dəli qartalıdır!

...Konsertin ikinci hissəsinə tənəffüs veriləndə kofe sifariş verib sarayın foyesində oturduq. Birbaşa mətləbə gəldim:

– Doğrudan da yaş ötür, nə vaxt tərpənəcəksən, sevdinin biri yoxdurmu? – Əlidən soruşdum.

– Çoxdan sizinlə bu barədə söhbət etmək istəyirdim, amma bilmirdim necə başlayım. Yaxşı ki, soruşdunuz. İndi tanımadığın biri ilə evlənmək dövrü deyil... Dilbər sizin gözünüzün qabağında böyüyüb, əgər məsləhət bilsəydiniz ona öz ürəyimi açmaq istərdim, – birməfəsə elə fərəhlə dedi ki...

Mən nələr eşidirəm, aman tanrım! Ay Allah, axı niyə məni öldürmürsən, niyə məni canım qədər sevdiiyim iki insanın arasında qanqal kimi bəsləyirmişsən. Ən çox üstündə əsdiyim, köz kimi qoruduğum şərəfim və namusumlamı məni sınağa çəkəcəkmisən? Al, al, Fərhad bəy, qus indiyədək Dilbərdən aldığı ləzzətləri qətrə-qətrə, damcı-damcı, qan kimi qus!

Beynim uğuldayırdı. Əlinin daha nələr danışdığı eynimə deyildi. Onu əfi ilan kimi sancmaqdan, düşmən kimi görəcəyimdən qorxurdum. Qorxurdum ki, birdən bu günahsız gəncə içimdə nifrət oyanar, nəfsim ağıma üstün gələr. Onun gözündəki nur, üzündəki fərəh, içini boşaltdıqca rahatlanmağı məni daha da utandırırdı. Bircə onu soruşdum:

– Dilbərin xəbəri var?

– Əlbəttə yox, sizin xeyir-duanız olmasa mən ona nəsə deyə bilərəmmi? Sadəcə onu çox istəyirəm, amma ürəyimi açmaq üçün birinci sizin razılığınızı almaq istədim.

– Olmaz! Olmaz, Əli! – dedim, bəlkə də bağırırdım.

– Niyə..? – Əli devikmişdi.

Yerimdən durub piştaxtaya yaxınlaşdım – “Viski verin!” – dedim. Başıma çəkib, ikincini istədim. Yerimə qayıtdım.

– Sən.., sən mənə ən yaxın olan 10-15 nəfər sevdiklərimin arasındasan. Gör neçə illərdir ki, bir yerdəyik. “Mıs-mıs” de-

məyəcəyəm, vəziyyəti ağırlaşdırmayacağam və birbaşa deyəcəyəm!

– ...

Heç nə deyə bilmədim. Az qalırdım ki, yerə girim. O isə gözəl, məsum gözlərini təlaşla üzümə dikib yerində qurumuşdu. Utanc hissini təsvir etmək mümkün olsaydı, bunu yazmağı bacaran ən dahi yazar olardı...

– Kişi kimi qəbul elə deyəcəklərimi və mənim haqqımda nə düşünürsənsə düşün, Dilbərlə biz çoxdan... – yox, dilim bu biqeyrətliyə vərmişdi, dilim vicdanımdan utandı.

– Siz nə danışırsınız..! Siz.., bunu edə bilməzsiniz..! Zarafat edirsən, əmi? Yox, necə ola bilər bu..? Heç nə deməyin, başa düşdüm... Mən bunu duymalıydım... Bağışlayın, Fərhad müəllim, çox üzr istəyirəm, siz allah, bağışlayın... Çox üzr istəyirəm, əmi...

– Sən bağışla, Əli, bəli sən Fərhad əmin bax belə əclafdır... Bağışla, oğul. Mən sən üzünə baxa bilmirəm, utanıram gözlərindən, bağışla...

Boynunu qucaqlayıb üzümü telinə dayadım. Kiminsə qarşısında belə alçaldığımı xatırlamıram. Qanqal, iynəli tikan kimi iki nəfərin arasına girməyim məni özümdən iyrəndirdi. Əlimdə xəncər olsaydı “uf” demədən ürəyimə saplardım. Murdaram mən, var-dövlətinə güvənib hamını qul kimi alıb-sata biləcəyinə arxayın olan bir murdar. Hər şeyi qamarlayıb öz qabağına çəkən murdar bir nanəcib. Səni sevənlərin hisslərindən sui-istifadə edən bir murdar! Konsertin ikinci hissəsinə girmədik. “Evə gedək!” – dedim. Yolboyu qəsəbəyədək səssiz-səmirsiz gəldik. Yalnız üç dəfə o mənə – “Bağışla, əmi”, iki dəfə isə mən ona – “Bağışla, Əli” – dedim. Başqa vaxtı “balam”, “oğlum” deyərdim, indi bunları deməyə haqqım yox idi. Heç kim alçağın, şərəfsizin, murdar bir insanın “balası”, “oğlu” olmaq istəməzdi. Evə qanıqara girdim. Səbəbini soruşan da olmadı, hamı öz

otağına çəkilmişdi. Əl-ayağa dolaşan yalnız sonbeşiyim Bahar idi. Yeməyimi yeyib həyatə siqaret çəkməyə düşdüm, maşın hasarın çölündəydi. Əlini çağırmaq üçün getdim, maşında deyildi. Açar maşının üstündəydi. Hər şeyi başa düşdüm – biz artıq bir-birimizin üzünə, gözünə dik baxa bilməzdik. Əli xasiyyətimə və xasiyyətinə uyğun ən düzgün yolu seçmişdi. Əliylə yollarımız burda ayrıldı demək... Əlini itirdiyimi düşündükcə tüstüm təpəmdən çıxırdı. Maşını qaraja salıb həyatdə xeyli gəzişdim. Şaftalı ağacının dibindəki skamyada oturub xeyli fikrə daldım. Oğlum yaşda cavanın xəcalətindən əsir-yesir qalmışdım.

Bu yaşda, ailəli birinin aşiq olmasının belə acı nəticəsi ola-çağını düşünməliydim. Bu da sənə – “Əşşi, lənətə gəlsin hər şeyi, nə olar-olar, harda qırılar-qırılar!” – deməyin acı nəticəsi. Di yaşa, ləzzətlə keçirdiyin şirin günlərin acı astarını, dad sevginin acı dadını!

İtimiz “Layka” ayaqlarıma söykənib quyruğu ilə dizimi döyəcləyirdi. O da bikef idi. Yəqin bütün günü ona dinclik verməyən Kəndan şikayətçiydi. Hərənin öz dərdi özünə dəvə boyda görsənir. İtin it dərdi, insanın it gününə qalma dərdi... Bəlkə itin sevgilisi yoxdur deyə nisgillidir? İtə bir qancıq tapıb həvəsini öldürmək lazımdır. Məncə it o zaman sahibini dişləyir ki, ona öz istəklərini izah edə bilmir, ya da beyinsiz sahibini qandırmağın başqa yolunu tapmır. Bu saat məni ilk dindirən adamı hirsimdən qancıq it kimi qapmağa hazır idim. Nədənsə camışımızı kələ aparmağım yadıma düşdü.

...Camışlar höyürə gələn dövrdə çox təhlükəli olurlar. Kənddə heç kim camış kəlçəsi saxlamazdı – kimə lazımdır südsüz, bərəkətsiz kəlçə, – xuduruca xərcdir. Camış erkək doğanda, bir az böyüdüb damazlıq sovxozunda dişilə dəyişdirərdilər. Dişilə camışların qızixan⁶⁰ dövrü başlayanda təzib 6-7 kənd o yana gedər,

⁶⁰ Höyür vaxtı davarın təzməyi.

heç yerdə kəl tapa bilməyəndə isə camaatın çəpərini, bağ-bağatını, əkin-biçinini zay edərdi. Ta, kəl arzusu beynindən çıxana, ya da kəl tapmayanadək dinclik tapmazdı. Odur ki, camaat camışın höyür vaxtını duyan kimi, damazlıq sovxozunun kəllərinə – dölləməyə aparar, öz əlləri ilə öz camışlarının “namusunu” gözləri qabağında kəlin “ayaqları altına” buraxardılar – ta o vaxta qədər ki, camışın “fısı” birdəfəlik yatsın. Bu mərasim isə bəzən bir-iki günü alardı. Çox vaxt isə camışı orada qoyub sabah gəlib yenidən götürərdik. Bizim evdə də camışı kələ aparmaq mənim vəzifələrimə daxil idi. Bir tərəfdən bu vəhşi dölləndirmə əməliyyatından ləzzət alırdımsa da, mərasim bitdikdən sonra – “vida zamanı” kələ iri bir daş çırpmağı da unutmazdım – axı o mənə məxsus olan bir şeyi “zorlamışdı”... Öz camışıma isə acığım tutardı – sanki evdə fahişəliyə meyilli bir qız böyüdürsən və onu öz əllərlə bir kişiyyə “söndürtməsən” mozalan tutmuş kimi baş alıb təzəcəkdə. Kəndin də gülməli şeyləri olur ey, vallah... Demək belə çıxır ki, rayonumuzdakı bütün camışlar “beş kəlin belindən gələn bacı-qardaşlar” idi. Çünki, damazlıq sovxozu da bu məqsəd üçün cəmi beş kəl saxlayardı, qalanını isə ətliyə göndərərdi – kolbasa istehsalına.

İndi bu zavallı it birimizi qapmamış ehtirasını soyutmağa bir qancıq tapmalıyıq ona. Mən isə indi özümü “fısı” yatmış kəl kimi hiss edirdim...

Üç gün idi ki, maşını özüm idarə edirdim. Son günlərin ən ağır dərdi Əlisizliyim idi – onsuz ayrı qala bilmirdim. İllərlə birləşdirdiyim zəncirin həlqələrindən birinin qopması ilə bütün işlərim pozulmuşdu. Bir tərəfdən də bütün olanların yeganə baiskarı Dilbəriymiş kimi (elə o deyildimi?), onu görəndə hid-dətimi saxlaya bilmirdim. Amma haqq üçünə, yazığın günahı nə idi ki? Kimsə onu ondan xəbərsiz sevirsə, sevilənin nə günahı? Yeganə günahkar, yaşına-başına baxmadan zinaya qərar vermiş olan mən idim. Sabir yaxınlaşıb soruşdu – “Əli hanı,

görsənmir, işin yoxdursa Əliylə banka dəyib gələrdik?" – dedi. "Zəng vur gör hardadır, gəlsin aparsın" – dedim. Sabir Əliylə telefonda danışib getdi və təxminən iki saatdan sonra Əli ilə birgə qayıtdılar – Sabirin sözündən çıxıb bilməmişdi. Əli qucağında iri bir yeşik içəri girdi. Yeşiyi yerə qoyub görüşmək üçün mənə yaxınlaşdı. Boynunu qucaqlayıb üzündən öpdüm:

– Necəsən, belə birdən-birə itməyinə nə lüzum vardı? Nəylə məşğulsan? – soruşdum.

– İşsizlikdir. Bir-iki yerə baş vurdum, işə əlim yatmadı. Başqa yerdə işləyə bilmərəm, hamı sizin kimi deyil... – üzünü çöndərüb getmək istədi.

Dilbər Əlini görüb hay-küylə içəri girdi:

– Ay sənin üzünü görək, dağlar oğlu, yağlı əppək olub göyə çəkilmisən! Əməlli-başlı arıqlamısan ki, hardaydın belə? Necəsən?

Əli:

– Müdir ezamiyyətə göndərmişdi, sən necəsən, bacı?

– Elə gördüyün kimi. Sabir müəllimə çay, müdirinə də viski daşımaqdan əlataş qalmışam...

Üçümüz də gülümsündük. Amma Əlinin "bacı" deməsi çox mətləblərdən xəbər verirdi. Demək Əli Dilbəri bacı kimi qəbul etməyə qərar vermişdi, qalırdı mənim münasibətimi bildirməyim. İki sevdiyimə özümü qurban vermək hesabına da olsa, zəncirin qırılmasına imkan verə bilmərəm, yoxsa kələfi yığıb-yığışdıra bilməzdim. Dilbər bizə çay gətirmək üçün otaqdan çıxdı. Qapını içəridən kilidlədim, onu divana çəkib yanaşı əyləşdik. Birbaşa mətləbə keçdim:

– Bilirəm, əvvəlki dogma münasibətlərimizi bərpa etmək öz əlimizdədir. Aramızda ciddi pərdə olduğundan bu məsələni faciə kimi dəyərləndirmişik. Sözsüz ki, mənim belə bir iş tutacağımı heç ağlına gətirməzdin, lakin reallıq belədir və sənin Dilbəri sevə bilməyin yolverilməzdir. Buna görə, yəni tikan

kimi aranızda bitdiyim üçün onsuz da çox xəcalət çəkirəm, üzünə baxmağa utanıram. Lakin bunu unuda biləriksə, yenə də əvvəlki işində mənə kömək etməyini istəyirəm...

– Yox, Fərhad əmi, sizdən yer-göy qədər razıyam, sizi həmişə yanımda ağsaqqalım, arxam və tək dayağım kimi görmüşəm. Sizdən ayrı özümü indi də təsəvvür edə bilmirəm. Lakin, mənim tanıdığım Fərhad əminin gözündə öz hörmətimi, mənə olan sevgisini də qoruyub saxlamaq istəyirəm. Məndən olsaydı, birlikdə işləməkdən bir də danışmazdıq. Mən yenə də sizin qulluğunuzda həmişəkindən də artıq hazıram. Amma hər gün bir-birimizə baxıb xəcalət çəkəcəyiksə, elə indidən ayrılmağımız məsləhət deyilmi?

– Bilmirəm. Bəlkə də yox. Bəlkə də bir aydan sonra “bir qızın iki adaxlısı” olduğumuza görə görüşəcəyik? – yersiz təsəlli idi, özüm də bunun belə alına biləcəyinə inanmırdım.

– Onda, heç olmazsa o günədək sizdən gizlənməyimə razılıq verin.

– Yaxşı, mənə məsələni çox ciddiyyə alırıq, amma qoy hələ ki belə olsun. Mebel dükanının icarəsindən nə qədər pul lazımın olsa, Baysala tapşıracağam, götürərsən. Özünə korluq çəkdirmə, tezliklə görüşəcəyik. Hərdən bizə gəl, yoxsa Kənan sənsiz darıxacaq.

– Baş üstə, salamat qalın. Bir şey lazım olsa, evdə olacağam...

Əl verib ayrıldıq. Bir də nə vaxt görüşəcəyimizi bir olan Allahın özü bilirdi.

Amma aradan cəmi bir aydan azca artıq vaxt keçmişdi. Otağın qapısı tıqqıldadı – Dilbər idi. Əl telefonunu gətirirdi – “Kiprdən Necati bəydir, səninlə danışmaq istəyir”. Necati bəy Kiprdəki Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzinin rəhbəri idi. Əslən Gəncədən olsa da, 1918-ci ildə valideynləri Türkiyəyə – Samsuna köçmüş, oradan isə Kiprə yerləşmişdilər. Necati bəy

Kiprdə – Qazimağusada anadan olmuşdu, amma indi də özünü azəri türkü hesab edən namuslu bir ziyalı idi. O, həm də Rauf Denктаşın sevdiyi yaxınlarından biri idi. İşlər tam qaydasında gedirdi. O, mərkəzə çoxlu sayda azərbaycanlı tələbə və gənclərin, turistlərin gəldiyini nəzərə alaraq, onların zövqünə uyğun ola biləcək milli tədbirləri və bayramları azərbaycansayağı təşkil etməyi bacaran cavan bir oğlana ehtiyac duyduğunu dedi – “Mümkün qədər tez və etibar edə biləcəyimiz bir gəncə ehtiyac var. Məni isə yeni təşkil olunmuş hökumətə dəvət edirlər. Əgər məqsədəuyğun bilsəydiniz işləri yavaş-yavaş təhvil verərdim. Elə bir gənc seçmək lazımdır ki, bütün yükün altına girməyə qadir olsun. Gözümün, işlərin üzərində olacağından əmin ola bilərsiniz” – dedi. Bir həftə içində namizədi seçib işləri ondan təhvil almağı nəzərdə saxlayacağıma söz verdim. Elə ilk ağıma gələn Əli oldu – orda idarə etməli nə vardı ki... Bu qədər işləri Bakıda bacaran biri üçün rüşvətin, pisniyyətlilərin, mərdimazırların olmadığı Kiprdə balaca bir mərkəzi idarə etmək su içmək kimi bir şeydi. Dərhal Əlini yıxdım – “Xarici pasportun varmı?”. “Hə” – dedi. “Pasportunu da götür yanıma gəl” – az qala əmr etdim. “Baş üstə!” – cavabı ürəyimi yenidən rıqqətə gətirdi. Heç yarım saat keçməmiş içəri girdi. Görüşdük və yenə də birbaşa mətləbə keçdim:

– Bu gün hazırlaş, sabah günorta reysiylə Kiprə uçursan. Bileti mən sifariş verərəm.

Sonra oradakı işləri izah etdim, nə etməli olduğu barədə tövsiyə və tapşırıqlarımı, qalacağı evin sənədlərini və açarını Əliyə verdim (Dilbərlə Kiprdə olarkən, o, bir villa bəyənmişdi, qiyməti Bakıdakı üçotaqlı evin qiymətinə idi. Necati bəy həmin evin pulunu çoxdan ödəmişdi, ev artıq mənim idi. Lakin gələn dəfəki səyahətimizə Dilbər üçün sürpriz olsun deyə gizli saxlayırdım). Sonra Necati bəylə danışdım. Əlini qarşılayıb yerləşdirmək, işləri tədricən ona təhvil vermək barədə xahişimi et-

dim. Əli hər ay üçün təyin edildiyi vəzifəyə görə yüksək əmək haqqı alacağını eşidəndə gözlərini bərəltdi.

– Unutma, bu, səni Azərbaycandan sürgün etmək deyil. Mənə orada lazım olduğun üçün verdim ən düzgün qərardır.

Yanaqlarından öpüb yola saldım. Qapıdan çıxarkən arxaya çöndü – “Əmi, sənə ömrümün axırınadək sədaqətli olacağım-dan əmin ola bilərsən” – dedi. Gözləri dolmuşdu, elə mən də az qala özümü saxlaya bilməyəcəkdim. Əlimdəki qələmi ona tərəf tulladım – “Di rədd ol, gözüm səni bir də görməsin!” – zarafata saldım. O, sevincək otağı tərk etdi.

Sabah Əli Kiprdən zəng elədi – “Çatmışam, ev superdir, iş-ləri öyrənirəm. Bacaracağımdan əminəm. Opürəm əminin gül yanaqlarından. Hər şeyə görə sağ olun. Sizinçün artıq darıxma-ğa başlayıram, Afət bibigilə salam deyin, Kənanın üzündən öpün. Artıq sizdən utanmayacağam. Oğul atadan heç utanar-mı? Siz mənim tanıdığım kişilərin içində yeganə qürur duy-duğum insansınız. Son dəfə sirrinizi bildiyimçün məni bağış-layın və bu sirr qəbirədək içimdə qalacaq və əriyib itəcək. Mənə uğur diləyin”.

– Uğur öz əlindədir artıq. Tam sərbəstsən. Ev sənindir. Qa-lır ailə qurmağın və müstəqil iş sahibi olmağın. Öpdüm yanaq-larından, mənim balam, özündən muğayat ol.

Çox gözəl şeymiş əfv olunmaq, bağışlandığını hiss etmək, səni sevən bir küskünün səni başa düşdüyünü duymaq. Mən ye-nə də xoşbəxt idim, çünki yenə sevdiklərimin sevgisinə bürün-müşdüm. Qurduğum zəncirin bütün həlqələri bərpa olunmuşdu. Bu gün sevindiyimdən uçurdum, həmin axşam Sabirin ailəsi və bizimkilərə ürəyimdən keçən ziyafət verdim. Sabah isə Dilbərin ad gününə brilyant qaşlı zərif bir boyunbağı hədiyyə aldım. Se-vindiyindən bu günkü öpüşün sayını əlliyə qaldırmışdı.

Afət:

Rəvayətə görə Allah-təala Adəmlə Həvvanı cənnətdən qovanda hərəsini yerin bir ucuna atıb. Üç yüz il bir-birilərinə doğru yol gəlirlər. Həvva anamız Adəmə çatan kimi başlayır onun qabırğalarını saymağa. Görəndə ki, kişinin qabırğaları yerindədir, dərindən rahat nəfəs alır – axı Xudavəndi-aləm Həvvanı Adəmin qabırğasından yaratmışdı... Həvvanın ağına ilk gələn, – “Görəsən Allah məndən başqa da qadın yaratmayıb ki?” – şübhəsi olub. Demək ki, qadınların qısqanclığı ta o dövrdən üzübəri gəlirmiş. Dünyanı qadınların idarə etdiyinə şəkk-şübhəsi olanlar ancaq axmaqlar ola bilər. Qadınlar bütün canlıların içində ən həssas və ən qısqanc məxluqlardır. “Həyatında başqa qadın var” – fikri, sevən qadını çərlədir qocaldan ən güclü faktordur. Qadınlar ərlerinin xəyanətini o dəqiqə anlayırlar – bu işdə kişinin şəltəsi⁶¹ heç vaxt işləməyib.

Son vaxtlar Fərhadə baş verən dəyişiklikləri görsəm də onun haqqında başqa cür düşünə bilmirdim. İmanımı yandıra bilməzdim, mənə və övladlarıma qarşı heç bir soyuqluq hiss etmirdim. Lakin, bizə üzrxahlıq dolu canıyananlığının normaldan artıq olması belə, onun həyatında başqa ilham pərisinin olduğundan xəbər verirdi. Qadının qarşısına qoyduğu əsas məqsəd sevilməkdir. Ərinin sevgisini, diqqətini itirmək qadın üçün ölümə bərabərdir. İlk vaxtlar bu yersiz şübhəni başımdan çıxarırdımsa, indi buna tamamilə əmin idim. Çünki, paltarlarını yuyan, ütüləyən mən idim axı... Kişilər isə heç vaxt qadın ətrin, köynəyindəki qadın kremi və pamadanın izini itirməyi bacarmayıblar, bacarmayacaqlar da... Kişi korafəhmliyi də Adəmdən gəlir. Həvva Adəmin komasına çatıb qapısını döyəndə,

⁶¹ Fırıldağ, hiylə.

Adəm avam-avam içəridən soruşub, – “Kimdi?”. “Kim olacaq, bilmirsən ki yer üzündə bir sənsən, bir də Həvvə?”.

İndi qalırdı, o qadının kimliyini tapmaq. Bu isə çox vaxt almadı. Həmişə Dilbər barəsində elə şövqlə danışdı ki, az qala – “Mən Dilbəri sevirəm!” – sözü ağzından töküləcəkdi. Dilbərin xətrini mən də çox istəyirdim, babam onun haqqında o qədər xoş sözlər danışmışdı ki, heç üzünü görməsəm də içimdə ona qarşı rəğbət oyanmışdı. Nailə bacıdan isə Dilbərin nənə əmanəti və Fərhadla evlənmə vəsiyyətini bildiyimdən ona qarşı kin-kidurət saxlaya bilmirdim. Bilirəm, çox qadın mənim bu fikrimlə razı olmayacaq – axı deyəsən mən idim onun yerini tutan... Həm də bir dəfə infarkt keçirmiş, canım qədər sevdiyim ərimi daha da xoşbəxt etməyi bacarırsa, bunun nəyi pisdir? Təki Fərhad üçün xoş olsun, qayğımızı çəkən sahibimiz yəqin ki hər şeyi ölçüb-biçir və doğru olanı edir. Əyri oturub düz danışaq, hansı qadının qardaşı, atası, əri “dolayı yollara” meyl etməyib? Razıyam, kişidən kişiyə fərq də var. Eləsi var ki, düşür birinin dalınca və ailəsini-uşağını atıb gedir. Eləsi var, arvadının üstünə günü gətirir – ikiarvadlıqdan utanmır. Bəziləri də hər küçədən keçənlə yatıb, öz həyat yoldaşını axmaq xəstəliklərə yoluxdurur. Mən Fərhad barəsində belə fikirləşsəm onun çörəyi burnumdan gəlir. Di gəl ki, Dilbərə bağlandığından və bu bağlılığın ailəmizə nüfuz etməyəcəyindən əmin olsam da, qadınlıq qürurum yenə də məni rahat buraxmırdı. Qısqanclıq qadını çox qəddarlaşdırır, çünki, oyun qaydalarının pozulmasına dözə bilmirlər. Qadınların bağışlaya bilmədikləri yeganə şey xəyanətdir. Qadın ki, qadın... Əmin olduğum halda, yenə də dilimi dinc saxlamadım.

O gün işdən gələndə olduqca xoşbəxt idi, üzü nur saçdı. Durnaya qutu-qutu rəsm akvareli, malbert və fırçalar, Kənan “Armani” qol saati (Kənan qız istəyirdi və son aylar geyim-keciminə çox ciddi fikir verirdi), Bahara planşet, mənə isə rek-

lamlardan bəyəndiyim sırğaları tapıb almışdı. Həyət qapısı açılan kimi Fərhadın əlindəki hədiyyələri görüb uşaqların üçü də üstünə cumdular. Baharı boynuna aldı, Durna və Kənanın isə boyunlarını qucaqladı. İçəri girdi, mənim üzümdən öpüb hədiyyəmi verdi. Çox sevindim. “Yemək yeyəcəksən?” – soruşdum. “Bu gün Dilbər ad günüydü, orda möhkəm yemişik, bir az ləngidim, qüsuruma baxmayın” – dedi. Pencəyini soyundu, köynəyinin yaxalıqındakı krem ləkəsi gözlərimi “deşdi”, pencəyini alıb qarderobdan asanda Dilbər tanış ətirini duydum. Evdə hamı deyib gülərkən mən mısmırığımı salladım, hətta pencəyi asanda sırğalar əlimdən yerə düşdü. Məni yandıran o idi ki, Dilbər mənə hörmət qoymalı, Fərhadın üst-başını yoxlamalıydı axı... Niyə onun qadın ehtiyatsızlığı başqa qadının könlünə dəyməliydi? Ondan küsmürdüm, hələ cavandır, eşq gözünü örtüb bəlkə də. Amma özümü görməməzliyə vurmaq məni təngə gətirmişdi, qıs-qanlıq içimi çuğlamışdı. Sadəcə, Fərhadın məndən “gizli” saxladığı sirri bildiyimi ona anlatmaq kimi şeytani hiss məni rahat buraxmırdı. Şeytana min lənət!

Axşam oldu. Ərim yenə də həmişəki “üzrxahlıqla” məni sinəsinə sıxıb – “Mələyim mənim, sən olmasan mən neylərəm?” – deyər saçımı oxşayırdı. Əlimi çənəmə dayayıb yastığa dirsəkləndim:

– Fərhad, bilirsənmi axır vaxtlar məndən nə qədər soyuyursan?

– Bu hardan çıxdı, gözəlmi?! – dedi.

– Artıq 20 ildən çoxdur ki, bir yataqdayıq, səni məndən yaxşı tanıyan ikinci adam ola bilməz, bunu sən də bilirsən. Amma axır aylar, bəlkə də daha çox, xeyli dəyişmişən. Məni qadın kimi istəyən gözlərində, qucaqlamağında, öpməyində, “mələyim” deməyində, sevgində bir buz soyuqluğu hiss edirəm, bəzən isə hətta bu soyuqluqdan üşüyürəm də...

– Afətim mənim, axı 20 il əvvəlki cavanlar deyilik, yaşlaşırıq, iş-güc, bəlkə də bir qədər əvvəlki diqqət və qayğımı göstərə bilmirəmsə, bunu nəzərə almaq çoxmu çətindir? – onun səsi titrəyirdi. O bu sözləri deyəndə qaranlıqda üzünü sezməsəm də, yüz faiz əmin idim ki, bu dəqiqə qıpqırmızıdır. Əlimi üzündə gəzdirdim – od kimi yanırdı, alnı tərləmişdi.

– Amma köynəyindəki pamada ləkələri, üstündən otağa yayılan ətir qoxusu belə demir axı...

Dilim-dilim olasan, ay dilim! Gərək bunu deməyəydim. Kimə lazım idi mənim çoxbilmişliyim? Amma söz ağzımdan çıxmışdı və aramızda indiyədək olan ismət pərdəsini yırtmışdım.

– Bilirsən ki, səni dünyaya dəyişməyəm. Elədiklərimlə, olsa-olsa bütün kişilərin elədiyindən artıq deyil. Bağışlaya bilirsənsə, bağışla. Bağışlaya bilməsən, bu ciddi bir fəsada səbəb olacaqdır. Gəl bunu unudaq... Demirəm ki, bir də eləməyəcəyəm, bəlkə də bir daha etməyəcəyəm. Səhvimi boynuma alıram, yeganə gümanım məni anlamağına və bağışlayacağına. Bunu bacarmağına çox ehtiyacım var...

Mən başına kül olmuş isə arxamı ona çöndərək ağlamağa başladım. O, sanki gözümdən düşmüşdü. Arxadan kürəyimi ehmalca öpdü, yerindən qalxıb siqaret qutusunu götürdü və balkona çıxdı, bir daha yanıma qayıtmadı...

Gecəni mansarddakı ofisinin yataq otağında keçirmişdi. Saat 10-da yuxudan qalxdı, əl-üzünü yuyub paltarını geyindi, səhər yeməyini yemədən evdən çıxmağa hazırlaşdı. Uşaqlar dərəcə almışdılar, Bahar isə hələ yatırdı. Qapının ağzında mənə sarı çöndü. Rəngi ağappaq idi – “Uşaqlara heç nə demə”, – deyib evdən çıxdı. Bu son gedişə bənzəyirdi, mən onu bu gündən etibarən həmişəlik itirdim...

Aradan bir həftə keçdi. Fərhad nə evə gəlir, nə də zəng vururdu. Onunla Durna əlaqə saxlayırdı, cavabı isə bircə bu olurdu – “İşlə əlaqədar rayondayam, narahat olmayın”. Uşaqların

üçüylə də telefonda gündə iki-üç dəfə danışdı, lakin mənimlə danışmaq həvəsi yox idi. Onu başa düşürdüm, mən ondan utandığım kimi, o da məndən utanırdı. Dinc və xoşbəxt həyatımıza, isti yatağıma tikanlar əkmışdim, özümü lənətləməkdən doymurdum – “Hə, neylədin!? Biri ilə bölüşə bilmirdin, indi isə tamamilə itirdin onu”. Tutaq ki, qayıtdı, axı sənə əvvəlki kimi ehtiram göstərməyəcək, sevməyəcək daha... Onu qırdım. O, özünə gələ bilməyəcək, müqəddəs ailə ocağıımıza su çiləyən mən oldum. Guya sənin atan aydan arı, sudan durudur? Atan deyildimi, gündə pudra-kraskayla evə gəlib irişən. Sən anan deyildimi, – “Kişi nə qədər sağa-sola getsə, günahı onu ailəsinə o qədər çox bağlayar” – deyən? İndi qal yetim kimi yalqız, sahibsiz, kimsəsiz, arxa-dayasız...

Xatirimdədir, anam həmişə – “Bizim kişi o qədər korafəhimdir ki, ətrinin qoxusundan bilirəm ki, bu gün kiminlə öpüşüb”, – deyər atamı lağa qoyardı. Bir dəfə atam evə gec gəlmişdi. Köhnə bir “QAZ-24”-ü vardı. Maşını evin qabağında saxlayanda anam dedi – “Gör indi onun aldığı ləzzəti burnundan necə tökürəm!”. Atam içəri girəndə üst-başı tamam kir-pasax içindəydi. “Zalımın qızı, niyə arayıb-axtarmırsan məni, bəlkə ölmüşəm!? Maşın xarab olub, bayaqdan qalmışam yolun ortasında, kömək edən də yox. Başqa vaxt gözümlü deşirsən!” – anama bağırmışdı. Anam bu dəfə ona inandı. Amma sonradan Mürvət əmiylə bunu bəzəyib güləndə anam da onlara qoşulmuşdu. “Bu zalım qızının əlindən heç yana çıxmalı deyil, həmişə üst-başımı elə yoxlayır ki, heç polis itləri də elə iy bilmir. Gördüm ki, bu gecə də yaxalayacaq, düşdüm maşının qabaq kapotunu açdım, əllərimin ikisini də sürtdüm mühərrikin üstünə və sildim üst-başına – guya maşın xarab olub, mən də yolda qalmışam. “Qara məni basınca, mən qaranı basım” – deyib qapını açan kimi düşdüm arvadın üstünə...”

Artıq onuncu gün idi ki, onun səsinə eşitmə, üzünü görmürdüm. Bütün günü ağlayırdım, özümdən zəhləm gedirdi. Anam zəng vurdu. Hal-əhvaldan sonra uşaqları, Fərhadı soruşdu. “Uzun müddətə rayona gedib” – dedim. “Onda, atanı göndərirəm sizi götürüb gətirsin, uşaqları hazırla” – dedi. Razılaşdım. Günortadan sonra atam gəldi, bizi yığib Bakıya apardı. 5 gün orda qaldıq. Olanları anama danışdım. O isə, Nailəylə birləşib məni araya qoyub gülüşdülər, qınadılar və xeyli ağıl verdilər. Amma neyləyə bilərdim, arxaya yolum yox idi. Fərhad bilsə ki, Nailə və anam bizim ailə sirrimizdən xəbərdardır, onda mənim heç bağışlanmaq şansım da qalmırdı. Odur ki, hər iki-sindən bu sirri gizli saxlamalarını yalvarıb-yaxardım. Fərhadın xasiyyətini bildiklərindən ağızlarını möhkəm saxlayacaqlarından əmin idim. “Onda qoy özü bir ölçü götürsün, yəqin ki, uşaqların həsrətinə dayanmayıb bir-iki günə gəlib özü aparar” – dedilər. Ancaq aradan üç gün də keçdi, hər gün uşaqlarla danışsa da, gəlmək bilmirdi ki, bilmirdi...

Artıq səbrim tükənirdi. İş vaxtı qurtarmışdı. Telefonu götürüb Dilbəri yığdım. Necə ola bilər ki, bu qız bu qədər biganə və laqeyd ola bilər. Heç soruşmur ki, niyə evə getmirsən, bir şey olubmu?

– Alo, salam. Dilbər, necəsən? Fərhad ofisdədir?

– Vallah, bilmirəm, mən indi evdəyəm. Amma işdən çıxanda ofisdəydi, nədi ki?

– Heç, axşam evə gəlməmişdi, mənə də zəng vurub götürməmişəm, dedim görüm ofisdə yatmışdımı, yoxsa rayona gedibmi? Hələ də gəlib çıxmayıb...

–Yox... Mən səhər işə gələndə işdəydi, son vaxtlar hamıdan tez gəlir işə. Rayona isə çıxmayıb, bütün günü işdədir. Nəyə olmayıb ki, bacı, məni qorxudursan... – həyəcanla soruşdu.

– Yox, Dilbər, sən narahat olma. Yəqin indilərdə gələr... –

çox çək-çevir etmək istəmədim və telefonu asdım. Heç on dəqiqə keçməmiş Dilbər özü zəng vurdu:

– Fərhad deyir axı evdəyəm!? – səsi titrəyirdi.

– Hə, indi gəldi... Sağ ol, – “uşaq ki, uşaq”, – telefonu söndürdüm.

Yazıq qız gör nə qədər sadələvhdür, səmimidir. Axı onun nə günahı var ki, sevir. Kim indiyədək sevgisini içində boğub “öldürməyi” bacarıb ki? Kitablarda yazılanların isə hamısı uydurmadır. Yeganə qarşısıalınmaz qüvvə aşiq olmaqdır. Fərhad da, Dilbər də bir-birinə aşiq olublarsa, mən niyə özümü murdar qaşiq kimi araya atmışam. Bağışla, Fərhadım, bağışla əzizim, bircə evinə qayıt, məni sevgisiz, sənsiz qoyma. İndi ürəyinin ağrısından yəqin ki, qıvrılırsan... “Ürəyi!” – xəstəliyi yadıma düşdü. “Niyə bu mənim heç ağılıma gəlməyib? Necə ola bilər ki, infarkt keçirmiş bir adamı dərdləri və əsəblərilə tək-tənha buraxa bilirsən, sən vicdansızın təkisən, sən kim arvadı saxlayandır axmaq!” Fərhada zəng vurdum, telefonu qaldırmadı... “Bilirəm götürməyəcəksən, axı sən kişisən, qüruruna qurban olum sən”. Dustaq kimi otağı o baş-bu baş var gəl edib fikirləşirdim... “Necə edir, nə eliyim..?” – öz-özümə deyirirdim... “Hə, tapdım, lalın dilini yiyəsi bilər!” – deyib Sabirin nömrəsini yığdım. Qısa hal-əhvaldan sonra Sabirə dedim – “Qağa, sən Allah bağışla, deməyə də utanıram, Fərhadla bir balaca aramızda “küs-küs” oynayırdıq, deyəsən əməlli-başlı küsüşmüşük, indi atamgildəyəm, dedim xəbərin olsun... Yox, ciddi bir şey yoxdur, “dava-dava oynayanda” sözümüz çəp gəlib. Onun xasiyyətini özün bilirsən, sənə zəng vurduğumu bilməsin. Qalanını özün düşün... Sağ ol, qardaş!” – içim xeyli rahatladı.

Fərhad:

Kəndimizdə Tamaşa xalanın almaları kimi heç kimin bağında dadlı alma olmazdı. Oğlu Elmar möhkəm-möhkəm tapşırırmışdı ki, əgər bizim bağa oğurluğa girsəniz, sizi ağaca bağlayıb iti də açıb üstünüzə buraxacağam. Amma qorxusuz kənd uşaqlarının qorxduğu tək şey, nə vaxtsa nədənsə qorxacaqları idi. Meyvənin yanağı qızaran vaxtı, yanağımız qızarmadan-utanmadan bağı verdi-verən⁶² elədik. Elmarın qorxusundan məktəbə dolayı yolla gedirdik (onların evi yolumuzun üstündəydi) – “Qara qaya”-qəbristanlıq-məktəb marşrutu üzrə. Kənddə onunla qarşılaşanda ya qaçır, ya da gözlərinin içinə baxmaqdan qorxub başımızı aşağı dikirdik – bu da kəndçifason üzr istəməyin bir forması idi.

İndi etdiyim zina və “oğurluq” səbəbindən Afətin üzünə baxmamaq üçün dünyanın o başına deyil, yerin altına da girməyə hazır idim, təki onun gözlərindən –“Utan, öl, ayıb olsun sənə, üç uşaq atasısan, gör bu yaşda nə işə baş qoşmusan!” – tənəsini oxumayım. Artıq ox yayından çıxmışdı və geriye qayıda bilməzdi. Evin hər şeyində qərar verən mən, indi əlacsız və çarəsiz, taleyin ləngər vuran ağuşunda qərarsızlıqdan sıxılırdım. Çünki qərar vermək səlahiyyəti bu dəfə Afətin əlindəydi. Heç kimlə görüşmək, danışmaq istəmirdim. İşdə Dilbərlə bir qədər soyuq davranırdım. Elə bilirdi ki, işlərim düz gətirmir, buna görə də üstümə çox gəlmirdi.

Qadın böyük qüvvədir, böyük cazibədir. Qadın sirli məxluqdur, kişilərin dərk edə bilməyəcəyi varlıqdır. Həm fitnə, həm də hüsur mənbəyidir. Qadın zərifdir, həm də aslan kimi hiyləgər, hər şeyi parçalamağa hazır yırtıcıdır. Qadınlar sevəndə çox zəif olur, seviləndə güclü. Sevdliyindən ikiqat artıq nifrət

⁶² Talan etmək .

etməyi də bacarır, sevdiyi üçün canını qurban verməyi də. Qadınlar ona kimlə xəyanət edə biləcəyimiz adamı o dəqiqə anlaşırlar. Hətta bu, bizim ağlımızdan keçməmişdən də qabaq. Əgər hansısa bir işə qadın əl qoyubsa, əmin olun, işlər saz gedəcək. Kişi, onu sevən qadını varsa, həmişəcəvandır. Qadındır kişini və sevgini yaşadan, daşıyan. Kişidir sevgiyə tamarzı olan. Xoşbəxtlik təkbəşinə çəkilə bilən nəsnə deyil. Xoşbəxtlik paylaşanda dəyərli olur. Bəxtəvərlər, bir-birini sevən cütlərdir – istər ər-arvad olsun, istərsə də sevgili.

Hər yaşda sevmək isə faciə, günah sayılmamalıdır – sevgi Allahın lütfüdür, təqdiridir, insanın əlində olmayan bir burulğandır. Faciə onda deyil ki, bizim bədənimiz qocalır, faciə ondadır ki, daxilən cavan qalırıq. Mən də səhərlər duranda özümü çox gümrah hiss edirdim, hesab edirdim ki, hər cür ağır iş görə bilərəm. Amma yorulub güzgüyə baxanda başa düşürsən ki, yox bədən o bədən deyil, üz o üz deyil, qırıqlar var. Qocaldığını aydınca görürsən. Ancaq bu yaşda sevdiyini gizlədə bilməzsən axı... Sevmək, yalan danışmaqdan betər günahdır ki..? Mən uşaqlıqda yalan danışanda qızarırdım, hamı da hiss edirdi ki, Fərhad yalan danışır. Məndə yalan danışmaq alınmır. Mən Afətin yanında yalan danışmamışdım, əksinə günahımı boynuma alıb ondan əfv diləmişdim. Başqa qadını sevdiyimə görə bəli, Afətdən utanırdım, ancaq böyük günah işlədiyimlə razı deyiləm. Mən də insanam və saf sevgi məni özünə çəkir. Dünyada məni sevməyən birisinin olacağından çox qorxuram...

“Dahi” sayılan sarsaqlardan hansısa biri deyib ki, – “Qadın, bir yataqda, bir də məzarda gözəldir”. Bunu, ancaq qadın sevgisindən məhrum biri deyə bilər. Qadın sənin yarındır. İzafa, qadın dediyin yaxşı sevişəcək – yataqda pişik kimi mışıl-mışıl yatmayacaq; ağlını başından alacaq – ancaq işi-gücü tək bu olmayacaq və çərənləməklə, vırt-vırtıyla deyil, sevgi və nəvazişlə alacaq; etibarını qazanacaq – on gecəlik deyil, ömür-

lük ürəyinin yerinə onu qoyacaqsan, ruhunu ona təslim edəcəksən; qadın dediyin isməti biləcək – səni uçuruma deyil, hü-zura aparacaq, səni hər kəsdən üstün tutacaq, səbrli olacaq və qüruruna toxunmayacaq; kişinin qarnının qeydinə qalacaq – duzu-duz, şəkəri də şəkər qədərində biləcək; gözəl, ağıllı və qə-naətcil olacaq – evin gəliri-çıxarını biləcək, pulu görüb qudur-mayacaq; namussuzluğunu, əxlaqsızlığını ancaq səni başdan çıxarmaq üçün işə salacaq – başqasına yan gözlə baxmayacaq; qadın dediyin xatun olacaq – sirr saxlayacaq, cahillikdən, sər-səm inanclardan uzaq olacaq. Bu cür qadınla qol-qola girib el içinə çıxmaq kişiylə qürur verər, adam belə qadınla bir dünyaya sığmaz, belə qadın munis şəhvətin qaynağıdır. O, səni sadəcə sən olduğun üçün sevvəcək. Onu sevgilin, dostun, anan, övladın kimi bağrına basıb sevvəcəksən. Evində səni belə bir qadının gözlədiyinin hüsurundan bir ömür doymayacaqsan. Amma, sən də kişi olacaqsan, adam olacaqsan, bu misilsiz nemətin qədrini, dəyərini biləcəksən!⁶³

...Ailədəki sirrimi və ofisdə gecələdiyimi heç kim bilmirdi. Afət və uşaqlarımın qayınatamgildə olduğundan xəbərim vardı – onları bağrıma basmaqçün ölürdüm. Andıra qalmış bu kitabı yazmağı da dayandırmışdım. İşdən sonra isə Aşralı əminin yanına gedib dərhləşirdim. Hamı çıxıb getmişdi. Ofisdə tək qalmışdım. Mən də bayırda yemək yemək və Aşralı əmiylə görüşmək üçün ofisin qapısını bağlayıb çıxdım. Düzü, fikrim evdə də qalmışdı – “Kimsəsiz evdir, oğrunun da nə Allahı var, nə də imanı”.

Sabir zəng vurdu:

– Məllim, hardasan?

– Ofisdə.

⁶³ Qadın barədə qismən Can Yücelin fikirlərindən də istifadə olunmuşdur.

– Gəlsənə bu gün siz tərəfə – Neft Daşlarına balıq ovuna gedək. Nə deyirsən? Axşam da orada gecələyərək, sabah da bazar. Hə..?

– Nə deyirəm ki, gedək deyirsən gedək da... Amma gərək tilovu-zadı evdən götürəm sonra.

– Mənim maşınım Yaşardadır, gözlə gəlیم birlikdə gedək – dedi.

Ofisə qayıtdım. Bir azdan Sabir də gəldi. Ovçular mağazasından lazım olan hər şeyi almışdı. Yığışib getdik. Yolda Afətə zəng vurdu – “Bacı, borşun suyunu bir az artıq elə sizə gəlirik” – deyib telefonu söndürdü. Nə xəbəri vardı ki, uşaqlar babası-gildədirlər, həm də küsülü gediblər... “Atası gəlib aparıbdır evlərinə, deyəsən qaynanam bir az soyuqlayıb, evdə yoxdular” – dedim. “Paho vəşş, borş əldən çıxdı...” – dedi, guya ki, borş yeməyin xəstəsiydi.

Evimizə çatdıq, həyət darvazası açıq idi. Uşaqlar məni görcək üstümə cumub boynuma atıldılar. Afət qapıda qarşıma çıxdı – “Xoş gəldin, ömrüm-günüm” – dedi. Arxasınca Sabirin yoldaşı Sədaqət, Yaşar və yoldaşı Əfsanə, onların dəcəl uşaqları. Sanki evdə toy-bayram idi. Hamı deyib gülür, şənlənirdi. Yerə girmişdim, yerdən çıxmağım yarım saat çəkdi, onlara qoşuldum. Həyətdə maşın siqnalladı, gələn Baysal idi – əlində də bir yeşik araq... Evimizin bütün otaqları ilk dəfəydi ki, qonaq-qarayla ağzınacan təpili dolmuşdu. Mənə deyəndə ki, – “Niyə evi bu qədər böyük tikdirmisən?”, – həmişə deyirdim ki, – “Gələcəkdə nəvə-nəticələrimi başıma toplamaq üçün”. Evim indiyədək belə şadyanalıq görməmişdi. Sauna işə düşdü, bilyard otağına növbə idi. Barda içki qalmamışdı. Axşam isə üç addımlıqdakı dənizdə çimib ayıldım. Sabir, Yaşar və mən bir otaqda yatmışdıq – düşük zarafatlar edir, bir-birimizi təpikləyib cırnadırdıq – lap tələbə vaxtı yataqxanadakı kimi. Məni məsxərəyə qoyub gülürdülər.

Yaşar:

– Adə, ay oğrəş, sən mənim bacımı boşamaq istəyirsən? Sənə bir divan tutaram ki, çevik polis alayının şəxsi heyəti də səni mənim əlimdən ala bilməz. Sən hələ mənim sol əlimin tini-nin dadını bilmirsən, dəyyus!

Sabir:

– Deyirəm rəhmətlik Ağəli əmi sağ olsaydı, indi səni tikə-tikə doğrayar, ətini də qəsəbəyə səpərdi... Sən Allah, kimdir sə-nin ağlını başından almış o qız, o vədə ofisdə gecələdiyindir?

– Sən Allah atamı yadıma salma, ağıma gətirəndə kişinin ruhundan da qorxuram – dedim.

Gecəyarısı, toy axşamının sağdış-soldışı kimi yalvarıb-ya-xarıb, arxama da bir yağlı təpik vurub məni “gəlin otağına” – Afətlə Baharın yatdığı yataq otağıımıza yolladılar.

“Toy gecəsinin” incəliklərini danışmayacağam. Təkcə onu deyim ki, uzun ayrılıqdan sonra ikimiz də kövrəldik, utandıq və sevgimizlə qüselləndik. Sabahı xoruzun ilk banına oyanıb qonaqlarımız üçün səhər yeməyi hazırlığına başladıq. İndi bir-birimizə baxanda utanmır, əksinə “gör nəyin üstündə küsüş-müşük!?” ifadəli üzümüzü təzə evlənənlər kimi bir-birimizdən gizlədirdik. Kimsənin görməməsi üçün devikmiş halda ora-bura baxıb hər addımbaşı öpüşürdük. Hələ də sərxoşluqdan ayrılmayan dostlarımızı və uşaqları saat 11-də güclə yemək süfrəsi ətrafına yığdıq. Yeməkdən sonra isə üç dost, oğlan uşaqları və Baysal “Neft Daşları”na balıq ovuna getdik. Gecə evə qayıdan-da isə qayınatam və qayınanam, bacım Nailə və yeznəmiz Mürvət Dilbəri də götürüb gəlmişdilər. Sabir və Mürvətin israrı ilə heç kimi evlərinə dağılışmağa qoymadıq, bu gecə dünənkin-dən də möhtəşəm və şən keçdi. Afətlə Dilbərin mehribancasına bir-birinə addımbaşı sarılmaları məni şübhəyə salmışdı – “Demək Afət Dilbərlə yatdığımı bilmir, məni başqa qadınla təsəvvür edir. Başına daş düşsün sənin, a Fərhad!”. Bəlkə də hər

şeyi bilir və mənə dolayısı ilə “kefində ol, canım mənim” demək istəyir. Utandım yenə, ancaq bir az da içdim ki, üzümdəki qızartının mənbəyi ayırd edilməsin.

Bilmirəm məni aldadırdılar ya yox, – hər halda məni buna inandırdılar – bu “küsülülüğü” bacım Nailə, qayınanam, Sabir və Yaşardan başqa heç kim bilmədi. Bilən varıydısa da, ustalıqla gizlətməyi bacardılar. Afətlə mən isə heç vaxt bu mövzuya bir də qayıtmadıq. Yalnız bir dəfə qayınatam ənənəvi “sağ-sola sapma” əhvalatlarından danışanda Afətlə bir-birimizə baxıb xısın-xısın gülüşmüşdük.

Baysal:

Atam dünyasını dəyişdikdən sonra ən böyük səbr və dəstəyi Fərhad əmidən gördüm. O, insana müsbət enerji, güc aşılayanlardandır. Gözümdə, hər şeyə əli çatan, bütün müşkülü asanlıqla həll etməyi bacaran kişidir. Gözəl ailə başçısı idi böyütdüyü övladlarında heç bir qüsurlu tapı bilməzdin. Adam, həyatı belə insanlarla yaşamaqdan zövq alır. Onunla təmasda olan hər kəs istər-istəməz onun xasiyyətinə tabe olur. Ən yaxın, əsl sadıq dostum Əlidir. Onda cəmləşmiş hər şeyi Fərhad əmidən əxz etdiyini deyirdi. Dediynə görə olduqca davakar və şuluq olmasına baxmayaraq, Fərhad əmiylə işlədikdən sonra onun xasiyyətinə uyğunlaşmışdı və bundan olduqca məmnun idi. Elə Əlinin sayəsində Fərhad əminin ailəsinə yaxınlaşdım. Deyirlər sifət insan qəlbinin aynasıdır, elə birinci gedişimdən üzümdəki nuru, dəyişdiyimi özüm də sezirdim. Bunu ən tez hiss edənlərdən biri də anam idi. Görəsən, ailəmizə bu qədər yaxşılıqlar etmiş, mayak saydığım birinin qızına vurulmaqla ona xəyanət etmirdim ki? Deməzdimlərmə, sən nəkarəsən ki belə bir sevdaya düşmüşsən? Amma neyləyim, – “ürək fərman dinləməz”, – qəl-

bim artıq başqası üçün döyünürdü. Durna o qədər gözəl və səmimi idi ki, ona qovuşmaq üçün nağıllarda olduğu kimi hər şeyə dözməliydim – sanki, şahzadəyə vurulmuşdum, onu qazanmaq üçün qarşıda məni ağır və ölümcül sınaqlar gözləyirdi. Ən simsar adamım Əli idi. O, bu evin sevimlisi, ən istəkli övladı kimi idi. Dərdimi təkbəşimə daşımağa tab gətirmirdim. Bir gün Əli bizdə gecələyəndə ona öz sirrimi açmağa özümdə təpər tapdım:

– Əli, ən yaxın dostum sənsən və səndən heç bir gizlinim olmasını istəmirəm. Fərhad əmi səni çox istəyir və sənə inanır, etibar edir. Bir məsələdə mənə ağıl verməyini istəyirəm. Mən..., Durnaya vurulmuşam... Amma nə edəcəyimi bilmirəm. Bilmirəm Fərhad əmi buna necə baxar. Nə qədər istəsəm də Durnanı unuda bilmirəm. Hələ o günləri, onlarda olanda nəzərlərimiz toqquşdu, hiss elədim ki, o da qızardı, mənə onu sevdiyimi anlayıb...

– Hə., ciddi məsələdir! “Dünən evimə gəl, bu gün də qızımı istə!” – asan iş deyil, dostum. Amma ürəyə güc eləmək olmur axı... Gəl hər şeyi zamanın axarına burax, əgər Durna da son razılığını bildirsə, ananla Afət xala özləri məsələni həll edərlər. Fərhad əminin ürəyi yumşaqdı, yəqin ki, xanımların onu razı salması problem olmayacaqdır, həm də sənin xətrini çox istəyir. Vallah çaşıb qalmışam, bir qərar verəcək haqqım olduğunu görmürəm. Allah özü xeyirlisindən eləsin.

Fərhad əmigin qaraj tikintisi zamanı Əli məni də aparmışdı. Düzü onunla birlikdə gedəndə sıxılırdım, sanki öz evimizdəydim. Afət xala kimi qonaqpərvər, mehriban, səmimi insan tapmaq indi çətin məsələdir. Ustalara çayı Kənan gətirirdi. Lakin növbəti məcməyini Durna qapıyadək gətirib məni çağırırdı, çünki Əli həmin anda yanımda deyildi:

– Baysal, zəhmət olmazsa çayları apara bilərsənmi? Qaçacaqsa onu pilləkənlərdə qarşıladım. Astadan –“Necəsən, Dur-

na?" – dedim. "Sağ ol, bəs sən?". "İndi lap yaxşıyam" – dedim. Bu adi hal-əhvallaşmada sanki qəlbimin bütün hissələrini açıb ona dedim, həyəcandan məcməyi əlimdə əsirdi.

Durnanın gözəl yanaqlarında da gizli qızartı yaranmışdı, "İndi lap yaxşıyam" cavabını düzgün anlayıb xəfifcə gülüm-sündü. Bir qədər sonra gəlib dava salan o mənfur sərxoş hər şeyi pozmasaydı, bəlkə də ürəyimi ona tam açardım. Çünki, ürəyimizdəkiləri kifayət qədər qarşılıqlı anlada bilmişdik. Təəssüf ki, sərxoşun qaraj davası planlarımı alt-üst elədi. Sonra da Ağəli babanın qəfil ölümü araya düşdü. Hələ Durna, babasının meyidini görərkən necə vahiməyə düşmüşdü... Heç özüm də anlamadım necə oldu ki, onun boynunu qucaqlayıb meyidi görməsin deyə qonşu otağa apardım. Hələ onun başını sinəmə dayayıb içün-içün ağlaması... Onun boynunu qucaqlayaraq saçını sıgallamağım, yataq qoxuyan alnından öpməyim, göz yaşlarını əllərimlə silməyim və onun bütün bunlara qarşı gəlməməsi, əksinə bir az toxtaması... Bütün bunlar baba itkisinin ağırlığı fonunda tam səmimi təsəlli, həm də məhrəm hissələrin təzahürü idi. Yasdan başları açılib Oğuzdan qayıtdıqdan sonra qəlbimi anama açdım. Ən etibarlı sığınacağım, son ümid yerim anamın ətəyi idi. Anam da olduqca ehtiyatla dərdimi Afət xalaya anlatmışdı. O isə öz növbəsində Durnanın razı olduğunu öyrənmişdi. Qalan məsələləri isə anam Sabir dayı ilə həll etdi – "borş qonaqlığı" adı ilə elçiliyimi deyirəm. İndi artıq mən öz nişanlımla telefonda danışır, onu institutda qarşılayır, şəhəri birlikdə gəzib evlərinədək məşində aparırdım.

Durna olduqca utancaq, səmimi qızıdır. Gözəlliyinə tay ola bilməz. Hələ uzun saçları... İnstitut binasından çıxanda tələbələr mütləq çönüb küləyin sıgalladığı uzun saçlarına baxardılar. Sevincək məşinə oturma isə qürurla dikəlirdim – "Qalın yana-yana, o mənim mələyimdür – uzun telli durnamdır". Gü-

nün proqramını həmişə o tərtib edərdi. İlk günlər varlı bir ailədə böyümüş qızın tələblərinin mənimçün ağır ola biləcəyindən sıxılırdım, amma yanılmışdım. Onu babat bir restorana dəvət edəndə, o, tam əksinə – dənizkənarı parkda pəraşki yeməyi üstün tuturdu. Onu konsertə və ya kinoya dəvət edəndə, o, məni zooparka getməyə razı salırdı. Mən onun istəklərinin əsiri idim və qənaətcilliyinə valeh olmuşdum, – “Həyat yoldaşım evdar, yığmcıl qadın olacaq” – onu qayğıkeş qadınım kimi çox sevirdim.

Fərhad:

Quş qanadlı illər sürətlə ötürdü. Şükürlər olsun tanrıma ki, heç bir şeydən şikayətim yox idi. Durnanın ali məktəbi, Kənanın isə orta məktəbi bitirməsinə iki ay qalmışdı. Kənan heykəltaraşlığa hazırlaşır – müəllim yanına hazırlığa gedirdi. İnstitutu bitirən kimi Durna ilə Baysalın toyunu etməyi planlaşdırmışdıq. Bakıdakı mənzillərdən bir dördotaqlısını Baysalın adına keçirmişdim. Mənzil yenidən təmir olunmuş, mebelləri alınıb quraşdırılmışdı. Ev, yeni evlənənləri qəbul etməyə tam hazır vəziyyətdə idi. Afət Zəhra ilə danışmışdım, güclü razılığın almışdım ki, heç bir xərc çəkməsin və bundan sıxılıb, çəkinmək lazım da deyil – “Baysal indi həm də bizim doğmaca oğlumuzdur”, – demişdi. Ancaq hiss edirdim ki, ana öz oğlundan sanki ayrı düşmüşdü. Zəhra, bizim heç bir təmənnə və ağılımızdan pis fikir keçirmədən Baysala öz balamız kimi etdiklərimizə qarşı çıxma bilmirdi. Ancaq sıxıntısını duymaq çətin deyildi, elə bil böyük oğlundan əlini üzmüşdü.

Qəsəbəmizin ən iri şadlıq saraylarından biri olan “Dəniz”də Durnanın toyunu etdik. Bütün yaxınlarım, sevdiklərim və qohumlarım burada idi, hətta Aşralı və Hacı əmi də dəvətililər arasındaydı. Əli də Kiprdən gəlmişdi. Misilsiz bir gün idi. Bütün

əzizlərimi bir arada görmək, məni kövrəldən ən böyük hadisədir. Hamının çöhrəsində sevincimizə şəriklik hiss edirdim.

Budur, bəylə gəlin “Vağzalı” sədaları altında saraya daxil olurlar, elə bil bir cüt mələkdirlər. Qızıma ağ gəlinlik necə yarasırmış, Allahım... Baysal məndən ürəyimin bir parçasını qoparmış rəqibim idi. Sanki məğlubiyyətimi boynuma almış, rəqibimin gücünə boyun əymişdim. Baysalın ayaqlarına düşməyə, qızımın xoşbəxt olması üçün əlindən gələn hər şeyi etməsini yalvarmağa hazır idim – eynən rəqibindən əfv diləyən məğlublar kimi. Balama əzab-əziyyətin nə olduğunu göstərməmişdim, bu gündən sonra da göstərməzdim. Amma, bu gündən o, Baysala aid olan bir övladımdır. İnsan qanunları doğrudan da acıdır – qızı böyüt və bir başqasına ver... Bu acılıqdan nəvə şirinliyi gözləmək isə ən şirin şeydir. İlk dəfə baba olacağımı ağlımdan keçirdim. Bu dəqiqə Baysal gözümdə kişilərin ən güclüsü idi, qızımsa mələklərin ən şirini. Gözlərimin dolacağından qorxdum, ayaqyoluna qaçdım. Güzgüdə üzümə baxdım, – gözlərim qızarmışdı. Yadıma kəndimizin ən qoca sakini Məhinin əhvalatı düşdü. Məhi kişi qız nəvəsini ərə verirmiş. Toy günü qonaqlardan kimsə ayaqyolunu “məşğul” saxladığından, qaram-qarışıq evin arxasına qaçır. Görür ki, gəlinin atası burada ağlayır, qaçır tövləyə, görür digər oğlu burda ağlayır, ot tayasına, burda da gəlinin qardaşı ağlayır. Hövsələdən çıxır – “Ay it küçükləri, sizin əlinizdən çıximi də edə bilmirəm, toydur, hamı sevinir, sizsə arvad kimi ağlayırsınız, nolub sizə!?”. Nəvəsi cavab verir ki – “Necə ağlamayım axı, bacım ərə gedir, ondan ayrılıraq, namusumuz əldən gedir...”. Cavab verir ki, – “Bəs yeddi oğulsunuz, onda siz neçəsinin gözünü yaşlı qoymusunuz? Öldürməyə aparmırlar ki, o yana dur görüm – üzünə çırtıyar⁶⁴...” – deyib elə nəvəsinin yanındaca güclə özünü boşaltmağa macal tapır.

⁶⁴ Sıçrayar.

Allah rəhmət eləsin müdrik qocaydı – 110 yaşında dünyasını dəyişdi.

Yox, ağlamaq yaramaz! Amma doğrudan da itki kimi bir şeydi qız köçürmək. Durna evimizdəki otağını səliqəyə salıb yığışdırmışdı. Bu gündən bu otaq sahibsiz qalacaq, evimi isidən xoş gülüş, mələk nəfəsi xeyli azalacaq. Qonaqların yanına qalxdım. Bəylə gəlinin kəbinlərinin kəsilməsi mərasimi gedirdi. Budur kəbin kağızını imzalayaraq ər və arvad elan edildilər. Qızım artıq Baysalın arvadı (qızımın timsalında “arvad” sözü çox kobud səslənirdi) hesab olunurdu. Xeyir-dua vermək üçün mikrofonu mənə verdilər. Sağımda Zəhra, solumda isə Sabirlə Afət dayanmışdı. Ağzımdan “tökülən” sözləri sabahı gün toyun videolentinə baxaraq yadıma salıb yazıram, çünki bu çıxış üçün əvvəlcədən heç bir hazırlıq görməmişdim. Qonaqları salamladıqdan sonra bunları demişdim:

– Əziz qonaqlar, bu gün mənim ən yaxın dostum Nağının oğlu Baysal balamızın toyudur. Onun ömür-gün yoldaşı olacaq gəlinimiz isə mənim ciyərparəm – qızımdır. Bu gün gözlərimi dolmuş görsəniz, elə bilməyin ki, bu, “ata qız toyunda ağlayar” məsəlindən qaynaqlanır. Siz bunu, mərhum dostum Nağının bu gün bizimlə olmamasına heyifsiləndiyimə yozun. Baxın, Baysalın atasının durmalı olduğu yerdə, digər dostumuz Sabir durub. Baysal həmişə atasının dostlarının əhatəsində olacağından əmin ola bilər. Bunun ən rəsmi vədi kimi öz balamızı ona əmanət veririk. Qızım, sözüm sənədir... Bax gör ağ gəlinlik sənə necə yaraşır. Bəy evinə – öz evinə ağ paltarda gedirsən, oradan da ağ libasda (ağ kəfəni nəzərdə tutmuşdum) çıxacaqsan. Atan olaraq sənə halallığı Baysala mən verirəm. Bu gündən atan da, dostun da odur. Sənə, ona təbə olmağı tapşırıram, əgər haqlı sözündən çıxsan, haqqımı sənə halal etməyəcəyimi bəri başdan bilməyini istəyirəm. Əminəm ki, Baysal da bizlərin ümi-

dini, inamını, əmanətini qırmaz. Çünki, Nağı kimi bir kişinin oğlu elə bizim tanıyıb bildiyimiz Baysal kimi olmalıdır.

Sabir və Yaşar da evlənənləri təbrik edib öyüd-nəsihət verdilər. Zəhra mikrofonu əlinə götürəndə həyəcədən əlləri əsirdi. O, bu gün çox məğrur və qürurlu idi. Ana nəsihəti, xeyir-duası ilə cütlüyü təbrik etdi. Ən qısa “çıxış” isə Afətinki oldu – “Allah xoşbəxt eləsin” – deyib mikrofonu masabəyiyə qaytardı.

Bizi rəqsə dəvət etdilər. Yaşar da ailəvi bizə qoşuldu, sonra bacımgil və Əli, daha sonra Nağının digər oğlanları, sonra Kənan və Dilbər, gerisini görmədim – sevincimdən gözlərim dolmuşdu. Tanrım, səni and verirəm öz böyüklüyünə, sevənləri bir-birindən ayırma! Qoy hamı əzizlərini bir yerdə görməkdən qürurla göz yaşı axıtsın, göz yaşlarımızı dərd-ələmə axıtma, ya Rəbbim! Rəqs etməyi bacarmırdım, ancaq sevdiklərimin yanında körpə uşaq kimi tullanıb-düşməkdən utanmazdım – əgər oynamağı bacarsaydım – “utanmasan oynamağa nə var ki!” – yaxşı məsəldir.

Toy möhtəşəm keçdi. Evlənənləri yola saldıq. Qızımın və Baysalımın alnından öpdüm. Qızımın əlini öz əlimlə Baysalın ovcuna qoydum – öz əlimlə qızımı Baysala əmanət verdim. Bakıya – yeni mənzillərinə getdilər. Allah özü xoşbəxt, uğurlu, xeyirlisindən eləsin. Qonaqları evlərinə yola saldıq. Əli, Sabir və Yaşar ailəliklə bu gün də bizi tək qoymadılar. Sabirlə Yaşar çox içmişdilər – 20 yaşında olduğu kimi şitlik edirdilər. Kənanla Əli də onlara qoşulmuşdu. Əslində Kənanın bacısızlıq dərdsini unutturmaq, məlum kefsizliyinə pərdə çəkmək istəyirdilər. Durnanın otağını açıb içəri boylandım – səssizliyin uğultusu qulaqlarımı dəlidi. Bədənim gizildədi – buna, “namusa boğulmaq” deyirlər. Özümü “arsızlığa” qoydum və atam demişkən “şitəngi”lərə qoşuldum. Saunanı yandırıb gecə saat 3-dək deyib-güldük, sərxoş olanadək içdik. Dərd başqa, amma sevinci

dostlarla bölüşmək daha möhtəşəm bir şeymiş. Tanrı bizi sevincimizi bölüşməyə dostlarsız qoymasın.

Bax beləcə, ailə üzvlərimdən birinin sayı “azaldı”, azaldı ki, sayımız üç, beş dəfə çoxalsın... İndi mən nəvə sorağındaydım, indidən baba olmaq eşqinə düşmüşdüm. İnsan çox axmaq məxluqdur – qızını köçürəndə kədərlən, sonra da nəvə sorağında gözün saralsın, üzün sevensin... Səhər evimizin qonaqları evlərinə dağılışandan sonra evdəki boşluq özünü hər addımda göstərirdi. Afət yerli-yersiz hara başını salırdısa, çönəndə gözü-yaşlı olurdu. Soğan, ət, xörək, sil-süpür işləri indi tək-cə onun boynunda idi, ən yaxın köməkçisi getmişdi.

Axşam yatağa girəndə çox yorğun idi:

– Yox, vallah bacarmıram, Durnasız bacarmıram. Qulağıbatmış, gic toyuq kimi bütün günü öz-özümə danışmışam, dəli olacağam, bir tədbir gör. Mən Durnasızlığa uyğunlaşa bilməyəcəyəm.

– Nə deyirsən, indi durub sənə qızını gətirək, nədi-nədi canım-gözüm arvadım Durnasız qala bilmir? Keçəcək quzum, öyrəşəcəksən. Uzağı iki-üç günə alışacaqsan, hamı necə, sən də elə.

Göz yaşlarını saxlaya bilmədi, sinəmə qısıldı. Başını qucaqlayıb saçını sıgalladım. “Mənim Afətim indi nənə olacaq, saçlarına dən düşəcəkdir”, – deyib fikrini dağıtmağa çalışdım. Başını sinəmə qoyub yuxuya getdi.

* * *

...Yeməyimi yeyib işə yollanmaq üçün eşiyə çıxdım. Əli, özünə aldığı təzə “Lexus” markalı maşınında məni həyətdə gözləyirdi. Uğura inanan adamam, – Əliylə görüşdüyüm bütün sabahlarım uğurlu olub. Sevindim. Maşına minib yola düşdük. Yolboyu Kiprdəki işlərin vəziyyətini, gələcək planlarımızı müzakirə etdik.

– Sizə bir şad xəbər də mən deyim. Mən artıq nişanlanmışam, – dedi.

– Nə danışırısan, kimdir o bəxtəvər balamız? – soruşdum.

– Yunandır, adı Elizabetdir – qısaca Elza.

– Ciddi deyirsən, başqa bir millətdən olan qızla evlənməyinə bəs sizinkilər nə deyir?

– Elza türkcə təmiz bilir, yunan Kiprindəndir. Evdəkilərin hamısı ilə vaxtaşırı danışır. Artıq bizimkilər ona elə isinişiblər ki, elə bil yüz ildir ki, qonşumuzda yaşayan qızla evlənirəm.

– Lap yaxşı, Allah xeyirlisindən, xoşbəxtlərdən eləsin. Bəs toyu nə vaxta planlaşdırmısan?

– Bax o sizdən asılıdır. Nə vaxt sizin üçün “müsaid” olsa, o zaman da evlənəcəyik.

– Toyu Kiprdə planlaşdırmısan, ya burda?

– O da sizin məsləhətinizə bağlıdır, amma biz Kiprdə – öz yerimizdə planlaşdırmaq istərdik.

– Belə... Demək gələn ayın neçəsi sənin üçün düşərli gündür?

– 17-si. Həm də Elzanın doğum günüdür.

– “Dəmiri isti-isti döyərlər”, babam demişkən, – “canına yel keçməmiş” bütün qonaqlarını 17-nə dəvət elə, mən də özümünküləri çağıraram. Bu gündən işə giriş. Nə vaxtadək Bakıda qalmaqı düşünürsən?

– Toya gəlmişdim, əgər mənlilik vacib bir işiniz yoxdursa, mənim də başqa bir işim yoxdur burda.

– Yox, elə sabah qayıt işinin üstünə və necə lazımdırsa toyunun təşkili ilə məşğul ol. Amma nəzərə al ki, oradakı dostlarımızın hamısını çağıracaşıq.

Ofisdə bizi Dilbər qarşıladı. Uşaq ərköynlüyü ilə “gəlin atasının” boynuna sarılıb üzündən öpdü. Axşam toyda çəkilmiş şəkilləri göstərmək üçün Əlini kompüterə tərəf dartdı. Mənim

qol götürüb oynamağımı lağa qoyub gülüşürdülər. Çox xoşbəxt idilər. “Kaş mən də belə cavan olaydım”, – ilk dəfə onlarla eyni yaşda olmadığımın paxıllığını çəkdim, belə tez yaşlandığımıza acığım tutdu. Stolumun arxasına keçib Əlinin toy işi üçün fikrimi toplamağa çalışdım. Ağıma gözəl, amma “başımdan yekə” bir ideya gəlmişdi – əslində Kiprdə ilk dəfə olarkən ağıma girmiş bir fikir idi. Yunan və türk Kiprini ayıran “Yaşıl xətt” deyilən sərhəddə tamaşa edərkən, bir adanın iki millətini bölənlərə qarşı içimdə acı bir nifrət oyanmışdı. BMT və NATO “sülhməramlılarının” öz evləri kimi saymazyana qərar və hərəkətləri adamı qıcıqlandırmaya bilməzdi. Məncə, türk tərəfdən Rauf Denktaş və yunan tərəfdən dini lider II Hrisostomosun bir araya gələ bilməsi və bu davaya məntiqlə yanaşa bilmələri çox mətləbləri açar, düşmənin barmağını sıdırar və iki millətin eyni adada dinc yaşaması üçün ciddi mesajlar verə bilərdi. Lakin, ondan-buna, bundan-ona söz aparənlər aranı qızıqdırmaqdan başqa bir şeyə yaramırdılar. Eynən bizim Qarabağ düyünümüz kimi – görünən əllər başımızın üstündə o yan-bu yana gedib- gəlir, lakin nə bu əlləri qırmağa gücümüz çatır, nə də yardımlarını görə bilirik... Əlinin toyuna Rauf Denktaşla birlikdə II Hrisostomosu da dəvət etmək istəyirdim. Amma alınacağına ümidim çox az idi.

Yunanıstanın Azərbaycandakı səfirliyinin telefon nömrəsini tapdım. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə zəng vurub xahiş etdim ki, Bakı yepiskopu Aleksandr ata ilə görüşməyimə yardım etsinlər. Sağ olsunlar, görüşə razılıq aldılar. Kofemizi içib Əliylə kilsəyə getdik. Aleksandr ata ibadətdəydi. Kilsə işçilərindən biri, bizi gözləmək üçün geniş bir zala dəvət etdi. İlk dəfə idi ki, kilsəyə girirdim. İkona və dekorasiyalara ağzımız açılı qalmışdı. Bir qədər sonra bizi Aleksandr atanın yanına dəvət etdilər. Yepiskop bizi olduqca mehriban qarşıladı, gəlişimizin səbəbini soruşdu. Məqsədimi açıqladım:

– Siyasətlə heç vaxt maraqlanmamışam və belə bir niyyətimin nə vaxtsa olacağına da inanmıram. Baxın, bu cavan oğlanın gələn ayın 17-si Kiprdə toyudur, bir rum qızı ilə ailə qurur. Kiprdə bizim “Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzi”nin rəhbəridir. Türk Kiprinin ağsaqqalı Rauf Denктаşla yaxşı münasibətlərimiz var. Elə mərkəzin açılışını da o özü etmişdi. Bil-mirəm nə dərəcədə real görsənir və məqsədəuyğundurmu, amma ürəyimdən keçir ki, bu türk-rum evliliyi, bir-birinə az qala nifrətlə baxan iki millət arasında azca da olsa yaxınlaşmaları baxımından müsbət hadisə olsun. Rauf bəyin II Hrisostomosla bir neçə dəfə rəsmi görüşləri olub, lakin onları bir süfrə arxasında – qonaqpərvər Azərbaycanın zəngin süfrəsi ətrafında görmək istəyirəm. Məsləhətdirsə, bu istəyimi Yunanıstanın Bakıda-kı səfiri, cənab İoannis Metaksasla birgə müzakirə etməkdə mənə yardımçı olmağınızı xahiş edirəm.

Aleksandr ata mehribanlıqla gülümsünərək saqqalına sığal çəkdi:

– Mən sizin bu addımınızı xeyirxah bir iş kimi qiymətləndirirəm və əlimdən gələn köməliyi edəcəyimə söz verirəm. Səfirlə bu yaxın günlərdə görüşmüşük, ümidvaram sizin xoş məramınızı müsbət qarşılayar.

Yanımızdakı kilsə əməkdaşına səfirlə telefon əlaqəsi yaratmağı tapşırırdı. Telefon tez cavab verdi – səfirin özüydü. Aleksandr ata səfirlə mehriban hal-əhvaldan sonra mənim istəyim barədə ona izahat verdi. Mümkün köməliyi etməsini xahiş etdi. Səfirlə sabah saat 10 üçün görüşə biləcəyimi dedi.

Ona sonsuz təşəkkürümü bildirdim. Xristian və müsəlman dostluğu, eyni tanrı bəndələri olmağımıza dair bir neçə xoş sözlər deyib onunla sağollaşdım və söz verdim ki, İncili və Tövratı mütləq tapıb oxuyacağam. O, yanındakı əməkdaşa nəsə işarə elədi. Kilsə əməkdaşı bir neçə dəqiqəyə əlində iki kitab bizə yaxınlaşdı. Aleksandr ata kitabları öpərək mənə uzatdı – “Biz-

dən hədiyyə olsun” – dedi. Tövrət və İncil idi – mən də eynən onun kimi kitabları öpüb alnıma qoydum. O, bizi kilsədən çıxanadək müşayiət elədi. Aleksandr ata xatirimdə imanlı, xeyirxah və sadıq tanrı qulu kimi qaldı. Tanrı ondan razı olsun.

Səhər səfir İoannis Metaksasla görüşə tək yollandım. Əli artıq Kiprə yola düşmüşdü. İoannis eynən azərbaycanlılar kimi qarayanız, qarasaçlı, suyuşirin adam idi. Eynəyi olmasaydı tanıdığım bir vergi işçisinə oxşadardım. Məni çox səmimi qarşıladı. İngiliscə danışdı. Gələcəyimin məqsədini heç bir siyasətlə əlaqələndirməməsinə xahiş etdim:

– Bu toy sanki öz övladımın toyudur. Rauf bəylə birlikdə rum tərəfin dini lideri II Hrisostomos da görmək, iki millət arasında, adanın dinc və birgə inkişafında azca da olsa əməyim olmasını arzulayıram. Qeyri-rəsmi görüşdür. Təsəvvür edin – “Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzi”ndə, milli xörəklərimiz və adətlərimiz atmosferində, heç bir beynəlxalq təşkilatın iştirakı olmadan, bir türk və bir yunan qızının ən müqəddəs günündə, iki gəncə ağsaqqal xeyir-duası vermək və iki millətə nümunə olmaqdan böyük savab olarmı? Mahiyyətə, bəlkə də siyasi məsələ hesab edilə bilər deyə, kimlərsə marağına uyğun gəlməyəcəyindən ehtiyat edərək sizinlə məsləhətləşməyi, yardımınızdan istifadə etməyi qərara aldım. Bu planımız alınarsa, mənə Annan planından⁶⁵ da üstün olacaq və adanın dincliyinə azacıq da olsa xidmət etmiş olarıq. Bir də ki, hər ikisi indi siyasətdən uzaq və böyük nüfuza malik insanlardır – mənə böyük siyasi hay-küyə səbəb olmaz. Sözsüz ki, bu sizin səlahiyyətləriniz və istəkləriniz daxilindədirsə...

Səfir əlindən gələn hər şeyi edəcəyinə söz verdi. Onunla tanış olduğuma çox məmnun oldum. Ona təşəkkürümü bildirdim. Əlaqə telefonumu verdim. Vidalaşib ayrıldıq.

⁶⁵ Kipr probleminin həllinə dair BMT Baş Katibi Koffi Annanın planı.

* * *

Bütün gücümü Əlinin toyuna yönəltmişdim, sanki bu toy bir-birinə düşmən kəsilmiş ada sakinlərinin barışıq günü olacaqdı. İcimdə özümü buna inandırılmışdım. Bunu bacaracağım üçün icimdə misilsiz bir fərəh duyurdum.

Bakıdan Kiprə gedəcək adamların siyahısını hazırladım:

Baysal və Durna – 2 nəfər (həm də bal ayını Kiprdə keçirəcəklərinə boyun olmuşdum); Sabir – 2 nəfər; Yaşar – 2 nəfər; biz – 4 nəfər + Dilbər = 5 nəfər; bacım Nailə – 2 nəfər; Əlinin qohumları – 6 nəfər. Cəmi 19 nəfər.

Pasportlar qaydaya salındı, təyyarə biletləri sifariş verildi...

* * *

Həyatımı yazmağa başlamışkən, mənə qürur verən bu yığıncağa tez çatmaq istəyirəm. Dilbərdən xəlvət, nağıl dilimizi yüyürək tutub 23 günlük hazırlıq işlərimizin xırdalıqlarına varmadan birbaşa toy gününə keçirəm...

Əli Bakıdan gələn qonaqlar üçün oteldə qonşu otaqları “bronlamışdı”. Ayın 15-i təyyarə ilə İstanbula, oradan isə Lefkoşaya uçduq. Bizim qafiləni görənlər çox güman ki, bizi alverçi dəstəsinə bənzədirdilər. Sabir demişkən, – “Dilənmə yerinə çatmış qaraçı dəstəsi”nə bənzəyirdik. Uşaqları yerbəyer edib Rauf bəyin görüşünə getdim. Qocalmışdı, İngiltərədən ürəyini yenicə əməliyyat etdirib qayıtmışdı. Mən onu, “sağ qalmış son Türk Mücahidi” adlandırırdım. Olduqca mehriban və səmimi insandır. Azərbaycana böyük sevgisi var. Ən azı Kipri müstəqil dövlət kimi ilk tanıyanlar və ilk birbaşa təyyarə reysi açanlar, beynəlxalq münasibətlərdə yaxından dəstək göstərənlər sırasında olduğuna görə, ölkəmizin rəhbərliyinə böyük ehtiramı vardı. Söz vermişdi ki, ömür vəfa etsə, Azərbaycanı yaxından gör-

mək üçün bir daha gələcəkdir və elə Oğuzdaca mənim qonağım olacaqdır.

Toya II Hrisostomos da dəvət etdiyimi eşidəndə ilk öncə inanmadı. Yunanıstandakı səfirimizin rəsmi məktubunu, II Hrisostomosun dəvəti qəbul etdiyini ona oxuyanda “şücaətimə” əhsən dedi.

– Xahiş edirəm ki, bu dəvəti türk çılgınlığı ilə, siyasətçi gözü ilə deyil, türk Kıbrısına gəlmiş rumlu qonağı Azərbaycan xatirinə, Azərbaycan adına layiq və ehtiramla qarşılayasınız. İndiyədək aranızda olan fikir ayrılıqlarını bir tərəfə qoyub, türk və rumlu gənclərin toy (türklər toya “düyün” deyirlər, bəlkə də bu, bizdəki, – “toy günü boynuma çatı düyünlədim” ifadəsindəki eyni mənanı daşıyır) mərasimini şəərəfləndirmək, münasibətlərinizi fərqli bir müstəvidə davam etdirmək, iki millətə nümunə olacaq xoş mesajlar verməyinizi xahiş edirəm. “Umarım” iki millətin bütövlüyü, adanın dincliyi və nəhayət Azərbaycanın xatirinə, beynəlxalq təşkilatların acığına bu işə ciddi maraq göstərəcəksiniz.

– Oldu, gərəkəni yaparız, – dedi.

Təşəkkürümü bildirib rəsmi dəvətnaməni verdim. Bir qədər də ordan-burdan danışib ayrıldıq.

...Toyun keçiriləcəyi saray, bizim möhtəşəm mədəniyyət mərkəzinin ən iri zalı idi. Təxminən 600 nəfərlik yer hazırlanmışdı. tollar bütöv milli mətbəximizə aid ədviyyat, soyuq salatlar, çərəzlərlə dolu idi. Azərbaycanlı aşpazlar məharətlərini layiqincə nümayiş etdirmişdilər. Zalı və stolların tərtibatına söz ola bilməzdi. Yərə milli xalılarımız döşənmişdi. Əli məni müşayiət edirdi:

– Necədir, xoşunuza gəlir? Necati bəy dedi ki, rum tərəfdən olan müəllim-professor dostlarını da dəvət edib. Hardasa, 70-ə yaxın yunan ziyalı olacaqdır.

– Əladır. Burada bir qiyamət qoparacağıq ki, hələ Kipr adası belə möhtəşəm toy görməyib. Otello ilə Dezdmona xatirələrdən silinəcək, hamı Əli və Elzadan danışacaq.

Dilbərin təklifi lap yerinə düşmüşdü, – “Musiqiçilər azca hündür yerdə xalçanın üzərində bardaş quraraq çalib-oxusunlar və mütləq milli geyimdə olsunlar, səhnədə milli musiqi alətlərimiz nümayiş etdirilsin. Bir də, muğam və təsniflərimiz ifa olunarkən arxa fonda Azərbaycanın dilbər güşələrinin video görüntüləri verilsin”. Vallah mən bu qızı yeyəcəm, adam da bu qədər dəcəl, şirin, ağıllı olarmı? Getdikcə daha da diqqətli olurdu. Unutduğu, təkcə paltarımdakı pamada, krem izləri və saç tükləridir. Onun dediklərini də tərtibata əlavə etdik. Toy günorta 12-də başlanacaq, ta gecə saat 2-dək davam edəcəkdi. Sonrası isə Bakıdan gəlmiş “qaraçılar dəstəsi”nin planına bağlıydı. Xəyallarım məni göylərə aparırdı. Yaşar mənə ruh verirdi:

– Bu gün toy günüdür – bütün Kiprin ada olaraq “konuşacağı” möhtəşəm hadisə... Bütün qəzetlər manşetlərdə yazacaqdır: – “Rum və türk liderlər Azərbaycan dünyunda bir araya gəldilər!”, “Kipr sorunu, sən demə süfrə arxasında həll olunacaq qədər sadəymiş!”, “Bir türk cocuqla, rumlu qız ailə quraraq bunun mümkünlüyünü sübut etdilər!”. “Hər iki lider türk-rum evliliyinə, dolayısıyla dostluq və qohumluğa ürəkdən “hə” dedilər!”. “Bəylə gəlin adanın hər iki tərəfinin vətəndaşı elan edildilər!”. “BMT və Avropa Şurası “mat” vəziyyətinə düşdülər!”. “Aradüzəldənlər, çirkli barmağınızı cənnət adamızdan çəkin!”. “Yaşasın bütöv və müstəqil Kipr Dövləti!”. “Yaşasın yunan-türk dostluğu!”. “Yaşasın Kipr-Azərbaycan dostluğu!”.

Bunları düşündükcə az qala gözlərimdən yaş gələcəkdi. İlk qonaqlar gəlməyə başladı. Qonaqları milli azəri geyimli oğlan və qızlar duz-çörək və gül dəstələri ilə qarşılayırdılar. Onlar mərkəzin foyesindəki stollara dəvət edilir, təbii mineral sularımızın və meyvə şirələrimizin dadına baxırdılar. Foyədə həzin

kaman musiqisi əsəblərə layla deyirdi. Hər şey çox gözəl idi. Allah haqqı, düz sözümdür, çox gözəl idi. Ən gözəli isə qonaqların Azərbaycan qonaqpərvərliyinə valeh olmaları idi. O gün azəri türkü olduğum üçün çox qürur duyduam. Gələnlərin əksəriyyəti universitet professorları, parlament üzvləri, siyasətçilər, Əlinin hələ tanımadığım dostları və azərbaycanlı aktiv tələbələr idi. Nəhayət, böyüklüyünə qibtə etdiyim “sonuncu Türk Mücahidim”in maşını binanın qabağında dayandı. Onu hörmət-izzətlə qarşıladım. Az sonra II Hrisostomosun maşını da gəldi, onunla birlikdə İoannis Metaksas da gəlmişdi. Sevirəm humanist, yuxa qəlbli insanları. II Hrisostomosun əyilib əlindən öpdüm – adanın qeydinə biganə olmadığı və dəvətimi qəbul etdiyi üçün ən azı bu ehtirama layiq idi. Sonra cənab İoannislə qucaqlaşdıq – “Hər şeyə görə sizə minnətdaram, bunu sizin sayə-nizdə bacardım”, – dedim. Rauf bəylə II Hrisostomos reportyorlar üçün mehribanlıqla əl sıxıb görüşdülər, şəkil çəkdirdilər. İki böyük insanın indi danışqlar stolu deyil, süfrə arxasında otura-caqlarını ağıma gətirəndə uşaq kimi ağlamağım gəlirdi. Bu rəsmi əlsıxmaları heç sevmirdim, uzun çəkən saxta bir göstəridir. Onların hər ikisini içəriyə dəvət etdik. Foyedən keçərkən içəri-dəkilər həyəcanlarını gizlədə bilmirdilər. Axı hər ikisi qəzet və televiziyadan ən çox tanıdıqları simalar idi. Alqışlayır, bu birliyə onlar da – “Hə! Hə, bax belə olmaq lazımdır! Biz sizlərdən bunu çoxdan gözləyirdik!” – deyirdilər.

İki lideri onlar üçün ayrılmış stoladək müşayiət etdim. Artıq qonaqların hamısı öz yerlərinə keçmişdilər. Aparıcı məclisi açdı və məni mikrofona dəvət etdi. Səhnəyə qalxarkən ayaqlarımın titrədiyini hiss edirdim. Zalı seyr etdim, hər şey möhtəşəm idi, bütün stullar tutulmuşdu. Çox çıxışlar etmişdim. Lakin bu dəfə çıxış üçün əməlli hazırlamışdım:

– Əziq qonaqlar və dostlar, dəvətimizi qəbul edib gəldiyinizə, bizi şərəfləndirdiyinizə görə hər birinizə sonsuz təşək-

kürümü bildirirəm. Bu möhtəşəm mərkəzin açılışını möhtərəm Rauf bəy öz xeyir-duaları ilə şəərəfləndirmişdi. İndi isə II Hrisostomos həzrətləri öz gəlişi ilə bu məkanı daha da əzəmətli etdi və müqəddəsləşdirdi. Azərbaycanın bir parçası kimi hesab etdiyimiz bu məkana xoş gəlmisiniz, – qonaqlar sürəkli alqışlarla çəpik çaldılar.

Bu gün bir türk oğlu ilə rum gözəlinin toy günüdür. Qoy bu müqəddəs nikah, adanın iki xalqı arasında ənənəyə çevrilsin, müstəqil və bütöv Kipr dövlətinin sağlam özül üzərində inkişafına gözəl nümunə olsun. Və bu bütövləşmədə ən çox sevinən tərəflərdən biri də qardaş Azərbaycan və bizlər olacağıq.

Bu gün çox əlamətdar gündür – hər iki xalqın iki tanınmış siması, ziyalıları bu xeyir işin şahidi olmaqla, həm də öz xalqlarına dostluq, mehribanlıq mesajı verməklə, türk-yunan övladlarının xoşbəxtliyi naminə bir stol arxasında əyləşmək nümunəsi göstərilər. Qoy beynəlxalq təşkilatlar görsünlər ki, əgər öz “sülhməramlı” barmaqlarını bu adadan çəksələr, iki xalq özü bu “mübahisəni” elə süfrə arxasındaca həll etməyə qadirdirlər. (Sürəkli alqışlar!)

Bu gündən Elizabet balamızı – əziz Elzamızı Azərbaycan balası kimi bağrımıza basırıq, öz övladımız kimi qəbul edirik. Buna şahidsiniz və Kiprin yunan tərəfi ilə qohumluqdan böyük qürur duyuruq. Qoy adamızda sülh həmişəlik bərqərar olsun! Yaşasın Bütöv və müstəqil Kipr dövləti! Hamınızı Azərbaycan, Kipr, Türkiyə və Yunanıstan dostluğunun möhkəmlənməsi üçün əlimizdən gələni etməyə çağırıram! (Sürəkli alqışlar!)

Burada bir Azərbaycan atmosferi yaratmağa çalışmışıq. Milli xörəklərimiz, geyimlərimiz, əl işlərimizlə tanış olub, musiqimizi dinləyəcəksiniz. Hər birinizi gözəl Azərbaycanda görmək istəyilə bir daha sizlərə öz dərin ehtiramımı bildirirəm. (Sürəkli alqışlar!)

Çıxışımı qurtarıb öz yerimə keçdim. Aparıcı Rauf Denктаşı dəvət etdi. Onun çıxışı qısa, ancaq çox məntiqli oldu:

– Möhtərəm II Hrisostomos cənablarını yenidən, həm də belə bir əziz gündə Kıbrıs Türk Cümhuriyyətində gördüyüm üçün çox məmnunam. Bəlkə də, əvvəllər belə səmimi və əziz günlərdə daha tez-tez görüşsəydik, bu mübahisə də bu qədər böyüməzdə. Cənab II Hrisostomos da, mən də ömrümüzün ən gözəl çağlarını bu “sorun”a həsr etdik. Amma sizin üzünüzdəki istəyi gördükcə düşünürəm, – “Kıbrıs adasının hər iki xalqı bütövləşmək, birləşmək istəyirsə heç kim bu istəyə qarşı gələ bilməz, çünki adanın nicat yolu bütövləşərək müstəqil olmaqdan keçir. Bu istəyə daima dəstək verəcəyimə əmin ola bilərsiniz. Mən də öz adımdan türk oğlu Əli bəyə və rum gözəli Elizabet xanıma xoşbəxtlik arzulayıram. Rumlu və türklü adanın bütövləşməsində bizə nümunə olmağınızı təvəqqe edirəm. Bizə sübut edin ki, rum və türk birlikdə mehriban yaşaya bilər. Hər ikinizi “kutluyorum, hayırlı, uğurlu olsun!”. (Sürəkli alqışlar!)

II Hrisostomos söz üçün dəvət olundu. Hər iki gəncə gözyaşları verdi. Mənim bu addımı yüksək qiymətləndirib, səmimi təşəkkürünü bildirdi. Son sözləri isə bütün zalda əyləşənlərin ayaqlar üstündə alqışlarına səbəb oldu:

– Bu gündən etibarən Əli Kipr adasının rum tərəfinin fəxri vətəndaşı elan olunur. Bu çəkic isə – əlində qızıl suyuna çəkilmiş çəkici göstərdi – bir simvoldur, iki xalq arasındakı qadağan sərhəddi – “Yaşıl xətti” – sizin dağıtmağınızı arzu edirəm. Tanrı öz xoşbəxtlik nemətindən sizə bol-bol versin. Xoşbəxt olun. (Ayaqüstə sürəkli alqışlar!).

Səfir İoannis Metaksas da Azərbaycan və Yunanıstan dostluq münasibətlərindən, hələ Bakıdaykən mənim təklifimi rəğbətlə qarşıladığından sevinclə danışdı:

– Mən çox sevinirəm ki, bu adanın iki xalqının bütöv və müstəqil dövlət yaratmaq rüşeymlərini bir daha öz gözlərimlə

gördüm. Burda hər iki tərəfin ziyalıları və siyasətçiləri eyni sevinci bölüşürlər. Onda biz nəyi və kimi gözləyirik? Burdan o yanasını artıq onların öhdəsinə buraxırıq. İndi isə çox sevdiyim Azərbaycan mətbəxini, milli adətlərini, qonaqpərvərliyini, musiqisini eşitmək, görmək üçün səbirsizlənirəm. Gəlin bu toyun dadını çıxaraq və elə bu ziyafət stolları arxasındaca dini, siyasi, milli və digər iddialarımızı bir tərəfə qoyub gözəl Azərbaycanımızın qonağı olaq. (Sürəkli alqışlar!)

İoannis Metaksasın sözləri, həm də rəsmi hissənin bitməsi kimi səsləndiyindən, milli muğamlarımızın həzin ifasına başlamaq barədə işarə verildi.

Hamıdan çox mən sevinirdim. Səfir İoannis Metaksas toyun ortasında məni təbrik edib dedi ki, – “Təbriklər, çox səmimi və gözəl toy oldu!”. Toydan sonra mərkəzin həyatında müxbirlər üçün ayaqüstü verilən qısa müsahibələr və toydan görüntülər həmin həftənin ən maraqlı mətbuat başlıqlarına – xəbərlərə çevrilmişdi. “Quşu düz gözündən – tam 12-dən vurmuşdum”. Toyun möhtəşəm keçdiyinə sevinirdim, Rauf Denктаşla II Hrisostomosu bir ziyafət stolunda birləşdirə bildiyimə sevinirdim, səfir İoannis Metaksasın səmimi sevincinə qoşularaq sevinirdim, adanın uzun illər üzləşdiyi mübahisə alovunun üstünə az da olsa su çilədiyimə sevinirdim, Kipr “sorunu”nu da Qarabağ düyünü kimi açılmaz hala salan BMT, Avropa Şurası, ATƏT kimi təşkilatların icazəsi olmadan bu işə baş qoşduğuma görə sevinirdim, Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil etdiyimə sevinirdim, bu əziz gündə bütün sevdiklərimi yanımda gördüyüm üçün sevinirdim, azəri türkü olmaqdan qürurlanaraq sevinirdim... Ümumbəşəri düşünmək, problemə bəşər övladı prizmasından yanaşmaq daha müdhiş bir şeymiş. Kaş Qarabağ münaqişəsinə də bu prizmadan yanaşan 100-150 erməni və azəri ziyalı tapılaydı, qollarını çırmalayıb heç bir tənə, təzyiq və qadağalara baxmadan işə girişəydilər. Vallah, bu ATƏT-in Minsk qrupunun yollarda qalmış, qarınotaran nü-

mayəndələrindən minqat xeyirli olardı... Nəysə, deyəsən siyasətə meylləndim. Siyasət, nifrət etdiyim ən pis peşə, sənət və ya oyundur. Siyasət mənlilik deyil. Amma bu xəbərin rəsmi dairələrdə necə qarşılanacağını heç düşünməmişdim. Bir təsəllim vardı – heç bir pis iş tutmamışdıq!

On gün adada kef çəkdik. Təkcə Əlinin qohumları toyun sabahı günü Bakıya qayıtmışdılar. Bizim “qaraçı dəstəməz” topa ilə gah alış-veriş mərkəzlərinə, gah da tarixi abidələrə girib-çıxırdı. Şəhərə ilk gəlişim zamanı etdiyim “çuşka”lıqlardan ötrü burnumun ucu göynəyirdi.

Baysal-Durna və Əli-Elza cütlüyü Yunanıstana “bal ayı”na yollandılar. Bizimkilər Kipri çox bəyəndilər. Girnə qalasını gəzərkən Dilbər əvvəllər burada olduğumuzu ağzından qaçırmışdı. “Qaçırmışdı” deyəndə ki, Afət, burada Dilbərlə birgə olduğumu bilirdi. Qız ağlına gətirməmişdi ki, axı bunu demək bəlkə lazım deyil? Çox sadələvəhdür mənim “dəli keçim”. İndi qadınlara Dilbər bələdçilik edirdi. Biz üç dost və Kənan isə bütün günü Ağ dənizin düzlü sularında günəşlənir, yeyib-içir, gəzirdik.

Rauf bəylə görüşəndə mənə dedi – “Rəhmətlik Elçibəyə verdiyim sözün arxasında duracağam, səni oxutmaq mənə qismət olmadı, heç olmazsa oğlunu Kiprdəki universitetlərin birində oxutmağı fikirləş – bütün təhsil haqqını öz üzərimə götürürəm”. Durduğumuz yerdə Kənanın işi də düzəldi. Elə isti-isti yetkili adamlarla əlaqə saxlayıb oğlumun universitet işini həll etdi. Kənan bu ildən Kipr Beynəlxalq Universitetində təhsil alacaqdır.

Bakıya kefi kök qayıtdıq. Durnanın yoxluğuna uyğunlaşmağa başlamışdıq. Həyatımızın yelkənli qayığı xoşbəxtlik dənizində öz axarı ilə üzürdü. Yalnız, Afət axır vaxtlar astmadan yaman əziyyət çəkirdi, – dənizin rütubəti onu heydən-haldan tamam salmışdı. Öskürəyi adamın ətinə ürpədirdi. Artıq aerosolsuz keçinmirdi. Bir tərəfdən də şəkər əhədinə üzürdü...

Dilbər yenə də həyatımı mənalandıran əsas “ilham pərim” olaraq qalırdı. Müştərək romanımızın 373-cü səhifəsini yazırdıq. Özümü 18 yaşlı oğlanlar kimi hiss edirdim. Sevgimiz aşılıb-daşırdı, bütün dağ-dərə, meşə-çöl ehtirasımızın şahidi idi. Artıq tünlükdən qaçır, təbiət qoynuna tələsirdik. Açığını deyim ki, evdə astmadan əziyyət çəkən Afətimə yazığımı gəlirdi. Sevgi dolu Dilbərlə, ailə qayğısı və xəstəlik əzabı daşıyan Afətim arasında balaca “çatlar” yaranırdı. Birincidən müsbət enerji və ilham alırdımsa, ikincinin ah-vayı və ağrı-acısına acıyırdım. Allahsız iş tutmağım isə öz vicdanımı sızladırırdı. Durnasız Afətin halı doğrudan da çətin idi. Yazıq paltar-palaz, biş-düş işlərini çatdırı bilmirdi, bir yandan da Bahar dəcəlliyindən əl çəkmirdi – evi dağıdıb tökürdü.

Artıq Durna hamiləydi. Kənan isə Kiprə yollanmağa hazırlaşırırdı. Fikirləşəndə ki, bir azdan ər-arvad evdə tək-tənha qalacağıq, ikimizi də vahimə basırırdı. Vəziyyət dalana doğru irəliləyirdi.

Elə bu ərəfədə Dilbərin anası ürək çatışmazlığından öldü. Bunu səriştəsiz yazıçılığıma yozmayın, vallah, düz sözümdür.., nə qədər gözlənilməz də olsa, o öldü. Qız uşağı tək-cə yaşaya bilməzdi, asudə çöl həyatımın da üstünə od ələndi. Lap diltor olmuşdum. Düzü, Afət də Dilbərin halına ürəkdən acıyırdı. Başımı itirmişdim, heç bir şeyə qərar verə bilmirdim.

Afətin bir gün temperaturu qalxdı, yorğan-döşəyə düşdü. İşə getmədim. Yemək bişirməyi bacarmıram, yalnız çay dəmləyə bilirdim. Yazığa çay içirməkdən çaydan iyrəndirmişdim. Hətta, bir dəfə zarafatla – “İnsafın olsun, heç olmazsa bunun içinə kartofdan-soğandan atsana...” – demişdi. Yox, belə getsə canım Afətimi acından öldürə bilərdim, nə qədər restorana

yemək sifariş vermək olar? Bahar isə “anamızı ağladır” – “köpəyin qızı” civədi, civə...

Görünür Afətin mənə yazığı gəlmişdi. Bir gün məni yanına çağırıb Dilbərini telefonunu yığmağımı istədi. Telefonu ona verib Baharın aşırdığı qab-qacağın dalınca qaçdım. Geriyə qayıdanda telefonla danışib qurtarmışdı. Sualeddici nəzərlərlə məni süzdü:

– Xəbərin varmı ki, Dilbər üç gündür ofisdə yatar?

– Yox..!

– Sənin insafına nolub belə, onun səndən başqa kimi qalıb ki, yoxsa mənim razılığımı soruşmağa çəkinirsən? Mən özüm ondan xahiş etdim ki, tez bizə gəlsin. Bu gündən sonra Dilbər bizdə qalacaq. Yoxsa sənin qaynamamış çayların mənim içimi pozacaq. Həm mənə dərdləşməyə adam olsun, həm sənin kirli paltarlarını yuyar, həm də mənə bacardığından baxar.

– Doğru sözündür? Bəs..?

– Bəsi-məsi yoxdu. Artıq nə sən o yaşda deyilsən, nə də mən. Durub bu yaşdan sonra səni qısqanan deyiləm ki? Elə Durnanın otağında da yatar. Bu barədə bir daha danışmayacağıq, bunu mənim xatirimə edirik, bunu mən səndən xahiş edirəm. Yoxsa, balalarım yanımda olmadan çox yaşaya bilmərəm. Sən də işə rahat gedə bilərsən. Heç olmasa evə vaxtında qayıtmağı da öyrənərsən – azca qımışdı.

Sanki, Dilbərlə məni evləndirmək üçün fikrimi öyrənmək istəyirdi. Dilbərlə olanlara görə arvadımdan utandım, – əynimdə paltarım büzüşdü. Amma onun ofisdə gecələdiyindən valah, xəbərim yox idi.

– Afətim mənim, səni əvəz edəcək heç bir qadın ola bilməz, buna həmişə əmin olmağımı istəyirəm. Sən mənim gül balalarımın anası, ömrümün bəzəyi və ən yaxın dostumsan. Heç vaxt ağlına gətirmə ki, kimisə səndən artıq sevmə bilərəm, kimisə sən-

dən yuxarı mərtəbəyə qoya bilərəm. Amma, Dilbərə olan münasibətimi səmimi anlamağa çalış. Ona yazığım gəlir, onu kimsəsiz qoymağa haqqım yoxdur. Sən demişkən, indi onun məndən və bizdən başqa kimsəsi yoxdur. Belə düşündüyün üçün açığı sevindim, lakin, onu evimizə gətirməyi heç fikrimdən də keçirməmişdim. Məncə də ən doğru yol budur...

Əyilib yanağından öpdüm. Sevincimi gizlədə bilmirdim. Axı bu gündən etibarən ikiyə parçalanmayacaqdım və sevdiyim iki qadın da yanımda olacaqdı...

Axşamüstü Baysal, Dilbər və Durnanı da götürüb bizə gəldi. Yeməkdən sonra məsələni Afətin özü açdı:

– Uşaqlar, bir balaca kədərli notlar üzərində mühüm bir məsələni sizə bildirmək istəyirəm. Bu zəhrimara qalmış astma və şəkər məni gündən-günə əldən salır. Ev işlərini çatdırı bilmirəm. Fərhadın paltarları kirli, ütüsüz qalıb. Anası rəhmətə gedəndən sonra Dilbər tək qalıb. Onun yardımına mənim çox ehtiyacım var. Durna köçəndən və Kənan Kiprə gedəndən sonra evdə qulağıbatmış kimi tək qalmışam. Həm dərdləşməyə bir bacım olsun, həm də ev işlərinin qulpundan yapışsın deyər Dilbərin bizim evə köçməsinə qərar vermişik. Mən istəyirəm ki, bu gündən etibarən hamı Dilbəri bu ailənin ən yaxın bir üzvü kimi qəbul etsin. Dilbər, bu sənə qulluqçuluq təklifi deyil, səmimi bacılıq təklifidir. Xahiş edirəm ki, məni qırmayasan, sözümü yerə salmayasan. Sən Fərhadın Durna nənəsinin yeganə yadigarısan. Biz səni çöllərdə təkbaşına qoya bilmərik. Şükür Allaha ki, dolanışiq və qalacaq yer sarıdan sıxıntımız yoxdur. Kənanın, ya da Durnanın otağını sənün üçün elə bu gün hazırlayırıq. Sabah isə evinizdən özünə lazım olan şeyləri gedib gətirərsiniz. İstəyirsənsə, evini bir ailəyə kirayəyə də verə bilərsən. Bir sözlə günü bu gündən sən bu evin üzvüsən.

Dilbər təzə gəlin kimi başını aşağı salıb durmuşdu, gözləri dolmuşdu:

– Afət bacı, inanın ki, Durna nənəmin yurdunun boş qaldığını düşündükcə az qalıram hönkürüb ağlayam. Sizdən başqa kimim-kimsəm, güman yerim qalmayıb. Siz çox yaxşı insanlarsınız, həmişə bu ailənin üzvü olmağın arzusunda olmuşam. Hətta, öz ailəm olanda da Ağəli əminin ailəsinə qibtə etmişəm. Sizinlə birlikdə həmişə ürəyim açılib. Allah haqqı Durnanı, Kənanı və Baharı, Baysalı, Əlini öz bacı-qardaşım kimi sevirəm. Hələ sizin ailə dostlarınız Sabir əminin, Yaşar əminin ailəsinə sonsuz hörmətim var. Belə bir ailənin həsrətini yaşamışam. Məni bu evə çağırub həsrətimə son qoymaqla, məni arzularıma qovuşdurursunuz. Amma məni düzgün başa düşün, mən burada daimi yaşaya bilmərəm. Üç gündür evə getmirəm, elə ofisdəcə gecələyirəm. Əgər Fərhad razılıq versə, hələ ki, bir müddət orda qalmaq istəyirəm. Öz evimizə isə getmək heç ağılımın ucundan da keçmir. O ev həmişə məni sıxıb, indi isə lap darıxdırıcı olub – o hıçqırdı.

Durna, Dilbərin sözlərinə dözməyib gözlərinin yaşını gizlətmək üçün mətbəxə keçdi, Baysal da arxasınca. Üçümüz tək qalanda Afət dedi:

– Nəyə görə burda yaşamaq istəmədiyən mənə gün kimi aydındır...

Dilbərin yanaqları qızardı. Hövlnak gözlərini üzümə dikdi, üzündən, – “Doğrudanmı hər şeyi danışmısan?!” – oxunurdu. Mən gözümlə – “Hə” – dedim. Dilbər hönkürdü. Afət davam elədi:

– Mənə bu dünyada Fərhadan əziz insan yoxdur. Əslində səndən başqa heç kimlə onu bölüşməyəm. O, hələ məndən əvvəl sənin ürəyinin sakini olub. Onu sən deyil, mən sənin əlindən almışam. Sənə olduqca böyük hörmətim var, ona görə ki, sən onu – ömrümün mənası Fərhadımı hamıdan çox sevirən. Hətta, hərdən sevməyi səndən öyrənmək istəyirəm. Fərhad da səni çox sevir. Deməli hər şey gün kimi aydındırsa, niyə ayrılıqda qalıb dərd çəkməli, bir-birimizi üzmləyirik? Quruca

qısqanlıq, paxıllıq kimə lazımdır və ya kimsə bu hisslərə sinə gərməyə qadirdirmi? Məncə yox. Əksinə, bu axmaqlıq olardı. Amma indi sənə ən çox ehtiyacı olan mənəm. Hər şeyə soyuq başla bax və açıq ürəklə qərar ver. Əgər Fərhadla sən arana girsəm, itirən özüm olaram. Amma bir yerdə olsaq, hər üçümüzün istəyi ödənməmiş olar, qazanan isə isti və mehriban ocağımız, ailəmiz olar. Odur ki, bu söhbətə bir daha qayıtmamaq şərtinə bu gündən mənim ən yaxın bacım, rəfiqəm, sırdaşım ancaq sənsən. Necə bilirsən elə də qəbul elə və səndən yaşda böyük olduğum üçün etiraz istəmirəm! – Afət ayağa qalxdı, – “Sən çox gözəl və şirin qızısan. Səni sevməmək günahdır”, – dedi və Dilbərin islanmış yanaqlarından öpdü. Üçümüz də birbirimizə sarılıb Dilbərin ağlamağına gülüşürdük. Çünki, onun göz yaşlarındakı sevinc payını sezməmək mümkün deyildi. Bu saat Afət mənim üçün mələklərin anası idi. Mən ona “uf” demədən canımı qurban verərəm, o, mənim hər şeyimdir. Bizi bir birimizə qovuşduran Allaha şükürlər olsun...

Həmin gecə Durnagil də bizdə gecələdilər. Kənanın otağını Dilbər üçün hazırladılar – onsuz da, Kənan babasının otağından çıxana oxşamırdı.

Dilbərin xəyalları, qonşu otaqdakı ılıq nəfəsi ilk gecə məni yatmağa qoymadı. Bu qədər yaxınımdaykən onu əlçatmaz hesab edirdim. Bundan sonra necə olacaq, Dilbərlə necə görüşəcəyəm? Qucağımdakı Afət idi, amma Dilbər barədə düşünürdüm. Sabahadək yatmadım...

Durna:

Atamgili Kiprdə qoyub Yunanıstana – bal ayna yollandıq, Əli və Elza da bizimləydi. Ömrümün ən xoşbəxt dəqiqələrini elə burada keçirdim. Əli və Elzanın xoşbəxtliyindən bizə də

çoxlu pay düşürdü. Çox qayğısız və xoşbəxt günlər idi. Bir gün Baysal Zəhra anaya zəng vurdu, – o, anasına hər gün zəng edirdi. Mənim yanımda danışdı – ikimiz də dənizin sahilində qumluqda yanaşı uzanıb günəşlənirdik.

– Salam anacan, necəsən? Qaqaşlarım necədirlər? – Baysal hal-əhval tutdu.

– Ananı, qardaşlarını atıb gedəndən çox yaxşıyıq. Düşüb-sən o qızın dalına, bilinmir haralarda veyllənirsiniz. O zalımın balası sənin gözlərini pulnan örtüdü. Nə vaxt qayıdırsan?! – Zəhra anamın səsinə aydınca eşidirdim.

– Hələ bir həftə burdayıq, anacan, nədi, darıxmısan gəlinin üçün? O da sənə salam deyir...

– Salamı başına dəysin! Dünən mənimlə elə danışdı ki, elə bil deyirdi – “Bax, yan-şış, əcəb aldım oğlunu sənin əlindən”. Kül olaydı mənim təpəmə onu sənə aldığım yerdə. Axı mən başıbatmış gərək əvvəldən biləydim ki, pullunun qızını alanda əlbəttə oğlumu itirəcəyəm. İndi doğmaca balamın üzünə həsrət qalmışam...

– Yaxşı, ay ana, uşaqları öpərsən. Gələndə danışarıq, – telefonu söndürüb boynumu qucaqladı. Baysalın üzünə xəcalət çökmüşdü. Yalandan gülümsündü. Ona ürəyim ağrıdı.

– Qayınanan səni yaman qısqaqmağa başlayıb. Evə qayıdan kimi səni saçlayacaq.

– Axı nə oldu anama birdən-birə? Əvvəllər heç belə deyildi. Görünür həsrətinə dayana bilmir, tez qayıdasan deyə belə edir – dedim.

– Fikir vermə. Gör neçə ildir bizi min cür çətinliklə böyüdü, həm ana, həm də ata olub bizə. Dul arvaddır, yəqin əsəbləri tab gətirmir.

– Əlbəttə, canım, heç mən anamın bu cür sözlərindən inciyərəmmi? Sənin anan həm də mənim anamdır. Amma mənə

onu narahat edən şeyləri də nəzərə almalıyıq. Axı od olmayan yerdən tüstü çıxmaz? Səbəbi ayırd etməliyik.

– Bir dəfə həkimə aparmışdım, həkim mənə izah elədi ki, – “Anandakı əsəb, klimaksın fəsadıdır”. Bir də ki, mənə çox sevdiiyindəndir hamısı – mənə sənə qısqanır. Nəysə, istirahətinə bax, əzizim. Mən anamı yaxşı tanıyıram, nəyi varsa dilindədir. Ürəyi güzgü kimi tər-təmizdir.

Səyahətdən evimizə qayıtdıq. Zəhra anam və qayınlarım bizə gəlmişdilər. Doğma balasını bağrına basıb öpdü, mənə tərəf isə heç gözünün ucuyla da baxmadı. İlk səhvimi etdim, çaşıb qaldım – onu qucaqlayım mı, ya eyni soyuqluğumu göstərim... Amma Baysal mənə göz elədi ki, – “Durma,öp”. Mən də qucaqlayıb öpdüm. Amma çox süni və quru çıxdı. Bircə, – “Necəsən, ana, sənsiz yaman darıxmışdıq” – dedim. “Öz anana **noolub** ki, mənimçün darıxırsan!” – dedi. Olduqca kobud cavab idi. Tutulub qaldım. “Sən nə danışırısan ana, bu nə sözdür?” – deyə Baysal müdaxilə etdi. Mən qayınlarımı bağrıma basıb onlara aldığım hədiyyələri payladım. Deyəsən qayınanamın mənə nifrəti ciddi idi. Həmişə “Qayınana” filmindəki “Cənnət xala”ya ürəkdən gülmüşəm, belə bir insanın həyatda ola biləcəyini heç vaxt ağlıma gətirməzdim. Yaman yerdə axşamlamışdım, qorxduğum deyəsən başıma gəlib. Yaxşı ki, mənə anlayan, sevən Baysalım var, qalanı isə... Yox, bircə atam bilsə başımı kəsəcək, ən çox atamdan qorxurdum.

Arada-bərədə qayınanamın tikanlı sözlərini çıxsaq, elə də bir ciddi hadisə baş verməmişdi. Bircə hamilə olduğumu qeyd etməliyəm. Çox xoşbəxt idim – ana olacaqdım. İlk dəfə anam Baharı döşünə sıxıb əmizdirəndə ağlımdan keçirmişdim ana olacağım günü. Mən də layla deyəcəm, övladımı bəsləyəcəm. Kimsə mənə “ana” deyə çağıracaqdır, çox maraqlı və gözəl hisslərdir...

Anamın xəstələnməsi mənə çox dıl xor etmişdi, yazıq gündən-günə əriyirdi. Yanında tez-tez olmağa çalışırdım. Baysal

məni anamgilə aparən kimi Zəhra anam qayınlarımı da götürüb bizə köçürdü. Özü də, acığıma mənim döşəyimdə yatırdı. Evə qayıdanda isə – “Qara məni basınca, mən qaranı basım” hikkəsiylə, – “İndiyədək hansı xarabadasan, nə vaxta qədər sənin evinə qarovul çəkməliyəm? Kişini bu qədər ac-susuz qoymaq olar!?” – deyib söylənirdi. Fikir vermirdim, vallah düz sözümdür, heç vecimə də almırdım. Artıq qayınanama qarşı əziz hisslərim ölüb getmişdi. Amma, o da həddini aşmağa başlamışdı. Bir dəfə Baysalla anamgildən qayıdırdıq, Dilbərin anamgilə köçməyinə elə sevinirdik ki... Heç olmazsa, yazıq qız bundan sonra tək-tənha yaşamayacaq, anama da gündəlik baxan həyanı olacaqdı. Evə girdik, qayınanamgil yenə bizdəydilər. Baysal məni içəri ötürüb çörək almaq üçün həyəətə düşdü. Zəhra anam salamsız-kalamsız saçımdan yapışib mırıldandı – “Ay ləçər, bu vaxta qədər də veyillənmək olar, nə istiyirsən mənim oğlumdan, anan yadına düşübsə, cəhənnəm ol get qaxıl dədən evində, öz canın da qurtarsın, bizim də!”. Saçımı güclə əlindən dartıb aldım. İçimdən ona ağır cavab qaytarmaq keçdi. Ancaq balaca qayınım Mahir ayağıma yapışib, anasına çımxırdı – “Ana, eyəmə, bibimi incitsən səndən çüsəcəm. Danışmayacam şənnən. Qoy qaqam cəlsin, ona deyəcəm bizi buydan apaysın!”. “Ay Allah, bunun şirin dilini yeyərəm, gör bibisinə necə qahmar çıxır?!”, qucağıma almaq istədim, ancaq götürə bilmədim, qarnım əməlli-başlı şişmişdi. Həmişəki kimi Baysala heç nə demədim, istəmirdim ki, boş yerə qanını qaraldım. Atam bilsə ki, Zəhra anamla aramızdakı pərdə götürülüb, məni tikə-tikə doğrayardı. Kaş Nağı əmim sağ olaydı, onda heç Zəhra anam da bu qədər amansız olmazdı. Axı nə vaxtsa o məni lap çox sevibdi, indi nə oldu bu arvada birdən-birə... Amma anama bəzi şeyləri pıçıldamışdım və yalvarmışdım ki, atama heç nə deməsin. Bilirdim ki, atam bilsə, bütün günahlar mənim üstümdə qalacaqdı. Atam dediyini toyumuzda demişdi – “O evdən ağ

kəfəndə çıxacaqsan!'. İndiki zamanda belə köhnə fikirli adamların qaldığına hərdən təəccüblənirəm. Amma heç vaxt atamı mühakimə etməyə cürət etmərəm. O belə düşünürsə, demək ən düzgünü də budur. Görünür mən Nağı əmi ilə atamın dostluğuna layiq ola bilməmişdim. Zəhra ananın nifrətinin mənbəyini axtarıb tapa bilmirdim. Bircə onu bilirəm ki, oğlu Baysalı həddən artıq çox sevir. Hər şeyin həddindən artıq isə doğrudan da pismiş.

Doqquz ayımın tamamında sancılarım gücləndi. Baysal məni Bayıldakı doğum evinə apardı. Üç gün orda yatdım. Dilbər, anam, Sabir əminin və Yaşar əminin yoldaşlarından başqa heç kim yanıma gəlmədi. Qızım dünyaya gəldi. Baysal nənəsinin adını qoydu – Ünzilə. Uşağın doğulduğuna sevinirdi, amma içində bir nigarançılıq var idi. Əvvəlcə elə bildim ki, oğlan uşağı olmadığına üzülür. Ancaq doğum evindən çıxarkən birbaşa atamgilə getdiyimizi görəndə dalağım sancdı.

– Niyə öz evimizə getmirik ki? – soruşdum.

– Bir az anangildə qalacaqsan, həm də istəyirəm uşağım əsl nənə qayğısı, Dilbər sevgisi ilə böyüməyə başlasın. Anam artıq ağlını itirmək üzrədir, nifrəti lap aşırıb-daşır.

– Sonra gec olar, Baysal, gedək öz evimizə. Məndən narahat olma, nə desə dözərəm. Məncə, düzgün qərar deyil bu.

– Yox! Mən də səninlə qalacağam. Qalanını mənə burax, özüm həll edərəm.

Dərinə getmədim, sözü çox çevirməyə gücüm və həvəsim yox idi. Anamgilə gəldik. Anam və Dilbər bizi həyətdə qarşıladılar, sevinciklərindən uçmağa qanadları yox idi. Atam isə hələ də işdəydi. İkisi də növbə ilə mənim və Baysalın boynuna sarılıb bizi ata-ana olmağımız münasibətilə təbrik etdilər. Biz də körpəmizin nənəsi və bibisi kimi anamı, Dilbəri təbrik etdik. Ata evimiz üçün çox darıxmışdım – bəlkə də xoşbəxt bir ailə atmosferi üçün. Bura gəldiyimizə mən də sevindim. Amma

Zəhra anamdan çox nigaran idim, əlindən bir xəta çıxacağından qorxurdum. Ancaq anamgildə özümü sevgi ilə əhatə olunmuş hiss edirdim deyə 1-2 saatdan sonra qayınanamı unutdum. Baysal öz otağımızda (ata evindəki otağımı Baysalla belə adlandıırırdıq) yatmağa çıxdı, çox yorğun və əsəbi görünürdü. Biz isə Ünziləni nənəsinin yenicə aldırdığı yüyürüyə qoyub balaca əllərini və burnunu əlləşdirib gülüşürdük. Əlləri bələyin pambığı ilə dolmuşdu, körpə qoxusu Dilbəri “dəli” eləmişdi. İçimdə Dilbərin halına acıyırdım. Ana olmaq ona necə də yaraşardı... O, çox gözəl ana ola bilərdi, bir an da olsa gözüünü körpədən çək-mirdi. Onun bu vaxtadək ərə getməməsinə çox üzöldüm.

Axşam qayınanam zəng elədi, telefonu anam götürdü. Anam telefonda çox pərt olmuşdu, rəngi qızarır-bozarır, hal-dan-hala düşürdü. Telefonu qoyub mənə sarı döndü. Dik quruyub qalmışdı:

– Baysalı oyat, de ki, anası onunla danışmaq istəyir. Vallah, bu arvad başını itirib, – Zəhra idi. Deyir – “Oğlumu əlimdən aldığınız yetmədi, indi də nəvəmə gözüünüzü dikmisiniz, qızını saxla, oğlumla nəvəmi göndər evimə!” deyib telefonu yerə çırpdı. Yumruğunu stola elə vurdu ki, az qala qulağım batsın...

Dilbərin heyrətdən əli üzündə qalmışdı:

– Nə danışırısan, Zəhra xala niyə belə eləsin? Məgər körpə həm də sənənin nəvən deyilmi?

– Yox, o düz deyir. Gərək körpəni birinci o görəydi. Öz evinizə getməyiniz məsləhət idi – anam dedi.

– Mən Baysala dedim, amma razı olmadı. Deyəsən, dünəndən anasıyla sözləri çəp gəlib. Arvad əməlli-başlı quduzlaşıb, artıq çox qorxulu olubdur.

Öz otağımıza qalxdım. İçəri girəndə Baysal yuxudan oyandı. Qollarını açıb mənə gözlədi. Qucağına girdim, sinəsinə qısıldı.

dım. Saçımı sığalladı. Telimi sığallamasından xoşum gəldiyini bilirdi.

– Zəhra anam zəng vurmuşdu, deyəsən anamı bir az acıladı. Sənin zəngini gözləyir.

– Vallah canımı boğazıma yığıb bu arvad, indi ağzıma gələnə deyəcəm! Birdən-birə cin-şeytan hardan doldu bunun içinə, niyə belə qısqanc, paxıl oldu!? – Baysal hirsə ayağa qalxdı.

– Səni and verirəm Allaha, səbrini bas, nə qədər də olmasa anamızdır. Görünür nədənsə çox narahatdır. Mehriban danış, lap ısrar eləsə, elə bu dəqiqə yığılıb evimizə gedək. Məsələni şışirtmə.

İdman paltarını geyib dəhlizdəki telefonla anasını yığdı.

– Salam, ana, necəsən? – hikkəliydi. Yaxınlaşıb ərimə qısıldım. Telefonun digər ucunda qayınanam od püskürürdü.

– Canına azar, boğazına qara boğma necəyəm! A biqeyrət itin küçüyü, qayınatanın müftə çörəyi səni nə tez qudurtdu, hə!? Sən doğmaca ananı atıb, vərəm qaynananın yanına apar-mısan mənim nəvəmi? Südüm sənin burnundan gəlsin elə! Qu-cağımda ilan bəsləyirmişəm ki..!

– Ana, ay ana! Sən öz doğma oğlunla danışdığının fərqi-n-dəsənmi? Sən nələr deyirsən doğma oğluna, sənə nə olub belə, niyə şeytana uyub günaha batırsan? Səni nə vaxt kiminsə aya-ğına vermişəm, nə vaxt qəlbinə dəyəcək günah iş tutmuşam? Axı Durna səni öz anasından da çox sevir. Niyə ona bu qədər nifrət edirsən? Allahından, qıldığın namazından, tutduğun oru-cundan qorxmursanmı?

– Sən daha mənim oğlum deyilsən! Mən adda anan da yoxdur! O köpəyin qızı qarğa (“Durna” adıma lağ edirdi) sənin beynini atasının pulu, var-dövlətilə yedi, gözlərini qapatdı. Sən də haram yeyən qarınotaranın birisən, səninçün ana müqəddəs-liyi deyilən bir şey qalmayıb. Tfu sənin üzünə! Oğul böyüt, oxut,

sonra da ver birinə ərə. Camaat evinə gəlin gətirir, mənə oğul ərə vermişəm, kül mənim təpəmə! Sən arvadsan, arvad! Fərhadın qızına ərə getmiş biqeyrət arvad! Tez evə gəl, yoxsa əlimdən bir xəta çıxacaq! Gəlibsən?! Cavab ver, gəlibsən, ya yox?!

– Qorxulu adamsan, anacan, çox qorxulu olmusan. Axşam gələcəm.

– Mən indi, bax elə bu dəqiqə gəlməyini istəyirəm, yoxsa özümü doğrayacağam..!

– Yaxşı, gəlirəm, dəlilik eləmə! – Baysalı puçur-puçur tər basmış, sifəti ayazmışdı.

Telefonu yerinə qoyub otağa girdi. Anasına görə məndən xəcalət çəkirdi. Üzümə baxa bilmirdi.

– Qoy mən də hazırlaşım birlikdə gedək. Mən qorxuram, Baysal. Burda qala bilmərəm – dedim.

– Yox. Onun nifrətini hiss etmirsənmi? Belə vəziyyətdə onun yanında qala bilməzsən.

Paltarını geyinib, – “Heç fikir eləmə, düzələr, yenə əsəbləri pozulub yəqin” – dedi.

Aşağı düşdük. Anam və Dilbər gözlərini mat-məəttəl bizə zilləmişdilər. Anam stola yemək düzürdü – “Harasa gedirsənmi, oğul?” – Baysaldan soruşdu.

– Hə, Afət xala, anama dəyməliyəm.

Anam:

– Yemək yeyib sonra gedəydin...

Çöldən gələn signal səsi söhbətin dalına mane oldu. Atam idi. Anam ona zəng vurub bildirmişdi ki, “nəvən bizdədir, gəl gör”. Adətə görə evə gələn adam gərək qapıda gözləyəydi ki, qırxlı körpəni qapıyadək onun “üstünə çıxarsınlar”. Yoxsa, gələn adam körpəli evə bilmədən girərdisə, ağırlığını körpənin üstünə tökmüş sayılırdı. Dilbər körpəni qucağına alıb giriş qapısından qıxdı və qapını açdı. Atam əlindəki iri hədiyyə yeyini, gözəl gül buketini yerə atıb nəvəsini qucağına aldı.

– Ay Allah, sənə min şükür! Verdiyən paya şükür, ya Rəbbim. Sən mənim nəvəmin şirinliyinə bax bir, ay Allah... Sənə bütün qarılar qurban, ay mənim şirin nəvəm..!

Atam, qucağında körpə içəri girdi, sevincindən bizi də görmürdü. Onu belə xoşbəxt görmək gözlərimi yaşartdı. Dilbər çöldə qalmış hədiyyələri içəri daşdı. Atam körpəni yelləncəyə qoyub indi hamımızı sevinc dolu gözlərilə süzdü – o sevincdən uçurdu. Məni, Baysal, anamı və Dilbəri bir-bir bağrına basdı.

– Hamınızın bayramı mübarək olsun. Bu günü “Beynəlxalq Babalar Günü” elan edirəm! Mən babayam, baba!

Pencəyini çıxarıb stulun başına keçirdi. Cibindən qırmızı haşiyəli hədiyyə qutularını çıxardı.

– Bax bu Durna balamın. Bu nəvəmin atasının. Bu nənənin. Dilbər, sən nəvəmin nəyi sayılırsan? – soruşdu.

– Bibisi, – Dilbər dilləndi.

– Onda bu da bibisinin.

– Bax, bu isə nəvəmizin Zəhra nənəsinin. Baysal bunu anana mənim adımdan bağışlayarsan və təbrik edərsən. Bəs Zəhra bacı niyə burda yoxdur? – sözarası soruşdu.

– Bir az nasaz idi, ona görə də narahat etmədik. Bayaq zəng edib hamını təbrik etdi, siz yox idiniz – Baysal gözlərini gizlətdi.

Atam:

– Hə, sağ olsun. İndi yuyunub mən də ona gözyədliliyi verərəm. Harasa gedirsən belə? – Baysaldan soruşdu.

Baysal:

– Hə, anama dərman-zad almalıyam.

– Al, sonra qardaşlarını, ananı da götürüb bura qayıdarsan. Bir azdan Sabirlə, Yaşargil də gələcəklər. Bu gecə qəsəbə bizim səsimizdən yatmayacaq. Səhərdək nəvəmin şərəfinə bütün Xəzəri içəcəyik.

Atam, anama qızıl boyunbağı və sırğa dəsti (anam hər şeyi reklamlardan bəyənib aldırır. Onsuz da, dükan-mağaza gəzməklə arası yox idi, ya da apararı yox idi), Dilbərə brilyant qaşlı nişan üzüyü (heç anlaya bilmədim...), mənə brilyant üzük, Baysala qızıl qol saati və qalstuk, Zəhra anama isə brilyant qaşlı qızıl boyunbağı almışdı. Hamımızın əlində bir qızıl parçası parpar parıldayırdı. Ən gözəl hədiyyə Zəhra ananınkıydı – çox yaraşılıqıydı, nifrəti soyumuş olsaydı, yəqin ki çox bəyənərdi. “Allah, sən bu arvadın ürəyinə insaf sal”...

Baysal getdi. Atam boynumu qucaqlayıb məni divana oturtdu, özü də yanımda əyləşib yenidən qolunu boynuma doladı.

– Məni baba, ananı isə nənə elədiyinə görə sənə təşəkkür edirəm, mənim mələk qızım.

Alnımdan öpdü. Sonra üstümüzə “bağırıldı”:

– Nə durub baxırsınız, bambılı baba görməmişsiniz, yemək-ichmək hazırlayın, uşaqlar bu saat gələcəklər! Kənanla danışmısınız?

Anam – “Yox”, – dedi. Atam Kənanı yığdı, telefon cavab vermədi. Yenə durub nəvəsini qucağına aldı. Uşaq oyanmışdı və dodaqlarını yalayırırdı. Atam sevincək, – “Ay Allah, sən bir bunun dilinə, burnuna, dodaqlarına bax... Anası, acıb mənim nəvəm, buna “appa” ver... Balam yesin, tez yekəlsin. Babasının gül nəvəsi...”

Ünzilə ağladı, deyəsən acmışdı. Yan otağa girdim, Dilbərə dedim ki, körpəni otağa gətirsin ki, orada əmizdirə bilim. Anam güldü – “Atandan utanırsan?”. “Hə, onun yanında uşağı qucağıma götürməyə qorxuram, birdən lağ edər...” – dedim. Anam, – “Oxşamışlarını it çıxarsın!” – deyib körpəni yan otağa – kitabxanaya keçirdi. Uşağı əmizdirərkən atam yenidən Kənanə zəng vurdu, səsi aydın gəlirdi:

– Salam, oğul, necəsən? Niyə telefonu götürmədin, dərsləydin..? Nə danışırısan, namaza başlamısan..? Ay maşallah, Allah qəbul eləsin, oğul, çox sevindim. Xəbərin var, köprə bir qız balamız dünyaya gəlib? Sən artıq dayısan... Uşağı əmizdirir, gələndə verərəm özüylə danışarsan. Mən də öpürəm, oğul, dərslərin yaxşıdırımı, bir problemin varmı..? Lap yaxşı. Sağ ol mənim balam.., hə indi Sabir əmigil də gələcəklər, bu gecə qəsəbəyə dinamit qoyub partladacağıq... Necə, içməyək!? Yaxşı, sağ ol, özünü qoru...

Telefonu söndürəndən sonra anama səsləndi:

– Qohum, xəbərin var, oğlun namaza başlayıb? Deyir ki, – “O evdə bir də içki içilsə, məndən inciməyin”.

Anam mətbəxtdən:

– Ağıllı baladır, düz deyir də. Xəstə adamsan sənəin harana yaraşır içki içmək? – dedi.

– Xəstə öz atandı... Onda qoy Yaşara deyim arağı bol eləsin... – anamı cırnadırdı.

Sonra Yaşar əmiyə zəng vurdu, – “Harda qaldınız!?”. Axşam hamı toplaşmışdı – Yaşar əmigil, Sabir əmigil və biz. Təkcə Zəhra ana ilə Baysaldan xəbər yox idi. Baysala zəng vurdum – “Məni gözləməsinlər, gec gələcəyəm” – deyib telefonu söndürdü. Çox acıqlıydı. Fikrim onun yanında qalmışdı – “Allah, sən özüün qoru!”. Hamı deyib-gülür, bizim körpənin şərəfinə sağlıq deyib içirdilər. Yaşar əmi soruşdu – “Bəs Baysal hanı?”. Dedim ki – “Zəhra ana bir az naxoşlayıb, onu həkimə aparıb, dedi ki, onu gözləməyəsiz, bəlkə gec gəldi”. Amma Sabir əmi ona zəng vurdu.

– Ə, səni təbrik edirəm, qardaşoğlu, gözün aydın olsun. Xeyirdimi, Zəhra bacıya bir şey olub, nəyə ciddidir, ya soyuqlayıb..? Xəstəxanadasınız, ya evdə..? Biz hamımız burdayıq sizi gözləyirik. Nəyə, biz “getdik”, hamımızın adından bacınızı

təbrik elə. Yaxındadırsa telefonu ver ona. Hə., neynək sonra özümüz danışırıq. Öpdüm.

Telefonu söndürdü:

– Soyuqlayıb bir az, həkim çağırıb evə. Ciddi bir şey yoxdur. Deyir “bacarsam, tez gələcəyəm”. Hə, harda qaldıq? Qardaş, sağ əlin bizim başımıza. Qoy Ünzilə balamızın ayağı sayalı olsun. İnşallah, bir yaşını gözəl Qubadlıda qeyd edək.

Yaşar əmi atmacasından qalmadı:

– Ə, nə var ey Qubadlıda? Gərmə-təzək basmaqdan əl-ayaqları cadar-cadar idi. Burda adam kimi gün görür. İndi Fərhadı “hınxlasan” da Qubadlıya qayıdan deyil. Oturub da gül kimi Bakıda, bütün əzizləri də yanında.

Atam:

– Allah başınıza gətirməsin, heç düşmənimə də arzulama-ram didərginliyi. Mən bəlkə də Qubadlıda daha şux, şən, cavan qalardım. Nə var axı bu şəhərdə? Biclilik bilməyən saf kənd uşağıydım, şəhərə gəldim pozuldum. Bakıya gəlməsəydim, sizin bu mürdəşir yumuş sifətinizi də görməzdim.

Yaşar:

– Durna, qızım, səni Allah, düzünü de, Qubadlı alınsa, gedərsənmi?

Mən:

– Atam, anam hardadırsa, mən də orda – niyə getmirəm ki. Ən çox da atamın Durna nənəsinin, Familə nənəmin məzarlarını görmək üçün mütləq gedərdim. Oraları gördükdən sonra isə əminəm ki, Bakıya qayıtmaram, elə orda qalaram. Atam kəndimizdən o qədər danışmış ki, artıq hər dağ-dərəni, cığırı əzbərdən tanıyıram. İnanın ki, yuxularımda da görürəm heç vaxt görmədiyim Qubadlıni, Sarayımızı.

Atam:

– Di gördünüz, gördünüz mənim qızımın qeyrətini? Gedib Qarabağda sərcəyə bir-iki güllə atmısınız, ağzınıza çullu dov-

şan sığmır. Elə bil milli qəhrəmansınız. Bax neçə ki, cavanlarımızın beynində belə yuxular da olsa qalır, deməli qayıdacağıq. Onda görərsiniz sizin lələşiniz orda sizi necə qarşılayır. Daha məftil iyi verən araqla yox ey, təmiz tut, kəkotu arağıyla. Ye bir cəmdəyi, iç “Həcər” bulağının suyundan, qayıt ikinci quzunu ye. Sizin bu Xəzəriniz, mənim Bərgüşadımın yanından heç arx olub ötə də bilməz. Elə Bərgüşadın suyudur da, Xəzərinizi urvatlı edən. Yoxsa, yaxantı qoxan Xəzərinizdə balıq olardı..?

Sabir:

– Nə deyirik ki, bala, Allah ailəlikcə sizi arzunuzla qovuşdursun. Bizim də canımız Fərhadan qurtarsın.

Atam:

– Amin! Qatıqladınız, başqa şeydən danışın, bu gün deyib-gülməyə gəlmisiniz, ya cümə axşamına? Hə.., cümə axşamı demişkən, xəbəriniz var, Kənan namaz qılmağa başlayıb? Deyir ki, o alkaş əmilərim bir də gəlib pis nəfəslərilə müqəddəs evimizi kirlətsələr, məndən inciməsinlər – itimiz “Layka”-nı açıb qısqırdacağam üstlərinə. İndidən nə qədər içirsiniz için, evin kisişi gələndən sonra içkini hamımıza tərgizəcəm.

Həmin gecə çox şən keçdi. Maqnitofonu qoşub rəqs edir, şənlənirdilər. Mənim isə fikrim Baysalımın yanında qalmışdı – “Görəsən neyləyir indi, arvadı yumşalda bildimi?”. Axşam qonaqları evlərinə yola saldıqdan sonra, atam bizim otağa gəldi – “Qızım, Baysaldan çox nigaran qaldım, Zəhra anaya bir şey olmayıb ki?”. “Narahat olma, ata, ciddi bir şey deyil” – dedim. Ona sığınub qayınanamları aramızda yaranmış incikliyi açıb danışmaqdan özümü güclə saxladım. Bu saat ən çox ehtiyacım olan insan atam idi – onun məsləhətinə sığınmaq istəyirdim. O, bu gecənin son isti ata öpüşü ilə məni mükafatlandıraraq yatmağa getdi. Baysalın telefonunu təkrar-təkrar yığdım. Cavab verən olmadı – “Telefon ya söndürülüb, ya da əhatə dairəsi xaricindədir”, – operator eyni sözü üç dildə tutuquşu kimi təkrar edib durmuşdu...

Zəhra:

Mən anayam, yəqin ki, məni bütün analar başa düşər! Analar heç vaxt tək qalmaq istəməzlər, elə ona görə övlad doğuruq. Hər kəs ana südündən dəm vurur, ancaq onun dadını heç kəs xatırlamır. Hər kəs öz canının hayındadır, insanlığını sürüyüb bir tərəfə çıxarmağa çalışır, ancaq heç kəs anaya qab yumaqda kömək etmək istəmir. Ana südünün halallığını almaq övladın birinci vəzifəsi olmalıdır. Vaxtilə övladımın beşiyini sallayan əllər, ailəni də idarə etməyə qadirdir, hələ dünyanı da. Amma övladlarım ölmüyüb ha..!

Nağını itirdikdən sonra o bir Allah şahiddir ki, bütün gücümü topladım, gecəmi gündüzümə qatdım, bir gün ac-bir gün tox yaşadım, ərimə layiq övladlar yetişdirmək üçün əlimdən gələn hər şeyi etdim. Mən danmıram, adamın üstündə Allah var, Baysalın böyüməyində, əlinin çörəyə çatmağında Fərhadın rolu danılmazdır, misilsizdir. Ona atasızlığı unutturdu, bu həyatda ən etibarlı dayağı oldu. Oğlumun, bizim bir şeydən korluq çəkməyimizə macal vermədi. Ancaq, mənim də qürurum var axı..! Hər şey, Fərhadın ilk dəfə bizə gələrkən hədiyyə gətirdiyi soyuducudan başladı. Rəhmətlik Nağı hələ sağ ikən ona dəfələrlə demişdim ki, hər dəfə bu soyuducunu açanda içindəkiləri haram ərzaq kimi görürəm, ətim ürpənir. Adamın pulu olanda nə olar ki? Alırsan, uşaqlara oynucaq maşın, nə bilim, kitab-dəftər al. Yoxsa, evimə soyuducu, oğluma maşın, ev... Kim mənim yerimə olsaydı deyərdi ki – “Mənim ərim ölüb ki, sən mənə soyuducu alırsan?!”. Yaxşı, indi ərim ölüb... Sən mənim ərimdən ki, oğluma ev, maşın alasan?! Bəli mənim ərim ölüb, nə olsun, qeyrətim ki ölməyib! Qardaşım qədər ola bilərsən, ancaq qardaşımın yerinə keçə bilməzsən. Uşaqlarıma yaxşı “atalıq” edə bilərsən, amma imkan vermərəm ki ərimin yerini tutasan! Uşağım hər gün gözümün qabağında

məndən soyuyur, uzaqlaşır. Bəs mən səni Fərhad üçün, ya Afət üçün böyüdüb boya-başa çatdırmışam ki!? Harda qaldı ana haqqı? Budur sənə verdim südün əvəzi, alın tərmin bəhrəsi? Nə olardı, ac-susuz qalsaq da balalarım gözümlün qabağında olardı, çox şey istəyirəm? Olmazmı öz bildiyimiz, layiq olduğumuz kimi dinc yaşayaq, heç kim bizim həyatımıza burnunu soxmasın? Bütün bunların baskarı isə bax, o ifritə Durnadır! O, oğlumu başdan elədi, dədəsinin haram pulları ilə oğlunun gözlərini qapadı, pulun qoxusu isə ağılsız oğlumu başdan çıxardı! Hələ indiyədək qayınatasının aldığı maşına bir, ya da iki dəfə minmişəm – o da naəlaclıqdan. Gərək bu soyuducunu elə gələn günü ataydım bayıra. Sənin qızını alan günə daş yağaydı! Gör necə pozdu dinc həyatımızı? Ərimi itirməyimə dözərəm, ancaq heç vaxt imkan vermərəm ki, kimsə oğlumu əlimdən alsın! Qoy nə olursa olsun! Qoy gəlsin, deyəcəm, – “Ya mən, ya da arvadın və onun gözlərinə kefdən başqa heç nə görsənməyən yaxınları!”. Kim desə ki, – “Ay arvad, sənin başına hava gəlib, burda nə var ki, əksinə, sənin üçün, oğlun üçün daha yaxşı – rahat yaşayırınsınız. Onlar sənin oğlunu öz övladları kimi sevirlər”... Bunu deyənin ağzını “cart” deyər cırram! Qoy bunu deməmişdən əvvəl öz anasını düşünsün. Mən belə fikirləşə bilmirəm. Mənim dediyim odur ki, oğlum atasının əvəzinə öz ailəsini, qardaşlarını bir ağ günə çıxarmaq barədə düşünsün. Lap, lazımdırsa Fərhadın yanındakı işindən imtina edib özünə sakit bir iş tapsın. Yoxsa, onun-bunun qoltuğuna girib tula kimi sümünməsinə, sülənməyinə dözməyəcəyəm!

Baysal:

Belə bir əziz gündə kefimizə soğan doğradığı üçün anama çox hirsələnmişdim. Axı nə idi qarnının azarı, gözünün götürmədiyi? Bu nə axmaq hisslərdir onda baş qaldırmışdı? Anam-

gilin həyatınə girəndə evin soyuducusunu yerdə “kötəklənmiş” vəziyyətdə gördüm. İçəri girdim. Anam, əlində ət baltası yanımdan güllə kimi ötdü. Maşınının üstünə cumub şüşələrini sındırdı, dəmirini döyəclədi. Hirsindən ağzı köpüklənmişdi. “Al, al, al bu da sənın verdiyın maşın! Mən eşşək minərəm, amma sənın bağışladığın maşına minməərəm! Sox gözünə, sənın maşının mənə lazım deyil!”. Aralıdan durub anamı key kimi seyr edirdim. Halına acıdım, başına əməlli-başlı hava gəlmişdi. Artıq maşını xurd-xəşil edib yorulmuşdu. Yaxınlaşıb qolumu boynuna saldım – “Di toxtadınmı? Niyə belə edirsən, ana, mənı qorxudursan axı?”.

– Bir də o itın heç bir zibilinın tozu da bu həyatə girməsın! Bildin?! Lap lazım olsa, qızını da aparıb başına çırparsın! – hikkəsi yerdən tozanaq qoparırdı. Qardaşlarım göz yaşlarını yağış kimi tökürdülər, qorxularından devikib qalmışdılar.

– Ay ana, axı bir dayansana, istədiyini bir dəfəlik mənə başa sal, mən də bilim və ona uyğun işimi görüm. Özünü dəli kimi aparıb uşaqları qorxudursan axı...

– Mən oğlumu istəyirəm – Baysalımı! Onu mənım əlimdən almağa heç kimin cürəti çata bilməz. Nə pulla, nə maşınla, nə də əyrimçə qızı ilə! Oğlumu əlimdən alanın evini başına yıxaram!

– Kim oğlunu əlindən alır ki? Onların öz oğluna nə gəlib, mənə qalıblar? Gəl, gəl içəri, camaatdan ayıbdır, çox səs-küy salma. Gir içəri, sakit söhbət edək...

Onu içəri sala bildim. Yorulub sakitləşmişdi. Dolmuşdu. Hirsindən titrəyirdi.

– Bax, sənə axırıncı dəfə deyirəm! Əgər mənım övladımsansa, yığış birdəfəlik evinə, ailənə kişilik elə, qardaşlarına bir gün ağlamaq barədə fikirləş. Camaatın evində az sülən! Ayda bir dəfə anasını görmək istəyirsə, qoy canı çıxıb özü getsin. Mənım ailəmin işlərinə qarışmasınlar. Ya kişi ol, anana, ailənə sa-

hib çıx, ya da uşaqları “detdoma” verib, özüm də kimsəsiz qocalar evinə köçəcəyəm. Burdan o yanası sənin seçimidir. Özün də bilirən ki, dediyimi eliyərəm!

– Ana, Durna onların balası olduğu kimi, həm də sənin balandır. Eləcə də mən sən qədər onların da balası sayılıram.

Bax bu gün nəvən olub, sevinmək əvəzinə Durnaya qarğış eləyirdin. Mən də bir azca hirslənib onu anasıgilə apardım ki, heç olmazsa bu günlük dilxor olmasın. Nəvələrini görüb elə sevinirdilər ki, deyərdin bunlardan xoşbəxt, bəxtəvər insanlar varmı yer üzündə? Nə tez unutdun atamın mənə arxa-dayaq dostlarını? Bax indi onlar orda oturub mənim qızımın, sən nənənin dünyaya gəlməsini bayram edirlər, sənə burda öz doğmaca oğlunu guya ki, sən əlindən alıblar deyər haray-həşir salmışan. Sən bir bu balacaların üzündəki qorxuya bax, gör onlar səni itirməkdən necə qorxurlar? Mən heç səni qoyub kiminsə qoltuğuna girən insana oxşayırammı? Bir bax, sən ona nifrət edirsən, Fərhad əmi isə bu şad gündə sən sevincinə qoşulduğunu bildirmək üçün gör nə alıb? Arvadına aldığı sənə aldığından yaxşı olsaydı, mən də inci yərdim. Amma ən gözəl hədiyyəni seçib sənə alıb. Sən axı Fərhad əmi üçün nəvəsinin nənəsi olmamışdan qabaq, onun dostunun arvadı – bacısısan. Məni də göndərdilər ki, səni və uşaqları da götürüb ora aparım, atamın dostlarının hamısı orada toplaşsın bizi gözləyirlər.

Fərhad əminin aldığı brilyant qaşlı qızıl boyunbağını açıb onun boynuna bağlamaq istədim. Dedim yəqin hirs soyuyub, qoy kini bir az azalsın. Boyunbağını əlimdən alıb parçaladı və yerə çırpdı. Hədiyyənin zənciri bir tərəfə, qaş o biri tərəfə düşdü.

– Hələ bir buna baxın, brilyant qaşlı boyunbağı alıb mənə! Gör qudurğanlığa bax! Elə fikirləşir ki, onun aldığı bu boyunbağını boynuma asıb əxlaqsız arvadlar kimi toyda-düyündə ortada gəzib dalımı yellədəcəyəm. Soruşan olanda da deyəcəm ki,

– “Oğlumun qayınatası alıb!”. Yox bir, Allah öldürmüşdü səni, al çax atanın qəbrinə, sonra da as vərəm xəstəsi olan arvadının boynuna, it köpəyoğlu!

– Ana, günahdı dediklərin, ağlın çasıb sənin. Axı onun pis bir niyyəti yoxdur.

– Pis niyyəti yoxdursa, almasın! Mən brilyant taxmaq istəmirəm, mən boynuma kəndir keçirib özümü asmaq istəyirəm. Artıq mənim sən adda oğlum yoxdur! Sən biqeyrətin təkisən, rədd ol arvadının yanına, cah-cəlalı qayınata evinə!

Yox, mən bu kini, nifrəti söndürəcək səbrdə deyiləm. Qardaşlarımı yanıma alıb dənizkənarı boyunca gəzməyə çıxdım. Qoy anam bir qədər tək qalıb özünə gəlsin, sonra qayıdıb yenidən daha sakit söhbət edərik.

...Qardaşlarım günbəgün böyüyürdülər. Cahid axırıncı sinifdə, Mahir isə 7-ci sinifdə oxuyurdu. Cahid çox qaraqabaq, hər şeyə tez inanan uşaqdır. İçimizdə atama çəkən də odur. Yaxşı oxuyur, hərbiçi olmaq arzusundadır – bilirəm ki, atamızın qisasını ermənilərdən almaq istəyir. Çox kinlidir və qapalı uşaqdır. Mahir isə tam əksinə, deyib-gülməyi, əylənməyi sevir. Ən çox sevdiyi insan isə Durna idi. Hər dəfə anam coşanda Durnanın ilk müdafiəsinə qalxan elə Mahir olurdu. Ancaq əlindən bir şey gəlməyəndə göz yaşlarına güc verirdi. Çox duyğulu və həssas uşaqdı. Axır vaxtlar anama qarşı bir aqressiya yaranmışdı onda. Dilində şirin qüsuru vardı – sanki, uşaqlığından tam ayrılı bilməmişdi.

Dənizkənarı qumluqda balıqqulaqlarını təpikləyirdik. Sanki bir-birimizlə küsülüydük, danışmağa utanırdıq. Söhbətə Mahir başladı:

– Qaqa, Durna bacı bizdən çıxıb gedəcək?

– Niyə gedir ki, qaqa? – soruşdum.

– Anam onun getməyini istəyir axı... Əgər getsə, mən də onunla gedəcəyəm.

Cahid də bizə qoşuldu:

– Həmin günü məni də bir daha görməyəcəksiniz!

– Sən hara gedirsən bəs..? – soruşdum.

– Dəmiryolu vağzalında yük daşıyıb başımın çarəsinə baxaram. Bu qədər kin və nifrətlə dolu bir evdə yaşaya bilmərəm. Anamın Durna bacı haqqında dediklərilə heç cür razı deyiləm, amma sənə elə gəlmir ki, ailəmizi başına toplayıb yumruğunu stola vurmaqda ləngiyirsən? Başa düşürəm, bir ailə kimi ayrı yaşamaq sizin haqqınızdır, amma bizə də bir ailə başçısı lazımdır, ya yox? Sən varkən, mən bunu edə bilmərəm, həm də buna hələ hazır deyiləm. Ancaq nəşə bir çıxış yolu olmalıdır. Evimizə pul, bizə pal-paltar, bazarlıq etməklə deyil, həm də süfrəmizin başında atam yerində olan böyük qardaşımızı da görmək bizim haqqımızdır. Bax bunda anama bir qədər haqq qazandırırım. Ancaq Durna bacının “getməsi” məsələsini yığışdırın. Hər şey bir tərəfə, o bizim bacımız olmaqla, həm də atamızın dostunun qızıdır. Bağışla ki, başımdan yekə danışıram, ancaq səninlə o vaxt düşmən olaram ki, Durna bacımın qəlbinə toxuna biləcək hərəkət edəsən!

Cavid son sözündən sıxılıb, bəlkə də doluxsunub başını aşağı dikdi. Ürəyimdə qardaşlarımla fəxr edirdim. Qolumu Mahirin çiyinə qoyub Cavidin üzünü “çimdiklədim”:

– Sən nə vaxt öyrənmişən bu cür kişi-kişi danışmağı? Onda köməkləşib bu işi birlikdə yoluna qoyarıq. Düzdür, ailəmizi bir yerə toplayıb yenə əvvəlki kimi mehriban yaşamalırıq.

Gecə anamgildə yatdım. Səhər, bütün şəhərcik qatı duman içindəydi. O qədər duman və rütubət vardı ki, sübh, çətin doğan qadınlar kimi güclə açılırdı. Xurd-xəşil olmuş maşınıma baxdım, başımı buladım. Anam evin dalına keçib məndən gizləndi. Tikintidə iş icraçısı işləyən Ramalın “Jiquli” maşınıni götürdüm – “Uşaqları evə gətirib maşını qaytaracağam”, – dedim. Yola çıxdım, bütün maşınlar duman faralarını yandırmışdı – maşının beş metr qabağını görmək olmurdu. Sahil qəsəbəsinə

doğru yol aldım. “20-ci sahə”nin dairəvi döngəsində qarşıma qəfil bir adam çıxdı, tormozu nə qədər basdımsa da maşın dayanmadı. Maşın adamın üstündən keçəndə ləngər vurdu. Buludlu dünya başıma çökdü. Maşını saxlayıb yerə atıldım. Təklər onun ayaqları üstündən keçmişdi. Yaxındakı adamlarla köməkləşib onu maşına qoyduq və Musa Nağıyev adına xəstəxanaya apardıq. Yolda Sabir əmiyə zəng vurdum, qəza barədə ona xəbər verdim. Biz xəstəxanaya çatarkən Sabir əmi artıq bizi gözləyirdi. Xəstəni təcili olaraq reanimasiyaya qəbul etdilər. İt kimi qorxmışdım. Yaralının öləcəyini ağımdan keçirəndə az qalırdım başımı divara çırpıb partladam. Sabir əmi nə qədər təsəlli versə də, hirsimi cilovlaya bilmirdim, divarı yumruqlayıb dururdum. Hadisənin səbəbkarı anam idi, bu saat qarşıma çıxsa, ona dişimin dibindən çıxanı deyərdim...

Həkim reanimasiya otağından təxminən yarım saatdan sonra çıxdı. Hövlnak onun üstünə cumdum – “Yaşayacaq, həkim?”. “Hə”, – dedi. Ürəyim yerinə gəldi. “Amma vəziyyəti ağırdır, çanaq sümüyü, iki baldır sümüyü sınıb, sidik kisəsi sıxılıb. Mütəxəssis çağırmışıq, indi əməliyyata başlayacağıq” – dedi. Bu heyndə polis əməkdaşları gəldi. Vəziyyəti öyrənib, mənə dair qeydləri götürdülər, sonra rəhbərlərinə məlumat verdilər – “Yaralı ölməyib, vəziyyəti ağır sabitdir, cərrahiyyə əməliyyatını gözləyirlər”. Məni şöbəyə aparmaq istədilər, ancaq Sabir əmi ısrarla dedi: “Qoy xəstənin yaxınları gəlsin, sonra özü gələr – sonra deyərlər ki, maşınla vurub qaçıb”. Heç yana qaçmayacağım barədə dilimdən iltizam aldılar və getdilər. Heç bir saat keçməmişdi ki, xəstənin yaxınları həy-küylə dəhlizə daxil oldular. Gələnlər, xəstənin həyat yoldaşı və qardaşı idi. Məni buradaca öldürəcəklərindən qorxdum – çox qeyzlənmişdilər. Sabir əmi əsl ağsaqqallar kimi özünü qabağa verib onları sakitləşdirdi.

– Qəzadır, qatı duman olduğundan sürücü qabağı görə bilməyib, maşın da nasaz olduğundan saxlaya bilməyib qarda-

şımızı basdalayıb. Həkimlər nə lazım olsa edəcəklər, vəziyyəti də qorxulu deyil. Əməliyyatı gözləyirik. İş hər ikimizin başına gəlib, xahiş edirəm səbrli olaq. Allaha yalvaraq ki, sağ-salamat ailəsinə qovuşa bilsin.

Xəstənin yoldaşı göz yaşlarını axıdaraq zarıyırdı. Hıç-qır-tılar arasında bunları başa düşə bildim:

– Dedim ki, bu gün getmə işə, hava da pisdır. Elə bil ürəyimə nəsə dammışdı. Döşmə-parket yonandır. Dedi heç olmasa makinanı aparıb bazarın qabağında qoyum ki, bəlkə zəng-zad edən olar. Al, bu da sənin əcəl zəngin. Allah, sən balalarınıza rəhm elə, onları atasız qoyma, ya Rəbbim, qapında itin olum, ay Allah!

Qaynı onu sakitləşdirirdi. O isə susmaq bilmir, tanrının ətəyindən yapışb hıçqırtıyla yalvarırdı. İnsanın, yalnız Allaha işi düşəndə ondan ikiəlli yapışmasında azca haqsızlıq var – ömrün boyu unut, işin düşəndə isə kişinin baş-beynini apar. Amma bu saat, tanrıya ən sidq-ürəkdən yalvaran insan bu qadın idi bəlkə də.

Gör başımıza nələr gələcəkmiş... İndi “Jiquli”nin sahibi Ramalı da cəncələ saldım... Ax ana, ana..! Dilin, nəfsin öz balanın başında çatladı! Sənə bu lazım idimi?

Ramal və anam da gəldilər. Ramalın maşınını tanıyan olub, ona bədbəxt hadisə barədə xəbər veriblər, o isə anamı da götürüb gəlmişdi. Ramalın üzünə baxmağa utanırdım. Anam günahkar kimi başını peşiman-peşiman aşağı dikmişdi, dindirəsi halda deyildi. Heç mən də ona yaxınlaşmadım. Təkcə Sabir əmi ona, – “Qorxma, hər şey yaxşı olacaq”, – deyib təsəlli verirdi. Anam yaralının arvadına yaxınlaşıb – “Yoldaşını vuran uşağın anasıyam. Qurbanın olum, məni balalarının başına çevir, şikayətçi olma. Əlimizdən nə gəlicə edəcəyik, narahat olma. Allah özü kömək olsun!”. Yazıq arvad güclə – “Amin!” – dedi. Anam biciklə “hücuma keçmişdi”:

– Kim istərdi ki, belə bədbəxt hadisə olsun. Maşın özgənindi, indi yazığı da incidəcəklər. Səni and verirəm Allaha, özünü ələ al, uşağın tanışları çoxdur, nə xərc olsa özümüz ödəyəcəyik, qoymarıq ki, sənin yoldaşına bir şey olsun.

Anam “tanışları çoxdur” deyəndə, qayınatamı qəsd etdiyini bilirdim, əmin idim ki, o anda gözlərimdəki kini açıqca sezdidi. Anam Sabir əmiyə yaxınlaşdı – “Fərhad qardaşın xəbəri varmı?” – utanmaz-utanmaz soruşdu. Sabir əmi – “Yox”, – dedi.

Anam:

– Bəlkə xəbər verək?

Sabir əmi dinməzəcə telefonda Fərhad əmini yığdı:

– Alo, necəsən? Bir imkanın olsa Musa Nağıyev adına xəstəxanaya dəyərsən... Baysal bir nəfəri maşınla vurub... Yox., bir az əzilib, bir də çanağı, ayaqları sınıb, indi reanimasiyadadır. Uşaqlara demə, qoy narahat qalmasınlar. Hə, burdadı... Zəhra bacı, yaralının qohumları və mən... Oldu, sağ ol.

Heç yarım saat keçməmişdi ki, Fərhad əmi gəldi. Çox sakit idi – səbirli olmaqda necə də ona bənzəmək istərdim. Zərərçəkənin qohumlarına yaxınlaşdı – “Keçmiş olsun, Allah şəfasını versin”, – dedi. Şöbənin həkiminin yanına girib xəstənin vəziyyətini soruşdu – sifətində bir qayğı vardı. Anamla hal-əhval tutdu, mənə isə heç salam da vermədi – bircə bunu soruşdu – “Özünə bir şey olmayıb? Öz maşının hardadır ki, başqasının maşınını sürürdün?”. Anama baxdım. “Yağın dəyişməyə vermişəm, ustadadır” – dedim. Fərhad əmiyə yalan danışmağın nə qədər ağır olduğunu bir biləydiniz... – bu, ona danışdığım ikinci yalanım idi. Ürəyimdə, – “Di hı, anam mənim, indi nə deyim? Deyim ki, anam havalanıb sənə verdiyin maşını xurd-xəşil edib”?! Təklənmişdi. Divarın bir küncünə qısılib xəstənin sağ qalması üçün dilinin altında Allaha yalvarırdı. Anama yazığım gəldi. Xəcalət çəkdiyini hiss edirdim. Ona yaxınlaşıb əlini ovcuma aldım. Fərhad əminin gəlişi ilə sanki içimdə bir rahatlıq

waranmışdı, sanki yaralı ölməyəcək, elə bu dəqiqə durub bizimlə evinə gedəcəkdi. Mən qayınatamın şəxsiyyətinə həddən artıq pərəstiş edirəm və mənə anamdan “soyudan” da deyəsən elə bu pərəstişdən doğan müti itaətim idi. Cavidin sözlərindəki həqiqəti anlamağa başlamışdım. Fərhad əmiyə heç bir ləkə yaxmağa haqqım yox idi, amma öz övladlıq borcunu da qə-dərincə yerinə yetirmədiyimi anlayırdım. Mən öz kiçik ailəmlə isti ocaq qurub, doğmalarımdan xeyli aralanmışdım. Pay-püş, yemək-içməklərini almaqla kifayətlənmişdim, anam da bunu şişirdib dağ boyda eləmişdi. Bəlkə də düz edir, üstünə vaxtında düşməsə, mənə tam itirəcəyindən əmin olduğu üçün belə edir. Demək, bu, anamın qaldırdığı üsyan, həyəcan signalıymış. İçimdə anama qarşı hirsim həlim bir sevgiyə dönürdü. Mən ona qısıldıqca, o mənə bağrına basırdı. Bax elə buradaca bir-birimizə olan hirsimiz sevgi ilə əvəzləndi. Anam bütün analar kimi zərif, lakin olduqca güclü qadındır. Anamın doğma qoxusunu duy-dum, az qala yadırgamışdım bu qoxunu. Ana qoxusu ilahi cazi-bəsidir, doğulan körpəni məməyə doğru dartan cazibə kimi. “Canım anam mənim, mən indi bilirəm ki, sən Fərhad əmidən də güclüsən. Gör öz balanı qucağına qaytarmaq üçün nə yollara əl atdın, nə müsibətlər çıxardın, necə bir qəzaya səbəb oldun? Ancaq bütün bunlar, bir ananın öz doğma balasına qovuşma-ğına dəyərmış. Anasının qoxusunu unudan yüz yaşlı övlad da ana əmcəyini kəsən bədəsildir, yönlü vələd deyil. Sənə qur-ban olum, ana, bağışla mənə”.

– Sənə qurban olum, ana, bağışla mənə – söz biixtiyar di-limdən sürüşüb çıxmışdı.

Alnımdan öpdü, – “Sən də bağışla, oğul, mən də lap dəlilik elədim”, – dedi.

Çağırılmış həkimlər gəldilər, birbaşa əməliyyat otağına keçdilər. Həyəcanlı dəqiqələr yenidən başladı. Dəhliz boyu o baş-bu başa yortmağa başladıq. Sakitcə oturub halını pozmayan

bircə Fərhad əmi idi – yaralının qardaşı ilə yanaşı oturub nə barədəsə söhbət edirdilər.

Əməliyyat düz 1 saat 45 dəqiqə çəkdi. Nəhayət cərrah həkim dəhlizə çıxdı – “Xəstənin yaxını kimdir?” – soruşdu. Hamı onun başına toplaşdı. Yoldaşı və qardaşı – “Bizik” – dedilər. Həkim:

– Əməliyyat uğurla qurtardı, sidik kisəsi azca sıxılıb. Bud sümüyü bir neçə yerdən sınmışdı. Uzun müddət həkim nəzarətində qalmalı olacaqdır. Qalan şeyləri öz həkimi ilə danışarsınız. Bir daha keçmiş olsun – dedi.

Xəstənin qardaşı (adı deyəsən Bahadur idi) həkimə təşəkkürünü bildirdi. Həkim çıxıb getdi. İçəridən digər həkim çıxdı, uzun bir siyahı verib dedi – “Bunları almaq lazımdır, kimə verim?”. Bahadur siyahını aldı. Fərhad əmi mənə bir qədər pul verib dedi – “Bahadur qardaşla gedib nə lazımsa alıb gətirin”.

Bahadurla aptekə yollandıq. Yolda özümü onun qardaşının qatili kimi hiss edirdim. Amma çox sakit və yaxşı adama oxşayırdı.

– Fərhad müəllim sənin qayınatandır? – soruşdu.

– Bəli.

– Yaxşı, mədəni adamdır. Harda işləyir?

– Heç yerdə, öz kiçik biznesilə məşğuldur, – düşündüm ki, imkanlı olduğunu bilər və nəfsindən başqa şeylər keçər.

– Qorxmusan?

– Çox... Sizi də durduğunuz yerdə bəlaya saldım... “Bağışlayın” desəm, bir sözlə bağışlanası günah deyil, ancaq çox peşiman olduğumu bilmənizi istəyirəm.

– Olan şeydi, qəsdən eləməmişən ki... Qəzadır, taledən qaçmaq olmaz, alnına nə yazılıbsa, o da olmalıdır. Cavidin taleyinə də belə yazılıbmış...

– Adı Caviddir əminin? Mənim də qardaşımın adı Cavid-dir, – bir az sevincək oldum.

– Demək bu gündən bir də Cavid əmin olacaq.

– Allah özü kömək olsun. Təki sağalıb ayağa dursun, məni bağışlayanadək o qədər yalvaracağam ki, axırda məni qapısından qovacaq – onun mehribanlığından cürətlənmişdim. Bahadur əlini çiynimə qoyub:

– Özünü çox sıxma, inşallah, hər şey yaxşı olar – dedi.

– Yaxşı adamsınız Bahadur əmi... Allah sizdən də razı olsun. Sizi görəndə qorxurdum ki, bu saat məni yerə yıxıb xıncımlayacaqsınız. Demək ki, yer üzündə hələ yaxşı, səbrli adamlar qalıbmış.

Siyahıdakı dəva-dərmanları alıb xəstəxanaya qayıtdıq. Polislər yenə də gəlmişdilər, məni gözləyirdilər. Fərhad əmiylə danışib gülüşürdülər. Onlara yaxınlaşdım. Fərhad əmi məni göstərib dedi.

– Hə, caninin özü də gəlib çıxdı.

Fərhad əmidən üzr istəyib məni foyedəki divana dəvət etdilər – izahat almağa. Ramaldan da digər polis əməkdaşı izahat alırdı. Başımı qaldırıb Ramala baxa bilmirdim. Hadisəni polislərin diktə etdiyi “yüngülləşdirici hallarla” bəzəyib, hadisəni olduğu kimi yazdım, altından da imzamı atdım. Gün ərzində sənədlərimi polis şöbəsinə çatdırmağımı tapşırdılar. Fərhad əmi və Bahdurla görüşüb bir daha – “keçmiş olsun”, – deyib getdilər. Fərhad əmiyə yaxınlaşdım:

– Neyniyəcəyik? Necə olacaq?

– Baxacağıq hələ... Əsas zərərçəkən tərəfdir, etiraz eləməsə, bəlkə bir şeylər edə bildik. Amma çox pis oldu. Niyə, bax bunu başa düşə bilmirəm. Durnagilin xəbəri var?

– Yox, deməmişik.

– Demə, qoy narahat olmasınlar. Sən özün necəsən?

– Bayaq çox qorxmışdum. İndi Bahadurla söhbətləşəndən sonra bir qədər toxtamışam.

– Düzələr. Sən bir az Bahadurgillə nəzakətli davran. Baxma, yaxınlarını vurub əzmisən, əgər üstünə qışqırıb eləsələr, acılasalar dözməyə çalış.

– Narahat olmayın, – yazıq-yazıq dilləndim.

– Mən gedim, işlərim var. Sabir əmin burda səninlə qalacaq. Vacib lazım olsam, zəng vurarsınız.

Onu maşınına qədər ötürüb qayıtdım. Anamla Cavidin həyat yoldaşı sanki olanları unudub nədənsə şirin qeybətə başlamışdılar. Ramal sağollaşıb getdi. Onunla əl verib sağollaşanda üzr istədim, – “Səni də durduğun yerdə cəncələ saldım”...

Xəstənin bacısının gəlişi anamgilin qeybətini pozdu. Dəhlizə girər-girməz özünə əl qatıb səsinə qaldırdı:

– Buy Allah səni vuranın qardaşını, balasını öldürsün, ay qardaş! Hansı harınlamışın, ciyəriyanmışın balası səni vurub!? – haray-həşir qopardı. Mahilə (yaralı Cavidin arvadı) ayağa durub, baldızına çımxırdı:

– Kəs səsinə, ay qız, şivən qoparma! Salamatlıqdır, əməliyyat edib qurtarıblar.

Baldız səsinə xırıppılıyla kəsib oturdu, elə bil artistlik bacarığını bəyənəməyib onu səhnədəcə susdurmuşdular. Heç ürəkdən sızlayana da oxşamırdı. Üzümə qarğış etdiyindən heç incimədim də. Haqqına qarğamışdı, amma ağzından yellər alıb aparsın! Fikrimdən keçdi – görəsən reanimasiya otağındakı mənim öz övladım olsaydı mən neylərdim? Ağlıma gətirməyə belə qorxdum. “Allahım, sən uzaq elə”. Görəsən mənim balaca Ün-ziləm indi neyləyir? Yəqin gözlərilə atasını axtarır.

Durna zəng vurdu.

– Baysal, neyləyə bildin canım, anam hələ yumşalmayıbmı? Mən evimizə qayıtmaq istəyirəm – zavallı arvadımın qarğışlı səsi ürəyimi parçalayırdı. “Nə urvatlı övlad, nə də yön-dəmli ər ola bildim”...

– Axşam gələrəm danışarıq. Hər şey qaydasındadır, – dedim.

Anam, telefonda Durna ilə danışdığımı eşitmişdi, yanıma gəldi, telefonu istədi. Verdim.

Anam:

– Necəsən, qızım, nəvəm neyləyir? Olarmı Baysal bu gün mənim yanımda qalsın, uşaqlar da buraxmırlar onu – çox darıxıblar. Sabah gəlib səni də gətirər. Anana salam de, nəvəmin balaca əllərindən öpərsən. Durna., ...mənim balam, heç nə... Salamət qal.

Telefonu mənə qaytardı. Durna soruşdu:

– Zəhra anaya bir şey olmayıb ki, özünü yaxşı hiss edir? Nəsə birtəhər idi...

– Yox, sənsiz darıxıb deyəsən, yəqin nəvəsini görmək istəyir. Salamət qal, sonra zəngləşərik.

Bir-iki saat keçmişdi, Cavidin oğlu gəldi, fəhlə paltarında idi. Kürəyində “A+A” yazılmışdı, görünür tikintidə işləyirdi. Üst-baş daş tozuna bulaşmışdı, çox güman ki, bənna idi, ya da fasada üzlük ağlay vuran. 28-30 yaşı ancaq olardı. Anasına yaxınlaşdı, gözlərindən hiddət yağdı, nə soruşdusa, birbaş üstümə yeridi, sinəmə yaxşı bir yumruq ilişdirib dalınca da söydü: “Avtoş köpəyoğlu, sən ananı ağlar qoymaq mənə borc olsun! O qədər qudurmusan ki, qabağını görə bilmirsən?” Anası olmasaydı bəlkə də məni yaxşıca “xışlayardı”. Günahkar idim. Odur ki, susdum. Amma dəhlizin o başından Bahadur və Sabir əmi oğlanın məni vurduğunu görmüşdülər. Bizə yaxınlaşdılar. Səbirli Bahadurun gözlərindəki qəzəbdən özüm qorxdum, oğlanın biləyindən tutub – “Bir də axmaqlıq eləsən, qolunu qıraram, küçük!” – dedi. Nə pis şeymiş günahkar olmaq, hər gələn bir sillə vurur, səninsə cavab qaytarmağa haqqın olmur, – özümü dünyanın axırıncı adamı hiss edirdim. “Görəsən yenə də qarğayanı, sillə vuranları gələcəkmi?” – bezmişdim alçalmaqdan.

Xəstəni palataya keçirdilər. Bir xeyli də gözlədik. Sabir əmi mənə:

– Ananı da götür get evinizə, uşaqlar da təkdir, – dedi. Axşamdan içdiyi arağın qoxusu gəlirdi, – “Yeyib-içdiklərini burnlarından gətirdim, gör bir nə işə saldım bunları”. Çox çək-çevirdən sonra aşağı düşdük, könülsüz taksiyə oturub anamla evə yollandıq.

Anamgilə çatanda gözlərimə inanmadım. Cavid və Mahir həyatda yüyruk düzəltmişdilər. Ünziləni yüyrukdə yellədir, onun balaca barmaqlarına lağ edib gülüşürdülər. Durna əyninə xalat geyib qaz plitəsinin üstündə yemək bişirirdi. Bizi görcək tələsik anamın boynuna sarıldı. İlk dillənən anam oldu:

– Bağışla, qızım, imam övladıymışsan, qarğışım özümü tutdu. Səni çox alçaltdım, keç günahımdan. İstədim oğlumu qaytaram, ancaq az qaldı ki, tamam itirəm. Şükür balamı mənə qaytaran Allaha. Mənim yerim artıq cəhənnəmdir. Bircə siz haqqınızı halal edin. Xoşbəxt olun balalarım...

Anam ikimizin də boynunu qucaqlayıb başlarımızı sinəsində birləşdirdi. Gözlərindən yaş axırdı. Araya söz qatıb bu kədərli səhnəni pozmaq istədim:

– Sən kimnən gəldin, nə tez gəldin? – Durnadan soruşdum.

– Anamdan ötrü burnumun ucu göynəyirdi. Səsi elə tələşliydə ki, Dilbərlə taksi tutub gəldik, – Dilbər də az aşın duzu deyildi ha, dili, ilanı yuvasından çıxarar.

– Bəs Dilbər hanı, ananı tək qoydunuz evdə?

– Hə. Dilbər evin dalında palazları çırpır.

Bir neçə dəqiqə sonra kolbasa-yumurta qızartmasının qoxusu otağı bürüdü. Hamı süfrə arxasına keçdi. Anamla Durnanın barışması bayaqkı qəzanı az qala tam unutturmuşdu. İndi ən sevimli insanların əhatəsindəydim və anladım ki, bu süfrə-

nin, bu ocağın başçısı mənəm. Mənim də başıma yığacağım insanlar var və bunlar, məsuliyyətini daşdığı əzizlərimdir. Bunlarla birlikdə yeyilən soğan-çörək də bal dadırmış...

Fərhad:

Baysalın qəza ilə adam vurması bir müddət yeyib-içdiyimizin duzunu qaçırdı. Cavid xəstəxanada təxminən bir ay yatdı. Sağ olsunlar, şikayətçi olmadılar – polislər necə dedilərsə, eləcə də izahat yazdılar. Baysalın sürdüyü maşının sahibinə bir qədər “cərimə” yazdılar, Baysalın isə sürücülük vəsiqəsini “aldılar”. Bütün xərcləri Sabir tək çəkdi. Məhkəmə işində isə Yaşarın böyük köməkliliyi dəydi – yaxşı əlaqələri varmış...

Afət, qəza xəbərini aldığımız axşam mənə Durna və Zəhranın arasındakı mübahisələri açıb olduğu kimi danışdı. Bunu indiyədək məndən gizlətdiyinə görə Afəti ilk dəfə çox ciddi acıladım. Gecə səhərdək ilan vurmuş adam kimi yerimdə dönüb durdum. Gecəyarısı mansarddakı ofisimin arxa otağına qalxdım. Siqareti siqaretə calamışdım. Zəhraya haqq qazandırırıdım. Səhlərimi aydınca görür və dərk edirdim. Özüm də istəmədən ailəmin bütövlüyü xatirinə başqasının ailəsini dağıdırmışam, bir ananı doğma oğlundan “ayırırmışam”. Necə olub ki, mən bunun fərqi varmamışdım. Bəli, hər kəs öz evinin yaraşığıdır. Özgə evin ən şirin naxışıyla öz evimin bəzəyini tamamlamaq istəmişdim. Və bunu acımadan eləmişdim. Yaxşı deyiblər, “Gülü dərsən sənənin olar, dərməsən hamının” – mən başqasına məxsus bir gülü xaincəsinə dərmişdim. Demək, xoşbəxtliyimi başqa bir ananın göz yaşları, övlad nisgili üzərində qururmuşam. Mən belə dardüşüncəli olmamalıydım... Demək qızım məndən ağıllıymış. Heç mənim məsləhətimi, razılığımı da almadan qayınanasının yanına

getməklə məndən nə qədər düşüncəli olduğunu sübut etmişdi. Qocalmışam, şən həyat gözlərimi bağlayıbmuş. Yox dostum, artıq səhnədən getmək vaxtıdır, bir az da qalsan, səhnədən əl çəkməyən müğənnilər kimi ya mikrofon əlindən düşəcək, ya da səni pomidor-yumurta yağışına tutacaqlar.

Atam yadıma düşdü. "Atacan, bilsən bu saat sənə nə qədər ehtiyacım var? Axı sən bu cür səhvlərə yol verməyə qoymazdın məni... Bağışla məni, atacan, öz övladımın xoşbəxt güzaranı üçün, başqasının oğlunu xoş rəftarımla, əzizləmə ilə əlindən alıbmuşam. İndi isə az qala həm qızımı, həm də oğlum qədər sevdiyim kürəkərimi itirəcəkdim. Ax oğul, bircə sən tez gəlsəydin çəkildirdim bir kənd-kəsəyə, ömrümü sakit guşədə başa vurardım". Saata baxdım, indi Kiprdə saat 1.30-dur. Kənanı yığdım, dərsləri normasında gedirdi. Üç aya universiteti bitirib vətənə qayıdacaqdı. Özümə gələ bilmirdim, hətta Kənanla danışmağım da hirsimi soyutmadı. Çox firavan yaşamağımız Bay-salı bizim ailəyə cəlb etmişdi, doğma evlərində isə onu böyük oğul qayğıları, ailə başçısı olmaq kimi çətin vəzifə gözləyirdi. O isə bu yükü çiyinə götürməyə görünür özünü hələ hazır hesab etmirdi və ya bilmədən bu yükdən qaçırdı. Zəhra bacı tamamilə haqlıdır. Sadəcə, ana üsyanını bir qədər qabarıq biruzə verməyə bilərdi, lakin ona da haqq qazandırmaq olar, axı söhbət onun doğma övladından gedir... Bu mənim başıma gəlsəydi, nəinki maşını, soyuducunu əzər, hətta evi rəqibimin başına uçurardım. Yaxşı ki, hər şeyi Durna ilə Zəhranın özləri dinc yoluna qoymağa bacardılar. Mən isə heç vaxt bu məsələnin üstünü vurmadım, sanki bundan heç xəbərim də yox imiş...

* * *

Bir gün "roman"ın vərəqləri hardansa Baharın əlinə keçmişdi. Rəngli karandaşla vərəqlərin hamısını tək çəkməyi bacardığı qırmızı ürək və sarı günəş şəkillərilə doldurmuşdu. Əlimə girəvə düşmüşdü – dirəndim və özümü naza qoydum, ağ vərəqə yazdım ki, – "Roman bitdi! Son!". Dilbər "gündəlik öpüş norması"nı verməyə gəlmişdi – o, hər gün gəlib yazdığım vərəqi oxuyar, ya yeni düzəlişlər təklif edər, ya da bəyənərdisə, yorulunca məni öpərdi. Bu dəfə vərəqə yazdıqlarımı görüb cin atına mindi:

– Nə son, belə yerdə son olar!?

– Dilbərim, daha istəmirəm "Nobeli"! Bizim bu roman, lap uşaqların "evcik-evcik" oyununa döndü. Bu qədər bəs edər, romana qəmli bir sonluq fikirləş və özün də bitir əsəri – dedim. "Əsərə bax da", – özümün də gülməyim gəlirdi bu cızmaqara-larımıza.

Sir-sifətini eybəcər hala saldı, hikkəylə, – "Onda bir də mansarda qalxmayacağam!" – dedi.

– Yorulmuşam, daha yaza bilmirəm... Mən oynamıram! – dedim.

– Demək öpüşlərimdən iyrənmişən, hə? Daha məni istə-mirsən... – küsdü.

– Sənin öpüşlərimdir məni sabahkı günə ruhlandıran, Dil-bərim. Amma beynim yorulub, ta yaza bilmirəm. Heç olmazsa həftəyə üç vərəq olsaydı yenə dərdyarı olardı...

– Yaxşı... Onda məni görmək istəsən, gündə üç vərəq yaz-mayınca qulağının dibini görərsən. Öpüşün şitini-şorunu çıxar-dıq – qoy dodaqlarımız bir az dincəlsin... Öpüşlər bu gündən dayandırıldı!

Otaqdan çıxmaq istəyəndə biləyindən tutdum:

– Dəli keçim, söz ver ki, hər açılan günəşi sənin öpüşünlə qarşılayacağam.

– Yazacaqsan? – rəsmi hirsliydi.

- Ağzım nədir yazmayam... – mum kimi yumşaldım.
- Onda söz deyil, and içirəm – hər sabah səni öpüşlə yuxudan oyadacağam. Hər gün mənimlə sevginin dadına doyaçaqsan, xoşbəxtliyi ciyərlərinə çəkəcəksən.
- Xoşbəxtlik bax buna deyərlər.
- Biz xoşbəxtik, Qaqaş...
- Xoşbəxtik, Allah hamını xoşbəxt eləsin.
- Amin... Sevgi və xoşbəxtlik başdan-başa əzabdır, bunu bilirdinmi? Xoşbəxt olmaq üçün əzab çəkməyi öyrənmək lazımdır. Sevgini verməyi bacarandır xoşbəxt insan, kim ki sevgi tələb edir, o insan sevgiyə tamarzı qalacaqdır.
- Ay səni, çoxbilmiş! Oxuduğun kitablar axırda sənin başını xarab edəcək – onu sinəmə sıxdım... Yüngülvari çək-çevirdən sonra “əsər”ə davam etməyi və bitirməyi boynuma qoydu.
- ...Növbəti günün səbhü yenə zarıncı xəstə kimi hıqqına-hıqqına açılırdı. Dənizin duman-çisi belə xoruzları aldada bilməmişdi. Xoruzun ilk banı ilə birlikdə otağımın qapısı açıldı, gələn Dilbər idi. Dəcəlliyini uzun müddət idi ki, yadırgamışdı. Yorğanımı qaldırıb yanımda oturdu. Bizə köçəndən bəri cəmi bir neçə dəfə yaxınlıq etmişdik, o da əlüstü və tələm-tələsik – hər dəfə Afətin yuxuya getməyini həsrətlə gözləmişdik. Dilbər indi çay gətirmək adıyla mansarddakı ofisimə çıxmışdı. Dünən verdiyim sözü tutub-tutmadığımı yoxlamaq üçün vərəqləri yoxladı. Ondan xoşbəxtlik qoxusu gəlirdi.
- İnsafsız, xəbərin varmı ki, romanımızın 86 səhifəsini sənin öpüşün olmadan yazmışam? – dedim.
- Əvəzini ödəməyə gəlmişəm, dəli... – səssizcə pıçıldadı və qucağıma uzandı.
- Neçənci səhifədəsən? – soruşdu.
- 410-cu.
- 410-dan 500-dək olan səhifələri “yazmağa” başlayaqları?
- O boyda roman olar?

– Hələ ondan da artıq olar.

– Dəli keçi...

Alt mərtəbədə şirin yuxuda olan arvadımı xaincəsinə unudaraq ciyərpərəmi bağrıma basdım. Evimizin mansardı “sevgi ləpələriylə yırğalanırdı”...

Günəşi mənim çarpayıda Dilbərlə birlikdə qarşıladım. Çarpayıdan qalxıb alt mərtəbəyə endik. Süfrə artıq hazır idi. Afət qaynamış yumurtaları stolun üstünə düzürdü. Yaxınlaşıb yanağından öpdüm (bilirəm ki, bu üzrxahlığımı səmimi qəbul edəcəkdir), o da Dilbərlə öpüşdü.

...Başa düşürəm, “bir əldə iki qarpız saxlamaq” mümkün deyil, evli adamın birini dəlicəsinə sevməsi də normal sayıla bilməz. Hələ, “qocalıqda-yorğalığa” isə heç bəraət qazandıрмаq olmaz. Görəsən məni başa düşən adam tapılsaydı? Sevginin böyük qüvvə olduğuna inanmayan adam axmaq insandır. Sevgi, bütün istək və planları cəfəngiyyata çevirməyə qadir yeganə nəsnədir. Mənimsə ən böyük uğurum, bu sevgini şəraitə uyğun qiymətləndirməyi bacaran yaxınlarımla olmağıdır. Afətin yanındakı üzqaralığımı mənə xatırladan yeganə şey, hər dəfə Dilbərlə növbəti xəlvəti görüşümüz olurdu. Onunla nə qədər günahə batırıdım, Afətə onqat artıq bağlanırdım.

Dilbər bizə yerləşəndən sonra məni Bakıdakı ofisə çəkən bir şey qalmamışdı. Düzü, məşğul olacaq elə bir ciddi işim də yox idi, bütün işləri Baysal sərbəstcə idarə edə bilirdi. Odur ki, mansarddakı ofisim vaxtımı ən çox keçirdiyim yer idi. Afət bura heç qalxmazdı. Bilirdim ki, bu guşənişin məkanı Dilbərlə mənə ayırıb. Bir söz soruşmalı olsa və ya yemək vaxtı olanda da arxamca Dilbəri göndərirdi. Bir də, anası divar kağızlarını yazdığına görə danlayanda rahat şəkil çəkmək üçün arada-bəzə Bahar özünü bura verirdi. Mansardda Dilbərlə özümü sərbəst hiss edirdim. Di gəl ki, Dilbər dəqiqəbaşı buraya çıxmağa həvəs göstərməzdi, – “Bura qalxanda bilirəm ki, Afət nə üçün qalx-

dığımı bilir, odur ki, günboyu gözlərinin içinə dik baxmağa çəkinirəm”, – deyirdi. Mənsə, ata-anasının tez yatmağını gözləyən yeni evlənmiş bəy kimi, Afətin yatmağını gözləyir, Dilbər gecikəndə isə otağı o baş-bu başa var-gəl edirdim. Hər dəfə Dilbərlə görüşəndə sanki ilk dəfəymiş kimi ayaqlarım titrəyir, ürəyim sürətlə döyünür və həyəcanımı yığb-yığışdırı bilmirdim. Məni həyəcanlandıran, əslində Afətin Dilbərlə görüşümüzə açıq-aşkar şərait yaratması, mənimsə bu şəraitdən sırtıqcasına istifadə etməyim idi. Afət hər gün mənim gözümdə daha yüksək zirvələri fəth edirdi. O, misilsiz bir qadın idi. Bu həyatda məni gənc və sağlam saxlayan əsas şeyin Dilbərin qayğısı və ona olan sevgim olduğunu Afət çox yaxşı başa düşürdü. Bu qadın, göz görə-görə öz təbii qadın hisslərini Dilbərlə mənim istəyimə qurban verirdi. Bu dünyada qarşısında üzükara, gözükölgəli olduğum yeganə insan vardısı, o da Afət idi – tanrı ondan razı olsun. İkinci xəcalətim övladlarım qarşısında idi. Çünki, mənim həyasızcasına adi qadın səviyyəsinə endirdiyim doğmaca arvadım, əslində övladlarımın ən güclü və müqəddəs saydığı zərif anaları idi. Başqa qadın dalınca qaçanda, hətta, öz sevgilisi olan övladın da səni alçaq görər, çünki sən onun anasını kiminləsə müqayisə edirsən. Şəxsən, atam bu addımı atmış olsaydı, ən azından övladlıqdan imtina edər, bəlkə də onun düşməninə çevrilərdim. Amma məndə şərait və istək başqa cür idi. Sanki, bu “haram tikənin” halallığını hamı çoxdan vermişdi. Dilbəre olan sevgimin əvəzolunmazlığını bilən hər kəsin, bu istəyimin qarşısına keçməyəcəyindən əmin idim. Dilbəri isə sevgilim, ya da haram, naməhrəm kimi hesab etmirdim. O, mənə həyat yoldaşım qədər yaxın idi. Əgər bu dünyada sevgi deyilən bir şey mövcuddursa, ən böyük sevgim ailəmdən sonra Dilbəraydı – o mənim ən əziz ailə üzvüm idi. Əzrayıl soruşsaydı ki – “Afətin, yoxsa Dilbərin canını alım?”. “Uf” demədən deyərdim, – “Heç birinin, ancaq mənim canımı al!”

“Papağımızı yellədik”, aylar yel kimi ötüb keçdi. Oğlum Kənan Kiprdən təhsilini başa vurub qayıtdı. Xeyli dəyişmişdi. Türklərsayağı qısa saqqal saxlayırdı, ona çox yaraşırdı bu saqqalı. Öz otağındakı şəkilləri çıxarıb rəfləri qırmızı cildli kitablarla doldurdu. Kitabın müəllifi Bədiüzzəman Səid Nursi adlı biri idi. Çox nəfis tərtib olunmuş kitablardı, ancaq nə qədər oxumağa cəhd etsəm də, osmanlıca yazıldığından bir şey anlama bilmirdim. Ancaq dini kitablar olduğunu anlayırdım. Dilbər mansarda – kabinetimə bitişik yan balaca otağa köçdü. Bu da Afətin təklifi idi – guya oğlum dinlə ciddi məşğul olduğundan subay qızla bir mərtəbədə yatmağı şəriətlə məkrüh sayıla bilərmiş... Kənan bütün günü bu kitabların içində eşələnir, ancaq yemək vaxtları aşağı düşürdü. Demək olar ki, ancaq süfrədə onunla görüşə bilirdik.

Bir gün Kənandan soruşdum:

– Kimdir bu Səid Nursi, nə kitablardır bunlar?

– Dini kitablardır. Axtardığınız bütün suallara cavab tapa biləcəyiniz elmi-dini kitablardır. Qurandan sonra bunlar kimi tamamlanmış kamil kitablar yoxdur.

– Hamınız elə deyirsiniz, kim öz ayrına indiyədək “turşdur” deyib ki... Biriniz həzrəti Əbdülvəhabın, biriniz həzrəti Hənəfinin, biriniz həzrəti Xomeyninin, daha nə bilim həzrəti kimlərin məzhəbinə tapınmısınız. Öz kitabınızı, məzhəbinizi də ən üstün kitab, məzhəb sayırsınız. Həzrəti Allah, həzrəti Məhəmməd və Quran, Tövrat, İncil qalıb bir yanda, onlardan sonrakılardan “pir” deyib ikiəlli yapışmısınız. Sən də həzrəti Səidin kitablarına sarılmaqla dünya dağılmaz yəqin. Vallah, müsəlmanın bu halını görəndə adamın bədpərəst olmağı gəlir.

“Sözlər” adlı kitabı əlinə alıb “Bismillah” kəlməsinin hikmətini öz doğma dilimizdə mənə izah etdi. Düzü, o qədər ay-

dın və məntiqli sözlər idi ki, inkar etməyə qulp yeri tapa bilmirdim. Hələ bu kitabların neçə dəfə məhkəmə qərarı ilə bəraət alması isə bu kitablara və onun müəllifinə rəğbətimi bir az da artırdı. Soruşdum:

– Bu “nurçu” dedikləri sənsənmi?

– Nurçu-murçu deyilən bir şey yoxdur. Həqiqəti öyrənib, nur yayan “Nur tələbələri” var. Onların yaydıqları isə əsl elmdir – həqiqətlərdir. Elmin təsdiq etmədiyi bir şey bu kitabda yoxdur, bu kitabın təsdiq etmədiyi bir elm və din isə nə elmdir, nə də din. Bu kitabların qaynağı isə Qurani-Kərimdir.

Bu söhbətimiz uzun çəkdi. Hələ kimya və biologiya fənlərindən yadımda qalanlar dadıma çatırdı. Ancaq bəzən oğlumun verdiyi suallara nə Darvinin “Təkamül” təlimi ilə, nə də Morqanın “İlişikli irsiyyət hadisəsi” ilə cavab verə bilmirdim. Əksinə, müəmmalı suallarına sadə dildə, razı qaldığım cavabları alırdım. İçimdə narahat idim – “Görəsən oğlum qatı dinçi və ya başqa bir səhv yolda deyil ki?” Ancaq onun mənsub olduğu məzhəbin mühakimələrinə bələd olmadığımıdan hələlik susmağı üstün tuturdum. O gecə dəhşətli bir yuxu gördüm – ölüm ilə üz-üzə, nəfəs-nəfəsə dayanmışdım, Allah bir də göstərməsin. Hələ Allahdan, ölümdən belə qorxmamışdım...

* * *

...Kənanın gəlişi münasibətilə Sabir və Yaşargil ailəlikcə bizə qonaq gəlmişdilər. Hələ onları dəvət edərkən, Kənan onları əvvəlcədən özü xəbərdar etmişdi ki, – “Bax içki olmayacaq ha!”. Süfrəyə əyləşəndə kişilər matdım-matdım bir-birimizin sifətinə baxırdıq. Düzü mən də içkinin tərəfdarı deyildim. Amma qadınlardan fərqli olaraq, mənə də, kişilər süfrə başında bu zəhrərimərsiz keçinə bilmir, söhbətləşməyə bir mövzu tapa bilmirlər.

Lal-dinməzliyimiz ən çox Kənanı üzdü. Həmişə dil-dil ötən Sabirə, Yaşara sanki rəhmi gəldi:

– Sizin hamınızı nə qədər səmimi qəlbdən sevdiyimi sübut etməyə, yəqin ki, lüzum görməzsınız. Hamınız o qədər sevimli, təmizqəlbli insanlarsınız ki, sizin hər birinizin sözündən çıxmaq mənə ölümdən də ağırdır. Bu gün mənə görə süfrədə lal-dinməz oturmağınızın baiskarı mənəm. Lakin, gəlin bu mövzunu birlikdə müzakirə edək. Siz, Sabir, Yaşar əmilərim mənim, atamdan sonra sevdiyim əziz əmilərim, sizcə, kim arəğin insana xeyirli olduğunu sübut edə bilər?

Sabir:

– Heç kim.

Kənan:

– Ay sağ olun. Bəlkə iştahanızı açır?

Sabir:

– Bir az, bəlkə də heç yox...

– Bəlkə içib arvad-uşaq bilmədən hətərən-pətərən danışmağa – “şənləndirir” – deyəcəksiniz?

– Yox. Əgər içə bilmirsənsə, içməyin tərəfdarı deyiləm. Heç bizim hətərən-pətərənimizi görmüsən?

– Əsla yox, əksinə, sizin sərxoş halınız daha səmimi görünür...

– Ay sağ ol! Demək, arada “pəncə-pəncə” gillətmək olar, düzdürmü? – Yaşar da həvəslə söhbətə qoşuldu.

Kənan:

– Özünüz deyin, əgər sizi sevirəmsə, siz isə mənim sevdiyim Sabir əminin tanrı əsəri olan ruhunu, cismini zəhərləyərək həm də mənim sevgimi zəhərləyirsinizsə sizə nə ad vermək olar?

Araya sükut çökdü. Kənan tam hücumdaydı:

– Bir şeyin sənə ziyan və haram olduğunu bildiyin halda, ona davam etməyin adına nə deməliyik?

Yaşar:

– Qardaşoğlu, – “Ulaq bir dəfə girdiyi palçığa ikinci dəfə girirsə, ona eşşək deyirlər?” – bunu bilirik. Bizə “eşşək” demək istəyirsənsə, gəl bu söhbəti elə buradaca kəsək.

– Əstəfürullah. Mən belə söz deməyə heç vaxt cürət etmə-rəm. Amma gəlin bunun adını bir az yumşaldaq, qoyaq “mə-nasız və ziyanlı vərdis”. İndi siz deyin, kimin cürəti çatır ki, dünyalar qədər sevdiyim Sabir əmimə, Yaşar əmimə, canım atama pis adətə qurşanmış insan desinlər? Amma gəlin qəbul edək, bunu niyə də deməsinlər? Axı özünüz bunu əməlinizlə sübut edirsiniz. Bu, içkinin şəxsiyyətinizə və sağlamllığınıza vurduğu birinci zərəri... Gəlin ikinci tərəfini araşdıraq. Sizi and verirəm Allaha, sizə dərs vermək kimi qəbul etməyin dedik-lərimi. O qədər əziz insanlarsınız ki, bunları deməsəm günaha batmış olaram. Deyin, bu dünyaya elə indiyədək yaşadığınızı görmək üçün mü gəlmişdiniz? Sizə görk olsun deyə, ətrafınızda min cür naxışla yaradılmış canlı-cansız aləmin sizlərə heçmi dəxli yoxdur? Sizə bu xoş günləri, gözəl nemətlərini qismət edəni unutmaqla nə qədər haqlısınız? Bir gün hamı kimi axirətə qovu-şacağınızı, orada da əbədi dost olaraq qalacağınızı istəməzdiniz-mi? Bəlkə, elə bunu düşünməyinizi, ətrafdakı gözəllikləri görmə-yinizi istəməyən biridir sizə şərab içirdən? Şeytan...

Yaşar onun sözünü kəsdi:

– Qardaşoğlu, mən başa düşdüm, sən bizi namaza oturt-maq istəyirsən. Bu keçməz... Arağı deyirsənsə, onu tərgizə bilə-rik, – o da, ən azından sizin evdə – amma dizlərimi yerə qoyub yalvarmağı isə mən şəxsən bacarmaram və etmərəm. Allaha de, bizə dəyməsin, bizim də onunla işimiz yoxdu...

– Yaşar əmi, əgər sizə desələr ki, zalım, qüdrətli, var-dövlətli birinin qarşısında diz çök, onda üsyan qaldıraram, əvəzinə özüm onun dizlərinə qapanaram. Amma qarşısında diz çökdüyün sənin valideynlərini, bütün sevdiklərini və sevən-

lərini yoxdan var edən, bir gün də sizlərin əlindən almağa qadir olan, qarşısında biçarə qaldığınız adil Allahdırsa, onda onun qarşısında diz çökmək şərəfdir. Atam xəstələnib reanimasiyada yatarkən, biriniz dara düşərkən, hər yerdən əliniz üzüləndə sığındığınız, yalvardığınız Allahu bir yada sala bilərsinizmi? Nə vaxt sizin yalvarışlarınızı, ona uzanan əllərinizi boş qaytarıb? Ata, özün o gün demirdinmi ki, Ünzilənin dili qatlananda ölüm ilə üz-üzə gəlmişdin, Allaha elə yalvarmışdın ki, nəvənə qıymayıb qonşudan başqa birini qurban aparmışdı..? Yaxşı, o ölüm sabah yenə də qapınızı kəsdirəndə bax siz hamınız nə cavab verəcəksiniz? – Kənan bütöv hakimiyyəti əlinə almışdı.

Yaşar mənə sarı döndü:

– Sən yuxu da görürsən?

– Dəhşətli yuxu idi, bəlkə də heç yuxu deyildi – tam həqiqət idi... – dedim.

Afət:

– Danış, qoy hamı bilsin...

– Əslində tez-tez yuxu görən deyiləm. Axşam gördüyümü də səhər açılanda xatırlamıram. Amma bu yuxu dəhşət idi... Kənan gələn günün səhəri idi. O qədər dini söhbətlər etmişdik ki, beynim qaynar qazana dönmüşdü. Həmin gecə bu dünyaya aid olmayan bir əzab yaşadım və bu əzabı heç vaxt unutmaram. Yuxu məni əməlli başlı qorxutmuşdu. Ölüm şərbətinin dadı hələ də dodaqlarımdadır...

Yaşar:

– Ə, di tez ol, ürəyimizi üzmə, danış görək! Mən də onu demək istəyirəm ki, Kənan bir az da dindən danışsa bizim də başımız paltaryuyan maşına dönəcək...

Hamının diqqəti məndəydi. Yuxum yenidən kino lenti kimi gözümlün önündə canlanırdı...

– Cin vuran adam kimi yuxudan dik atıldım. Sanki, məni boğanın əlləri hələ də xirtdəyimdə idi. Boyun-boğazımı hövkələdim. Soyuq tərin içindəydim. Çarpayırda oturdum. “Sübhanəkə”mi oxuyub çəkəleyimi ayağıma geydim. Zala düşdüm. Soyuducunun qapısını açıb stəkanımı buz kimi su ilə doldurdum. Suyu birbaşa başıma çəkdim. Dadı başqa cür idi – bu dünyadan olmayan başqa bir şərbət dadı... Stəkanı yenə doldurub yataq otağına qayıtdım. Alatoranlıqda birinin çarpayırda uzandığını gördüm. Gözlərimi xeyli ovdum – bu yuxu deyildi. Soruşdum – “Kimsən?”, dedi – “Ölüm!”. “Demək gəldin, hə?” – tezliklə gələcəyini onsuz da bilirdim. “Hə, yaxın gəl!” – yorğanı qaldırıb qucağını açdı. Arxamdakı qapı yox olmuş, yanlarım divarlarla hörülmüşdü, ancaq bir yolum vardı – qabağa, – ölümün qucağına gedən yol. Nə soyuqmuş ölümün qucağı... Sanki, dünyanın bütün yükü çiyindəydi, çox yorğundum, başım keyimişdi. O an ölümü çox haqsız, insafsız, məhrəmətsiz gördüm, ölümün amansız olduğunu bildim. Övladlarımla, sevdiklərimlə halallaşmadan, sizlərlə vidalaşmadan ölümlə yola düşməkmi olar? Topuğum onun soyuq baldırına toxunanda üşüdüm, dilimin altında, – “Əüzi billahi minəş-şeytanir-rəcim, bismilləhi-rəh-mani-rəhim...” – pıçıldadım. Gülümsündü:

– “Şeytanımı sandın məni?”. Gözümü döydüm, cavab vermədim. Şeytan olsaydı, bu duanın təsirindən məndən əlli min kilometr uzaq qaçmalıydı – Durna nənəm eyzan belə deyirdi. Səssizliyin zil səsi otağa hakim kəsildi. Hiss edirdim ki, ürəyimdə tutduğumu dərhal oxuya bilir. Əməl kitabımın hansı əlimə veriləcəyinin həyəcanını yaşadım, – “Allahım, sağmıydı, ya solmuydu, bunun hansı cənnət işarəsiydi”? Beynimin yerinə saman doldurulduğunu görür, həyatımın batareya daşı kimi tü-

kəndiyinə baxırdım. Ürəyimdən keçənləri başa düşə bilmirdim – dilimlə ağlım arasındakı əlaqə kəsilmişdi...

Yazıqlandım, – “Günahım çoxdurmu?” – soruşdum. “Sən-cə?” – o da soruşdu. “Yaddaşım itib, heç nə xatırlamıram, ürə-yimi hiss eləmirəm, qaranlıqdan başqa heç nə seçmirəm. Bu bir yuxudurmu?” – dedim.

– Qaranlıq – rənglərin şahı! Sənə şüur və ömür verilən anı xatırlatsam, gördüklərinin yuxu olmadığını qəbul edəcəksənmi?

–...

– Həyatının başlanğıcını indi o müdhiş qara rəngdə görə-cəksən. Qədərini sənə əvvəlcədən göstərib, gözüünün qarşısında səni eşqlə yaradan Allahı görəəcəksən indi. Onun sənə, – “Bax və gör”, – dediyini indi xatırlayacaqsan. Bu gördüklərin, Alla-hın sənə vəd etdiyi ölüm anıdır, Allahın dərgahına müdhiş qara rəngdə dönməkdir.

– Məni qorxutmaqla özünü çox yorma, səni çoxdan gözlə-yirdim... Yalnız hafizəmi özümə qaytar – dedim. “Ölmək öl-məkdir, xırıldamaq nədir...”, – kişi kimi ölmək qərarına gəl-mişdim.

– Şüuru olmayanın hafizəsi də olmaz, nə Allahı xatırlayar, nə də onun zülmət sirrini. Sənin hafizən silinir indi – dedi.

– İnsan, heç görmədiyi üzü necə xatırlaya bilər axı? Tanrını nə vaxtsa görmüşəmsə, onda niyə özünü unutdurub mənə? – azca ürəklənmişdim.

– Allahı günahkarmı çıxaracaqsan? Onu unutduğunu tanrı özü sənə xatırladacaq indi. Onda bu nuru gördüyünü xatırlaya-caqsan. Sən doğulmamışdan qabaq arxada qoyduğun sonsuz za-manı xatırlayacaqsan. Ölümdən sonra da o zamanın bitib- tü-kənməyəcəyindən əmin olacaqsan. İndi sənin həyat qatarın qa-ranlıq tunelə girəcək, sonra tunel bitəcək, sən isə dövr edən həya-tın əbədiyyət hissəsini yaşamağa davam edəcəksən. O qatar səni

ya cənnətə, ya da cəhənnəmə aparacaq – bu səhnə çox tanış gəlirdi mənə, nə vaxtsa eşitmişəm, ya da oxumuşam bunları. Söhbətçilliyinə sevindim – Loğman kimi ömür qazanırdım. Amma, birdən gözlərimi yumub şüurumda aydın əkslər görürəm.

Ucu-bucağı görünməyən insan növbəsidir. Növbə, yaşlı bir kişiyyə çatır. Tanrı qocanı yanına çağırır. “Aman Allahım, bu qoca ki, mən özüməm!” – deyə heyrlənirəm... 593 yaşında olsam da, uşaq kimi sevincək yaxınlaşıb ehtiramla Allahın üzünə gülümsünürəm, tapşırıq əmrini almağa hazır əsgər kimi şax durmuşam, yolçuluğa hazıram. Mehribanlıqla mənim üçün hazırlanmış tabutabənzər qəlibə işarə edir. Fani dünyada məni gözləyən anları tam dolğunluğu ilə qısa vaxtda özümə göstərir. Hər şeyin xırda detallarınadək yaddaşımın altına yazıldığını görürəm. Tanrı üzümə gülümsünüb – “Həyatın mənalı keçəcək və savablarla doludur, kaş ki, qisməti qaçırmayasan, imanı bəda verməyəsən” – dedi. İndi ağıma gəlir ki, niyə insan heç yaşamadığı, görmədiyi anları, üzləri görür yuxuda. Pavlov tamamilə səhv izah edib yuxunu. Yuxu, tanrı qatında beynimizə yazılmış həmin “olacaqların” göz qabağına gəlməsidir. Yuxu fazasında ürəyin və tənəffüsün fəaliyyəti “dayandığı” zaman, görmə üzvü də geriyyə çevrilir və bu dəfə beyinin içindəkiləri görməyi bacarır. Göz, yuxuda beyinlə çölü deyil, bu dəfə beyin altına yazılanları görür. Bax, mənəcə budur yuxugörmənin gerçək məğzi. Sadəcə bu vaxt gözlə deyil, beyinlə görürsən, çünki göz yumulu olur. Bəlkə də biz yatarkən, Allah gözlərimizi ona görə yumur ki, əbədiyyətin bu sirri faş olmasın. Sabah da açılanda gördüklərimizi normal görmə orqanı ilə görmədiyimiz üçün yuxumuza inanmırıq və ya bir əl yuxarıdan onu hafizəmizdən silir.

Kənardan bizə tamaşa edən iblis adımı soruşur, – “Fərhad”, deyirəm. Adımı kitabına qeyd edir. Sonra qasığından bir çəngə mürdar tük qoparıb sol əlimə verir. Tanrı şüurumu kilid-

ləyib məni iç divarı qan damarları və seliklə dolu qəlibə qoyma-
ğı tapşırır. Kiçilib-büzüşüb qəlibə yerləşirəm. Sürüşkən və qa-
ranlıq tunelin içiylə uzun bir yolla xeyli sürüşürəm. İblisin əli-
mə verdiyi tükdən yaranan eybəcər qurdlar beynimə hücum çə-
kib şüurumu əmirlər. Doyduqdan sonra isə yenidən tük olub
başımda bitirlər. Bu tüklər mənə aman vermir – məndən də tez
böyüyüb yerimi daraldır, məni qıdıqlayır, titrəyib qurcuxdurur
və məni “tabut”dan çölə atmağa çalışır...

Hafizəm qəfil donur.

– Xatırladınmı? – Ölüm sükutu pozdu.

– Hə... – dedim.

– Xatırlayırsansa, demək nə vaxtsa görmüsən. Düzdürmü?

– Hə...

– Demək, xatırlamadıqlarını gördün... Burdan o yana,
yaşadıqlarını yazan mələklər sənə məşhərə çəkiləcəyin gün şa-
hidlərin olacaqlar. Onlar hər şeyi film kimi tanrıya göstərəcək-
lər. Və sən də onlarla birlikdə ömrünə tamaşa edib ya təriflənə-
cək, ya da xəcil olacaqsan.

Dünyasını dəyişmiş yaxınlarımı köməyə çağırmaq istədim,
ancaq heç birinin adını da yadıma sala bilmədim. Ağlım saman
çöplərinə dolaşa-dolaşa informasiya axtarırdı. Birdən səsim də
batdı...

“Ata!” – arxadakı qapı olacaq yerdən qızım Durnanın hə-
yəcanlı və aramsız bağirtisini ikimiz də eşidirdik. Qızım tələş
içindəydi, – “Ata, tez ol, tələs, Ünzilə dilini yenə uddu!” Yalva-
rış dolu nəzərlə ona baxdım, – “Bircə balalarım dəymə, uşaqlar
qorxarlar, nəvəmin dilini ancaq mən çıxara bilirəm – dili qat-
lanıb yenə. Yalvarıram, imkan ver xilas edim, ölməyə qoyma
nəvəmi...”.

– Bəs əməl dəftərinə baxmaq istəmirsənmi? – deyər dilucu
soruşdu.

– Dəftər vaxtı deyil! Qurbanın olum, sonra gec olar, aç qapını. Söz verirəm, qayıdıb səninlə hara desən – lap cəhənnəmə də desən gedəcəyəm!

Otağa hardansa külək doldu. Ölümün üzü titrədi, beynimdəki saman çöpləri havaya qalxdı, ürəyimin döyüntüləri zəif də olsa tərpənməyə başladı. Geriyə döndüm, qaranlıqda qapını gözümlə güclə seçirdi. Əlimi qapıya atdım – kilidlənmişdi. Ona tərəf qanrıldım⁶⁶, – “Yalvarıram, aç...” – dedim. Kilid açıldı. Qızımın ağlamaqdan gözləri şişmişdi. Cəld qızımın yataq otağına keçdim. Nəvəmin rəngi göyərmiş, göz bəbəkləri çevrilmiş, ağzı köpüklə dolmuş, çənəsi kip bağlanmışdı. Çənəsini açma bilmədim. Xörək qaşığı ilə güclə aralayıb barmağımı çata bildiyi qədər boğazının lap dərinliyinə soxub dilini çölə çıxardım. Deyəsən nəfəsi gəlirdi. Sinəsindən basdım, ağzından hava qabarcıqları çıxdı. Çənəsini dikəldib döş qəfəsini yenidən bir neçə dəfə basdım. “Allahım, mənim canımı aldır, amma nəvəmə toxunma, qaytar nəvəmi, ya Rəbbim!” – dedim. “Fatihə” surəsini dilimin altında oxuyub uşağın sinəsini daha möhkəm sıxdım. Əvvəlcə öskürdü, sonra köpük qusdu və ağladı... Üçümüz də birbirimizə qoşulub ağlayırdıq. Ana, **övlad** itkisinin qorxusuna; körpə, sinəsindəki və damağındakı ağrıya; mənə, nəvəmi mənə bağışlayan Allaha təşəkkürün sevincindən, ölüm mənə aman verdiyi üçün... İndi ölümə can borcumdan başqa bir də minnət borcum vardı. Gözlərimi silib əvvəlcə nəvəmi, sonra da qızımın yaşlı gözlərini öpüb heç bir tərəddüd etmədən məni yatağımda gözləyən Ölümə doğru tələsdim. Otaqda yoxuydu... Şkafa, çarpayının altına, hər yerə baxdım, vallah, yoxuydu! Qulağımın dibində nəfəsini hiss edəndə donub qaldım: “Əməl kitabını yaz və məhşərə hazırlaş, indi qayıdıram” – dedi. Külək açıq pəncərəni çırpdı. Ətrafa boylandım – o, çıxıb getmişdi...

⁶⁶ Çönüb boylanmaq.

Çarpayımın üstündəki kitaba gözüm sataşdı. Bu, Yunis Əmrənin "Risələtun-nushiyyə"si idi. Amma kitabın arxa üzündə, qaranlıqda fosfor kimi titrək yanan digər adı da parıldaırdı – "Sənin əməl dəftərin". Hələ də ağlayan nəvəmin yanına tələsdim. Uşağın temperaturu bərpa olunmuşdu. Halsızdı. Durnaya, – "Axı bilirsən ki, çöpü qalıbsa, demək istisi qalxacaq, dili qatlanacaq, niyə vaxtında çöpçüyə aparmadın?" – dedim. "Geciydi, çatdırı bilmədim. Gecələr də çöpçünün əri qoymur uşağa baxmağa, sabaha qaldı" – zavallı qızım əməlli-başlı qorxmışdu. Uşaq özünə gəlirdi, hətta "buba..!" deyib qucağımı istədi. Nəvəmi bağrıma sıxıb öz otağıma keçdim. Qızımsa, əmzik şüşəsinə çay doldurmaq üçün mətbəxə getdi. Uşağı çarpayıma qoydum. Siqaret götürmək üçün pəncərəyə yaxınlaşdım. Körpəni ölümün qucağına öz əllərimlə qoyduğumu zənn edib cəld geri-yə atıldım, – az qala çarpayımın üstünə tullanmışdım. Uşaq mışıl-mışıl yatırdı, nəfəs alırdı. Ölümün bizə rəhmi gəlmişdi, bizim evdən əliboş qayıtmışdı...

Növbəti səhər günəş gözünü açanda məni də oyaq gördü. Dördgözlə ölümün qayıdacağını gözləyirdim. Gün asta-asta gərnəşib yuxudan oyanırdı – sanki, kim ölüb, kim qalıb deyə ehmalca yerə işıq salırdı. Elə bu vaxt qonşudan nalə səsi yüksəldi, – "Məni tək qoyub gedən dədəm, hey..!". Həyatə çıxdım. Qonşular tək-tük ağı səsi gələn evə axışırdı – qonşumuz 80 yaşlı Veysəl kişi rəhmətə getmişdi... Demək ölüm əliboş qayıtmır, gəlibsə, kimisə aparmalıdır – "Ölüm çatana yox, yetənə gəlir" – mənim əcəlim hələ yetməyibmiş, çörəyim afsanata⁶⁷ düşmüşdü. Bizdən qurban almadığı üçün Allahın rəhminə sonsuz şükürlər etdim.

⁶⁷ Savab.

O gündən günaha, harama əl atmayacağıma tövbə etdim. Bir də yalvardım – “Allahım, mənə övlad dağı göstərmə. Çiy-nimdə sevdiklərimin cənazəsini daşımağı mənə qismət eləmə. Birinci mənim canımı al. İnsanlığımı əlimdən alıb var-dövlət verəcəksənsə, o var-dövləti mənə qismət eləmə!”. Siqaretimi tüstülədir qonşunun yasına getdim. Yolboyu, sonra da Veysəl kişini dəfn edib qəbristanlıqdan qayıdanadək bütün həyatım ki-no lenti kimi gözlərim önündə canlanırdı...

* * *

Dilbər:

– Orxan Pamukun “Mənim adım qırmızı” romanında var buna oxşar səhnə – bir süryani rəvayətindəndir, deyəsən “əniş-tənin yuxusu”dur...

– Hə., buna oxşar bir şeyi Orxan Pamukdan mən də oxumuşam, amma hər şey elə real idi ki, bunun yuxu olduğuna özümü bir-iki gündən sonra inandırtdım. Hələ də hər gecə o soyuq ölümün yolunda qalıb gözlərim... – dedim.

– Gözlə, birdən vergi-zad verilər sənə, xəbərimiz olmaz. Sən surə-zad da bilirmişsən? – Yaşar güldü.

– Kənan bir-ikisini əzbərləməyə verib... – dedim.

Yaşar Kənana:

– Ə, qardaşoğlu, sən dostumuzu gic-gic moizələrinlə psixopat eləmişən ki... Dədəni əməlli-başlı depressiyaya salmışan sən, – sonra məni lağa qoyub, – Sən Allah, əsas şeytandır ey, şeytanı bir az təsvir edə bilərsənmi, suyumu-zadı adama oxşuyurdumu? – məni cırnadırdı.

– Eynən suiti sifətindəydi... Adamın gözünə ilk sataşan şey, yekə qulaqları və qapqara, uzunsov sifətidi. Çənəsindən 8-9 uzun tük sinəsinədək sallanırdı. Bıqları da suiti bıqları ki-

miydi – seyrək və dimdik... – mən isə çox ciddi idim, şeytani yuxuda elə bu sifətdə görmüşdüm.

– Sən lap gerçəklədin e, dostum! Sənə ağıllı deyənün başına kül olsun... – Yaşar indi əsəbləşirdi və bu söhbətlərdən bezənə oxşayırdı. Sabir və qızlar isə stulda qurcuxub gözlərini ağzıma zilləmişdilər.

Kənan sözünə davam etdi:

– Yaradanın ətəyindən yapışmaq, ən azından insana təsəlli və ümid verir. Deyin, sabaha sağ çıxacağımıza aranızda kim zəmanət verə bilər? Kim bu zəmanətin altına öz möhürünü basa bilər? Heç birimiz! Bunu bilən və görən yalnız Allahdır və O, səcdəyə layiqdir. Çünki, məhrəmət etmək, bağışlamaq, ruzini və bütün istədiklərini vermək yalnız onun əlindədir. O, sənə diz çökməyi əmr etmir, öz böyüklüyü və xaliqliyi ilə qarşısında diz çöküb yalvarmağa layiq olduğunu sübut edən bir varlıqdır. O, ruzimizə bərəkət qatandır və verdiklərinə görə şükr edilməyə layiqdir.

Yaşar:

– Mən görmədiyimə nə inana, nə də diz çöküb yalvara bilmərəm. Varlıq, var olandır. Var olan, görünər, hiss edilir...

Kənan:

– Yaşar əmi, biri sizə, “şüursuzsan” desə xətrinizə dəyməzmi?..

Yaşar:

– Onun gözlərini oyaram...

– Nəfs də gözlə görünən deyil, şüur da görünən deyil – nə dadı var, nə qoxusu, nə də üzü. Amma kim öz şüurunu və nəfsini inkar edə bilər? Heç kim. Allah da gözlə görülməyənlər dəndir. Bəs onda niyə onun varlığına şəkk edirik? Hər baxdığın, gördüyün şeydə o zatın varlığını görməmək korluq deyilmi? Bu al-əlvan kainatın bir rəssamı olmalıdır, ya yox? Təbiətin nizam-intizamına nəzarət edən biri var, ya yox?

Sabir:

– Bəs onda nədi bu qaçdı-tutdu oyunu? Yaratdığıyla bu qədər məzələnən Allah, niyə öz yaratdığına sahib çıxmır? Niyə gözə görünüb hər şeyi qaydasına salmır? Hə, Fərhad, nə deyirsən?

– Burasını özüm də bilmirəm... – dedim.

Kənan:

– Hər şeyi qaydasına qoyan odur. Şeytan vəsvəsinə uyanlar isə bizlərək. Odur ki, fitnə-fəsad durmaq bilmir. Özünüzdən götürün.., dediklərimin ən azından yanlış olmadığını bildiyiniz halda, inkarda davam etməyiniz təkkəbbür deyilmi? İnsan öz təkkəbbürünü aşsa, haqqı görər və qul olduğunu, bu dünyaya başıboş heyvan kimi gəlmədiyini anlar, yaradanını dərk edib yalnız ondan imdad dilər. Ölüm – bu, dəyərini canımızla ödədiyimiz yeganə şeydir. Ölüm canımızdan ruhu alıb sahibinə aparır. Yaradan o qədər adil və xeyirxahdır ki, onun verdiyi canı, ruhu araqla, siqaret kimi mürdar zir-zibillə kirlətməyə haqqımız yoxdur. Qiyamət günü üzümüzə duracaq ilk şahid, öz bədəniniz və əzalarınız olacaqdır. “Sənin verdiyin bu canı araqla, tüstüylə zəhərlədilər, ey Rəbbim!” – bədəniniz dil açıb bizi şikayət edəcəkdir. Göz görə-görə, şüur bilə-bilə canımıza olmayan bir keyf xatirinə xəttər yetirmək axmaqlıqdır, axmaqların işidir. Allah bizləri belə axmaq olmaqdan qorusun...

Afət oğlunun təklənməsinə dözə bilmirdi:

– Uşaqlar, gəlin bu məsələyə bir az ciddi yanaşaq. Kənanın sözlərini də qəribçiliyə salmayaq. Ya nəyinsə doğru olmadığını yəqinləşdirək, ya da razı olduğumuz məsələlərə “hə” deyək. Şəxsən mənə qalsa, elə bilirdim ki, oğlum nəsə bir pis yola qurşanıb, amma baxıram ki, bizdən yaşda balaca olsa da ağıllı sözlər deyir və mənim inkar edəcəyim bir qulp yeri yoxdur.

Sabir:

– Hələ tələbəykən, “Motor Əli”yə üçulduz “Gəncə” kon-yakı vermişdim, götürməmişdi. Gör neçə ildir ki evdə barda

qalıb... Onda gərək onu yaxın bir adama verim içsin, heyifdir. Ya da qoy onu da içim sonra namaza başlayaram.

Kənan:

– Onda ilk ibadətə ən böyük günahla başlamış olarsan.

Afət:

– Sabir qardaş, uşağı lağa qoymayın...

Sabir:

– Vallah, lağ üçün demirəm, bacı. Araq biznesim əldən gedir, gərək başqa bir işin qulpundan yapışam... – əlini Kənanın çiyninə qoydu – qardaşoğluma canım da qurbandır – dedi.

Bu söhbətlər çox uzun çəkdi – ta gecə yarısınıadək. Dini söhbətlərimiz sicim kimi uzanır ancaq “doğanaqdan” keçmək bilmirdi. Bu dəfə qəsəbə “səs-küyümüzdən köçmürdü”, əksinə evimizdə tanıdığım ən yaxın adamlarla ilk dəfə idi ki, bizə yad olan bir mövzu ətrafında məntiqli diskussiya aparırdıq. Məntiq hər elmdən üstündür, ona görə ki, danılmaz fakt qarşısında boyun əyməli, razılaşmalı olursan. Bir çoxları bu gecəki mövzudan xofa düşdü, ibadətdə nə qədər gecikdiklərini etiraf edənlər də oldu. İçimizdə “şeytana qıl verən” təkə Yaşar oldu. Mövzuya dair tutarlı iradə olmasa da, “kafir” inadından dönmədi ki, dönmədi. Hətta, Sabir onu cırnatdı ki, – “Qardaş, bu gündən sənə bizim aramızda yer yoxdur, sən kafirsən. Allahsız adamlar mən heç cür dostluq edə bilmərəm”. Bu söhbətlərdən ən çox təsirlənən isə Dilbər, Afət və Sabirin yoldaşı Sədaqət oldu. Yaşarın yoldaşı Tünzalə tərəddüddəydi. Durnanın dediyinə görə Baysal onsuz da keçirdiyi avtoqəzadan sonra namaza başlamışdı. Bu gecə xanımlar ilk dəfə qalibiyyəti ələ almışdılar. Hamısı birləşmiş və içkinin əleyhinə üsyan qaldırmışdılar. Namaza başlamaq qərarı alındı...

...Ünzilə nənəsiylə yatmışdı. Gecə mansarddakı otağıma çəkildim. Dilbər qucağımdaydı. Göydəki sayrışan ulduzları pəncərədən seyr edirdik. Dilbər sinəmə qısıldı:

- Allaha sidq-ürəkdən inanırsan?
- Əlbəttə.
- Bəs günaha, savaba necə?
- Onlara da.
- Bəs bilirsənmi ki, biz günah işlədirik? Axı qanunsuz sevgi haramdır... Görəsən tanrı bizi bağışlayarmı?
- Bizi sevgiyə yaradan tanrı, bir-birini sevən iki insanı nədən bağışlamasın?
- Bəs onda, belə məhrəmətli Allahı biz niyə sevməyək, ona itaət etməyək? Əslində bizi birinci Afət bağışlamalıdır. O bağışlamayınca, tanrı da bizi bağışlamaz.
- Səncə, mənim qucağımda bu cür rahat yatmağına imkan yaratması bağışlamaq mənasını vermirmi?
- İcazə verirsən onunla açıq danışım? Sabah ona deyəcəyəm ki, qoy səninlə mən də kəbin kəsdirim – imam nikahlı halalın olmaq istəyirəm.
- Yox bir, siğə etdirək!
- Hirsənmə, istəyirəm ki, münasibətlərimiz haram sayılmasın.
- Özünüz bilərsiniz. Məncə, imam nikahını onun istəyini öyrənmədən də eləmək olar.
- Yox. O, mənim həm bacım, həm də ən yaxın sirdaşımdır. Yoxsa, özümü günü kimi hiss etməkdən iyrənmişəm. Qoy aramızdakı hər şey qaydasınca olsun.
- Sən öz halallığını öz istəyinlə mənə verirsənmi?
- Əlbəttə, halal xoşunam...
- Mən də səni halalım qəbul edirəm. Bu da oldu bizim halallıq kəbinimiz, siğəmiz.
- Sən hər şeyi zarafata sal! – çönüb yenidən gözlərini ulduzlara zillədi. Fikrə getdi, düşünməkdən yoruldu və qucağımda yuxuladı. Mənimsə yuxum yenə ərsə çəkilməmişdi. Kənanın

dedikləri ağılımdan çıxmırdı. “Ağıl yaşda deyil, başdadır” – onun dedikləri balaca məsələ deyil, həyatın əsl mənası və tam həqiqətlərdir. Mən atamdan, anamdan, Durna nənəmdən ağıllı ola bilmərəm, olmağımı istəmərəm də... Onlar uzun ömürlərinin yekunu olaraq bu inancı qəbul ediblərsə, daha biz nəyin baş verməyini gözləyirik? Axı Aşralı əmi də, atam da Allaha ibadətə vacibliyini durmadan beynimə yeritmək istəyirdilər. Heç ata, oğul da öz yaxınına lazımsız şeyi rəva bilərmə? İdman şalvarımı geyib aşağı düşdüm. Kənanın otağı açıq idi, dizüstə büzüşüb namaz qılırdı. Görünüşündən tanrı qarşısında nə qədər aciz, çarəsiz olduğu, sidq ürəkdən itaət etdiyi bəlliydi. Ürəyimdə – “Allah namazını, dualarını qəbul etsin, mənim gözəl oğlum” – dedim. Allahdan yaman qorxdum. Afətin yataq otağına keçdim, səsə dikəldi. Əvvəlcə onu, sonra da Baharın yuxulu gözlərini öpdüm. Balam yuxu görürdü – üzü gülürdü.

Siqaret yandırır həyətdə düşdüm. Dilbərlə Afətin birlikdə əkdirdi güllərin qoxusu və Xəzərin ləpələri gecənin sakitliyinə xüsusi dinclik qatırdı. Həyətdəki hovuzun bəzəkli balıqlarına xeyli tamaşa etdim, – “Bəli, bu gözəlliyin bir rəssamı, bir yaranı olmalıdır...” – dedim. Hovuzda əks olunan rəngli işıqlar balıqların bəzəklərini daha da gözəl göstərirdi. Magistr al yolun digər tərəfində isə Qaradağ sement zavodunun tüstü püskürən soba borusundan çıxan toz dumanı keçəl boz dağlara yayılırdı. Sement tozunun pis qoxusu gəlirdi – “İnsafsızlar, camaat yatan kimi yenə də sobalara zəhərli şlam vururlar. Sobanı yenə təkərlə qalayıblar, Allah sizə insaf versin”... Mansarda çıxdım. Dilbərim şirin yuxuda idi. Yanına uzanıb kürəyini qucaqladım. Yerində qurcuxub qolumu qucaqladı, yenidən mışıl-mışıl yuxuya getdi. Tək qalmaq istəmirdim. Kənanın sözü yadıma düşdü – “Tənhasansa, dostluğa tanrını çağır”. İndi tanrı kimi bir dost böyük ehtiyac duyurdum. İcimdə təlatüm kükrəyirdi. Elə bil iki erkək at – biri nəfsim, digəri imanım – sinəmdə dayanmadan

qarışırdılar. Lap uşaqlığımdan bu günədək bütün itirdiyim əzizlərimi xatırladım. Ruhlarını şad edəcək bir-iki qısa surədən başqa heç nə bilmirdim. Yenə yerimdən qalxıb Kənanın yanına düşdüm. Kitab oxuyurdu. Məni görcək müdrik qocalar kimi üzümə gülümsündü, ayağa qalxdı:

– Yuxun gəlmir? – soruşdu.

– Yox – dedim.

– Demək içində ilahi sevginin ilk rüşeymi baş qaldırmaqdadır. Çox sevindim, ata. Bizim yolumuzda çəkdiyin əziyyətlərin, qayğının əvəzini biz sənə qaytara bilmərik, qoy tanrı özü səni artıqlamasıyla mükafatlandırsın. Məni də, Durnanı da əmanət kimi sənə göndərdi. Bizi layiqincə böyütdün, boya-başa çatdırdın. Bizdən yalnız mərifət və övladlıq gözlə. Etdiklərinin əsl savabını isə tanrı artıqlaması ilə qaytarar, inşallah. Unutma, bizi və bizimlə birlikdə bütün nemətləri sənə göndərən Odur. O, sevilməyə, səcdəyə layiqdir...

– Mənə namaz qılmağı öyrədərsənmi..? – sanki əhədimi üzən təlatümdən yaxa qurtardım.

– Sevvə-sevvə! – dedi. Üzümdən öpdü. Surələrin latın əlifbasıyla yazılmış mətnlərini mənə verdi. Sevindiyindən az qala uçacaqdı.

– Ərəbcə oxumağı öyrənənədək hələ bu surələri əzbərlə. İnşallah, Qurani ərəbcə oxumağı da birlikdə öyrənərik. Sən bir dənəsən. Bütün ataların şahı sənsən, atam mənim. Sağ ol ki, məni başqaları kimi özündən itələmədin. Mən səninlə fəxr edirəm, atacan...

Surələri götürüb otaqdan çıxarkən oğlum arxadan səsləndi:

– Ata, nə vaxt Oğuz gedirik. Babanı görmək istəyirəm.

– Lap tezliklə, mənim balam. Mən də çoxdandır ki, ziyarət etmirəm.

Gözlərim yaşardı. Mansarda qalxdım. Ofisdəki iş stolumun arxasına keçdim. Stolüstü lampanı yandırdım ki, Dillər

oyanmasın. Surələri əzbərləməyə girişdim. Heç nə yadımda qalmırdı. Elə əvvəlcədən şeir əzbərləməklə aram yox idi. Ancaq biri ucadan oxusaydı yaddaşıma tez həkk olunardı. Yadımdadır, Durna nənə bir dəfə ağzından qaçırdı ki, – “Əgər “Yasin” surəsini əzbərləsən, sənə 50 manat pul verəcəyəm”. Doğrusu elə əlli manatın xatirinə yapışdım bu işin ətəyindən. Hər gecə onun qucağında yatar, onun oxuduğu ayələri təkrar edib əzbərləyirdim. Günlərin birində “Yasin”i yarıyadək əzbər söyləyəndə alnımdan öpüb dedi – “Ay maşallah, sənə nənən qurban olsun. Üç günə qalanını da əzbərləyərsən, nənən də sənə 25 manat pul verəcək”. “Axı 50 demişdin?” – dedim. “25 bə-sindir, əzbərləyib qurtarmısan, daha nə qalıb ki?”. Nənəm dağalladı və “Yasin”i əzbərləmək həvəsim də belə öldü. Amma bu saat Durna nənənin, atamın, anamın ruhuna oxuyub bağışlamaq üçün “Yasin”i öyrənmədiyimə elə peşimanam ki... “Kəş, hər gecə onların ruhuna oxuyub bağışlamaq üçün “Yasin” biləydin”...

Dilbər oyandı. Gecə köynəyindəydi. Nazik köynəyinin altından incə, qız tərəvətli çıpaq bədəni ağılımı başımdan alırdı.

– Nə oxuyursan? – soruşdu.

– “Yasin”i əzbərləyirəm.

– Artıq başlayırsan?

– Hə.

– Çətindir?

– Deyəsən...

Yaxınlaşıb boynuma sarıldı. Əlini köynəyimin yaxasından içəri salıb döşümə sürtdü. Dəli bir istək içimi gizildətdi. Surələri stolun üstünə atıb onu yatağa çəkdim...

Yenə də bir-birimizə sarılıb uzanmışdıq. Onun şirin çöhrəsi cənnət almasından da bihuşediciydi.

– Fərhad, xoşbəxtsənmi? – soruşdu.

– Əlbəttə. Gözəl ailəm, nəvəm, sən, dostlar... Heç xoşbəxt olmamağa haqqım varmı?

– Elə bir arzun qalıbmı ki, onun həyata keçməsinə çox arzulayırsan?

Çətin sual idi. Fikrə daldım. O isə burnumu, alnımı şəhadət barmağının ucuyla oxşayırdı.

– Tapdım! Saz çalmağı öyrənmək istərdim – həyəcanla dedim.

Yastığa dirsəklənib gözlərini üzümə zillədi:

– Bu hardan çıxdı, saz hara, sən hara? Doğru sözündür?

– Doğru sözumdür.

– Kəndçisən ki, kəndçi...

Belini qucaqlayıb üstünə uzandım, – Nə tez unuttun kəndçi Fərhadın “ceyran”ına minib forslandığın kəndi, ay şəhər çuşkası!?

Dodaqlarından öpdüm, sonra əlimlə ağzını qapayıb onu “boğdum”.

– Sən Allah, saz çalıb neyləyəcəksən ki?

– Amma gülmə, yaxşı?

– Gülməyəcəyəm – amma gülürdü.

– İnşallah Qubadlıya qayıdanda Durna nənənin məzarı başında saz çalmağı çox istərdim. Sən bilirsən, o sazı çox sevirdi, elə saz havasıyla da dünyadan köçmüşdü.

Onun çöhrəsi dəyişdi, fikrə daldı.

– Görəsən mən niyə öz doğma nənəmi sənə qədər sevə bilmirəm?

– Çünki sən onun qucağında yatmamısan, yerini mənim kimi islatmamısan. Amma mən səkkizinci sinfədək mizqəkli yatağın iyi ilə böyümüşəm. Səni bağrına basıb üzünü-gözünü səhərdə də duz kimi yalamayıb, hər gecə sənə yeni nağıl qoşmayıb... O, mənim çırağım idi.

– Ona görə qızını çox istəyirsən?

– Həm də ona görə, əlbəttə... Bəs sənın belə arzun varmı? Gözlərini azca qıyıb fikrə getdi:

– Həmin məzarın başında sən saz çalarkən oturub səni izləmək. Sənin göz yaşlarına qoşulub ağlamaq, nənəmi, insanı sevməyi səndən öyrənmək.

– Mən də sənə bir sual verim?

– Ver.

– Dünyaya bir də yenidən gələrdin?

Yataqda oturub azca fikrə getdi, – “Əgər Qubadlıda sənə qonşu olan bir evdə doğulacağamsa, səni səndən xəbərsiz sevə biləcəyəmsə, bütün ömrümü sənınlə it-pişik kimi boğuşaraq bir yerdə böyüyəcəyəmsə və sən də mənimlə yenidən doğulmağa razı olarsansa – hə. Həm də yüz dəfə hə, milyon dəfə hə...

Onu qucaqladım. Onun belinə arxadan sarılmağımı çox sevirdi. Elə bu vəziyyətdə də sübhü qarşıladıq.

* * *

Yazın gül-çiçək çağıydı. Bəkir, atamın uyuduğu qəbristanlığın aid olduğu Calut kəndində bizə ucuzvari bir ev soraqlayıb tapmışdı. Evin sahibi 15 ildən artıq idi ki Rusiyada yaşayırdı və bu illər ərzində ev sahibsiz, baxımsız qalmışdı. Evi Kənanın adına aldıq. Kənana söz verdiyim kimi ailəvi Oğuzə yollandıq. Kənddəki evimizin qapısını açanda bizi həyətdə gül-çiçək qarşıladı. Evə gözətçilik edən Məcid kişi gülləri sulayırdı. Bal arıları güllərə daraşib şirə çəkirdilər – Məcid kişiyyə əmək haqqından artıq verdiyimiz pulu özünə xərcləməyə əli gəlməyib, bizə 14 yeşik arı pətəyi alıbmış. Qızlar evə girib yır-yığışa başladılar. Samovar çayı ilə təzə balı qarışdırıb öz arılarımızın ilk nübarını daddıq. Bir qədər yol yorğunluğumuzu alıb atamın məzarını ziyarətə yollandıq. Ölüb qalmalı qəbristanlıq idi. Kənd camaatı

yığışib öz vəsaitləri hesabına qəbristanlığı cənnətə döndərmişdilər. Heç kimin məzarına fərq qoymamışdılar, hamının, o cümlədən atamın məzarı ətrafına eyni növ güllər əkilmişdi. Kənan, babasının ruhuna “Yasin” oxuduqdan sonra meşəyə çıxdı. Günəş şüalarının çatmadığı yerlərdə elə rəngdə güllər bitmişdi ki, adam bu gözəllikdən gözlərini çəkə bilmirdi. Artıq hər gül-çiçəyi, ağacı, yarpağı, daşı tanrı əsəri – möcüzə kimi görürdük. Meşə talaya keçdi. Talada qoyun sürüsü otlayırdı. Sürünün yanında isə qoşa alaçıq qurulmuşdu. Bizi görcək çoban iti üstümüzlə hürdü. Hər ehtimala qarşı əl atıb yerdən daş götürdüm. Səsə çoban çıxdı, iti geri hayladı. Ünzilə itin qorxusundan yıgdığı gülləri tullayıb ayaqlarıma qısıldı. “Qorxmayın, it görsə ki ondan qorxursunuz, onda ayağı yer alacaq, lap coşub quduracaq”, – dedim. Susamışdıq. İtin hay-həşirinə baxmayıb çobana tərəf getdik. O, 45-48 yaşlarında sağlam, qırmızıyanaq bir kişiydi. Yaxınlaşıb salamlaşdıq. İçməyə su istədik. Bizi soyuq ayrana dəvət etdi. Alaçığa tərəf səsləndi:

– Tükəz, ay Tükəz...

İçəridən dağlar maralı, qarayanız bir gözəl çıxdı:

– Bəli, Dilqəm əmi – qız dilləndi.

Dilqəm:

– Qızım, ordan qrafini soyuq ayranla doldur hazır qoy, qonaqlarımız susayıblar.

Qız qrafın və iki dəmir parç gətirdi. Parçı birnəfəsə başıma çəkdim. Axırınıcı dəfə belə dadlı ayranı yəqin ki, Qubadlıda içmişdim. Doldurub birini də, sonra birini də içdim. Bizimkilər də ayrana daraşmışdılar. Qrafini boşaltdıq. Qız ikincini gətirməyə getdi. Bu dəfə yenidən islanmış yuxa, qoyun pendiri və pencər də gətirmişdi. Dədə-baba qaydasınca iri bir dürmək düzəltdim, bir parç ayran da götürüb yanımızdakı qaya parçasının üstündə oturdum. Çobanı bir az dilə tutmaq istədim.

– Adın nədir, qardaş? – soruşdum.

– Dilqəm. Deyəsən bura adamı deyilsiniz, gəzməyə gəlmisiniz?

– Yox, yerli sayılırıq, Calut kəndində yaşayırıq. Amma hələ tam köçüb gəlməmişik. Amma sənin bu ayrılan, pencər və pendir dürməyindən sonra əminəm ki, elə bu yaxın günlərdə köçüb buraya birdəfəlik gələcəyik.

– Əsliniz hardandır?

– Qubadlıdan.

– Hə... Gözəl yeriydi, Allah mərdimazara lənət eləsin, camaatı yerindən-yurdundan elədilər. Mən də deyirəm, a bala, bu şəhərlidirsə, şəhərlilər ayrılanın az qala iyindən iyrənirlər... Bildim ki, dağ adamısan. Dürmək bükməyinə isə söz ola bilməz.

Qızın ikinci qrafini də boşaltmışdıq. O ürkək-ürkək Dilqəmə baxıb soruşdu:

– Əmi, yenə gətirimmi?

Mən cavab verdim:

– Yox, bədi mənim balam, Allah səni xoşbəxt eləsin, doydunq ta. Ağzın şirin, ömrün uzun olsun.

Qız – “Sağ olun”, – deyib getdi. Dilqəmdən soruşdum: – “Qızındır? Hərdən bizdə də ataya “əmi”, “dayı”, “qağa” deyirlər?”. “Yox”, – dedi – “Tükəz çoban dostumun qızıdır, atası aşağı yenib ki, bəzi xırda-xuruş bazarlıq eləsin. Amma sizi and verirəm Allaha, sözümü yerə salmayın, bir az əyləşin uşaqlar yemək hazırlamışdılar, yeyin, sonra gedərsiniz. Yaxşı içalat qovurmamız var – çobanın olanından...”. Uşaqlara baxdım – “Hə, nə deyirsiniz, andını yerə salaq, ya qardaşımızın qonağı olaq? Bilirəm ki, indiyədək heç biriniz qarın-qarta qovurması yeməmisiniz?”.

Dilqəm əlini əlinə vurub, – “Oy qadan alım ha, sözə bax ey, – “qarın-qarta”. Əsl çobansan”.

Hamı gülüşdü. Mən, – “Deyirsən yəni məndən çoban olar?”.

Dilqəm özünü azca itirib, – “Yox, elə demək istəmədim, vallah. Deyirəm yəni əsl dağ adamısan. Çoban adamam, mənə çox bərkə-boşa salma, sən Allah” – dedi.

Afət:

– Əziyyət verməyə, uşaqlar gəzmək istəyirlər.

Dilqəm:

– Nə əziyyəti var, bacı, qulağıbatmış kimi bütün günü tək qalmaqdan vaveyla deyirik. Tanışlığımızı urvatsız etməyin. Gəlmişkən, qoy qardaşla da dərdləşək, görək dəniz tərəflərdə nə var, nə yox...

Mən:

– Şəxsən mən qalacağam, gəzmək istəyən gəzsin. Uşaqılıq illərim yadıma düşdü, mənə burdan heç kim dartıb apara bilməz – dedim.

Kənan, mən və nəvəm Ünzilə burada qaldıq. Afət, Bahar və Dilbər isə meşənin ətkələrinə çiylək axtarmağa getdilər.

Bir qədər sonra iki qadın və Kənan yaşda bir oğlan əllərində yuyulmuş paltar ləyənləri çay tərəfdən gəldilər. Bizimlə mehriban görüşüb Ünziləni qucaqlarına alıb oynatdılar. Biri Tükəzin anası, digərləri isə Dilqəmin oğlu və arvadı idi. Alaçıqdan yuxa iyi ətrafa yayıldı. Bu iyə heç dayana bilmirəm, eynən bizdəki kimi, – təzəklə sac qalamışdılar.

– Yuxa salırlar deyəsən? – yerimdə dingildədim. Durna nə-nəmlə anamın yuxa salarkən kündə daşdığı günləri qəribədim.

– Yox, kətə bişirirlər, sizdə mərəvzə olurmu? – Dilqəm soruşdu.

– Nə danışırısan, mərəvzə kətəsi yeyəcəyik!? – lap “çiçəyim çırtladı”.

– Mərəvzə, çiriş, cincilim, yemlik, quzuqulağı, gicikən – hamısının qarışıq bir yerdə daha ləzzətli olur.

– Mən daha heç yana gedən deyiləm, düz on gün sənin yanında yam. Yanında boş çoban yeri varmı?

– Gözüm üstə yerin var, baş çoban yerimiz boşdur, – deyib güldü və sonra, – “Heç adını demədin?” – deyə soruşdu.

– Oy, bağışla, sən Allah! Adım Fərhadır, bu isə oğlum Kənan və nəvəm Ünzilə.

Kətələri yerə salınmış kilimin üzərinə qoyuldu. Yanında da xalis nehrə yağı. İsti buğ qalxırdı kətələrdən. Ağzımın suyunu yığışdırı bilmirdim, mərifət və qanacağı unudub mənə doğma olan bu qoxu və dada tez çatmaq üçün kətələrin birini dürmək kimi büküb ağzıma dürtdüm. Ləzzətlə – “Bəh, bəh..!” – deyib başımı buladım.

– Qatıq da varınızdırmı? – soruşdum.

– Əlbəttə, qatıqsız çoban olar heç? Ay Nazlı, qatıq gətir, həm də lap turşundan... – mənim kimi qulaq dostu tapdığına sevinir, gülürdü.

Bir kasa soyuq qatıq gətirdilər. Yanımdakıları unutmuşdum, kətələri az qala gözümə təpirdim. “Qatıq da tam mən istəyəndir, – turşumuşundan!”. Görünür qanacaq qaydalarını çox pozmuşdum, Kənan dilləndi:

– Ata, lap kinodakı Beyrək kimi yeyirsən, qorxma, hamısı sənindir, yavaş-yavaş yesənə, boğazında qalacaq...

– Kaş biləydin neçə ildir belə kətinin həsrətindəyəm, oğul. Hələ bundan sonra da üstündən bir ayrınaş vurursan, olursan anadangəlmə sütül igid. Yoxsa sizin kimi, marqarin yağı yeməkdən dişləriniz 13 yaşınızda çıxır.

Dilqəm yerində qurcuxdu:

– A Nazlı, o qısqırmış ayrınaşı da bəri ver. Vallah əsl dağ adamısan, Fərhad qardaş, xoşuma gəldin, saf adama oxşayırsan. İnan ki, mənə o qədər xoş oldu sənənin bu səmimiyyətin, nuşcanın olsun. Biz belə şeyləri hər gün yeməkdən bezmişik.

Belə pis çıxmasın, çox vaxtı ayrıanı, dovğanı inəyə, kətəni isə itə atırıq – Dilqəm yenə də istəmədən “çobanlığına saldı”.

Kənanı dəli bir gülmək tutdu, mən də ona qoşulmuşdum. Dilqəm tutldu, sözündən pərt olmuşdu:

– Vallah o mənada demədim, çoban adamam, yenə gül-səniz bax ağzımı bir də açmayacağam!

Xeyli güldük və səsimizə alaçıqdakılar da çıxdılar. Güclə özümü saxlayıb qadınlara:

– Bacı, Dilqəm qardaş deyir ki, siz Allah yeyib qurtarın, bizdə kətəni it də yemir, ayrına isə qoyun-inək yaxın durmur...

– Şərə bax ey! Mən elə söz dedim? – Dilqəm pərt olmuşdu.

Mən:

– Belə çıxır dayna!

– “Belə çıxır” başqa, demək isə başqa...

Onlar da bizə qoşuldular. Tükəz Ünzilənin başına güldən çələng düzəldirdi. Afətgil də artıq gəlib çıxdılar, arvadlarla elə öpüşüb-görüşdülər ki, sanki yüz ilin tanışydılar – qadınların bu ani mehribanlığı lap çaş-baş qalmalı işdir.

Qubadlıdan çıxandan bəri bu ləzzəti duymamışdım. Ağzımın dadı özümə qayıtmışdı. Atam buranı havayı yerə sevməyibmiş. Bir dəfə həyəti belləyəndə ondan soruşmuşdum ki, – “Ata, necədi Bakı, xoşuna gəlir?”. Cavab vermişdi ki, – “Ay oğul, bayaqdan yer belləyirəm, bir dənə də olsun soxulcan görməmişəm. Sən özün de, soxulcan yaşamayan yerdə insan yaşayarmı heç?”. Amma burda atam quzuqulağını, çirişi, yemiliyi, mərəvzəni görmüşdü. Ruhun şad olsun, ata, iki nəsihətin yerinə yetirilməmiş qalıb – namaz qılmaq və Oğuz köçmək. Sənə söz verirəm, növbəti işim bunlar olacaqdır.

On gün Oğuzda qaldıq və hər gün də Dilqəmin qonağı olurduq – gah Kənanla ikilikdə, gah da Ünzilə ilə üçümüz birlikdə. Dilqəmlə əməlli-başlı yaxınlaşıb dost olmuşduq. Belə sadə və açıqürəkili, qonaqpərvər adamların həsrətindəydim,

onu da bu dağlarda tapmışdım. Dilqəm bircə dəfə də olsun soruşmadı ki, – “Harada işləyirsən, nəylə dolanırsan?” İnsan, mənəcə olduğu kimi görünəndə gözəldir, safdır. İnsanı eybəcər-ləşdirən əsas şey təkəbbürmüş. Mən Dilqəmin ürəyinə, saflığına valeh olmuşdum. Dilqəm kimi saf insanlarla udulan dağ havası adamın canına qut olur, onqat şəfa verir.

Kənan:

Allaha min şükürlər olsun ki, belə bir ailənin övladıyam. Orta məktəbi yaxşı oxumasam da, atam mənim ali təhsil alma-ğında ısrarlıydı və buna nail oldu – həm də, dünyanın ən qa-baqcıl beynəlxalq universitetlərindən birində oxutdu məni. Həmişə ali məktəbi pulnan oxuyanlara pis baxmışam – oxuyub nə olacaqdılar ki... Ancaq universitet atmosferi və dostlarımın bilik səviyyəsi məni də ixtisasıma dair əsas bilikləri öyrənməyə vadar etdi. Kipr, tələbəlik və gənclik dövrünün bütün tələb-lərinə cavab verən ölkədir. Bu ada, sanki gənclik üçün yaranıb – görməli yerləri, tarixi abidələri, dənizi, istirahət zonaları, elmi dərnəkləri, gecə klubları və s. Tez-tez yaxın ölkələrə keçib ora-nın adamları, mədəniyyəti ilə tanış olmaq mənə çox şeylər verdi. Tələbəlik dövründə İsrail, Suriya, İordaniya, Əlcəzair, Türkiyə, Yunanıstan, Misir kimi qonşu dövlətlərin ərazisini gəzdim, Nil çayı, Süveyş kanalı, Qırmızı dəniz, Qüds və s. məşhur yerlərdə oldum. Bütün bunlara görə ilk növbədə atama minnətdaram. Ancaq tələbə dərnəklərindən biri məni daha çox cəlb etdi – “Nur dərşxanaları”. Yerusəlimdən olan yəhudi dos-tum Raviklə bu dərşxanalara ilk gedişimdən sonra içimdəki boşluğu dolduracaq “qidanı” tapdığımı müəyyən etdim. Gəzdi-yim fərqli ölkələrin fərqli dinlərini müqayisə etmək imkanım olmuşdu. Ancaq, hərəsində bir boşluq olduğunu sezirdim.

İslamın bu qədər mükəmməl olduğunu anladıqdan sonra, iki-əlli axirətimə bağlandım, vaxt itirmədən özümü Allaha qulluğa – xidmətə həsr etməyi qərara aldım. Bu, özünü aldatmaq və ya gənclik həvəsindən yaranan bir maraq deyildi – mən həqiqəti tapmışdım və onu əldən buraxmaq fikrində deyildim. Dünya nə qədər gözəl, yaşamalılı, sevgi dolu olsa da, onun faniliyi məni üzən ən böyük dərd idi. Gözəlliklərin daimi olduğu bir cənnətin sakini olmaq istəyi məni o biri dünyaya daha çox bağladı. Beləliklə, mən günbəgün ustad Bədiüzzəman Səid Nursinin kitablarına daha çox bağlanırdım. Külliyyatı təkrar-təkrar oxuduqca suallarına yeni – daha səlis və sanballı cavablar tapırdım. Fərqli irq və dinlərdən olan tələbələr bu dərnəklərə sonsuz həvəslə gəlir və islamı qəbul edirdilər. Bu dərslərdə yüzlərlə dost qazandım – hamısı da imanlı, elmlili gənclər idi. Özümüzü “axirət dostları” adlandırırıq. Ən böyük arzum isə əzizlərimi doğru olan haqq yola gətirmək idi. Bu mənə qeyri-mümkün görünsə də, atamı yola gətirəcəyimi təqdirdə bunun mümkünliyünü başa düşürdüm. Çünki, yaxınları arasında atamın nüfuz etmə qabiliyyəti danılmazdı, o, başqalarına nümunə ola bilərdi. İlk olaraq ailəmizin bir üzvünə çevrilmiş Elzadan başladım. Çox əziyyət çəkməli olmadım. Yunan dilində kitabların bir neçəsini oxumaq üçün Elizabetə verdim. Bir müddət sonra külliyyatın qalan kitablarını istədi və rəsmi olaraq islam dinini qəbul edərək müsəlman oldu. Əlini isə namaza cəlb edə bilməsəm də, içində tanrı sevgisi toxumunu əkməyi bacarmışdım, qalanı Elzanın boynunda qalırdı.

Universiteti bitirib Bakıya döndüm. Atamla ilk söhbətim uğurlu alınmışdı. Beynində təlatüm yaratmışdım, elə ən çətini də bu idi – insanı özünə qarşı, özüylə, nəfsiylə üzbəüz qoymaq. Bu dünyaya mənasız yaşamağa gəlmədiyimizi anlayırdı, ancaq axirətə inamı da sabit deyildi. Lakin, məntiqə inamı onu bu kitabları oxumağa sövq etdi. İlk günlər oxuduqlarını sərbəst

başə düşməsə də, mənim izahlı müəllimlərim onun içindəki iman nurunu alovlandırdı və hətta, gecələr külliyyəti xəlvət höc-cələyib oxuduğunu görəndə xeyli sevinirdim. Anam, Durna və Dilbəri elə ilk addımdan fikirlərimə cəlb edə bilmişdim, ən çətin imana gələn isə Sabir əmi olacağını bilirdim. Yaşar əminin “di-zini yerə qoymaq istəməməsi” əslində can verən adamın son çırpıntıları kimiydi. Çünki, onun “ipi” arvadı Tünzalə xalanın əlindəydi. Mən əmin idim ki, əsgər olan biri, nizam-intizama daha çox meyilli olur və Yaşar əminin üzə inkarı, əslində, içindəki imanın qaynartılarıydı.

Evimizin həyatında namaza düzülmüş atamı, Yaşar əmi, Sabir əmi və Baysalı görəndə içimdəki qürur hissini təsvir edə bilmədiyim üçün çox üzgünəm. Hərdən fikirləşirəm – “Sevdik-lərimi “düz” yoldan çıxardığım üçün düzgün hərəkət etmiş-dimmi, bəlkə, məni qırmamaq üçün razılaşdılar, aralarında ixtilaf və fikir ayrılığı olmasın deyər, atamın ilk təşəbbüsünə səs vermişdilər? Ümumiyyətlə, əminliklə girişdiyim bu ibadətimdə tam haqlıydımmı?”. Əstəfurullah, bu şirk və şübhədən irəli gəlmirdi, sadəcə, sevdiyim insanları doğru bildiyim yola cəlb etdiyim üçün haqlı olduğumu bilmələrini istəyirdim. Sevi-nirdim ki, onlar bunu qısa vaxtda dərk ediblər, hətta, təşəkkür edirdilər. Tanrı imanlarını kamil etsin. Amin!

Oğuzə axırıncı səfərimiz həyatımın ən xoş günlərinə çev-rildi. Çobanların alaçığında gördüyüm dağlar gözəli Tükəz ağ-lımdan bircə saniyə də olsa çıxmırdı. Tanrının mənə əta et-di-yi bir gözəllik möcüzəsiydi Tükəz. İlk baxışdan vurulmağın nə olduğunu anladım. Namazımın təkrar-təkrar qəzalarını qıl-maqdan ləzzət alırdım. Tükəz beynimdəyken ayələri bir-birinə qarışdırır, bəzən isə namazda susub fikrə dalırdım, qızın gözəl və güləruz çöhrəsi gözlərim qarşısından çəkilmirdi. Mən ona aşiq olmuşdum. Yaxşı ki, atamın dağ səfəsi, ayran, mərəvzə vurğunluğu varmış... Atamla birlikdə Dilqəm əmigin yatağına

getməyi həsrətlə gözləyir, hətta gecikəndə onu utanmadan tələsdirirdim. Hər gün Tükəzdə yeni bir gözəllik nişanəsi tapırdım. Atam beləsi haqqında, – “Kəklik yerişli, təri kəkotu qoxuyan dağlar gözəli” – deyərdi. İnsan nə qədər çətinliyə, zəhmətə qatlaşmış... Bütün günü bir yerdə dayanmırdı – çayda paltar yu, yemək bişir, təmizliyə bax və ilaxır – hamısı da Tükəzin boynundaydı.

Bir gün səhər ertədən atamla yatağa getmişdik. Qoyunları təzəcə sağıb qurtarmışdılar. Mələşən quzuları açıb analarını əmməyə buraxanda gördüyüm acı mənzərə məni ağlatdı. Analarını axtarıb tapa bilməyən quzular, mələr qalıb balasını axtaran anaların halı mənə qiyaməti xatırlatmışdı. Biləyimlə gözümlün yaşını siləndə, atam soruşdu, – “Nəsə olub?”.

– Qiyamətdən qorxdum, ata... Ananın balaya, atanın övladına əl uzada bilməyəcəyi o dəhşətli səhnəni gördüm. Quzuların, ana qoyunların mələrtisinə bax sən... – dedim. Qolunu boynuma dolayıb telimi sığalladı.

Quzular analarını əmib qurtarandan sonra Dilqəm və Tükəzin atası Şakir kişi qoyunları qırmağa başlamışdı. Bu arada bir qədər tək qaldım. Alaçıqın qarşısını süpürən Tükəzi astadan səslədim:

– Tükəz, evdə ayran qalıb? Sıxıla-sıxıla, – “Hə. Gətirim?” – dedi.

– Zəhmət olmazsa, mümkünsə...

Qrafini və bir parça gətirdi, parça mənə verib ayran süzdü. Gözüm onun üzündə, dodaqlarında idi. Gözlərimiz toqquşanda başını aşağı dikdi.

– Bəs məktəbə getmirsən? – soruşdum.

– Yox, səkkizinci sinifdən çıxmışam.

– Heç olmazsa oxumağı, yazmağı yadırgamamısan?

– Yox. Bədii kitablar oxuyuram.

– Axırını oxuduğun kitab hansıdır?

- Salam Qədirzadənin “46 bənövşə”si.
- Oxumamışam, maraqlıdır?
- Çox.
- Tükəz, mənə ərə gələrsənmi?

Qız qıpqırmızı qızardı. Bəlkə də nəyisə tərs eşitdiyinin ani təərəddüdünü yaşayırdı. Qırmızı yanaqları indi lap allandı. Qrafini yerə qoyub, alaçığa doğru qaçdı. Həyəcandan ayaqları az qala bir-birinə dolaşacaqdı.

Özüm özümə məəttəl qalmışdım. Mən nə birdən-ikiyə belə tərbiyəlik edən, nə də bu cürətin sahibi deyildim. Söz ağlımdan dilimə gəlmişdi və artıq ağzımdan çıxmışdı. Elə bil, qiymətlin hər an qopa biləcəyindən ehtiyat edib tələmişdim... Bir qədər düşüncə baxdım ki, burada pis nə var ki? Ürəyimi Tükəzə açdığım üçün tam rahatlanmışdım. Atamgilin yanına gedib qırılan qoyunun ayaqlarından yapışdım. Atamın qoyun qırmağına söz ola bilməzdi. Axirət dostumun bu məharətinə həтта çobanlar da mat qalmışdılar. Mən isə Tükəzi bir daha görmək həvəsiylə gözümlə qırpmadan alaçığa zilləmişdim. Atam cavan vaxtı qoyun qırarkən dizini qoyunun boynuna dayayaraq bilmədən boğub öldürdüyündən danışdı. Mən isə başqa bir aləmdəydim.

...Atamın müşahidə və hissetmə qabiliyyətinə heç şübhəm yox idi. Elə həmin axşam anam yataq otağıma keçib ağzımı aradı:

– Anan sənin qadını alsın, artıq böyük oğlan olmusan. Heç evlənmək, ailə sahibi olmaq barədə düşünürsənmi?

Tükəzə ürəyimi necə açmışdımsa, eynilə anama da dərdimi danışdım:

– Alaçıqda gördüyümüz Tükəzdən yaman xoşum gəlib, elə burdaykən sözü açmağınız məsləhətdir, qəti qərara gəlmişəm. Qız özü də bilir, qalır sizin gedib razılıq almağınız.

Anam boynumu qucaqlayıb alnımdan öpdü.

– Buy, boyuna qurban, nə tez vuruldun? Heç səni belə bilməzdim, eynən atan kimisən.

Söz açılmışdı, içimi deşən sirri anamla bölüşməyin tam vaxtı idi.

– Ana, bir şey deyəcəyəm, ancaq səmimi cavab ver. Atamla Dilbər arasında münasibət mənə çoxdan həddini aşmış. Buna necə baxırsan, sənin razılığın varmı bu işlərə? Mən bilmirəm necə davranım...

Bir az özünü itirdi. Özünü toparlayıb dedi:

– İndi ki, məsələni sən də duymusan, – onsuz da nə vaxtsa bilməliydin – onda axıradək və səbrlə dinlə. Deyəcəklərim mənim ürəkdən gələn sözlərimdir. Əslində, qarşımı kəsən Durna ilə sənin münasibətlərin idi. Lakin, atanız ən çox mənə məxsus olan bir insan olduğu üçün, onu mən hamınızdan yaxşı tanıyıram. Dilbər, onun lap balacalıqdan tanıdığı, birlikdə böyüdüüyü qızıdır. Biz evlənməmişdən qabaq Durna nənə Dilbərlə atanın evlənməyini istəyibmiş, Dilbərin anası buna razı olmayıb. Heç Fərhadın da balaca, az qala qucağında böyütdüyü Dilbərlə evlənməyi ağlından keçmirmiş. Biz atanla evləndik. Tanrı, Dilbərlə atanı yenidən görüşdürdü və mən məsələdən xəbər tutanda artıq iş-işdən keçmişdi. İlk vaxtlar evli birinin başqasıyla gün keçirməyi məni qıcıqlandırır, lakin sonradan bu qısqanclığım az qala ailəmizin dağılmasına səbəb olmuşdu. Bir şeydən əmin idim ki, atan heç vaxt ailəsini heç kimin ayağına verməz və mənim yerimə kimisə gətirməz. Lakin, Allahın istəyi başqa cür oldu. Dilbərin anası rəhmətə getdi və qız tək-tənha qaldı. İndi tənha qalan Dilbər tək-cə atanın görüşdüyü qız deyil, həm də Durna nənənin yurdunun son yadigarı idi. Buna isə Durna nənəyə bağlı olan atan biganə qala bilməzdi. Həm ürəyi, həm də övladlıq qeyrəti çöldə qalmışdı. Qərar vermək vaxtım çatmışdı və ən düzgün olana qərar verdim. Fərhadı ikiye parça-

lamaqdansa, Dilbəri evimizə gətirməyi üstün tutdum. Bu qərarımdan heç vaxt peşiman olmamışam, inşallah, olmaram da. Dilbər olduqca təmizqəlbli və sadələvh qızıdır, bizim hamımızı çox sevir, onsuz da sevəsi başqa kimsəsi də qalmayıb. Onun bizimlə birlikdə yaşaması heç kimə mane olmur, əksinə, mənim ən yaxın köməkçim elə Dilbərdir. O olmasaydı, artıq mən çoxdan xəstəlikdən ölmüşdüm. O, indi atandan çox mənə lazımdır. Sizin də onu beləcə sevməyinizi istəyirəm. Bu barədə Durna ilə də söhbət etmişik, lakin sənın verəcəyın qərardan narahat idim. Xahiş edirəm, Dilbəri nə mənim üstümə gəlmiş günü kimi, nə də atanın şorgözlüyü kimi qəbul etməyın. Tək-tənha qalmış bir qıza sahib çıxmağımız kimi qiymətləndirin. Biz olmasaydıq, kim bilir yazıq qız indi çoxdan hansı uçuğunun dibindəydi. Mənim dediklərimi anlaya bilirsənmi?

– Ana, atamın xasiyyətinə mən də kifayət qədər bələdəm. Keçən həftə Durna bunu mənə deyənədək mən əksini düşündüüm, atam bir qədər gözümdən düşmüşdü. Ancaq, Tükəzə vurulan gündən atama haqq qazandırırım. Sevmək insanın öz əlində deyilmiş. Bu iş tam sənın razılığınla olubsa və bundan sonrasına da etirazın yoxdursa, qoy elə hər şey öz axarıyla davam eləsin. Ancaq, Dilbər də, atam da yəqin ki nikahsız yaşadıklarına görə özlərini günahkar sayıb əzab çəkirlər. İşin əndazəsi daha da böyüməsin və bizim də razılıq əlaməti kimi, həm də halallıq olsun deyə onların nikahlarını kəsdirərdik. Buna etiraz etmərsən ki?

– Əksinə, oğul, bunu indiyədək etməmişiksə, ancaq sizdən çəkdiyimiz üçün etməmişik. Əgər sən də razısansa, onda sən demişkən, onları bu vicdan əzabından xilas etmək lap yaxşı olardı.

Anamın boynunu qucaqlayıb, dən düşmüş saçlarından öpdüm – “Sən mənim mələk anamsan, görəsən səndən yer üzündə yenə varmı?”.

Bu söhbətin sabahı Dilqəm bizə gəlmişdi. Atam Tükəzə olan istəyimi ona bildirdi: – “Şakir kişi halal, dünyagörmüş adamdır. Mənim deməyim düzgün düşməz. Sən ən yaxın dostusan, bir ağzını ara, əgər etiraz eləmirsə elə burdaykən uşaqları nişanlayardıq”, – dedi. Dilqəm gedəndə söz verdi ki, böyük fəxrlə bu işə qoşulacaq. O da Tükəzin zəhmətkeş və ağıllı qız olduğundan ağızdolu danışdı – “Allah xeyirlisindən eləsin”, – dedi. Sabah axşam yenidən təşrif buyurdu, həyəcanımın son həddiydi, fikriləşirdim ki, – “Bəlkə Tükəzin söz verdiyi başqası var?”. Ancaq xəbər sevindirici oldu – “Şakir sizinlə qohum olmaqdan çox şərəf duyduğunu və razılığını bildirdi. Dedi ki, əgər cavanlar bir-birini bəyənilib istəsələr, nə qızın anası, nə də mən etiraz etmirik”. Bundan sonrası anamın boynuna düşürdü. Elə həmin gün Dilbər və anam Ünziləni də götürüb Bəkirin maşınında Tükəzgilə yollandılar. Anam Tükəzi yanına çağırıb onu sevdiyimi qıza açır, qız isə susub durur. “Susmaq razılıq əlamətidir”, – deyib, anam Tükəzi öpür və ona ilk dəfə – “Bu gündən gəlinimsən”, – deyir. Beləliklə Tükəzin “hə”sini aldıq və mənim öz sevdiyimə qovuşmağım üçün yollar açıldı – tanrı bütün sevənləri qovuşdursun! İndi, toyu gözləmək qalırdı...

Fərhad:

Afət, mənim və Dilbərin pasportunu istəyəndə sual dolu nəzərlərlə onu süzdüm. “Sizi evləndirirəm” – deyə sevincək dilləndi. Biləndə ki, Durna ilə Kənan bizim “gizli” məhəbbətimizdən xəbərdardır, utanıb girməyə dəşik axtardım. Afət öz əli ilə bizim kəbinimizi kəsdirmək qərarı vermişdi. Durna nənəmin deyimi yadıma düşdü, – “Allah, mənə ucuz bir ölüm ver!”... Əslində şəriətlə zina etdiyimizi Dilbər də, mən də bilirdik, ancaq bir-birimizin halallığını çoxdan vermişdik. Yenə də Allah xofu bizə əzab verirdi.

Afət bizim pasportları alıb Ağdaşın imamına (məxfi qalsın deyə) bizim nikahımızı kəsdi. İndi biz Dilbərlə bir-birimizin şəriətlə halalı sayılırdıq. Bir müddət övladlarımın üzünə baxmaqdan çəkinirdik. Ancaq vaxt hər şeyi öz qaydasına qoydu. Dilbərlə yenə də hamıdan gizli görüşməyə davam edirdik.

Aradan xeyli müddət keçmişdi. Bir gün Afət yanıma – mansarda qalxıb (bu onun mansarda yadıma düşən ilk gəlişi idi) şad xəbər çatdırırmış kimi Dilbərin hamilə qaldığını xəbər verdi. Dünya başıma fırlandı, – “Bircə bu çatmırdı!” – dedim. Sən demə Dilbər iki gündür ki, utandığından yanıma gəlmirmiş. “Bəs indi necə olacaq?” – deyə çarəsiz soruşdum.

– Uşaq olacaq!

– Sən dəli olmusan, nə uşaq, bu yaşımda uşaq olar? Bu gün-sabah nəvəmin uşağı olacaq, deyirsən bir tərəfdən də biz küçükləyək?! Bir şey fikirləşin, belə biabırçılıq olmaz!

– Sən Dilbərin, körpəyə Ünziləni qucağına alıb necə oxşadığını unutmusan? Sən analıq hissinin nə müqəddəs hiss olduğunu heç dərk edirsən? Sənin nə haqqın var ki, onu analıq hissindən məhrum edəsən! Bilirəm ki, bu uşağın dünyaya gəlməməsi üçün dünyanı da dağıtmağa hazırsan. Bəs necə, bizim Fərhad müəllim axı hörmətli, ağır-sanballı kişidir... Heç o razı olarmı ki, onun üzüyünün qaşına xal düşsün? Bunu, Dilbərə vurulanda, onu yatağına salanda düşünəydin! Xasiyyətinin tündlüyünü və qərarını da bilirəm. Amma bura bax, sən bu günədək elədiklərin hər şeyə göz yummuşam. Bunun əvəzində isə səndən xahişim budur – uşağın doğulmağına, Dilbərin ana olmağına mane olma. Ancaq qərarını dəyişməsən, haqqımı sənə halal eləməyəm, indiyədək səmimi göz yumduqlarımın qara qarğışını tökərəm! Bunu dəqiq bil, fikrimi heç nə dəyişdirə bilməz! Onsuz da Dilbəri yola gətirincə cana yığılmışam, sən də inad eləsən, qərarım belə olacaq – “Uşağın dünyaya gəlməsinə mane olsan, mənə birdəfəlik itirəcəksən!”.

Bu sözləri deyib acıqla qapını çırpıb getdi. Özümü əl-ayağa dolaşan zibil kimi hiss edirdim. Özümə bu qədər nifrət etdiyim olmamışdı. Sifətimə lopayla tüpürməyim gəlirdi. Gör evdə nüfuzumu nə qədər itirmişəm... Artıq arvadım da mənimlə danışığının tonunu qaldırmışdı və bunun qarşısında inək kimi gözlərimi bərəldib lal-dinməz ona baxırdım. "El içində biabır oldum, indi məni tanıyanlar haqqımda nə düşünəcəklər? Gəl indi dost-tanış içinə çıx görüm necə çıxırsan. Oğul evləndirən, nəvə-nəticə gözləyən, yaşı ötmüş kaftarın biri indi özü uşaq sahibi olur", – deməzlərmi? Kim buna xoş baxar ki... Tez rədd olub getmək lazımdır buralardan, kimsənin səni tanımadığı uzaq yerlərə getmək lazımdır, başqa yolu yoxdur. Qoy cəhənnəm olsun hər şey. Doğur, qoy beşini doğsun, artıq rüsvay olduqdan sonra bunun nə dəxli var ki?" Əgər atalıqdan istefa verməyin bir yolu olsaydı, elə bu saat istefa ərizəsini yazıb tələsik imzalayardım.

...Dilbərlə küsülülər kimiydik, bir-birimizin yanından lal-dinməz ötüb keçir, birlikdə tək qalmaqdan çəkinir, görüşməyə meyl etmirdik. Şirin sevgimizin acı dadını gizli-gizli yaşayırdıq. Yeni evlənənlər kimi abrimızı hamıdan qoruyurduq. Amma haqq üçünə Dilbərə hamiləlik çox yaraşırdı. Aylar ötdükcə Dilbərin üzü çillənir, döşləri, qarnı iriləşirdi. Doqquz ayın tamamına yeddi gün qalmış Dilbəri utanmaz-utanmaz doğum evinə apardım – özü də Afətlə birlikdə... Sabahı gün Afət zəng vurub muştuluğunu istədi – "Gözün aydın olsun, nur topu kimi bir oğlumuz olub, muştuluğa səndən özümə və Dilbərə qızıl sırğa istəyirik. Sən hələ bunun qabağındakını görəsən, eynən..!" – pıqqıldadı. Allah abrimızı örtsün sizin, ikisi birlikdə qəhqəhə çəkib gülüşürdülər. Desəm sevinmədim, ən böyük yalanı danışmış olardım. Oğlumu görmək üçün ürəyim atlanırdı. Lap Kənan doğulanda olduğu kimi tibb bacısına görüm-baxım edib birbaşa oğlumun yanına qaçmaq istəyirdim. Dilbərimə olan

ülvi sevgim indi ikiqat artmışdı. Onun səbirsizliklə doğum evindən evə qayıtmağını gözləyirdim. Və, qayıtdılar. Əvvəlcə doğma övladıma baxmağa utanırdım. Elə bil Bahar üçün əsl gəlincik almışdıq, – bütün günü körpəni qucağından yerə qoy-murdu.

Çoxdan idi ki, Bakıdakı ofisə ayaq basmırdım. Dostlarımın tənəsindən utanırdım. Onlar indi bizə gec-gec gəlirdilər. Kənanın dini söhbətlərindən sonra dostlarımın öz qınına çəkilib xəlvəti namaz qıldıqlarından xəbərdar idim. Sanki, bizi birləşdirən elə təkcə araq, yemək-ichmək imiş. Bəlkə də indiyədək yeşik- yeşik “gillətdiyimiz” arağa görə bir-birimizdən utanıb çəkinirdik. Amma, uşağın doğulduğunu Yaşar və Sabirdən cəmi üç gün gizli saxlaya bildik, – arvadlar ağziyırıq olurlar axı... Dostlarım və yaxınlarımın hamısı yenə tam tərkibdə bizə yığışdıq. Məni ortaya çəkib o ki var lağa qoydular. O qədər utandırdılar, lağa qoydular ki, bu yaşda övlad sahibi olduğuma görə bir daha utanmadım. Evimizdəki “ismət pərdəsi” lağ-lağda əriyib aradan götürüldü. Artıq kimsədən utanmırdım bu evdə, çünki hamının üstündə əsdiyi, maraq göstərdiyi biri vardısı, o da balaca Ağəli idi. Adını Yaşargil təklif etmişdilər. İndi atam adında bir oğlum da vardı. Mən isə Durna nənəm deyən əsl “qızbibi” olmuşdum...

* * *

Beləcə aylar bir birini əvəz etdi, həyat öz axarıyla ötüb keçirdi. Artıq bir şeyə ailəlikcə yekdil qərar vermişdik – Oğuzə köçürdük. Sanballı bir şirkət evimizi ofis kimi icarəyə götürmək istəyirdi. Heç birimiz razı olmadıq. Eləcə qapını kilidləyib, həyat-baca, bağ-bağat üçün gözətçi qoyub getməyi qərara aldığımız. Gözətçi kimi ilk ağılıma gələn Aşralı kişi oldu. Bu gün onunla görüşə gedəcəkdik. Baysal və anası bizə gəlmişdilər. Baysalla

Aşralı kişinin arxasınca getdik. Hər dəfə Baysalın təmir olunmuş maşınını görəndə Zəhranın üsyanını xatırlayıb fikrə dalırdım. İndi Baysal bizə gec-gec gəlir, ailəsinə daha çox diqqət ayırırdı. Zəhra isə özünü elə aparırdı ki, sanki qara-qışqırıq salıb aləmi dağdan heç bu deyilmiş – izafa, o vaxtkı dəliliyindən söz düşəndə qızarıb xəcalət çəkirdi.

Aşralı kişini bulvarda tapa bilmədik. İş yerinə yollanıb qaldığı ünvanı soruşduq. Güc-bəla ilə deyilən ünvanı tapıb qapını döydük. Bura toyuq hininə oxşar ayrıca otaqlardan ibarət ümumi həyət idi. Ümumi həyətə yeddi qapı açılırdı, – ümumi hamam, ümumi tualet, paltar asmaq üçün ümumi məftil... Bütün həyət betonlanmışdı. Həyətin ortasında cəmi bircə ədəd heyva ağacı can verib quruyurdu. Ağaca paltar ipi bağlamaq məqsədilə o qədər mismar çalmışdılar ki, çox güman zavallı ağac da elə bu “ağrıdan” quruyurdu. Həyətdə bir qadın palaz çırpırdı, toz bütün həyəti bürümüşdü. Aşralının evini soruşduq, ən kənardakı daxmanı nişan verdi. Daxmanın üstünə azbest şifer, şiferlərin üstünə isə hörgü daşı düzmüşdülər ki, külək atmasın. Qapını döydük, səs verən olmadı. Azca itələdik, qapı açıq imiş. İçəri boylandım, Aşralı kişi yatağında güclə bizə tərəf dönə bildi. Alnı, sifəti bütöv tərini içindəydi. Əlini ovcuma aldım, qızdırmadan yanırdı. Kişi, “yeyə vay” dərindən ölürdü. Həyətdə çıxıb “təcili tibbi yardım”ı yığdım. Həyətdəki qadından ünvanı dəqiqləşdirib həkimlərə yerimizi istinad verdim. Təcili yardım maşını tez gəldi. Temperaturunu ölçdülər, müayinə etdilər. Güclü soyuqlamışdı. Bir iynə vurub dərman yazdılar. Baysal həkimləri yola saldı. Bir qədərdən sonra Aşralının temperaturu normaya düşdü. İsrarla onu geyindirib maşınımıza mindirdik və düz Mərkəzi Klinik Xəstəxanaya apardıq. Onu tam müayinədən keçirdik, – “Sapsağlamdır, sadəcə güclü soyuqlaması var”, – dedilər. Ona evdə müalicə almağı məsləhət

gördülər. Onu bu vəziyyətdə buraxıb getməyə vicdanımız yol vermədi. Sanki, dərddən qaçdıqca dərd özü axtarıb bizi tapırdı. Füzuli demişkən: – “Çün istər bəla məni...”. Aşralı kişini yola gətirənədək “bizimki bizə dəydi”. Bircə gün qalmaq adıyla onu zorla maşına mindirə bildik. Yolda Afətə zəng vurub dedim ki – “Qonağımız var”. Həyatə girəndə Aşralının çox çəkdiyini hiss etdim. Ancaq, Ünzilənin – “Baba!” – deyib onun üstünə cumması onu əməlli-başlı kövrəltdi. Evdəkilər də onu mehribanlıqla qarşıladılar. Aşralı həyatə, ağaclara baxmaq istədi. “Ağacları iç-içə bu qədər sıx çitəməzlər” – Ağacların düzgün budanmadığını, budama qaydalarını, suvarmanın vaxtı və s. barədə geniş izahat verdi. Bağda namaz qılan cavan oğlanın isə mənim oğlum olduğunu biləndə xeyli sevindi – “Demək əbəs yerə narahatmışam, bəs sən nə vaxt başlayırsan?” – soruşdu. “Çoxdan başlamışam, əmican!” – sevincək dedim. Alnımdan öpdü – “Bax indi gözümdə daha da böyüdün, gedək içəri, deyəsən yenə titrətməyə başlayıram. Bu dənizin havası mənə heç düşmədi” – dedi. Uşaqların dərslər hazırladığı otaqda Aşralı kişi üçün yer saldı. Axşamədək dərsləşdik və namazımızı birlikdə qıldırıq. Axşam Aşralı kişinin başına gələnləri, həyat tarixçəsini Afətə danışdıqca onun halına acıyır, əvvəlcə tam sağalanadək, sonra da evimizə baxması üçün həmişəlik qalmasını yalvarırdı. Zarafatla, – “Xəbərin varmı ki, evimiz yavaş-yavaş kimsəsizlər evinə dönür?” – dedim. “Elə demə, Allaha ağır gəldər. Elə bilirsən Allah bu mehribanlığı, ruzini bizə elə-belə göyə sovurmaq üçün verib? Bərəkətimiz artdıqca, ruzini və xoşbəxtliyimizi ehtiyacı olanlarla bölüşmək Allaha da xoş gəldər” – dedi. Kim nə deyir desin, Afəti özümdən daha mətin və güclü hesab etmişəm və indi buna bir daha əmin oldum. Durna nə-nəm bu halımı görsəydi, – “Mənim balam qızbibidir, qızbibi” – deyib məni lağa qoyardı...

Ağlımıza gözəl bir fikir gəldi – “Gəlsənə, Aşralı kişini öz ailəsiylə qovuşduraq? Başqa gözətçi axtaraq. Axı biz Oğruza köçürüksə, onun da yanımıza gəlib-getməsinə bəhanə tapmağa nə var ki? Sonra da ailəsinə doğru yaxınlaşdırırıq...”. Razılaşdıq.

Aşralı kişinin tam sağlması və onu evimizin qayğısına qalmağa razı salmağımız bir həftəmizi aldı...

Epiloq:

Oğuz rayonu. Demək olar ki, rayon mərkəzində hamı mal-heyvan saxlayır. Adı rayon mərkəzi olsa da, kənddən yalnız xüsusi abadlığı ilə fərqlənir, qalan şeylərdə elə kənd kimi bir yerdir. Adamları olduqca mehriban, qonaqpərvər və açıq-ürəklidirlər, hamı bir-birini yaxından tanıyır. Qoyun sürüsü rayon mərkəzinə düz İcra Hakimiyyəti binasının qarşısından keçir. Çoban, binanın qarşısında toplaşib söhbətləşən adamlarla salamlaşdıqdan sonra, – “Başçı yerindədirmi?” – soruşur. “Hə”, – deyirlər. “Gedim kişiylə görüşüb gəlim” – deyir və elə çomağı əlindəcə arın-arxayın İcra Hakimiyyəti binasının ikinci mərtəbəsinə qalxır. Onun qarşısını nə polis, nə də digər bir işçi kəsir, çünki onu hamı tanıyır – başçının yaxın dostlarından biridir. Dilqəm yığış gətirdiyi tər kəkotu və faraş mərəvzə zoğlarını qəbul otağında ciblərini çevirib katibənin stolunun üstünə boşaldır, – “Bunu evlərinə gedəndə məllimə verərsiniz. İçəridə qonaq var?” Qız, – “Yox”, – deyir. Qapını ehmalca tıqqıldadıb başını içəri salır – “Olar mı?”.

– Ay səni xoş gəldin, necəsən, qardaş. Dağda-daşda nə var, nə yox? Vallah girmişik bu otağa, heç yanına qalxa da bilmirəm – yaxınlaşıb çobanı bağrına basdı – Hə, de görüm quzuqulağı, yemlik çıxıb, ya yox? Amma çirişin əsl vaxtıdır...

Dilqəm:

– Sənə bu gün mərəvzə yığmışam, verdim qəbul otağına, gedəndə evə apararsan. İşlərin necədir?

– Şükür Allaha, qaydasındadır. “Heydər parkı” xoşuna gəldimi, respublikada ən iri və gözəl park olacaqdır, inşallah. Hər dəfə adamları orada sakit və gülürüz dincələn görəndə fikirləşirəm ki, bu parkın ən birinci səbəbkarı sənsən. Gözəl yer

təklif etmişən, – Qəbələn, Şəkinin kəndləri əl içi kimi görünür. De görüm camaatın elə bir böyük şikayəti, dərdi varmı ki, onu unutmuşuq?

– Allah səndən razı olsun, nə qalıbsa, o da ölkənin ümumi dərdidir. Sən bacardığını eləyirsən. Hamı səndən razılıq edir. Allah səni zavalda qoymasın. Hətta, deyirlər ki, müxalifət qəzetlərinin haqqında yaxşı yazdığı yeganə başçısən.

– Hə belə deyirlər, mən də eşitmişəm. Amma evdə qoyun-keçi sağdığını da yazırlar.

– Üzüyünün qaşsı düşməyib ki, qoy yazsınlar, başqaları kimi oğurluq eləmirsən, nə də rüşvət almırsan. Amma düzünü de, doğrudan qoyun sağırmısan?

– Hə. Aşralı kişiylə birlikdə Ünziləyə qoyun sağmağı öyrədirdik. Elə bu vaxt qonşunun arvadı həyətə girdi, gizlənə bilmədim. Elnən bir oldu bizim qoyun sağmağımız. Uşaq vaxtı keçiləri elə mən sağırdım. Yadımdadır, bir dəfə birinci doğuş keçimiz vardı. Dilbərlə nə qədər çalışırıdığsa dinc durmurdu ki, sağıb qurtaraq. Gah qazana qığlayır, gah da ayağı ilə südü aşırıb tökürdü. Məcbur qalib ayaqlarından tutdum, beliüstə yerə çırpıdım. Mən altdan yuxarı sağır, Dilbər isə qazanla südü göydə tuturdu. Sabah atamın söyüşünə yuxudan durdum, keçimiz gecəyə mürdər olmuşdu. Axşam gələrsən bizə, evdə döşəməli balıq aşsı bişirirlər, gör Oğuzun aşsı dadlıdır, yoxsa Qubadlının?

– İnşallah, mütləq gələrəm. Elə Nazlı da nə vaxtdandır başımın ətinə yeyir ki, – “Afət və Dilbər bacıdan ötrü darıxmışam, bir aralıq edib dəyərdik”. Bir şey gətirim, ya yox?

– Təkcə ağ xiyar və sarımsaq tutması gətirərsən, Nazlı bacının tutmasının dadı tam başqadır – bizimkilər o cür şoraba tuta bilmirlər. Danışdıq, axşam bizdəyik.

* * *

...Axşam namazının əzanı verilirdi. Nazlı və Dilqəm həyat darvazasını açıb içəri keçdilər. Aşralı və Fərhad yamyaşıl otluğun üstünə canamaz salıb namaza durmuşdular – Fərhadın səccadəsi Durna nənəsindən qalma yadigar idi. Balaca Ünzilə isə onları yamsılayaraq, üzüstə uzanıb başını gah yuxarı qaldırır, gah da torpağa vuraraq “namaz qılırdı”. Darıxanda isə səcdəyə əyilmiş Aşralının belinə tullanıb şitənirdi.

Qonaqları Afət qarşıladı, elə tənək talvarının altındaca stol arxasına dəvət etdi. Samovar pıqqıldayırdı. Dilqəm çaynikə quru çay töküüb dəmə qoydu.

Namazı bitirib onlar da Dilqəmgillə oturdular. Az sonra süfrənin üstü doldu, təzə yuxanın qoxusu adamı bihuş edirdi. Allah verəndən hər şey vardı. “Bismillah”, – deyib aşı yuxayla burmələyib şirin-şirin yeyirdilər. Fərhad kəsdiyi yuxa tikəsini Dilqəmə göstərib:

– Hə dostum, bizdə buna loxma deyirlər. Hər adam, “yuxanı loxmalama” sözünü deyə bilmir. Bir de görüm, – “yuxanı loxmalama”.

Dilqəm bir neçə dəfə cəhd eləsə də, gah “loxlama”, gah da “yoxlama” dedi. Hamı gülüşdü. Fərhadın eyni açılmışdı:

– Beş ədəd yuxa bir büküm adlanır. Bizdə bir adam bu aşla bir büküm yuxa yeyirdi, həm də qaşıqsız-zadsız. Bu aşı qaşıq vurdunsa, demək ağzının dadını qaçırdın. Şəkiddə pitinin, Qubadlıda isə aşın yemək qaydaları var. İndi sən də qaşığı tulla və aşı loxmalayıb ye, onda əsl dadını görərsən. Sənin gətirdiyin mərəvzədən isə Dilbər bir kətə bişirib ki, barmaqlarını yalayaçaqsan. Al bu balığın qazmağını dad, gör necədir, – qızarmış balıq qazmağını dostunun qabına qoydu.

Dilqəm, – “Bəh, bəh, bəh! Ləzzət! A Nazlı, səni dədənin goru, Dilbər bacıya de, bu aşı bişirməyi sənə də öyrətsin, yaman həzz elədim...”

Nazlı:

– Bəs Dilbər bacı hanı?

Afət:

– Ağəlini yatırır. Axşam sancıdan yatmayıb uşaq, nə də yazıq qızı qoymayıb yatmağa.

Dilqəm qaşığı kənara qoyub Fərhad dediyi kimi aş lox-malamağa keçdi. Ağzını marçıldadır, ləzzətlə gövşəyib başını yellədi:

– Həqiqətən də başqa aləmiymiş. Mən də bayaqdan fikirləşirdim ki, ay Allah, bu zəhrimara qalmış qaşığı sağ əldə tuturlar, ya sol əldə? Evdə Nazlı məni o qədər danlayır ki – “Ay kişi, çoban adamsan, çay içəndə ağzını marçıldatma, bıçaq bu əldə, nə bilim, qaşığı o biri əldə, ...adamın başı şişir. Heyif deyil, bax beləcə – dədə-baba qaydasıyla ürəyin istəyən kimi yeyib-içəsən?”. Deyirəm ki, – “Ağız, vallah elə çoban olduğum üçün Fərhad qardaşla dil tapa bilirəm, yoxsa gərək boynuma inək çatısı kimi qalstuk bağlayıb gözlərimi qoyun kimi döyüb oturum”. Vallah, camaat bu mədəniyyətin qorxusundan lap ağızlarının dadını, başlarını itiriblər ey... Niyə insanlar olduğu kimi görünməyə çalışmırlar, sanki hamısı qrimlənilib aktyorluq edirlər. Mələk sandığın birisi, bir də gördün üç gündən sonra iblis kimi hüzuruna çıxır. Namuslu saydığın biri, bir də gördün kiminsə qarşısında quyruq bulayıb şərəfsizin dal ayağı olur. Salam üçün əl uzadırsan, əlinə əjdaha quyruğu keçir. Fərhad, üzünə görə demirəm, vallah, bilirsən ki, səndən beşdə alacağım-üçdə verəcəyim yoxdur, amma sənə halal olsun, ürəyin necədirsə, əməlin də elədir. Hamı sənənin halal adam olmağından danışır. Bir bilsən, onda necə qürur duyuram sənənlə... Kaş sənənin kimi 10-15 icra başçısı olaydı bu Azərbaycanda. Vallah, dirəyimiz də qızıldan olardı. Biri desə ki, sən də yalan danışmağı bacarırsan, göründüyün kimi deyilsən, inan, onu çomağımla öldürərəm.

Fərhad ürəyində, – “Yox, qardaşım, mən də aydan arı, sudan duru deyiləm. Bax sənin, “Afətin qardaşı oğlu” bildiyin Ağəli, əslində, mənim dost-doğmaca öz oğlumdur, Dilbərdən olan doğmaca oğlum... Yalan, insanın xislətində gizlənmiş iblis dilidir! Hər şirin şeyin də öz acılığı olur, hər pisin də astar üzündə bir yaxşı gizlənir. Dilbərlə olan oğrun sevgimizin şirin dadıydı Ağəli...” – fikirləşirdi.

Fərhadı fikirdən Dilqəm ayırdı:

– Sabah əmisi Ağəli balasına dağlarımızın ən şəfalı otlarından bir dəmləmə düzəltsin ki, ta bir də sancı-mancı nə olduğunu bilməsin.

Fərhad telefon zənginə diksindi.

– Hə, oğul... İnşallah, mənim balam. Sabir əmigil də sabah gəlirlər... Əli, Elza və uşaqları, Baysal, Durna, Zəhra xalangil, Yaşar əmigil, Nailə bibingil, Mətləb babangil., bir sözlə tanıdığın bütün yaxınlar və qohumların hamısı. Üzük-zad seçib ala bildinizmi?.. Hə, hamımız yenidən bir yerdəyik. Gözləyəcəyik, oğul, Allah amanında, yolda ehtiyatlı olun. Tükəz balama salam de.

Afət:

– Kənan idi?

– Hə, Tükəz qızım ilə gəlirlər, yoldadırlar.

– Aşralı əmi, toya sizinkilər də gəlirmi? – Afət soruşdu.

Aşralı:

– Əlbəttə, qızım, hamı gələcək. Qızım, kürəkənim, nəvələrim., hamımız birlikdə gələcəyik. Allah sizə, doğmalarınıza peşmanlıq göstərməsin.

Dilqəm:

– Amin. Toy ayın neçəsidir?

– Gələn həftənin bazar günü.

Dilqəm:

– Qonaqlar bir həftə burda qalacaqlar?

Fərhad:

– Onlar qonaq deyil, ürəyimin parçalarıdır.

Dilqəm:

– Bizdə də gen-bolluqdur ha... Qonaqlardan 3-5 ailəni bizə, 3-4-nü Aşralı kişigilə ayırarsınız...

Fərhad:

– “Bəndüvan” 10 gün onların sərəncamındadır, narahat olmayın.

Məclis gecə yarısındanək davam elədi. Məclisin gözəlliyi onda idi ki, burada söhbət gündəlik iş, siyasət, şikayətlərdən deyil, dağlardan, otlardan, çoban həyatının acılı-şirinli çətinliklərindən, təmiz insanlardan və savab işlərdən gedirdi. “Şeytanın və siyasətin şərinədən sənə sığınırım, Allahım. Sən peşimançılıq vermə” – bu, Fərhadın son vaxtlar ən çox sevdiyi kəlam-lardan biri idi...

* * *

– Nağı!?

– Hə, mənəm, qorxdun? Nə şirin yatmışan, qardaş?

– Səni gördüyümə sevindim, oğrəş! Necəsən?

– Lap əla...

– Toy xəbərini eşidib gəlmisən?

– Hə. Həm də sizin hamınızı birlikdə gördüm xayınlığım tutdu. Bir günlük “ezamiyyət” almışam. Cənnət sizsiz çox darıxdırıcıdır., özünü qoymusan həyasızlığa, nə ölmürsən canın qurtarsın, nə də bu dünyada adam balası kimi dinc yaşaya bilmirsən.

– Doğrudanmı, ölməyimi istəyirsən?

– Hə. Cənnət siz dostlarsız çox darıxdırıcıdır. Amma, həm də yox. Sən olmasaydın kim bilir bu qədər insanın taleyi indi necə olardı?

– Yəqin ki tanrı onları qoruyardı, onların hər biri saf və təmiz insanlardır.

– Doğrudan a! O qədər “oğrəş, oğrəş” dedik ki, deyəsən oğrəşliyi boynuna aldın, – Durna nənən sənə nəvəsini etibar eləmişdi, sən də əmanətə göz dikdin. Oğlun eynən sənə bən-zəyir, adıyla böyüsün, şirin baladır, səni təbrik edirəm, qoca kürd!

– Sağ ol.

– Hm... “Sağ ol...”. Kaş ki, sağ ola biləydim... Xoş günlərinizin qədrini bilin. Mən də sizinlə olacağam, – düz yanındakı stulda... Allah mübarək eləsin, yarıyanlardan olsun. Yadındadır, tələbə vaxtı həmişə bu şeiri deyərdin:

*Qızıl demə parıldayan hər daşa,
Milyon tanış dönməz dostu, qardaşa.
Otağında dövlət daşa, var daşa,
Dostun yoxsa, kasıblardan kasıbsan...*

– Gözəl günlər keçirdik, yaxşı yaşadıq, qardaş. Çoxusu da sənə sayəndə oldu. Dur, artıq səhərdir, axı bu gün hamımızın sevinən günüdür, belə günün hər saniyəsinə yaşamaq lazımdır.

Fərhad gözlərini ovuşdurub yuxudan ayıldı, yerində gərnəşdi. Üzü gülürdü, özünü quş kimi yüngül hiss edirdi. Gün gözəl başlayırdı...

* * *

...Günortaüstündən bəriydi ki, hamı “Bəndüvan” istirahət zonasının açıq meydançasında qurulmuş toy ziyafətinin dadını çıxarırdı. Hər ehtimala qarşı musiqiçilər üçün çadır qurulmuş, ehtiyat generator qoyulmuşdu. Hava “doluxsunmuşdu” – ara-

da-bərədə damcı da atırdı. Göyrüş və palıd ağaclarının hələ çılpaq çətiri stolları yağışdan, günəşdən qoruya bilməyəcəkdi. Bu dəfəki mart yaman gücənə-gücənə çıxırdı. İlk bahar olsa da “Bənduvan”da hava soyuq sayılırdı. Afət hələ səhər yuxudan qalxanda deyiniirdi, – “Mart çıxdı, dərd çıxdı” deyiblər, bircə bu dəli mart işləri korlamasaydı, hava günəşli olub yeri əməllicə isitsəydi”... Amma yuva quran quşların səs-küylü uçuşu yaxınlaşan yağışdan xəbər verirdi. Bəkarəti indicə çırtlayıb “qanamış” zanbağın ətri gəlirdi. Fərhad meşənin zanbaq qarışıq qoxusunu sinəsinə çəkdi, yanındakı stula dirsəkləndi, illərdir dostluq himni kimi qəbul etdikləri şeiri deyirdi:

*...Ağac deyil kölgəsində yatasan,
Çırpı deyil yığib ocaq çatasan,
Paltar deyil köhnələndə atasan,
İldən-ilə bahalaşan zərdi dost...*

Onun sol tərəfindəki stul, məclis başlayandan bəri boş idi, bu Nağının stulu idi. Fərhadın telefonu zəng çaldı. Telefona baxıb əlinin işarəsilə hamının susmasını işarə etdi, ayağa qalxdı, hamıdan üzr istəyib telefonu açdı. Sifətindəki bayaqkı sevinc yerini indi ciddi rəsmiyyət almışdı:

– Buyurun, Ramiz müəllim... – deyib ağacların sıx yerinə çəkildi. Telefon söhbəti 4-5 dəqiqə çəkdi. Hamı narahatlıqla onun üzünə baxırdı. Öz yerinə qayıdanda Sabir soruşdu:

– Kim idi, xeyirdimi?

– “Birinci”nin təbrikini çatdırırdılar. Bəylə gəlini təbrik edir, hamınıza gözaydınlığı verir. Məclis sanki indi başlayırdı, Bəkir kababçıya göstəriş verdi – “Ədə, Mahmud, o erkəkdən ikisini də kəs, kababı bol elə, səhərədək burdayıq!” – musiqi yenidən nəm meşənin xoş qoxusuna qarışdı.

Bir azdan qəfil şıdırğı yağış başladı. Hamı kotejlərə doluşdu. Leysan yağışın altında üç nəfər əl-ələ tutuşub musiqinin müşayiətiylə süzməkdə davam edirdi – Aşralı, onun nəvəsi Ceyhun və Bahar... Aşralının gözlərindən bildir-bildir axan sevinc yaşlarını yağış damcılarında necə gizlətdiyini heç kim görə bilmədi. İndi Aşralının balaca uşaqlardan heç bir fərqi yox idi – o da onlar kimi şən, qayğısız və həyat doluydu. Baharın biləyindəki islanıb düyünü açılmış ipini bağlayır (Bu ip Durna nənədən qalan yadigar idi, gecələr yuxuda qorxduğu üçün anası bağlamışdı), için-için hıçqıraraq dilinin altında lalıyır, Allaha yalvarırdı, – “Dünyamızı salamat elə, qara buludları üstümüzdən çək, xoş günlərimizi bədnəzərdən qoru, dərd-bəlaharımızı Qaf dağlarının dalına apar. Günahlarımızı yağışınla yu, savablarımızla yıxa və öz nurunla qurut, ya Rəbbəna”...

Hamı səbirsizliklə yağışın kəsməyini gözləyirdi. Bilirdilər ki, leysan tez kəsəcək. Hətta, bir azdan göy qurşağı aydın səmanı bəzəyəcək. Çünki, bu yağış adından bəlli idi, – bu yağışa, “Tülkü oğlunu evləndirir” deyirdilər. Yağışda islanmaqdan qorxmazlar, yağış suyu günahlarımızı qüsl edən aydınlıqdır...

26 fevral – 07 may 2010 (Metanol zavodu)